

Q. ENNII. FRAGMENTA
AB. HIERON. COLUMNA. CONQUISITA
DISPOSITA. & EXPLICATA

nunc novis accessionib. locupletata, accurante Fr. Hesselio.
In fine subnectuntur eadem Fragmenta pro ut à P. Merula olim sunt edita.

AMSTELÆDAMI apud WETSTENIOS

Q. ENNII
POETAE VETUSTISSIMI
FRAGMENTA
QUAE SUPERSUNT

AB HIERON. COLUMNA
CONQUISITA DISPOSITA ET EXPLICATA
ad JOANNEM Filium.

Nunc ad editionem Neapolitanam cIɔ Iɔ xc. recuſa
accurante

FRANCISCO HESSELIO, I. C.
& in Ill. Roterod. Athenaeo Hiſt. & Eloq. Prof.

accedunt

Praeter Eruditorum Virorum emendationes undique conquiſitas;
M. A. Delrii opinationes, nec non G. J. Voſſii caſtigationes
& notae in Fragmenta Tragoediarum Ennii;
Ut & INDEX omnium verborum Ennianorum.

AMSTELAEDAMI
EX OFFICINA WETSTENIANA.

cIɔ Iɔ cc vii.

VIRO. ILLUSTRISSIMO
FREDERICO. DE. HAMRATH
REGIS. BORUSSIAE. OPT. MAX.
MINISTRO. STATUS
LIBELLORUM. SUPPLICUM. MAGISTRO
SUPREMAE. POSSESSIONUM. TERRARUMQUE
QUAE. SUNT. IN. DOMINIO. REGIS
CURIAE. PRAESIDI. ETC.

QUOD. AB. INEUNTE. AETATE
GENEROSAE. INDOLIS
ET. ANIMI. AD. MAGNA. NATI
LUCULENTA. DOCUMENTA. DEDIT.

QUOD. INGENIUM. ET. MORES
IIS. ARTIBUS
QUAE. AD. CAPESSENDAS. DIGNITATES
IN. ILLUSTRI. LOCO. POSITAS
IN. PRIMIS. PERTINENT
MIRIFICE. PERPOLIIT.

QUOD. LAUDABILITER. ET. FELICITER
CONFECTIS. ITINERIBUS
QUAE. AD. LINGUAS. EXCOLENDAS

ET. MATURANDOS. CIVILIS. PRUDENTIAE. FRUCTUS
SUSCEPERAT
IN. ITALIAM. IN. GALLIAM
ET. IN. UTRIUSQUE. GERMANIAE. POPULOS
PRAESTANTIORESQUE. AULAS. ET. URBES
DOMUM. REDUX. FACTUS
ET. OB. EXIMIAM
QUAM. DE. SE. EXCITAVERAT. EXSPECTATIONEM
NEGOTIIS. ARCANIS. EXPEDIENDIS. ADMOTUS
INTRA. PRIMORDIA. VIRILIS. AETATIS
SENILIS. SAPIENTIAE. INSTAR
REPRAESENTAVIT.

QUOD. EUM. AUGUSTISSIMUS. HERUS
UT. EST. ADMIRABIILIS. INGENIORUM. ET
MERITORUM. EXISTIMATOR
DIGNUM. ESSE. IUDICAVIT
QUI. PAUCORUM. ANNORUM. SPATIO
AD. ALTIORES. DIGNITATIS. ET. HONORUM. GRADUS
ACCLAMANTIBUS. BONIS. OMNIBUS
PERDUCERETUR.

QUOD. IN. ADMINISTRANDO
LIBELLORUM. SUPPLICUM. MAGISTERIO
QUUM. TOT. TANTORUMQUE. POPULORUM
DESIDERIA
AD. MITISSIMAS. ET. AEQUISSIMAS
REGIS. OPTIMI. AURES

QUO-

QUOTIDIE. DEFERAT
IUSSU. HERILI. AEQUE. AC. SUA. SPONTE
VIDUARUM. ORPHANORUM. PAUPERUM
ALIORUMQUE. FORTUNAE. INIURIA. AC
TEMPORUM. DIRITATE
AFFLICTORUM. HOMINUM
RATIONEM. SEMPER. AC. IN. PRIMIS. DUXIT
QUIN. ET. BONARUM. ARTIUM. STUDIA
EORUMQUE. CULTORES
ANNUENTE. DOMINO
AUGUSTISSIMO. ILLO. HERCULE. MUSAGETE
PERPETUO. RESPEXIT. AC. FOVIT.

QUOD. IN. RELIQUIS. PROVINCIIS
IISQUE. LONGE. SPLENDIDISSIMIS. OBEUNDIS
SUI. SEMPER. SIMILIS. EXISTIT
QUUM. MAGNUS. ANIMUS
NEC. METU. FRANGATUR
NEC. CUPIDITATE
SED. INVICTUM. SE. A. LABORE. PRAESTANS
PRAETER. ID
QUOD. HONESTUM. EST. ET. DECORUM
AC. GLORIAE. ET. UTILITATI
AUGUSTISSIMI. ET. BENIGNISSIMI. REGIS
CONSENTANEUM
NIHIL. SPECTARE. CONSUEVERIT.

QUOD. DENIQUE. FIDE. AC. PIETATE
ERGA. SUPERIORES

AMO-

AMORE. OFFICIIS. ET. CANDORE. ANIMI
ERGA. AEQUALES
BENEVOLENTIA. HUMANITATE. ET. BENIGNITATE
IN. INFERIORES
SUPERATA. INVIDIA
CUM. SUA. IPSIUS. IMMORTALI. GLORIA
NULLUM. NON. GENUS. HOMINUM
SIBI. DEVINXERIT.

HAEC. POETARUM. LATINORUM. PATRIS
FRAGMENTA
HIERONYMI. COLUMNAE
VIRI. QUONDAM. ILLUSTRISSIMI
ERUDITISSIMIS. NOTIS. ILLUSTRATA

PIETATIS. ET. HONORIS. CAUSSA.

L. M. Q.

D. D. D.

ILLUSTRISSIMO. NOMINI. EIUS.

DEVOTISSIMUS

HENRICUS WETSTENIUS.

FRANCISCUS HESSELIUS
ERUDITO LECTORI
S. P. D.

Uantum vetustati licuerit in antiqua monumenta hominum ingeniosorum, neminem paullum modo humaniorem fugit. Inter scriptores, quibus hodie totis careremus, nisi aureis dictis illorum tanquam emblematibus vermiculatis alii distinxissent opera sua, primas sine controversia tenet Q. ENNIUS; cujus pretiosissima Fragmenta congerere in unum locum commentariisque dilucidare vir natalium splendore perquam illustris *Hieronymus Columna* praecipue conatus est. Egregius iste labor in optimum atque antiquissimum poëtam olim insumtus quum jam in eo esset ferme, ut intercideret, Henricus Wetstenius bibliopolarum optimus tantum nefas videre non potuit. Quid igitur iterata hac editione ab illo & me operis participe sit praestitum, erudite Lector, paucis dabo.

Commentarii Columnae, qui singulos Ennii libros subsequebantur, contextui subjecti sunt. Numeros capitum & cetera, quae margini haud satis commode obhaeserant, in commentarios recepi. Quidquid est M. Antonii Delrii opinationum, nec non G. J. Vossii castigationum & notarum, in extremo libri habes ad poëtam mea cura accommodatum. Illuc accedunt doctorum virorum correctiones, quae apud Ennii, eorumque auctorum, unde Enniana collecta sunt, interpretes non ita erant obviae. Emendationes, quas nescio quis homo eruditus collectaneis veterum Tragicorum a Petro Scriverio in lucem editis sua manu alleverat, acceptas refer humanitati celeberrimi

viri T. Janſzonii ab Almeloveen. Partem illarum maximam valde bonam eſſe, Muſarum ſacris initiati facile obſervabunt. Nonnullas ſecus ſe habere atque oportebat, non diffiteor. Exempli gratia minime probo p. 168. in Ennii verſu;

Sol equis iter repreſſit unguleis volantibus.

equis iter mutari in *equos ter:* quia haec mutatio evertit legem trochaei. Utinam p. 206. in hemiſtichio;

anne ad Peliae filias?

pro *Peliae* non ſubſtitutum fuiſſet *Pelei:* quod diſplicebit omnibus, qui Argonautica perlegerunt. Sic neque p. 212. ℣.

Quis tu es mulier, quei me inſueto nuncupaſti nomine?

Quis migrare in *quae* erat neceſſe: quod & Jureperitis cognitiſſimum eſt. vide ſodes A. Corvini a Belderen commentarium ad leg. 1. tit. Dig. de verb. ſign. Plures hujusmodi non neceſſarias emendationes in medium proferre & confutare ſuperſedeo, ne Lectoris judicio diffidere videar. Hae atque aliae praeſtantiſſimo Scriverio indignae mihi videntur, quamvis manus à Scriveriana non multum abludat.. Cogitaveram nonnihil obſervationum Ennio adſpergere; ſed, quum in eruditorum virorum ſcriptis, quae ad inſtitutum noſtrum facerent, diligentius evolvendis, plus ſemel animadverterem, illos ante me mea dixiſſe, ea res, fateor, me male habuit. Huc adde, quod Ennium interpretari aleae plenum ab omni parte opus eſt, uti luculenter hoc unico ſpecimine apparebit. Vir quidam apprime doctus mihique amiciſſimus his melici poëtae ad Antiatem Fortunam verbis;

Te ſpes, & albo rara fides colit
Velata panno; nec comitem abnegat,
Utcumque mutata potentes
Veſte domos inimica linquis.

procul

procul dubio inductus in decantato poëtae nostri versu;

O Fides alma, apta penneis, & jusjurandum Jovis.

apta penneis in *operta pannis* verterat. Quid J. Scherpezelio familiari meo, clarissimo viro, rescripserit praelustris Graevius, cujus luctuosissima mors gravissimum vulnus rei litterariae nuper imposuit, audi. Ita ille; *In Ennii versu apud Ciceronem III. de Officiis c. 29. difficulter quidem explicabitur, cur* fides *poëtae dicatur* pennata, *si locus est sanus. Nam inniti potius firmissima basi debet fides, ne vacillet, quam alis ornari, quibus celeriter avolet ex animis hominum.* Operta pannis *tamen probare non possum, primo propter metrum, dein quia* operta pannis *esset pannosa, ut* anus annis & pannis obsita *apud Comicum, & vix aliter in numero multitudinis hac voce utuntur Veteres. Panni enim sunt centones. Ennii versum sic quidam laudant;* Alma Fides, a qua pendet jusjurandum Jovis. *Sed in nullo meorum librorum, consului tamen optimos & antiquissimos, hanc lectionem reperi. Occasionem mihi ... conjectura dedit cogitandi, an non Ennius scripserit;* O Fides, albo nupta panno, *ut inde suum hauserit Horatius;* Albo velata panno. *Nupta panno, ut nubere faciem, &c.* Non abjiciam tamen Ennii recognoscendi consilium, simulac otium suppetet. Interim unam & alteram habeto animadversionem. Exemplis, quibus Columna p. 75. phrasin *facere facinus* confirmat, annumerari licet hoc Catulli epig. 82.

Ah nescis, quod facinus facias?

& illa scriptorum aliorum, quae Achilles Statius, Veronensis poëtae explicator undique conquisivit. Non illud demirandum est, qui Columna Lectores commonere neglexerit p. 270. Enniani Telephi dictum;

Palam mutire plebejo piaculum est.

 a Phac-

a Phaedro pulcre usurpatum fuisse lib. IV. Fab. ult. vers. 34. quia tum temporis utilissimus ille scriptor nondum prodierat post renatas litteras. Neque memini interpretes annotare Suetonii locum Tit. cap. 7. *Amicos elegit, quibus etiam post eum Principes, ut & sibi & reipubl. necessariis, acquieverunt: praecipueque sumptam sibi Berenicem statim ab Urbe dimisit invitus invitam.* apte quadrare ad hunc Ennii p. 258.

sin est probus,
Cur talem invitum invitam cogis linquere?

Nemo, Merulae commentarium ad Ennii Annales hic non comparere, mirabitur; qui noverit diversissimas ejus viri conjecturas, Ennianorumque Fragmentorum collocationes. Thuaneum de Columna nostro testimonium, quod unum instar omnium est, selegi. Huic adjungere potes notas Gallicas amplissimi viri Antonii Teissierii. Non est, quod sileam, mecum communicatum fuisse Fabii Columnae opusculum de purpura, primum Romae ab auctore, & iterum Kiliae a J. D. Majore cum ejusdem annotationibus editum; unde familia atque eruditio Columnarum illustrari quoque posset. Indicem omnium verborum, quae in Ennianis poëmatibus exstant, ornatissimo Wetstenio debemus. Haec habui, quae dicerem in praesenti. Tu, Lector erudite, coeptis meis adspira, & vale.

IV. Kal. Jun. Roterodami.

J. A.

J. A. Thuanus. hist. lib. LXXXIV.

CIↃ IↃ XXCVI.

Ajore praeconio dicendus HIER. COLUMNA & ob gentis, cujus nomen praeferebat, claritudinem, quippe, qui a Pompejo Columna *Cardinali, qui regni Neapolitani Prorex fuit, genus repeteret, & singularem eruditionem cum morib. suavissimis conjunctam, artam cum* Jo. Matthaeo Aquaviva *Hadrianensium Duce, viro ultra splendorem natalium egregia Scientiarum atque Astronomiae ac Musicae inprimis doctrina itidem illustri amicitiam coluit, & bis mille quingentorum voluminum bibliothecam instruxit, praeter statuas antiqui operis & numos; raraeque elegantiae picturis ornatam domum habuit, ac splendide vixit, in eoque splendore & otio multa elucubrasse dicitur, quippe utriusque linguae non trita cognitione praeditus: post elatam uxorem etiam Linguae Sanctae operam dedit, & cum Sacris initiari cuperet, jam Episcopus designatus ex malo calculi praemature III. Non. April. hoc anno aetatis suae LIIII. Neapoli decessit, ad B. Virginis in monumentum majorum illatus.* Q. ENNII Fragmenta *collegit, disposuit, explicuit, quae* Joannes *filius quadriennio post parentis obitum publicavit, fidem apud posteritatem factura, quid a tanto Viro exspectandum fuerit, si diuturniorem ei vitam Deus annuisset. Praeter* Joannem *ex conjuge dilectissima* Pompejum *honoribus quibusdam in aula Romana defunctum reliquit, ac postremo &* Fabium, *qui in naturali historia industriam suam hodie exercet, scriptis in eo genere aliquot jam editis, & majore in posterum spe excitata.*

IN FRAGMENTA OPERUM
Q. ENNII,

Commentariis Hieronymi Columnae inlustrata,
quae feliciter recentavit
Vir Clarissimus
FRANCISCUS HESSELIUS.

Quincte pater, triplici accipimus quem corde fuisse;
  Maeonide saecli prodigiose tui;
Pave Samo; veterem Euphorbi mentite figuram;
  Pythagora in formas saepe renate novas;
O utinam posses post ultima fata renasci,
  Atque animi ingentes promere divitias!
Qualem Sardois miratus Porcius agris
  Mutavit Latio verba Pelasga sono.
Qualem Scipiades fracta Carthagine victor
  Audiit heroa grande sonare tuba;
Aut gravis orchestrae quatientem pulpita versu,
  Quantus in Aeschyleo spiritus ore tonat.
Aut soccum tentare, & inexspectata Latinis
  Auribus indocili reddere verba modo.
Et Satyros nudare leves, Faunosque procaces:
  Et condire novo seria prisca sale.
Et Siculum Latiae monstrare Euhemeron Urbi,
  Unde suos novit fabula Graja Deos.
O utinam! nunc te lacerum crudeliter ora,
  Nunc mutilum cunctis artubus adspicimus.
Quis putet hoc? EnnI tanto de corpore pauca
  Frusta, Vetustatis dente peresa, jacent:
Foeda situ, & longa tabentia frusta senecta,
  Vix tenues magnis Manibus inferiae.

Atque

Atque equidem dudum periiſſes funditus omnis,
Ni pia diſcerpto dextra tuliſſet opem.
Dextera magnanimi numquam reticenda Columnae,
Maximus Euboicae nobilitatis honos.
Clare Columna, Columna rei ſtator alme Latinae,
Lucida Pierii gemma, Columna, chori;
Per te ſtat Rudiis decus & ſua fama Camenis;
Tu cineres, ſancti tu legis oſſa ſenis.
Tu male disjectos artus divolſaque membra
Artifici nexu jungere certus ades.
Sic quondam Hippolytum pavidi per curva jugales
Litora in Actaeis diripuere jugis.
Illum autem proles Paeania, amorque Dianae
Incolumem a leti limine reſtituit.
Et nunc Indigetes inter, non numine ficto,
Albano colitur Virbius ipſe lacu.
Macte animi, Vir magne, aeterni macte laboris.
Nil, te ſi cupiat laedere, livor aget.
Et tamen iſta tuae benefacta inluſtria curae
(Heu facinus!) coepit rodere tempus edax.
Rara tui ſudoris erant monumenta; nec uſquam
Parebat doctae ſedulitatis opus.
Vix licuit cupidis Clariae cultoribus artis
Uſurpare oculis teque, tuamque manum.
Si quis eras, (ubi eras haud inveniende?) premebat
Invida te caeco bibliotheca ſinu.
Non tulit hoc virtus Heſſelia, teque tenebris
Ereptum luci reſtituit Latiae.
Et pugnatricem vivaci carmine Muſam,
Et laudes voluit perpetuare tuas.
Gaude, ſi quid amas virtutem, magne Columna:
Adſerta eſt operi vitaque luxque tuo.
Quidquid longinqui detrivit temporis aetas,
Reddidit Heſſell nunc pia cura mei.

Heſ-

HesselI pia cura mei, quem baccare pura
  Lustratum Orchomeni lavit in amne Charis.
Cui Venus ex alto nascenti risit Olympo,
  Et sua certatim dona dedere Deae.
Floreat, ut dignum est, & longa laude fruatur
  HesselI pietas officiosa mei!
Ipse Senex juvenes rursum induat Ennius annos;
  Et tu de tumulo plaude, Columna, tuo!

JANUS BROUKHUSIUS.

IN
Q. ENNII FRAGMENTA
cum Animadversionibus
HIERONYMI COLUMNAE
denuo in lucem producta
a V. CL.
FRANCISCO HESSELIO.

SAlve sancte pater: vitam laetata recentem
  Gratatur reduci postera turba tibi.
ENNI sancte pater salve: salve alter Homere,
  Aonio vates semper amate Deo.
Tu primus Pindi carpens de vertice lauros
  Cinxisti lauri fronde virente comas.
Inde vetustatis nactum praeconia canae
  Sustulit auratis candida fama rotis.
Inde tuos servans cursus Maro, quaque praeires,
  Te duce divinos edidit ore sonos.
Sed te tempus edax morsu discerpsit iniquo,
  Dispersit variis & tua membra locis.

Vidit

Vidit & ingemuit docti mens alta Columnae,
  Et sparsit lacrimis fragmina lecta suis.
Sic olim AEetes crudeli morte peremti
  Collegit nati frigida membra sui.
Sic olim Hippolyti, quem vivere sero volebat,
  Infelix flevit tristia fata pater.
Hinc toto haec secum volventi pectore damna,
  Qua potuit, tibi te reddere cura fuit.
Agnovit doctum mox Itala terra laborem,
  Laudibus & magnum vexit in astra virum.
Nunc Batavos etiam ditavit munere tanto
  Aonio Hesselius carus & ipse Deo.
Te labor, Hesseli, studiis exculte probatis,
  Nec fastiditis annumerate viris,
Te labor ille decet. Aude contemnere ronchos.
  Non poterit meritis livor obesse tuis.

DAVID HOOGSTRATANUS.

MANIBUS ENNIANIS.

ENNI, maxima lux Rudiarum; jugis aquae fons,
  Quo Maro prae cunctis proluit ora sibi,
Quum cecinit Trojam perjuri fraude Sinonis
  Eversam, & variis arva colenda modis:
Haud Anchisiades tanto moerore nefanda
  Est contemplatus vulnera Deiphobi;
Aut membra Absyrti, varias quae Colchis in oras
  Sparserat, a patrio Phaside missa cohors;
Aut Phoebi Nymphaeque Coronidos alma propago
  Innumeris truncum partibus Hippolytum:
Quanto egomet tua scripta aevum spirantia priscum
  Fatis usa parum mollibus, intueor.

***   Nil

Nil igitur quem victorem vocat Africa de se
In caelum versu, Quinte, vocasse tuo;
Nil Siculos vertisse Euhemeron ac Epicharmon,
Quos ignorarat natio dura Remi;
Nil, quod ad ingenuum faciat, docuisse, palatum,
Et quo diversae pisce natentur aquae;
Nil celebrasse insurgentis primordia Romae,
Et grave Mavortis cuncta metentis opus;
Nil, soccoque levi, tragicoque dedisse cothurno
Carmina; nil Urbem defricuisse sale;
Nil alia effecisse viris vix cognita doctis,
Profuit? O ingens temporis asperitas!
Quae nos, qui sequimur non aequis passibus, olim
Sors manet? Ah totos obruet atra dies!
Providit Varro, quadam ut pro parte superfis,
Et primus Latio Tullius eloquio,
Atque alii numero pauci, quibus Anna Perenna
Sustinuit melius quam tibi consulere.
Fragmina cum primis collegit nava Columnae,
Quae Musis statuit tot monumenta, manus.
Ne quid & istam operam posset temerare vetustas,
Wetstenii cavit provida cura mei.
Ipse ego quod potui, largitus sum, pater. Esto
Non ingrata tuis manibus haec pietas.
Sic te per nemus Elysium comitetur ubique
Scipiades, & cum Nobiliore Cato.
Sic te turba poëtarum creberrima stipet,
Et laudes dempto fine tuas recinat.
Sic avidus legat ad superos tua carmina lector,
Et Clario semper sis in honore choro.

FRANCISCUS HESSELIUS.

Q. ENNII
POETAE VETUSTISSIMI
FRAGMENTA,
QUAE SUPERSUNT,
AB HIERON. COLUMNA
CONQUISITA DISPOSITA ET EXPLICATA

ad JOANNEM Filium.

Edita Neapoli ex typographia Horatii Salviani cIↄ Iↄ xc.

ELENCHUS
FRAGMENTORUM Q. ENNII.

Lectorem hic monendum duximus, numeros illos, quos paginarum margini adscripsimus, indicare paginas editionis principis, Neapoli editae, quae quum sola hactenus exstiterit, atque doctis multoties citetur, nos hac ratione tuo commodo consulere voluimus, ne molestus nimis tibi redderetur inquirendi labor, si quandoque hoc aut illud investigare volueris.

HIE-

HIERONYMUS COLUMNA
JOANNI FILIO S.

Um dolori, Joannes fili, quo graviſſimè ex immaturo Matris tuae obitu affligebar, neque modus inveniretur, neque mihi in tanta calamitate ſe res offerret ulla, quae aliqua ſaltem ex parte eum imminueret; id tandem conſilii capere viſum eſt, ut gravioribus ſtudiis intermiſſis, animum ad manſuetiores Muſas, quibus magnopere ab ineunte aetate fueram delectatus, revocarem. Quam inſtituti mei rationem non mediocriter auxit tua paternae propenſionis aemulatio. Videbam enim te incredibili quodam deſiderio flagrantem, veteres Latinae linguae Scriptores perquirendi, atque adeò pernoſcendi. Itaque cùm primùm potui, tanquam in portum aliquem, contuli me in Bibliothecam, atque, ut uno tempore, & hujusmodi ſtudiorum oblectatione animum moleſtia, aegritudineque levarem, & tibi tua ſponte currenti calcaria adderem, evolvere coepi quicquid olim veterum Poëtarum fragmentorum ex antiquis Grammaticis collegeram; primumque fato neſcio quo Ennii patris occurrerunt: quae ſimulatque tibi in manus tradidi, eaque ſummis, ut ajunt, labiis delibaſti, captus germana illa eloquentia, & nativo Romani ſermonis candore, vehementer ingemuiſti, quòd tam pauca ex tam magni poëtae monumentis reliqua ſupereſſent. Ac illud potiſſimùm me in magnam tui exſpectationem adduxit, quòd qualis quantusque ille fuerit, ex paucis reliquiis, tanquam leonem ex unguibus, judicaſti. Quare exiſtimans gratiſſimum me tibi facturum, conatus ſum quoad ejus fieri potuit, ea fragmenta, quae à proprio veluti corpore ſejuncta, & minutiſſimas in partes diſcerpta in veterum monumentis inveneram, in ordinem digerere, & poëſeos ve-

luti formam conficere, ut aliquam ipsius Ennii imaginem, vel ſaltem imaginis umbram tibi ante oculos conſtituerem. Et quamvis proſpicerem, quantum difficultatis, atque laboris hujusmodi res eſſet habitura, cùm praeſertim multa ab Antiquis incerta, nulla nec Auctoris, nec operis facta mentione referantur, ut paſſim nobis, aut conjectura, aut divinatione agendum fuerit: tamen tua cauſſa omnia mihi facillima, ac propemodum explicata viſa ſunt. Quantum denique operae dederim, ut depravata emendarem, carmina in numeros redigerem, verbum carmini, carmen loco, locum libro, librum operi reſtituerem, commemoratione nihil opus eſt. Quod ſi minus aſſequutus ſum, illud tamen communi omnium conſenſu nobis concedi oportet, labore noſtro eſſe factum, ut tam nobili Auctore, quamvis mutilo Latina Bibliotheca non modò augeretur, ſed etiam illuſtraretur. Ut autem undique haec Ennii ſcripta ſpeciem illam venerandae vetuſtatis redolerent, ſtudui diligenter ex veteribus inſcriptionibus veterem ſcribendi rationem temporum longinquitate exoletam reſtituere. Addidi praeterea commentarios, quibus explicavi ea, quae ſuſpicatus ſum, tibi id aetatis eſſe obſcuriora. Atque in hac quidem parte veniam mihi dari ab iis peto, ſi qui erunt, qui novitatis ſtudio allecti eos aliquando ſumpſerint in manus, ſicubi longiores fuimus, ſi interdum etiam ad minutiora quaedam, & humiliora deſcendimus. Illius enim rei potiſſimùm à me ratio habita eſt, ut tibi, tuisque ſtudiis conſulerem; daremque operam, ut à te omnia quàm minimo labore intelligerentur. Auctores etiam ſaepe cùm Graecos, tum Latinos cum Auctore noſtro contuli, ut non ſemper verba interpretari, ſed quandoque ſententias expendere, & de re ipſa aliquid ſtatuere videremur. Graeca, quae proferri accidit enarrando, feci Latina ferè ſemper, ſed alibi ſententiam tantùm expreſſi, alibi verba, alibi pari tractu orationis, alibi paucis multa contraxi, quibus modis exerceri te velim in convertendo. Nam quicquid hoc eſt, quod in praeſentia, Fili, ad te mitto, praecipuè

cipuè ea caussa mitto, ut habeas in quo te exerceas, ac paternis inhaerens vestigiis, longè aliquid majus aliquando praestes. Etenim si mutae majorum nostrorum imagines solent nos ad illorum imitationem excitare, erit tibi profectò loquens imago Patris tui, quam in hoc libro cernes, aliquis veluti stimulus, quo incitatus, per spatiosissimos gloriae campos currens ad exoptatam metam pervenire maturiùs possis. Ennium autem ipsum impensiùs coles, si memoria repetes, hunc illum esse, qui Musas primùm in Italiam deduxit; quo Africanus, neque vivus, neque mortuus carere potuit; qui denique si non fuisset, Virgilium quidem tantum non haberemus. Accipe igitur à Patre munus, & lege libenter: & si quando otium nacti erimus, quo scis quam parum abundamus, majora à nobis exspectato. Vale, mi Fili, & indoli tuae faveat Deus, ut mihi, tuisque omnibus pro familiae dignitate respondeas.

DE.

DE ENNIO

Doctor. Viror. Auctoritates, & Teſtimonia.

Terentius in prologo Andriae.

Qui cùm hunc accuſant, Naevium, Plautum, Ennium
Accuſant, quos hic noſter auctores habet.

Lucilius Epiſtola.

Item quaevis non magna pars, poëma eſt illa. Poëſis opus totum, totaque illa ſumma eſt una θέσις, ut Annalis Ennii.

Cicero Acad. quaeſtionum lib. I.

Quid enim cauſſae eſt, cur poëtas Latinos Graecis litteris eruditi legant, Philoſophos non legant? An quia delectat Ennius, Pacuvius, Attius, multi alii, qui non verba, ſed vim Graecorum expreſſerunt Poëtarum?

Idem libro I. *de Finibus.*

Quis enim tam inimicus poenè nomini Romano, qui Ennii Medeam, aut Antiopam Pacuvii ſpernat, aut rejiciat? Qui ſe iiſdem Euripidis fabulis delectari dicat, Latinas litteras oderit?

Idem lib. 2. *de Nat. Deor.*

Hoc qui exiſtimant fieri potuiſſe, non intelligo, cur idem putet, ſi innumerabiles unius, & viginti formae litterarum vel aureae, vel quales libet, aliquò conjiciantur, poſſe ex his in terram excuſſis Annales Ennii, ut deinceps legi poſſint, effici: quod neſcio anne in uno quidem verſu poſſit tantum valere fortuna.

Idem lib. I. *de Oratore.*

Sed poſt animadverti hoc eſſe in hoc vitii, quod ea verba, quae maximè cujusque rei propria, quaeque eſſent ornatiſſima atque optima occupaſſet aut Ennius, ſi ad ejus verſus me exercerem, aut Gracchus, ſi ejus orationem mihi fortè propoſuiſſem, ità ſi iiſdem verbis uterer, nihil prodeſſe, ſi aliis, etiam obeſſe, cùm minus idoneis uti conſueſcerem.

Idem lib. 3.

Atque id primùm in Poëtis cerni licet, quibus eſt proxima cognatio cum Oratoribus, quàm ſint inter ſeſe Ennius, Pacuvius, Attiusque diſſimiles;
III. quàm apud Graecos Aeſchylus, Sophocles, Euripides: quamque omnibus par
paenè laus in diſſimili ſcribendi genere tribuatur.

Idem in Oratore.

Sed in omni re difficillimum eſt, formam (qui χαρακτὴρ Graecè dicitur) exponere optimi: quod aliis aliud videtur optimum. Ennio delector, ait quiſpiam quòd non diſcedit à communi more verborum. Pacuvio inquit alius, omnes apud hunc ornati, elaboratique ſunt verſus: multò apud alterum negligentius. Fac alium Attio: varia enim ſunt judicia, ut in Graecis, nec facilis explicatio, quae forma maximè excellat.

Idem de opt. gen. Orat.

Nec Andromacham igitur, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiunt, ſed tamen Ennium, & Pacuvium, & Attium potius, quàm Euripidem, & Sophoclem legant.

Auctor ad Herennium lib. 4.

Etenim cùm possimus ab Ennio sumptum, aut à Graccho ponere exemplum, videtur esse arrogantia illa relinquere, & ad sua devenire.

Idem paullò post.

Ita ut si de Tragoediis Ennii velis sententias eligere, aut de Pacuvianis periodos: sed quia planè rudis id facere nemo poterit, cùm feceris, te litteratissimum putes, ineptus sis, propterea quòd id facilè faciat quivis mediocriter litteratus.

Horatius Poëtica.

---- ego cur acquirere pauca
Si possum invideor? cùm lingua Catonis, & Enni
Sermonem patrium ditaverit; & nova rerum
Nomina protulerit?

Idem ibidem. ---- & Enni
In scenam missos magno cum pondere versus,
Aut operae celeris nimium, curaque carentis,
Aut ignoratae premit artis crimine turpi.

Ovidius lib. 1. *Amor. eleg.* 15.

Ennius arte carens, animosique Attius oris,
Casurum nullo tempore nomen habet.

Idem lib. 2. *Trist.*

Utque suo Martem cecinit gravis Ennius ore,
Ennius ingenio maximus, arte rudis.

Idem ibidem,

Sumpserit Annales, nihil est hirsutius illis,
Facta sit unde parens Ilia, nempè leget.

Propertius lib. 3. *eleg.* 2.

Parvaque tam magnis admoram fontibus ora,
Unde pater sitiens Ennius ante bibit;
Et cecinit Curios fratres, & Horatia pila,
Regiaque Aemilia victa trophaea rate:
Victricesque moras Fabii, pugnamque sinistram
Cannensem, & versos ad pia vota Deos:
Hannibalemque lares Romana sede fugantes,
Anseris & tutum voce fuisse Jovem.

Idem libro 4. *eleg.* 1.

Ennius hirsuta cingat sua dicta corona.

AElianus apud Suidam. Ἔννιον ἐπαινεῖν ἄξιον.

Quinctilianus lib. 10. *cap.* 1.

Ennium sicut sacros vetustate lucos adoremus, in quibus grandia, & antiqua robora jam non tantam habent speciem, quantam religionem.

Macrobius lib. 1. *Satur. cap.* 4.

Ennius enim, nisi cui videtur inter nostrae aetatis politiores munditia respuendus.

Idem lib. 6. *cap.* 3.

Nemo ex hoc viles putet veteres poëtas, quòd versus eorum scabri nobis videntur. Ille enim stylus Enniani saeculi auribus solus placebat; & diu laboravit aetas sequuta, ut magis huic molliori stylo acquiesceretur.

*** *Idem*

Idem libro eodem cap. 9.

Nam quia saeculum nostrum ab Ennio, & omni bibliotheca vetere descivit, multa ignoramus, quae non laterent, si veterum lectio nobis esset familiaris.

Agellius l. 4. cap. 7.

Valerius Probus Grammaticus inter suam aetatem praestanti scientia fuit. Is Annibâlem, Asdrubâlem, & Hamilcârem ità pronunciabat, ut penultimam circumflecteret; ut est in epistola ejus scripta ad Marcellum, in qua Plautum & Ennium, multosque alios veteres eo modo pronunciasse affirmat.

Seneca apud eundem lib. 12. c. 2.

Quidam sunt tam magni sensus Q. Ennii, ut licet scripti sint inter hircosos, possunt tamen inter unguentatos placere.

Idem lib. 8. Epist.

Non id ago nunc hac diligentia, ut ostendam, quantum tempus apud Grammaticum perdiderim; sed ut ex hoc intelligas, quantum apud Ennium, & Attium verborum situs occupaverit: cùm apud hunc quoque, qui quotidie excutitur, aliqua nobis subducta sint.

Idem lib. 3. de Ira.

Non aequis quendam oculis vidisti, qui de ingenio tuo malè loquutus est. Recipis hanc legem? Ergo te Ennius, quo nòn delectaris, odisset; & Hortensius simultates tibi indiceret; & Cicero, si derideres carmina ejus, inimicus esset?

Acron Horatii interpres.

Attius, & Ennius legem metri in fabulis minimè servaverunt. Nam quosdam versus longiores habent.

Anticlaudianus.

Illic pannoso plebescit carmine noster
Ennius ----

Nonius in Poësis, & Poëma. Poësis est perpetuum argumentum, & rhytmus, ut Ilias Homeri, & Annales Ennii.

Isidorus lib. 9. Etym. c. 1.

Romana lingua est, quae post Reges exactos à Populo Romano caepta est; quam Naevius, Plautus, Ennius, Virgilius, poëtae; & ex oratoribus Gracchus, Cato, & Cicero, vel caeteri Oratores, & Poëtae effuderunt.

Idem lib. 1. c. 38.

Hexametros autem Latinos primùm fecisse Ennius tradit, eosque longos vocat. *Idem paullò post agens de metro Elegiaco.* Hoc autem vix omnino constat, à quo sit inventum, nisi quia apud nos Ennius eo prior usus est.

Codrus Urceus.

Non versus Enni difficilis placet.

Julius Caesar Scaliger de Ennio.

Pande sinus, age, nec linguae te subtrahe nostrae,
  Pande Helicon; purae solvite sacra Deae.
Tantus amor vestri, tantae proba gloria laudis:
  Vix alius vestras ut mereatur opes.
Magne senex, cui torva gravi sonat horrida cantu
  Buccina, bellaci cùm crepat hasta manu:
Dic Romae, dic Phoebigenis, te huic condere vitam,
  His donare sacrae semina magna tubae.

HISTO-

HISTORIA AB ANNALI
in quo differat.

Cicero libro 2. de Oratore.

AGe verò, inquit Antonius, qualis Oratoris, & quanti hominis in dicendo putas esse historiam scribere? Si, ut Graeci scripserunt, summi, inquit Catulus; si, ut nostri, nihil opus est Oratore: satis est non esse mendacem. Atqui ne nostros contemnas, inquit Antonius, Graeci quoque ipsi sic initio scriptitarunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. Erat enim historia nihil aliud, nisi Annalium confectio; cujus rei memoriaeque publicae retinendae caussa, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mutium Pont. Max. res omnes singulorum annorum mandabat litteris Pont. Max. efferebatque in album, & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi, hique etiam nunc Annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi sequuti sunt, qui sine ullis ornamentis monimenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Graecos Pherecydes, Hellanicus, Acusilaus fuit, aliique permulti, talis noster Cato, & Pictor, & Piso, qui neque tenent, quibus rebus ornetur oratio (modò enim huc ista sunt importata) & dum intelligatur, quid dicant, unam dicendi laudem putant esse brevitatem.

Agellius lib. 5. c. 18.

Historiam ab Annalibus quidam differre eo putant, quod cùm utrumque sit rerum gestarum narratio, earum tamen propriè rerum sit historia, quibus rebus gerendis interfuerit is, qui narret. Eamque esse opinionem quorundam, Verrius Flaccus refert in libro de significatione verborum quarto. Ac se quidem dubitare super ea re dicit. Posse autem videri putat, non nihil esse rationis in ea opinione, quòd historia Graecè significat rerum cognitionem praesentium. Sed nos audire soliti sumus, Annales omnino id esse, quod historiae sint; historias non omnino id esse, quod Annales sint. Sicuti quod est homo, id necessario animal esse, quod est animal, non id necesse est hominem esse. Ità historias quidem esse ajunt rerum gestarum, vel expositionem, vel demonstrationem, vel quo alio nomine id dicendum est. Annales verò esse, cùm res gestae plurium annorum, observato cujusque anni ordine, deinceps componuntur. Cùm verò non per annos, sed per dies singulos res gestae scribuntur, ea historia Graeco vocabulo ἐφημερὶς dicitur. Cujus Latinum interpretamentum scri-

ptum est in libro Sempronii Asellionis primo. Ex quo libro plura verba adscripsimus, ut simul ibidem, quid ipse inter res gestas, & Annales esse dixerit, ostenderemus. Verum inter eos, inquit, qui Annales relinquere voluissent, & eos qui res gestas à Romanis perscribere conati essent, omnium rerum hoc interfuit. Annales libri tantummodo, quod factum quoque anno gestumve sit, id demonstrabant. Id eorum est, quasi qui diarium scribunt, quam Graeci ἐφημερίδα vocant, nobis non modò satis esse video, quod factum esset id pronunciare, sed etiam quo consilio, quaque ratione gesta essent, demonstrare. Paullò post idem Asellio in eodem libro. Nam neque alacriores ad Remp. defendendam, neque segniores ad rem perperam faciundam Annales libri commovere quicquam possunt. Scribere autem bellum quo initum Consule, & quo modo confectum sit, & quis triumphans introierit, exque eo libro, quae eo in bello gesta sint, iterare; non praedicare autem interea quid Senatus decreverit, aut quae lex rogatiove lata sit, neque quibus consiliis ea gesta sint: id fabulas pueris est narrare, non historias scribere.

Servius supra 1. Aeneidos.

Inter Annales, & historiam hoc interest. Historia est eorum temporum, quae vel vidimus, vel videre potuimus, dicta ἀπὸ τοῦ ἱϛορεῖν, id est videre. Annales verò sunt eorum annorum, & temporum, quae aetas nostra non novit; unde Livius ex annalibus, & historia constat. Haec tamen confunduntur licenter, ut hoc loco pro historia inquit annales.

Praecipui Annalium Rom. Scriptores.

Livius Andronicus primus versibus Romanorum res gestas complexus est libris XVIII. deinde Ennius, Attius, Hostilius, Furius Antias, Cornelius Severus. Soluta verò oratione Fabius Pictor, L. Calpurnius Piso, Fannius, Aelius Tubero, Libo, Cn. Gellius, Cn. Velleius, M. Cato, Atticus, Licinius Macer, Claudius Quadrigarius, Caelius, Cassius Hemina, Fenestella, Posthumius Albinus, Tanusius.

Q. ENNII

Q. ENNII VITA VIII

HIERONYMO COLUMNA

AUCTORE.

Q. ENNII, quem M. Cicero [de opt. gen. Orat.] summi Epici Poëtae, & M. Varro Musarum discipuli praeconio honestarunt, vitam scripturus, operae pretium existimavi, primùm ea persequi, quae ad illius patriam, genus, mores, omnemque vitae progressum pertinent; deinde dicendi genera, figuras, caeteraque poëtica pigmenta, quibus mirificè suas lucubrationes exornavit; ac denique nonnulla attingere, ex quibus quantùm ille in omni scientiarum genere praestiterit, perspectum omnibus, ac cognitum esse possit. Hujus igitur patria, ut ab ea ordiamur, quae antiquior parens est, Rudiae fuerunt, quas Ptolemaeus lib. 6. Ῥοδίαν appellavit, Hermolaus Byzantius in iis, quae ex Stephano collegit, Ῥοδὰς, Strabo Ῥοδαίας, quam Graecam urbem, ac Ennii patriam fuisse, tradidit. Hoc idem à Mela Pomponio lib. 2. comprobatur, & à Silio lib. 12. qui de Ennio loquens ait,

--- Rudiae genuère vetustae:
Nunc Rudiae solo memorabile nomen alumno.

Inde Cicero pro Arch. eum Rudium appellavit, & Rudinum Ausonius in Monosyl.

Unde Rudinus ait, diuvôm domus altisonum cael.

Quin & ipsemet Ennius, postquàm fuit Romana civitate donatus, de se ipso cecinit,

Nos sumu' Romanei, qui fuvimus antè Rudinei.

Fuerunt autem Rudiae Lupiis finitimae, à quibus, ut ab indigenis accepimus, minus duobus M. passuum aberant. Quod etiam quodammodo videtur innuere Strabo lib. 6. cùm utranque urbem inter Messapiae isthmi mediterraneas commemoret. Duabus his Civitatibus unus olim populus fuisse fertur; quemadmodum de Neapoli, & Palaepoli proditum est. Cujus quidem rei testis verus, ac praesens esse potest subterranea quaedam specus, quae IX inter Rudiarum vestigia, & Lupias visitur, qua in bellorum periculis, ut in sua Japygia scribit Galateus, altera urbs alteri mutua praestabat auxilia. Quo verò tempore, & à quibus Rudiae dirutae, ac solo penitus aequatae fuerint, non satis constat: sed fama est, eos, qui ex illarum excidio servari potuerunt, ad Lupienses confugisse, à quibus non modò perhumaniter recepti sunt, verùm etiam quarta civitatis parte donati; quam de suo nomine, quod hactenus retinet, Rudianam appellarunt. Contrà verò Tarentini Ennium sibi civem vendicant tum Eusebii in Chron. auctoritate, tum etiam re quasi

per manus tradita. Non longè enim à Tarento XII. millia passuum lateritias moles, àggeres, rudera, busta fictilibus vasculis ac ossibus plena ostendunt, ubi quondam Rudias fuisse affirmant, quae hodie quasi antiquum nomen servantes Ruscae appellantur. Nec quidem Eusebium latuit, quamvis Tarentinum Ennium fuisse dixerit, cum Rudiis esse ortum. Nam cùm eodem volumine testatum reliquerit, quosdam asserere illius ossa ex Janiculo Rudias esse translata, videtur innuere eum cum gentilibus suis in patria sepeliri voluisse. Nec absque ratione Tarentinum fuisse prodidit; nam illius civitatis fama ob bellicam virtutem, amplissimasque fortunas adeò increbuerat, ut sua nominis celebritate propinquarum urbium nomina obscuraret. Qua etiam ratione Achilles cùm re vera Phthius fuerit, tanquàm celebriori loco ortus Larissaeus dictus est. Ora autem, in qua Rudiae, sive hae Tarentinae, sive illae Lupiis proximae fuerint, ab initio à Peucetio, Oenotri fratre, Peucetia appellata fuit: deinde verò communi denominatione Japygia, Salentina, Messapia; unde Ennius apud Suidam poëta Messapius dictus est: cujus parentes qui fuerint, prorsus ignoratur. Servius tamen in explicatione illius Maronis loci lib. 7.

At Messapus equûm domitor Neptunia proles,

refert Ennium jactare solitum, se ex Messapo Neptuni filio esse oriundum. Quod etiam Silii auctoritate comprobatur lib. 12.

Ennius antiqua Messapi ab origine Regis.

Hic Messapus, qui, ut Poëtae commenti sunt, invulnerabilis habitus est, ex Euboea in Italiam demigrans, regionem, in qua consederat, de suo nomine Messapiam appellavit. Haec, ut Nicander ait in libro II. τῶν ἑτεροιουμένων, à Tarento porrigitur usque ad extremam Italiae oram, ubi Brundusium positum est: quae mox ut à Licinio, & Isidoro lib. 15. c. 1. traditum est, mutato nomine *Calabria* nuncupata fuit: unde ab Ovidio lib. 3. de Art. aman. dictum est, Ennium in Calabris montibus esse ortum; & ab Horatio lib. 4. carm. ode 8. *Calabrae Pierides.* Natus est anno ab Urbe condita decimoquarto supra quingentesimum, Q. Valerio, & C. Mamilio Coss. ut in libro I. de Poëtis à M. Varrone traditum est, & à Cicerone in Bruto his verbis comprobatur, *Atque hic Livius, qui primus fabulam, C. Clodio Caeci filio, & M. Tuditano Coss. docuit, anno ipso antequàm natus est Ennius; pòst Romam conditam autem* CCCCCX, *ut hic ait, quem nos sequimur. Est enim inter Scriptores de numero annorum controversia. Attius autem à Q. Max. quinctùm Consule captum Tarento scripsit Livium, annis* XXX, *postquàm eum fabulam docuisse & Atticus scribit, & nos in antiquis commentariis invenimus. Docuisse autem fabulam annis pòst* XI, *C. Cornelio, Q. Minucio Coss. ludis Juventatis, quos Salinator Senensi praelio voverat. In quo tantus error Attii fuit, ut his Coss.* XL. *annos natus Ennius fuerit: cui cùm aequalis fuerit Livius, minor fuit aliquanto is, qui primus fabulam dedit, quàm ii, qui multas docuerunt ante hos Coss. & Plautus, & Naevius.* Quod paucioribus rursus repetit in I. Tusculana, *Annis ferè* CCCCCX *pòst Romam conditam Livius fabulam dedit, C. Clodio Caeci F. M. Tuditano Coss. anno antè natum Ennium, qui fuit major natu quàm Plautus, & Naevius.* Venit Ennius Romam primum, ut ab Eusebio in Chron. proditum est, M. Porcio Catone Quaestore: quod Æmylius Probus in

in ipsius Catonis vita his verbis confirmavit. *Praetor Cato provinciam obtinuit Sardiniam, ex qua Quaestor superiore tempore ex Africa decedens, Q. Ennium poëtam adduxerat, quod non minoris aestimamus, quàm quemlibet amplissimum Sardiniensem triumphum.* In qua provincia, ut ab Auctore de viris illustribus cap. 47. accepimus, fuit Cato Graecis literis ab Ennio eruditus: quas, ut ipsemet testatur apud M. Tullium in libro, quem illius nomine Catonem inscripsit, jam senex didicit, easque sic avidè arripuit, quasi diuturnam sitim explere cupiens. Quare nescio quonam pacto idem Cato in Oratione quae- XI
dam, ut in I. Tusculana refert Cicero, M. Nobiliori ut probrum objecerit, quòd Cos. secum in Ætoliam Ennium duxisset; cùm prior Cato secum, ut diximus, eum è Sardinia Romam adduxisset. Domum ibi in Aventino monte habuit, ut scribit Eusebius in Chron. & innuit M. Varro lib. 4. de ling. Lat. cùm illum dicit Tutilinae loca incoluisse: nam huic numini in Aventino ara dicata erat ad populi Romani tutelam. Cùm igitur Romae diversaretur ob suavissimos mores, animique moderationem multos sibi in Urbe clarissimos viros non simulata, ac fucata, sed sancta, ac syncera amicitia devinxit. Ita enim se ex animo amicum fuisse, vereque benevolum profitetur,

Ego eo ingenio natus sum, amicitiam
Atque inimicitiam in fronte promptam gero.

Praecipuos verò amicos habuit vicinum suum Galbam, cum quo & deambulare, & frequenter esse consueverat: & M. Fulvium Nobiliorem; à cujus filio jam patrio instituto studio literarum dedito, ut in Bruto ait Cicero, fuit civitate donatus, cùm Triumvir Coloniam deduxisset. Sed in Oratione pro Archia videtur tanquàm de Romana repub. benemeritum in civium numerum adsciri meruisse. Sic enim inquit, *In caelum hujus proavus Cato tollitur, magnus honos populi Romani rebus adjungitur. Omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii, non sine communi omnium nostrum laude decorantur. Ergo illum, qui haec fecerat, Rudium hominem, majores nostri in civitatem receperunt.* Et verò M. Fulvius id tandem ex Ennii familiaritate praeconii consequutus est, ut tantum Poëtam suarum laudum buccinatorem habuerit. Nam victoriam, [ut ait Auct. de vir. ill. cap. 52.] quam ille contra Ætolos, & Ambraciotas adeptus erat, insigni laude Ennius celebravit. In quo bello ipsum etiam stipendia fecisse, Cicero in Bruto auctor est, & in Oratione, quam paullò ante memoravimus; ubi inquit, *Jam verò ille, qui cum Ætolis Ennio comite bellavit Fulvius, non dubitavit Martis manubias Musis consecrare.* Militavit etiam cum Torquato in Sardinia, ubi primus sese inter hostes exhibuit, perinde atque Orpheus, qui deposito pectine contra Cizicum strenuè dimicavit. Hinc Silius de Ennio loquens,

Is prima in pugna, vates ut Thracius olim XII
Infestam bello quateret cùm Cizicus Argon,
Spicula deposito Rhodopeia pectine torsit:
Spectandum sese non parva strage virorum
Fecerat, & dextrae gliscebat caedibus ardor.

In quo bello centum militibus praefuisse, ex versibus sequentibus, qui paullò superius ab eodem Sillio referuntur, apparet,

Miscebat primas acies, Latiasque superbum

Vitis adornabat dextra decus ---

Centuriones enim eo vitis insigni auctoritatem praeseferebant in nefarios milites animadvertendi. Quod à Plutarcho in Galba, & a Macro Jureconsulto lib. II. de Re militari, aliisque quamplurimis proditum est. Navavit praeterea cum Scipione majore egregiam in bello operam, ut Claudianus in laud. Stilic. testatur, qui de summo illo Duce loquens ait,

Non sine Pieriis exercuit artibus arma,
Semper erat vatum maxima cura Duci.
Gaudet enim virtus testes sibi jungere Musas:
Carmen amat quisquis carmine digna gerit.

Et post, *Haerebat doctus lateri castrisque solebat*
Omnibus in medias Ennius ire tubas.

Summa quoque sibi cum Scipione Nasica familiaritas intercessit, ut ex hoc M. Tullii loco, lib. 2. de Orat. satis intelligi potest, *Nasica cùm ad poëtam Ennium venisset, eique ab ostio quaerenti Ennium, ancilla dixisset, domi non esse; Nasica sensit illam domini jussu dixisse, & illum intus esse. Paucis post diebus cùm ad Nasicam venisset Ennius, & eum a janua quaereret, exclamat Nasica, se domi non esse: tum Ennius, Quid? Ego non cognosco vocem, inquit, tuam? Hic Nasica, Homo es impudens: ego, cùm te quaererem, ancillae tuae credidi, te domi non esse; tu mihi non credis ipsi?* Fuit quoque Caecilio Statio carus, quo cum diu conjunctissimè versatus est. Quanta denique frugalitate, ac parsimonia reliquum vitae tempus traduxerit, opesque contempserit, hoc vel uno Eusebii testimonio [in Chron.] colligi potest; qui eum unius tantùm ancillae ministerio usum fuisse, tradit. Cùm verò ad senectam pervenisset, eam aequissimo ferebat animo, hisque versibus fortis & victoris
XIII equi senectuti suam comparavit,

Sicut fortis equus spatio qui saepè supremo
Vicit Olympia, nunc senio confectu' quiescit.

Ad cujus senectutem cùm etiam ingens paupertatis malum accessisset, ea animi fortitudine utriusque incommoda sustinebat, ut iis paenè oblectari videretur. Obiit inter secundum, ac tertium bellum Punicum, Olympiade CLIII, annos natus LXX, Caepione, & Philippo iterum Coss. ut in Catone tradit Cicero; ut autem in Bruto, Q. Marcio, Gn. Servilio. Nec propterea sibi ipsi inconstans est; cùm eosdem Livius lib. 43. Tabulaeque Capitolinae Q. Marcium Philippum, Gn. Servilium Caepionem nominent. Periit maximo articulorum cruciatu, quo saepè ob immoderatum vini potum vehementer affictabatur. Unde Flaccus lib. 1. Epist.

Ennius ipse pater nunquam nisi potus ad arma
Prosiluit dicenda ---

Quod etiam vitium Callisthenes Æschylo objecit, quem Tragoedias scribere dicebat, postquàm vino meraciore incaluisset. Idemque de Alcaeo, & Aristophane proditum est. Cratinus eodem laborans vitio, negabat quempiam bonum poëtam evadere posse, nisi immodicis meri potationibus indulgeret. Quare Niceratus in quodam Epigrammate scripsit, Vinum poëtis equi magni loco esse, nec aquae potu fructuosum quid perfici posse. Serenus de Ennii podagra ait,

En-

Ennius ipse pater, dum pocula siccat iniqua,
Hoc vitio tales fertur meruisse dolores.

Et Ennius de seipso, *Nunquam poëtor, nisi podager.* Pris. lib. 8. Euseb. in Chron. Sepultus est via Appia intra primum ab Urbe lapidem in Scipionis sepulcro: qui ejus amicitiam usque adeò perofficiosè coluit, ut secum unà condi, eique statuam in monumento erigi, jusserit; ne conglutinata diu cum illo concordia, quem foris socium, domi suorum gestorum, ac laudum praeconem habuerat, morte dirempta videretur. Cicero pro Archia: *Carus fuit Africano superiori noster Ennius; itaque in sepulcro Scipionum putatur is esse constitutus.* De qua etiam re Livius lib. 38. *Romae extra portam Capenam in Scipionum monumento tres statuae sunt, quarum duae P. & L. Scipionum dicuntur esse, tertia Poëtae Q. Ennii.* Valerius Max. *Superior Africanus Ennii poëtae effigiem in monumentis Corneliae gentis collocari voluit; quòd ingenio ejus* XIII *opera sua illustrata judicaret: non quidem ignarus, quamdiu Romanum imperium floreret, & Africa Italiae pedibus esset subjecta, totiusque terrarum orbis summum culmen arx Capitolina possideret, eorum extingui memoriam non posse: si tamen litterarum quoque lumen illis accessisset, magni aestimans. Vir Homerico, quàm rudi, & impolito praeconio dignior.* Plinius lib. 7. c. 34. *Prior Africanus Q. Ennii statuam sepulcro suo imponi jussit, clarumque illud nomen, imò verò spolium ex tertia orbis parte raptum in cinere supremo cum Poëtae titulo legi.* Sed non omnino exploratum est, superioris Africani cineres eo tumulo contegi, cum ab aliis quibusdam proditum sit, eum Linterni consenuisse, ibique vita functum, atque cum vulgata illa inscriptione sepultum, INGRATA PATRIA NE OSSA QUIDEM MEA HABES. Ennius verò hoc sibi ipsi epitaphium condidit,

Adspicite ô Ceiveis senis Ennii imaginî formam:
Heic vostrûm panxit maxuma facta patrum.
Nemo me lacrumis decoret, nec funera fletu
Facsit: quur? volito vivo' per ora virûm.

Reliquit tenuium suarum facultatum haeredem Pacuvium poëtam Tragicum ex sorore nepotem, vel, ut ait Plinius lib. 35. cap. 4. ex filia. Fuit vir omni virtutum genere ornatus, &, ut de eo tradit Cicero, --- *haud magna in re Sed fidei plenus.* T. Ælius Scillo opinatus est praeclarissimos eos versus, qui ex VII. Annali descripti sunt sub persona cujusdam Servilii Gemini familiaris, Ennium de se ipso praedicasse; in quibus Poëtae fidem, modestiam, comitatem, rerum cognitionem, & prudentem linguae cohibitionem conspicere licet. Nunquàm enim nisi in tempore, frugaliter, & liberè loquebatur: ferturque ab eo dictum, [Cic. 2. de Orat.] *Flammam à sapiente facilius ore inardente opprimi, quàm bona dicta teneat.* Memoriae quoque proditum est, Ennium perfectè absolutam Graecae linguae, Latinae & Oscae cognitionem habuisse. Quare se tria corda habere, dicere consueverat, respiciens fortasse ad tricorporis Geryonis figmentum, qui à plerisque Sophista trium linguarum peritia insignis fuisse perhibetur. Osci autem Campaniae populi fuerunt, ab Osco Rege ità appellati: quorum praecipuae urbes erant Puteoli, Baiae, Cumae, Neapolis. XV Hi & Opici, quasi Ophici dicti sunt ἀπὸ τῶν ὄφεων, quòd plurimis ea regio serpentibus scateat; vel, ut Au-

Auctori ejus libelli placet, qui Manethonis Ægyptii nomine circumfertur, quòd eorum Regis insigne erat serpens: unde adhuc Itali tetrum quoddam serpentum genus Oscorzonem vocant. Horum lingua, ut testatur Eudoxus lib. VI. περιόδου τῆς γῆς, diversis linguis commista fuit; qua Romani, cùm ea gens deficeret, in ludicris uti coeperunt. Quod hoc Titinii loco ex fabula, cui Quinctus nomen erat, comprobari potest,

Qui Opscè, & Volscè fabulantur, nam Latine nesciunt.

Ex quo usus invaluit, ut ὀΦικίζειν *Barbarè loqui* significet; & Opici *Barbari* dicerentur,: & inde Oscum *ludicrum*, quod, ut ait Tacitus lib. 4. erat levissimae apud vulgum delectationis. Proprium autem illius idiomatis erat, extremas quarundam dictionum partes abscindere, ut *capital*, *facul*, *difficul*, *famul*, *cael*, *gau*; pro, capitalis, facultas, difficultas, famulus, caelum, gaudium. Qua etiam lingua Pacuvius *ungulum* pro anulum dixit, & Alfius lib. I. belli Carthaginiensis *Mamertem* pro Martem: licet eam vocem Varro lib. 4. de lin. Lat. dicat Sabinam esse. Paucae quaedam aliae apud Auctores Oscorum voces reliquae sunt; ut *multa* pro poena pecuniaria; *veia*, sive *veha* pro plaustro, à vehendo; *Mesius* pro Majo mense; *casnar* pro sene; *sollum* pro toto, & solido; *petora* pro quatuor; *Lucetius* pro Jove; *pipit* pro quicquid. Constat item ex Suetonii libello de illustribus Grammaticis, Livium, & Ennium semigraecos fuisse, & utraque lingua domi, forisque docuisse. Nihilque amplius quàm Graecè interpretabantur; ac, si quid Latinè ipsi composuissent, praelegebant. Quamobrem praeter quod Graecis vocibus frequenter usus est, ut *rumphea*, *machaera*, *termo*, *lychni*, *pausa*, *malaca*, *sophia*, & similibus, Latinas quandoque dictiones Graeco more inflexit. Ionicè enim in genitivo pro Metii Fufetii, *Metieo Fufetieo*, & in dativo pro populo Romano, *populoi Romanoi*, antiquissimorum Graecorum imitatione dixit; qui, quod nunc in dativis τῷ ῳ puncti signo subscribitur, olim post ω scribebant, ut in vetustissimis eorum libris marmoreisque inscriptionibus videre est: in quibus pro λαῷ, λαῶι, & hujusmodi passim obvia sunt. Item in accusativo *do* pro domum Doriensium ritu protulit; & in praeterito pro tuli, *tetuli* syllabico augmento proposito. Saepè etiam in dicendi modis ἑλληνίζει. Nam quid aliud verba illa *bona dictu*, *inclitu' saltu*, *succincti corda*, & similia, quàm Graecam redolent eloquutionem? Ad eorum etiam similitudinem infinitum pro nomine posuit, ut Annal. 8.

Ast occasus ubi, tempusve audere repressit,

hoc est audaciam. Ita Graeci τὸ θαῤῥεῖν pro τὴν θαῤῥὴν dicunt. Interdum purè Atticissat, ut Annal. I.

Curanteis magna cum cura ---

& lib. incer. *Adgrettus fari* pro aggressus, σ in τ eorum more mutato. Nec tantùm in minutis his rebus Graecos studiosè est imitatus, sed conatum omnem adhibuit, ut inexhaustis illorum divitiis Latinae linguae egestatem locupletaret. Multa in primis, ut summam sibi ad poëticam facultatem gloriam compararet, ex uberrimo Homeri fonte in suos Annales derivavit; cujus insistens vestigiis primus heroici carminis majestatem in Latium intulit. Sic enim de illo ait Lucretius lib. I.

--- qui primus amoeno

De-

Detulit ex Helicone perenni fronde coronam.

Confirmat idipsum Silius lib. 12.

Hic canet illustri primus bella Itala versu,
Attolletque duces caelo —

Sed quoniam Homerus ex omni Graecorum dialecto characteres delibavit, suisque poëmatis interseruit, Ennius, ne transversum, ut ajunt, ab eo unguem discederet, multas exteras dictiones Romanis immiscuit. Idque ab utroque factum puto, ut peregrinis hujusmodi verbis eandem scriptis dignitatem, ac venustatem tribuerent, quam novae res è remotis regionibus advectae, aptè, concinneque collocatae praeseferre consueverunt. Ennius igitur Gallica lingua *ambactus* dixit; Sabina *cata*, & *cascus*; Etrusca *falae* & *subulo*; Praenestina *tongo:* quae regio quamvis Romanis proxima esset, verbis tamen plurimùm differebat. Unde Plautus in Truculento,

Ut Praenestinis conia est ciconia.

Maro denique tantorum Poëtarum exemplo non abhorruit divina sua carmi- 1
na alienigenis aliquot vocibus conspergere. Sabina enim lingua *cupentus* dixit; Persica *gaza*; Macedonica *phalanx*; Gallica *uri*, *gesa*; Punica *magalia*. Primus Ennius antiquam Romanorum consuetudinem, quae nullam geminabat litteram, abolevit. Eos enim non dubium est *solum* pro sollum, *torum* pro torrum, hoc est torridum, *polet* pro pollet; & similia olim enunciasse. Hic igitur utpote Graecus, ut ait Festus in Solitaurilia, Graeco more usus est; qui aequè scribentes, ac legentes mutas, liquidas, & semivocales duplicabant. Confirmat Victorinus in libello de Orthographia Antiquos Romanos litteras non geminasse; sed supra litteram, quam geminari oportebat, sicilicum tanquàm geminandi signum imponere consuevisse. Praeterea Ennius, licet, ut ait Cicero in Orat. vetera contempserit, plerunque tamen antiquis admodùm vocibus usus est, quas demum penitus explosit posteritas, ut *speres* pro spes, *mis* pro mei, *sam* pro ipsam, *sum* pro eum, *sos* pro suos, *hortor* pro hortator, *debilo* pro debilis, *veter* pro vetus, *crebrisurus* pro vallum, *endo* pro in, *ques* pro quis, *lapi* pro lapide, *annis* pro anus, *viás* pro viae, *cette* pro date, & aliis hujusmodi. Quare Papinius lib. 2. sil. rudem Ennii Musam appellavit; & plerique Ennianam elocutionem tanquàm incomptam, & horridam respuerunt. Contrà verò Adrianus Caesar adeò vetustum hujusmodi dicendi genus amavit, ut, quemadmodum à Spartiano proditum est, Ennium Virgilio, & Caecilium Ciceroni & Sallustio praetulerit. Et quamvis non eam inficias, durum interdum, ut illa ferebat aetas, Ennium aliquantulum esse; nihilominus veluti in orientali litore pretiosi lapides, pura Latina verba ex vero antiquo Latio emicant in eo, quae feliciora illa saecula redolent, cùm nulla adhuc peregrinitas Urbem invaserat. At si aliqua minus fortasse iis placebunt, quibus vetustatis sapor palatum exsurdaverit, erunt saltem antiquitatis canitie veneranda. Itaque Virgilius, castissimus ac religiosissimus Latinitatis auctor, non modò ab eo saepè & saepius verba, & periodos, sed integros etiam versus mutuari, non est dedignatus. Apud quem cùm in tanta existimatione Ennium fuisse conjici possit, minimè verum esse arbitror, quod à Grammatico illo, qui ex variis Scriptoribus Virgilii vitam coacervavit, proditum est: cum scilicet Ennianae lectio-

2 ctioni vacantem, amico, quid ageret interroganti respondisse, se aurum ex Ennii sordibus colligere. Fuit praeterea non solùm Ciceronis testimonio [pro Mur.] Auctor valde bonus, sed adeò acri ingenio praeditus, ut eum quoque ingeniosum Poëtam appellaverit. Unde Ovidius Lib. 2. Trist.

Ennius ingenio maximus ---

Qua in re quantùm veritatem collimavit, tantum in eo, quod sequitur, *arte rudis*, & lib. 1. Amor. *arte carens*, ab illa descivit. Nec mirum quidem si Ovidius poëseos artem, in qua ipse non multum excelluit, in Ennio non deprehendit, cùm tantummodo naturali quadam dicendi facilitate, ac fertilitate valuerit. Quantam verò Homerica aemulatione Poëta noster in poëtica facultate praestantiam fuerit consequutus, ex his, quae dicemus, perspicuum fore existimo. Sin autem non eadem trutina omnem artem, venustatem, varietatem, quas ex ingenti Homerica messe Plutarchus, sive alius quisquis fuerit in libello de illius vita conjecit, cum his, quae ex his fragmentis colligemus, pensari possunt; veniam mihi jure concedi exposco. Facilè enim potuit vir ille summo ingenio, gravique judicio ex integris XLVIII. Homeri voluminibus, tam varia, multiplicique eruditione refertis, ut inde multorum Philosophorum dogmata effluxerint, colligere, atque asseverare, Homerum non solùm Astrologiam, Philosophiam, Medicinam, rerumque omnium scientias, ac artes calluisse; verùm etiam omnem in eo dicendi copiam, ubertatem, leporem, & dignitatem magnopere efflorescere. Mihi verò, qui adeò ei impar sum viribus, arduum sanè, ac perdifficile erit, ex tam laceris, concisisque segmentis, quae cum Homerica Iliade & Ulyssea, tanquam formicae cum elephantis sunt comparanda, hoc ipsum vel mediocriter consequi posse. Ac primùm, ut à dicendi generibus, quae Graeci *χαρακτῆρας* vocant, initium sumam, ea tria esse ab iis, qui Rhetorices artem profitentur, traditum est. Quorum primum grave dicitur, quòd selectarum dictionum, & excellentium sententiarum habeat apparatum. Alterum huic ex adverso respondet, tenue, humi serpens, & rerum materia, & dictionibus nihil à communi usu remotis. Postremum ex his compositum, nec nimia lascivit ubertate, nec immodica gracilitate languescit: quorum passim apud Homerum, Virgilium, & alios occurrent exempla. Faciam igitur periculum, num aliqua singulorum generum vestigia in tam paucis reliquiis dignosci possint. Primi itaque generis exemplum habetur in IX Annali,

3 *Qui tum vivebant homines, atque aevum agitabant,*
Flos delibatus popoli, Suadaeque medulla.

Et in VIII, *Tollitur è medio sapientia, vei geritur res.*
Spernitur orator bonus, horridu' miles amatur;
Haud docteis dicteis certanteis, sed maledicteis,
Miscent inter sese inimicitias agitanteis.
Non ex joure manuconsertum, sed magi' ferro
Rem repetunt, regnumque petunt; vadunt solida vei.

Et in III. *Proletariu' poplicitus scutisque feroque*
Ornatur ferro, mucros, urbemque forumque
Excubiis curat ---

Humilis, atque exilis generis specimen ex V. Annali peti potest,

Ora-

Orator sine pace redit, Regique refert rem.

Et ex 3. *Tarquinii corpus bona femina lavit, & unxit.*

Medii verò, quod altius se aliquantum erigit, tale est in 1.

--- scripsere alii rem
Versibu', quos olim Faunei, Vatesque canebant;
Quòm neque Musarum scopulos quisquam superarat,
Nec dicti studiosus erat ---

Nec aliud orationis genus, quod nos floridum, Graeci ἀνθηρὸν vocant, praetermisit. Quod enim unquam pratum & florum varietate, & pulcritudine consperſum cum ornatissimis his versibus Annal. 6. conferri potest? in quibus nomina adeò sunt verbis coagmentata, ut copia cum gravitate, & venustas cum proprietate certare videantur,

Incedunt, arbusta peralta securibu' caedunt;
Percellunt magnas quercus, excinditur ilex;
Fraxinu' frangitur, atque abies consternitur alta;
Pinus proceras pervertunt; omne sonabat
Arbustum fremitu silvai frundosai.

Nec tantùm optimis, sonantibusque verbis Ennius suis scriptis attulit dignitatem, verùm etiam eleganti litterarum delectu; quas, ut rei materia postulabat, summo artificio inculcavit. Sunt enim litterae, ut Halicarnassaeus in libello περὶ τῆς συνθέσεως tradit, saepè ad imitandum aptissimae; quorum ipsa rerum natura magistra est: quae nos tum ad effingendas animantium voces, tum ad aliarum rerum sonos imitandos idoneos efficit. Quibus enim litteris aptiùs decidentis arboris fragor exprimi potuit, quàm *fra*, *fra* syllabis inter sibilantes, & asperas litteras repetitis Annal 6. *Fraxinus frangitur* --- Quapropter aestimandum est non casu, sed ratione aliquando καππακισμῷ usum esse Annal. 1. 4

Curanteis magna cum cura concupienteis.

Aliquando σιγματισμῷ. Trag. incer.

Salmacida spolia sine sudore, & sanguine.

Intereà ἀλφακισμῷ. in Alex. *--- animus atque aures avent Avide ---*

Quandoque πιτακισμῷ. Trag. incer. *Pes pede premitur ---*

Et lib. incer. *Brundusium polcro praecinctum praepete portu.*

Aliquoties δελτακισμῷ. in Phoen.

Quam tibei ex ore orationem duriter dicteis dedit.

Item in Thyeste, *Et me Apollo delectat, ductat Delphicus.*

Nonnunquam ἰωτακισμῷ. Trag. incer.

Eos deduci, quàm relinqui, evehi, quàm deferi malui.

Interdum ταυτακισμῷ. Trag. incer. *Ut tibei Titanis Trivia ---*

Subinde verò aut *n* literam inculcavit. Trag. incer.

Illic est nugator nihili, non nauci homo,

aut *o*. lib. 2. Satyr. *Restitant, occursant, obstant, obstringillant, obganniunt.*

aut *q*. Trag. incer. *Quanquàm quisquam cuique, quod convenit, negat.*

sive *f*. in Phoen. *Suaviter suspicionem ferre falsam, futilium est.*

sive *v*. ibid. *Sed virum vera virtute vivere animatum adjecit.*

Texuit etiam saepè versus concinna numerorum structura, & rebus, de

quibus loquitur maximè congruentibus; ſedatis ſcilicet, ut Regiam gravitatem oſtenderet. Annal. 1. *Ollei reſpondet Rex Albai longaï.*
velocibus, ut celerrimum Solis curſum, & navis velocitatem explicaret, lib. incer. *Intereà fugit albu' jubar Hyperioni' curſum*,
& lib. incer. *Labitur uncta carina per aequora cana celocis.*
Sed verſus ille & pedum celeritate, & literarum aſperitate nulli eſt ſecundus, lib. incer.

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Contrà verò quàm temperato pedum inceſſu, quàm lenibus, ac fluentibus
5 litteris fluvium placidè labentem deſcribit Annal. 5.

Quod per amoenam Urbem leni fluit agmine flumen.

Praeterea peritorum Muſicorum exemplo, qui ne audientes faſtidio afficiant, tonos mutant, heroicos verſus non ſemper à ſpondeo, vel dactylo inchoavit, ſed ab aliis pedibus, quos tanquàm nothos hexameter recipit, ut *Cluebat*, *Avium*, *Dies*, *Veluti*, *Capitibus.* Aliquando verſibus ſyllabam in fine addidit, ut longiori numero aliquid majus oſtenderet; ſicut in illo lib. incer. hominis proceritatem deſignavit,

--- magna oſſa lacerteique Apparent homini ---

Interdum in trithemimeri brevem ſyllabam produxit. lib. incer.

Ad genua ſe proſternunt ſtatim lacrumanteis,

Et Annal. 17. *Imbricitor Aquiloque ſuo cum flamine contrà.*
Quandoque in penthemimeri. Annal. 2.

Si quid me fuerit humanitus ut teneatis.

Et Annal. 1. *Menſas conſtituit, Idemque Ancilia primus.*
Aliquando hepthemimeri, lib. incer.

Interea fugit albu' jubar Hyperioni' curſum:

Et Annal. 5. *Injicit, irritatu' tenet, occaſu' juvat res.*

Nunc verò videndum eſt, quibus ſchematibus, quibuſve Tropis, tum ad variandam, tum ad exornandam orationem uſus ſit. Appoſuit quandoque per *πρόσθεσιν* in dictionis initio litteram, vel ſyllabam, ut lib. incer.

Gnateis parce tuis --- pro *nateis:*

Et in Menalip. *Quòm ſaxum ſciſciderit* --- pro *ſciderit.*
Contrà verò aliquoties è dictionibus litteram, vel ſyllabam tribus locis ſuſtulit; aut à prima dictionis ſede per *ἀφαίρεσιν.* Annal. 5.

Ferro, non auro vitam cernamus utrique, pro *decernamus:*

aut per *συγκοπὴν* è media. lib. incer.

O Tite, ſi quid ego adjuro, curamve levaſſo. pro *adjuvero:*

& ut alibi, *aſpra*, *genit*, *repoſtus*, *porgite'*, *evenat*, & *liberûm quaeſendum*, pro *aſpera*, *genuit*, *repoſitus*, *porrigite*, *eveniat*, & *liberorum quaeſendorum*; aut ab ultima per *ἀποκοπήν.* lib. incer. --- *endo ſuam do* pro *domum.*
Aliquando contrario ſchemate, quod *παραγωγὴ* Graecè dicitur, ad dictionis finem aut litteram addidit. Annal 1.

6 *--- face verò Quod te cum precibus pater orat ---* pro *fac*;
aut ſyllabam, in Telepho,

Et civitatem video Argivûm incendier.

Item quandoque alio ſchemate, quod ſyncopae è diametro adverſatur, & à Gram-

Grammaticis ἐπένθεσις dicitur, inter primam, & ultimam dictionis syllabam, aut litteram interposuit, ut lib. incer.

Buteo, sanqualis, immusculus, aqquila, vultur, pro *aquila*;

aut syllabam. Annal. I.

Omnis cura vireis, uter esset Endoperator, pro *Imperator*.

& Ibid. *Nerienem Mavortis* --- pro *Martis*.

Divisit saepe per διαίρεσιν unam in duas syllabas. Ibid.

Lunai portum est operae congnoscere Ceiveis.

Et alibi, *terrai frugiferai*, *silvai frundusai*, *Rex Albai longai*, *suavis sonus Egeriai*. Verùm non semper haec figura dictionis est, sed sermonis aliquando cum rei distributione. Annal. 7.

Alter nare cupit, alter pugnare paratu' est.

Et lib. incer. *Hos pestis necuit, pars occidit illa duellis.*

Mutavit quandoque per ἀντίθεσιν, sive per ἀντίστοιχον litteram pro littera, ut *ollei* pro *illei*, *Menerva* pro *Minerva*. Interdum per ἔκτασιν, sive διαστολὴν syllabam natura brevem produxit. Ann. incer.

--- *virosque valenteis Contudit crudelis hiemps* ---

Contrà verò per συστολὴν longam corripuit. Saepè etiam duabus vocalibus concurrentibus per συναλοιφὴν priorem quasi delevit, ut in Hecuba, ubi crebra hujusmodi vocalium concursione vastam, ac hiantem reddidit orationem,

Adsum, atque advenio Acherunte, vix via alta, atque ardua.

Et, *Unde animae excitantur, obscura umbra aperto ostio.*

Elisit aliquando per ἔκθλιψιν *m* litteram cum sua vocali ante vocalem. Annal. 5.

Quod per amoenam urbem leni fluit agmine flumen.

Et Annal. 16. *Navorum imperium est servare insuperantum.*

Item Ibid. *Aestatem autumnus sequitur* ---

Quandoque verò non elisit. Annal. 5.

Dum quidem unus homo Romae totei superescit.

Item Annal. 10. *Insignita ferè tum millia militum octo.*

Et lib. incer. *Quom illud, quo jam semel est imbuta veneno.*

Alicubi per ζεῦγμα diversas clausulas uno verbo conclusit, 7

Mensas constituit, Idemque ancilia primus
Libaque, Fictores, Argeos, & Tutulatos.

Alicubi per ὑποζεύξιν, quae superiori contraria est, singulis clausulis singula verba coagmentavit, ut in Erechtheo,

Arma rigent, horrescunt tela ---

Item Annal. 6. --- *arbusta peralta securibu' caedunt,*
Percellunt magnas quercus, excinditur ilex,
Fraxinu' frangitur, atque abies consternitur alta,
Pinus proceras pervertunt ---

Subjunxit identidem per ἐπιζεύξιν idem verbum absque aliqua interstitione, majoris vehementiae gratia, ut in Alcmaeone,

Incede, incede, adsunt, adsunt, me me expetunt.

Illustravit etiam orationem per aliquot carminum initia ejusdem vocis repetitione; quae figura ἀναφορὰ dicitur. Annal. I.

Te nunc sancta precor Venus, & genetrix patri' nostrei,

Ut me de caelo viſas cognata parumper.
Teque, Quirine pater, veneror, Oramque Quirini,
Teque, pater Tiberine, tuo cum flumine ſancto.

Conjunxit praetereà non rarò antecedenti nomini, nomen aut verbum ex eodem figuratum per παρονομασίαν, ut in Phoenice,

Stult' eſt, qui cupida cupiens cupienter cupit.

Et in Satyris, *Nam qui lepidè poſtulat alterum fruſtrari*
Quem fruſtratur, fruſtra eum dicit, fruſtra eſſe.
Nam qui ſeſe fruſtrari, quem fruſtra ſentit:
Qui fruſtratur, is fruſtra eſt, ſi non ille eſt fruſtra.

Item per προσονομασίαν, quae non parvam cum ſuperiori figura habet cognationem, ait lib. incer. *In volgum volgas, artemque expromis inertem.*
Et lib. incer. *Iſque Helleſponto pontem contendit in alto.*
Praeterea in Andromache, *Arce, & urbe orba ſum*; in Phoenice, --- *adverſus adverſarios*; & in Hectoris luſtreis, --- *atque haſta hoſtivit è manu.*
Ornavit etiam ſingula interdum nomina ſingulis adjunctis per figuram, quae σχέσις τῶν ὀνομάτων dicitur,

8 *Marſa manus, Peligna cohors, feſtina virûm vis.*

Collocavit nonnunquàm multas voces ab eodem elemento incipientes per παρόμιον; quod & ἀπρέπεια dicitur, quaſi indecens, & abſurda verborum ſtructura. lib. incer. *O Tite tute Tati, tibi tanta tyranne tuliſti.*
Quandoque eodem elemento per ὁμοιοτέλευτον dictiones, vel ſententias terminavit. Trag. incer.

Eos deduci, quàm relinqui, evehi, quàm deſeri malui.

Et Annal. 8. *Haud docteis dicteis certanteis, ſed maledicteis.*
Ejuſdem generis eſt ὁμοιόπτωτον, quod, ut apud Aquilam Alexander Numenius ait, ità appellatum eſt, quia membra in eoſdem caſus cadunt, ut lib. incer. *Moerenteis, flenteis, lacrumanteis, ac miſerenteis.*
Subinde locos ejuſdem nominis caſibus varietate diſtinctis exornavit; quod ſchema πολύπτωτον appellatur. Trag. incer.

Pes pede premitur, armis teruntur arma.

Et in Hect. Luſtr. *Caſtreiſque caſtra ultrò jam ferè occupat.*
Interdum per ἀσύνθετον ſententiam protulit ſublatis conjunctionum vinculis. Ex ſolis nominibus lib. incer.

Marſa manus, Peligna cohors, feſtina virûm vis.

Ex ſolis verbis lib. 2. Satyr.

Reſtitant, occurſant, obſtant, obſtringillant, obganniunt.

Eadem figura celeritatem aliquando incitat, & energiam,

Age, adſta, mane, audi, itera ---

Huic πολυσύνδετον, quod conjunctionibus abundet, adverſatur. lib. incer.

--- *divûmque hominumque pater Rex.*

lib. incer. --- *patrem divûmque hominumque.*
Item Annal. 7. --- *clamque palamque.* & 15. --- *ferroque lapique.* & 3. --- *ſcuteiſque feroque.* Ibid. --- *urbemque forumque.*
Intereà, ut varietate audientium animos oblectaret, inter praeſtantiora ſchemata haud ſecus vitioſa quaedam inſeruit, quàm in epularibus accubationibus

bus

bus prudens Modiperator, ut convivarum palatum excitet, dulcibus, lautisque dapibus acorem, & omphacium miscet. Cujusmodi est ἀμφιβολογία; qua non sine summa arte usus est, cùm Apollinem Pyrrho respondentem facit Annal. 5. *Ajo te, Aeacida, Romanos vincere posse.*
Utri enim Oraculum promittat victoriam, ex structurae vitio incertum est. 9
Oneravit quandoque per πλεονασμὸν supervacuis verbis orationem. Annal. 3.
Vento, quem perhibent Grajum genus aëra, lingua.
Item, *blanda voce vocabat*; *quianam*; *inde locei*; *Tiberis flumen*; *Africa terra*; *antehac.* Interdum per ταπείνωσιν non explicavit eam, quam denotabat rei magnitudinem. Annal. 8.
Et detotondit agros laetos, atque oppida caepit.
Et ibid. *Ad caelum clamor volvendu' per aethera vagit.*
Usus est etiam παλιλογία Annal. 1. *Curanteis magna cum cura*,
Et in Med. --- *quae nunc nominatur nomine Argo.*
Quin & ἔκλειψιν adhibuit in illo versu Annal. 5.
Nomine Purrhus, uti memorant, à stirpe supremo.
Qui enim id memorent in legitima sensus constructione deficit. Usurpavit quandoque per ἀκυρολογίαν improprias dictiones, ut trasnare pro volare Annal. 1. *Transnavit cita per teneras caliginis auras.*
Nec κακέφατον intactum reliquit. Trag. incer. -- *nulla est in me metus*, Annal. 7. & 1. *priusquàm sam*, &, *in infera noctis.* Praetereà tota illius carminis structura incondita est, insuaviterque sonat,
O Tite tute Tati, tibi tanta tyranne tulisti.
Nonnunquam per ὑπέρβατον, sive ἀναστροφὴν praepositionum ordinem pervertit. Annal. 7. *Qui cum multa volup, ac gaudia clamque palamque.*
Et Annal. 2. *Annuit sese mecum decernere ferro.*
Item in Phagetica, *Cumas apud*;
& Annal. 12. *Olim cernebant magneis de rebus agendis.*
Variavit persaepè orationem per ἐναλλαγὴν generis nominum. lib. incer.
Ni metus ulla tenet, ritè in virtute quiescant.
Et Trag. incer. *Vivam, an moriar, nulla est in me metus*,
Item, *à stirpe supremo, lupu' foeta, lupu' femina, caementae cadunt.*
Aliquando per Enallagen generis pronominum, ut in altera Medea,
Quis es tu mulier, quae me insueto nuncupasti nomine?
Per genera verborum, *ut aucupo, fortio, depopulo, eloquo, lucto, insequo*, 10 *praelio, cuncto, cono, regredio, partio, moro.*
Per tempora, Annal. 1. *Exspectant veluteі Consol, quòm mittere signum Volt* --- pro *expectabant*;
& ibid. *Ilia dia nepos, quas erumnas tetulisti?*
Ubi praeteritum pro futuro positum est. Per mutationem conjugationis Annal. 8. *Certare abnueo, metuo legionibu' labem*, pro *abnuo*;
& alibi *sonit* pro *sonat.* Per numeros Annal. 3.
Vento, quem perhibent Grajum genus aëra lingua.
Et lib. incer. — *pars Ludicrè jactant saxa inter se licitanteis.*
Item Annal. 15.
Caeruleum spumat sale conferta rate pulsum, pro *confertis ratibus.*

Per partium mutationem, scilicet infinitum pro nomine. Annal. 8.

Ast occasus ubei, tempusve audere repressit, hoc est, *audaciam.*

Item nomen posuit pro adverbio, lib. incer.

Quanquàm multa manus ad caeli caerula templa, pro *multum.*

Nomen pro gerundio, *bellique peritus* pro *bellandi.* Verbum pro participio Annal. 1. --- *fari donavit divinum pectus habere*, pro *ad habendum.*

Positivum pro superlativo ibid.

Atque Anchises doctu', Venus quem polcra Dearum.

Et lib. incer. *Optuma caelicolum Saturnia magna Dearum.*

Superlativum pro positivo Annal. incer.

Exin per terras postquàm celerissimu' rumor.

Per praepositionis mutationem Annal. 12.

Ob Romam noctu legiones ducere caepit. pro *Ad Romam*, & in Telam. --- *quoius ob os Graji ora obvertebant sua.*

Et in compositione Annal. 14.

Omnes occisei, obcenseique nocte serena.

Et haec de figuris dictionum dicta sufficiant. Nunc de conversionibus, quas Graeci τρόπους vocant, dicemus: & primùm de Translatione; qua saepe Ennius tam prudenter usus est, ut ea non in alienum locum irrepsisse, sed in proprium immigrasse videatur. Haec igitur figura, quae Graecè μεταφορὰ dicitur, vel ab iis, quae corporis sunt, verba sumit, & ad animum transfert, ut Annal. 4. *Quò vobis menteis rectae, quae stare solebant.*
Ante hác dementi sese flexére ruina?

11 Et Annal. 7. --- *quianam dicteis nostreis sententia flexa est?*

Vel à brutis ad homines, ut in Asoto, *Tibicina magno clamore mugit.* Et Annal. 14. --- *clamore bovanteis.* Item Annal. 10. --- *animusque in pectore latrat.* Et in Alex. *Habet is coronam vitulans victoria.*

Vel à sensu praeditis ad sensus expertia, lib. incer.

Capitibu' nutanteis pinos, rectosque cupressos.

Et Annal. 8. *Rastros dente fabres* ---

Item de navi Annal. 14. --- *volat super impetus undas.*

Contrà verò à sensu expertibus ad ea, quae sensu praedita sunt. Annal. 9.

Flos delibatus populi, Suadaeque medulla.

Et Annal. 5. --- *à stirpe supremo.*

Vel à sensu carentibus ad similia. Annal. 8. --- *fit ferreus imber*,

Lib. incer. --- *purpureis gemmavit pampinus uvis.*

Annal. 14. *Verrunt extempló placidè mare marmore flavo.*

Aliquando uno versu duas translationes complexus est. Annal. 1.

--- *hasteis Horret ager, campeique armeis sublimibus ardent.*

Et Annal. 8. *Nunc hosteis vino domitei, somnoque sepultei.*

Item in Erechtheo, *Arma rigent, horrescunt tela* ---

Expressit in Hecuba per μετάληψιν immensam specus magnitudinem, cùm ait,

--- *ubei rigida constat, & crassa caligo inferûm.*

Nam ex crassitudine gradatim consideratur opacitas, ex opacitate nigredo, ex nigredine tenebrae, è tenebris profundus speluncae hiatus. Eadem figura in 16. Annali idem paenè ostendit,

Tum

Tum cava ſub montem latè ſpecu' intu' patebat.

Et in 11. *Altè delata petreiſque ingentibu' tecta.*

Poſuit interdum per *μετωνυμίαν* Vulcanum pro igne, lib. incer.

Cum magno ſtrepitu Volcanum ventu' vegebat.

Martem pro bello, lib. incer.

Quòm veter occubuit Priamus ſub Marte Pelaſgo.

Cumulavit etiam id, quod continet, pro eo, quod continetur. lib. incer.

Africa terribili tremit horrida terra tumultu, pro *Afris*;

Item in Scip. *Deſine Roma tuos hoſteis* --- pro *Romanis*; 12

Et lib. incer. --- *vertunt crateres ahenos* pro *vino.*

Praetereà effectum pro efficiente, ut in Annalibus, *diſcordia tetra*; in Satyris, *caepe moeſtum*, *triſte ſinapi*; & in Thyeſte, *tarda ſenectus.* Ad haec orationis ornamenta non parvam per *ἀντονομασίαν* varietatem ac dignitatem addidit. Aut enim adjectivum pro ſubſtantivo poſuit, ut pro Pyrrho *Aeacida*; pro Junone *Saturnia*; pro Annibale *Poenus*; aut ex his, quae alicui propria, ac praecipua ſunt, certam ac definitam perſonam denotavit, ut in Hect. luſtr. *Omnipotens*, & lib. incer.

--- *divûm pater*, *atque hominum Rex* pro *Jove*;

aut ex rebus geſtis, ut de Fabio Max. Annal. 12.

Unus homo nobeis cunctando reſtituit rem.

Mira etiam Epithetorum copia Enniana effloreſcit oratio; quibus nunquàm impropriè, ſed locis ſemper congruè decentibus, & accommodatis uſus eſt, ut res magis & perſpicuitate affluerent, & venuſtate. Eaque aut ab animo accepit, ut, *bonus Ancus*, *bona femina*, *Orator bonus*, *Navus homo*, & Annal. incer. *Egregiè cordatus homo catus Aeliu' Sextus*;

aut à corpore, ut *horridu' miles*, *altus Cyclops*, *polcer Romulus*, *crinitus Apollo*, *veter Priamus*; aut ab accidentibus, ut *tarda ſenectus*, *cana aequora*, *marmor flavum*, *mortiferum bellum*; aut ab extrinſeco, ut *famul infumus*; aut à loco, ut *Romana juventus*, *Marte Pelaſgo*, *Grajus homo Rex*, *Marſus augur*, *Iſiacus conjector*; aut à proprietate, ut *mare ſalſum*, *caeruleum ſale*, *aequora ſalſa*, *Auſter imbricitor*, *aſpra oſtrea*; aut à tranſlatione, *lapideum cor*, *ferreus imber.* Pari quoque venuſtate per *συνεκδοχὴν* ſua poëmata illuſtravit. Sive enim ex uno plures intellexit. lib. incer.

--- *de moeris res gerit Opſcus*;

Item Annal. 8. *Et detotondit agros laetos*, *atque oppida caepit.*

Quo Tropo Homerus de ſolo Ulyſſe dixit Ὀδύσσ. α.

--- *ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσε*;

ſive ex parte totum. Annal. 8.

Labitur uncta trabes remeis roſtrata per altum;

lib. incer. *Labitur uncta carina* ---

ſive ex genere ſpeciem, ut *quadrupes* pro equo; & Annal. 1. 13

Cedunt ter quatuor de caelo corpora ſancta Avium ---

Qua voce non quaſcunque aves intelligit, ſed eas tantùm, quae auguriis idoneae ſunt: ſicut Homerus Ὀδύσσ. γ.

Ὄρνιθας γνῶναι, καὶ ἐναίσιμα μυθήσασθαι;

aut contrà ex ſpecie genus; tale eſt illud in Medea,

Cae-

Caesae cecidissent abiegnae ad terram trabes.
pro quibus omnem lignorum materiam ad navium aedificationem aptam intelligit; vel ex materia rem confectam. Annal. 1.
Qui ferro minitere --- pro *gladio*,
& ibid. *Annuit sese mecum decernere ferro*;
& in Hecuba. --- *date ferrum qui Me anima privem* ---
vel ex antecedentibus consequens lib. incer.
Navibus explebant sese, terrasque replebant.
Lusit per *ὀνοματοποιΐαν* in voce *taratantara* Annal. 1. Item per *ἀλληγορίαν* aliud expressit, & aliud significavit, Annal. 1.
Quòm neque Musarum scopulos quisquam superârat.
Et ibid. *Nos ausi reserare* ---
Item Annal. 3. *Hac noctu filo pendebit Etruria tota.*
Et lib. incer. *Ut clavum rectum teneam, navimque gubernem.*
Quin & Proverbia suis carminibus, cùm id sibi res postulare videbatur, tanquàm emblemata interposuit, ut lib. incer.
Quaerunt in scirpo (soliti quod dicere) nodum.
Et lib. incer. --- *quod minimum est, neque (ut ajunt)*
Mu facere audent ---
Item ad designandam facti celeritatem. Annal. 9.
--- *dictum factumque facit frux.*
Nec *εἰρωνείαν* praetermisit, cùm in Telamone ait,
Hiccine Telamon ille est, modò quem gloria ad caelum extulit?
Quem adspectabant, quoius ob os Graji ora obvertebant sua?
Opposuit quandoque non absque venustate per *ἀντίθετον* contrarias dictiones. Annal. 8. --- *mortalem fortuna repentè*
Reddidit, ut summo è regno famul infumus esset.
Et lib. incer. *Navibus explebant sese, terrasque replebant*
Et Trag. incer. *Suarum rerum incertei, quos ego mea ope ex*
Incerteis certos, compotesque consilii. Dimitto ---

14 Addidit saepè *τῇ περιφράσει* orationi robur, quae, ut Alexander Sophista tradit, eo tropo majori augeretur significatione. Pro ovibus enim *lanigerum genus* dixit; pro marinis monstris *Nerei filios*; pro avibus *genus altivolantum*; pro pistrino *ubi molarum strepitus*; pro Annibale *ferocia Poeni*; pro Jove *Saturno sancte create*. Item *Deum genus*, *Graiûm genus*, *liberorum genus* pro Diis, Graecis, liberis. Nec respuit per *κατάχρησιν* impropriis verbis uti, ut pro caelo *fretum caeruleum*, & *caeli fretum*; & pro campis Annal. 2. *aequora campei.* Interposuit nonnunquam per *τμῆσιν* integram dictionem inter dissectae orationis partes, lib. incer. --- *cere comminuit brum.*
Exposuit interdum per *ὕστερον πρότερον*, sive per *ὑστερολογίαν* primùm id, quod secundum loco fit, ut Annal. 7.
Per liquidum mare eant, sudanteis, atque sedenteis.
Prius enim nautae sedent, quàm sudent. Dissolvit quoque orationis seriem per alterius sententiae interpositionem; qui tropus *διάλυσις*, sive *παρένθεσις* appellatur. Annal. 7. *Nec quisquam Sophiam (Sapientia quae perhibetur)*
In somneis vidit, priusquàm sam discere coepit.

Et

Et Annal. 5. *Nomine Purrhus (utei memorant) à stirpe supremo.*

Sed persaepè pluribus modis in augenda re admirabilem superlatione reddidit orationem. Hyperbole enim aut rem plus aequo verbis simplicibus auget, ut in Telam.

Hiccine Telamon ille est , modò quem gloria ad caelum extulit?

Et Annal. 8. *Jamque ferè polvis ad caelum vasta videtur.*

Item Annal. 17. *Tollitur in caelum clamor exortus utrisque.*

Aut per comparationem. In Androm. --- *sed quasei*

Ferrum, aut lapis dura rarenter gemitum Conatur trahere ---

Et Annal. 15. *Undique conveniunt, velut imber, tela Tribuno.*

Aut per translationem. Annal. 8. --- *fit ferreus imber,*

Annal. 14. --- *volabat super impetus undas,*

Et Annal. 1. --- *hasteis*

Horret ager, campeique armeis sublimibus ardent.

Et Annal. 16. --- *tamen ipsa volans abstulit hasta Insigne* ---

Idem etiam tropus in extenuatione habet superlationem. Annal. incer.

--- *virosque valenteis Contudit crudelis hiemps* ---

Item Annal. 8. *Clamor ad caelum volvendu' per aethera vagit.*

Et de sole loquens Annal. 16. --- *intereà fax Occidit* --- 15

Crebrò etiam per ὁμοίωσιν rem ignotam per ejus, quae magis nota est, similitudinem expressit; cujus tria apud eundem genera comperimus. Aut enim per Imaginem, sive εἰκόνα, ut Graeci dicunt, personas, vel quae personis conveniunt, inter se comparavit; ut Annal. 9.

Cyclopis venter velut olim turserat altei
Carnibus humaneis distentus ---

Aut per Collationem, sive παραβολὴν res genere dissimiles comparavit. Ab equo Annal. 2. *Et tum sicut equus, qui de praesepibus actus*
Vincla sueis magneis animeis abrumpit, & inde
Fert sese campei per caerula, laetaque prata,
Celso pectore, saepè jubam quassans simul altam
Spiritus ex anima calida spumas agit albas.

Et lib. incer. *Sicut fortis equus spatio qui fortè supremo*
Vicit Olympia, nunc senio confectu' quiescit.

A cane Annal. 10. --- *animusque in pectore latrat,*
Velutei si quando vincleis venatica velox
Apta silet cani', fortè feram si nare sagaci
Sensit, voce sua nictit, ululatque ibei acutè.

Et lib. incer. *Tantundem quasi foeta canes sine dentibu' latrat.*

Item à rebus inanimis Annal. 12.

Erubuit mulier ceu lacte, & purpura mista.

Aut per exemplum, quod Graecè παράδειγμα dicitur, rem aliquam ex historia petitam explicat, ut dilucidiorem, & probabiliorem orationem faciat.

Annal. 1. *Exspectant, velutei, Consol quòm mittere signum*
Volt, omneis avidei spectant ad carceris oras,
Quà mox emittat picteis ex faucibu' currus.

Pertinent etiam magnopere ad orationis nitorem rerum descriptiones. Au-

rorae, Annal. 6. *Ut primùm tenebreis abjectis inalbabat Dies ---*
Et Annal. 1. *Exin candida se radiis dedit icta foras lux.*
Noctis, ibid. *Intereà Sol albu' recessit in infera noctis.*
Et Annal. 6. *Vertitur intereà caelum cum ingentibu' signeis.*
Mediae noctis, Annal. 16.
Nox quando mediis signeis praecincta volabat.

16 Locorum, Annal. 1. *Est locus, Hesperiam quam mortales perhibebant.*
Et lib. incer. *Brundusium polcro praecinctum praepete portu.*
Pugnae, Annal. 8. *Consequitur, summo sonitu quatit ungula terram.*
Jamque ferè pulvis ad caelum vasta videtur.
Hastati spargunt hastas, fit ferreus imber:
Densantur campeis horrentia tela virorum. &c.
Naumachiae, Annal. 14.
Verrunt extemplò placidè mare marmore flavo;
Caeruleum spumat sale, conferta rate pulsum.
Labitur uncta carina; volat super impetus undas,
Quòm procul adspiciunt hosteis accedere venteis
Navibu' velivoleis, magno clamore bovantes.

Accedit his ὑποτύπωσις, sive Subjectio, quae oculis res paenè subjicit. lib. incer. *Oscitat in campeis caput à cervice revulsum,*
Semanimesque micant oculei, lucemque requirunt.

Sed quàm accurata est illa Meretricis descriptio?
--- quasi in choro pila
Ludens datatim dat sese, & communem facit.
Alium tenet, alii nutat, alibei manus
Est occupata, alii perpellit pedem;
Alii dat anulum spectandum à labreis;
Alium invocat, cum alio cantat, attamen
Aliis dat digito litteras ---

Tribuit aliquando majoris Energiae gratia per προσωποποιΐαν inanimis rebus sensum, ut in Scipione, *Testeis sunt campei magnei ---*
Et in 3. Satyrarum, *--- testeis sunt*
Latei campei, quos gerit Africa terra politos.

Tribuit etiam in quadam Satyra humanas formas rebus omnino formis expertibus; in qua haud secus Mortem cum Vita contendentem introduxit, quàm Prodicus apud Xenophontem lib. 2. Memorab. Virtutem, & Voluptatem. Item de Nocte tanquam formam habente dixit Annal. 16.
Nox quando mediis signeis praecincta volabat.

Ex eodem genere est Imaginum effictio, sive εἰδωλοποιΐα, ut illa Polydori in
17 Hecuba. Est & his quasi finitima personarum descriptio, quae προσωπογραφία dicitur, ut illa Pyrrhi Epirotarum Regis; cujus primùm nomen explicat Annal. 5. *nomine Purrhus*, tum genus, *--- à stirpe supremo*, postremò ingenium, & mores, *--- stolidum genus Aeacidarum*
Bellipotenteis sunt magi', quàm sapientipotenteis.

Huc etiam pertinent vestium descriptiones Annal. 11.
Pendent peniculamenta unum ad quemque pedum.

Et

Et lib. incer. --- *tergus igitur sagu' pinguis opertat.*

Enitet & inter schemata mirum in modum χαρακτηρισμός; quo non minus Oratores, quàm Poëtae ad vivum tanquàm pictores eorum, de quibus loquuntur, vitia, ac virtutes paenè exprimunt: quemadmodum totus ille de Servilii amico locus Annal. 7. in quo Ennius eleganti progressu latiùs est evagatus. Explicavit quandoque per συντομίαν res quantumvis magnas, ac graves, brevi, ac compendioso verborum ambitu. Quid enim gravius, quid brevius, quàm illud de Fabio Max. encomium Annal. 12.

Unus homo nobeis cunctando restituit rem:
Non ponebat enim rumores ante salutem.
Ergo postque magisque virei nunc gloria claret.

Amavit interdum absque ullo fuco orationem, petens per κυριολογίαν ab ipsa simplicitate, & veritate ornatum. Nam quid purius, quid simplicius Annal. 5. *Orator sine pace redit, Regique refert rem.*

Nec ἔμφασιν aliquando neglexit. Annal. 1. *Nos ausi reserare*, ---

Et ibid. --- *hujus Nate auspiciis illa incluta Roma.*

Item in Andromache. *Hectorem curru quadrijugo raptarier.*
Hectoris Natum de moero jactarier.

Interdum per interrogationem, quae Graecè ἐρώτημα dicitur, non mediocrem suis scriptis dignitatem auxit. Annal. 6.

Quis potis ingenteis oras evolvere belli?

Et Annal. 1. *Ecquis extiterit Romae regnare quadratae?*

Convenit cum interrogatione διαλογισμός, cùm quis secum consilii anceps volutat, quid agat, vel agendum putet, sibive respondeat; sic Medea,

Quò nunc me vortam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternamne, an ad Peliae filias? 18

Nec minori venustate κατὰ τὴν εὐχὴν aliquos inducit Annal. 1. precantes Deos,

Te nunc sancta precor Venus, & genetrix patri' nostrei,
Ut me de caelo visas cognata parumper.
Teque, Quirine pater, veneror, Horamque Quirini,
Teque, pater Tiberine, tuo cum flumine sancto;
Nerienem Mavortis ---

Et Annal. 6. --- *Dii hoc audite parumper,*
Ut pro Romano populo prognariter armeis
Certando prudens animam de corpore mitto.

Item in Hect. lustr. *At ego Omnipotens te exposco, ut hoc consilium*
Achiveis auxilio fuat ---

Quàm verò efficacibus verbis ad militum animos excitandos Imperatoris illa προτροπή, sive adhortatio expressa est Annal. 14.

Nunc est ille dies, quòm gloria maxima sese
Ostendat nobeis, si vivimu', sive morimur.

Aliquando, quapropter aliquid factum sit, rationem reddit. Talis est illa de Fabii Max. cunctatione, & tarditate αἰτιολογία Annal. 12.

Non ponebat enim rumores ante salutem.

Sed quàm fortis, elatique animi est illa etiam Telamonis, qua se de filii morte consolabatur,

Ego quòm genui, tum moriturum scivi, & ei rei sustuli.
Praetereà ad Trojam quòm misi ob defendendam Graeciam,
Sciebam me in mortiferum bellum, non in epulas mittere.

Similiter Merope rationem affert, cur se Cresphon uxorem duxerit,

Duxit uxorem sibei, liberûm quaesendûm caussa.

Nec absque venustate Annibalem κατ' ἐξοχὴν eo versu intellexit lib. incer.

Heis pernas succidit iniqua superbia Poeni.

Crebris quoque sententiarum luminibus magnum suis poëmatis splendorem, & dignitatem adjunxit. Quid enim illustrius dici potest? in alt. Med.

— quei ipsius sibei
Sapiens prodesse nequit, nequicquam sapit.

Et Trag. incer. *Benefacta, malè locata, malefacta arbitror.*

Quid verius? Trag. incer. *Amicus certus in re incerta cernitur.*

19 Item Trag. incer. *Nulla sancta societas, vel fides regnei est.*

Quid prudentius? Annal. 16. *--- non est sat bella movere.*

Quid ad animi magnitudinem accommodatius? Annal. 7.

Fortibus est Fortuna vireis data.

Quid ad Fortunae inconstantiam, varietatemque exprimendam aptius? Annal. 8. *— multa dies in bello conficit unus.*

Et rursus multae Fortunae fortè recumbunt:
Haud quaquàm quenquam semper Fortuna sequut' est.

Et ibid. *--- mortalem Fortuna repentè*
Reddidit, ut summo è regno famul infumus esset.

Et Annal. 7. *Non semper vostra evortit, nunc Juppiter hâc stat.*

Nunc verò quibus modis animi perturbationes, quas Graeci πάθη vocant, excitaverit, explicabimus. Movit pathos à loco sacro, violataque religione, cùm in Andromache ait, *Fana flamma deflagrata,*

Et *Jovis aram sanguine turpari.*

A Fortunae volubilitate sic Telamonem conquerentem inducit,

Pol mihei Fortuna magis nunc desit, quàm genus.
Nanque regnum suppetebat mihei: ut scias quanto è loco,
Quantis opibus, quibus de rebus lapsa Fortuna occidat.

Queritur item Alcmaeon, quòd ex prospera Fortuna tandem sit

Circunventus morbo, exsilio, atque inopia.

Nec eodem caret affectu, cùm quisquis ille fuerit, non sine stomacho in Ambracia ait, *Agros audaces depopulant servei, dominorum dominei.*

A visu, cùm Andromachen facit collapsae, incensaeque patriae ruinam deplorantem, *Vidi ego te adstante ope Barbarica*
Tecteis caelateis, laqueateis ---

Et paullò post, *Haec omnia vidi inflammari.*

Item, *Vidi, videreque passa sum aegerrimè*
Hectorem curru quadrijugo raptarier.

Nec dissimilis est illa Telephi conquestio,

Et civitatem video Argivûm incendier.

Excitat insuper à vestimentorum squalore, & foeditate commiserationem,

20 *Regnum reliqui septus mendici stola.*

Et,

Et, *Credo, & caveo veſtitus, ſqalida ſeptus ſtola.*
Item Telamon, *Strata terra lavêre lacrumis veſtem ſqualam, & ſordidam.*
Et Tragoedia incerta, *Ecquis illaec eſt, quae lugubri ſuccincta eſt ſtola?*
Movit praettereà per omnes ferè aetatis gradus miſericordiam. A pueritia, ut de Aſtyanacte è turri praecipitato in Andromache.

Nam ubei introducta eſt, puerumque ut lavarent, collocant in clupeo.

A juventa, Annal. incer. *--- viroſque valenteis*
Contudit crudelis hiemps ---

A ſenectute, Talthybius in Hecuba,
Senex ſum, utinam mortem oppetam prius,
Quàm evenat, quòd in pauperie mea
Senex graviter gemam ---

Et ipſamet Hecuba, *Miſerete anuis, date ferrum quî*
Me anima privem ---

Commovit etiam miſerationem ab aliis pleriſque rebus. A loco, Annal. 2.
At domus interior gemitu, miſeroque tumultu.

Et lib. incer. *O domus Ancei, heu quàm diſpari domino dominaris.*
Et illud in Andromache. *O Pàter, o patria, o Priami domus!*
A tempore, Annal. 7. *Quà Galli furtim noctu ſumma arcis adorti*
Moenia, concubia, vigileſque repentè cruentant.

A temporis diuturnitate, lib. incer.
--- ubei mille rotam voluêre per annos.

A cauſſa, *--- poſtquàm diſcordia tetra*
Belli feratos poſteis, portaſque refregit.

Et in Medea optabat Anus illa, ne unquàm in nemore Pelio excisae fuiſſent trabes ad Argum conſtruendam, qua deinde Argivi, delecti viri, pellem illam inauratam arietis petierunt, unde tam magnas Medea hauſit calamitates. A modo, Trag. incer. *Cubitis pinſibant humum ---*
Et Annal. 11. *Miſſaque, per pectus dum tranſit, ſtriderat haſta.*
Et lib. incer. *Oſcitat in campeis caput à cervice revulſum,*
Semanimeſque micant oculi, lucemque requirunt.

Sed quàm commiſerationis plena eſt illa Andromaches ejulatio?
Heu reliquias ſemiaſſi Regis, denudatis oſſibus
Per terram ſanie delibutus foedè divexarier.

A materia, Annal. 15. *Occumbunt multi leto, ferroque lapique.* 21
Ab imminenti periculo, Annal. 3.
Hac noctu filo pendebit Etruria tota.

Ab inſtauratione pugnae, ibid.
Poſtquàm deſeſſi ſunt, ſtant, & ſpargere ſeſe
Haſteis anſateis, concurrunt undique teleis.

A temporum calamitate, Annal 8.
Tollitur è medio ſapientia, vei geritur res.
Spernitur Orator bonus, horridu' miles amatur. &c.

Ab atteſtatione rei viſae, lib. incer.
Vulturis in ſilveis miſerum mandebat homonem:
Heu quàm crudelei condebat membra ſepulcro.

Ab addubitatione, quae Graecè dicitur ἀπορία, in Andromache

--- quid petam
Praesidii? quid exsequar? quo nunc aut exsilio, aut fuga
Freta sim? arce, & urbe sum orba, quò accedam, quò applicem?

Quae quidem oratio quantam praeseferat animi perturbationem, abruptum declarat initium, crebrae interrogationes, concisaeque sententiae. Huic non dissimilis est illa Medeae oratio, consilii dubitatione aestuantis,

Quò nunc me vortam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternamne? an ad Peliae filias?

Sed haec ob violatam à Jasone fidem indignationem potius, quàm commiserationem concitant. Ejusdem generis sunt frequentes illae in Hectoris lustreis interrogationes, *Quid hoc clamoris? quid tumulti est? nomen*
Qui usurpat meum? quid in castreis strepiti est?

Item à pudore, Annal. 11. *Sic mulier erubuit, ceu lacte, & purpura mista.*

A parabola, lib. incer. *Sicut fortis equus, spatio qui fortè supremo*
Vicit Olympia, nunc senio confectu' quiescit.

Ab imagine, lib. incer. *Africa terribili tremit horrida terra tumultu.*

A majori, cùm imbelles nescio quis militum animos exprobrans feminae generositatem extollit, lib. incer.

22 *Vos etenim juvenes animum geritis muliebrem*
Illaque virgo virei ---

A minori, cùm in Iphigeniae immolatione Agamemnonem inducit miseram Regis conditionem perpendentem, quòd in adversis plebem lugere deceat, Regem verò minimè, *Plebes in hoc Regei antistat loco: licet*
Lacrumare plebei, Regei honestè non licet.

A consimili affectu, qui à Graecis ὁμοιοπάθεια dicitur, Annal. 17.

Insignita ferè tum millia militum octo
Duxit delectos bellum tolerare potenteis.

A sermonis conversione, Annal. 1.

Ilia dia nepos, quas erumnas tetulisti?

Nec gratia, dignitateque caret, cùm ad inanima, sensusque expertia, sermonem convertit. Sic Scipio Romam alloquens in Scip. campos testes laudat,

Desine, Roma, tuos hosteis ---
Testeis sunt campei magnei ---

Sic Andromache inferorum loca salutat,

Acherusia templa alta Orcei salvete infera.

A taciturnitate, Annal. 9. *Sed quid ego haec memoro?*

Et in Ambrac. *Quis est, qui nostreis foribus tam proterviter?*

A doloris magnitudine, ut in Hecuba, quae animo jam consternata,

--- date, inquit, *ferrum qui Me anima privem ---*

A nimia lacrymarum effusione, in Telam.

Strata terra lavère lacrumis vestem squalam, & sordidam?

Et in Cresph. *Neque miserae lavère lacrumae salsum sanguinem.*

Ἀπὸ τοῦ ἀδυνάτου, vel, ut ita dicam, ab impossibili, Trag. incer.

Atque prius pariet locusta bovem.

Magnam etiam Superlatio vim habet ad animi motus perciendos, ut in Telam.

Hic-

Hiccine Telamon ille est, modò quem gloria ad caelum extulit?

Quo in loco Hyperbole cum Ironia conjuncta cumulatius auget pathos. Praetereà in Hectoris Lustreis ab horribili militum strage commiseratio excitatur,

Franguntur hastae, terra sudat sanguine.

Valde etiam per Exclamationem commovetur miseratio, & praesertim cùm in pejus insignis rei alicujus mutatio memoratur. lib. incer.

O domus Ancei, heu quàm dispari domino dominaris. 23

Et eo versu lib. incer. quem sibi totum Maro usurpavit lib. 2. Aen.

Hei mihi qualis erat, quantùm mutatus ab illo.

Nec illam Andromaches conquestionem, quae tota sanè pathetica est, praetermittam, *O Pater, o patria, o Priami domus,*

Septum altisono cardine templum,

& quae sequuntur. Sed paenè exciderat, quàm praecipuè ad misericordiam personae habitus alliciat. Annal. 5.

Cogebant hosteis lacrumanteis, ut misererent.

Et Annal. 10. *Aegro corde, comis, passis latè palmis ---*

Et lib. incer. *Ad genua se prosternunt statim lacrumanteis.*

Item tota ferè illa Caelii Tribuni in pugna defatigatio habitu depingitur Annal. 15. & praesertim cùm ait, *Totum sudor habet corpus ---*

Quàm etiam Tragicè Hecuba doloris acerbitate confecta habitu proditur?

Vide, hinc meae, inquam, lacrumae guttatim cadunt.

Et alibi Medea amore, ac odio simul incensa,

--- aegro animo amore saevo saucia.

Et cujusdam trepidatio Annal. 16.

Tum timido manat ex omni corpore sudor.

Item à parabola in Andromache, *--- sed quasei*

Ferrum, aut lapis rarenter gemitum Conatur trahere ---

Sed nimis luctuosa est tota illa Thyestis querimonia,

--- ipse summeis saxeis fixus aspereis
Evisceratus, latere pendens, saxa spargens tabo,
Sanie, & sanguine atro ---

Et illa Alexandri, *O lux Trojae germane Hector,*

Quid ità cum tuo lacerato corpore miser?
Aut qui te sic respectantibus tractavêre nobeis?

Haec, quae diximus, sufficiant ad ostendendam nostri Poëtae artem, quam ex perennibus poëseos, rhetoricesque fontibus affluenter hausisse videtur. Historiam denique qua fide conscripserit, & qua ratione non ut Poëta à medio, sed tanquàm Historicus rem ab initio inchoaverit, in primo Annali explicavimus. Nunc verò de summa multiplicique tanti viri doctrina dicendum est, & primùm quid de Diis illis, qui poëtis fabulandi ansas suppeditaverunt, eorumque providentia, de Fortuna, de vaticinio, de animorum immortalitate, eorumque sede, & tandem de perturbationibus senserit, explicabimus. Initio Deos esse, & quantum naturae ductu intelligere potuit, rerum humanarum curam habere, asseveravit. Nec me versus illi movent, in quibus, quamvis Deos esse censeat, impiè tamen opinari videtur, eos minimè humanis rebus prospicere,

(24 in right margin beside "explicavimus... dicen-")

Ego

Ego Deûm genus esse semper dixi, & dicam caelitum,
Sed eos non curare opinor, quid agat genus humanum;
Nam si curent, benè boneis sit, malè maleis, quod nunc abest.

Nam si integram Telamonis Tragoediam, unde haec sumpta sunt, in manibus haberemus, faciliùs perpendere potuissemus, haec verba non ab Ennio tanquàm perniciosam illam, ac pravam opinionem approbante, prolata fuisse; sed Telamonem suo arbitratu esse loquutum, ut eum animi motus, perturbationesque impellebant. Non enim putandum est Aeschylum, Sophoclem, Euripidem, quorum volumina absurdis hujusmodi, teterrimisque sententiis referta sunt, cùm hanc, vel illam personam in fabulis introducunt, omnia, quae ab illis dicuntur, asserere. Nam, ut congruum servent decorem, varia personarum genera variis induunt affectibus, & saepissimè adeò dissentientes, contravertentesque faciunt, ut nulla certa eorum sententia inde elici possit. Apud quos, si, ut in Platonis dialogis, & Ciceronis de Senectute certa esset persona, sicut illa Socratis, & Catonis, quas hi consultò eorum sententias explicantes constituerunt, omnis haesitatio sublata esset. Itaque si Ennius seriò providentiam tolleret, frustrà in gravissimo Annalium opere Romanum illum ità precantem induxisset Annal. 1.

Te nunc sancta precor Venus, & genetrix patri' nostrei,
Ut me de caelo visas cognata parumper.

Et alium sese pro Repub. devoventem Annal. 6.

--- Dii hoc audite parumper,
Ut pro Romano populo prognariter armeis
Certando prudens animam de corpore mitto.

Quam etiam opinionem in caveae consessu approbavit. Ita enim in Cres-
25 phonte ait, *Ebo tu; Dii, quibus est potestas motus superûm atque inferûm,*
Pacem inter se conciliant, conferunt concordiam.

Item in Telepho, *Deûm de consilio hoc itiner credo conatum modò.*

Et in Medea, *Juppiter, tuque adeò summe Sol,*
Qui res omneis inspicis,
Quique tuo lumine
Mare, terram, ac caelum
Contines, inspice hoc facinus,
Priusquàm fiat, prohibe scelus.

Rursùm in Annalibus quàm perspicuis verbis nihil sine Deorum voluntate fieri asseruit, cùm Pyrrhum Romanorum legatis respondentem facit Annal. 5.

--- doque volentibu' com magneis Deis.

Et alium Annal. 8. *Non semper vostra evortit, nunc Juppiter hâc stat.*

Praetereà in 11. *Malo cruce fatum ut des Juppiter ---*

Nec quia Euhemerum, qui impius habitus fuit, non modò praeter caeteros, ut ait Cicero lib. 1. de Nat. Deor. Ennius est sequutus, sed etiam interpretatus, ob id credendum est eadem impietatis nota fuisse inustum: immò potius judicandum, Euhemerum, & Ennium caeteris, qui ex gentibus ea tempestate vivebant, ad veram unius Dei cognitionem magis & propius accessisse. Nam dum Jovem, reliquosque Deos, quos credula antiquitas venerata est, ex generatoribus ortos, & ut homines morti obnoxios tradunt;
quid

quid aliud declarant, nisi illos non esse Deos, sed alium quempiam ingenitum, & immortalem, quem Ennius apertè significavit, cùm dixit lib. incer.

--- patrem divûmque hominumque

& lib. incer. *--- divûmque hominumque pater Rex*,

cuncta regere, atque moderari? Item Annal. 6.

Tum cum corde suo divûm pater, atque hominum Rex Effatur ---

Quo loco frustrà describeret Deorum concionem coactam fuisse, nisi aliquid in ea de rebus humanis statueretur, ut saepè ab Homero, & Virgilio factum est. Sed locus ille in Epicharmo praeclarè indicat Deum, quem ipse à juvando videtur Jovem appellasse, non modò rerum omnium auctorem esse, sed illarum etiam curam habere, 26

Quei mortaleis, urbeis, atque belluas omneis juvat.
Quòd heic omneis, & sub hoc ---

Quem eundem in Hectoris lustreis Omnipotentem appellavit,

At ego, Omnipotens, te exposco, ut hoc consilium
Achiveis auxilio fuat ---

At verò in Thyeste Euripidem sequutus aliud sensisse de Diis videri posset ab eo, quod anteà dixerat. Caelum enim sic Deum facit,

--- Aspice hoc Sublime candens, quem vocant omnes Jovem.

At in Hecuba quasi seipsum corrigens Caelum Deorum sedem esse dicit,

O magna templa caelitum

Et lib. incer. *--- divûm domus altisonum cael.*

Et in 1. Annali, *Romulus in caelum cum Deis genitalibus aevum Degit ---*

Quos nullo detrimento affici existimavit, cùm dixit, *Integros aevi Deos.* Deinde cùm ad sua usque tempora vera Dei notio non omnino perspecta esset, sed quasi tenebris obvoluta jaceret; nil mirum si plurimum Fortunae tribuit. Sic enim Pyrrhus Romanorum Legatos alloquitur Annal. 5.

Vosne velit, an me, regnare Hera, quidve ferat sors.

Et mox, *Quorum virtutei belli Fortuna pepercit.*

Item 8. Annali, *--- mortalem Fortuna repentè*

Reddidit, ut summo è regno famul infumus esset.

Et eodem loco, *--- multa dies in bello conficit unus:*

Et rursus multae Fortunae fortè recumbunt.
Haud quaquam quenquam semper Fortuna sequuta'st.

Rursus in 14. *--- quae me Fortuna ferox sic Contudit ---*

Nec praetermittam locum illum ex Thyeste,

Heu me Fortuna, ut omnia in me conglomeras mala.

Nec temporis opportunitatem, quae Occasio dicitur, tanquam Fortunae pedissequam, vel comitem, parva existimavit in rebus omnibus, & praecipuè bellicis habere momenta. Sic enim in 8. Annali,

Ast Occasus ubei, tempusve audere repressit.

In 2. *Heic datus est Occasus, Horatius inclutu' saltu.* 27

In 5. *--- Occasus juvat res.*

Et in 16. *Quo resapsa loco sese ostentatque jubetque.*

Tum vaticinationem à Diis esse eo loco sensit,

Atque Anchises doctu, Venus quem polcra Dearum

Fari donavit, divinum pectus habere.

Dehinc animas post mortem superstites esse per insitam, vel potius innatam gloriae cupiditatem demonstravit. Inde amicos prohibet, ne se mortuum lacrimis decorent, --- *quur? volito vivo' per ora virûm.*

Et Annal. 16. ad immortalitatis memoriam respiciens ait,

Reges per regnum statuas, sepulchraque ponunt:
Aedificant nomen, summa nituntur opum vei.

Nec anima tantùm, quam his verbis in Epicharmo igneam esse ostendit, --- *at mentis ignis est*, & corpore, quod terrae redditur, ut ibidem, *Terra corpus est*, hominem constare voluit; sed umbra etiam, quae post mortem ad inferorum loca delabitur, ut de illa Homeri in 1. Annali,

--- *visus Homerus adesse poëta*,

Et de Polydori in Hecuba,

Adsum, atque advenio Acherunte vix via alta, atque ardua;
Per speluncas saxeis structas aspereis pendentibus.

Sed suam hanc de animarum immortalitate sententiam Pythagorica transanimatione foedavit, ut in Annalium initio explicavimus. Posteà animae sedem hinc videtur in sanguine constituisse. in Ajace.

Ajax misso sanguine tepido tullii Efflanteis volant ---

& in corde praecipuè eam animae partem, quae ratione praedita est; lib. incer. *Egregiè cordatus homo Catus Aeliu' Sextus.*

In quo deinceps tanquam vitae fonte omnes animi affectus, perturbationesque posuit; amorem videlicet, ut in altera Medea,

Utinam ne unquam me de cordis cupido Corde pedem extulisses ---

Et lib. incer. *Omnes corde patrem praebent, animoque benigno Circunfunduntur* ---

Moerorem, & tristitiam Annal. 10.

Aegro corde, comis, passis latè palmeis ---

Et lib. incer. *Vix aegro tum corde meo me somnu' reliquit.*

Iram Annal. 10. --- *animusque in pectore latrat.*

Cupiditatem lib. incer. *Nec sese dedit in conspectum corde cupitus.*

Item timorem lib. incer.

At Romanus homo, tamen & si res benè gesta'st, Corde suo trepidat ---

Diversis quoque locis diversas affectuum caussas explicavit. Non enim sine ratione in Alcmaeone dixit,

Tum pavor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat.

Nam qui timore perculsi sunt, adeò confunduntur, & ob sanguinem ad cor, tanquàm ad arcem se recipientem, refrigerantur, ut pallore, mentisque perturbatione paenè exanimati videantur. Unde etiam ait Trag. incer.

Quod nemo est tam firmo ingenio, aut tanta confidentia,
Quin refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu.

Et quòd timentes sudore madeant, eo loco ostendit Annal. 16.

Tum timido manat ex omni corpore sudor.

Ex quibus apparet timorem ex caloris diminutione oriri; contrà verò ubi de equo generoso loquitur, indicat, calorem magni spiritus esse fomitem: ait enim Annal. 2. *Spiritus ex anima calida spumas agit albas.*

Cùm verò spiritus vehementi calore accenduntur, ira oritur: quae si nimis effer-

efferbuerit, hominem in insaniam adiget. Unde praeclarè dixit Trag. incer. *Ira insaniae initium.* Sed quàm mirificè unico versu in Med. omnem amoris vim expressit? *Medea animo aegra, amore saevo sancia.*

Et alio Annal. II. honestae mulieris pudorem,

Sic mulier erubuit, ceu lacte, & purpura mista.

Item alio Annal. 5. vehementem commiserationis affectum,

Cogebant hosteis lacrumanteis, ut misererent.

Sed cùm Telamonem facit non modò dolorem de filii morte summa constantia, ac aequabilitate perferentem, verùm omni prorsus aegritudine exutum; Stoicorum inhaeret dogmati, qui cunctis animi perturbationibus radicitus evulsis, virtutem in summa tranquillitate constituunt. Nam quid his verbis, quibus suum Telamon lenibat dolorem sedatius, aut tranquillius dici potuit? *Ego quòm genui, tum moriturum scivi, & ei rei sustuli.*

Praetereà, ad Trojam quom misi ob defendendam Graeciam,

Sciebam me in mortiferum bellum, non in epulas mittere. 28

In qua de perturbationum vacuitate opinione non perpetuò constans fuit; sed Peripateticos intereà sequutus est, qui cùm nullo modo fieri posse existimarent, ut homines omni penitus animi aegritudine vacarent, medium quoddam excogitantes virtutem in mediocritate constituerunt. Hinc Pyrrhum facit non adeò victoriae cupidum, & hostibus infensum, ut dolo, aut occulta aliqua occasione, sed virtute, ac palàm vincere queat. Ità enim ait Annal. 5. *Nec mi aurum posco, nec mi pretium dederitis,*

Nec cauponanteis bellum, sed belligeranteis.

& totus locus. Nunc de virtutibus iis, quibus excolitur animus, fortitudine, inquam, prudentia, temperantia, & justitia, ne eam philosophiae partem, quae ad mores attinet, Ennius intactam reliquisse videatur, verba faciamus. Quid enim aliud, quàm veram animi fortitudinem in medium affert, cùm Ducem illum facit gloriae cupiditate vitam contemnentem haec proloqui Annal. 14. *Nunc est ille dies, quòm gloria maxima sese*

Ostendat nobeis, si vivimu' sive morimur.

Et in praeclarissima illa Servilii amici imagine quàm pulchris lineis prudentem virum adumbrat?

Multorum veterum leges, divûmque hominumque Prudentem ---

Ubi, quem Graeci αὐτάρκη nominant, ità duobus his verbis, *--- suoque contentus*, ob oculos posuit, ut nihil clarius, nihil apertius. Justum denique quibus coloribus eadem tabula ornatius depingere potuit?

Ingenium quoi nulla malum sententia suadet, Ut faceret facinus ---

Externa praetereà quaedam bona, quibus Peripatetici post animi dotes secundas tribuunt, sua quoque in poëti enumerasse videtur: in Anco videlicet bonam existimationem, cùm *bonum* Annal. 3. appellavit: in Ilia, & Pyrrho nobilitatem, cùm de illa ait Annal. I *Ilia dia nepos ---*

& de hoc Annal. 5. *--- à stirpe supremo.*

Numerantur & inter haec divitiae, quae ab Ennio eo versu Annal. 3. minimè neglectae videntur. *Circum sos quae sunt magnae genteis opulentae.*

Sed vox illa Pyrrhi Aeacidarum genere digna, virtutem divitiis, in quibus aliqui summum bonum statuere non veriti sunt, longè praestare ostendit,

Nec mi aurum posco, nec mi pretium dederitis,
Nec cauponanteis bellum, sed belligeranteis;
Ferro, non auro vitam cernamus utrique:
Vos ne velit, an me regnare Hera, quidve ferat sors,
Virtute experiamur ---

Tribuit etiam bona sua corpori, nimirum pulchritudinem Annal. 1.
--- at Romulus polcer,
celeritatem Annal. 2. *--- Horatius inclutu' saltu,*
& similia. An non etiam ad eandem philosophiae partem, quae in vita, & moribus posita est, spectat, quis verè liber dici possit, explicare? Quid enim eo ex Phoenice loco praeclarius? *--- adversus adversarios*
Ea libertas est, quei pectus purum, firmumque gestitat.
Huc etiam referri potest illud lib. incer.
Qui vicit non est victor, nisi victu' fatetur.
Quantum verò utile sit modum cupiditatibus adhibere, sic explicavit,
Stult' est, qui cupida cupiens, cupienter cupit.
Filiorum mortem aequo animo perferendam, eo Telamonis loco, quem suprà retulimus, dilucidè demonstravit: & in Cresphonte mortuos, cùm humanis miseriis exuantur, non modò non esse flendos, sed eos potius, qui in tenebricosam hanc lucem prodeunt, praeclarè admonuit,
Nam nos decebat coetus celebranteis, domum
Lugere, ubei esset aliquis in lucem editus,
Humanae vitae varia reputanteis mala.
At qui labores morte finisset graveis,
Hunc omneis amicos laude, & laetitia exsequi.
Inde in Thyeste Mortem malorum requiem esse, dixit. Quantùm praetereà malefactorum conscientiae noctes, diesque animum stimulis agitent, atque pungant, testis est acerbissimus ille Alcmaeonis cruciatus, qui ob maternam necem Furiis exagitatus exclamat,
Fer mi auxilium, pestem abige à me,
Flammiferam hanc vim, quae me excruciat.
Caeruleo incinctae angui incedunt;
Circunstant cum ardentibus taedis.
Amicorum vitia quo pacto ferenda sint, ita expressit in Phoen.
Ut quod factum est futile amici, nos feramus fortiter.
Et quomodo veri à falsis dignoscantur Trag. incer.
Amicus certus in re incerta cernitur.
29 Fidem extollit, cùm de se ipso ait lib. incer.
--- ille vir haud magna in re Sed fidei plenus ---
Quantùm denique à turpibus, obscenisque rebus abhorruerit, illud indicat Trag. incer. *Flagitii principium est nudare inter ceiveis corpora.*
Nec reliquas de moribus philosophiae partes Oeconomicam scilicet, & Politicam penitus omisit. Nam quod ad Oeconomicam attinet, eo Cresphontis versu,
Duxit uxorem sibei liberûm quaesendûm caussa,
ostendit magnopere ad rei familiaris curam, atque administrationem pertinere, uxores ducendas esse procreationis caussa. Illa verò conquestio ad depravatam
Po-

Politiae formam spectat Annal. 5. *Tollitur è medio sapientia, vei geritur res*, & totus locus. Et ad Reipub. administrationem lib. incer.

Ut clavum rectum teneam, navimque gubernem.

Et Trag. incer. *Quem metuunt, oderunt; quem quisque odit; periisse expetit.* Sed mirificè versus illi cum naturae lege conveniunt Trag. incer.

Homo, quei errantei comiter monstrat viam,
Quasei de suo lumine lumen accendat, facit,
Nihilominus ut ipsei luceat, quòm illei accenderit.

Ex quo loco, ac etiam ex Agellii testimonio lib. 20. cap. 9. cognoscere licet Ennium juris civilis scientia non mediocriter imbutum fuisse; quod similiter versus illi in Hecuba declarant, *Nunquam scripsistis, quis parentem, aut hospitem Necasset; quo quis cruciatu perbitet.*

Pauca haec ad vitam, moresque spectantia ex situ, carieque confectis fragmentis vix erui potuerunt. Nunc, siqua de rebus naturalibus vestigia reliqua sunt, perscrutandum est. Mundum in primis contra Leucippi, & Democriti opinionem, qui innumerabiles esse censuerunt, unum esse asseruit in Scip.

Mundus caeli vastus constitit silentio.

Caeli verò motum orbicularem esse, & ad motum primi motoris omnes ferri orbes, eo versu declaravit Annal. 6. *Vertitur intereà caelum cum ingentibu' signeis.* Caelum praetereà ex ignea materia constare voluit, cùm ait Annal. 1.

Caelum prospexit stelleis ardentibus aptum.

Ex qua Solem etiam esse compactum in Medea demonstravit,

Sol, qui candentem in caelo sublimat facem.

Cujus formam rotundam esse eo loco lib. incer. tradidit,

Inde patefecit radiis rota candida caelum.

Insuper ex illius recessu oriri noctem Annal. 1.

Intereà Sol albu' recessit in infera noctis.

Et in Oceanum condi Annal 16. --- *intereà fax*
Occidit, Oceanumque rubra tractim obruit aethra.

Noctem denique terrae umbram esse, his verbis significavit Annal. 18.

Montibus obstiteis obstantibus unde oritur nox.

Cujus omnes partes diversis locis recensuit. Primam, quae noctis initium est, & prima fax à facibus quae accenduntur appellatur, ita explicavit Annal. 3. *Prodinunt famulei, tum candida lumina lucent.*

Secundam, quae à cubando concubia dicitur Annal. 7.

Quà Gallei furtim noctu summa arcis adortei
Moenia, concubia, vigileisque repentè cruentant.

Dein tertiam, quam intempestam Grammatici vocant, quasi idoneo careat tempore ad aliquid perficiendum, cùm tunc omnia consopita quiescant, Annal. 1. *Quòm superum lumen nox intempesta teneret.*

Tum quartam, quae est mediae noctis inclinatio, Annal. 16.

Nox quando mediis signeis praecincta volabat.

Demum quinctam, à Gallis cantu lucem praenunciantibus, Gallicinium appellatam Trag. incer. *Qui silentio noctis favent faucibus*
Russeis cantu, plausuque premunt alas.

Inde sextam, quae quoniam tunc omnia conticescunt, conticinium dicta est,

in Scip. *Mundus caelei vastus constitit silentio.*
Ad extremum verò diluculum, quasi parvam diei lucem, Annal. 6.

Ut primùm tenebreis abjecteis albescebat Dies ---

Elementa quatuor esse sic in Epicharmo ostendit, *Aqua*, *terra*, *anima*, *Sol*; Ubi pro Sole ignis positus esse videtur; nam eodem libro dixit,

Isthic de Sole sumptus est ignis.

Quo loco elementa quodammodo innuit quandam cum corporibus superioribus habere cognationem. Terram vero globosam, & sphaericam esse demonstravit, --- *pilam vix Sol mediam: complere chaum terroribu' caelei.* Annum in quatnor divisit tempora, Annal. 16.

Aestatem autumnus sequitur, post acrem hiemem ver

30 Nec rerum, quae in aëris regione fiunt, caussas ignoravit. Ventum enim hoc modo fluentem aërem esse innuit Annal. 3.

Sic denseis aquila pinneis obnixa volabat
Vento, quem perhibent Grajum genus aëra, lingua.

De ventorum natura, locis, & concertationibus non mediocrem videtur cognitionem esse consequutus Annal. 17.

Concurrunt velutei ventei, quòm spiritus Austrei
Imbricitor, Aquiloque suo cum flamine contrà
Endo marei magno fluctus extollere certant.

De Iride plura dicebat, sed locus est planè mutilus Annal. 15.

Arquus ubei adspicitur, mortalibu' quae perhibetur,

Sicut ille etiam de pluviis in Achille, *Nubes per ego Deùm subices humidas,*

Unde oritur imber, sonitus aërio spiritu.

Somnia non ignoravit plerunque ex insitis animo cogitationibus oriri; ut in enarratione illius loci Annal. 1. --- *Visus Homerus adesse poëta,* explicavimus. Mortem animae privationem esse in Hecuba exposuit,

--- *date ferrum, quî Me anima privem ---*

Et in 7. Annali, *Certando prudens animam de corpore mitto.*

Quin etiam quadrupedum mores cognovisse, non modò ex pulcherrimis illis equorum, & canum comparationibus conjici poteſt, verumetiam ex illa famelici Parasiti descriptione in Satyris lib. 6. *Alacer, celsus, lupino impetu exspectans.* Avium quoque naturam sagaciter explorasse, versus illi, quos pauslò antè de Gallorum cantu retulimus, & alii alio loco de immani Vulturis edacitate, satis indicant. De piscibus autem nihil est, quod dicamus, cùm ex Phageticorum reliquiis perspicuum sit, non vulgarem de illis notitiam habuisse. Astrologiam verò cum non latuisse locus ille patefacit, ubi Deorum concionem describens Annal. 6. ait, *Considunt tecteis bipatentibus ---* pro quibus duo hemisphaeria intellexisse, non dubium est. Et in Iphigenia,

Agam. *Quid nocti, videtur?* Sen. *in altisono*
Caelei clupeo temo superat
Stellas, cogens sublime etiam Atque etiam noctis iter.

Augurandi disciplinae peritum fuisse non modò ex Romuli in condenda Urbe augurii descriptione colligi potest, sed hinc etiam Annal. 1.

Quòm tonuit laevum benè tempestate serena:

Et lib incer. *Buteo, Sanqualis, Immusculus, Aqquila, Vultur.*

Quo

Quo versu omnes ferè augurales aves complexus est. Nec videtur Necromantiae delirationem praetermisisse, cùm Polydori umbram ex Acheronte advenientem facit in Hecuba. *Unde animae excitantur, obscura umbra, aperto ostio*
Altei Acheruntis, falso sanguine imagines mortuorum.
Quo loco Homeri Necyam tangit, qui animas sanguinem bibere facit. An non videtur ex medicinae adytis verba illa Annal. incer. deprompsisse?
--- virosque valenteis Contudit crudelis hiemps ---
Quibus frigus ostendit, ut maximè ossibus, nervisque noxium corpora reddere imbecilliora. An non herbarum vim, & naturam optimè tenuisse censendum est, cùm dixerit lib. 4. Satyr. *caepe moestum*, &, *triste sinapi*? Quòd autem vinum somnum conciliet, eo loco perspicuum est Annal. 8.
Nunc hosteis vino domitei, somnoque sepultei.
Et quòd mentem animumque exhilaret Annal. 12.
Omneis mortaleis victores cordibu' viveis Letanteis vino curatos ---
Ad quem etiam locum pertinet lib. incer. *--- forum putealque Libonis*
Mandabo sicceis, adimam cantare severeis.
Agriculturae etiam cognitionem attigisse perspicuum est. Sic enim in Praeceptis quantum lolium, & avena frugibus inimica sint, explicavit,
Ubei vidit avenam, lolium crescere
Inter triticum, selegit, secernit, aufert sedulò.
Et Annal. 8. rustici instrumenti mentionem fecit,
Rastros dente fabres capsit caussa poliendi Agrei ---
Musices quoque non ineruditum fuisse, ex modorum, melos, acutae, gravisque vocis commemoratione apparet. Quarum rerum hujusmodi extant exempla, in Atham. *Ignotus juvenum coetus alterna vice*
Inibat alacris Bacchico insultans modo.
Annal. 13. *Matronae melos complent spectare faventeis.*
Annal. 8. *Inde loci lituus sonitus effundit acutos.*
Lib. incer. *Jam cata signa ferè sonitum dare voce parabant.*
Annal. 8. *Consequitur, summo sonitu quatit ungula terram.*
Lib. incer. *Et praeeunte viro raucus sonus aere cucurrit.*
Cognitae illi quoque, ac perspectae fuerunt exterae Antiquorum historiae. De 31
Carthaginiensium enim origine ait Annal. 8. *--- Poenos Didone oriundos.*
Et de eorum sacrificiis, Annal. 1. *Ille suos Deiveis mos sacrificare puellos.*
De Xerxis copiis, lib. incer. *Pontibus instratis conjunxit litora Xerxes:*
Isque Hellesponto pontem contendit in alto.
De Priami interitu, lib. incer. *Quòm veter occubuit Priamus sub Marte Pelasgo.*
De variis sepeliendi ritibus, in Cresph. *Neque terram injicere, neque cruenta*
Convestire mihi corpora licuit.
Neque miserae lavère lacrumae salsum sanguinem.
Et in Andromache.
Nam ubei introducta est, puerumque ut lavarent collocant in clupeo.
Et Annal. 3. *Tarquinii corpus bona femina lavit, & unxit.*
Nec eum, ut militiae peritum diversa armorum genera, bellicaque instrumenta latuerunt; ut *Rhumphaea*, cujus in 14. Annali commeminit. Praetereà lib. incer. *Illuricei restant siceis, sibineisque fodenteis.*

Et

Et lib. incer. *Incedit veles vulgò sicilicibu' lateis.*
Et Annal. 3. *Hasteis ansateis concurrunt undique teleis.*
Et lib. incer. --- *succincti corda machaeris.* Et alio loco, ***runata recedit.***
Item lib. incer. *Quae valide venit contorta falarica missu.*
Et Trag. incer. *Aut permacerat paries percussa trifaci.*

Patet etiam partim ex locis, quos suprà commemoravimus, partim ex his, quos dicemus in rei nauticae cognitione non parùm esse versatum Annal. 8.

Labitur uncta trabes remeis rostrata per altum.
Ingenti vadit cursu, quà redditu' termo'st:
Impetus haud longè mediis regionibu' restat.

Et lib. incer. *Tonsillas rapiunt, configunt litus, aduncas.*
Et Annal. 7. *Mulserat huc navem compulsam fluctibu' pontus.*

At proprium Gubernatoris munus sic paucis explicavit, lib. incer.

Ut clavum rectum teneam, navimque gubernem.

Et alibi Hortatoris, sive Portisculi, Annal. 8. --- *tonsas ante tenenteis*
Parerent, observarent, Portisculu' signum Quòm dare coepisset ---
Et Annal. 7. *Poste recumbite, vostraque pectora pellite tonseis.*
Ponè petunt, exin referunt ad pectora tonsas.

32 Possumus insuper ex tribus sequentibus locis rectè conjicere, & terrestrium, & maritimarum regionum scientiam habuisse. In Med. --- *qua pontus Helles.*
Annal. 1. *Lunai portum est operae cognoscere Ceiveis.*
Et Annal. incer. *Brundusium pulcro praecinctum praepete portu.*

Reliquit multa sanè, ac diversa tam praeclara ingenii sui monumenta, ut in unoquoque generè longè alios superasse videatur. Enituit praecipuè in 40. Annalium libris heroico carmine conscriptis; in quibus permagnas, ac immortales populi Rom. res gestas mirificè celebravit: tantaque in omnium existimatione fuerunt, ut per Urbis compita à Q. Varguntcio, qui illos continuata carminum serie conscriptos in libros digesserat, maximo civium plausu publicè recitarentur, Suet. de clar. Gram. Nec Romae tantùm verumetiam Puteolis, ut ab Agellio lib. 18. c. 5. relatum est, à quodam Anagnoste, qui Ennianista appellari volebat, homine non indocto, voce admodùm scita, & canora ad populum in theatro legebantur. Ex omnibus verò, qui circunferebantur Annalium libris, quidam C. Octavii Lampadionis, tanquam alterius Aristarchi manu emendatus, ob magnam, ac venerandam venustatem summo precio habitus fuit. Hos eosdem Annalium libros propter difficilium aliquot sententiarum, priscarumque vocum obscuritatem Fl. Caprum dilucidè enucleasse proditum est. Dedit Tragoedias quamplurimas sublimi, ac grandi orationis genere; quas partim vertit è Graecis, partim proprio ingenio scripsit. Nec ab eo altera scena destituta fuit; nam Comoedias etiam edidit, quas utrum converterit, an novas confecerit, mihi nondum compertum est: sed in utroque fabularum genere versus numerorum licentia claudicarunt. Quo vitio non modò Ennius, sed, ut notat Flaccus in Poët. caeteri ejusdem aetatis Romani poëtae laborarunt. Fecit Latinam Epicharmi philosophiam, & Euhemeri sacram historiam. Scripsit Scipionem, Phagetica, Epigrammata, Satyras, Asotum, & alia fortasse complura. Majora profectò de tam magno viro dici potuissent, si aliqua saltem ex ejus poëmatis integra extarent volumina, quae magna studiosorum jactura perierunt.

Q. EN-

Q. ENNII FRAGMENTA
EX I. ANNALI.

* *Asteriscus carmini praepositus indicat, nos illud carmen nullius auctoris monitu, sed conjectura tantum eo loco collocasse.*

MUSAE, quae magnum pedibus pulsatis Olympum. Var. lib. 6. de lin. Lat. Serv. 11. Aen.

36 MUSAE] Refertur is versus à M. Varrone l. 6. de lin. Lat. qui, ut illi saepè mos est, praetermisit auctorem. Eundem mutilum quidem, ac depravatum, non indicata operis inscriptione, ita Servius l. 11. Aen. affert ex Ennio,

Ad Musas, quae pedibus pulsatis Olympum. Ab altero quidem integer versus, ab altero verò auctoris nomen habetur. Cur
37 autem initio eum collocaverimus, id potissimum nos impulit; sive, quòd Ennius unus omnium ad Homericam majestatem, magniloquentiamque adspirans, totum se ad illius imitationem contulerit, ut alter inde Homerus existimaretur; sive quòd Pythagoricorum opinionem sequutus, sibi persuaserat, Homeri animam in somnis sibi visam, in suum corpus, ut paulò post dicemus, commigrasse. Quare cum Homerus in utriusque sui operis ingressu Musam invocaverit, decuit etiam Romanum Maeonidem à Musarum invocatione esse auspicatum. Confirmat id M. Varro initio librorum de re rustica, cum inquit: *Et quoniam, ut ajunt, Dei facientes adjuvant, prius invocabo eos; nec, ut Homerus, & Ennius, Musas, sed XII. Deos consenteis.* Qua verò ratione Homerus utriusque poëmatis exordium à Musae invocatione inchoaverit, Plutarchus in libello de illius vita explicavit, ut scilicet quae dicenda erant, augustiora, majorisque ponderis atque existimationis haberentur: sive, ut Eustathio Iliad. α. placet, ut audientes numinis veneratione facilius allicerentur. At Poëta noster non unam tantum Musam, ut Homerus, sed omnes consultò invocavit. Oportebat enim, dum gloriosas Romani populi res gestas caneret, incredibilesque victorias, ac imperii fines longè latéque per universum ferè terrarum orbem propagatos, omnes invocare, sibique propitias reddere. Musarum quidem numerus incertus est: nam Ephorus, & Eumelus Corinthius tres tantum fuisse asseruerunt, fortasse quia tria sunt musicae melodiae genera, Enarmonicum scilicet, Diatonicum, & Chromaticum; aut quia triformis est modulandi natura, asta nimirum voce, spiritu, quo tubarum, tibiarumque sonitus excitatur, & fidium intensione, atque pulsu. Aratus autem in V. τῶν ἀστρικῶν quatuor posuit, cum quo Mnaseas consentit. Myrtilus, & Epicharmus septem, octo Crates, novem Pierius Macedo, Hesiodus, & alii quàm plurimi, fortasse à numeri praestantia: quandoquidem à primo impari quadratus efficitur, & impariter impar, dum in tres terniones discinditur, quorum singuli rursus in tres uniones secantur. Quamvis nonnulli id ad priscorum opinionem referant, qui asseruerunt, novem caelestes orbes sua circumvolutione musicos sonos diversos, atque distinctos efficere, alios quidem graves ex tardiori, alios verò acutos ex celeriori orbium impulsu, atque motu. Harum Calliope tanquam natu maxima, ut Jamblichus tradit ad

Dexippum, eminentiorem obtinet locum. Cujus rei non ignarus Horatius, ita eam evocavit è coelo l. 3. Car. Od 4.

Descende Coelo, & dic age, tibia
Regina longum Calliope melos.

Ad quod etiam respiciens Caesius Bassus, in l. 11. Lyricorum ait,

Calliope Princeps sapienti psallerat ore.

38 In quo versu & eam principes partes obtinere docuit, & ad nominis enodationem allusit. Dum enim eam *ore sapienti psallere* dixit, καλῇ ὀπὶ, hoc est, suavi voce praeditam esse demonstravit. Habitus autem fuit Pierus Musarum pater, à quo ipsae Pierides appellatae sunt, quòd primus omnium poema condiderit, novemque filias optimis artibus diversisque imbuerit disciplinis, quibus Musarum nomina imposuit, ut in libro III. de Choris testatur Aristocles. Alii non Pieri, sed Jovis filias fecerunt, in qua opinione Naevium fuisse ex versu illo apparet,

Novem Jovis concordes filiae sorores.

Eas insuper, quas allegoricè *scientias* interpretantur, simul Olympum montem eminentissimum, incolere commenti sunt, hoc est humani corporis partem editiorem.

PEDIBUS MAGNUM PULSATIS OLYMPUM.] Pulsare pedibus est choreas ducere, quarum Musas praesides fuisse auctor est Strabo libro X. Nec ab re quidem effinxerunt Musas manus inter sese mutuo prensantes, choreas ducere, cum virtutes unà junctae cohaereant, aliaque dependeat ab alia. Ovidius l. 6. fast.

Pars viridem celeri ter pede pulsat humum.

Idem l. 1. de Arte,

Ludius aequatam ter pede pulsat humum.

Horatius l. 1. Car. Od. 37.

——— *nunc pede libero*
Pulsanda tellus. ———

Apollonius Rhodius l. 1.

——— κραιπνοῖσι πέδον ῥήσσωσι πόδεσσιν.

Chorus apud Euripidem in Iph. in Aulid. ait, Pierides in Deorum convivio aureis sandaliis impresso vestigio terram pulsantes, ad Pelei nuptias venisse:

Πιερίδες ἐν δαιτὶ θεῶν
Χρυσεοσάνδαλον ἴχνος
Ἐν γᾷ κρούουσαι
Πηλέως εἰς γάμον ἦλθον.

Arrianus eadem elocutione ait: κρούειν τοῖς ποσὶ τὴν γῆν. Praetereà pulsare pedibus, incedere est. Virgilius l. 10. qui hoc loco Ennium potius in verbis, quàm in significatione est imitatus,

——— *almaque curru*
Noctivago Phoebe medium pulsabat Olympum.

Ovidius l. 6. Met.

Jam labor exiguus Phoebo restabat, equique
Pulsabant pedibus spatium declivis Olympi.

Olympus autem aliquando caelum intelligitur quasi ὁλόλαμπος, vel ὅλος λαμπρὸς, ut exponit Plutarchus in libello de Vita Homeri, & Theon nobilis Arati interpres, quod Horatius significans, caelum *lucidas sedes* appellavit, lib. 3. Car. Od. 3. De quo Homerus, Od. ζ.

Οὔλυμπόνδ', ὅθι φασὶ θεῶν ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ
Ἔμμεναι, οὔτ' ἀνέμοισι τινάσσεται, οὔτέ ποτ' ὄμβρῳ 39
Δεύεται, οὔτε χιὼν ἐπιπίλναται, ἀλλὰ μάλ' αἴθρη
Πέπταται ἀνέφελος, λευκὴ δ' ἐπιδέδρομεν αἴγλη.

Quandoque Macedoniae mons est, ut placet Varroni l. 6. de lin. Lat. sive Thessaliae, ut vuit Herodotus l. 7. sive inter utramque situs, ut alii asserunt, assurgens, ut Geometrica ratione mensus est Xenagoras, supra X. stadia: quique eam aëris regionem vertice superat, quam nubes attingunt. Unde Lucanus l. 2.

——— *nubes excedit Olympus.*

Eandem rem sic uberiùs extulit Claudianus in Panegyr. Manlii,

——— *sed ut altus Olympi*
Vertex, qui spatio ventos hyemesque relinquit,
Perpetuum nulla temeratus nube serenum
Celsior exsurgit pluviis, auditque ruentes
Sub pedibus nimbos, & rauca tonitrua calcat.

Meritò igitur Olympus mons, cùm nullis sit perturbationibus obnoxius, hoc sibi cum caelo commune nomen comparavit. Est insuper alius in Mysia Olympus mons, in

Lunai portum est operae cognoscere ceiveis.

Pers. Sat. 6.

in cujus radicibus fertur Annibal Byrsam civitatem condidisse, dum apud Bythiniae regem moram traheret, ita ab Olympo rege, ut Dionysius Milesius tradit, appellatus: sive ut alii malunt ab Olympo tibicine, Marsyae discipulo. Alius est in Gallograecia clarus victoria Manlii Volsonis, aliique etiam aliis in locis. Musas verò Olympiadas esse appellatas, placet Eustathio Iliad. β. tanquam ὀλύμπια δώματ' ἐχούσας, vel tanquam Jovis Olympici filias; Varroni autem l. 6. de lin. Lat. potius ab Olympo Macedoniae monte, quam à caelo; quandoquidem à terrestribus locis Libethrides, Pimpleides, Pimpliades, Thespiades, Heliconiades cognominatae sunt. Unde Hesiodus in Theogon. illas facit in Heliconis vertice circa Jovis aram tripudiantes,

Καί τε περὶ κρήνην ἰοειδέα πόσσ' ἀπαλοῖσιν
Ὀρχεῦνται, καὶ βωμὸν ἐρισθενέος Κρονίωνος.

Et paullò post;

Ἀκροτάτῳ Ἑλικῶνι χοροὺς ἐνεποιήσαντο.

MAGNUM] Eodem epitheto antè Ennium usus est Homerus Iliad. α.

Κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο, μέγαν δ' ἐλέλιξεν
Ὄλυμπον.

& rursus Iliad. θ.

—— τῷ δ' ὑπὸ ποσσὶ μέγας πελεμίζετ'
Ὄλυμπος.

LUNAI PORTUM] Hunc versum Cornuti monitu, in primi Annalis initio collocavimus, qui exponens hos Persii versus ad Sabinum, Satyr. 6.

—— mihi nunc Ligus ora
Intepet, hibernatque meum mare, quà latus ingens
Dant scopuli, & multa litus se valle receptat.
Lunai portum est operae cognoscere cives.
Cor jubet hoc Enni, postquam destertuit esse
Maeonides, Quintus pavone ex Pythagoreo.

inquit, Persium hunc versum ad suum carmen de Ennii carminibus transtulisse: & sic dixisse Ennium in Annalium suorum principio, ubi se dicit vidisse Homerum. Fieri tamen potuit, ut, cùm è Sardinia rediisset (quemadmodum in vita diximus) in hoc portu quieti se tradens, in somnis sibi visus videri sit, in Parnasso esse, ibique Homeri animam per aliorum corpora ad se venisse. De Luna autem primo Etruriae oppido, portu nobili, ut ait Plinius l. 3. c. 5. haec à Strabone l. 5. tradita sunt: *Τούτων δὴ μὲν Λοῦνα πόλις ἐστὶ, καὶ λιμήν. καλοῦσι δ' οἱ Ἕλληνες Σελήνης λιμένα, καὶ πόλιν. ἡ μὲν οὖν πόλις οὐ μεγάλη: ὁ δὲ λιμὴν μέγιστός τε καὶ κάλλιστος, ἐν αὐτῷ περιέχων πλείους λιμένας, ἐγχιβαθεῖς * πάντας, οἷον ἂν γένοιτο τὸ ὁρμητήριον θαλαττοκρατησάντων ἀνθρώπων τοσαύτης μὲν θαλάττης, τοσοῦτον δὲ χρόνον. περικλείεται δ' ὁ λιμὴν ὄρεσιν ὑψηλοῖς, ἀφ' ὧν τὰ πελάγη κατοπτεύεται, καὶ Σαρδὼν, καὶ τῆς ἠιόνος ἑκατέρωθεν πολὺ μέρος.* Sententiam hujus loci ita Latinè expressimus. *Luna igitur civitas, & portus est. Vocant autem Graeci Σελήνης, hoc est Lunae & portum, & urbem. Civitas quidem, non sanè magna est, maximus verò, & pulcherrimus portus, plures alios intra se portus complectens, omnes hastae longitudine profundos, adeoque ut omnibus, qui maris imperio potiti sunt, multos per annos esset perfugium. Clauditur autem undique portus excelsis montibus, ex quibus longè subjectum pelagus lustratur oculis, nam & Sardinia, & magna utriusque litoris pars inde prospicitur.* de qua Silius libro VIII.

Tunc quos à niveis exegit Luna metallis,
Insignis portu, quò non spatiosior alter
Innumeras cepisse rates, & claudere pontum.

EST OPERAE COGNOSCERE] Deest *pretium*, sicut aliquando apud auctores deest *operae*. Cornel. Tacit. l. I. *Germanico pretium fecit, convertere agmen*, & l. II. *Res, eo anno prolatas, haud referrem, nisi pretium foret.* Integrè Horatius l. 2. Epist.

* Aliqua Strabonis exemplaria habent ἀγχιθεῖς, quam lectionem si sequimur, pro verbis illis *hastae longitudine*, reponenda sunt, *prope litus*.

- - - visus Homerus adesse poëta.

Cic. l. 4. Acad.

Sed tamen est operae pretium cognoscere - - - Et Juvenalis Satyr. 6.

Est operae pretium penitus cognoscere - - - Plura de hac voce adnotavit Budaeus in Pand. Valla tamen interpretatur, *fructuosum, & ad rem pertinens:* videturque vox ab operariis translata. Indeque Livius suam historiam exorsus est.

VISUS HOMERUS] Refert his verbis Cicero hoc ἀκροτελεύτιον l. 4. Acad. *Eadem ratio est somniorum. Num censes, Ennium, cum in hortis cum Servio Galba vicino suo ambulavisset, dixisse, Visus sum mihi cum Galba ambulare? At cùm somniavit, ita narravit, Visus Homerus adesse poeta:* & eodem libro: *Ea sunt (inquit) ejusmodi, quae à te diligentissimè tractata sunt, dormientium, & vinolentorum, & furiosorum visa imbecilliora esse, dicebas, quàm vigilan-
41 tium, siccorum, sanorum. Quomodo? Quia, cùm experrectus esset Ennius, non diceret, se vidisse Homerum, sed visum.* Visa enim dicuntur non quae sunt, sed quae esse videntur. Non enim Homeri corpus Ennio per quietem apparuit, quod multis antè saeculis contabuerat; sed quoddam Homeri spectrum, seu species, quam Ennii phantasiae assidua de illo cogitationis impulsio repraesentaverat: quem prae manibus noctes, & dies habebat, cujusque majestatem, sublimitatemque cùm summopere admiraretur, eum sibi unicè imitandum proposuerat. *Nam,* ut de eodem in somnio Scipionis loquitur Cicero, *fit ferè, ut cogitationes, sermonesque nostri pariant aliquid in somno tale, quale de Homero scribit Ennius, de quo videlicet saepissimè vigilans solebat cogitare, & loqui.* Nec quidem dubium est, vigilantibus nobis, cogitationum, quibus magnoperè dediti sumus, quaedam impressa remanere vestigia, unde earum nobis in somnis species, & simulacra referuntur. Quamobrem Philippidem illum, equorum amorem nomine ipso quodammodo prae se ferentem, facetè, ut assolet, confinxit Aristophanes ἐν νεφέλαις, equos somniantem. Unde Terentianus Charinus in Andria Act. 5. Sc. 6.

—— num ille somniat
Ea, quae vigilans voluit?

Idem etiam luculentissimè explicavit Lucretius, l. 4.

Et quoi quisque ferè studio devinctus adhaeret;
Aut quibus in rebus multùm sumus antè morati;
Atque in qua ratione fuit contenta magis mens;
In somnis eadem plerumque videmur obire:
Caussidici caussas agere, & componere leges:
Endoperatores pugnare, & praelia obire:
Navita contractum cum ventis degere bellum.

Quem imitatus Petronius,

Quicquid luce fuit, tenebris agit, oppida bello
Qui quatit, & flammis miserandas saevit in urbes.

Item,

Qui caussas orare solent, legesque, forumque.

Et paullò post,

Aut premit eversam periturus navita puppim.

Claudianus in 6. Consul. Honor.

Venator defessa toro cùm membra reponit,
Mens tamen ad silvas, & sua lustra redit.

Conjectores apud Attium in Bruto, Tarquinii somnium interpretantes, ajunt,

Rex, quae in vita usurpant homines, cogitant, curant, vident,
Quaeque agunt vigilantes, agitantque ea, si cui in somno accidunt,
Minus mirum est: sed in re tanta haud temerè improvisò offerunt.

Eisdem paenè verbis refert Aristeas in libro de LXXII. interpretibus, ex his unum ad
Ptolemaeum Philadelphum respondisse: *E- 42
tenim ò Rex, in quibus quisque plurimùm versatur vigilans, etiam per quietem earundem rerum cura hominem recursat.* Ennii verò somnium his versibus expressit Lucretius:

Et si praetereà tamen esse Acherusia templa,
Ennius aeternis exponit versibus edens;

Quò

Quò neque permanent animae, neque corpora nostra;
Sed quaedam simulacra modis pallentia miris.
Unde sibi exortam semper florentis Homeri
Commemorat speciem, lacrumas effundere salsas.
Coepisse, & rerum naturam expandere dictis.

Putant aliqui, cum versum, *Quò neque permanent animae, &c.* cum sequenti ex Ennio Lucretium protulisse. Sed ego totum hunc locum arbitror esse Ennianum, qui fortasse ità cecinit:

—— Acherusia templa,
Quò neque permanent animae, neque corpora nostra;
Sed quaedam simulacra modis pallentia miris.
Inde mihi species semper florentis Homeri
Exoriens, visa est lacrumas effundere salsas
Coepisse, & rerum naturam expandere dictis.

Ex quo loco apparet, Ennium sequutum esse eorum opinionem, qui voluerunt, post mortem non animas ad inferos descendere, sed simulacra quaedam. Unde Virgiliana Dido 4. Aeneid. cùm sibi mortem consciscere vellet, non suam ipsius animam, non corpus apud inferos, ait, descensurum, sed imaginem,

Et nunc magna mei sub terras ibit imago.

Propertius ad ejusdem somnii imitationem, l. 3.

Visus eram molli recubans Heliconis in umbra,
Bellerophontaei quà fluit humor equi.
Reges, Alba, tuos, & regum facta tuorum
Tantum operis nervis hiscere posse meis.
Parvaque tam magnis admoram fontibus ora,
Unde pater sitiens Ennius ante bibit.

Eò allusit in sui operis exordio Persius,

Nec fonte labra prolui Caballino,
Nec in bicipiti somniasse Parnasso
Memini, ut repentè sic poëta prodirem.

Quae verba ejus magister, & interpres explicans, ait: *Tangit enim Ennium, qui dicit, se vidisse in Parnasso, somniando, Homerum sibi dicentem, quòd ejus anima in suo esset corpore.* In qua re videtur Ennius commentitiam illam opinionem de animarum traductione sequutus, quam Pythagorici μετεμψύχωσιν vocabant: quae quamvis à veritate abhorreat, testibus tamen 43
gravissimis non caruit; & in primis Platone, qui in Phaedro, Phaedone, Timaeo, extremo de Republica, & XII. de Justo multa conspersit, quae ex caenosis hujus μετεμψυχώσεως lacunis hausit: unde limpidos suae philosophiae fontes conturbavit. Eademque nota inustus fuit etiam Empedocles, qui se aliquando puerum, puellam, fruticem, avem, tum etiam piscem fuisse, asseveravit:

Ἤδη γάρ ποτ' ἐγὼ γενόμην κοῦρός τε κόρη τε
Θάμνος τ' οἰωνός τε, καὶ εἰν ἁλὶ ἔλλοπος ἰχθύς.

Qui versus hoc modo Latinè conversi leguntur apud Chalcidium, à non satis docto, ut videtur, interprete, sive ille ipse fuerit, sive alius,

Namque ego jam dudum vixi puer, & solida arbos,
Et tali sexu, inde animal, tum lactea Virgo.

Ad hanc etiam opinionem respexit Maro, l. 6.

Rursus & incipiant in corpora velle reverti.

De qua quidem animorum immigratione in varia corpora Ennium cecinisse, testatur Lucretius, l. 1.

An pecudes alias divinitus insinuet se,
Ennius ut noster cecinit. ——

Qua quidem opinione imbutus, Homeri animam in se advolasse, scripserat. Quapropter fortasse Critici eum alterum Homerum appellarunt: sic enim Horatius, l. 2. Epist.

Ennius & sapiens, & fortis, & alter Homerus,
Ut Critici dicunt, leviter curare videtur,
Quò promissa cadant, & somnia Pythagorea.

Proditum est, Pythagoram primum in Italiam ex Aegyptiis id dogmatis advexisse, qui postquam eorum edoctus sapientiam inde reversus est, in subterranea specu se ab-

* Transnavit cita per teneras caliginis auras. — Serv. in 4. Georg.

* [a] Tum memini fieri me pavum - - - — Charis. l. 1.

a Commemini.

abdidit, matrem monens, ut de ipsius obitu famam ferreret, qui, cùm diù pòst in hominum conspectum ex improviso prodiisset, multa de animarum palingenesia, ac de inferis monstruosa, ac praeter omnem fidem commentus est. Quod pleriſque eum cavillandi, deridendique ansam praebuit; Cratino praecipuè, ἐν Πυθαγοριζούσῃ, & ἐν Ταραντίνοις, ac etiam Xenophani, qui eum in quadam elegia carpit, quòd cùm aliquando quendam conspiceret canem verberantem, ejus misertus, percussorem admonuit, ne ampliùs caederet, quandoquidem ejulatu cognoverit, amici animam in canem commigrasse. Caeterùm antè Pythagoram fertur fuisse Orpheus hujus opinionis assertor, de quibus Olympiodorus, παλαιὸς λόγος Ὀρφικός τε καὶ Πυθαγόρειος, ὁ πάλιν ἄγων τὰς ψυχὰς εἰς τὸ σῶμα, καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ σώματος ἀνάγων, καὶ τοῦτο κύκλῳ πολλάκις. Nec id quidem videtur alienum ab Homeri sententia, qui inducit Hectorem, Antilochum, & Achillem cum equis colloquentes. Neque aliud ostendere voluit
44 per canem, qui priùs quàm caeteri domestici Ulyssem cognovit, quàm humanae rationis commercium, agnationemque cum brutorum animis. Hoc autem Ennii ἀκροτελεύτιον hunc sibi locum deposcere videtur. Nam Porphyrio in explicatione praecedentium Horatii carminum ait, *Ennius in principio Annalium suorum somniasse, scripsit, admonitus, quòd secundum Pythagorae dogma anima Homeri in suum corpus venisset.* Qua in re à Cornuto nihil discrepat, ut supra retulimus. Caeterùm dimidiatum hunc versum hoc modo explere poterimus,

In somnis mihi visus Homerus adesse poëta.

Quae verba ex Virgilio l. 2. Aen. reposuimus, qui ea ex his Ennianis excerpsit,

In somnis ecce ante oculos moestissimus Hector
Visus adesse mihi ——

Non enim dubium est hoc Ennii somnium Maronem ad Hectoris somnium transtulisse: praesertim cùm versum illum, quem subjicit,

Heu mihi qualis erat, quantum mutatus ab illo.

Ennii integrum esse constet. Ser. 2. Aen. Iisdem penè verbis Attius in Bruto narrat somnium Tarquinii Superbi, cujus supra meminimus,

Visus est in somneis pastor ad me adpellere.

TRANSNAVIT CITA PER TENERAS CALIGINIS AURAS] Refert ex hoc Annali hunc versum Servius, in extremo Georgicorum, explicans illud, *nare per aestatem &c.* ubi observat, *nare*, positum esse pro volare, quamvis hujus vocis proprietas natantibus, quàm volantibus aptior sit. Arbitror, hoc loco poëtam narrare quonam pacto Homeri anima, sive umbra ex inferis in superam regionem per interjectam caliginem evolaverit; & ad Zoroastris, & aliorum, de anima, opinionem allusisse, qui eam alatam esse voluerunt. Deest in mutilis his nostris decurtatisque Servii commentariis hic Ennii locus, quem mihi cum sex aliis misit Fulvius Ursinus, vir in omni doctrinarum genere excultissimus, & de omni antiquitate optimè meritus, ex integro, ac pervetusto Servii exemplari super quatuor libros Georgicorum literis Longobardicis exarato.

TUM MEMINI FIERI ME PAVUM] Apud Sosipatrum l. 1. sine metri ratione habetur, *Memini me fieri pavum.* Quo in loco observat peritus Grammaticus, priscos pavum pro pavone dixisse. Unde in utroque genere Ausonius,

Pavaque de pavo constitit ante oculos.

Apud Donatum in Andriae commentario idem locus habetur, *Memini me fieri tum pavidum:* & rursus in Phormione, *Memini*

- - - scripsere alii rem Cic. in Brut. & Orat.

mini me fieri parvum. Nos verò Charisii lectionem ut sinceriorem sequuti *Tum* dictionem ex Donato in principio addidimus, & aliam transposuimus; ut decurtati carminis verba numeris non carerent. Sunt tamen qui pro *fieri, firi* malint antiquo mo-
45 re legendum esse. Ex quo autem Ennii libro hoc hemistichium desumptum sit, quamvis non liqueat, in propria tamen ipsius sede illud nos collocasse existimamus. Nam haec Homeri verba esse videntur, qui Ennio narret, se pavonem quondam fuisse. Quod confirmare possumus Q. Septimii Tertulliani testimonio, qui in libro de Anima refutans hujusmodi Pythagorae, & Empedoclis portenta, planissimè hunc locum explicavit his verbis: *Pavum se meminit Homerus, Ennio somniante, sed poëtis nec vigilantibus credam. Etsi pulcherrimus pavus, & quo velit colore cultissimus; sed tacent pinnae, sed displicet vox: & poëtae nil aliud quàm cantare malunt.* Huc etiam spectat illud Persii, Sat. 6. quod antè memoravimus,

Cor jubet hoc Enni, postquam destertuit esse
Maeonides, quintus pavone ex Pythagoreo.

Crediderunt siquidem Pythagorici Homerum in pavonem transmigrasse, quoniam sua poëmata mira, ac incredibili poëticorum pigmentorum varietate conspersserit, exornaveritque. Caeterùm de hac animarum migratione de corporibus ad alia hominum, sive brutorum corpora, haec ferè ab auctoribus tradita sunt. Sophoclis Scholiastes, Heraclides Ponticus, & alii plerique testantur, Pythagoram asseverasse, ante Trojani belli tempora se Aethalidem, vel ut aliis placet, Ephalidem fuisse, in Trojano verò bello Euphorbum, demùm Hermotimum, sive Hermippum Samium, deinde Pyrrhum Delium piscatorem, postremò Pythagoram. Alii verò tradiderunt Aethalidem Trojanis temporibus fuisse Euphorbum Panthoi filium, deinde Pyrrhum Cretensem, deinde Eleum quendam, cujus nomen prorsus ignotum est; & postremò Pythagoram. At Pythagoras ipse in libro, quem inscripsit Περὶ τοῦ μεταλλοιοῦσθαι τὰς ψυχὰς, καὶ παλινοσοῦσιν εἰς ἕτερα σώματα, asserit se fuisse primùm Aethalidem, deinde Euphorbum Trojanum, postea Mercurii & Samiae cujusdam meretricis filium, tandem Pythagoram. Lactantius verò Firmianus Papinii interpres (ut ipsiusmet testimonio asserere possumus, quamvis multi nescio quem Luctatium somnient) aliam transmigrationis seriem ad l. 3. & 6. Theb. refert, Trojani scilicet belli tempore primùm fuisse Euphorbum, tum Pythagoram, posteà pavonem, deinde Homerum, cujus tandem anima in Ennium evolavit. Qui verò hujus sequuntur opinionem, *Quinctus* in Persii carmine non ad numerum referunt, sed ad Ennii praenomen. Quinctum enim illum appellatum fuisse, perspicuum est. Qui autem ad numerum referunt, alium transmutationis ordinem recensent, ut nimirum à pavone quinctus Ennius numeretur. Primùm enim pavonem fuisse dicunt, deinde Euphorbum, posteà Pythagoram, demum Homerum (si tamen credendum est Pythagoram Homerum aetate antecessisse) postremò Ennium. Quocirca magna atque praeclara de se ipso pollicitus est. Verùm cum haec aniles prorsus nugae sint ac delirantium somnia, nihil est, quòd in eis confutandis immoremur. 46

Scripsere alii] Facit sibi poëta attentos auditores, cùm se cultiori, sublimiorique stilo scripturum dicit, quàm caeteri, qui eum praecesserunt. *Scripsere* autem dixit, non cecinêre, quod illustrium poëtarum proprium est, Naevio id praecipuè exprobrans, qui primum bellum Punicum rudi, & impolito Saturnio carmine scripserat. An verò rectius scripsêre, quàm scripserunt dictum sit, in Oratore adnotat Cicero, *Nec verò reprehenderim: - - - Scripsêre alii rem; & scripserunt esse verius sentio,*

* Versibu', quos olim Faunei, Vatesque canebant: Varr. l. 6. de lin. Lat. Quinct. l. 9. c. 4. Cic. l. 1. de Divin.

tio: sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor.

REM] Poëma, in qua significatione Horatius, ut Porphyrio interpretatur, l. 2. Epist.

Tentavit quoque rem si dignè vertere posset.

VERSIBU' QUOS OLIM] Saturnios versus intelligit. Fuit autem vetustissimum carminis genus Saturnium, de quo Festus in *Saturno: Versus quoque antiquissimi, quibus Faunus fata cecinisse hominibus videtur, Saturnii appellantur. quibus & à Naevio bellum Punicum scriptum est.* Politianus in Nutricia,

Et modò reprehensi deflorans carmina Naevi,
Carmina, quae quondam Fauni vatesque canebant.

Fuit autem dictus Saturnius versus, quoniam Saturni temporibus, Fauni ac vates eo metro in edendis oraculis uti consueverunt: veluti Apollo multis saeculis heroico carmine usus est. Quod approbat M. Varro, l. 6. de lin. Lat. cùm ait; *Fauni Dei Latinorum, ità ut Faunus, & Fauna sint in versibus, quos vocant Saturnios. In silvestribus locis traditum est solitos fari, à quo fando Faunos dictos.* Alii autem opinantur, eos versus ita nominatos fuisse à Saturnia vetustissima Italiae urbe, sive à Saturniis, quo nomine Itali appellati sunt; à quibus perhibetur id genus carminis fuisse inventum: quod minimè consentit Attilius Fortunatianus, qui ante Italos eo metri genere Graecorum antiquissimos asserit in Comoediis, & Tragoediis usos fuisse; de quo versu loquens Terentianus ait,

Quem credidit vetustas,
Tanquàm Italis repertum,
Saturnium vocandum;
Sed est origo Graeca:
Illique metron istud
Certo modo dederunt:
Nostrique mox poëtae
Rudem sonum sequuti.
Ut quaeque res ferebat,
Sic disparis figurae
Versus vagos locabant.

Nec quidem dubium est, antiquos illos, 47
praeterquàm quòd durissimos eos versus fecerunt, minimè constanti lege metrorum rationem habuisse: nam alios breviores, alios longiores ediderunt: quamvis Asconius 2 in Verr. tradat, senarium hypercatalecticum Saturnium dici. Quo versuum genere, ut idem ait Fortunatianus, nostri Duces in tabulis antiquis, quas triumphaturi in Capitolio figebant, victoriae titulum inscribebant; cujus hoc refert exemplum ex L. Aemilii Regilli tabula, qui navali praelio Regis Antiochi praefectos superaverat,

Duello magno dirimendo, regibus subigendis.

Hujus etiam tabulae verba extant apud Livium l. XL. sed valdè depravata. Item ex alia Acilii Glabrionis,

Fudit, fugat, prosternit maxumas legiones.

Extat & alius Saturnius apud alium Grammaticum ex iisdem Capitolinis tabulis,

Summas opes qui regum regias refregit.

Scripsimus autem *Versibu'*, non *Versus*, ut perperàm apud Varronem in VI. de ling. Lat. habetur. & licet ità apud Ciceronem in Bruto legatur, id tamen factum est ob sermonis consequentiam: ait enim, *Quid? nostri veteres versus ubi sunt? Quos olim Fauni &c.* Sed tamen apud eundem l. I. de Divin. & in Oratore rectè quidem *Versibu'* veterum more legitur, qui in dictionibus in *us* desinentibus consona sequente elidebant *s*, quod Ennio aliisque illius saeculi scriptoribus perfrequens fuit. Posteriores verò parcè admodum usi sunt. Qua de re Cicero in Oratore: *Quin etiam, quod jam subrusticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eaedem erant postremae duae literae, quae sunt in optumus, postremam literam detrahebant, nisi vocalis insequebatur. Ita non erat ea offensio in versibus, quam nunc fugiunt poëtae novi. Ita enim loquebamur, qui est omnibu' princeps, non omnibus princeps. Et vita illa dignu' locoque, non dignus.*

FAUNI VATESQ.] Servius VII. Aeneidos.

Quom neque Musarum scopulos quisquam superarat
--- nec dicti studiosus quisquam erat ante hunc.
Nos ausi reserare ---

dos. *Quidam Deus*, *inquit*, *est Fatuellus*, *hujus uxor est Fatua*; *iidem sunt Faunus*, *& Fauna*: *dicti autem sunt à fando*, *id est vaticinando*, *unde etiam fatuos dicimus inconsideratè loquentes*. Idem paullò post Faunum dictum vult ἀπὸ τῆς φωνῆς, quòd voce, non signis futura praediceret. Lactantius l. 1. Divin. inst. *Ante Pompilium Faunus in Latio*, *qui & Saturno avo nefaria sacra constituit*, *& Picum patrem inter Deos honoravit*, *& sororem suam Faunam eandemque conjugem sacravit*; *quam C. Bassus Fatuam nominatam tradit*, *quòd mulieribus fata canere consueverit*, *ut Faunus viris*: qui, ut tradit Aristides in lib. III. de rebus Italicis, editus est ex nefario Valerii Tusculani cum filia incestu.

Canebant] Canere vaticinantes dicebantur, Virgilius l. 2. Aen.

48 *Sola mihi tales casus Cassandra canebat.*

Et rursus l. 6.

Ipsas canas oro ——

Quom neque Musarum scopulos] A rei difficultate. Montes enim aditu difficiles, quos Musae incolunt, scopulos, quasi loca, ut Graeci dicunt, δύσβατα, appellavit ob labores, qui in addiscendis disciplinis sunt exantlandi ex eorum opinione, qui Musas, scientias & rerum optimarum cognitionem esse, arbitrati sunt. Scopulus enim non modò rupes mari imminens, sed quivis editus locus, ut Hesychio placet, nuncupatur. Cujus verba sunt, Σκόπελός ἐστι ὑψηλὸς τόπος, ἢ πέτρα, ἢ ἀκρώρεια, ἀφ᾽ ἧς ἔστι σκοπεῖν τὰ κύκλῳ. Dictus est autem σκόπελος ἀπὸ τοῦ σκοπεῖν: nec malè Latini deducunt à speculando.

Quisquam superarat] Haec verba in optimis Ciceronis exemplaribus habentur in Bruto: passim verò in vulgatis desunt. Est autem *superare* verbum πολύσημον, & hoc loco pro *superascendere* positum est. In qua etiam significatione Virg. l. 6.

Hoc superate jugum ——

Idem 3. Geor.

--- *superant montes*, *& flumina tranant*.

Quibus verbis ipse sibi blanditur Ennius, innuens, eos scopulos arduos quidem, atque anteà inaccessos se strenuè superasse. Nec, ut ait Cicero, mentitur in gloriando.

Nec dicti studiosus erat] Nec aliquis hactenus eloquentiae operam dederat. Cicero, *dicendi studiosum*, & *eloquentiae studiosum*, saepè dixit.

Ante hunc) Refert hunc locum Cicero in Bruto, & rursus in Oratore ait, *Ergo Ennio licuit vetera contemnenti dicere*: *Versibu' quos olim Fauni*, *vatesque canebant*; *mihi de antiquis eodem modo non licebit*, *praesertim cùm dicturus non sim*, *Ante hunc*, *ut ille*; *nec quae sequuntur* : *Nos ausi reserare*. Verba autem illa, *antè hunc*, placet aliquibus de Ennio ipso dici, mihi verò de Naevio dicta videntur; qui licet minus politè scripserit, nemo tamen antè eum elegantioris dictionis extiterat studiosus, cùm rudiora, & impolitiora essent antiquorum omnia.

Nos ausi reserare]. Addo ex conjectura eleganti sane translatione,

Nos ausi reserare fores ——

Eadem ferè Maro, l. 1. Geor.

—— *sanctos ausus recludere fontes.*

De poëticis Musarum foribus Plato in Phaedro ait, poëtam sine furore frustrà, ἐπὶ Μουσῶν ποιητικὰς θύρας accedere. Quod mutuatus Lucianus in Encomio Demosthenis ait, non levi furore opus esse iis, qui ἐπὶ ποιητικὰς θύρας adveniunt. Unde refert Zenodotus vulgatum Graecorum adagium, ἀνεῳγμέναι Μουσῶν θύραι. Ennius igitur cùm antiquum illud carminis genus, ut planè inconditum, & agreste respueret, hexametrum heroicum introduxit, 49
quod ipse, ut in II. de legibus ait Cicero, & Isidorus l. 1. c. 38. affirmat, *longum* appellavit; non quidem à multitudine pedum, quandò longiora metrorum genera

 extent

extent: sed à poëseos prolixitate; nam quae eo metro scribuntur ob heroicam materiam longiori sunt orationis serie pertractanda. Unde ait Demetrius magnificam esse omnem longitudinem, quemadmodum & in heroicis metris hexametrum, quod vocatur heroicum propter magnitudinem, & convenit heroibus. Cujus verba sunt, *μεγαλοπρεπὲς γὰρ πᾶν μῆκος, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἡρωικῶν μέτρων τὸ ἑξάμετρον ἡρωϊκὸν, ὃ καλεῖται ὑπὸ μεγέθους, καὶ πρέπον ἥρωσιν.* Quamobrem ipsum etiam promissum appellavit Flaccus, cùm de epico loquitur, in poët.

—— promissi carminis auctor.

Unde contraria ratione hendecasyllabos minutos versus veteres appellarunt. Sentius Augurinus,

Canto carmina versibus minutis
His, olim quibus & meus Catullus,
Et Calvus, veteresque &c.

Ennius verò his verbis eam sibi compatasse gloriam innuit, quòd apud Latinos primus heroici carminis majestatem introduxerit. Quod etiam confirmat Lucretius l. 1.

Ennius ut noster cecinit, qui primus amoeno
Detulit ex Helicone perenni fronde coronam,
Per gentes Italas omnium quae clara clueret.

Idem apud Silium oraculi vaticinio comprobatur l. 12.

Hic canet illustri primus bella Itala versu,
Attolletque duces caelo ——

Mamertinus autem, sive quis alius fuerit, qui Genethliacum Maximiano scripserit, eum Romani carminis primum auctorem appellavit. Indeque existimo ab Horatio l. 1. Epist. & Propertio l. 3. *patrem* Ennium esse dictum, non quòd aetate omnes Latinos poëtas praecesserit, cùm Naevium, & Livium eo antiquiores fuisse, constet: sed quòd ejus tanquàm communis parentis haeredes extiterint in heroico carmine pangendo. Ennii igitur opera horridus ille defluxit numerus Saturnius. Unde illi minimè vitio verti debet, si hujusmodi verborum jactatione se extollit, cùm multi nobiles poëtae in suo scribendi genere primum sibi locum attribuerint. Lucretius, quòd abstrusas rerum causas Latinis versibus primus illustrasset, ita cecinit l. 1. & 4.

Avia Pieridum peragro loca, nullius antè
Trita solo: juvat integros accedere fonteis,
Atque haurire, juvatque novos decerpere flores,
Insignemque meo capiti petere inde coronam,
Unde prius nulli velarint tempora Musae.
Primùm quod magnis doceo de rebus, &c.

Hinc Maro l. 3. Geor.

Sed me Parnassi deserta per ardua dulcis
Raptat amor. juvat ire jugis, quà nulla priorum
Castaliam molli divertitur orbita clivo.

Eadem ferè translatione in principio librorum Oppiani de venatione Diana eum hortatur, ut asperam ingrediatur viam, quam nemo hactenus mortalium suis calcasset carminibus:

Ἔρχεο, καὶ τρηχεῖαν ἐπιστείβωμεν ἀταρπὸν
Τὴν μερόπων οὔπω τις ἑῇς ἐπάτησεν ἀοιδαῖς.

Illud idem Nemesianus designavit l. 1.

—— ducitque per avia, quae sola nunquam
Trita rotis, juvat aurato procedere curru.

Et mox,

—— intacto premimus vestigia musco.

In eandem surgit jactantiam Horatius lib. 1. Epist.

Libera per vacuum posui vestigia princeps:
Non aliena meo pressi pede ——

Et statim,

—— Parios ego primus Iambos
Ostendi Latio ——

Idem l. 1. Odar.

—— carmina non prius
Audita Musarum Sacerdos
Virginibus, puerisque canto.

Propertius l. 3.

Primus ego ingredior puro de fonte Sacerdos
Itala per Graios orgia ferre choros.

Et paullò post,

—— opus hoc de monte sororum
Detulit intacta pagina nostra via.

Manilius l. 1. Astron.

Aggredior primusque novis Helicona movere
Cantibus, & viridi nutanteis vertice silvas,
Hospita sacra ferens nulli memorata priorum.

Contrà Choerilus, quem Aristoteles l. 8. Top. & Flaccus l. 2. Epist. & in Poet. ut malum poëtam carpunt, nihil, ut hi superiores, de se ipso honorificè promittit, sed modestè

* a Nam latos popolos res, atque poëmata nostra
Cluebat --- Prob. in art. instit.

* Atque Anchises doctu', Venus quem poltra Dearum Idem in Vir. ecl. 6.

a Vers. ἀκέφαλος.

modestè in sui operis initio exposcit veniam, quòd scilicet de rebus tritis, ac pervulgatis caneret. Nam poëtis, quos superior aetas tulerat, feliciter obvenit, ut digniores, cultioresque materias praeoccuparent, cùm intonsum adhuc pratum haberent; cujus quidem versus hi sunt,

Α᾿ μάκαρ ὅστις ἔην κεῖνον χρόνον ὕδρις ἀοιδῶν,
Μουσάων θεράπων, ὅτ᾿ ἀκείρατος ἦν ἔτι λειμών:
Νῦν δ᾿ ὅτε πάντα δέδασται: ἔχουσι δὲ πείρατα τέχναι
Ὕστατοι ὥς τε δρόμου καταλειπόμεθ᾿, οὐδέ τοι ἔστι,
Πάντη παπταίνοντα νεοζυγὲς ἅρμα πελάσσαι.

51 Nam latos popolos res, atque poëmata nostra cluebat] A gloria, & dignitate poëtices. Idem in Ambracia eodem verbo usus est,

Per genteis cluebat omnium miserrumus.

Lucretius l. 1. de Ennio loquens videtur ex duobus his versibus hunc contexuisse,

Per genteis Italas, omnium quae clara cluerет.

Observandum est, cùm *populum* dicimus, unius civitatis multitudinem, cùm verò *populos*, urbes intelligi. Virgilius eadem significatione, 1. Aen.

Littoraque & latos populos ——.

Atque Anchises doctu'] Hi versus huc non obtorto collo rapti, sed sua sponte tanquàm in propriam sedem venisse videntur. Nam absolutis invocatione, somnio, laudumque suarum praeconio, ad narrationem poëta progreditur. Qui Romanas res scripturus ab ultima repetiit origine; nihil in hoc, quem sibi imitandum proposuerat, Homerum imitatus. Ille enim in utroque poëmate à mediis ferè incipiens properat ad finem: Ennius verò in Annalium dispositione ordineque rem omnem ab initio prosequens, maluit fidelis historici, quàm mendacis poëtae praecepta tenere: ut in hac praeclarissimi operis parte sine ullo fuco sincerus veritatis color enitesceret. Verebatur enim in mendacii suspicionem incidere, si historiae ordinem praevertisset. Cùm vera historiae lex sit, ab initio rem, de qua agitur, distinctè, ac dilucidè pertractare, & ad finem usque rectà progredi, prout singulae quaeque res gestae sunt. Videmus enim Dionysium Halicarnasseum, & Livium, qui summam sibi ipsis in Romana historia conscribenda gloriam compararunt, ut caeteros omittam, qui injuria temporum perierunt, à remotissimis Urbis incunabulis suas historias inchoasse, indeque perpetuo veluti filo rem omnem ordine ad finem perduxisse. Idemque ab Ennio observatum fuit, qui altè repetito principio, neglecta poëtices lege, à Trojano excidio, Aeneaeque erroribus, à quo ipsa Romani imperii primordia ducta sunt, suos annales exorsus, eos continuata serie ad ea usque complexus est, quae suis temporibus summa cum populi Romani gloria gesta fuerant. Nec ob id veritus est hanc suam poësim, tanquàm κυκλικὴν à Criticis explosum iri. *Ea enim carmina cyclica vocari*, asserit Isidorus l. 6. c. 17. *quae cujusque materiae simplici forma facta sunt.* Nec malè inquit Acron in Poëtica, *Cyclicum poëtam esse, qui ordinem variare nescit.* Sed tamen id quidem iis vitio verti debet, qui fabulosa commenti sunt, quorum finis est aures potius demulcere, auditoresque in admirationem traducere, quàm vera in medium proferre. In quo vitio lapsus est Stasimus, sive quisquis fuerit Cypriae Iliadis auctor, ac etiam Antimachus in Thebaide. Hoc igitur

Fari donavit, divinum pectus habere.

* Assaraco natus Capys optimus: isque pium ex se Anchisen generat --- Serv. in 3. Geor.

Est locus, Hesperiam quam mortaleis perhibebant. Macrob. l. 6. c. 1.

52 loco censeo poëtam nostrum Aeneae post Trojae excidium cum Diis Penatibus fugam paranti, Anchisen ventura praedicentem induxisse; quem augurandi scientia praeditum fuisse, testatus est Naevius in III. belli Punici,

Postquàm avim adspexit
Templo Anchises, sacra in
Mensa Penatium ordine
Ponuntur: immolabat
Auream victimam polcram.

Augurantem quoque Anchisen facit Maro l. 2. Aen.

Jam jam nulla mora est, sequor, & quò ducitis adsum:
Vestrum hoc augurium ——

Et l. 3. Aen.

—— *bellum ô terra hospita portas,*
Bello armantur equi, bellum haec armenta minantur.

Id autem muneris à Venere fertur esse assequutus, cùm propè Simoëntis fluenta cum ea concubuit.

POLCRA DEARUM] Videtur ad Paridis de Venere judicium alludere. In *polcra* autem antiquam retinui scribendi rationem Scauri auctoritate, qui per *o*, & sine aspiratione, polcram, scribendum vult: tùm quòd à polio polcrum, ut à fulcio fulcrum deducatur, tùm etiam quòd Latini sermonis natura mediam dictionem non aspirandam doceat. Varro etiam l. 1. apud Charisium negat aspirari debere, ne duabus consonantibus media intercedat aspiratio.

FARI DONAVIT, DIVINUM PECTUS HABERE] Ut scilicet divino correptus numine futura praenosceret. Fari enim interdum vaticinari est. Idem in Alexandra,

Neque me Apollo fatis fandis dementem invitam ciet.

ASSARACO NATUS CAPYS] Est hic locus ex Servio Longobardico Fulvii Ursini descriptus, qui exponens verba illa Maronis in III. Georg. *Assaraci proles*; ait, *per Assaracum Trojanos dicit, nam Assaracus avus Anchisae fuit. Ennius, Assaraco natus Capys &c.* Virgilius alibi eadem ferè circumlocutione Trojanos intelligens, dixit l. 1. Aen. *domus Assaraci*, & Horatius in Epod. Ode 13. *Assaraci tellus.* Sed ut altiùs originem repetamus, ex Dardano & Batea Teucri filia Erichthonius natus est, qui ex Callirrhoë Scamandri filia, ut ait Halicarnasseus l. 1. vel ex Astyoche Simoentis filia, si Apollodorum sequimur, Troëm genuit, à quo genti nomen impositum est. Ex Troë deinde & Acalide Eumenidis filia, ut idem Halicarnasseus inquit, natus est Assaracus. Ut autem tradit Apollodorus, Tros ex Callirrhoë Scamandri filia Cleopatram suscepit, & mares tres, Ilum, Assaracum, & Ganymedem. Assaracus verò ex Clytodora Laomedontis filia, vel, ut alii volunt, ex Hieromneme Simoentis filia Capym procreat, ex quo & Naiade Nympha, sive Themide Ili filia Anchises ortus est, cum quo Venus congressa Aeneam pe- 53
perit.

EST LOCUS] Anchises postquàm profatus est, Aeneam post varios casus, postque varios erroris anfractus Italia potiturum, ubi fatis annuentibus aeternas sedes esset collocaturus, ejus regionem describit. Ex quo tanquàm archetypo totum ferè hunc locum Maro delineavit in I. & III. Aen.

Est locus, Hesperiam Graji cognomine dicunt.

HESPERIAM] Notum est, Italiam Hesperiam dictam fuisse ab Hespero Atlantis fratre, vel ἀπὸ τῆς ἑσπέρας, quòd occasui subjecta sit. Hos poëtas imitatus Statius l. 7. Theb.

Est

* Ilia dia nepos, quas erumnas tetuliſti. — Char. l. 1. Feſt. *recto fronte*. Non. *Nepos*

* --- Hujus Nate auſpiciis illa incluta Roma. — Iſid. l. 15. c. 1.

Eſt locus, Inachiam dixerunt Taenara gentes.

Ilia dia nepos] Haec verba ſuſpicor Anchiſae eſſe adhuc Romani imperii incunabula vaticinantis, quibus abrupto narrationis curſu, commiſerationis locum amplificat per converſionem ad Iliam, quam nepotem appellavit; quoniam, ut ex Ennii opinione refert Servius l. 6. Aen. Ilia Aeneae filia fuit. Nec mihi ſcrupulum injicit verbum, *tetuliſti*, quod refertur ad praeteritum tempus. Nam divino numine afflatis, quae futura ſunt, jam eveniſſe videntur: ut mirum non ſit, ſi quae nondum facta ſunt, interdum ut praeterita pronuncient.

Quas erumnas] Tradunt aliqui Iliam juxta antiquam Veſtalium legem ob violatam pudicitiam ad necem uſque virgis caeſam fuiſſe: alii in carcerem detruſam. Poëta verò noſter, ut admonet Porphyrio l. 1. Car. Od. 2. voluit eam in amnem Tiberim juſſu Amulii fuiſſe projectam. Quod quidem minime verum eſſe poſſet, ſi, ut ex eodem Ennio refert Servius l. 6. Aen. Aeneae filia fuiſſet. Quapropter ſi Porphyrionis opinionem ſequamur, Anchiſes eam neptem appellavit, non ut Aeneae filiam, ſed tanquam ex ſuo genere oriundam. Hoc carmen à Soſipatro l. 1. & Nonio in *Nepos* integrum refertur, à Feſto verò prior tantùm pars, à nemine tamen indicata operis inſcriptione. Quod cùm heroïcum ſit (quamvis apud Nonium depravatis ſyllabarum modulis legatur) & ad Annalium pertineat ſeriem, hìc locavimus. In quo obſervant Grammatici, à priſcis *nepos* pro *neptis* in feminino genere uſurpari.

Erumnas] Sine diphthongo ſcripſimus Soſipatri auctoritate, qui l. 1. inquit, *Erumnam, Ennius ait per e ſolum ſcribi poſſe, quod mentem eruat, & per a, quòd moerorem nutriat.* Fuit autem hic alter Ennius inſignis Grammaticus, qui duos de litteris, & ſyllabis libros edidit, itemque de metris; cujus meminit Suetonius de illuſtribus Grammaticis. Verùm ſi ab *αἴρειν*, haec dictio originem ducit, ut tradit Pompejus in *Aenulas*. non dubium eſt, per ae ſcribi oportere: quod communi uſu receptum fuit.

Tetulisti] Pro *tuliſti* antiquo more Graecorum, ut diximus, imitatione. Eſt huic Enniano dicto ſimile illud Caecilii in Ὑποβολιμαίῳ,

Aerumnam pariter tetuliſti meam.

Catullus non reſpuit ejuſdem praeteriti for- 54
mationem, in Gallam,

—— *rurſus reditum ad vada tetulit.*

Et

—— *ad Idae tetuli nemora pedem.*

Hujus Nate auspiciis] Romulum *δεικτικῶς* intelligit, ut ex Virgilio l. 6. cognoſcere licet, qui de eodem loquens, ubi Anchiſem facit filio nepotum ſeriem oſtendentem, & quae eventura erant, multis antè ſaeculis praedicentem, tranſcribit integrum hunc verſum ex Ennio, qui, ut videtur, Anchiſem adhuc facit in vaticinando perſtantem.

Illa] Ἐμφατικῶς.

Incluta Roma] Extollit à maxima nominis celebritate, utpotè quae olim totius terrarum orbis caput futura erat, ſummoque imperio potitura. Veteres inclutam pro inclytam ſcribebant, apud quos *y*, & *u*, commercia mutua exercebant, quamvis Velio antiquo ſanè Grammatico videatur eadem eſſe apud nos, *u* littera, quae apud Graecos *υ*; nam quod illi *κύμινον*, *κυπάρισσον*, *κυβερνήτην*, nos cuminum, cupreſſum, & gubernatorem, dicimus. Lucretius l. 1.

—— *inclute Memmi.*

Quae vox à Graeca *κλυτὸς* formatur, ut *κλυτὸς Ἀχιλλεύς.*

* Quos homineis quondam Laurentis terra recepit, Prisc. l. 7.
* Quam primùm Cascei popolei genuêre Latinei. Var. l. 6. de lin. Lat.

--- lupu' foeta ---

QUOS HOMINEIS QUONDAM LAURENTEIS TERRA RECEPIT] Hunc versum Prisciani indicio l. 7. cognovimus esse ex Annalibus, sed ex quoto libro, prorsus ignoramus. Historiae autem ordo admonet huc esse referendum. Siquidem hoc loco poëta recensere videtur, Aenea duce Trojanos laboribus defatigatos Laurentum tandem pervenisse, ubi positis castris eum locum Trojam appellarunt. Qua de re haec à Dionysio tradita sunt: Τελευτῶντες δὲ ἀφικνοῦνται τῆς Ἰταλίας εἰς Λαυρεντὸν, ἔνθα τῆς πλάνης παυσάμενοι, χάρακα ἔθεντο, καὶ τὸ χωρίον, ἐν ᾧ κατεστρατοπεδεύσαντο, ἐξ ἐκείνου Τροία καλεῖται. Laurentum verò dictum fuit à lauro, ut ex Virgilio l. 7. liquet, quae in illius arce diu summa cum religione custodita fuit. Herodianus autem in Commodo tradit, totam eam regionem, quoniam permultis è lauro sylvis opacatur, Laurentum agrum appellari.

QUAM PRIMUM CASCEI] Laus à colonum antiquitate. Conjunximus hunc versum cum superiori, quoniam ex sermonis consequentia, & sensu, simul apposite quadrare videntur. Vetus codex habet: *Quam priscei Cascei.* & hanc veram esse lectionem ex illo Ciceronis loco in I. Tuscul. arbitramur, ubi ait; *Itaque unum illud erat insitum priscis illis, quos Cascos appellat Ennius.* De iisdem D. Hieronymus in Epistola quadam ad Niceam, *Nam rudes illi Italiae homines, quos Cascos Ennius appellat.* Festus *Cascum* antiquum interpretatur: idemque Varro l. 4. de lin. Lat. qui vocis originem Sabinam esse, dicit, quae usque radices in Oscam linguam egit. Sed quos Ennius Cascos appellat, Livius l. 1. priscos Latinos dicit. Virgil. 5.

—— *& priscos docuit celebrare Latinos.*

55 Halicarnasseus l. 1. Antiq. Λατῖνοι οἱ καλούμενοι πρίσκοι, qui à Plutarcho in Romulo, προγενέστεροι Λατῖνοι appellantur. Festus in *Priscae*, Priscas Latinas colonias vocat; cujus mutilator Paullus ait, Priscos Latinos eos propriè appellari, qui fuerunt priusquàm Roma conderetur. Latini verò dicti sunt à Telepho Herculis filio cognomento Latino: vel à Latino Albanorum Rege, qui de suo nomine, non modò Aborigenes Latinos appellavit, sed alias complures exteras nationes, quae ad eam Italiae regionem incolendam confluxerant; quae Appenninis montibus, Tyrrheno mari, Tiberi, Lyrique fluminibus circumcluditur.

GENUERE] Hanc dictionem apud Varronem depravatam existimo; pro qua *tenuère*, vel *coluère*, fortasse reponi debet. Sunt qui hunc versum legant, sed prorsus malè,

Quam primùm Cascei populei caruère Sabinei.

LUPU' FOETA] Observat Festus ubi id ex Ennio frustillum refert, lupum etiam in foeminino genere usurpari. Unde Varro in eo libro, ut refert Quinctilianus l. 1. c. 10. quo Romanae Urbis initia enarrat, *lupum foeminam* dicit Ennium, Pictoremque Fabium sequutus. Cùm autem locum, unde desumptum sit, non indicet Festus, ordinis conjectura ductus hîc locandum censui. Rem verò de infantibus ab altrice bellua enutritis, tanquàm historiam ex antiquis Latinis scripserunt Q. Fabius Pictor, L. Cincius, Porcius Cato, Piso, Q. Luctatius Catulus, aliique quamplurimi. E Graecis Diocles, qui primus Graecè Urbis originem litteris mandavit; Promathion Peparethius, Hieronymus Cardianus, Timaeus Siculus, Silenus, Posidonius, Eratosthenes, Polybius, Dionysius; qui de Romanae urbis conditoribus loquens l. 1. ait, quòd dum in coeno vagientes volutarentur, lupa fortè supervenit, distentaque recenti à partu ubera eis praebuit, lingua simul lutum abstergens,

quo

Dulciferae ficei lactantes ubere toto. Char. l. 1.

quo se inquinaverant: cujus verba sunt, *Τὰ μὲν δὴ κνυζόμενα κατὰ τοῦ τέλματος ἐκυλινδοῦντο, λύκαινα δέ τις ἐπιφανεῖσα νεοτόκους σπαργῶσα τοὺς μαστοὺς ὑπὸ γάλακτος ἐδίδου τὰς θηλὰς τοῖς στόμασιν αὐτῶν, καὶ τῇ γλώττῃ τὸν πηλὸν οὗ κατάπλεω ἦσαν, ἀπελίχμα.* De eadem lupa Livius lib. 1. *Adeò*, inquit, *mitem summissas infantibus praebuisse mammas, ut lingua lambentem pueros magister regii pecoris invenerit.* Sed Virgilius l. 8. rem omnem paucis mirificè expressit in Aspidopoeia; cujus carmina eò libentiùs scribemus, quòd Servii indicio liquet, ea ex Ennio illum sumpsisse. Ita enim de Vulcano ait, qui in Aeneae clypeo,

Fecerat & viridi foetam Mavortis in antro
Procubuisse lupam; geminos huic ubera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impavidos; illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.

56 Ovidius l. 1. Fast.

Constitit, & cauda teneris blanditur alumnis,
Et fingit lingua corpora bina sua.

Sed haec quamvis ab Historicis tradita sint, ficta tamen commentitiaque sunt. Verum autem fuisse, multorum opinione receptum est, projectos in Tiberis ripam pueros à regii pecoris ministro fuisse inventos, qui suae conjugi tradidit alendos; quam ideò lupam appellarunt, quòd prostratae pudicitiae inter pastores haberetur. Placuit siquidem antiquis illius saeculi hominibus veritatem fabulae involucro praetexere, ut pueris illis, utpotè tantae Urbis, tantique imperii auctoribus, aliquid supra humanum captum tribueretur: nempè ut à voraci bellua crederentur fuisse alti, indeque rei magnitudine, ac novitate in majorem ipsorum admirationem homines traducerentur.

DULCIFERAE FICEI] Neque hic versus unde sit, meminit Sosipater. Nos autem cum his connectendum duximus, cùm de Ruminali ficu poetam loqui, apertissimè pateat; de qua Livius l. 1. ubi de servis agit, quibus Amulius jusserat, ut pueros in profluentem projicerent; *Sorte quadam*, inquit, *divinitus super ripas Tiberis effusis lenibus stagnis, nec adiri usquam ad justi cursum poterat amnis, & posse quamvis languida mergi aqua infantes, spem ferentibus dabat. Ita, velut defuncti Regis imperio, in proxima alluvie, ubi nunc ficus Ruminalis (Romularem vocatam ferunt) pueros exponunt.* De eadem M. Varro l. 4. de lin. Lat. ait, *Germalum à Germanis Romulo, & Remo, quòd ad ficum Ruminalem & ii inventi, quò aqua hyberna Tiberis eos detulerat in alveolo expositos.* Item libro I de scenicis originibus ejusdem quoque Ruminalis fici mentionem fecit. Et in fabula Menippea, quae Sesquiulysses dicitur, ad hanc arborem respiciens, ait, *Ubi quòd lupam alumni fellarunt olim.* Sic legendum est, ut admonet Turnebus l. 29. Adversf. c. 20. in Nonio, verbo *Alumnos*; ubi malè hactenus pro *fellarunt*, *fefellerunt* irrepsit. Fellare enim veteres pro mammas sugere posuerunt, quod posteà malitia invalescente, & luxu, in turpem sensum detorserunt. Sed illa Varronis Plutarchus in Romulo uberiùs enunciavit, *Ἐνθέμενος οὖν εἰς σκάφην τὰ βρέφη, κατέβη μὲν ἐπὶ τὸν ποταμὸν, ὡς ῥίψων, ἰδὼν δὲ κατιόντα πολλῷ ῥεύματι καὶ τραχυνόμενον, ἔδεισε προσελθεῖν, ἐγγὺς δὲ τῆς ὄχθης καταθεὶς ἀπηλλάσσετο. τοῦ δὲ ποταμοῦ κατακλύζοντος, ἡ πλημμύρα τὴν σκάφην ὑπολαβοῦσα καὶ μετεωρίσασα πράως, κατήνεγκεν εἰς χωρίον ἐπιεικῶς μαλθακὸν, ὃ νῦν Κερμανὸν καλοῦσι, πάλαι δὲ Γερμανὸν ὡς ἔοικεν, ὅτι καὶ τοὺς ἀδελφοὺς Γερμανοὺς ὀνομάζουσιν. ἦν δὲ πλησίον ἐρινεὸς, ὃν Ῥωμινάλιον ἐκάλουν ἢ διὰ τὸν Ῥωμύλον, ὡς οἱ πολλοὶ νομίζουσιν, ἢ διὰ τὸ τὰ μηρυκώμενα τῶν θρεμμάτων, ἐκεῖ διὰ τὴν σκιὰν ἐνδιάζειν, ἢ μάλιστα διὰ τὸν τῶν βρεφῶν θηλασμὸν, ὅτι τήν τε θηλὴν ῥοῦμαν ὠνόμαζον οἱ παλαιοὶ, καὶ θεόν τινα τῆς ἐκτροφῆς τῶν νηπίων ἐπιμελεῖσθαι δοκοῦσαν ὀνομάζουσι Ῥουμιλίαν, καὶ θύουσιν αὐτῇ νηφάλια, καὶ γάλα τοῖς ἱεροῖς*

ꟹ

a Endo tuetur, ubei lupu' fœmina conspicit anneis.

a Inde.

57 ἱεροῖς ἐπιπαρθένευον. Quorum verborum hujusinodi sensus est: *impositis igitur in alveum pueris, ad flumen descendit eos projecturus; sed cum illud vehementi undarum impetu defluens conspiceret, accedere est veritus; sed prope ripam deponens abiit. Crescente autem fluvio, levans alveum leniter inundatio, devehensque, in loco satis molli destituit, quem nunc Cermanum appellant: olim verò, ut existimo, Germanum, quoniam Germanos fratres vocare consueverunt. Nec procul aberat caprificus, quam Ruminalem dicebant, sive à Romulo, ut plerique sunt arbitrati, sive, quia ibi ruminantia pecora captabant umbram; vel, quod maximè probatur, propter lactationem infantium: quandoquidem mamma à veteribus ruma appellata est; Rumiliamque Deam vocant, quam puerorum educationi praeesse putant; eique Nephalia sacra faciunt lacte libantes.* Haec ferè eadem ab eodem repetuntur in Problematum libro, atque in eo, qui de Romanorum fortuna est inscriptus. Pompejus in *Ruminalis* Ficum illam Ruminalem appellatam esse, ait, quòd sub ea lupa mammam dederit Remo, & Romulò. Mamma autem rumis dicitur: unde rustici hoedos subrumos eos vocant, qui adhuc sub mammis habentur. Servius l. 8. Aen. ait, hanc ficum fuisse ubi nunc est Lupercal in Circo, quà olim Tiberis labebatur, antequàm à Vertuno factis sacrificiis averteretur: illamque dictam vult Ruminalem à Romulo, quasi Romularem, vel secundum alios à lacte infantibus dato. Nam gutturis pars ruma dicitur. De eadem Ovidius l. 1. Fast.

Arbor erat, remanent vestigia, quaeque vocatur
Romula nunc ficus, Rumina ficus erat.

Hanc arborem maxima Romani colebant veneratione; haud secus ac Samii viticem, quae multis saeculis ab eis in Junonis templo custodita fuit: quoniam sub ea Junonem editam fuisse perhibebant. Plinius l. 15. c. 18. *Colitur ficus arbor in foro ipso, ac Comitio Romae nata, sacra fulguribus ibi conditis, magisque ob memoriam ejus, quae nutrix fuit Romuli, ac Remi conditoris, Ruminalis appellata; quoniam sub ea inventa est lupa infantibus praebens rumen.* Addidimus huic loco vocem *Ruminalis*, quae in Plinii exemplaribus videtur deesse. Fuisse autem hanc ipsam ficum in foro, etiam Sexti Rufi, & P. Victoris auctoritatibus comprobatur. Cornelius Tacitus l. 14. ait, Neronis tempore hanc arborem, quae super octingentos, ac quadraginta antè annos Remi, Romulique infantiam texerat, mortuis ramalibus, & arescente trunco deminutam, prodigii loco habitam, donec in novos foetus revivisceret. D. quoque Augustinus l. 4. de Civit. ait, rumam mammam veteres dixisse; indeque Deam Rumiam apud Romanos esse dictam, quae parvulis immulgeat mammam. De qua Dea meminit Varro in Catone, sive de liberis educandis, & in 11. de re rustica, & Plutarchus in Problematis. Deest autem verbis illis *Dulciferae fici*, sub umbra, vel sub tegmine, vel aliquid quippiam.

LACTANTEIS] Scribendum *Lactenteis*, 58
hoc est lac sugentes: quo verbo bis Cicero de Romulo infante loquens usus est. In secundo enim de Divinatione inquit, *Romulus lactens fulmine ictus.* Item in Catilinam. *Tactus est etiam ille, qui hanc Urbem condidit, Romulus; quem inauratum in Capitolio, parvum, atque lactantem, uberibus lupinis inhiantem fuisse, meministis.*

UBERE TOTO] Enallage numeri, pro uberibus distentis.

ENDO TUETUR] Endo pro in, à Graeca praepositione ἔνδον: quae dictio in antiquo Glossario exponitur ἐν, εἰς, ubi malè unica dictione legitur, ἐνεἰς. Hunc locum totum ex Ennio transtulisse videtur Dionysius, apud quem lupam legitur nihil hominum incursu exasperatam, sed tanquam cicurem sensim retulisse pedem, & quasi pastorum strepitum contemnentem, in silvam sese abdidisse arborum densitate opacam,

[a] Hinc campom celerei passu premens parumper,
Conjicit in sylvam sese --- *Non. Parumper.*

ꙍ

* Occiduntur ubei potitur ratu' Romulu' praeda. *Fest. Ratus.*

ꙍ

* Ollei respondet Rex Albaï longaï. *Don. de Barbar. Isid. l. 1. c. 34.*

a In campo.

cam, ac fontibus irriguam; quam Pani sacram fuisse, ferebant, cùm ibi ejus ara posita esset. Ejus verba haec sunt, Ἡ δὲ λύκαινα οὐ μάλα ἀγριαίνουσα τῶν ἀνθρώπων τῇ προσόδῳ, ἀλλ᾽ ὥσπερ ἂν χειροήθης, ἀποστᾶσα τῶν βρεφῶν ἠρέμα καὶ κατὰ πολλὴν ἀλογίαν τοῦ ποιμενικοῦ ὁμίλου ἀπῄει. καὶ ἦν γάρ τις οὐ πολὺ ἀπέχων ἱερὸς χῶρος ὕλῃ βαθείᾳ συνηρεφὴς, καὶ πέτρα κοίλη πηγὰς ἀνιεῖσα, ἐλέγετο δὲ Πανὸς εἶναι τὸ νάπος, καὶ βωμὸς ἦν αὐτόθι τοῦ θεοῦ. Caeterùm Dionysii verba in hoc uno ab Ennianis diversa sunt, quòd hic celeri, ille lento gradu lupam sese in silvam recepisse, dicit. Posset etiam hic locus ob verba illa Ubei lupu' foemina conspicit amneis referri ad ea, quae dixit Livius l. 1. lupam sitientem ex montibus, qui circa erant, ad puerilem vagitum cursum flexisse. Sed fortasse pro *amneis* ambos legendum; pueros nimirum intelligendo.

Lupu' foemina] Ut supra lupu' foeta.

Celeri passu premens parumper] Locus corruptus; qui fortasse legendus est

Hinc campom celeri passu permensa parumper.

Nam alibi poëta noster,

Sed sola terrarum postquàm permensa parumper.

Nec malè factum existimo, ab hujus carminis exemplo illud duobus jam pedibus claudicans ad concinnam metri constitutionem revocatum fuisse.

Occiduntur ubei potitur ratu' Romolu' praeda] Censeo, hoc loco poëtam expressisse, quod de pueris expositis dicit Livius l. 1. *Cùm primum adolevit aetas, nec in stabulis, nec ad pecora segnes, venando peragrare saltus: hinc robore corporibus, animisque sumpto, jam non feras tantùm subsistere, sed in latrones praeda onustos impetum facere, pastoribusque rapta dividere.*

Romolus] Pierius in 4. Aen. ait, apud Asprum in Antiquo codice *Romolus* omnino scriptum esse per *o* in penultima, ut popolus in XII. Tabulis.

Ollei respondet] *Olli illi*, ut ait
Varro libro VI. de lingua Latina. Profert 59
posteriores hujus carminis dictiones Isidorus l. 1. c. 34. & integrum Donatus de Barbar. verùm uterque auctoris nomen praetermisit. Et quamvis Ennianum esse suspicarer ex Servii verbis, qui l. 11. Aen. ait, *olli* pro illi secundum Ennium dixisse Virgilium: tamen pro certo id asseverare veritus sum, quousque mihi tandem Ennium auctorem Attilius Fortunatianus prodidit; qui ut confirmaret, minimum heroicum XII. syllabis constare, apertè illud ex Ennio in exemplum retulit. Rursus Ennius,

Ollei respondet suavis sonus Egeriai.

Quod loquutionis genus arbitror tam familiare illi fuisse, & ab eo tàm saepius repetitum, quàm illud ab Homero,

Τὸν δ᾽ ἀπαμειβόμενος ———

Et,

Τὸν δ᾽ ἠμείβετο ———

Usus est aliquando ea voce Virgilius, sive ad aspergendam vetustatis auctoritatem, sive robustioris euphoniae gratia, ut in eo versu l. 12.

Olli sedato respondet corde Latinus.

In quo non solum duas dictiones ex hoc Enniano transcripsit, verum etiam eadem ferè spondeorum tarditate Latini regis in respondendo gravitatem expressit, qua Albani regis Ennius.

Albai longai] Vetusto more diphthongum solvit. Virgilius l. 1 Aen. eodem adjuncto,

[a] Haec ecfatus ubei, latrones dicta facessunt. Non. *facessere.*

[b] Curanteis magna cum cura, concupienteis Cic. l. 1. de Divin.

a Haec effatus ibique. b Ἀρχαϊσμὸς καὶ καπϖακισμός.

——— *& longam multa vi muniet Albam.* Isidorus ideo longam dictam esse, ait, quia longum erat oppidum, juxtà prolixitatem collis, in quo positum erat. Quod ex Livio l. 15. c. 1. sumpsisse videtur, qui inquit, eam ab situ porrectae urbis in dorso Albani montis longam Albam appellatam. Dionysius autem l. 1. tradit, Albae additum esse cognomen Longae à situs forma, ac etiam, ut ab altera ejusdem nominis discerneretur.

Haec ecfatus ubei latrones dicta facessunt] Obscuram hujus loci sententiam ex Dionysio l. 1. sum expiscatus. Nam cùm Faustulus regii pecoris custos ad Amulium ductus esset, Rex illi, nisi vera fateretur, tormenta minatus, percunctatus est, num viverent pueri, & quonam modo evasissent. Cui cùm verè omnia Faustulus exposuisset, simulans Amulius à sua dignitate esse alienum, ut eos fineret, qui sibi sanguine conjuncti essent, cum pastoribus ingloriam vitam transigere, diligenter explorabat, ubi locorum tum degerent, eoque majorem fingebat de his solicitudinem sustinere, quòd Deorum providentia incolumes evasisse viderentur. Quae verba cum Faustulus suspecta haberet, longeque à Regis animo remota judicaret, Juvenes, respondit, in montibus, saltibusque armenta pascere; quos si apud se habere cupiat, secum mittat, quibus, ubi morentur, indicet. Quod quidem à Faustulo est excogitatum, ut Amulio illos necandi viam praecluderet. Mox Amulius satellitum fidissimos misit, quibus imperavit, ut quos Faustulus indicaret, ad sese quàm primùm adducant. Quae ubi loquutus esset Amulius, latrones illico dicto parentes jussa facessunt. Atque haec mihi hujus carminis germana videtur sententia. *Latrones*, inquit Varro l. 6. de lin. Lat. *dicti sunt à latere, quia circum latera erant Regi, atque ad latera habebant ferrum, quos postea à stipatione stipatores appellarunt, & qui conducebantur mercede: ea enim merces dicitur Graecè* λάτρον, καὶ σάτρον. *Ab eo veteres poëtae milites nonnunquàm appellant latrones, quòd item uti milites cum ferro, aut quòd latent ad insidias faciendas.* Haec de nominis explicatione à Varrone tradita sunt. Qua de re Festus in *latrones* est consulendus, & Servius super illud ex ultimo Aeneidos,

——— fixumque latronis
Impavidus frangit telum ———

Plautus Milite,

Nam ego hodie ad Seleucum regem misi parasitum meum,
Ut latrones, quos conduxi, hinc ad Seleucum duceret.

Justus Lipsius l. 2. Ant. lect. c. 4. hunc versum legendum asserit,

Haec effatus ibus latrones dicta facessunt.

Vult enim hoc loco ibus pro iis ἀρχαϊκῶς intelligi.

Dicta facessunt] Afranius,

Multa, atque molesta es, potin' ut dicta facessas?

Virgilius l. 4. Aen.

Imperio laeti parent, ac jussa facessunt.

Idem l. 9.

——— praecepta facessunt.

Curanteis] Non refert Cicero, ex quo Ennii libro transcripserit hos viginti versus; sed Agellius l. 6. c. 6. eum versum, qui horum est duodevigesimus, manifestè affert ex primò Annali, quamvis aliquantulum sanè diversum.

Praepetibus hilares sese polcreisque loceis dant.

Curanteis magna cum cura] Prisci poëtae summo affectabant studio hujusmodi alliterationes, syllabarumque annominationes. Quos sectatus Maro, nec sine summo artificio, dixit l. 3. Aen.

---*Chao-*

Regnei, dant operam ſimul auſpicio, augurioque
Hinc Remus auſpicio ſe devovet, atque ſecundam
Solus avem ſervat: at Romulu' polcer in alto

—— *Chaonios cognomine campos*
Et l. 2. Aen.
—— *caſus Caſſandra canebat.*
Obſervandum quoque eſt in hoc verſu illud dicendi genus, *Curanteis cum cura*, vehementer redolere antiquitatem. Veteres enim hujuſmodi palilogiis frequenter uſi ſunt; ut Varro in Bimarco, *tonitribus toneſcere*, Lucretius l. 3. *anxius angor*. Plautus in Sticho, *obſonabo obſonium*, & in Bacchidibus, *machinam machinari*. Idem in Menaech. ipſa eadem palilogia,

Magna cum cura ego illum curari volo.

Et mox,

Ita ego illum cura magna curabo tibi.

Ex quo loco apparet, in ſuperioribus *cum*
61 praepoſitionem figura, quae παρέλκον dicitur, redundare; idque Graecorum imitatione. Homerus enim Ὀδυσ. ξ.

—— ἵϐημεν
Οἴκαδε σὺν νήεσσι ——

Auspicio, augurioque] Plautus Aſin. *Quantum ex augurio auſpicii intelligo.* Ex quibus locis perſpicuum eſt, augurium ab auſpicio differre; quamvis utrumque ab avibus deducatur. Illud ſiquidem ab avium geſtu, ſive garritu, hoc ab earum inſpectione tantùm captabatur. Marcellus verò in *Auſpicio* ait, his intellectibus diſcerni; quod auſpicium fit avium inſpectio, & quae ex volatu avium ſignificetur, & vocibus; augurium autem rerum omnium conjecturas prudenter, ac diligenter amplectitur. Has autem avium obſervationes Arabes primum, ac Phryges inveniſſe, auctor eſt Theodoretus in libro περὶ πίστεως.

Atque secundam] Proſperam, felicem.

Solus avem servat] Obſervat, ſimplex pro compoſito.

At Romolu' Polcer] Oſtendit hoc adjuncto Romulum regiam dignitatem ore praetuliſſe, quandoquidem Reges ferè omnes pulchritudine praediti conſpiciuntur. Unde, cum aliquem decoro aſpectu ſignificare volumus, eum dicimus eſſe forma regia. Tacitus libro XVII. *Ipſa*, inquit, *aetas Galbae & irriſui, & faſtidio erat aſſuetis juventae Neronis, & Imperatores forma, ac decore corporis, ut eſt mos vulgi, comparantibus.* Max. Tyrius Sermone X. de Smerdice Thracio adoleſcente regali forma, ac liberali aſpectu, à Graecis Polycrati Tyranno dono dato, inquit, Σμέρδιξ Θρᾷξ ὑπὸ ἑλλήνων κάλλους μειράκιον βασιλικοῦ, ὀφθῆναι γαῦρον, ἐκομίσθη δῶρον τυράννῳ Ἴωνι Πολυκράτει. Themiſtius, cui Euphrada à ſermonis ſuavitate cognomentum additum eſt, in Oratione de clementia Theodoſii Imperatoris ait, Φύεται δὲ καὶ ἐν ἀνθρώποις, ἀλλὰ σπανίως γε τοῦτο καὶ ἐν μακρῷ χρόνῳ, ὅταν ἄμφω συμπέσῃ καὶ συνομαρτήσῃ τῷ κάλλει τῆς ψυχῆς, καὶ ἡ τοῦ σώματος ἀγλαΐα, καὶ οὗτός ἐστιν ἀτεχνῶς ὁ μέγας βασιλεὺς, καὶ οὔτε χωλὸν οὔτε κολοβὸν αὐτοῦ τὸ κάλλος, ἀλλ' ἄρτιον καὶ ὁλόκληρον. Quae doctiſſimi philoſophi & oratoris verba ita Latinè reddidit Hieronym. Donzellinus. *Naſcitur Rex & inter homines, ſed tamen raro, & poſt longa annorum intervalla, tunc ſcilicet, cùm animi pulchritudo cum corporis excellentia conjungitur, ac commiſcetur. Atque is certè magnus eſt Rex, cujus eſt forma, & ſpecies integra, omnique ex parte abſoluta, & perfecta.* Dionyſius Halicarnaſſeus libro IV. Antiquitatum, Ἀλλὰ σοί γε καὶ ῥώμη πάρεστιν ἱκανὴ, οἵα τοῖς κράτιστα πεφυκόσι, καὶ μορφὴ τοῦ βασιλείου γένους ἀξία. Hinc Virgilius l. 5. ut in Aſcanio regalis dignitatis indolem oſtenderet, pluries ait,

—— *formaque ante omnes pulcher Iulus.*

Sed haec omnia ex perenni Homerico fonte fluxerunt; apud quem Priamus Agamemnonis corporis majeſtatem, decoremque
conſpiciens, quamvis quiſnam eſſet, planè 62
ignoraret, tamen Regi ſimilem dicit Iliad. γ.

Καλὸν δ' οὕτω ἐγὼν οὔπω ἴδον ὀφθαλμοῖσιν

Quaerit Aventino, ſervans genus altivolantum.
Certabant, Urbem Romámne, Remámne vocarent.

Οὐδ' οὕτω γεραρὸν, βασιλῆϊ γὰρ ἀνδρὶ ἔοικεν.

De ejuſdem Romuli pulcritudine Ovid. l. 3. c. 2.

Pulcer, & humano major, trabeaque decorus.

De hac re quaedam attigit diſertiſſimus Muretus in praeclaris ſuis variarum lectionum libris.

QUAERIT AVENTINO] Dionyſius, Livius, & Florus ab Ennio diſcrepant. Volunt enim Romulum Palatium, Remum verò Aventinum templa caepiſſe ad inaugurandum. Huic autem colli ità nomen inditum eſt, ſive ab adventu avium, quoniam veſperi ad eum montem ſe recipiebant, ſive ab hominum adventu, quia ibi Dianae templum erat, quod maximo Latinorum conventu celebrabatur; vel ab advectu, quaſi advectinus: nam qui eò advehebantur, rates in Velabro conſcendebant, cùm hic mons Tyberi, ac paludibus ſecluſus eſſet à Palatio, & Capitolio; vel ab Aventino Albanorum Rege ibi ſepulto.

GENUS ALTIVOLANTUM] Avium periphraſis. Alibi in Epichar.

—— *genus penneis condecoratum.*

Unde fortaſſe Lucretius l. 5. 6. & Virgilius l. 1. & 8. Aen.

Alituum genus. ——

& Seneca in Hyppol.

—— *genus aligerum.*

Veteres autem in hujuſmodi nominum compoſitione, ut pennipotentum, caprigenum, noctivaga, incurvicervicum, ſilvicultrix, nemorivagus, & avipedis, ut apud Aulum Serenum, Graecorum libertatem imitantes, plurimum ſe ipſos amabant.

CERTABANT URBEM ROMAM] Diſſidii origo inter fratres ea fuit, quae ſemper ferè inter Reges eſſe ſolet, dominandi nimirum cupiditas, ac etiam Urbi nomen imponendi optio. Nam ut ex Dionyſio, & Livio l. 1. liquet, uterque à ſuo eam nomine appellari volebat.

ROMAMNE REMAMNE VOCARENT] In alio Ciceronis codice,

—— *Romam Remoramne vocarent.*

quam Dionyſius l. 1. *Ῥωμορίαν* appellat; in qua tradit, Remum fuiſſe ſepultum, ubi vivus urbem condere conſtituerat. Ovidius, Remuriam vocat, Plutarchus *Ῥεμώνιον*, eamque aſſerit ſuis temporibus *Ῥιγνάριον* appellatam. De quo loco haec à Feſto prodita ſunt. *Remurius ager dictus, quia poſſeſſus eſt à Remo, & habitatio Remi; Remuria item in Aventino dicta: namque Aventinum, in quo habitaret, elegiſſe Remum dicunt. Unde vocitatam ajunt Remuriam locum in ſummo Aventino, ubi de Urbe condenda fuerat auſpicatus.* Romam autem à Romulo dictam, Varro pluries aſſerit libro IV. ad Ciceronem, auctor de viris illuſtribus, & Virgilius, qui de eo lib. 1. Aen. loquens ait,

—— *Romanosque ſuo de nomine dicet.*

Sed de nomine, ac conditore Urbis ma- 63
gna apud auctores eſt diſſenſio. Nam Cephalon Gergithius, non ille, qui ſub Adriano floruit, novemque variarum hiſtoriarum libros edidit Muſarum nominibus inſcriptos, ſed alius antiquiſſimus ſanè auctor, in libro, quem de Aeneae in Italiam adventu ſcripſit, ait, ſecunda aetate poſt bellum Trojanum à Romo Aeneae filio Romam conditam fuiſſe; cui adſtipulatur Demagoras, & Agathyllus. Heraclides autem Lembus, & Damaſtes Sigaeus tradunt, Aeneam cum Ulyſſe delatum è Moloſſis in Italiam Urbem condidiſſe, eamque Romam appellaſſe à Roma Ilienſi muliere, cujus ſuaſu ferunt caeteras Trojanas Mulieres navigationis, erroriſque taedio affectas impulſas fuiſſe, ut claſſem exurerent, ibique manerent. Quod & à Plutarcho de Claris mulieribus, in Romulo, & in Problematis, & ab Halicarnaſſeo ex Ariſtotele refertur. Apollodorus Athenienſis in Euxenide, quam arbitror unam eſſe ex XLVII. fabulis, quas edidit, ait, ex Aenea, & Lavinia Romum natum, unde

unde Romae deductum nomen. Callias autem Syracusanus, qui Agathoclis res gestas scripsit secus, quàm gestae fuerant, prodidit Trojanam quandam mulierem, cujus nomen Roma erat, in Italiam classe delatam Latino Aborigenum Regi conjugio fuisse devinctam, ex eaque Regem duos suscepisse liberos, Remum scilicet, & Romulum, à quibus conditae Urbi matris nomen est impositum. Alcimus, qui Athenaeo teste Ἰταλικὴν ἱϛορίαν scripsit, ait, ex Tyrrhenia, & Aenea Romulum natum fuisse, ex Romulo Albam, ex qua natus est Remus Urbis conditor. Dionysius Chalcidensis vult, fuisse Romum Ascanii filium, vel secundum aliorum opinionem Emathionis ab Diomede ex Troja in Italiam missum. Alii quidem asserunt, Romam conditam à Romo Itali filio, & Electra Latini filia, alii à Roma Itali & Leucariae filia. Antigonus pervetustus sanè rerum Italicarum auctor tradit, Romum quendam Jovis filium urbem in Palatio Romae condidisse. Xenagoras Ulyssis & Circes tres fuisse filios, ait, Remum, Antiam, Ardeam; eosque, conditis tribus oppidis, à sese illis nomina indidisse. Agathocles, qui τὰ κυζικηνὰ scripsit, vult, à Roma Ascanii filia Urbem appellatam. Idemque ex aliorum opinione tradit, Aeneam sepultum in urbe Berecynthia juxta flumen Nolon, unde quendam ex ejus stirpe nomine Romum in Italiam profectum Urbem Romam aedificasse. Fabius Pictor in fragmentis, quae mihi valdè suspecta sunt, ait, Italum, Italiae imperio suscepto, filiam suam Romam Siculis, & Aboriginibus in Latio praefecisse; quae, relicta Capena, medium Palatinum tenuit, & in vertice, ubi Exquilino monti haeret, Romam oppidulum condidit, quod Valentiam sonat. Id postcà Graeca voce ab Evandro ῥώμη appellatum est. Quod, ut D. Hieronymus adversus Jovinianum ait, aut fortitudinis nomen est apud Graecos, aut sublimitatis juxta
64 Hebraeos. Referunt aliqui, Pelasgos post plurimas devictas nationes, ad eam oram, in qua nunc Roma est, tandem pervenisse; ibique Urbem aedificasse, quam ῥώμην ex suo in armis robore appellarunt. Auctor libelli de divisione Italiae, qui C. Sempronii nomine vagatur, negat, Romam à Romulo esse dictam; sed contrà ab ipsa potius Roma, cujus adeò est occulta derivatio, Romulum nomen habuisse. Galathas tradit, post Aeneae obitum Italiae imperium ad Latinum, Telemachi Circesque filium pervenisse; qui ex Roma Remum, Romulumque filios suscepit: idque ut urbs in Palatio condita Roma appellaretur, caussam fuisse potissimam. Tradunt quidam, Romam Aenacae filiam Telepho Herculis filio nuptam Urbi nomen dedisse. Alii Remum Latinorum Tyrannum, cùm Etruscos finibus ejecisset, Romam ferunt construxisse. Quo verò tempore, & sub quibus astrorum signis, Roma aedificata fuerit, L. Tarrutius insignis Mathematicus, ex iis, quae Romulo passim acciderunt, invenit: ut ex Varrone refert Plutarchus in Rom. De qua re haec in Claudii Tusci Ephemeridis compendio scripta sunt. Ῥωμύλος δὲ κτίζει τὴν Ῥώμην, τῇ πρὸ δέκα μιᾶς καλανδῶν μαίου κατὰ τὸ τρίτον τῆς ἕκτης. ἢ ὡς ἕτεροι κατὰ τὸ δεύτερον τῆς ὀγδόης. ἡ δὲ ὥρα τῆς πόλεως. ὥρα δευτέρα πρὸ τρίτης, ὡς Ταῤῥούτιος ὁ μαθηματικὸς κατεϛήριξεν. ἡλίου μὲν ταύρῳ, σελήνης δὲ παρθένῳ. κρόνου δὲ ζυγῷ, διὸς δὲ λέοντι, ἄρεως ζυγῷ. ἀφροδίτης ταύρῳ. ἑρμοῦ κριῷ. Solinus autem cap. 2. ex ejusdem Tarrutii auctoritate Romae genituram satis diversam refert. Ait enim, eam conditam fuisse undecimo Kal. Majas hora post secundam, ante tertiam, Jove in Piscibus, Saturno, Venere, Marte in Scorpione, Sole in Tauro, Luna in Libra constitutis. Eutropius verò l. 1. ait, Romulum exiguam Urbem in Palatino monte constituisse XI. Kal. Majas Olympiadis VI. anno III. post Trojae excidium, ut qui plurimùm minimumque tradunt, trecentesimo nonagesimo quarto. Timaeus Siculus refert, eadem ferè tempestate à Romulo Urbem fuisse conditam, quâ à Tyriis in Africa Carthaginem, octavo scilicet, & trigesimo ante primam Olympiadem anno. L. Cincius voluit, anno quarto duodecimae Olympiadis: Fabius Pictor, anno primo octa-

Omnis cura vireis, uter esset [a] Endoperator.
Exspectant, veluti Consol, quom mittere signum

a Induperator

octavae Olympiadis: Polybius, & Diodorus Siculus, anno secundo Olympiadis septimae: Apollodorus, Q. Luctatius Catulus, Cornelius Nepos, Eratosthenes, M. Cato, Dionysius Halicarnasseus, & Theophilus Antiochenus, Olympiadis septimae anno primo; alii Olympiadis sextae anno quarto: sed major pars consentit sextae Olympiadis anno tertio. Dies verò, quo aeterna Augustae Urbis fundamenta jacta fuerunt, Parilia, vel Palilia dicebatur, qui in honorem Palis pastorum Deae celebrabatur ad arcendos lupos, morbosque à pecore, seu pro partu pecorum: unde quidam existimant Parilia dicta. Propertius,

65 *Urbi festus erat, dixêre Parilia patres.*
Hic primus coepit moenibus esse dies.

Ovidius l. 1. Fast.

Apta dies legitur, qua moenia signat aratro:
Sacra Pales aderat; inde movetur opus.

OMNIS CURA VIREIS] Virgilius lib. 1. Aen.

Omnis in Ascanio cari stat cura parentis.

ENDOPERATOR] Ἐπένθεσις, vel potius Ἀρχαϊσμός. Juvenalis Sat. 4.

Quales tunc epulas ipsum glutisse putamus
Induperatorem?

Malui antiquam servans scripturam scribere in Ennio *Endoperator*. Nam, ut Festus in *Industrium*, *Endoitium*, *Endoplorato*, *Endoprocinctu* inquit, veteres pro industrio, initio, implorato, & improcinctu, endostrium, endoitium, endoploratum, & endoprocinctum dicebant. Unde in optimis Lucretii exemplaribus legitur l. 4.

Endoperatores pugnare, ac praelia obire.

EXPECTANT, VELUTI CONSOL] Postquàm dixit in superioribus, Romulum, & Remum in auguriorum captatione occupari, nunc populi exspectationem eleganti comparatione illustrat, sumpta ex Circensibus ludis: qua quidem ob oculos ferè ponit nutantis populi sollicitudinem tam magnae rei exitum avidè expectantis. Videtur autem in voce illa *Exspectant* quaedam subesse quasi latens morae increpatio. Siquidem rem novam spectandi aviditas facit, ut etiam celeritas longa mora videatur. Quod elegantissimè expressit Lucretius l. 1. hac eadem comparatione,

Nonne vides etiam patefactis tempori' puncto
Carceribus, non posse tamen prorumpere equorum
Vim cupidam, tàm de subito, quàm mens avet ipsa?

Scripsi *Consol* veterum more, qui, ut ait Velius, aequè confusas *o*, & *u*, litteras habuerunt. Nam Consol scribebant per *o*, cùm legeretur per *u* Consul. Unde in multis etiam nominibus variae sunt scripturae, ut fontes, funtes, frondes, frundes.

QUOM MITTERE SIGNUM] Signum mittendi munus, ut ex Livio extremo libro VIII. constat, Dictatoris, & Praetoris erat. Ita enim inquit, *Nec discrepat, quin Dictator eo anno A. Cornelius fuerit: id ambigitur belli-ne gerendi caussa creatus sit, an ut esset qui ludis Romanis, quia L. Plautius Praetor gravi morbo fortè implicitus erat, signum mittendi quadrigis daret.* Idem etiam munus quandoque Coss. exercuisse, idem Livius auctor est: qui lib. XLV. ait, C. Licinium postremò quadrigas misisse. Hinc pulcherrima illa effluxit translatio *Missum est*, cùm significare volumus, aliquid revocari non posse. Nam simulac carceribus missos rapit ungula currus, tanta equi pernicitate, contentioneque decurrunt spatia, ut nullo pacto habenis retineri possint. Cicero libro I. de Finibus, *Quod semel jam missum est, coerceri, reprimique non potest.* 66
Horatius ad Pison.

—— nescit vox missa reverti.

Signum autem Reipub. temporibus classicum fuit, vel aliquid hujusmodi, posterioribus autem mappa, quod à Nerone, ut refert Cassiodorus, primùm fuit institutum. *Mappa verò*, inquit, *quae signum dare*

Volt, omneis avidei ſpectant ad carceris oras,
Qua mox emittat picteis ex faucibu' currus.
Sic exſpectabat popolos, atque ore timebat
Rebus, utrei magnei victoria ſit data regnei.
Interea Sol albu' receſſit in infera noctis:
Exin candida ſe radiis dedit icta foras lux:

dare videtur Circenſibus, tali caſu fluxit in morem. Cùm Nero prandium protenderet, & celeritatem, ut aſſolet, avidus ſpectandi populus, flagitaret, ille mappam, qua tergendis manibus utebatur, juſſit abjici per feneſtram, ut libertatem daret certaminis poſtulati. Hinc tractum eſt, ut oſtenſa mappa certa videatur eſſe promiſſio Circenſium futurorum. Suetonius in ejusdem Neronis vita, *Mox & ipſe aurigare, atque etiam ſpectari ſaepius voluit; poſitoque in hortis inter ſervitia, & ſordidam plebem rudimento, univerſorum ſe oculis in Circo maximo praebuit: aliquo liberto mittente mappam, unde Magiſtratus ſolent.* Hunc verò Magiſtratum Praetorem fuiſſe, etiam Martialis teſtatur lib. XII.

Cretatam Praetor cùm vellet mittere mappam.

Hinc pro ludis Megalenſibus dixit Juvenalis Satyra XI.

—— *Megaleſiacae ſpectacula mappae.*

Omneis avidei spectant] Omnium oculi ad carceris oras ſunt converſi Conſulis ſignum exſpectantium, quo equi intra repagula coërciti inde repentè proſiliant. Virgilius l. 5.

Intenti ſpectant ſignum ——

Ad carceris oras] Carcer, ſive carceres, locus eſt, unde ſigno dato incipiebat curſus. Graecis dicitur ἄφεσις, ὕσπληγξ, γραμμὴ, & βαλβίς. Terminum verò, & finem, quò dirigitur curſus, metam Latinè dicimus, Graecè τέλος, τέρμα, & βατῆρα. De Carceribus Varro libro IV. ad Ciceronem ait, *In circo primo, unde mittuntur equi, carceres dicuntur, dicti, quòd coërcentur equi, ne inde exeant, antè quàm Magiſtratus ſignum miſit.* Hac etiam ratione ita appellatur locus, quò rei in cauſis ſonticis detruduntur. Carceres autem in Circo, ut refert Livius l. 8. L. Papirio Craſſo iterum, L. Plautio Venno Coſſ. primum ſtatuti ſunt. Nec reprehendi jure poteſt poëta noſter, quòd contra ſuperſtitioſam Grammaticorum ſolicitudinem carcer pro repagulis in ſingulari numero dixerit; cùm eum ſequutus Maro l. 5. dicat,

—— *ruuntque effuſi carcere currus.*

Orae autem hoc loco intelliguntur, Circi extremitates, unde equi ad palmae contentionem emittuntur.

Picteis faucibus] Translatio ab animali ad non animal; qua Circi anguſtias intelligit. Inde Virgilius l. 6. Orci fauces dixit, Plinius l. 5. c. 9. Nili, Livius l. 1. portus, Epiri, & Iſthmi.

Sic exspectabat popolos] Rei comparationem applicat. Eadem ratione ſcriptum eſt *popolos*, qua ſuprà *Conſol.* Victorinus in fragmento de Orthographia, *Ita noſtri*, inquit, *ut apparet ex libris antiquis foederum, & ex legum, qui etiam ex frequenti tranſcriptione aliquid mutarunt, tamen retinent antiquitatem. Nam o non ſolùm pro brevi, & longa, ſed etiam pro u poni, ut pro populus, ibi popolos; & ubi piaculum, ibi piacolon; & pro funus, fonos.* 67

Atque ore timebat] Vultu populus animi trepidationem, commotionemque prae ſe ferebat.

Interea sol] Occaſus deſcriptio.

Albu'] Albus quidem ſua ipſius natura videtur ſol, quamquam intermediis vaporibus ejus aſpectus interdum nobis varietur.

Exin candida se radiis dedit icta foras lux] Chronographia temporis matutini ab albore. Albicat enim Aurora in roſeo

Et simul ex alto longè polcerrima praepes
Laeta volavit avis: simul aureus exoritur Sol.
Cedunt ter quatuor de caelo corpora sancta

roseo colore, haud secus ac in igne flamma. Unde Ennius in Medea lucem, candentem facem appellavit. Attius in Phoenissis,

Sol, qui micantem candido curru, atque equis
Flamam citatis fervido ardore explicas.

Rursus Ennius de Lucis candore in Menalippe ait,

Lumine sic tremulo terra, & cava lumina candent.

Et in Telamone,

Atque hoc lumen candidum claret mihi.

Vetus Poëta,

Sed jam de caelo cadens Aurora obstinet suum patrem.

Idem alius,

Ore beato lumine volitans, qui per caelum candidus equitas.

Pacuvius Chryse,

Solisque exortu capessit candorem, occasu nigret.

Hinc Lucretius candens solis lumen dixit l. 6. & Ovidius candidam lucem l. 1. Fast.

LAETA VOLAVIT AVIS] Antequàm accuratè hujus loci sententiam perpenderem, ratus sum, hìc per avem Auroram intelligi: eamque poëtam nostrum sic appellasse vel ob alatum Pegasum, à quo ipsam trahi à Lycophrone, aliisque poëtis traditum est; vel quia ei pennae tribuuntur, ut apud Catullum,

——— *Memnonis Æthiopis*
Unigena impellente natantibus aëra pennis.

Mox verò cum rem diligentiùs examinassem, aliter sensi, scilicet in ipso solis ortu, dum Romulus servaret augurium, multas simul aves è longinquo illi apparuisse, quarum numerum cum is minimè distinguere potuisset, poëta omnes συνεκδοχικῶς avem dixit. Qua etiam figura paullo superius,

Hinc Remus auspicio se devovet, atque secundam
Solus avem servat ———

Quas deinde, cùm propius accessissent, duodecim esse cognovit. Cùm verò dicit, *Et simul ex alto longè polcherrima praepes*, respicit ad antiquorum de auguriis opinionem, qui crediderunt, è caelo non sine 68
Deorum voluntate aves immitti: cum quibus, quoniam altè volant, & ad ipsorum sedes proximè accedunt, Deos commercia habere, existimarunt. Laetam autem avem dixit metonymiae tropo ab effectu, quòd Romulum laetum reddebant, qui ab illis augustum Urbis auspicium expectabat. Vel, quòd avium laetitia Romuli laetitiam praesignabat: sicut illa cygnorum apud Maronem l. 1. Aen. futuram Trojanorum alacritatem. Eas autem aves vultures fuisse satis perspicuum est: quorum aspectus cur in rebus gerendis felicissimus habeatur, rationem reddit Plutarchus in Problematis.

AUREUS EXORITUR SOL] Euripides χρυσοφαὴς ἥλιος. Virgilius eodem epitheto l. 1. & 4. Geor.

Per duodena regit mundi Sol aureus astra.

Idem,

Quod superest, ubi pulsam hyemem Sol aureus egit.

TER QUATUOR] Apparet ex his, veteres numerorum rationem in auguriis habuisse. Quorum duodenarius in magna existimatione fuisse videtur, cùm ex hoc, tùm ex illo Maronis loco l. 1. Aen.

Aspice bis senos laetantes agmine cygnos.

Duodecim verò vultures Romulo apparuisse, omnes rerum Rom. scriptores consentiunt. Quibus visis Romulus animo erectus, Romanos bellicosos futuros, existimabat; quòd illud avium genus rapax sit, admodumque cruoris cupidum. Idem augurium scribit Dion l. 46. Augusto oblatum. Qui cùm prima die Comitiorum in Campum Martium progressus sex vultures vidisset, ac, dum milites alloqueretur, alios duodecim, id ad Romuli augurium referens regnum idem sibi portendi, ratus est.

a Avium, praepetibus sese, polcreisque loceis dant. Agell. l. 6. c. 6.
Conspicit inde sibei data Romolus esse priora,
b Auspicio regni stabilita scamna, solumque.

* Nec pol homo quisquam faciet impunè animatus Macrob. l. 6. c. 1.

a Vers. ἀκέφαλος. b Σχηματισμός.

est. Quatuor autem simplici *t* scripsimus, quia natura primam corripit, ut Ennius in hoc loco, & alibi,

Jamque adeo quatuor partum ——

Hanc syllabam poëtae cùm producere voluerunt, alteram consonam addiderunt; ut in euppedo, relligio, relliquus, relliquiae. Sunt qui duas postremas hujus dictionis syllabas in unam contrahentes non rectè legant,

Cedunt de caelo ter quattuor corpora sancta.

Corpora sancta avium] Lucretius l. 1.

Nec mortale genus, nec Divûm corpora sancta.

Et rursus l. eod.

Hunc tu Diva tuo recubantem corpore sancto.

Idem de avibus l. 2.

—— *corpora cuncta volantum.*

& l. 1. 2. & 5.

—— *corpora pennipotentum.*

Praepetibus sese, polcreisque loceis dant] Praepes à Graeca voce προπετὴς videtur emanasse; apud quos ea dictio significat, qui pronus ruit, vel fertur. Hinc ad loca transtulit Ennius, ad quae proclivis est allapsus, sicut etiam alibi, cùm dixit,

Brundusium polcro praecinctum praepete portu.

Praepetes autem aves dicuntur, ut tradit in *praepetes aves* Paullus ille, qui Festum
69 multis partibus amputatis loripedem reddidit, quae se ante auspicantem ferunt. Nam praepetere dicebant pro anteire. Aliis verò placet, praepetes aves ab auguribus appellari, quae opportunè praevolant, aut idoneas sedes capiunt; easque ab oscinibus differre tradunt, quòd illae volatu auguria praebebant, hae ore futura praedicebant; atque ita dictas ab os, & cano. Ad haec Servius l. 6. Aen. eo versu

Praepetibus pennis ausus se credere caelo.

praepetibus felicibus interpretatur. Praepetes enim boni augurii aves esse, dicit.

Conspicit inde sibei] Rem confirmat ab auspicio.

Stabilita scamna solumque] Metonymia pro regno, sed concinniùs,

—— *stabilitaque scamna, solumque.*

Non dissimile prorsus huic illud est, quod Atreus, ut opinor, apud veterem quendam poëtam pronunciavit,

—— *addo huc*

Quod mihi portento Caelestum pater
Prodigium misit regni stabilimen mei.

Nec pol homo] His versibus poëtam existimo Remi interitum esse prosequutum; qui, ut certior fuit opinio, non quòd Urbi nomen imponere, & imperare contenderit, necatus fuit; sed quòd in fratris contemptum transiluisset muros, quos ille constituerat, sanctosque devoverat. Unde Pomponius Jureconsultus libro II. ex variis lectionibus, ait, *Cives Romanos alià, quàm per portas egredi non licere; cum illud hostile, & abominandum sit; nam & Romuli frater Remus occisus traditur, ob id, quòd murum transcendere voluerit.* Livius l. 1. *Vulgatior fama est, ludibrio fratris Remum novos transiluisse muros: inde ab irato Romulo cum verbis quoque increpitans adjecisset, Sic deinde, quicunque alius transiliet mœnia mea, interfectum.* Verba haec itaque à Romulo Remum percutiente proferuntur, increpando, interminandoque, ne quis deinceps eadem poena deterritus idem audeat facinus. Illud verò, *Nec pol homo* vehementi cum iracundia, & stomacho prolatum videtur, ut illud Terentii in Andria,

Tu pol homo non es sobrius ——

Quisquam faciet impune] Citra noxam. Virgilius l. 6.

Hoc, nisi tu: nam mei calido das sanguine poenas.

* Ast heic, quem nunc tu tam torviter increpuisti. Non. *Torviter.*

* Quom tonuit laevum benè tempestate serena. Cic. l. 1. de Divin.

——*non illi quisquam se impunè tulisset.*

HOC NISI TU] A fortiori, quasi dicat Romulus, si tu frater non impunè fecisti, nemo utique impunè faciet.

NAM MI CALIDO DAS SANGUINE POENAS] Virgilius l. 9. ex Eunio,

Tu tamen interea calido mihi sanguine poenas
Persolves amborum, inquit ——

AST HIC, QUEM NUNC] In Nonio habetur hic locus, *Ennius Lupiast. Quem nunc tu tam torviter increpuisti.* Josephus Scali-
70 ger censet, legendum esse, *Ennius libro I. Ast hic, quem nunc tu tàm torviter increpuisti.* Cujus emendationi eò magis assentimur, quòd apud neminem hactenus Ennium in Lupiasta citatum ostendimus. Nec Nonii emendatoris probamus opinionem, qui pro *Lupiasta* Pancratiaste putat ibi esse reponendum. Nam eam fabulam non hexametro carmine scriptam fuisse, ex reliquiis, quae ex tanto naufragio servari potuerunt, conspicuum est; & hujusmodi fragmentum clarè liquet hexametri pedibus constare. Cui si *Ast hic* spondeus in prima sede addatur, integer remanebit hexameter. Caeterùm verbi hujus *increpo* significatio nòn multis planè hactenus examinata ansam praebuit, ut aliquantulum à Scaligeri lectione deflecterem. Itaque in Nonio legendum existimo, *Ennius libro I.* & mox pro, *Ast hic*, *Hasta*, ut sit versus,

Hasta, quem nunc tu tam torviter increpuisti.

In quo idem sit hasta increpare, quod Tibullo l. 1. Eleg. 1. increpare stimulo,

Et stimulo tardos increpuisse boves.

Nam Romulus rutro, ut ait Dionysius l. 1. in Remi caput inflicto, cum exanimavit. Est autem hoc loco increpare idem, quod minitando percutere; quod irae accensi hominis proprium est, qui dum in aliquem furenter irruit, unà manus, contumeliis, conviciisque additis, injicit. Sed id *κατὰ μείωσιν* dictum est, sicut illud Maronis, *Pulsatusve parens* pro occiso. Videntur autem haec à Laurentia amborum altrice expressa, quae ut mater utrunque diligebat, Romulum incusans, quòd objurgando fratri necem intulisset.

TORVITER] Antiquo more pro torvè; ut apud Plautum ampliter, Terentium duriter, Lucretium longiter, Catullum puriter, Tuberonem inimiciter pro, amplè, durè, longè, purè, inimicè. Statilius Maximus in libro de singularibus apud Ciceronem positis adnotavit, ab eo rarenter pro rarè dictum esse.

QUOM TONUIT LAEVUM] Romulus, mortuo fratri solutis justis, populique consensu firmata imperii sede, noluit ad regiae dignitatis fastigium evehi, nisi id prius Dii omine, augurioque comprobassent. Ubi igitur illuxit dies, qua de regno quid Diis placitum esset, observaret, stans sub dio, & in loco puro mundoque, victimis ritè mactatis, Jovem precatus est, caeterosque superos, quos coloniae praesides constituerat; ut, si Urbis novae ipsorum consensu imperio potitus esset, de caelo signum aliquod felix ederent. Quibus peractis, fulgur à sinistra ad dextram emicuit. Et hanc nimirùm veram hujus carminis sententiam, certamque sedem arbitramur. Hinc prodiit illud Maronis l. 2. Aen.

—— *subitoque fragore*
Intonuit laevum ——

Et l. 9.

Audiit, & coeli genitor de parte serena
Intonuit laevum ——

Ovid. l. 4. Fast. 71

Ille precabatur, tonitru dedit omine laevo
Juppiter, & laevo fulmina missa polo.

Ad eandem quoque sinistrae partis superstitio-

† --- ad armentas ipsius easdem. Non. *Armenta.*

† Ipsius ad armentas easdem.

stitionem pertinet locus ille Ciceronis in Mario,

Partibus intonuit caeli Pater ipse sinistris.
Sic aquilae clarum firmavit Juppiter omen.

Statius l. 3. Theb.

Signa feras, laevusque tones ——

Sinistra verò auguria, & auspicia ideo feliciora existimarunt, quia quae nobis sinistra sunt, à Diis dextera demittuntur. De qua re Dionysius libro II. Plutarchus in Problematis, Plinius, Pompejus, & Servius. Varro libro V. Epistolicar. quaest. ait, *A Deorum sede cùm in meridiem spectes ad sinistram sunt partes mundi exorientes: ad dextram occidentes: unde factum arbitror, ut sinistra meliora auspicia, quàm dextra esse existimentur.* Chalcidius autem vult, dexteram mundi partem esse orientem. Nam cùm mundus animal sit, id quidem intelligens, dexteras partes eas habebit, in quibus est initium motus, & ex qua parte, perinde ut caetera animalia, movetur primitus. Aliis verò placet sinistras partes ex Augurum disciplina esse septemtrionales: ideoque inde significatur, fulmina esse altiora, & Jovis domicilio proximiora. In quibus observationibus adeò Etruscos peritos fuisse proditum est, ut ἀπὸ τῦ αἴθραν ἀσκεῖν, quia scilicet de caelo servantes aetheri operam darent, denominationem acceperint. Horum disciplina Attalus philosophus optimè imbutus multa monebat consideranda, ut in fulminibus inspiceretur, scilicet ubi factum esset, quandò, cui, in qua re, quale, quantum. Quo quidem ritu à majoribus accepto, Romani in Magistratibus creandis perpetuò usi sunt, qui tandem à Caesare, cùm omnia jam in ejus potestatem essent delata, neglectus fuit. Hinc Lucanus l. 5.

Nec caelo servare licet, tonat augure surdo.

Bene tempestate serena] Hoc quidem est, quod rem mirabilem, ac prodigiosam facit, sereno scilicet, ac sudo caelo tonare, quod naturaliter fieri posse, negat Lucretius lib. VI. Ex hoc Ennii loco ductum est illud M. Varronis in Eumenidibus,

Dum sermone caenulam variamus,
Intereà tonuit benè tempestate serena.

Sed hìc *benè serena* pro valde serena intelligimus, ut paullò post,

Accipe daque fidem foedusque feri benè firmum,

pro valdè firmum: Et in VII. Ann.

Hocce loquutu' vocat, qui cùm benè saepe libenter.

Unde Porphyrio explicans illud Flacci l. 3. Carm.

—— *scelerum si benè poenitet* ——

ait, *benè pro valdè positum, ut apud Ennium frequenter.* Lucretius l. 5. 72

Donicum contrà pleno benè lumine fulsit,

Nec solum *benè* pro *valdè* poëta noster usus est, sed & *bonum* pro *magno* frequenter usurpavit; ut ex eodem Porphyrione cognoscere licet super illud ejusdem Flacci l. 1. Ser. Satyr. 1.

At bona pars hominum ——

Ubi ait, *bona nunc pro magna dictum est, ut saepe Ennius, & alii veteres.*

Ad armentas] De Caco, ni fallor, loquitur: qui Herculis boves abegerat. Et rectè quidem armentas dixerat, cùm boves magis armentorum, quàm jumentorum nomine appellari, Pomponius tradat in libro VI. ad Sabinum. Videtur autem hoc loco poëta digredi ad Herculis in Latio gesta narranda, cùm loqueretur de factis, quae Romulus Urbe condita fecit Herculi, quemadmodum in ejus memoriam ab Evandro quondam instituta fuerunt. Idque eò magis conjecturà ad suspicandum ducimur, quòd Livius agens l. 1. de sacris à Romulo, Graeco ritu Herculi institutis, mox Caci historiam prosequitur. Observat Nonius in *Armenta*, à veteribus armenta feminino genere usurpari. Festus in *Armentum*, *Invenies tamen*,

* Ille suos Deiveis mos sacrificare puellos.

Idem *Puellos.* & Fest. *Puelli.*

inquit, *feminine armentas apud Ennium positum.*

ILLE SUOS DEIVEIS MOS SACRIFICARE PUELLOS] Hic versus sine loci indice à Nonio adducitur: sed idoneo hoc loco, & congruenti positus est. Hactenus enim videtur poëta de Herculis sacris loqui, qui Geryone intercempto cùm ex Hispania victor in Italiam, quae tunc Saturnia appellabatur, pervenisset, nefarium abolevit ritum humana hostia Saturnum placandi. Nam, erecta ara in Saturnio colle, in ea puris ignibus hostias adoleri instituit: & ut pro veris hominibus, quos ligatis manibus è ponte Milvio in Tiberim deturbabant, effictas ex scirpo imagines projicerent. Quod in V. Fastorum explicavit Ovidius. Traditum quidem est, immania hujusmodi in Latio sacra ex Dodonaei Apollinis responso Pelasgis reddito initium habuisse. Qui cùm longos pòst errores in Italiam tandem appulissent, visoque propè Cotylam Aboriginum urbem lacu, in quo mobilis insula aquis ferebatur, rei novitatem admirarentur, oraculi memores longae peregrinationis finem se nactos esse, rati sunt. Nam illius vaticinio admoniti fuerant, ut in Siculorum Satùrnia terra Aboriginum Cotylam quaererent, ubi insula vehitur: cum quibus simul permisti Phoebo decimas mitterent, & Jovi capita, & virum Saturno. Sed cùm Pelasgi Aborigines vidissent magno exercitu obviam prodeuntes, inermes, supplicesque rogaverunt, ut eos in amicitiam reciperenr, solique partem concederent. Quod cùm ab illis perhumaniter impetrassent, oraculi monitis parentes humana victima Saturno sacrificare coeperunt. Eoque more ante Herculis adventum tota ea regio utebatur. Oraculi verba hoc modo apud Dionysium l. 1. Macro-
73 bium l. 1. Satur. c. 7. & Stephanum de Urbibus habentur;

Στείχετε μαιόμενοι Σικελῶν Σατουρνίαν αἶαν,
Ἠδ' Ἀβοριγενέων Κοτύλην, οὗ νᾶσος ὀχεῖται,
Οἷς ἀναμιχθέντες δεκάτην ἐκπέμψατε Φοίβῳ,
* *Καὶ κεφαλὰς Κρονίδῃ, καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα.*

Postremum hunc oraculi versum adducit Lactantius in lib. I. Divin. institut. ubi Varronis auctoritate comprobat, hunc ritum ex oraculi responso originem duxisse. In Macrobii exemplaribus pro Κρονίδῃ legitur Αἴδῃ, quam lectionem sequitur Arnobius; qui exprobrans l. 2. falsam Gentium religionem, ait, *Antè adventum in Italiam Herculis, cum ex Apollinis monitu Patri Diti, ac Saturno humanis capitibus supplicaretur: & hunc similiter morem, non fraude callidula, & nominum ambiguitate mutastis?* Ambigua enim ultimae dictionis significatio oraculum reddidit ambiguum. Nam φῶς lumen, & virum significat. Cur verò utrumque haec dictio significet, rationem explicat Plutarchus in libello, qui Λάθε βιώσας inscribitur: quòd scilicet homini naturalis cognoscendi cupido insita sit; ejusque animae substantiam lumen esse, aliqui ex antiquis philosophis fuerint arbitrati. De hoc verò sacrificandi ritu Ennium intellexisse, non est verendum. In Festi exemplaribus in *puellis* idem, ni fallor, versus sic legitur sine metri structura,

Poeni soliti suos sacrificare puellos.

Quem ità restituimus,

Ut Poeni soliti sos sacrificare puellos.

Qui versus quamvis verbis aliquantum ab illo, quem suprà ex Nonio retulimus, discrepet; sententiâ tamen nihil differt. Dionysius in I. libro, in quo plurimùm in recensendis Urbis primordiis occupatur, dum retulit, priscos illos Italiae homines Saturno humanas hostias immolare usos fuisse, addit, haud secus, quàm Carthaginienses, dum eorum urbs stetit. Quare fieri potest, ut hoc etiam modo id ab Ennio explicatum sit; antiquos scilicet illos Latii incolas Saturnum humanis victimis placare consuevisse,

Ut

Ut Poeni soliti sos sacrificare puellos.

Vel ut dicat, quòd priscis illis Latinis idem fuit, qui antea

Poenis, sos Deiveis mos sacrificare puellos.

Atque ita ab eo, quem refert Nonius, prima tantùm dictione differt. Varro apud D. Augustinum in doctissimis illis de Civitate Dei libris explicans rationem, cur Saturno à quibusdam pueri soliti essent immolari, sicut à Poenis; & natu majores à quibusdam, sicut à Gallis; *Quia*, inquit, *omnium seminum optimum est genus humanum.* Minutius autem Felix in Octavio aliam affert rationem: quòd scilicet
74 filios suos Saturnus devoravit. Unde meritò ei in nonnullis Africae partibus à parentibus infantes immolabantur, blanditiis, & osculo comprimente vagitum, ne flebilis hostia immolaretur. Idem ferè his verbis expressit Tertullianus in Apologetico, *Cum propriis filiis Saturnus non pepercit, extraneis utique non parcendo perseverabat; quos quidem ipsi parentes sui offerebant, & libentes exponebant, & infantibus blandiebantur, ne lacrimantes immolarentur.* Immò, ut refert Plutarchus in libello de superstitione, immitis, ac dura adstabat mater sine gemitu; quae si forte illacrimasset, aut ingemuisset, honore censebatur indigna: nec propterea à filii immolatione desistebant. Quin etiam ante statuam tibiis canentium sono, & timpana pulsantium strepitu, omnia resonabant, ne puerorum, dum mactabantur, ejulatus exaudiri posset. Et, quod maximè durum est, qui liberis carebant, à pauperibus parvulos, velut agnos, aut gallinas ad hunc usum sibi comparabant. De impio hujusmodi sacrorum, seu potius sacrilegiorum genere, meminit Plato in Atlantio, ac iterum in Minoë. Tertullianus adversus Gnosticos ait, *Sed enim Scytharum Dianam, aut Gallorum Mercurium, aut Afrorum Saturnum, hominum victima placari apud saeculum licuit.* Hunc verò morem à Carthaginis conditoribus institutum ad ejus usque excidium servatum fuisse tradit Q. Curtius l. 4. Quem cùm aliquando Iphicrates ab eis sustulisset, victi demum ab Agathocle, ut refert Diodorus l. 20. & Pescenius Festus in libris Historiarum per Satyram, Deum ob patria sacra obsoleta sibi iratum existimavère. Ac, ut numinis iracundiam sedarent, ducentos ingenuos pueros ad aras pecudum more crudelissimè trucidarunt. At Aeschylus in libro περὶ παροιμιῶν, & Daemon ajunt, apud Sardonem Carthaginiensium coloniam non pueros, sed senes supra septuagesimum annum Saturno immolari solitos. Sed Clitarchus ait, patrium Carthaginiensibus institutum fuisse, in magnis votis puerum in porrectas aenei Saturni simulacri manus imponere; sub quo clibanum succendebant, ut puer ignis vapore contractus ridentis speciem praeberet. Memorat Diodorus l. 20. Carthagini aeneum Saturni Colossum fuisse, qui manus supinas in terra inclinatas exporrigebat ità, ut puer, qui in illis sacrificandi gratià imponeretur, illicò involutus in quandam igne plenam voraginem incideret. Ejus verba haec sunt, ἦν δὲ παρ᾽ αὐτοῖς ἀνδριὰς Κρόνου χαλκοῦς ἐκτετακὼς τὰς χεῖρας ὑπτίας ἐγκεκλιμένας ἐπὶ τὴν γῆν. ὥστε τὸν ἐπιτεθέντα τῶν παίδων ἀποκυλίεσθαι, καὶ πίπτειν εἴς τι χάσμα πλῆρες πυρός. Qui mos nostris quoque superioribus temporibus nondum omnino abolitus erat. Nam in quadam Americae insula Carolina appellata multae aeneae imagines formà eàdem sunt inventae; in quarum manibus, subditis ignibus effervescentibus, pueri imponebantur: qui ardore conflagrantes animam efflabant. Barbarum hunc, ac penitus inhumanum Car- 75
thaginensium morem Imilce Annibalis conjux, cujus filius eo ritu litandus erat, apud Silium l. 4. deflet his vocibus,

Quae porrò haec pietas, delubra aspergere tabo?
Heu primae scelerum caussae mortalibus aegris;
Naturam nescire Deûm, justa ite precari
Ture pio, caedumque feros avertite ritus.

Non dissimili sententia detestatur idem Empedocles, à quo haec ferè desumpta videntur.

Μορφὴν δ᾽ ἀλλάξαντα πατὴρ φίλον υἱὸν ἀείρας

* Saturnus, quem Caelu' [a] genit --- Non. *Calui* & Char.l.1.

* --- de qua latè Saturnia terra. Var.l.4. de l. Lat.

a genuit.

Σφάζει ἐπευχόμενος μέγα νήπιος. οἱ δὲ πορεῦνται
Λισσόμενον θύοντες, ὁ δ' ἀνήκουστος ὁμοκλέων,
Σφάξας, ἐν μεγάροισι κακὴν ἀλεγύνατο δαῖτα.
Ὥς δ' αὔτως πατὴρ υἱὸς ἑλὼν καὶ μητέρα παῖδες
Θυμὸν ἀποῤῥαίσαντα, φίλας κατὰ σάρκας ἔδουσι.

Plutarchus libro eodem de superstitione, quem suprà memoravimus, ait, quòd Carthaginiensibus longè melius fuisset, Critiam, aut Diagoram, atheos, & impietatis auctores accersere, atque eorum placitis, ac institutis, nullos esse Deos, aut Daemonas asserere, quàm talibus sacrificiis uti. Heae Geloni, quamvis Tyranno, adeò impia, ac horrida visa sunt, ut, cùm Carthaginienses apud Himeram debellasset, in pacis foederibus inscribere coëgerit, ut ab immolandis Saturno filiis desisterent. Hoc deinde nefarium scelus Tiberius Africae Proconsul substulit; qui, ut testatur Tertullianus lib. advers. Gent. ejus immolationis sacerdotes in arboribus, quae Saturni templum patulis diffusae ramis opacabant, crucibus suffixit. Increbuit etiam ferina illa barbaries apud Rhodios, qui pridie Non. Jul. ejus Dei aram humano sanguine aspergebant, ut ex libro II. Porphyrii *περὶ ἀποχῆς τῶν ἐμψύχων* repetunt Eusebius in lib. IV. *περὶ εὐαγγελικῆς παρασκευῆς*, & Theodoretus in libro VII. *θεραπευτικῆς τῶν ἑλληνικῶν παθημάτων*. Phoenices in maximis calamitatibus aliquot ex iis, quos plurimùm diligerent, Saturno devoventes, jugulabant; ut à Philone Byblio proditum est in libris, quos à Sanchuniathone Phoenicum lingua conscriptos in Graecam transtulit. A quo more Phoenices dicti sunt *παρὰ τὸ φονεύειν*. Ad quod etiam respiciens Aristoteles in libris *περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων* ait, eos populos Phoenices appellari, quòd primi maria navigantes, quocunque appellerent, omnes necarent: nam secundùm Perraeborum linguam *φοινίξαι* trucidare significat. Apud Curetas, ut Ister refert in eo libro, quo Cretensium sacrificia collegit, idem etiam mos invaluit. Ex quibus omnibus effluxit, ut, cùm quis necandus esset, Saturni hostia appellaretur. Plaut. Amphytr.

Faxo, ut bubulis coriis onustus sis, Saturni hostia. 76.

Diversis tandem locis diversis numinibus eadem mactabatur hostia, Baccho scilicet, ut Euelpis Charistius ait, in Chio, & Tenedo; Marti Lacedaemone, ut refert Apollodorus; Junoni Hietopoli, ut in libro *περὶ ἀρχαϊσμοῦ, καὶ εὐσεβείας* testatur Manethus; Minervae Laodiceae, ut Pallas tradit in libro, quo Mythrae mysteria complexus est; Diomedi Salamine, undè immanissimum eum ritum Diphylus Cypriorum Rex substulit, qui humanam hostiam in bovis immolationem permutavit. Sed illud apud Tribalos est omni atrocitate atrocius; à quibus, ut in extremo secundo Topicorum refert Aristoteles, laudi gloriaeque ducitur parentem immolare.

SATURNUS, QUEM COELU' GENIT] Saturnum Caeli filium fuisse, testatur Hesiodus in Theogonia, & Orpheus in Hymnis, quos Tatianus in Oratione *πρὸς Ἕλληνας* ad Onomacritum auctorem retulit. Caelum verò neutro genere Deorum sedem, Caelus Deum significat; quemadmodum Orcum inferorum locum, & Plutonem Orcus.

GENIT] Ἀρχαϊκῶς pro genuit. Lucretius l. 3.

—— *totum video per inane geni res.*

Et ibid.

Totum posse extrà corpus durare, genique.

DE QUA LATE SATURNIA TERRA] In frag-

* Audire est operae pretium, procedere rectè, Porph. & Acron. in l. 1. Ser. Sat. 2.
Qui rem Romanam, Latiumque [a] augescere voltis. Var. *Testamento.*

a adsciscere, algiscere, & alciscere.

fragmento Originum, quod M. Catonis nomine manibus teritur, haec sunt, *A quo Saturno Saturnia olim, quod nunc Capitolium, & ab eo latè Saturnia terra.* Quae verba existimo non M. Catonis esse, sed potius Annii Viterbensis, qui ea ex Varrone transcripsit. Ita enim is in lib. IV. de lingua Latina de eodem Capitolio ait, *Hunc anteà montem Saturnium appellatum prodiderunt, & ab eo latè Saturniam terram, ut etiam Ennius appellat.* Nec quidem ineptè ex hoc loco dimidiatum hunc versum, ut Ennianum descripsimus, & hîc aptavimus: cùm non ab re videatur poëta de Saturni sacrificio verba faciens, loci, ubi coleretur, meminisse. De hujusmodi cultu, & Herculis in Italiam adventu, ex eadem ipsius Ennii sententia, nonnulla videtur Halicarnasseus in sua historia consuisse. Qui similiter de Capitolio lib. 1. inquit, ὡς δὲ ἐγὼ συμβαλλόμενος εὑρίσκω καὶ πρὶν Ἡρακλέα ἐλθεῖν εἰς Ἰταλίαν, ἱερὸς ἦν ὁ τόπος τοῦ Κρόνου, καλούμενος ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων Σατόρνιος, καὶ ἄλλη δὲ ἀκτὴ σύμπασα, ἡ νῦν Ἰταλία καλουμένη τῷ θεῷ τούτῳ ἀνέκειτο, Σατορνία πρὸς τῶν ἐνοικούντων ὀνομαζομένη. Hoc est, *Sed quantum ego conjectura consequi possum, etiam antè Herculis in Italiam adventum sacer erat Saturno is locus, qui ab incolis Saturnius dicebatur. Quin & ora universa, quam nunc Italiam dicunt, huic Deo dicata erat, Saturniaque ab habitatoribus appellata est.* Arnobius l. 3. *Janus Janiculi conditor, & civitatis Saturniae Saturnus auctor.* Virgilius de utroque l. 8.

Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.

77 Itaque ex his suspicor, Ennium scripsisse,

—— olim Saturnia nomen
Huic fuerat, de qua latè Saturnia terra.

Audire est operae pretium] Duos hos versus Porphyrioni, & Acroni acceptos referimus. Uterque enim in illis Horatii verbis l. 1. Satyr.

Audire est operae pretium procedere rectè,
Qui moechos vultis, ut omni parte laborent.

ostendunt, Horatium Ennianis versibus praeclare abusum. Hujusmodi verò parodiis Graeci frequentiùs, quàm Latini jocati sunt; & praecipuè Matron, Hegemon Thasius, Hipponactes, Timon Phliasius, & Sopater. Varro in Satyra, quam Testamentum inscripsit περὶ διαθήκης μετὰ φιλοφθονίας, postremum hunc Ennii versum, nullâ auctoris mentione factâ, ita affert,

Qui rem Romanam, Latiumque adsciscere voltis.

Arbitror autem, verba haec esse Romuli ad Senatum; qui constitutâ jam Repub. cùm praevideret ob mulierum inopiam diu eam servari non posse, de Patrum, quos elegerat, consilio in finitimas regiones ad ineundam societatem legatos misit; eamque jussit, ut connubiorum foedere confirmarent. Qui cùm re infectâ rediissent, Romulus de vi inferenda cogitans Senatum consuluit. Cumque omnes ejus sententiam comprobassent, indicitur festus Neptuno dies: conveniunt è finibus undique multi, & Sabini praecipuè cum liberis, & conjugibus hilari animo ab omni suspicione alieni. Celebrantur spectacula: virgines vi rapiuntur, domosque à Romanis deferuntur. His igitur verbis, *Audire est operae pretium*, facit Romulus Romanos attentos ab utilitate rei, atque necessitate. Terentius in Andria iisdem est verbis usus,

Audireque eorum est operae pretium audaciam.

Quod exponens Donatus, *Dicitur*, inquit, *operae pretium de mirificis, atque laudabilibus. Nam & ea, quae magna sunt, etiam si mala, tamen miramur, quia libenter audiamus, & hoc pretium est operae, id est audiendi.*

Rem Romanam] Romanum Imperium. Idem alibi,

Moribus antiquis res stat Romana, vireisq;.

Vir-

Virgine' nam sibi quisque domi Romanus habet sas. Fest. Sas.

Accipe, daque fidem, foedusque feri benè firmum. Macr. l. 6. c. 1.

Virgilius de Marcello, l. 6.

Hic rem Romanam magno turbante tumultu
Sistet Eques ——

Varias hujus dictionis significationes hoc uno versu complectitur Ausonius,

Imperium, litem, Venerem cur una notat res?

VIRGINE' NAM SIBI] Si *Virgines* legeretur, creticus pro dactylo positus esset.

SAS] Sas, & sos, pro suas, & suos, ab Ennio saepè est repetitum.

78 ACCIPE DAQUE FIDEM] Pacta, ac foedera tribus modis comperimus veteres sancire consuevisse: verbis, ut jurejurando, factis, ut mactatis victimis, manibus, quia his fidem obstringebant. Unde tria apud eos erant rupti foederis crimina; perjurii, arae violatae, & fractae fidei. Videtur hoc loco de eo foedere poëta loqui, quod inter Romanos, & Sabinos ictum est. Qui, ut improbissimum virginum raptum ulciscerentur, Romanos adorti sunt; captoque Capitolio, Tarpeia Vestali virgine prodente, cùm acerrimum praelium committere pararent, raptarum lacrimis, atque obtestationibus composità irà, foedus paciscuntur. Quare haec verba à Romulo foedus componente prolata, arbitror: hujusmodi pacis conditione propositâ, ut scilicet aequâ potestate in urbe Tatius Sabinorum Rex, & ipse, alternis diebus imperarent. Quam sententiam declarat versus, qui mox sequitur,

Alternum seritote diem concorditer ambo.

Refert Dionysius l. 21. Romulum, ac Tatium antè aras circa mediam sacram viam foedus icisse. Ubi permistis insimul Romanis, ac Sabinis, se invicem consalutarunt. Plutarchus in Romulo prodidit, illud sancitum fuisse in loco, quod Comitium à coëundo appellatum est. Ea de re sic Livius l. 1. *Inde ad foedus faciendum Duces prodeunt; nec pacem modò, sed civitatem unam ex duabus faciunt: regnum consociant; imperium omne conferunt Romam. Ita geminata Urbe, ut Sabinis tamen aliquid daretur, Quirites à Curibus appellati sunt.* Huc alludit Virgilius, cum Aeneam ab Evandro pacem petentem inducit l. 8.

Accipe, daque fidem, sunt nobis fortia bello
Pectora ——

Idem ibid. universam hanc historiam finxit in Aeneae clypeo Vulcanum insculpsisse;

Nec procul hinc Romam, & raptas sine more Sabinas
Consessu caveae, magnis Circensibus actis,
Addiderat; subitoque novum consurgere bellum
Romulidis, Tatioque seni, Curibusque severis.
Post iidem inter se posito certamine Reges
Armati Jovis ante aras, paterasque tenentes
Stabant; & caesa jungebant foedera porca.

Nec solùm duas civitates in unam Romulus, & Tatius redegerunt, verùm, ut populorum tranquillitati magis consulerent, ac foedera diu inviolata servarentur, eam in tres Equitum centurias diviserunt; quarum duae Ramnensium, & Tatiensium ab eorum nominibus fuerunt appellatae, tertia verò Lucerum, cujus origo, ut tradit Livius l. 1. incerta est. Harum autem Ennium meminisse, Varronis indicio liquet, qui libro IV. ad Ciceronem inquit, *Ager Romanus primus divisus in partes tris, à quo* 79 *Tribus appellatae, Tatiensium, Ramnium, Lucerum, nominatae, ut ait Ennius, Tatienses à Tatio, Ramnenses à Romulo, Luceres (ut ait Junius) à Lucumone.* Sed Plutarchus *in Romulo* vult, dictam fuisse διὰ τὸ ἄλσος, quod Latini lucum appellant; in quo Romulus Asylum fugientibus constituerat. Τὸ γὰρ ἄλσος, ut inquit Claudius Tuscus, κατὰ σέρησιν, λοῦκον οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσι παρὰ τὸ ἀφεγγὲς ὡς ἄξυλον τὴν ὕλην. Sed omnia haec tribuum vocabula Volumnius Etrusca esse arbitratur. De iis Propertius l. 4.

Hinc Tities Ramnesque viri, Luceresque coloni.

FOE-

ꙍ

ª Alternum feritote diem concorditer ambo. Char. l. 2.

ꙍ

--- hasteis Ser. 2. Aen.

Horret ager, campeique armeis sublimibus ardent.

a Aeternum.

Foedusque feri] Eunius Grammaticus, cujus paullò antè mentio facta est, ait apud Varronem l. 4. de lin. Lat. *Et per hos etiam nunc fit foedus, quod fidus dictum.* Sed ferire foedus Homerica est imitatio; ita enim inquit,

—— ὅρκια πιςὰ ταμόντες. ——

Et

—— ὄφρ' ὅρκια πιςὰ τάμωμεν ——

Cicero pro Rabirio, *foedus ferire in Capitolio viderat.* Et pro domo sua, *foedera feriebantur pecuniarum.* Virgilius l. 10.

—— *haud fit mora, Tharcon*
Jungit opes, foedusque ferit ——

Alternum seritote diem] *Seritote*, à sero, quod ordinare, & disponere significat; hoc est, ut diximus, alternis diebus imperium administrare. Sed meliùs fortasse,

Alterna scitote die concorditer ambo.

à verbo scisco, quod sancire, & edicere significat; à quo *sciscitote*, & inde sublata per syncopen syllaba *scitote*. Simile quid est apud auctorem de viris illustribus, qui ait, Procam Regem Albanorum, Amulio atque Numitori filiis regnum annuis vicibus habendum reliquisse; & ut alternis imperarent.

Concorditer] A concorditas concorditer dictum est, quemadmodum à gravitas, & humanitas, graviter, & humaniter.

Hasteis horret ager] Horret hastis ager haud secus, atque aristis. Ex eadem officina ille versus prodiit in Scipione,

Sparsis hasteis longeis campus splendet, & horret.

Quo venustissimè Poëta noster comprehendit, quae longiori verborum ambitu Homerus Iliad. ν.

Ἔφριξεν δὲ μάχη φθισίμβροτος ἐγχείῃσι
Μακρῇς, ἃς εἶχον ταμεσίχροας, ὄσσε δ' ἄμερδεν
Αὐγὴ χαλκείη κορύθων ἀπὸ λαμπομενάων
Θωρήκωντε νεοσμήκτων, σακέων τε φαεινῶν.

Demetrius Phalereus in libello περὶ ἑρμηνείας profert in exemplum primas prioris carminis Homeri dictiones, Ἔφριξεν δὲ μάχη, ut ostenderet, quaedam aptiùs, & magis propriè translationibus exprimi, quàm propriis; observatque Homerum 80 pugnam, tanquàm animantem, horrere, dixisse. Ennianam verò translationem aemulatus Virgilius l. 7. ait,

—— *atraque latè*
Horrescit strictis seges ensibus ——

Et l. 12.

—— *strictisque seges mucronibus horret*
Ferrea ——

Et l. 2. Geor.

Nec galeis, densisque virûm seges horruit hastis.

Lycophron in Cassandra,

πέφρικαν δ' ὥστε λήϊα γυῖαι
Λόγχαις ἀποςίλβοντες ——

Haec autem translatio adeò Papinio venusta visa est l. 2. Theb. ut iisdem Ennii verbis carmen inchoaverit; quamvis Lucilium eam, & auctorem irrisisse, proditum sit, quòd potius dixerit, *Horret ager*, quàm, *horret & alget*. Hinc fortasse illud Horatii l. 1. Satyr. de eodem Lucilio,

Non ridet versus Enni gravitate minores.

At Maro, cujus acre, exquisitumque judicium non est cum Lucilio conferendum, non modò non irrisit, sed ità integrum hunc versum in divinum summ poema transtulit l. 11.

—— *tum latè ferreus hastis*
Horret ager: campique armis sublimibus ardent.

Campeique armeis sublimibus ardent] Hyperbole. Euripides in Phoenissis,

Κατὰ χαλκὸν ἅπαν πεδίον ἀστράπτει.

--- desunt rivos, camposque † remant --- *Fest. Remant.*

Constitit inde locei † propter sos dia Dearum. *Idem Sos.*

* Unus erit, quem tu tolles ad caerula caeli *Var. l. 6. de lin. Lat.*

Apollonius l. 1. simpliciter dixit, fulgebant arma sub sole; sed addidit, quod orationem amplificavit, ignis instar,

> Στράπτε δ' ὑπ' ἠελίῳ φλογὶ εἴκελα νηὸς ἰούσης
> Τεύχεα ——

Quod videtur ab Homero mutuatus, qui in β Iliados ait,

> Ἠΰτε πῦρ ἀΐδηλον ἐπιφλέγει ἄσπετον ὕλην
> Οὔρεος ἐν κορυφῆς, ἕκαθεν δέ τε φαίνεται αὐγή.
> Ὥς τῶν ἐρχομένων ἀπὸ χαλκοῦ θεσπεσίοιο
> Αἴγλη παμφανόωσα δι' αἰθέρος οὐρανὸν ἷκε.

Sed quàm splendidus, & sublimis est ille Lucretii locus l. 2.

> *Fulgor ibi ad caelum se tollit, totaque circum*
> *Aere renidescit tellus* ——

Virgilius l. 2.

> *Ardentes clypeos, atque aera micantia cerno.*

Inde Lucanus l. 1.

> *Ardentesque acies percussis sole corusco*
> *Conspexit telis* ——

Attius Epinausimache,

> *Ab classe ad urbem tendunt, nec quisquam potest*
> *Fulgentium armûm armatus ardorem obtui.*

Describebat forsitan his verbis Ennius Romanorum cum Caeninensibus certamen. Qui cùm in Romanum agrum irruissent, effuseque vastarent; eis Romulus cum exercitu, ut l. 1. ait Livius, obvius fit, levique certamine docet, vanam sine viribus iram esse: exercitum fundit, fugatque, fusum persequitur. Quapropter ea, quae sequuntur

DESUNT RIVOS, CAMPOSQUE REMANT] ab his non longè abesse arbitror; ut pòst Romanorum victoriam hostium fugam describeret. Sed hic locus foedis conspersus est maculis, qui in Festo sic habetur, *Remanant, repent, Ennius lib. I. desunt rivos camposque remant.* Pro quo *remanant* reponendum est. Nam frustrà Festus pro explicatione verbi *Remanant* haec Ennii verba retulisset, si *remant* ibi legeretur; & quòd ità scriptum fuerit, etiam metri lex suadet. Campos verò remanare, idem esse censeo, quod effusè hinc inde palantes, ut fugientium mos est, per varia loca vagari. Vel legendus est hic locus, ut emendat Fulvius Ursinus,

> —— *deserunt clivos, camposque revitant.*

CONSTITIT INDE LOCEI PROPTER SOS] Ennius An. 8.

> *Inde locei lituus sonitus effundit acutos.*

Lucilius l. 30. Sat.

> *Multis inde locei sermonibu' concelebrarunt.*

Lucretius l. 5.

> —— *inde loci mortalia saecla creavit.*

Existimo his verbis poëtam ostendere voluisse, Venerem pleno superûm concilio Jovem *propter sos*, hoc est, propter Romanos orasse; ac eadem ratione hìc Ennium de Venere loquentem *suos* Romanos intelligere, qua Maro l. 1. Aen. sub persona Jovis Venerem alloquentis *tuos*, cùm ait,

> *Parce metu Cytherea, manent immota tuorum*
> *Fata tibi* ——

Oravit fortasse Jovem Venus, ut propagatis imperii finibus Romulum tandem in Deorum numero referret.

DIA DEARUM] Veneris periphrasis. Homerus; δῖα θεάων. Aliqui codices habent,

> *Constitit inde locei circum sos Dea Dearum.*

Alii *dia diarum*; alii *Dea diarum.*

UNUS ERIT QUEM TU TOLLES] Sunt, ni fallor, verba Jovis ad Venerem pollicentis eam aliquando Romulum in caelum sublaturam. Quod imitatus Virgilius sub iisdem personis, Veneris nimirùm pro Aenea rogantis, & Jovis idem promittentis, ait l. 1. Aen.

--sub-

Templa, ---

ꙍ

--- quem super ingens

Porta tonat caeli --- Senec. l. 19. Epist.

——— *sublimemque feres ad sidera caeli*
Magnanimum Aeneam ———

Item Juppiter apud eundem cum Junone loquens l. 12.

Indigetem Aeneam scis ipsa, & scire fateris
Deberi caelo, fatisque ad sidera tolli.

82 Ovidius autem l. 15. Martem inducit à Jove petentem, ut, quod aliàs de Romulo pollicitus fuerat, servaret,

Tempus adest, Genitor, quoniam fundamine magno
Res Romana valet, & praeside pendet ab uno,
Praemia jam promissa mihi, dignoque nepoti
Solvere, & ablatum terris imponere caelo.
Tu mihi concilio quondam praesente Deorum,
(Nam memoro, memorique animo pia verba notavi)
Unus erit, quem tu tolles ad sidera caeli,
Dixisti: rata sit verborum summa tuorum.

Idem rursus l. 5. Fast.

Unus erit, quem tu tolles ad caerula caeli,
Tu mihi dixisti: sint rata dicta Jovis.

Ad hanc apotheosin respexit Maro in VI,

Et Pater ipse suo superûm jam signet honore.

Juno apud Flaccum l. 3. car.

——— *protinus & graves*
Iras, & invisum nepotem
Troica quem peperit Sacerdos,
Marti redonabo. illum ego lucidas
Inire sedeis, ducere nectaris
Succos, & adscribi quietis
Ordinibus patiar Deorum.

Quis autem hujus carminis auctor sit, Varro non memorat: Ennii tamen esse, & hunc sibi proprium locum deposcere, ex iis, quae supra retulimus, conjici potest.

Ad caerula caelei templa] Αἰθέρος τέμενος Aeschyli imitatione. Rursus Ennius,

Quamquam multa manus ad caelei caerula templa
Tendebam ———

Unde ait Seneca in Herc. fur. *summi aetheris templa.* Quá voce variis epithetis exornata frequenter á poetis caelum appellatum est. Ennius in Hecuba,

O magna templa caelitum,
Commista stelleis splendideis.

Vetus quidam Poëta, *Aeterna templa caelei.* Varro in Satyra, quae Bimarcus dicitur,

——— *tunc repentè caelitum*
Altum tonitribus caelum tonescit.

Terentius in Eunucho,

Ad quem Deum? Qui templa caeli summa sonitu concutit.

Qui locus, ut observat Donatus, παρῳδία est de Ennio. Lucretius l. 1.

Nec mare, nec tellus, nec caeli lucida templa.

Idem duro sanè adjuncto ibid.

——— *caeli tonitralia templa.*

Et rursus ibid.

——— *caeli*
Densabant procul à terris fulgentia templa.

Et l. 5. 83

Fumida cùm caeli scintillant omnia templa.

Idem aliquandò pro caelo simpliciter dixit *caeli caerula.* Nam caerulus, sive caeruleus color proprius sereni caeli esse videtur. Unde caeruleum mare dicitur, quòd caeli colorem referat, qui à Graecis κυάνεος dicitur: & hinc cyaneae undae in veteri inscriptione. Nec solùm de caelo Ennius *templa* dixit, verùm etiam de inferis; ut in Andromacha,

Acherusia templa alta Orcei, pallida
Letei obnubila, obsita tenebreis loca.

Unde Lucretius l. 1.

Et si praeterea tamen esse Acherusia templa,
Ennius aeternis exponit versibus edens.

Quo etiam modo de mari dixit Ovidius in Halieutico *ponti templa.*

Quem super ingens porta tonat caelei] In Seneca sic habetur hic locus,

* Romolus in caelo cum Diis genitalibus aevum
Degit, --- Cic. 1. Tusc. & Ser. 6. Aen.

Felicem deinde se putabat, quod invenerit, unde visum sit Virgilio dicere --- quem super ingens Porta tonat caeli, --- Ennium hoc ait Homero surripuisse, Ennio Virgilium. Esse etiam apud Ciceronem in ipsis de Repub. hoc Epigramma,

Si fas est plagas Caelestum scandere cuiquam:
Mi soli caeli maxima porta patet.

Hoc modo legitur in vetusto exemplari manuscripto; cùm in passim vulgatis habeatur, *Esse enim apud Ciceronem*, &c. Quod si postremae lectioni fides haberetur, eum locum, --- *quem super ingens Porta tonat caeli* --- Virgilius haud esset totum ex Ennio mutuatus, cùm tamen illud appareat in bibliothcca Carbonaria ex vetusto fragmento in membranis Anonymi cujusdam Grammatici; qui agens de verbis neutris impersonalibus expressè ex Ennio citat verba illa, --- *quem super ingens Porta tonat caeli.* Quae de signis Romuli apotheosim praecedentibus intelligenda sunt. De quibus ait Livius lib. 1. *Dum enim ad Caprae paludem concionem haberet, subitò coorta tempestas cum magno fragore, tonitribusque tam denso Regem operuit nimbo, ut conspectum ejus concioni abstulerit; nec deinde in terris Romulus fuit.* Quod etiam in ejus vita refert Plutarchus: quamvis id Varroni commentitium videatur, qui asserit post Rostra Romuli sepulcrum fuisse. Hanc sententiam confirmat Flaccus in Epodo Ode 16.

Quaeque carent ventis, & solibus ossa Quirini,
Nefas videre, dissipabit insolens.

Homeri, ut opinor, locus, unde haec sumpsit Ennius, est in 5 Iliados, ubi Horas caeli portas custodire finxit,

Αὐτόμαται δ᾽ἐ πύλαι μύκον ὀρανῦ ἃς ἔχον ὧραι.

Hinc Ovidius de Jano l. 1. Fast.

Praesideo foribus caeli cum mitibus Horis.

84 ROMOLUS IN CAELO] Versus hic à Cicerone l. 1. Tusc. & Servio l. 6. Aen. referetur; ab hoc quidem integer, ab illo verò mutilus. Sunt autem haec verba Julii Proculi, qui Romanis Regis desiderio oblanguentibus, ac propter repentinam, horribilemque tempestatem, quâ ille sublatus fuerat, terrore perculsis, inquit, Romulum sibi augustiori formâ in Quirinali colle apparuisse: quem, cum horrore perfusus, venerabundus adoraret, jussisse, ut populo nunciaret, se in caelum devehi, suisque nunquàm defuturum. Ut propterea virtutem, remque militarem colerent; quandoquidem Romam orbis caput futuram Fata statuissent: atque his dictis ex illius conspectu evanuisse. Sed Romulum formâ proceriorem visum ad superos abeuntem, testatur auctor de viris illustribus. Aristobulus lib. II. Rerum Italicarum, & Ovidius l. 2. Fast. ubi ait,

Pulcer, & humano major, trabeaque decorus
Romulus ———

Opinabantur veteres, eos, qui in Deorum numerum ex hominibus relati essent, vel Deorum ope quidpiam praeter humanas vires effecissent, caeteris hominibus proceriores videri solitos. Unde Tlesimachus Pisistrati Orchomeniorum Regis filius, ut refert Theophilus lib. II. Rerum Peloponnesiacarum, conscius in patrem conspirationis, populo in Curiam effrenatius irruenti, commentitio figmento persuasit, Pisistratum supra mortalem speciem ad Pisaeum montem magnâ velocitate fuisse delatum. Tranquillus in Claudio, *Non prius destitit insequi, quàm species barbarae mulieris humana amplior victorem tendere ultra sermone Latino prohibuisset.* Tacitus l. 8. *Oblata ei species muliebris ultra modum humanum, & audita est vox.* Hinc Maro rerum omnium peritissimus de Creusa l. 2. Aen. dixit,

——— *& nota major imago.*

Et apud eundem l. 4. Aen. Dido,

Et nunc magna mei sub terras ibit imago.

Lucretius l. 5. ubi de origine religionis agit,

Egre-

Egregias animo facies vigilante videbant,
Et magis in ſomnis mirando corporis auctu.

Silius libro XI,

Et Paulli ſtare ingentem miraberis umbram.

Et libro XIII. de Hamilcare,

Celſus abit greſſu, majorque receſſit imago.

Idem lib. XI. loquens de Virtute & Voluptate,

Cùm ſubitò aſſiſtunt dextra, laevaque per auras
Allapſae, haud paullùm mortali major imago.

Livius l. 8. de patre Decio, *Armatus in equum inſiluit, ac ſe in medios immiſit. Conſpectus ab utraque acie fuit aliquantò augu-*
85 *ſtior humano viſu, ſicut caelo miſſus piaculum omnis Deorum irae, qui peſtem ab ſuis averſam in hoſtes ferret.* Idem l. 1. de Evandro ait, quòd conſpecto Herculis habitu ac formâ aliquanto ampliore, auguſtioreque humanâ, auditoque nomine, parente, ac patria, aram ei dicavit. Magnum quoque Alexandrum teſtatur Solinus cap. 14. formâ ſupra hominem auguſtiore fuiſſe. Hinc factum eſt, ut Romani eo majores Heroum ſtatuas facerent, quò majori eos honore dignos exiſtimabant.

Cum Diis genitalibus] Intelligit Jovem, Martem, & Venerem, à quibus Romulus originem duxerat. Propriè autem Dii Genitales, ſive Indigetes dicuntur, qui prius homines fuerunt, & deinde ob praeclara facinora in Deorum coetum adſciti, quos & Novenſiles à novitate veteres nuncuparunt: unde Aeneam, Jovem Indigetem appellarunt; eique ſacellum cum hac inſcriptione dicarunt. ΠΑΤΡΟΣ ΘΕΟΥ͂ ΧΘΟΝΙΌΥ, ὍΣ ΠΟΤΑΜΟΥ͂ ΝΟΜΙΚΊΟΥ ῬΕΥ͂ΜΑ ΔΙΈΠΕΙ. De quo Tibullus l. 2. Eleg. 5.

Illic ſanctus eris, cùm te veneranda Numici
Unda Deum caelo miſerit Indigetem.

Ovidius l. 14. Met.

——— *quem turba Quirini*
Nuncupat Indigetem, templo que arisque recepit.

Sed Mapheus Vegius non malus poëta, dum haec eadem Naſonis veſtigia accuratiùs perſequitur, non longè diſparia impreſſit, totidem ſcilicet verbis eandem proferens ſententiam,

——— *quem Julia proles*
Indigetem appellat, templisque imponit honores.

Graeci Indigetes ἀνθρωποδαίμονας, θεοὺς πολίτας, ἀστυνόμους δαίμονας, ἐγγενεῖς, ἐπιχωρίους, πολιούχους, & πολισσούχους vocant. Sunt etiam qui putent, Genitales Deos intelligi, qui innatâ eorum foecunditate res omnes, quae gignuntur, pariant, atque propagent. At Turnebus in ſuis Adverſariorum libris l. 20. c. 24. putat verbum *genitalis* ab Ennio quodammodo eſſe novatum: indeque Ciceronis locum, qui ſic vulgò habetur in extremo libro de Oratore, *Vel ſaepe, vel ſine conjunctione verba novantur, ut ille ſenſus diſertus indigenitalis;* putat eſſe legendum, *ut ille Ennius, Dii Genitales.* Sed Lambini lectio antiquae ſcripturae ſimilior eſt, & ad veritatem propenſior; ſic enim habet, *Ut illud ſenis diſerti, Dii Genitales.* Rectè nimirum pro ſene diſerto Ennium ſignificans. Auſonius in Periocha libri IV. Iliad.

Juppiter interea cum Diis Genitalibus unà
Concilium cogit ſuperùm de rebus Achivis.

Aliqui pro *Genitalibus* non benè legunt, *Genialibus.* Sunt enim Geniales Dii, ut Feſtus ait in *Genitales, aqua, terra, ignis, aër; ea enim ſunt ſemina rerum, quae Graecorum alii ςοιχεῖα, alii σπέρματα vocant. Duodecim quoque ſigna, Lunam, & Solem inter hos Deos computabant. Geniales autem dicti à gerendo, quia plurimum poſſe putabantur; quos poſtea gerulos appellarunt.* Nec il- 86
lud omittendum, quod Sanctra in libris de verborum antiquitate monet, Geniales homines fuiſſe appellatos, qui ad invitandum, & largiùs cibum apparandum, promptiores eſſent.

Aevum degit] Aevum dicitur quaſi ἀεὶ ὂν, id eſt, perpetuum, & aeternum; quod Chryſippus αἰῶνα appellavit. Ennius alio loco *Deos aevi integros* dixit, nempè qui aevi diuturnitate non afficiantur, neque agantur ad interitum. Quare Cicero in ſomnio Scipionis ait, *In caelo certum, ac definitum locum eſſe, ubi beati aevo ſempiterno fruantur.* Lucretius lib. V. & VI.

--- ô Romole, Romole, dic ô
Qualem te patriae custodem Dii genuerunt!
Tu produxisti nos [a] intra luminis oras.
O pater, o genitor, o sanguen Diis oriundum!

Lact. l. 1. de fal. relig. c. 15. Prisc. l. 6.

a endo

Nam benè qui didicêre Deos securum agere aevum.

Quem versum ita inter suos inseruit Horatius, l. 1. Satyr.

Non ego, namque Deos didici securum agere aevum.

Degere autem, vel agere aevum, de immortalibus propriè dicitur. Cicero in Hortensio, *Si nobis, cùm ex hac vita migraverimus, in beatorum insulis immortale aevum, ut fabulae ferunt, degere liceret, quid opus esset eloquentiâ?* Lucretius l. 2.

Nam pro sancta Deûm tranquilla pectora pace,
Quae placidum degunt aevum, vitamque serenam.

Vitam verò degere de mortalibus propriè dicitur. Sed tamen id non perpetuò observatur. Nam Lucretius & de Diis degere vitam, & de hominibus degere aevum dixit l. 3.

Ut nihil impediat dignam Diis degere vitam.

Et l. 2.

O stultas hominum mentes, ô pectora caeca,
Qualibus in tenebris vitae, quantisque periclis
Degitur hoc aevi, quodcunque est ——

Et l. 5.

Jam validis septi degebant turribus aevum.

Ennius in IX. Annali,

Qui tum vivebant homines, atque aevum agitabant.

O ROMOLE ROMOLE] Verba haec, ut Lactantius l. 1. de fals. Relig. c. 15. docet, sunt populi Romani, qui amissum regem dolens haec loquitur, *O Romule, Romule,* &c. Sequitur deinde Lactantius, *Ob hoc desiderium facilius creditum est Julio Proclo mentienti, qui subornatus à Patribus est, ut nunciaret plebi suae, vidisse se Regem humano habitu augustiore; eumque mandasse ad populum, ut sibi delubrum fieret, se Deum esse, & Quirinum vocari. Quo facto & ipsi populo persuasit, Romulum ad Deos abiisse; & Senatum suspicione caedis regiae liberavit.* Ex quo autem Annali haec carmina transcripta sint, ex Lactantio non liquet. Priscianus autem postrema ea verba,

—— ô genitor, ô sanguen Diis oriundum!

ex II. affert. In nostro tamen pervetusto ejusdem Grammatici Exemplari ex I. notata sunt, unde procul dubio petita esse existimo ob historiae continuationem.

TU PRODUXISTI NOS INTRA LUMINIS ORAS] Lumen, & lucem vitam, noctem verò mortem significare, ex illo Catulli perspicuum est, 87

Nobis, cùm semel occidit brevis lux,
Nox est perpetua una dormienda.

Unde frequenter à poëtis in luminis oras exoriri, & exire, pro nasci positum est: sicut lumen relinquere pro mori. Lucretius l. 1.

Nec sine te quisquam dias in luminis oras
Exoritur ——

Idem paullò post,

Inde enascitur, atque oras in luminis exit.

Virgilius,

—— quem Rhea Sacerdos
Furtivum partu sub luminis edidit oras.

Unde ejusdem poëtae locum in II. Georgicorum opinor esse legendum,

Sponte suâ quae se tollunt in luminis oras.

Hic autem loquendi modus à Graecis omnium eloquentissimarum eloquutionum parentibus emanavit. Pindarus in Olymp. Ode 6.

Ἦλθε δ᾽ ὑπὸ σπλάγχνων ὑπ᾽ ὠ ——
δῖνός τ᾽ ἐρατᾶς Ἴαμος
ἐς φάος αὐτίκα.

O PATER, O GENITOR] Hanc sententiam

Ecquis extiterit Romae regnare quadratae? — Fest. *Quadrata.*

* Mi reliquae fidei, regno, vobisque Quirites, — Non. *Fortunatim.*
Se fortunatim, feliciter, ac benè vortat.

tiam ita l. 1. expressit Livius, *Deinde à paucis initio facto, Deum de Deo natum, Regem, parentemque Urbis Romanae salvere universi Romulum jubent.*

O SANGUEN DIIS ORIUNDUM!] Ἀρχαϊσμὸς, pro sanguis, ut vermen pro vermis. Ennius rursus,

Refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu.

Et,

Heu me miseram, pergunt lavere sanguen sanguine.

Lucretius l. 1.

Visceribus viscus gigni, sanguenque creari.

Quod etiam in soluta oratione veteres usurparunt. Cato de habitu, *Sanguen dimittatur*, ait.

ECQUIS EXTITERIT ROMAE REGNARE] Relato inter Divos Romulo, multorum animos regni cupido incessit. Nam ex sua gente Sabini regem eligere volebant, Romanis id minimè consentientibus; inter quas altercationes abrogato Decemvirali imperio haec verba prolata sunt: quasi quis diceret, expedire Reip. Regem creari. Sed quis nam ad tantae molis pondus subeundum erit idoneus? Similis est locus ille Lucretii l. 2.

Quis regere immensi summam, quis habere profundi
Endo manu validas potis est moderanter habenas?

Ennius autem in hoc loco trochaeum pro spondeo posuit.

REGNARE] Hellenismus πρὸς τὸ βασιλεύειν.

QUADRATAE] Romulum quadratâ figurâ Romam condidisse, Plutarchus in ejus vita ostendit his verbis, Ῥωμύλος τὴν καλουμένην Ῥώμην κουαδράτην, ὅπερ ἐςι τετράγωνον, ἔκτισε.
88 Quam idcirco quadratam Solinus ait esse dictam, quòd ad aequilibrium sit posita. Locum autem, qui Roma quadrata dicebatur, in decima urbis regione fuisse, P. Victor auctor est.

* MI RELIQUAE FIDEI] Haec ab Interrege benè, feliciterque novi Regis creationem ominante, prolata sunt; de quo sic Livius l. 1. *Concione advocatâ, Quòd bonum, faustum, felixque sit, inquit, Quirites regem create.* Verba autem illa *reliquae fidei* videntur intelligi de ipsomet Interrege loquente, cui regni fides committebatur, donec Rex crearetur. Nec longè hinc abest solemnis illa formula, quam ex Censoriis tabulis refert Varro l. 5. de lin. Lat. *Praeconi sic imperato, ut viros vocet, Quod bonum, fortunatum, felixque, salutareque sit populo Romano Quiritium, Reique publicae populi Romani Quiritium; mihique, Collegae meo, fidei, Magistratui nostro.* In omnibus ferè Nonii codicibus depravatum est hujus carminis initium; in quibus aut habetur, *Ea mihi reliquae fidei*, aut, *Ea mi reique fidei, &c.*

SE FORTUNATIM] Prosperè exponit Nonius. His autem verbis in rebus agendis veteres usos fuisse, ita explicat Cicero l. 1. de Div. *Neque enim Deorum voces Pythagorei observaverunt, sed etiam hominum, quae vocant omina; quae majores nostri, quia valere censebant, idcircò omnibus rebus agendis, Quod bonum, faustum, felix, fortunatumque sit praefabantur.*

AC BENE VORTAT] Eadem verborum forma apud Livium l. 9. usus est Scipio in Africam trajecturus. *Ubi illuxit, Scipio è praetoria nave silentio per praeconem facto, Dii Deaeque inquit, maria, terrasque qui colitis, vos precor, quaesoque uti quae in meo imperio gesta sunt, & geruntur, ea mihi populoque ac plebi Romanae, sociis, nominique Latino, qui populum Romanum, quique meam sectam, imperium, auspiciumque, terra, mari, amnibusque sequuntur, benè vertant.* Plautinus Parasitus in Persa Act. 3. sc. 1.

Quae

* Ollei respondet suavis sonus Egeriaï. — Var. l. 6. de lin. Lat.

* Mensas constituit, idemque ancilia primus, — Idem ibid.

Quae res benè vortant mihi, & tibi, & ventri meo.

Item in Captiveis Act. 2. sc. 2.

Quae res benè vortat mihi meoque filio, vobisque.

Virgilius Eclog. 9.

Hos illi (quod nec benè vertat) misimus haedos.

Terentius Adelph.

Quae res tibi vertat malè ——

Eodem dicendi modo Europa apud Moschum rogat Superos, ut benè sibi somnium vertant,

Α᾽λλά μοι εἰς ἀγαθὸν μάκαρες κρίνειαν ὄνειρον.

OLLI RESPONDET] Pro illi: Antistoechum, sive Antithesis.

SUAVIS SONUS EGERIAI] Ab auctoritate. Ferunt enim Pompilium miro omnium consensu in Regem electum, cum Egeria Nympha, sive, ut aliis placet, cum una ex Musis, nocturnos habuisse congressus, & ab ea regnandi peritiam didicisse. Sed id quidem Numam essinxisse, proditum est; ut Numinis reverentia facilius feroces Ro-
89 manorum animos ab innata bellandi cupiditate ad pacatam, tranquillamque vitam revocaret; ac etiam ut leges, quas ipse tulerat, quasi divino monitu promulgatae, sanctissimè observarentur. Quamobrem ἀπὸ τῶν νόμων Numa appellatus, cùm antea Pompilius proprio nomine diceretur. Quod quidem multorum Legislatorum exemplo ab eo factum est. Nam Osiris, qui Aegyptiis primus leges dedit, & deinde Menas illorum Rex, Mercurio acceptas retulerunt; Minos verò Cretensium Legislator Jovi; Licurgus Lacedaemoniorum Apollini; quas tanquam oracula ῥήτρας appellavit: Zautrastes Arimasporum Bono numini; Zamolxis Getarum Scytharumque Vestae; Solon Atheniensium Jovi. Postremus verò omnium impostor ille Mahumetus à Gabriele Archangelo leges didicisse, rudibus illis, agrestibusque turbis callidissimè persuasit. Verba autem illa, *suavis sonus Egeriai*, περιφραστικῶς pro ipsa Egeria intelliguntur; ut Homero, Iliad. γ. βίη Ἕκτορος, & βίη Πριάμοιο, pro Hectore, & Priamo; Maroni lib. 11. *violentia Turni*, pro Turno; Lucretio l. 2. *vis Geryonai*, & *equi vis*, pro Geryone, & equo; Ciceroni in Arato pro Leone *vis torva Leonis*; pro Scorpione, *vis magna Nepai*; & pro Aquila, *vis major Aëti*. His verbis innuit poëta noster, Deas non voce, ut mortales, sed dulcissimo quodam concentu esse loquutas. Unde Virgilius de Venere l. 1. Aen.

—— *Nec vox hominem sonat* ——

Dixit autem *Egeriaï*, pro Egeriae, ut *Albai longai*, *frugiferai*, *Medeai*, antiquo gignendi casu κατὰ διαίρεσιν: quà figurâ uti non respuit Virgilius mirificus vetustatis amator in *aulai*, & *pictai*. Egeria verò dicta est, ut ait Verrius, *quòd in lucem partus egerat*.

MENSAS CONSTITUIT] Numae res gestas prosequitur, cujus omnis cura, & solicitudo fuit, ut propensum, ut diximus, ad bellandum Romanorum ingenium ad pacem traduceret, Deorumque cultu, ac religione leniret. Mensas igitur, ut poëta inquit, primus apud Romanos Numa constituit, ut tanquàm arae sacrorum caeremoniis essent dicatae. Quas quidem argenteas, magnique ponderis in diversarum nationum delubris fuisse, comperimus; & Siciliae praesertim, unde Syracusanus ille Dionysius fanorum expilator auferri jussit. Virgilius l. 2. Aen.

—— *huc undique Troia gaza*
Incensis erepta adytis, mensaeque Deorum,
Crateresque auro solidi ——

Sunt tamen qui *Menses* pro *Mensas* legant. Nam Ovidius l. 2. Fast. Plutarchus in Numa, & alii plerique asserunt, Numam duobus additis mensibus annum in meliorem ordinem

Libaque, fictores, Argeos, & Tutulatos.

Idem ibid. Fest. *Tutulati.*

ordinem redegisse. Livius l. 1. *Numa*, inquit, *omnium primus ad cursum Lunae in XII. menses annum descripsit.* Sed Licinius Macer, & Fenestella tradunt, annum Ro-
90 mae statim ab initio XII. mensium fuisse: à quibus Junius Gracchus, & M. Fulvius Flaccus dissentiunt: malunt enim hic à Numa, ille à Prisco Tarquinio primùm eo mensium numero annum fuisse institutum. Aliqui pro *Menses* existimant sublatâ primâ litterâ legendum *Enses*, quae lectio, si admitteretur, totus hic versus ad Saliorum sacra respiceret; de quibus mox.

Idemque ancilia primus] Procul dubio de Saliorum institutione poëta loquitur; quorum originem licet Palaemon vetustus sanè Rerum Italicarum auctor ad Aeneam referat; eoque magistro tradat qui primùm in Italia ἐνόπλιον ὄρχησιν saltarunt, Salios fuisse appellatos: Livius tamen l. 1. Numae videtur tribuere. Ait enim XII. Salios Gradivo Marti legisse. Octavius autem Herennius, & Antonius Gnipho voluerunt Salios non Martis, sed Herculis sacerdotes fuisse; quibus concinit illud Maronis l. 8.

Tum Salii ad cantus incensa altaria circùm
Populeis adsunt evincti tempora ramis.

Populum enim Herculi sacram esse, ex eodem in Bucolicis Eclog. 7. apparet,

Populus Alcidae gratissima ——

Nigidius Figulus lib. XVIII, & alii eum sequuti, ferunt, Numam instituisse, ut Salii versicoloribus induti tunicis, ac aeneis baltheis succincti, per Urbem tripudiis, solemnique saltatione vagantes, Saliaria carmina canerent; ac etiam ut accincti gladiis, apicibusque seu pileis contecti, dextera lanceam, & laeva Thraciam peltam ferrent, quae Ancile, ut Varro existimat lib. 6. de lin. Lat. ab amcisu dicebatur; quòd ea arma ab utraque parte, ut peltae Thracum, incisa sint. *Am* enim apud veteres circùm significabat: unde amcidere pro circumcidere usurpabant. Ancilium verò forma in quibusdam Augusti, & Antonini Pii numismatis egregiè insculpta conspicitur. Ovidius l. 3. Fast.

Idque Ancile vocat, quod ab omni parte recisum est,
Quemque notes oculis angulus omnis abest.

Juba in libris τῆς Ῥωμαικῆς ἱστορίας ait, Ancilia à figura esse denominata. Nam neque circuli formam habent, neque peltae orbem, sed quandam lineae tortuosae incisuram, cujus reflexi apices, & in sese mutuò recurrentes, ἀγκύλην, hoc est curvam figuram reddunt. Vel à cubito, quo gestantur, dicta sunt; quem ἀγκῶνα Graeci vocant. Servius autem vult l. 8. Aen. Ancile dici, quasi undique circumcisum; aut, quasi ἀμφίχειλον, id est, undique labrum habens. Festus verò tradit in *Mamurii*, appellari ancile, quia ex utroque latere erat recisum, ut summum infimumque ejus latus medio pateret: vel, ut alii malunt, quasi ἀμφίκοιλον, hoc est undique cavum. Ea forma unum è caelo in Numae manus, sive ut Dionysius lib. 2. Antiq. scribit, in ipsius Regiam delapsum est; ad cujus exemplar, & magnitudinem, XI alia quam simillima Mamurius summâ diligentiâ confecit; ne divinum illud ab aliis dignosci 91
possit, ac proinde surripi. Virgilius l. 8.

—— *& lapsa Ancilia caelo.*

De quibus quaedam non poenitenda recensuit Onuphrius Panvinius in Civitate Romana. Ad haec Numae sacra respexit Lucilius lib. IX. Satyrar.

Hinc Ancilia, ab hoc apices, capidasque repertas.

Libaque fictores] Hunc versum cum superiori sensus ἀκολουθίᾳ conjunximus; quem Ennii esse, ex Festi Fragmentis, & Paulli Epitome perspicuum est. Sic enim apud hunc in dictione *Tutulum*, *Ennius*; *Fictores*, *Argeos*, *Tutulatos.* Apud illum, *Libaque Fictores*, *Argeos.* In Varronis autem libro VI. integer versus habetur, sed non tàm apertè de auctore liquet. Constat tamen ibi de Numae sacris eum loqui. Nam postquàm declaravit, quae sint liba,

 qui

Te nunc sancta precor Venus, & genetrix patri' nostrei,

qui Fictores, qui Argei, qui Tutulati, addit, *eundem Pompilium Numam, ait, fecisse Flamines*; quod verbum, ait, ad Ennium referri necesse est; cùm alius auctoris mentionem propius Varro non fecerit.

ARGEOS] Argei apud Livium l. 1. loca sunt sacris faciundis à Numa dedicata; quae Argeos Pontifices vocant. Festus autem ait, Argeos loca Romae appellari, quòd in his sepulti essent quidam Argivorum illustres viri. Varro lib. IV, de ling. Lat. ait, *Reliqua Urbis loca olim discreta, ut Argeorum sacraria in septem, & viginti parteis Urbis sunt disposita. Argeos dictos putant à principibus, qui cum Hercule Argivo venerunt Romam, & in Saturnia subsederunt.* Nec solum loca Argei significanr, verùm etiam, ut idem ait Varro lib. VI, hominum simulacra ex scirpeis virgultis, quae quotannis à ponte Sublicio à Sacerdotibus publicè jaci solent in Tiberim. Hos Ovidius l. 5. Fast. non à Sacerdotibus, nec à Pontificibus, ut Dionysius l. 1. projici, tradit, sed à Vestali virgine,

Tum quoque priscorum Virgo simulacra virorum
Mittere roboreo scirpea ponte solet.

Idem paullò post ea simulacra non invenustè stramineos Quirites appellavit. Convenit cum Ovidio Festus in *Argeos*, qui ait, Argeos scirpeas effigies vocari, quae per virgines Vestales singulis annis jaciebantur in Tiberim.

ET TUTULATOS] Numa in libris, quos de Pontificalibus scripsit, Tutulum dici, ait, pallium, quo Sacerdotes caput tegebant ad sacrificium accessuri. Atque ad hoc illud Virgilii lib. 3. Aen. pertinere asserit Placiades in libello de Obscuris,

Et capita ante aras Phrygio velamur amictu.

Idem Numa, ut omnia Romanorum instituta ad meliorem ordinem redigeret, primus ex aere, ferroque monetam excudi curavit, cùm priùs coriacea, & testacea uterentur. In cujus rei memoriam, ut aliqui asserunt, à Numa numus est appellatus.

TE NUNC] Εὐχή. Quatuor hi versus à Nonio, & Macrobio disjunctè, ac separatè relati, propter verborum connexio- 92
nem rectè simul cohaerere possunt. Qui, si hunc in modum à poëta editi sunt, ab aliquo Romano horum numinum opem implorante prolati videntur, in quibus crebra illa *Te* pronominis repetitione mirè precantis effectus exprimitur.

SANCTA PRECOR VENUS] Catullus eodem adjuncto ad Manlium, & in Volusium usus est.

ET GENETRIX PATRI' NOSTREI] Lucretius de eadem l. 1.

Aeneadum genetrix, hominum, divûmque voluptas.

Venus à Romanis, ut Aeneae mater, à quo Romulus maternam duxit originem, sub Genetricis nomine magno honore culta est. Quam ob rem Romulus, cùm annum ordinaret, primum mensem à Marte patre Martium, secundum à Venere Genetrice Aprilem, quasi Aphrilem ἀπὸ τῆς ἀφροδίτης, nominavit; quo nomine Graeci Venerem appellant. Meritò igitur ab iis Diis annum Romulus auspicari voluit, à quibus ipse ortum duxerat; & omnes Romani oriundi profitebantur. Unde Rutilius Numantinus

Auctorem generis Venerem, Martemque fatemur,
Æneadum matrem, Romuleumq; patrem.

Eidem deinde Veneri Genetrici, ut Appianus, Dion, & Suetonius referunr, Julius Caesar, qui ob nomen à Julo deductum à Venere originem habere, existimari voluit, templum dicavit. Quare M. Caelius in Epistola quadam ad Ciceronem l. 8. Epist. eum περιφραστικῶς Venere prognatum appellavit. Scripsimus autem *genetrix* per *e* mediâ syllaba antiquorum nummorum, lapidum, librorumque manuscriptorum auctoritate, quamvis ab analogiae ratione discreper, cùm genitor, & genitus per *i* dici velint Grammatici, non autem genetor, genetus.

PA-

Ut me de caelo visas cognata parumper.
Teque Quirine pater veneror, Horamque Quirini,
Teque pater Tiberine, tuo cum flumine sancto

Non. *Parumper.* Idem *Hora.* Macrob. l. 6. c. 1.

Patri' nostrei] Aeneae videlicet, ad quem Romanorum familiae omnes referuntur. Virgilius l. 12.

Hinc pater Æneas Romanae stirpis origo.

Ut me de caelo visas] Pars petitionis. Quos enim Dii intuentur, adjuvant. Sic Anchises apud Virgilium l. 2. Aen.

Juppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,

Adspice nos ——

Cognata] De hac voce alibi in his nostris commentationibus.

Parumper] Cito, velociter.

Teque Quirine] A gloria, & immortalitate Romuli; quem pòst mortem mutato nomine Quirinum Romani appellarunt ex antiqua Gentilium consuetudine: qui iis, quos jam Deos factos arbitrabantur eo consilio nomina immutabant, ne quis homines fuisse deinceps existimaret. Unde Laeda post obitum Nemesis dicta fuit, Ino Leucothea, & Melicerta ejus filius Palaemon, atque Portunus. Cur verò
93 Romulus Quirinus appellatus sit, multae exponuntur rationes. Plutarchus in Romul. refert quosdam putasse Quirinum dictum, quasi Martem, Dionysius verò l. 1. ait, Sabinos summâ veneratione Enyalium Deum coluisse, quem tàm ipsi, quàm ipsos sequuti Romani Quirinum appellabant: nec hactenus compertum habebant, Mars ne is esset, an alius Marti honore, dignitateque similis. Sophocles autem Enyalium à Marte distinguit, eique in re bellica primum post Martem locum tribuit. Sunt qui dicant, Quirinum à Romanis civibus, qui Quirites à Curibus appellati sunt, hanc sumpsisse denominationem. Alii volunt à curi; nam prisca Sabinorum lingua curis, & curina hasta dicebatur, quâ eos, qui strenuam in bello operam navarunt, insignibant. Unde Ovidius l. 2. Fast.

Sive quòd hasta curis priscis est dicta Sabinis,

& paullò post,

Sive suo Regi nomen posuère Quirites, &c.

Pater] Patris nomen Quirino, & tanquàm urbis fundatori, & tanquam inter Deos adscito convenit. Hoc enim nomen non semper procreationis est, sed interdum religionis. Nunc verò ad utrunque referri potest. Lucilius,

Ut nemo sit nostrûm, quin aut pater optimu' Divûm,

Aut Neptunu' pater, Liber Saturnu' pater, Mars,

Janu', Quirinu' pater, nomen dicatur ad unum.

Ovidius de eodem l. 2. Fast.

Hoc tu per terras, quod in aethere Juppiter alto

Nomen habes; hominum tu pater, ille Deûm.

Veneror] Venerandi verbum omnes in se divini cultus continet species; saepe tamen pro precari accipitur: unde Festus ait, compositum esse à venia & orando.

Horamque Quirini] Nequeo Nonium non mirari, insignem alioqui Grammaticum, in re tam perspicua allucinatum. Qui declarans Horam Juventutis Deam esse, hunc Ennii locum affert: cujus sensus ab eo, quem ipse intelligit, longè sanè diversus est. Hìc enim Hora Hersilia Romuli, conjux intelligitur, de cujus apotheosi Ovidius in calce libri XIV,

Hanc manibus notis Romanae conditor Urbis

Excipit, & priscum pariter cum corpore nomen

Mutat, Horamque vocat; quae nunc Dea juncta Quirino est.

Hanc Romani eorum ritu in comprecationibus, cum Neriene Martis uxore, de qua mox dicemus, invocare consueverunt.

Teque pater Tiberine] Tiberinus ex Capeto Albanorum Rege ortus, in trajectu Albulae amnis summersus, celebre posteris Tiberi nomen dedit. Virgilius in ultimo

Nerienem Mavortis --- Agel. l. 13. c. 22.

--- face verò

Georgicorum, *Unde pater Tiberinus.* Sed integrum penè hunc versum transcripsit in VIII.

Tuque, ô Tibri, tuo genitor cum flumine sancto.

94 Horatius Cocles apud Livium libro II, *Tiberine pater*, inquit, *te sancte precor*, *haec arma*, *& hunc militem propitio flumine accipias.* Rectè quidem poeta noster *pater Tiberine* dixit; nam, ut docet Servius in l. 8. Aen. in sacris Tiberinus, in carmine Tibris, communi loquendi sermone Tiberis vocatur. Sed hoc non perpetuò videtur observatum.

TUO CUM FLUMINE SANCTO] Aristides in Isthmiacis prodit, antiquos pro Diis omnes fluvios, & fontes habuisse: quia omnia ex illis oriri, & in eosdem occidere crediderunt. Unde sacra eorum capita habuerunt, summáque religione venerati sunt. Virgilius de Aristeo l. 4. Geor.

Tristis ad extremi sacrum caput astitit amnis.

Horatius l. 1. Car. od. 1.

—— *nunc ad aquae lene caput sacrae.*

Seneca Epist. libro V. *Magnorum fluminum capita veneramur: subita, atque ex abdito amnis eruptio aras habet.*

NERIENEM MAVORTIS] Nerienem Martis uxorem fuisse, ex Plauti Truculento constat; ubi Stratophanes miles Phronesio ait,

Mars peregrè adveniens salutat Nerienem uxorem suam.

Simile quid alius jactat miles apud Licinium Imbricem in fabula, quae Neaera est inscripta;

Nolo ego Neaeram te vocent, sed Nerienem,
Quòm quidem Marti es in connubium data.

C. Gellius in III. Annali inducit Hersiliam in atroci illa Sabinorum cum Romanis pugna irà precantem, *Neria Martis, te obsecro pacem dare, ut liceat nuptiis propriis, & prosperis uti, quod de tui conjugis consilio contingit.* Hujus etiam mentio est apud Martianum in Philologiae nuptiis. Porphyrio autem Horatii interpres ait in l. 2. Epist. Minervam habito in nuptiis cum Marte certamine, eoque obtentâ virginitate victo, Nerinem esse appellatam. Eam verò ita nominatam fuisse in antiquorum scriptis invenimus, quoniam Sabina lingua Nerio, sive Nerienes, virtutem, ac fortitudinem significat. Unde Claudia familia à Sabinis oriunda Neronis nomen ob fortitudinem, egregiamque virtutem assumpsit. Idem ferè Claudii Tusci testimonio comprobatur in Ephemeride Mensis Martii τῇ πρὸ δέκα καλανδῶν Ἀπριλλίων καθαρμὸς σάλπιγγος, καὶ κίνησις τῶν ὅπλων, καὶ τιμαὶ Ἄρεως, καὶ Νερίνης θεᾶς οὕτω τῇ Σαβίνων γλώσσῃ προσαγορευομένης, ἣν ἠξίουν εἶναι τὴν Ἀθηνᾶν, ἢ καὶ Ἀφροδίτην. Νερίνη γὰρ ἀνδρία ἐςὶ, καὶ Νέρωνας τοὺς ἀνδρείους οἱ Σαβῖνοι καλοῦσιν. αὐτὴν δὲ μετὰ Ἄρεως ἡγεῖσθαι τῶν πολέμων καὶ Ὅμηρος δείκνυσι λέγων, Ταῦτα δ᾽ Ἄρηϊ θεῷ καὶ Ἀθηνᾷ πάντα μελήσει. οἱ γὰρ Ἀφροδίτην εἶναι νομίζοντες τὴν Νερίνην πλανῶνται. Servius Claudius in quodam commentario l. 3. c. 22. Nerium ipsum Martem dictum vult, quasi Neirium, hoc est sine ira, & cum placiditate, ut eo nomine, mitem, tranquillumque fieri Martem precemur. *Ne* enim particula apud Graecos, & Latinos plerumque privativa est.

MAVORTIS] Ἐπίθετις. Virgilius l. 8. 95

—— *Mavortis in antro.*

Et lib. 6.

—— *magnam Mavortis ad Urbem.*

Cicero l. 2. & 3. de Nat. Deor. itá eum appellatum fuisse tradit, quia magna vertat.

FACE] Ἀρχαϊσμὸς pro fac, sicut frequenter apud Comicos, dice pro dic, quod etiam in Virgilio observavit Rhemnius Palaemon. Sin autem in principio hujus acroteleutii *Tu* particula adderetur, & sequens hemistichium conjungeremus, integer conficeretur versus,

Tu face verò quod te cum precibus pater orat.

QUOD

Quod te cum precibus pater orat - - - Fest. *Orare.*

Qui caelum versat stelleis fulgentibus aptum. Macrob. l. 6. c. 1.

Quòm superum lumen nox intempesta teneret. Idem ibid.

[a] At te non ut sum, summam servare decet rem. Fest. *Sum.*

[a] At tu.

Quod te cum precibus pater orat] Orare precibus, idem est, quod apud Ciceronem *agere precibus*. Liquet enim ex Festo, ubi hunc nostri poëtae locum profert, orare pro agere veteres dixisse; indeque Oratores, qui nunc Legati dicuntur, appellabantur, quòd Reip. mandatas partes agebant. In Tabulis autem Decemviralibus, ubi scriptum est, *Si adorant furto, quod nec manifestum erit*, observat vir doctissimus Antonius Augustinus, adorare esse agere. Item in iisdem Tabulis *Quòm perorant ambo praesentes* intelligendum est, cum ambo praesentes agunt. Cicero in epistola quadam l. 9. Epist. ad Attic. ad Caesarem, *Quamobrem*, inquit, *à te peto, vel potius omnibus precibus oro, atque obtestor.* Caesar libro VII. de bello Gallico, *flentes omnibus precibus orabant, ut se in servitutem receptos cibo juvarent.* Observat Arusianus Messus in exemplis eloquutionum; Oro tecum significare pro te oro, profertque hunc Terentii locum ex Hecyra,

Egi atque oravi tecum, uxorem ut duceres.

Plaut. Asin.

—— hanc jube orare mecum.

Qui caelum versat stelleis ful. apt.] Rursus tertio Annali,

Coelum prospexit stelleis fulgentibus aptum.

Item in X.

Hic nox praecessit stelleis ardentibus apta.

Lucretius hujus imitatione de veste dixit lib. 5.

Purpurea, atque auro, signisque ingentibus apta.

Virgilius de Atlante l. 4. & 6. Aen.

Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

Idem l. 2.

—— nox humida donec

Invertit caelum stelleis fulgentibus aptum.

In omnibus his locis dictionem illam *aptum* cum aspiratione *haptum* libenter legerem à Graeca voce ἅπτω, hoc est inflammatum, & incensum; tùm quòd Ennius non infrequenter Graecis vocibus usus est, tum etiam Pierii Valeriani testimonio, qui hoc modo eam vocem in pervetusto Virgilii exemplari scriptam reperisse, affirmat. Servius eam ἀπὸ τοῦ ἅπτεσθαι conjunctum, & vicinum interpretatur.

Quom superum lumen] Elegantissimè hoc versu obsitum caligine caelum describit. Unde Lucretius l. 8.

Non quierit calidum supera de reddere parte, 96

Cum superum lumen tanto fervore fruatur.

Nox intempesta tenebat] Idem alibi, *—— bellum*

Aequis de manibus nox intempesta diremit.

Apud Afranium interrogat ille,

—— quis tu es, qui ventoso in loco

Soleatus intempestâ nocte, sub dio,

Aperto capite, silices quòm findit gelus?

Attius in Bruto ità Lucretiam de Tarquinii temeritate conquerentem inducit,

Nocte intempestâ nostram devenit domum.

Maro l. 3. Aen. & l. 1. Geor.

Et Lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

Cicero in Pisonem cap. 31. *Nocte intempestâ crepidatus veste servili navem conscendit.* Noctem igitur intempestam, eam noctis partem esse constat, quae ad res gerendas idoneum tempus non habet. Graecè ἀωρονυχία, ἀμολγός, & ὥρα ἀπάλπιγκτος dicitur.

Non ut sum] *Sum* & *im* pro *cum* veteres usurparunt.

Nam [a] vidi pugnare sues, [b] stolidi soliti sunt. Idem *Stolidus.*

Reliqua desiderantur.

a vide. b solidi.

NAM VIDI PUGNARE SUES] Similitudo à suibus sumpta, quâ inepta aliquorum pugna significatur. Scaliger emendat,

Namque avide pugnare sues ——

In Festo nuper edito habetur hic versus,

Nam vi depugnare sues stoluli solidi sunt.

EX II. ANNALI.

[a] HEIC datus est occasus, Horatius inclutu' saltu. Fest. *Occasus.*

a Ut

97 HEIC DATUS EST OCCASUS HORATIUS INCLUTU' SALTU] Pauca haec, atque admodum concisa fragmenta, quae ex secundo hoc Annali reliqua sunt; nos in difficultates adeò magnas compulerunt, ut verum inde aliquem elicere sensum omnino posse diffidamus. Sed tamen experiemur, si quid luminis rebus, tam profundis tenebris obvolutis, adhibere possimus. Facit sanè Horatii nomen, quod in hoc versu positum est, ut suspicemur hoc volumine Poëtam prosequi Horatii Coclitis res gestas, qui solus in Sublicio ponte vehementem Etruscorum omnium impetum

98 compressit. At quoniam historiae tempus non congruit, cùm usque ad V. Annalem apertè liqueat Ennium Romanorum Regum res gestas monumentis tradidisse, & nobile illud Coclitis facinus pòst exactos Reges acciderit, & à Festo hic versus extrema dictione ex secundo Annali referatur, de altero Horatio videtur esse intelligendum: qui, ut scribit Livius l. 1. & comprobat Aristides Milesius in Rerum Italicarum libris, solus Curiatios duorum ipsius fratrum interfectores prudenti admodum consilio prostravit. Nam cùm unus tribus simul contrastantibus par esse non posset, eosque vulneribus saucios conspiceret, fugam simulavit, ratus omnes illos non posse simul multo fuso sanguine aequis passibus insequi: quare in eos per intervalla sequentes prosiliens, alium post alium interfecit. In Festo autem hic Ennii locus habetur,

Hic occasus datus est, at Horatius inclitus saltu.

Ubi perturbata verborum series adeò syllabarum modulos confundit, ut vix carmen esse dignoscatur. Quapropter iisdem dictionibus rectè dispositis, sublatâ tantùm particulâ *at*, videtur suae integritati restitutum. In eodem versu *occasus* pro *occasio*, Antiquorum more positum est; qui in hujusmodi dictionum formis in *us*, & *io*, desinentibus liberè variare consueverunt: ut apud Lucretium, *conjectus*, pro *conjectio*, & Ciceronem, *apparatio* & *interitio*, pro *apparatus*, & *interitus*.

INCLUTU' SALTU] Ob celerem simulatam fugam, si ad hunc Horatium respicies, sin ad Coclitem, ob saltum in Tiberim; cujus historiam inter alios Theotimus in II. Rerum Italicarum prosequutus est: eamque sub Turni persona Virgilius adumbravit l. 9.

Tum

Et tunc ficut Equus, [a] qui de praefepibus actus a quòm.

Macrob. l. 6. c. 3.

Tum demum praeceps faltu fefe omnibus armis
In fluvium dedit, ille fuo cum gurgite flavo
Accepit venientem, & mollibus extulit undis.

Et tum sicut equus] Comparatio ab equi pernicitate defumpta; quam ut Homerus Paridi, ita fortaffe Ennius utrilibet Horatio accommodavit. Sic enim ille, Iliad. ζ.

Ὡς δ᾽ ὅτέ τις ϛατὸς ἵππος ἀκοϛήσας ἐπὶ φάτνῃ,
Δεσμὸν ἀποῤῥήξας θείει πεδίοιο κροαίνων
Εἰωθὼς λούεσθαι ἐϋῤῥεῖος ποταμοῖο,
Κυδιόων, ὑψοῦ δὲ κάρη ἔχει, ἀμφὶ δὲ χαῖται.
Ὤμοις ἀΐσσονται. ὁ δ᾽ ἀγλαΐηφι πεποιθὼς
Ῥίμφα ἑγοῦνα φέρει μετά τ᾽ ἤθεα καὶ νομὸν ἵππων.

Virgilius ex Homericis, & Ennianis filis texuit,

Qualis ubi abruptis fugit praefepia vinclis
Tandem liber equus, campoque potitus aperso,
Aut ille in paftus, armentaque tendit equarum,
99 *Aut affuetus aquae perfundi flumine noto*
Emicat; arrectifque fremit cervicibus altè
Luxurians; luduntque jubae per colla, per armos.

Nec penitus hinc ableganda eft illa Claudiani, in Nupt. Honor.

Nobilis haud aliter fonipes, quem primus amoris
Sollicitavit odor, tumidus, quatiensque decoras
Curvatâ cervice jubas, Pharfalia rura
Pervolat, & notos hinnitu flagitat amnes
Naribus accenfis ———

Sed ne femper inter anguftos interpretis cancellos me cohibeam, libet hujus equi fimilitudine aliquantulum per amoenos Philologiae campos evagari; & priusquàm ad reliqua progrediar, diligenter excutere qua in re in quatuor his comparationibus unusquisque eandem fententiam nobilius, ac ornatius explicandô, palmam tulerit. Quòd enim Homerus ϛατὸς ἵππος dixit, equum fignificans, qui in ftabulo continetur, ut otiofum refpuit Ennius, quandò ex fequentibus intelligebatur illum vinclis in ftabulis coërcitum. Contrà Maro *liber equus*, perbelleque adverbium *tandem*, addidit quo innueret diu alligatum fuiffe. Claudianus ab utroque recedens, ut generofam equi indolem indicaret, *Nobilis fonipes* dixit. Verbum autem ἀκοϛήσας Latini praetermiferunt. φάτνῃ, Ennius & Maro, verterunt *praefepia*. Δεσμὸν ἀποῤῥήξας θείει, Ennius *vincla abrupit*; Virgilius Graeco propior *abruptis fugit vinclis*. Sed nofter verba illa *fueis magneis animeis* de fuo addidit, quibus aptè equi ferociam expreffit. Claudianus omifit haec omnia. Caeterùm quod Homerus θείει πεδίοιο κροαίνων, praeclarius Ennius, atque fublimius,

——— *& inde*
Fert fefe campi per caerula laetaque prata.

Preffius Maro,

——— *campoque potitus aperto.*

Totidem verbis Claudianus, fed ὑπερβολικοτέρως

——— *Pharfalia rura*
Pervolat ———

obiter Theffalos equos ob velocitatem extollens. Cauffam verò, cur equus abrumpens vincula currere geftiat, Ennius non memorat: Homerus duas affert, ut fcilicet pulchrè fluenti fluvio, quo confueverat, fe lavaret, vel, ut ad pabula contenderet. Claudianus totidem, fed diverfas, & efficaciores, Veneris ftimulum, & bibendi defiderium. Maro verò equum facit in paftus, ad equarum armenta, & ad flumen tendere, pafcendi, explendae libidinis, & lavandi cupiditate. Quod Homerus dixit ἐϋῤῥεῖος ποταμοῖο, Virgilius propter affuetudinem dixit *flumine noto*. Claudianus eodem Virgiliano adjuncto, fed magis poëticè,

——— *& notos hinnitu flagitat amnes.*

Illud vero,

-- ὑψοῦ

Vincla sueis magneis animeis abrumpit, & inde
Fert sese campi per caerula, laetaque prata,
Celso pectore, saepè jubam [a] quassat simul altam:
Spiritus ex [b] anima calida spumas agit albas.

a quassans b ἀλφακισμός.

—— ὑψοῦ δὲ κάρη ἔχει ἀμφὶ δὲ χαῖται
100 Ὤμοις ἀίσσονται ——
longè Noster magnificentius,

Celso pectore saepè jubam quassat simul altam.

Claudianus lenius,

—— *quatiensque decoras*
Curvatâ cervice jubas ——

Sed elegantius Maro,

—— *arrectisque fremit cervicibus altè*
Luxurians, luduntque jubae per colla, per armos.

Unde illud Statii 6. Theb.

—— *saliêre jubae, atque erectus in armos*
Stat ——

Nec displicet illud Lucani,

—— *spargitque jubas, & surrigit aures.*

Vox autem illa *Luxurians*, quâ & lib. 3. Geor. Maro usus est, quanto praestantior est illa Homerica,

—— ὁ δ' ἀγλαΐηφι πεποιθώς?

Sed versus, quo Ennius comparationem concludit,

Spiritus ex anima calida spumas agit albas,

equi ferocitatem affabrè depingit. Brevius Claudianus, & humilius,

Naribus accensis ——

Oppianus autem l. 6. Halieut. ad Ennium propiùs accedens,

—— Θερμὸν δὲ διὰ στόμα κίδναται ἆσθμα.

Vincla abrumpit] Virgil. l. 9.

—— *puppes abrumpunt vincula ripis.*

Horatius l. 4. Car. Od. 7.

Nec Lethaea valet Theseus abrumpere caro
Vincula Pirithoo ——

Fert sese] Propriè de bruto dictum est, qui absque ullo rationis ductu, quo sensus, & appetitus impellit, modò huc, modò illuc fertur.

Campi per caerula] Si physicam rationem attendamus, videtur Poeta caeruleum colorem campis haud impropriè tribuisse. Nam tenuis, & illuminatus aër procul aspectantibus colorem caeruleo similem referre videtur: eumque continuationis, sive potius, ut ita dicam, contiguitatis caussa longè lateque camporum tractibus impertitur; licet Plutarchus in libro περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης asserat montibus, campis, ac maribus multas à Sole diffundi colorum formas. Differt autem caerulus à caeruleo, ut ait Cornelius Fronto, quòd illud natura sit, hoc effingat naturam: ita ut illud sit, hoc fiat.

Quassat] A gestu ferociendi.

Spiritus ex anima calida] Videntur haec verba ex philosophiae penu desumpta. Nam vivificus animantis calor ex puriori sanguinis parte tenuissimum vaporem excitat, qui per omnes corporis artus diffusus motum efficit, vitamque suppeditat: unde rectè eo adjuncto equi generositatem ostendit, cùm calor magni, fortisque animi fomes sit; frigus verò contrà torporis, & ignaviae. Virgilius similiter de equo l. 3. Geor.

Collectumque premens volvit sub naribus ignem.

Item Nemesianus in Cynegetico, 101

Fumant humentes calida de nare vapores.

Spumas agit albas] Lucret. l. III.

Concidit & spumas agit, ——

Fit autem spuma ex vapore spiritu agitato, quàm pellucidus aër intrusus albam reddit: quemadmodum in mari, cùm ventis concitatur, apparet. Equi verò anhelitus crebritatem ob cursus agitationem Poëta eleganter explicavit frequenti *a* litterae repetitione; quae quàm hujusmodi rei accommodata sit, ex eo liquet, quòd cursu anhelantes, aut laboribus defatigati eam inter respirandum aperto ore quodam-

∾

* Mettieo Fufetieo --- Quinctil. lib. 1. c. 9.

∾

* --- tractatus per aequora campi. Vetus Gram.

∾

* At domus interior gemitu, miseroque tumultu. Sec. 2. Aen.

dammodo referre videntur. De cujus litterae, ac etiam aliarum in rebus explicandis proprietate, nos differentes inducit Bartholomaeus Maranta in suis Lucullianis Quaestionibus.

Mettieo fufetieo] Ionum more, qui Ἀρχίεω, & Ἀτρείδεω, pro Ἀρχίου, & Ἀτρείδου in secundis casibus dixerunt. Sed in hac vitii geminatione, ut Quinctilianus ait l. 1. c. 9. Ennius poëtico jure defenditur. Antiquos autem non Suffetium, ut perperàm in multis Quinctiliani, & Livii codicibus, sed Fufetium scripsisse, Philandrus, & Sigonius diligenter annotarunt. Metii verò proditio, & supplicium, ab Alexarcho in III. rerum Italicarum, & aliis quam plurimis, memoriae proditum est.

Tractatus per aequora campi] Id est, diù tractus. Ignotus Grammaticus, vetustus sanè, ex Bibliotheca Carbonaria, agens de frequentativis, ait, *tractare est saepè trahere, & habitare saepè habere*; profertque hoc ex Ennio hemistichium: quod non temerè ad Metium pertinere suspicati sumus; eoque locum Poëtam pulcherrimâ translatione significasse, per quem ille raptatus fuerat. Lucretius l. 3.

—— plani raptim petit aequora campi.

Virgil. l. 7.

Filius ardenteis haud seciùs aequore campi
Exercebat equos ——

Cicero l. 1. de Div. *patentium camporum aequora*. Nec quidem tantummodo aequor, quod proprium maris est, ità ab aequalitate appellatum, ad terrestres campos; sed campos ipsos, qui propriè de terra dicuntur, ad mare poëtae transtulerunt. Unde Lucretius l. 5. & 6. bis, *natantes campos* dixit, à quo Virgilius eadem verba mutuatus est, non quòd vocum inopia laboraret, sed quoniam ei pulcherrima visa sunt: qua de re eandem elocutionem proprio Marte diversis modis locupletavit, modò l. 3. Geor. *liquentes campos*, modò l. 10. *salis campos*; modò l. 8. *arva Neptunia*, dicens. Plautus Trinumo, *Caeruleos campos*. Nec solum de aqua, & terra, aequor dicitur, sed etiam de aëre, & caelo. Plutarchus in libro De ore orbis Lunae οὐράνιον πέλαγος. Attius in Atreo apud Nonium,

Sed quid tonitru turbida torvo
Concussa repentè aequora caeli 102
Sensimus sonere?

Ennius Cressis,

Polvis oritur, omne pervolgat caeli fretum.

Et alibi,

Quaeque freto cava caeruleo cortina receptat.

Lucretius l. 6.

Dant etiam sonitum patuli super aequora mundi.

Et l. 5.

Aëris in magnum fertur mare ——

Verùm haec potius aliqui per catachresin, quàm per translationem dicta esse existimant. Sed pauca haec Ennii verba de Metio ità amplificavit Maro l. 8.

Haud procul inde citae Metium in diversa quadrigae
Distulerant (at, tu, dictis, Albane, maneres)
Raptabatque viri mendacis viscera Tullus
Per silvam, & sparsi rorabant sanguine vepres.

At domus interior] Sermo hic erat de ruina Regiae Albanorum, quem Maro l. 2. Aen. in Priami Regiae direptionem, & incendium, ut ex Servio intelligitur, accommodavit,

At domus interior gemitu, miseroque tumultu
Miscetur, penitusque cavae plangoribus aedes, &c.

Fuit Alba diruta, ac solo aequata sub

* At tuba terribili ſonitu taratantara dixit. Ser. 9. Aen. Priſ. l. 8.

Tullo Hoſtilio poſt celebre illud Metii ſupplicium. Quapropter hic verſus cum iis, quae ſuperiùs dicta ſunt, jure optimo connecti poteſt. Hanc autem urbis demolitionem, & ruinam Livius l. 1. ita poëticè deſcripſit, ut eum vel magna ex parte ex Ennio ſumpſiſſe credam.

AT TUBA TERRIBILEI] Antiquum expugnationis morem attingit; nam, ut ait Servius l. 2. Aen. *plerunque ad tubam evertunt civitates*; *ſicut Albam Tullus Hoſtilius juſſit everti*. Quem morem à Graecis Romani accepiſſe videntur; nam, ut refert Plutarchus, Lyſander ad tibiae ſonitum Athenarum muros dejecit, claſſemque exuſſit.

SONITU] Ennius ſonitum tubae tribuit; Statius murmur, l. 6. Theb.

Inſonuit contrà Tyrrhenum murmur ——

Virgilius clamorem l. 8.

Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clamor.

Uterque ad tubae inventorem reſpexit, quem Meleum Tyrrhenorum Imperatorem fuiſſe ferunt: quamvis alii Dircaeum, & alii alios dicant. Sed apud Graecos Tyrrhenae tubae uſum primus Archondas intulit, cùm Heraclidis ferret ſuppetias. Rurſus Statius l. 8. pro tubae ſonitu non inconcinnè dixit,

—— *jam ſaevos fragor aereus excitat enſes.*

TARATANTARA DIXIT] Ὀνοματοποιΐα tropus Homero frequens, qui, ut refert Plutarchus in illius vita, quaedam nomina
103 omninò prius inaudita ità effinxit, ut nihil à rebus per ipſa ſignificatis diſcreparent. A quo poſteriores poëtae Graeci, quibus, ut ait Martialis, *eſt nihil negatum*, didicerunt inarticulatas animalium voces novis, ficticiiſque dictionibus referre, unde Ariſtophanes in βατράχοις de ranis vociferantibus βρεκεκεκὲξ κοὰξ κοὰξ, & Philoxenus in Galathea inducens Cyclopem Nymphae illius amore deflagrantem, ad citharae ſoni imitationem θρεττανελῶ vocem effinxit. Ejus verſus ſunt,

Ἡ γὰρ κιθάρα κρουομένη τοιοῦτο
Μέλος ποιεῖ θρεττανελῶ θρεττανελώ.

Ad quem Philoxeni locum reſpiciens Ariſtophanes in Pluto, canentem chorum induxit,

Θρεττανελῶ τὸν Κύκλωπα μιμούμενος.

De hac quidem Graecorum libertate Quinctilianus l. 8. c. 3. inquit; *Fingere Graecis magis conceſſum eſt, qui ſonis etiam quibusdam, & affectibus non dubitarunt nomina aptare, non aliâ libertate, quàm qua illi primi homines rebus appellationes dederunt. Noſtri autem in jungendo, aut derivando paullùm auſi aliquid, vix in hoc ſatis recipiuntur.* Graecorum deinde aemulatione Latini poëtae quaedam finxerunt, que uſu paſſim emollita, tanquàm propria ſunt recepta, ut mugitus, murmur, ſibilus, hinnitus, ſuſurrus, bombus. Ennius igitur prae caeteris horum imitationi addictus, ut tubae clangorem referret, novam hujusmodi vocem confecit. At Maro l. 9. non novis verbis, nec à Romanis auribus abhorrentibus, ſed lectiſſimis, tubae ſonitum expreſſit,

At tuba terribilem ſonitum procul aere canoro

Increpuit ——

Quem locum exponens Servius ait, *Hemiſtichium eſt Ennii, nam ſequentia Maro mutavit: ille enim ad exprimendum tubae ſonum ait Taratantara: & multa hujusmodi Virgilius cum aſpera invenerit, mutat. Benè tamen hic electis verbis imitatur ſonum tubarum.* Imitatus eſt igitur Maro non ſolùm horridis, obſtrepentibusque litteris, ac ſyllabis ſonum illum terribilem; verùm etiam pari numerorum velocitate ingentem ſpiritum excitavit. In utriusque enim Poëtae verſu praeter ſextum caeteri pedes dactyli ſunt: quamvis Beda hunc Virgilianum omnino dactylicum eſſe exiſtimet, quem ita legit omnibus codicibus refragantibus,

At tuba terribilem ſonitum procul excitat horrida.

Eum

* Ostia moenita est, idem loca navibo' polcreis, — Fest. *Quaeso* & *Mundus*.
a Munda facit, nauteisque mari quaesentibu' vitam.

* --- & Tiberis flumen vomit in mare salsum. — Macr. l. 6. c. 4.

At se se sum, quae dederat in luminis oras. — Festus *Sum*.

Ingens cura mis cum concordibus aequiparare. — Prisc. l. 13.

Si quid me fuerit humanitus, ut teneatis. — Fest. *Me*.

Ferro secedere quàm dicteis heis toleraret. — Idem *Tolerare*.

a Mundo

Eum quidem Maronis versum adcò Pontanus extulit in Actio, ut de eo dixerit, *An non audientibus nobis illa capillus ipse surrigitur, animusque concutitur, & penè horrescit*. De tuba iterum loquens Virgilius lib. 5. Aen. eadem dactylorum frequentia usus est,

Inde ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes.

OSTIA MOENITA EST] Absque dubio
104 de Anco Tulli successore loquitur; qui in Tiberis faucibus Ostiam condidit. Dionysius l. I. *ἐν δὲ τῷ μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς θαλάττης ἀγκῶνι πόλιν ὁ βασιλεὺς ἐντειχίσας, ἣν ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος Ὠστίαν ὀνόμασεν, ὡς δ' ἂν ἡμεῖς εἴποιμεν θύραν.* Florus lib. 1. de eodem inquit, *Ostiam in ipso maris, fluminisque confinio coloniam posuit; jam tunc videlicet praesagiens animo, futurum, ut totius mundi opes, & commeatus illo veluti maritimo Urbis hospitio reciperentur.*

MOENITA] Fossis Ostiam ab Anco vallatam fuisse, his verbis tradit Festus in *Quiritium*, *Quiritium fossae dicuntur, quibus Ancus Martius circumdedit urbem, quam secundum ostium Tiberis posuit, ex quo etiam Ostiam; & quia populi operâ eas fecerat, appellavit Quiritium.* Moenita autem pro munita, sicut moeros pro muros, Veteres dixisse non dubium est. Plautus Bacchidibus,

Pergamum divina moenitum manu.

NAVIBO' POLCREIS] Festus duobus locis adducit hos versus; in quorum altero pro *polcreis*, *celsis* legit.

MAREI QUAESENTIB. VITAM] Eâdem eloquutione naufragum quendam loquentem inducit Antipater,

——— ὅδ' ἐκ πόντοιο ματεύων
Ζωὴν, ἐκ πόντου καὶ μόρον εἱλκυσάμην.

Piscatores in Plauti Rudente ajunt, *cibum captamus è mari*. Quaesere pro querere frequenter ab Antiquis usurpatum est.

ET TIBERIS FLUMEN VOMIT IN MARE SALSUM] Pertinet & hoc ad Ostiae descriptionem, ad quam se Tiberis exonerat, marique admiscet. Eâdem translatione Varro in Menippeis,

Nubes aquali frigido velo leves
Caeli cavernas aureas subduxerant,
Aquam vomentes inferam mortalibus.

Virgilius l. 2. Georg.

Manè salutantum totis vomit aedibus undam.

AT SESE SUM] Sum pro eum, ut suprà diximus.

INGENS CURA MIS] Observant Grammatici *mis* pro *meis* priscos dicere consuevisse.

SI QUID ME FUERIT HUMANITUS] Hoc est, si quid mihi humani evenerit, vel humanum aliquid contigerit. *Me* enim pro mihi in hoc loco positum est. Lucilius,

Nunc ad te redeo, ut quae res me impendet agatur.

FERRO SECEDERE QUAM DICTEIS HEIS TOLERARET] Variant magnopere in hoc loco

Annuit sese mecum decernere ferro. Prisc. l. 10.

--- qui ferro minitere
Atque [a] in te ningulu' mederi queat --- Fest. *Ningulus.*

--- haec inter se totum tuditantes. Idem *Tuditantes.*

Et semel effugit speres ità funditu' nostras. Idem *Speres.*

a Ut te.

loco Festi exemplaria. Alia enim habent, *ferro se caede*; alia, *ferro se caedit*; alia, *ferro se caedi*; alia, *ferro se caedere*; *quàm &c.* ubi anapaestus est pro dactylo. Quorum verborum sensus est, malle sibi gladio mortem consciscere, quàm quempiam, quicunque is fuerit, ità ignominiosè loquutum tolerare. Lucretius l. 6.

—— caedere si quem
Ancipiti videas ferro ——

105 Annuit sese mecum] Sunt qui credant hunc versum à choreo initium habere, ut ille apud Lucilium l. 30. Sat.

Quod tuas laudes culpes non proficis hilum.
Sed fortasse *Annuit* praeteritum est, & discriminis caussâ *u* longum habet, sicut luit, pluit, ut Varro l. 8. de lin. Lat. adnotat, in praesenti verò breve. Vel legendum est *Annuvit* duplici *uv.* Nam, ut aliqui existimant, annuo, annuvi, non annui, in praeterito olim habuit, eodem modo, quo pluo pluvi, non plui, ut Priscianus l. 10. tradit: cujus auctoritate in Livio l. 1. ubi legitur, *In monte Albano lapidibus pluisse*, pluvisse est reponendum. Crediderim tamen hujusmodi praeteritum, à plueo potius, sicut illud ab annueo, proficisci. Veteres enim annuco, & abnueo dixisse, idem Ennius testis est in VIII. Annali,

Certare abnueo, metuo legionibu' labem.

Decernere ferro] Virgilius l. 12.

Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
Item ibid.

—— ipsumque jubet decernere ferro.
Et ibid.

Inter se coiisse viros, & decernere ferro.
Licet Seneca l. 8. Epist. & Servius, velint, Virgilium hoc loco scripsisse, *& cernere ferro.* Quo verbo & Ennius in eadem significatione usus est Annal. 5.

Ferro non auro vitam cernamus utrique.
Et in Med.

Nam ter sub armeis malim vitam cernere.
Item Attius Epinausimache,

Primores procerum revocarent nomina, nisi esset
Quis, qui armeis secum vellet cernere.
Graeci eodem modo simplici, & composito verbo dixerunt κρίνειν, & διακρίνειν, τὸν πόλεμον.

Qui ferro minitere] Cicero Orat. 2. In Catil. *Vobis atque huic urbi ferro, flammaque minitantem.*

Ningulus] Nullus. Grammatici hanc vocem à nec, & ullus, deductam arbitrantur.

Haec inter se totum tuditanteis] Meliùs, *tum tuditanteis*, vel, ut legit Scaliger, *totâ vi tuditanteis.* Facilè enim *a* litera in *u*, & dictio illa *ui* in *m* librariorum oscitantia transire potuerunt. Sunt autem tudites, mallei, à tundendo dicti, unde tuditare. Sed hic pro totis viribus niti videtur positum: sumpta à fabris translatione, incudem validis malleorum ictibus tundentibus.

Speres] Ἀρχαϊσμὸς pro *spes.* Rursus Ennius XVI. Annali,

Spero, si speres quicquam prodesse potissunt.
Varro in Satyra, quae ὄνος λύρας inscribitur,

Quibus suam delectet ipse amusiam
Aviditatem speribus lactet suis.

EX III.

EX III. ANNALI.

SIC denseis Aquila pinneis obnixa volabat
Vento, quem perhibent Grajum genus aëra lingua. Probus in Eclog. 6. Virg.

Olim de caelo laevum dedit inclutu' signum. Non. *laevum.*

* Postquam lumina seis oculeis bonus Ancu' reliquit. Fest. *Sos.*

106 Sic denseis aquila pinneis] Vivente adhuc Anco, aquila suspensis leniter alis pileum è Tarquinii Prisci capite abstulit; moxque altè volans rursus devolavit, illiusque capiti reposuit. Quare existimo, his versibus Poëtam hoc augurium describere, quod, ut Dionysius l. 2. Livius l. 1. aliique quamplurimi tradunt, Tanaquil Tarquinii uxor, Etruscorum disciplinà
107 imbutà, faustum, laetumque agnovit; virumque complexa, rei novitate attonitum, hortatur, bono fortique animo esse, cùm id regni fastigium portenderet. De ea Silius l. 13.

—— *haec quoque castae*
Augurio valuit mentis, venturaque dixit
Regna viro, & dextros agnovit in alite Divos.

Idque eventu postea comprobatum est. Nam defuncto Anco, in cujus familiaritatem Tarquinius industrià, ac calliditate se insinuaverat, tutor ejus liberis relictus, regnum occupavit.

Vento, quem perhibent Graium genus aera lingua] Ἑρμηνεία. Videtur Hippocratis opinionem sequutus, qui in libro περὶ φυσῶν, ait, ἄνεμος γάρ ἐστιν ἠέρος ῥεῦμα, καὶ χεῦμα. Unde Plutarchus in libello de Homero, ὁ δ' ἄνεμος ἐστὶν ἀὴρ ῥέων. Lucretius l. 6.

Ventus enim fit, ubi est agitando percitus aër.

Ad quam sententiam accessêre Vitruvius l. 1. c. 6. Seneca l. 5. Quaest. nat. Arnobius l. 3. & alii plerique. Sed nescio quorsum Scaliger, vir eruditissimus, acrique judicio, maluerit hunc versum, qui incorruptus habetur apud Probum, legendum esse,

Vento Grajugenum perhibet quem ne aethera lingua.

Lingua enim non recto casu, sed sexto, per pleonasmum protulit Ennius: quod & carminis faver integritati, & Ennianam phrasim redolere videtur.

Graium genus] Ἑλληνισμὸς, pro ipsis Graecis. Eodem modo ab Euripide dictum est πρεσβυτᾶν γένος pro ipsis senibus, ab Homero Achaeorum filii pro ipsis Achaeis, & Pindaro Deorum liberi pro ipsis Diis.

Postquam] Obitum Anci describit, qui, cùm annos quatuor & viginti regnum summâ laude administrasset, incredibili omnium moerore decessit.

Lumina seis oculeis bonus Ancu' reliquit] Sicuti vitae lumen adire pro nasci, ita pro mori lumina linquere, eleganter dicitur. Lucretius l. 3.

Lumina qui linquunt, moribundi particulatim.

Et l. 5.

Dulcia linquebant labentis lumina vitae.

Cicero II. de Consulatu suo,

Luce serenanti vitas lumina linquit.

Virgilius l. 4. Aen.

Quò magis inceptum peragat, lucemque relinquat.

Novius

—— *ubi bipedes volucres lino linquant lumina.*

Hinc Lucilius in quodam Epigrammate, Τοὺς καταλείψαντας γλυκερὸν φάος. Unde etiam lumine cassi, spoliati, & luce carentes,

* Tarquinii corpus bona femina lavit, & unxit. Ser. 6. Aen. Donat. in Hecy.

Hac noctu filo pendebit Etruria tota. Macrob. l. 1. c. 9.

rentes, mortui appellati sunt. Lucretius lib. 3. integrum penè hunc versum Ennii ita inter suos inseruit,

Hoc etiam tibi tute interdum dicere possis,
Lumina sis oculis etiam bonus Ancu' reliquit.

Quod dictum à dignitate personae, quasi proverbii loco, Romanos habuisse, arbitror. Nam cùm omnibus mortem communem esse, & ob id aequo animo ferendam, monere vellent, hunc optimum re-
108 gem, immortalitate ferè dignum, etiam suum obiisse diem memorabant. Horatius de eodem l. 4. Car. od, 7.

——— *Nos ubi decidimus,*
Quò pius Aeneas, quò Tullus dives, & Ancus.

Et l. 1. Epist.

Ire tamen restat, Numa quò devenit, & Ancus.

Sic etiam Homerus de Patroclo Iliad. φ.

Ἀλλὰ φίλος θάνε καὶ σὺ, τίη ὀλοφύρεαι αὔτως
Κάτθανε καὶ Πάτροκλος ὅπερ σέο πολλὸν ἀμείνων.

BONUS ANCU'] Quòd benè imperium administraverit.

TARQUINII CORPUS] Donatus in Hecyra legit,

Exin Tarquinium bona femina lavit, & unxit.

Fuit autem Tarquinius, ut Auctor de Viris Illustribus prodit, ab Anci liberis, immissis percussoribus, per dolum regno exutus, & interfectus.

BONA FEMINA LAVIT ET UNXIT] Bonam feminam veteres appellabant, quae officii caussa, nuptiis, & funeribus, praesto erat. Catullus in Nupt. Jul.

Vos, unis senibus, bonae,
Cognitae benè, feminae,
Collocate puellam.

Cadavera quoque à feminis ungi consuevisse, declarat Horatius in Epodo ad Canidiam,

Unxère matres Iliae addictum feris
Alitibus, atque canibus homicidam Hectorem.

Sed Donatus in hoc loco videtur pro bona femina Tarquinii uxorem intelligere, quandoquidem, ut probaret, uxores dici, quòd ipsae lotos maritos ungebant, hunc versum testem adducit, quem Ennius ad verbum ferè ex illo Homerico, Iliad. Ω, transtulit,

Τὸν δ᾽ ἐπεὶ οὖν δμωαὶ λοῦσαν καὶ χρῖσαν ἐλαίῳ.

Idem Iliad. Σ.

Αὐτὰρ ἐπειδὴ ζέσσεν ὕδωρ ἐνὶ ἤνοπι χαλκῷ
Καὶ τότε δὴ λοῦσάν τε καὶ ἤλειψαν λίπ᾽ ἐλαίῳ

Et Odyss. Ω.

Κάτθεμεν ἐν λεχέεσσι, καθήραντες χρόα καλὸν
Ὕδατί τε λιαρῷ καὶ ἀλείφατι ———

Maro de Miseno l. 6.

——— *Corpusque lavant frigentis, & ungunt.*

Ungebantur etiam convivae; unde jocosè Martialis,

Qui non coenat, & ungitur Fabulle,
Hic verò mihi mortuus videtur.

HAC NOCTU] A tempore insidiis opportuno, in quo magis pericula impendent. *Noctu* pro nocte antiquo more. Plautus Curcul.

Hac noctu in somnis visus sum viderier - - -

Claudius Quadrigarius Annal. XXXI. *Senatus autem noctu convenire, noctu multa domum dimitti.* Admonet autem nos Historiae series ut censeamus, haec Servii Tullii verba esse; cui, extincto Prisco Tarquinio, Patres absque populi consensu re- 109
gnum detulerunt: sumptoque cum Veientibus bello, aliisque Etruscis, hortatur milites, ut pro imperii propagatione strenuè dimicent: nam illâ nocte de totius Etruriae summa decidetur. Sed majori quidem venustate Poeta noster suam sententiam explicavit,

Tarquinio dedit imperium, ſimul & ſola regni. Feſt. *Solum.*

plicavit, quàm Homerus qui Iliad. *ι.* ſimplici quodam loquendi modo ait, Haec nox aut perdet, aut ſervabit exercitum,

Νὺξ δ' ἥδ' ἠὲ διαῤῥαίσει ϛρατὸν, ἠὲ σαώσει.

FILO PENDEBIT] Proverbiali eloquutione Etruriae diſcrimen amplificat; quâ utimur, cùm rei alicui maximum imminere periculum, demonſtrare volumus; ut tàm facilè ruere poſſit, quàm grave aliquid tenui ſuſpenſum filo. Suidas Graecè expreſſit adagium *ἀπὸ λεπτοῦ μίτου τὸ ζῆν ἠρτῆσθαι.* Ovidius l. 4. de Ponto.

Omnia ſunt hominum tenui pendentia filo,
Et ſubito caſu quae valuêre ruunt.

Ammianus l. 14. *A vitae principis ſalute, velut filo, pendere ſtatum orbis terrarum.* Eodem refertur illud Ciceronis pro Flacco; *Salus noſtra ſpe exiguâ, extremâque pendet.* Ductum fortaſſe proverbium à gladio illo, quem tenui filo, ſeu ſeta equina, è lacunari appenſum Dionyſius in Damoclis accumbentis caput dirigi juſſit, ut oſtenderet eo exemplo, quàm miſera & periculoſa eſſet Tyrannorum vita. Horatius l. 3. Car. Od. 1.

Diſtrictus enſis cui ſuper impia
Cervice pendet, non Siculae dapes
Dulcem elaborarunt ſaporem,
Non, avium, cytharaeque cantus,
Somnum reducent ——

Huc pertinet & illud Saturnini Imperatoris dictum, à Flavio Vopiſco in ejus vita relatum; *Neſcitis amici, quid mali ſit imperare; gladii ſeta pendentes cervicibus imminent: haſtae undique, undique ſpicula. Ipſi cuſtodes timentur, ipſi comites formidantur: non cibus pro voluptate, non iter pro auctoritate, non bella pro judicio, non arma pro ſtudio.* Plutarchus in extremo Demoſthenis ait, Perdiccam à Demade literis hortatum eſſe ad Macedoniam tentandam, & ad conſervandos Graecos, ut à marcido, & vetere filo, Antipatrum ſcilicet ſignificante, dependentes. Graeca autem praeſtantiſſimi Oratoris haec verba ſunt. *Γράμματα γὰρ ἐξέπεσεν αὐτοῦ, δι' ὧν παρεκάλει Περδίκκαν ἐπιχειρεῖν Μακεδονίᾳ, καὶ σώζειν τοὺς Ἕλληνας ὡς ἀπὸ σαπροῦ, καὶ παλαιοῦ ϛήμονος (λέγων τὸν Ἀντίπατρον) ἠρτημένους.* Major extenuatio eſt illa Maronis in Ciri,

Quae tenui patriae ſpes ſit ſuſpenſa capillo.

In quo loco expreſſit illud Graecorum, *ἐκ τριχὸς κρεμᾶται.* Haec ex noſtris adagiorum libris; eorum auctorum locis more noſtro praetermiſſis, qui à Tranſalpino illo Chiliadum ſcriptore afferuntur.

ETRURIA TOTA] Virgilius, lib. 7.

—— *totamque ſub arma coactam*
Heſperiam ——

TARQUINIO DEDIT IMPERIUM] Tarquinius, cui Superbi cognomen fuit, Tulliae uxoris ſceleſtiſſimae monitis, atque increpationibus, regnum invaſit: quae poſtquam ante omnes in foro Tarquinium Regem ſalutavit, immani conſilio Tullium patrem interſici juſſit, ut, eo ſublato, tutiùs regno potirentur. Quamobrem Poëta inquit, *Tarquinio dedit imperium.* Tulliam nimirum intelligens.

ET SOLA REGNI] Sola regni pro regno, ſicut apud Catullum *Sola terrae*, & Lucretium l. 1. *Terraïque ſolum* pro terra. Sed non ab re alienum putarem, ſi ſolum in hoc loco non pro terra intelligeretur, ut exponit Feſtus, ſed pro ſolio Regio, ut in eo verſu Annal. l. 1.

—— *regni ſtabilita ſcamna, ſolumque.*

Nam *Solla* appellantur, ut idem inquit Feſtus, *Sedilia, in quibus non plures ſingulis poſſint ſedere*, ut ſint dicta, *ſola* pro *ſolla* antiquorum more: qui, ut Iſidorus aſſerit l. 1. c. 26. conſonantes geminare non conſueverunt. Item Feſtus, *Anus dicta eſt ab annorum multitudine, quoniam antiqui non geminabant conſonantes*, & ut teſtatur Velius, anum pro annum dixerunt. Congruit hujuſmodi interpretatio cum ſolio, quod non a ſoliditate dictum eſt, ut quidam arbitrantur, ſed, ut Aſper tradit, *per antiſtoechon, quòd unum ſolum capit, quaſi ſedium à ſedendo*, & ſella quaſi *ſedla dicta*

eſt

Inde ſibi memorat unum ſupereſſe laborem. Agel. l. 1. c. 22.

Caelum proſpexit, ſtelleis ardentibus aptum. Macrob. l. 6. c. 1.

Prodinunt famulei, tum candida lumina lucent. Feſt. *Prodinunt.*

Proletariu' poplicitus ſcuteiſque feroque Agell. l. 16. c. 10.
Ornatur ferro; moeros, Urbemque forumque Non. *Proletarius.*
Excubiis curat, ---

Circum ſos quae ſunt magnae genteis opulentae. Feſt. *Sos.*

Poſtquam defeſſi ſunt, ſtant, & ſpargere ſeſe Macr. l. 6. c. 1.

eſt ad Graecorum ſimilitudinem, qui ἕδος dicunt παρὰ τὸ ἐπ' αὐτοῦ ἕζεσθαι. Virgilius apertiùs l. 11.

Et ſellam regni, trabeamque inſignia noſtri.

UNUM SUPERESSE] Monet Agellius l. 1. c. 22. *ſuper eſſe* diviſè eſſe pronunciandum, ut duae, non una, orationis partes videantur.

LABOREM] Lavorem aliquando pronunciaſſe Veteres, auctor eſt Adamantius in libro de B muta, & V vocali.

PRODINUNT] Prodeunt, ut ait Pompejus.

CANDIDA LUMINA LUCENT] *Lucent* non ad lumina refertur, ſed ad famulos, qui cereos accenſos deferentes, lucent, hoc eſt, ut Varro interpretatur lib. 5. de lin. Lat. adlucent: Plautus Curcul.

Tute tibi puer es lautus; luces cereum.

Et Caſina,

Primum omnium huic lucebis novae nuptae facem.

PROLETARIU'] Qui ſint proletarii ex Agellio, & Nonio cognoſci poteſt.

POPLICITUS] Pro publicitus, ſicut poplicus, pro publicus, ut in aenea tabella legis Agrariae. Caecilius Plotio,

Ibo domum, ad plebem pergitur, poplicitus deferendum eſt.

Pomponius Campanis,

Dat ordo ſenio, & fullonibus poplicitus cibaria.

FEROQ. ORNATUR FERRO] Materia pro
III re confecta. In omnibus excuſis Agellii legitur, reclamante metri ratione,

—— *ſcutisque ferroque*
Ornatur, ferro muros &c.

In Nonio,

—— *ſcutaque ferriqua*
Ornatus ——

Sed abſque dubio, quam ſcripſimus, vera eſt lectio. Nam Lucretius in hoc, quemadmodum in aliis compluribus, Ennium imitatus, ferum ferrum, & fera tela, dixit.

MOEROS, URBEMQ. FORUMQ. EXCUBIIS CURANT] Moeros pro muros antiquè, ut ait Servius in lib. 10. Aen. Unde pomoerium, quaſi poſt moeros, quo etiam modo moenire pro munire, moenera pro munera, & oeti pro uti Veteres dicebant. Hanc ſententiam ita profert Virgilius l. 9.

Omnis per muros legio ſortita periclum
Excubat, exercetque vices quod cuique tuendum eſt.

Quibus verbis conſultò Virgilius ad murorum, ſeu moerorum etymologiam alluſit, qui ἀπὸ τῆς μοίρας appellati ſunt, quòd quisque pro parte ſua eos tueretur. Ita etiam l. 3. Aen. ad Graecae vocis explicationem reſpiciens, dixit,

—— *ſparſasque per aequor*
Cyclades ——

Σποράδες enim, hoc eſt, ſparſae eae inſulae in mari Aegeo appellantur, quas, ut videtur, Virgilius à Cycladibus non diſtinxit.

POSTQUAM DEFESSI SUNT] Pugnae labore defatigati.

Ha-

Hasteis ansateis, concurrunt undique teleis.

Spargere sese] Idem alibi,

Hastati spargunt hastas ——

Translatio ab Agricolis ducta.

Hasteis ansateis] Ennius rursus in V. Annali,

—— *ansatas mittunt è turribus hastas.*

Concurrunt undiq. teleis] Surripuit Maro l. 7. hoc acroteleution,

—— *Raptis concurrunt undique telis*
Indomiti agricolae ——

EX IV. ANNALI.

Romani scaleis summa nituntur opum vei Macr. l. 6. c. 1.

Ad quartum hunc usque Annalem, cujus praeter hunc versum nullum reliquum est vestigium, Poëta Romanorum Regum
112 historias scripsit. Quae verò deinceps sequuntur, Reip. temporibus gesta esse, ex ipsis reliquiis perspicuè liquet.

Summa nituntur opum vei] Idem XVI. Annali,

Reges per regnum statuasque sepulcraque quaerunt,
Aedificant nomen, summâ nituntur opum vei.

Maro XII.

Pro se quisque viri summâ nituntur opum vi.

Ubi observat Servius esse hemistichium Ennianum. Sed quod hoc loco Maro planè transcripsit, ita in IX. modestè est imitatus,

—— *Summaque evertere opum vi*
Certabant ——

Apud Ciceronem l. 2. de Divin. Oraculum Croeso redditum, quod ex Herodoto interpretatus est, iisdem verbis terminatur,

Croesus Halym penetrans magnam pervertet opum vim.

EX V. ANNALI.

Nomine Purrhus, uti memorant, à stirpe supremo. Non. *Stirpe.* Fest. *Recta fronte,* & *Stirps.*

113 Nomine Purrhus] Ex hoc versu, quem ex V. Annali retulit Nonius, opinati sumus, Ennium toto eo libro Pyrrhi Epirotarum Regis res gestas esse prosequutum: ideoque reliquias omnes, quas ad hanc historiam spectare cognovimus, huc congessimus; & hunc versum, quo & illius nominis meminit, & originis, in principio, quasi narrationis initium, collocavimus: quamvis alios eum praecessisse, non dubium sit, qui aliquas Pyrrhi attributiones declararent.

Nomine Purrhus] Vulgata quaedam Nonii exemplaria habent, *Omnes Pyrrhus,* alia, *Homines Pyrrhus.* Sed facilè Librarius litterarum affinitate decipi potuit, dum

* --- stolidum genus Aeacidarum
Bellipotenteis sunt magi' quàm sapientipotenteis. Cic. l. 2. de Divin.

* Ajo, te, Aeacida, Romanos vincere posse. Idem Ibid. Quinctil. l. 7. c. 10.

malè *Homines* pro *Nomine* transcripsit. Ità enim Festi auctoritate legendum est; apud quem in dictione *stirps* perspicuè legitur, *Nomine Pyrrhus*, & mox parvo interjecto spatio, *à stirpe supremo*; unde clarè liquet, ità ab Ennio scriptum esse; & verba, quae in Festo desunt, esse illa, *uti memorant*. Scaligero, utranque lectionem respuenti, placet esse legendum, *Aemoni' Pyrrhus, uti memorant &c.* Sed in antiquo quodam exemplari legitur, *Hores Pyrrhus, uti memorant*. Unde aliqui conjiciunt esse legendum, *Hoc rex Pyrrhus, uti memorant*. Purrhus autem non Pyrrhus scripsimus, Ciceronis auctoritate, qui de hac ipsa re in Oratore agens, ait, Ennium Purrhum semper dixisse, nunquam Pyrrhum, sicut aetas posterior aurium caussa dixit. Et ita etiam in pervetusto Pandectarum libro Purrhum pro Pyrrhum scriptum offendimus. Veteres enim, ut alibi retulimus, frequenter *u* pro *y* ponebant, Suram, Suriam, Musiam, & Subarim dicentes, pro Syra, Syria, Mysia, & Sybari. Terentius
114 verò Scaurus in libello de Orthographia, ubi loquitur de affinitate B litterae cum P, ait, Graecos dixisse Πυῤῥίαν, quem nos Birrhiam, & quem Pyrrhum, Antiquos Byrrhum. Confirmat hoc vetus Glossarium, in quo Byrrhum exponitur, πυῤῥὸν, ξανθὸν: quá etiam ratione à Graeco πυξὸς Veteres buxus dixerunt. Quamobrem Petrus Victorius l. 14. c. 3. Var. lect. apud Ciceronem legendum existimat Burrhum pro Pyrrhum, Quinctiliani l. 1. ac Festi in *Balena* auctoritate. Nec ab hac opinione discrepat Servius lib. 2. Aen. qui ait, *Pyrrhus à colore dictus, qui Latinè Byrrhus dicitur, à colore qui tingebatur.* Tradunt enim Grammatici, Pyrrhum Achillis filium à rubentis comae colore hoc nomine primum appellatum esse, cùm anteà Neoptolemus vocaretur.

A STIRPE SUPREMO] A generis dignitate. Virgilius l. 6.

Ipsumque Aeacidem genus armipotentis Achillis.

Auctor de Viris Illustr. cap. 35. ait, hunc Pyrrhum paterno genere ab Achille, materno ab Hercule fuisse oriundum. Plutarchus in ejus vita longiori serie eam stirpem describit; quam prius lyrico carmine Phyloxenus Cytherus complexus erat. Quod autem Ennius, *de stirpe supremo*, Virgilius omissa translatione, de *gente suprema*, dixit; & Cinna in Pollionis Propentico, *alta ab origine*. Usurpavit itidem Virgilius hanc vocem in utroque genere l. *6*.

——— *magna de stirpe nepotum.*

Et l. 3. Aen.

——— *imo de stirpe recisum.*

Vetus Poëta apud Festum in eodem fragmento, cujus supra meminimus, similiter *Graeco stirpe* masculinè protulit: quod fortasse de eodem Pyrrho dictum est.

STOLIDUM GENUS AEACIDARUM] Haec verba licet apud M. Tullium in II. de Divin. solutae orationis modo conscripta videantur, metris tamen constare perspicuum est.

BELLIPOTENTEIS] Hoc nomine incertus Poëta Martem appellavit, sicut Lucilius Apollinem cortinipotentem, quòd scilicet cortinae praeesset.

AJO TE AEACIDA] Ambigua haec Oraculi verba cùm Pyrrhus contrario sensu intellexisset, Tarentinis auxilio venit, Romanisque intulit bellum. Auctor de Viris Illustribus ea verba tanquam ab Oraculo prolata refert, nullá factá Ennii mentione. Cicero autem lib. 2. de Divin. loquens de Oraculorum obscuritate ait, *Utrum igitur eorum accidisset, verum oraculum fuisset. Cur autem hoc credam unquam editum Croeso? aut Herodotum cur veracio-*

rem

* Quò vobis menteis, rectae quae ſtare ſolebant
Ante hac, dementi ſeſe flexêre ruina? Cic. de Senect.

rem ducam Ennio? Num minus ille potuit de Croeſo, quàm de Pyrrho fingere Ennius? Quis enim eſt, qui credat Apollinis ex oraculo Pyrrho eſſe reſponſum, Ajo te Aeacida Romanos vincere poſſe. Primum Latinè Apollo nunquam locutus eſt. Deinde iſta ſors inaudita Graecis eſt. Praeterea Pyrrhi temporibus jam Apollo verſus facere deſierat. Et paullò
115 poſt addit, *hanc amphibologiam verſus intelligere potuiſſet, vincere te Romanos, nihilo magis in ſe, quàm in Romanos valere.* Hoc ipſum commentitium fuiſſe, teſtatur etiam Minutius Felix, qui ait, *De Pyrrho Ennius Apollinis Pythii reſponſa confinxit, cum Apollo verſus facere deſiiſſet. Cujus tamen cantum illud, & ambiguum defecit Oraculum, cùm & politiores homines, & minus creduli eſſe coeperunt.*

Quo] Sunt haec Appii Claudii verba, qui, abrupto orationis principio, per indignationem graviter in Senatum invectus eſt, amentem ejus conſilii rationem jurgiis inceſſens. Quam quidem rem ita Cicero in Catone clariſſimè expoſuit. *Ad Appii Claudii ſenectutem accedebat etiam, ut caecus eſſet; tamen cùm ſententia Senatus inclinaret ad pacem, & foedus faciendum cum Pyrrho, non dubitavit dicere illa, quae verſibus proſequutus eſt Ennius, quò vobis menteis &c.* Rurſus in Bruto, *Poſſumus Appium Claudium ſuſpicari diſertum, quia ſenatum jam jam inclinatum à Pyrrhi pace revocaverit.* Ejus item oratio Ciceronis etiam temporibus extabat, ut ipſemet eodem libro auctor eſt. Hanc eandem Ennii ſententiam Plutarchus in Pyrrhi vita, ita ferè ad verbum expreſſit, *Ποῦ γὰρ ὑμῶν ὁ πρὸς ἅπαντας ἀνθρώπους θρυλλούμενος ἀεὶ λόγος;* Auctor verò ille, qui univerſam Livii hiſtoriam in compendium redegit, ait, Cyneam legatum à Pyrrho in Senatum miſſum petiiſſe, ut componendae pacis cauſſâ Rex in Urbem reciperetur: de qua re cùm ad frequentiorem Senatum referri placuiſſet, Appius Claudius, qui propter invaletudinem oculorum jam diu conſiliis publicis ſe abſtinuerat, venit in Curiam, & ſententiam ſuam tenuit, ut id Pyrrho negaretur: quam poſtea Ulpianus in libro VI. ad Edictum ſeveriſſimam appellavit.

Vobis] Emphaſis non ſine ſtomacho, quaſi dicat, vobis, qui tantâ praediti eſtis ſapientiâ, ac in rebus gerendis ſollertia.

Menteis] Eâdem paenè inſimulatione Catullus in Ravidum,

Quae nam te mala mens.

Hecuba apud Virgilium l. 2. Aen.

— Quae mens tam dira, miſerrime conjunx, Impulit —

Idem in IV. & XII.

— quae mentem inſania mutat?

Archilochus,

Πάτερ λυκάμβα, ποῖον ἐφράσω τόδε;
Τίς σὰς παρήειρε φρένας.

Rectae quae stare, solebant] Praeclarè ſtare mentes dictum eſt: nam rectum ad actiones tranſlatum, ut in III. ad Herennium definit Cornificius, eſt id, quod cum virtute, & officio fit. Vel ut in IV. de finibus ait Cicero, Illud rectum eſt, quod *κατόρθωμα* dicitur, quod ſoli ſapienti contingit. Rectas igitur mentes ſtare dixit, ſumptâ ab arboribus, ſeu co- 116
lumnis tranſlatione, quae cùm rectae ſunt, nullaque ex parte nutant pondere, non facilè procumbunt. Itá Cicero l. 5. ad At. *ſtare animis* dixit, & Horatius l. 2. Satyr. *ſtans animo.* Theocritus verò contrario ſenſu,

Ὦ κύκλωψ κύκλωψ πᾶ τὰς φρένας ἐκπεπότασαι;

Antehac] Ratio à praeterito.

Dementei sese flexere ruina] Hunc locum legit Scaliger verſu chorilo, ſeu diphilo,

Antè hac dementei ſeſe flexêre viâ.

Videturque Theodori Gazae verſionem ſequutus, qui hos Ennii verſus ità Graecè interpretatur in Catone majore,

ꙮ

* Orator sine pace redit, regique refert rem. Var. l. 6. de lin. Lat.

ꙮ

* --- decretum est fossare corpora teleis, Idem Ibid.

* Dum quidem unus homo [a] Romae toga superescit. Fest. Superescit.

a Romanus toga

Ποῖ φρένες ὑμῶν, αἷς ἦν ἀτιμφῶς πάρος ἴσχειν,
Αἴψαγε δὴ ταύτην ἄφρονα τρέφθεν μάλ' ἀταρπόν.

Postrema nanque dictio illa *ἀταρπὸς* Latinè callis, semita, via recta dicitur. Eamque sic appellatam, tradunt Grammatici, quod *ἐξ αὐτῆς οὐκ ἔστι τραπῆναι*. Verùm si Theodori auctoritate nitamur, probabilior videtur lectio Dionysii Lambini, apud quem habetur,

Antè hac dementeis sese flexêre viaï.

Ut sit sensus, quò viai mentes dementes sese flexêre? Sed tamen antiqua Ciceronis lectio tot saeculis recepta non omnino respuenda est.

ORATOR SINE PACE REDIT] Nullum magis idoneum nactus sum locum, in quo hic versus collocari possit. Nam Orator, de quo hìc Poëta loquitur, Cyneas, ut opinor, fuit è Thessalia, Demosthenis auditor, vir usque adeò facundia praeditus, ut meritò de eo Pyrrhus praedicare solitus sit, plures à Cynea eloquentia, quàm à se armis victorias esse reportatas. Hunc igitur Pyrrhus ad Romanos Oratorem misit, ut eos muneribus, blanditiis, pollicitationibusque ad pacis conditionem adduceret, ad quam cùm jam Romanorum animos vertisset, illi demum Appii caeci dissuasionibus abnuerunt, Legato re infecta dimisso. Ad hoc videtur allusisse Virgilius lib. 11.

Legati responsa ferunt, nihil omnibus actum
Tantorum impensis operum, nil dona, nec aurum,
Nec magnas valuisse preces ——

REDIT, REGIQ. REFERT REM] *Re* syllaba multùm Antiquis idonea visa est ad exprimendum redeundi actum. Quare verba id significantia apud Latinos ab eadem syllaba incipiunt, ut redeo, revertor, regredior, remeo, remigro. Unde Poëta noster, ut Oratoris reditum congruentibus litteris explicaret, quatuor conjunctim dictiones posuit, quarum singulae à *re* syllaba initium habent.

DECRETUM EST FOSSARE CORPORA TELEIS] Cyneas Pyrrho renuncians, quae in legatione ab ipso gesta fuerant, inter
caetera retulit, Romanos corpora pericu- 117
lis omnibus, telisque objicere, decrevisse, potiùs, quàm pacem conciliare. Quibus verbis videtur respexisse ad proverbium, *Aut manenti vincendum, aut moriendum*; quod usurpari solet, ubi firma, stabilisque stat sententia, aut aliquid perficiendi, aut moriendi. Ferturque translatum à Spartanorum disciplina, qui eà animi obstinatione ad praelium proficiscebantur, ut, aut subactis bello hostibus domum reverterentur, aut dimicando occumberent. De verbo *fossare* ait Varro l. 6. de Lin. Lat. *Hoc verbum Ennii dictum à fodicando, à quo fossa.* Hinc apud Poëtas frequentes illae translationes, *latus cultro, & ense jugulum fodere.* Ennius rursus,

Illurici restant siceis, sibineisque fodientes.

Lucanus,

Ne nos cum calido fodiemus viscera ferro.

Quod verbum videtur quasi hiatum quendam vulnerum, ac profunditatem significare. Sed ego *fossari* potiùs quàm *fossare* legerem, cum metri, tum etiam sensus concinnioris gratià. Silius libro VI. hùc fortasse respiciens,

Quin & magnanimum perfosso corpore telis.

Sunt qui legant pro *fossare*, *stare*, vel *dare corpora telis*; nimium Varronis scripturâ refragante.

DUM QUIDEM UNUS HOMO ROMAE TOGA SUPERESCIT] Quousque unus tandem Romae erit superstes, vel supervixerit. *Escit* Veteres pro *erit* posuisse, ex Festo in

* Nec mî aurum poſco, nec mî pretium dederitis: Cic.l.1.Off.
Nec cauponanteis bellum, ſed belligerantes;
Ferro, non auro, vitam cernamus [a] utrique,

a Uterque

(in *Eſcit*) liquet; unde in legibus XII. Tabularum, *Aſt ei cuſtos nec eſcit.* Et ita quoque legenda ſunt apud Ciceronem II. de legibus verba illa earundem Tabularum, *Quoi auro denteis vincti eſcunt.* Lucretius l. 1.

Ergo rerum inter ſummam minimamque quid eſcit?

Hujus verò carminis ſcripturam vitioſam eſſe apud Feſtum, ex pedum claudicatione manifeſtum eſt, ubi fortaſſe pro, *Romae toga ſupereſcit*, reponendum eſt, *Romae toti ſupereſcit*, ut ad verba illa, *unus homo*, haec, *Romae toti*, tanquam antitheta referantur.

Nec mi aurum posco] Cùm Romani C. Fabricium virum bellicâ virtute inſignem cum magno auri pondere ad Pyrrhum pro redimendis captivis miſiſſent, fertur Pyrrhus in ejus aliorumque conſpectu apertè dixiſſe, ſe non mangonum more cum Romanis negotiari, ſed de gloria, atque imperio dimicare, quam vocem Cicero ex Ennio referens, ut Aeacidarum genere dignam commendavit. Cumque Pyrrhus unius Fabricii fidei captivos quadam lege credidiſſet, Fabricius, qui tum Conſul erat, ne animi magnitudine ſuperaretur, neve Pyrrhus in aliquam caderet ſuſpicionem, Romanos dolis, aut pretio velle victoriam obtinere; ſumptâ occaſione ex Nicia Pyrrhi familiari, qui ei, & Quincto Aemilio ejus collegae pollicitus fuerat, clam pacta mercede de medio Regem ſublaturum, haec inter alia Pyrrho ſcripſit, ut in III. Annali à Quadrigario proditum eſt, *Ad*
118 *nos venit Nicias familiaris tuus, qui ſibi pretium à nobis peteret, ſi te clam interfeciſſet. id nos negavimus velle, néve ob eam rem quicquam commodi exſpectaret: & ſimul viſum eſt, ut te certiorem faceremus, ne quid ejuſmodi ſi accidiſſet, noſtro conſilio Civitates putarent factum, & quod nobis non placet, pretio, aut praemio, aut dolis pugnare. Tu, niſi caveas, jacebis.* Hujus verò epiſtolae exemplar diverſum ſanè à Plutarcho refertur, apud quem nulla Niciae eſt mentio, ſed Pyrrhi medici, qui ſe ſponte Fabricio obtulit, Regem, mercede propoſita, veneno necaturum: cui adſtipulatur Eutropius lib. 2. Sed Valerius Antias neutri conſentit. Scribit enim Timocratem quendam Ambracienſem Pyrrhi amicum hujuſmodi ſcelus attentaſſe. At quiſquis is fuerit, illum Fabricius, ut Suidas tradit ex auctore neſcio quo, Pyrrho vinctum remiſit, quod factum is admirans, fertur exclamaſſe, οὗτος ἐϛὶ καὶ οὐχ ἄλλος Φαβρίκιος, ὃν δυσχερέϛερον ἄν τις παρατρέψοι τῆς οἰκείας ἀρετῆς, ἢ τῆς συνήθους πορείας τὸν ἥλιον; quae verba ita Latinè ab Eutropio l. 1. referuntur. *Ille eſt Fabricius, qui difficiliùs ab honeſtate, quàm Sol à curſu ſuo averti poteſt.*

Non cauponantes bellum] Non ob quaeſtum, ſed ob belli gloriam pugnamus: quapropter armis, non dolis, certandum eſt. Hinc praeclara illa Alexandri vox ad Parmenionem, ei perſuadentem, ut noctu inopinantes hoſtes adoriretur, Victoriam furari, inquit, turpe eſt: manifeſtè, ac ſine dolo Alexandrum vincere oportet. Sic verò Arrianus, αἰσχρόν ἐϛι κλέψαι τὴν νίκην, ἀλλὰ φανερῶς καὶ δίχα σοφίσματος χρὴ νικῆσαι Ἀλέξανδρον. Cauponatur igitur bellum, cum lucri tantum cauſſa fit. Hujuſmodi autem elocutionem Ennio, ut videtur, ſuggeſſit Aeſchylus, qui in fabula Septem ad Thebas, ait, καπηλεύειν μάχην: & quod Aeſchylus de bello, Herodianus l. 6. de pace dixit, καπηλεύειν εἰρήνην χρυσίῳ. Quod rectè tranſtulit Politianus, Auro pacem cauponari. Budaeus autem pacem vendere interpretatur.

Ferro, non auro] His verbis Pyrrhus non ſolùm animi ſui magnitudinem oſtendit,

Vos ne velit, an me regnare Hera; quidve ferat fors
Virtute experiamur; & hoc simul accipe dictum:
Quoium virtutei belli fortuna pepercit,
[a] Horundem me libertati parcere certum est:
Dono ducite, doque volentibu' com magneis Diis.

a Eorundem

dit, sed etiam ab hostibus benevolentiam captat: quandoquidem non spe quaestus, sed sola virtute, gloriaeque stimulo impulsus, ad conserendas manus venerit. Huic non absimile est Camilli dictum, qui cùm eo tempore ad Urbis portas cum exercitu accessisset, quo Romani Brenno Gallorum duci, mille auri pondo pacis conventione numerabant, aurum statim de lancibus auferri jussit, & vacuos inde Gallos discedere, dicens, Romani moris esse, ferro, non auro patriam tueri. Stratophanes miles apud Plautum in Truculento,

Auro, haud ferro, deterrere potes me.

Inde veteri proverbio dicitur, Hastis argenteis pugnare; cùm victoria potiùs argento, quàm virtute paratur.

VITAM CERNAMUS] Idem in Medea,

119 *Nam ter sub armeis malim vitam cernere.*

VOS NE VELIT, AN ME REGNARE HERA] Junonem Graeci ἥραν dicunt. Unde in Antiquis Etruscorum libris Hera appellabatur, quam etiam sortem, vel fortunam intelligebant. Est enim fortuna belli domina, de qua ait Caesar l. 3. de Bel. Civ. *Sed fortuna, quae plurimùm potest, cùm in reliquis rebus, tùm praecipuè in bello, parvis momentis magnas rerum commutationes efficit.* Hirtius de bello Alexandrino, *Fortuna, quae plurimùm in bellis potest.* Cicero pro M. Marcello; *In armis*, inquit, *maximam partem quasi suo jure fortuna sibi vendicat, & quicquid prosperè gestum est, id penè omne ducit suum.* Et paullò infrà, Illam ipsam rerum humanarum dominam fortunam dixit. Et ad Atticum l. 14. *fors in armis plus, quàm ratio potest.* Archilochus autem in Deorum arbitrio victoriam ponit,

Νίκη ἀνθρώποισι θεῶν ἐν χειρὶ κεῖται.

Haec, & alia pleraque in explicatione proverbii *Fors domina campi* retulimus. De ea Plautus Mercatore,

Divum atque hominum quae spectatrix, atque hera eadem es hominibus.

Hanc, quam & δέσποιναν Graeci vocant, tradit Pausanias in Arcadicis, apud eas gentes maximo honori fuisse habitam. Ptolemaeus autem fortunae partem Heram appellavit, Catullus Deos omnes heros,

Hostia caelestes pacificasset heros.

Et paullò post,

Quòd temerè invitis suscipiatur heris.

QUORUM VIRTUTEI] Captivos intelligit.

BELLI FORTUNA] Cicero Bruto.

DONO DUCITE] Plutarchus, Auctor de Vir. Ill. cap. 31. & alii testantur, Fabricio gratis captivos à Pyrrho redditos fuisse: de quorum quidem numero ambigitur, nam Justinus l. 18. tradit CC. fuisse; Eutropius l. 2. octingentos supra mille, Orosius l. 4. M.CCCX.

DOQ. VOLENTIB. CUM MAGNIS DIIS] Plautus Persa Act. 3. Sc. 1.

Sequere hâc mea gnata, cum Diis volentibus.

Item Milite glorioso Act. 4. Sc. 7.

Agite, ite cum diis benè volentibus.

Cato de Re rustica cap. 141. *Cum Diis volentibus, quodque bene eveniat mando tibi.* Virgilius lib. 1. Aen.

——— ponuntque ferocia Poeni
Corda volente Deo ———

Quod Graeci σὺν θεοῖς, & οὐκ ἄνευ θεῶν dixerunt. Unde Sallustius in historia, *Ut tanta repentè mutatio non sine Deo videretur.* Cassius Hemina quaerens, qui sint magni Dii, ait Samothracas Deos, eosdemque Romanorum Penates, propriè dici θεοὺς μεγάλους, θεοὺς χρηστοὺς, θεοὺς δυνατούς.

Tri-

Cogebant hosteis lacrumanteis, ut misererent. Prisc. l. 8.

Injicit irritatu', tenent, occasu' juvat res. Fest. *Occasus.*

Trinis autem iis Diis, magnis, potentibus, valentibus, ut Tertullianus inquit in libro de spectaculis, tres arae in Circo parent. Sed, ut ex Virgilio liquet, uni Junoni omnes hi tribuebantur tituli. Ubi
120 enim ille Junonem magnam dixit, *τὴν μεγάλην* intellexit; ubi bonam, *τὴν χρηστὴν*; ubi dominam potentem, *τὴν δυνατήν*. Varro l. 4. de lin. Lat. ait, terram, & Caelum, ut Samothracum docent initia, esse magnos Deos. Plato in libro VII. de legib. Solem, & Lunam magnos Deos appellat.

Cogebant hosteis lacrumanteis, ut misererent] Ingens hìc per locum communem excitatur commiseratio. Possunt enim infortunia, & lacrimae vel hostem ad miserationem commovere, ut de Trojanis inquit Maro lib. 2. Aen. Sinonem in amicitiam recipientibus,

His lacrimis vitam damus, & miserescimus ultrò.

Magnam autem personae miseriam ostendimus, cùm *ὑπερβολικῶς* dicimus, ejus conspectum vel hosti lacrimas ciere posse. Sophocles, quem aemulatus videtur noster Poëta, in Ajace Lorario ait,

Ὡς καὶ πὰρ ἐχθροῖς θρήνων τυχεῖν.

Quem versum ità Latinum fecit Scaliger,

Miserandum & ipsis hostibus spectaculum.

Apud eundem Poetam Ulysses Ajacis inimici insaniam deplorans inquit,

Ἐγὼ μὲν οὐδὲν οἶδ᾽ ἐποικτείρω δένιν,
Δύστηνον ἔμπης καί περ ὄντα δυσμενῆ
Ὅθ᾽ οὕνεκ᾽ ἄτῃ συγκατέζευκται κακῇ.

Quae carmina quemadmodum idem Scaliger converterit, subscribam, ut ex pluribus versibus cognosci possit, quomodo nostri saeculi auctores antiquorum imitatione Graecâ verterunt,

Nullus quidem ante hac: mihique misertudine
Commovit animum, quamquam iniquior mihi est,
Quod tali inhaerens ipse conflictet malo.

Eodem referri potest illud Pacuvii ex Duloreste, ut opinor,

Si Priamus adesset, & ipse ejus commiseresceret.

Quod ità in suam Hecyram transduxit Terentius,

Ibi demum ità aegrè tulit, ut ipsam Bacchidem,
Si adesset, credo ibi ejus commiseresceret?

Quò respiciens Virgilius l. 12.

Ipse manu mortem inveniam, miserebitur hostis,
Exuviasque petet ——

Ovidius de Niobe l. 6. Met.

—— at nunc miseranda vel hosti
Corporibus gelidis incumbit ——

Idem l. 1. Trist.

Est etiam in miseris pietas, & in hoste probatur,

Rursus majori hyperbole l. 5.

—— quibus possent illacrimare ferae.

Hûc etiam pertinent verba illa Locrensium Legatorum apud Livium lib. 29. qui 121
cum Coss. conquesti sunt, ea passos à Q. Plemminio legato Romanisque militibus, quae pati ne Carthaginienses quidem velit populus Romanus. Cic. pro Sextio: *Quanto cum fletu de illis nostris incendiis ac ruinis? cum patrem pulsum, patriam afflictam deploraret, domum incensam eversamque, sic egit, ut, demonstratâ pristinâ fortunâ, cùm se convertisset, Haec omnia vidi inflammari, fletum etiam inimicis atque invidis excitaret.* Idem lib. 3. de Orat. *Quid fuit in Gracchò quod me puero tantopere ferretur? quo me miser deferam? in Capitolium ne? at patris sanguine redundat. an domum? matrem ne ut miseram lamentantemque videam & abjectam? quae sic ab illo acta esse constabat, oculis, voce, gestu, inimici ut lacrymas tenere non possint.* Haec majori ex parte transcripsimus ex nostra explicatione proverbii *Vel hosti miserandus.*

Occasu' juvat res] Occasum pro occasione aliàs diximus Veteres usurpasse. Hanc

--- anſatas mittunt è turribus haſtas. Non. *Anſatae.*

Quod per amoenam urbem leni fluit agmine flumen. Macrob. l. 6. c. 4.

Hanc Ion Chius καιρὸν appellavit, & noviſſimum Jovis filium fuiſſe tradit. Menander verò occaſionem multarum rerum cauſſam eſſe dixit eo ſenario,

Πολλῶν ὁ καιρὸς γίγνεται παραίτιος.

Ad Ennianam ſententiam pertinet illud Maronis lib. 5.

—— *nunc tempus agit res:*

A quo Statius mutuatus eſt,

—— *tempus agit rem.*

Et Claudianus,

Rem peragit tempus ——

Ansatas mittunt e turribus] Haec tantum verba adducit Nonius, cùm interpretatur anſatas, jaculamenta cum anſis. Nos in fine *haſtas* ex conjectura addidimus.

Leni fluit agmine flumen] Paronomaſia. Virgilius pleniori ſono l. 2. Aen.

—— *leni fluit agmine Tibris.*

Macrobius obſervat l. 6. c. 4. hîc agmen pro actu & ductu quodam intelligi. In qua ſignificatione eſt illud Lucretianum l. 5.

—— *inde ſuper terras fluit agmine dulci.*

EX VI. ANNALI.

Quis potis ingenteis oras evolvere belli? Macr. l. 6. c. 1.

Vertitur interea caelum cum ingentibu' ſigneis. Idem ibid.

122 Quis potis] Hunc verſum in ſexto Annali principem locum obtinuiſſe, non temerè ſuſpicati ſumus. Nam cùm Ciceroni Accuſator inſtaret, num aliquid dicere poſſet de teſte, qui Sextus Annalis vocabatur, is oratoriè jocis eludens, quaſi de Annali Ennii interrogatus eſſet, reſpondit,

Quis potis ingenteis oras evolvere belli?

Veri autem ſimile eſt, Ciceronem non è medio libro, ſed ex principio eum verſum excepiſſe, cujus facilè omnes meminiſſe poſſunt. Exaggerat hoc loco Poëta orationem à rei difficultate, quemadmodum et-

123 jam Lucretius in libri V. initio,

Quis potis eſt dignum pollenti pectore carmen
Condere pro rerum majeſtate, hisque repertis?
Quisve valet verbis tantum quis pingere laudes?

Ingenteis oras evolvere belli] Metaphora à veſtium explicatione ſumpta, quarum extremae partes orae appellantur. Turnebus verò lib. 16. Adver. c. ult. aſſerit, hâc voce Ennium intellexiſſe totum campum, regionem, & ſpatium. Itemque lib. 18. Adver. c. 3. eadem verba explicans ingentia belli ſpatia interpretatur. Quinctilianus lib. 6. c. 4. legit *Qui potis* pro *Quis potis*, & pro *Oras*, *cauſſas*. Ità quoque ſcripſit Diomedes lib. 1. apud quem pro *ingenteis ingentis* habetur. Virgilius lib. 9. hunc locum paenè retulit,

Et mecum ingentes oras evolvite belli.

Ubi Servius oras extrema bellorum interpretatur.

Vertitur interea caelum] Virgilius l. 2. Aen. Ennianum hoc hemiſtichium ità proprio acroteleutio explevit,

Ut

Ut primum tenebreis abjecteis inalbabat
a Dies ---

* Considunt tecteis bipatentibus --- Serv. l. 10.

Tum cum corde suo divûm pater, atque hominum Rex
Effatur --- Macr. l. 6. c. 1.

* Respondit Juno Saturnia sancta Dearum. Donat. de Solæcismo. Ser. 4. Aen.

Sed quid ego haec animo lamentor? Donat. in Phor.

a Versus acephalus.

Vertitur interea caelum, & ruit Oceano nox.

UT PRIMUM TENEBRIS ABJECTIS INALBABAT DIES] Achilles Statius in Catullianis commentariis hunc versum adducit ex Ennii VI. Annali; sed ex quo auctore eum depromscrit, ipse non meminit, nec nobis hactenùs succurrit: tantùm eum offendimus in principio lib. VII. Appuleji absque auctoris nomine, & solutae orationis modo.

INALBABAT] Fortasse meliùs metri caussâ *albescebat.* Virgilius l. 4. Aen.

Regina è speculis ut primùm albescere lucem
Vidit ——

Albescit autem manè dies, quia Sol, ut alibi diximus, suapte naturâ albus, tenebras discutiens, albam lucem affert mortalibus. Sic utique Matthius in Mimiambis,

Jam jam albescit Phoebus, & recentatur,
Commune lumen omnibus, & voluptas.

Euripides in Iphig.

--- λευκαίνει τόδε φῶς ἤδη λάμπουσ' ἠώς.

Quâ etiam ratione Aeschylus in Persis dixit, λευκόπωλον ἡμέραν, & λευκὸν ἦμαρ. & Caesar l. 1. de bel. civil. *albente caelo.*

CONSIDUNT TECTEIS BIPATENTIBUS] Totum hunc de Deorum concione locum ex Ennio Virgilium mutuatum, credimus: praesertim cùm Servius id ipsum innuat, qui haec eadem verba explicans in X. Aen. inquit; *Physicè dixit bipatentibus, nam caelum patet ab ortu, & occasu. Est autem sermo Ennianus tractus ab ostiis, quae ab utraque parte aperiuntur. Unde & modò bipatentibus, apertis intelligimus.* Fingebant enim Poëtae caelum die aperiri, ut eo carmine indicavit Maro l. 10.

Panditur interea domus omnipotentis Olympi,

noctu verò claudi, ut illo l. 1. Aen. 124

Ante diem clauso componet vesper Olympo.

Facit etiam Isidorus l. 13. Etym. caeli portas Orientem, & Occasum, quòd unâ parte Sol procedat, altera se recipiat. Nos de caeli porta quaedam in his nostris commentationibus aliàs explicavimus.

DIVUM PATER ATQ. HOMINUM REX] Virgilius l. 10.

Conciliumque vocat divûm pater, atque hominum Rex.

Uterque ab Homero eandem sumpsit Jovis periphrasim,

—— πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.

EFFATUR] Virgilius l. 10.

—— *incipit ipse.*

Homerus Iliad. θ.

Αὐτὸς δὲ σφ' ἀγόρευε, θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἀνέσαν.

JUNO SATURNIA] Saturni filia ἐπιθετικῶς, ut frequenter apud Virgilium.

SANCTA DEARUM] Pro sanctissima, ut observat Aelius. Est enim Enallage speciei positivi gradus pro superlativo. Hinc sumptum videtur illud Virgilii l. 4. Aen.

—— *sequimur te Sancte Deorum.*

SED QUID EGO HAEC ANIMO LAMENTOR?]

Balatum pequdes quatit, omneis arma requirunt. Macr. l. 6. c. 1.

Effudit voces proprio cum pectore sancto. Servius.

--- [a] Dii hoc audite parumper
Ut pro Romano popolo prognariter armeis
Certando, prudens animam de corpore mitto. Non. Prognariter.

Explorant Numidae, totam quatit ungula terram. Macr. l. 6. c. 1.

a Divei

TOR?] Adducit hunc locum Donatus exponens illud Terentii in Phor.

Quàm scitum est, ejusmodi parare animo cupiditates.

Ubi observat, venustè animo additum esse. Verba autem haec existimo à Junone in Deorum concilio prolata esse; quibus antiquum odium in Romanos, utpote à Trojanis oriundos excitare videtur. Catullus quidpiam simile in Argonautica,

Sed quid ego haec vanu nequicquam conqueror auris?

BALATUM PECUDES] Melius *Balantum pecudes.* Lucretius l. 2.

——— *agnique petulci*
Balantum pecudes ———

Unde Virgilius l. 1. Geor. & l. 7. *balantium greges.* Sunt qui existiment legendum esse, *Balatus pecudum:* quibus verbis tale quid fortasse praecesserat,

Fronduferaeque boant silvae fremitu, & nemus omne
Balatus pecudum quatit; omneis arma requirunt.

Quo sensu Maro l. 3. Geor.

Balatu pecudum, & crebris mugitibus amnes,
Horrentesque sonant ripae, collesque supini.

OMNEIS ARMA REQUIRUNT] Purum putum hoc acroteleution sibi Maro l. 7. usurpavit,

Pulverulentus eques furit, omnes arma requirunt.

EFFUDIT VOCES PROPRIO CUM PECTORE SANCTO] Vel de Tito Caecilio Teucro est sermo, cujus, ac fratris fortitudinem praecipuè admirans Poëta, ut refert Plinius l. 7. c. 28. propter eos sextum adjecit Annalem, vel potius de Decio patre, vel filio, 125
qui, ut Aristides Milesius testatur, aliique quamplurimi sese pro Repub. devoverunt. Eadem elocutione Pedo Albinovanus in Navigatione Germanici,

——— *obstructo tales effudit pectore voces.*

Virg. lib. V.

——— *tales effudit pectore questus.*

Catullus in Argonautica,

Clarisitas imo fudisse è pectore voces.

PECTORE SANCTO] Sanctum pectus dixit, quòd scilicet se devovisset. Virgilius de Turno l. 12.

Sancta ad vos anima, atque istius inscia culpae
Descendam, magnorum haud unquam indignus avorum.

DII HOC AUDITE] Cùm Deum rogamus, illud imprimis exoptamus, ut scilicet nos audiat. Horat. Carm. Saecul.

Supplices audi pueros Apollo,
Siderum regina bicornis audi
Luna puellas.

PARUMPER] Ex hac dictione conjicere licet, brevem hanc orationem fuisse, temporisque angustiae accommodatam.

PROGNARITER] Strenuè, fortiter.

PRUDENS ANIMAM DE CORPORE MITTO] Terentius Eunucho,

--- *prudens, sciens, vivus, vidensque pereo.*

EXPLORANT NUMIDAE] Numidae non modò ii populi dicuntur, qui eam Africae partem,

Incedunt: arbusta peralta securibu' caedunt, Idem l. 6. c. 2.

partem, quae Numidia appellatur, incolunt; verùm etiam alii rei pecuariae incumbentes ἀπὸ τῶν νομῶν, ut Scythae Nomades apud Herodotum libro I. & libro VII. Sagarrii Nomades. Latini *o* in *u* vertentes Numidas dicunt. Plinius l. 5. c. 3. de Afris Nomadibus, de quibus nunc Poëta loquitur, ait; *Numidae verò Nomades à permutandis pabulis: mapalia sua, hoc est domus, plaustris circumferentes.* Videtur autem ex his verbis bellum Punicum hoc libro Poëta scripsisse, & hic versus referendus ad illud, quod de Hannone Carthaginiense memorat Polybius lib. 1. qui cum videret in Romanorum copiis vehementer mortiferum morbum ingravescere, eosque summâ rerum necessariarum inopiâ laborare; contrà verò suos ad conserendas manus promptos, paratosque cognosceret, coactis ultrà quinquaginta elephantis, exercitum omnem ex Heraclea eduxit: jubetque Numidis equitibus, ut praecedant, & cùm hostibus congredientes, quoad fieri posset, eorum equites ad pugnam lacessant: deinde simulatâ fugâ, terga vertant, nec priùs fugam reprimant, quàm sese ad ipsum recipiant. Meminit etiam Pindarus Ode IX. Pyth. νομάδων ἱππευτᾶν.

Totam quatit ungula terram] Elocutio Ennio familiaris. Idem Annal. 8.

126 *Consequitur, summo sonitu quatit ungula terram.*

Et Ann. 17.

It equus, & plausu cava concutit ungula terram.

Virgilius paucis immutatis l. 8.

Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.

Et lib. 10.

Quadrupedumque putrem cursu quatit ungula campum.

Statius lib. 6. Theb.

——— *ferit gravis ungula campum.*

Incedunt: arbusta peralta] Romani postquàm Numidas equites temerè insequuti, eò pervenerunt, ubi Hanno cum copiis latebat, cognitis insidiis, magnâ acceptâ clade, se in fugam converterunt. Carthaginienses autem Torum montem occuparunt, qui decem ferè stadiis ab hostium castris aberat, ibique cùm duobus mensibus commorati essent, memoriâ nihil dignum gestum est. Tandem collatis signis, Hanno, & Coss. in planitiem educunt copias, & cùm acriter diu utrinque pugnatum esset, victoriâ Romani potiri sunt; qui postridiè Agrigentum urbem locupletissimam ab Annibale, desperatis jam rebus relictam, in populi Romani ditionem redegerunt. His rebus secundis, prosperisque elati Romanorum animi, omninò è Sicilia Carthaginienses expellere decreverunt; creatisque Romae novis Consulibus L. Valerio Flacco, & T. Octacilio Crasso, cum magno militum delectu in Siciliam proficiscuntur. Cumque cognovissent Poenis multas maritimas civitates classe perterritas adhaesisse, statuerunt ad Italiae oram tuendam, & Africam vexandam, classem construere; quod Romanis hactenùs inusitatum fuerat: ac eo primum tempore triremes, & quinqueremes exaedificare coeperunt. Qua de re plura Polybius l. 1. Unde non temerè conjicimus, hîc lignorum apparatum ad construendam classem fuisse descriptum. Ennii autem verba videntur ex Homero sumpta, qui de arborum incisione loquens ad faciendum rogum in funere Patrocli ait Iliad. Ψ.

Ἀλλ᾽ ὅτε δὴ κνημοὺς προσέβαν πολυπίδακος ἴδης,
Αὐτίκ᾽ ἄρα δρῦς ὑψικόμους ταναήκεϊ χαλκῷ
Τάμνον ἐπειγόμενοι, ταὶ δὲ μεγάλα κτυπέουσαι,
Πίπτον ———

Sed illa Maronis de funere Miseni longè politiora, augustioraque sunt l. 6.

Itur in antiquam silvam stabula alta ferarum.
Procumbunt piceae: sonat icta securibus ilex,

Percellunt magnas quercus: exciditur ilex,
Fraxinu' frangitur, atque abies consternitur alta:

Fraxineaeque trabes; cuneis & fissile robur
Scinditur; advolvunt ingentes montibus ornos.

Et de pyra Pallantis l. 11.

Per silvas Teucri mistique impunè Latini
Erravêre jugis: ferro sonat icta bipenni
Fraxinus; evertunt actas ad sydera pinus,
127 *Robora nec cuneis, & olentem scindere cedrum.*
Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.

Diversa sanè ingenii ubertate Silius idem complexus est libro X.

—— sparsosque propinquos
Agmine prosternunt lucos, sonat acta bipenni
Frondosis silva alta jugis. hinc ornus, & altae
Populus alba comae validis accisa lacertis
Scinditur; hinc ilex proavorum condita saeclo.
Devolvunt quercus, & amantem littora pinum.

Statius ad Archemori funus haec transtulit longè fusius l. 6. Theb.

His labor abscissam Nemeen, umbrosaque Tempe
Praecipitare solo, lucosque ostendere Phoebo.
Sternitur extemplò veteres incaedua ferro
Silva comas, largae qua non opulentior umbrae
Argolicos inter, saltusque educta Lycaeos
Extulerat super astra caput ——

Et deinde, *—— cadit ardua fagus,*
Chaoniumque nemus brumaque illaesa cupressus,
Procumbunt piceae, flammis alimenta supremis,
Ornique iliceaeque trabes, metuendaque succo
Taxus, & infandos belli potura cruores
Fraxinus, atque situ non expugnabile robur;
Hinc audax abies, & odoro vulnere pinus
Scinditur, acclinant intonsa cacumina terrae
Alnus amica fretis, nec inhospita vitibus ulmus:
Dat gemitus tellus ——

Tribus his ultimis verbis efficaciùs perstrinxit, quod Ennius pluribus, dum inquit,

—— omne sonabat
Arbustum fremitu sylvaï frondosaï.

Homerus verò jejunius,

Ταὶ δὲ μεγάλα κτυπέουσαι
Πίπτον ——

Sed in adjunctis nimius quidem, & ambitiosus fuit Statius; qui se ipsum superans mirificè poëtico spiritu materies apparatum, quo naves fabricarentur, animavit l. 1. Achil.

Nusquàm umbrae veteres: minor Othrys, & ardua sindunt
Taygeta: exuti viderunt aëra montes.
Jam natat omne nemus ——

Porrò Enniani versus aspero consonantium concursu horridum cadentium arborum fragorem summo artificio imitantur, iis praesertim verbis,

Fraxinu' frangitur ——

quibus fragor ipse auditur. Ac in eo etiam 128
accuratâ quadam copia Poëtam lusisse apparet, quòd mira orationis varietate unicuique arbori suum verbum in eadem significatione tribuit.

Securibu' caedunt] Virgilius lib. 3. Georg.

—— caeduntque securibus humida vina.

Percellunt magnas quercus.] Pindarus in Pyth. idem epitheton quercubus tribuit,

Εἰ γάρ τις ὄζους ὀξυτόμῳ πελέκει
Ἐξερείψαι κεν μεγάλας δρυός.

Abies alta] Rectè altam dixit, cùm haec arbos in caelum maximè se extollat. Claudianus de Raptu Proserpinae,

Altior & cunctis abies ——

Quam Idem fretis aptam dixit. Plinius, Expetitam, inquit lib. 16. c. 10. navigiis abietem esse, & in excelso montium, ceu maria fugerit, sitam. D. Ambrosius in Hexamero; *Abies quoque non contenta terrenis radicibus, atque vero vertice, etiam casus marinos tuto subitura remigio, nec solùm ventis, sed etiam fluctibus certatura processit.*

Pinus

Pinus proceras pervertunt; omne sonabat
Arbustum fremitu sylvaï frundusaï.

Pinus proceras] Hujus quoque materies ad navigia aedificanda aptissima est. Hinc Virgilius in Bucolicis Ecl. 4. *nautica pinus*, & l. 2. Geor.

—— dat utile lignum
Navigiis pinus ——

Valerius Flaccus l. 1. Argon.

—— volat immissis cava pinus habenis.

Extat perlepidum Graecum epigramma, quo pinus queritur, terra marique ventis exagitari,

Τίπτε μὲ τὴν ἀνέμοισιν ἁλώσιμον ἤλεε τέκτον
Τὴν δὲ πίτυν τεύχεις νῆα θαλασσοπόρον;
Οὐδ᾽ οἰωνὸν ἔδεισας, ὅτι βορέης μ᾽ ἐδίωξεν
Ἐν χθονί, πῶς δ᾽ ἀνέμους φεύξομαι ἐν πελάγει.

Haec Latinis verbis Thomas Morus explicavit,

Pinus ego ventis facilè superabilis arbor;
Stulte quid undivagam me facis ergo ratem?
An non augurium metuis? cùm persequitur me
In terra, boream qui fugiam in pelago?

Eandem sententiam paucioribus perstrinxit Zelota,

Ἐκλάσθην ἐπὶ γῆς ἀνέμῳ πίτυς: ἐστίμε πόντῳ
Στέλλετε, ναυηγὸν κλῶνα πρὸ ναυτιλίης;

Theophrastus autem ex arboribus navibus congruentibus in V. *περὶ φυτῶν ἱστορίας*, abietem, pinum, & cedrum memorat; sed ut plurimùm levitatis caussâ, triremes, & longa navigia, ex abiete confici consuevisse: rotunda verò ex pino, quòd non
129 putrescant; triremibus verò carinam quernam subjici, ut, cùm in terram attrahitur, resistere possit. Et paullò infrà de roboris, & fraxini in navibus usu mentionem facit. Item alibi ilicis materiam tradit ad eundem usum esse idoneam, cùm spissa sit, atque robusta. Cùm igitur arbores, quarum Poëta meminit, sint navigiis construendis aptissimae, nostram conjecturam haud quaquam futilem esse arbitror.

Omne sonabat arbustum] Virgilius Eclog. 2.

—— resonant arbusta cicadis.

Videtur autem id ex Orphei quodam hymno Ennius expressisse,

Δένδρη δ᾽ ὑψικάρην᾽ ἐκ ῥιζῶν ἐς χθόνα πίπτει.
Ἠχὼ δ᾽ οὐρανία κελαδεῖ ῥοιζήμασι γύλλων.

Fremitu] Cadentium arborum sonitum propriè fremitum appellavit. Fremo autem à *βρέμω*, ϐ in f mutato, originem ducere, non dubium est.

Sylvai frundusai] Lucretius l. 1. *frundiferas sylvas*, & *frundiferas domos avium*, dixit. Veteres enim fruns, & frundes dixisse, Ausonii in Monosyllab. testimonio comprobatur; qui de Ennio ait,

Aut de fronde loquens, cur dicat populea fruns?

Ità corrigendus est ejus Poëtae locus. Nam in impressis *frons* legitur; quod ineptè dictum esset ab Ausonio, qui cùm in iisdem Monosyllabis quaedam notet ab Ennio dicta praeter communem loquendi rationem, ut *gau*, *cael*, *do*, pro *gaudio*, *caelo*, *domo*, addit, *cur dicat populea fruns*. Si enim *frons* legeretur, non esset quid carperet. Ex Charisio quoque l. 1. ità Ennium loquutum cognovimus, qui in VII. Annali dixit

Rurescant frundes ——

Priscianus l. 1. ait, vetustissimos multa in principalibus syllabis mutasse, *huminem* pro *hominem* proferentes, *funtes* pro *fontes*, *frundes* pro *frondes*: quod etiam in libello de Orthographia confirmat Velius. Ex iis locis corrigenda sunt Nonii exemplaria, in quibus perperam bis *frons* pro *fruns* legitur. Nam si *frons*, ut extat, legendum esset, non egeremus ipsius interpretatione, ut diceret, *frons* pro *fronde* Veteres dixisse. Affert ille utrobique Virgilii versum ex II. Georgicorum,

Praeterea cum frons tenera imprudensque laborum.

Ubi Virgilium *fruns* scripsisse, adnotavit Pierius.

Navu' repertus homo, Grajo patre, Grajus homo Rex. Fest. *Navus.*

ª Sulphureas posuit ᵇ spiramina Naris ad undas. Prisc. l. 6.

Intus in occulto mussabant --- Fest. *Mussare*, & *Summussi.*

Lumen . . . scitus agaso Fest. *Scitum.*

a Sulpureas b Spiracula

Navu' repertus homo] Navus ab experientia.

Grajus homo Rex] A generis amplitudine. Scaliger cum hoc versu conjungit illum, quem nos in V. Annali praeposuimus: & quidem rectè insimul cohaererent, nisi hunc apertè Festus ex sexto Annali retulisset, illum Nonius ex quinto. Arbitramur autem, hic Poëtam aliquem induxisse commemorantem ea, quae gesta fuerant, cùm Pyrrhus in Italiam duxit exercitum.

130 Sulphureas posuit spiramina naris ad undas] Boccacius in libello de Fluminibus ait; Nar flumen ità appellatum, quòd ex naribus cujusdam Tauri aenei fluere creditur. De hoc Virgilius l. 7.

Sulphurea Nar albus aqua ——

Cujus imitatione Silius libro VIII.

—— *Narque albescentibus undis.*

Plinius lib. 3. c. 12. *Nar exhaurit illos sulphureis aquis.* Potest tamen ambigua esse vox, ut & fluvium denotet, & nares, ut apud Lucanum l. 2.

Hic aures, alius spiramina naris aduncae
Amputat ——

Intus in occulto mussabant] Varro l. 6. de lin. Lat. *Mussare*, inquit, *dictum est, quòd muti non amplius, quàm μῦ dicunt.* Sed hic, ut ait Pompejus, pro murmurare posuit Ennius. In Festo, qui paucis abhinc diebus in lucem prodiit, habetur. *Quinctus in occulto mussabat.*

Agaso] Ab ἄγω, ἀγάζω, unde Agaso. Vetus Glossarium interpretatur δοῦλος ἐπὶ κτήνεσιν.

EX VII. ANNALI.

* Ut conferre queant ratem aeratam, atque periti Var. l. 6. de lin. Lat.

132 Ut conferre queant] Varronis codex l. 6. de lin. Lat. ubi duo hi versus leguntur, adeò mendis scatet, ut nullus inde rectus, ac certus sensus erui possit. Sed cùm ex confusis illis verbis, ac depravatis colligerem, Poëtam de classe loqui, de qua nulla anteà facta erat mentio, praeterquàm de caedenda materia ad naves conficiendas, multùm quidem laboris exhausi, ut Poëtae mentem consequerer, & ex iisdem Varronis vestigiis versus restituerem. Confusa igitur Ennii verba hoc modo apud Varronem in excusis ab Aldo primùm, tum à Valdero, & postremò ab Antonio Augustino in Romana editione, se habent. *Conferre aut ratem aeratam qui perit, & qui dum mare sudantes eunt, atque sedentes.* In quo loco videtur Ennius, utpotè de re nova apud Romanos, quasi mirabundus per jocum dixisse, ut vecti rate,

Per liquidum mare eant, sudanteis, atque sedenteis.

Poste recumbite, vostraque pectora pellite tonseis. *Fest. Tonsam.*

rate, ipsam ratem simul ferant; & sedentes eant, & euntes sedendo sudent. Pro verbis illis, *conferre aut* legimus *conferre queant*, Turnebum sequuti, qui Comment. suo in Varr. de l. l. asserit, in veteri quodam libro ità scriptum reperisse. Conferre autem hîc est, simul pari remorum nisu, ac impulsione ferre. Atque his verbis non parùm luminis affert ille Polybii locus l. I. ubi ea persequitur, quae superiori libro de classis aedificatione diximus. Ait enim quòd dum Coss. in navium constructione occuparentur, alii classicos milites colligentes ad hunc modum eos in terra remos impellere docebant. Disposita in arena erant subsellia, super quibus insidentes remiges ad hortatoris vocem, qui in medio constiterat, omnes simul manus protendere, ac reducere, remosque expellere assuescebant; ad cujus quidem hortamentum omnes simul incipiebant, ac desinebant. Quâ ratione artem navigandi edocti, absolutâ jam navium constructione, mare ingressi sunt. Graeca verba sic se habent, *οὐ μὴν ἀλλ' οἷς μὲν ἐπιμελὲς ἦν τῆς ναυπηγίας ἐγίγνοντο περὶ τὴν τῶν πλοίων κατασκευήν. οἱ δὲ τὰ πληρώματα συναθροίσαντες ἐδίδασκον ἐν τῇ γῇ κωπηλατεῖν τὸν τρόπον τοῦτον. καθίσαντες ἐπὶ τῶν εἰρεσιῶν ἐν τῇ χέρσῳ τοὺς ἄνδρας τὴν αὐτὴν ἔχοντας τάξιν ταῖς ἐπ' αὐτῶν τῶν πλοίων καθέδραις,*
133 *μέσον ἐν αὐτοῖς στήσαντες τὸν κελευστὴν, ἅμα πάντας ἀνάπτειν ἐφ' αὐτοὺς ἄγοντας τὰς χεῖρας, καὶ πάλιν προνομεύειν ἐξωθοῦντας ταύτας συνείθιζον, ἄρχεσθαί τε καὶ λήγειν τῶν κινήσεων πρὸς τὰ τοῦ κελευστοῦ παραγγέλματα.*

RATEM] Rates per catachresin Poëtae pro navibus usurpanr; cùm propriè compactae trabes sint, quae per aquam trahuntur.

AERATAM] Aeratae naves ab aereis rostris dictae sunt, quae & rostratae, ut ait Isidorus l. 19. appellantur; à Graecis verò *χαλκέμβολοι*, & *χαλκεμβολάδες* dicuntur. Unde Graecus quidam Poëta *τείχεα νηῶν* rostra aenea esse dixit. Primam verò hanc Romanorum classem, quâ Duelius Imperator primo bello Punico primus navalem victoriam est consequutus, LX. die ab arbore excisam navigasse, ex Plinio lib. 17. c. 40. & Floro constat.

PERITI] Malui pro *perit*, ut in Varrone habetur, & pro *peritet*, ut in ejus margine notatum est, reponere, *periti*; quae vox sententiam conficit: cùm idcircò remiges edocerentur, ut periti, & instructi sese navigationi tutò deinceps committere possent.

LIQUIDUM] Ex duabus dictionibus, quae perperam in Varrone leguntur, *qui dum*, *liquidum* ab Ennio scriptum fuisse, facilè suspicari possumus. Hoc enim epitheton mari valde accommodatum est. Unde venustissimè Poëta ille liquidum Oceani cubile mare appellavit.

SUDANTEIS, ATQ. SEDENTEIS] Magnum, atque operosum remigum laborem exprimit, qui in transtris remos impellendi difficultate undique sudore madent.

POSTE RECUMBITE] Remigum gestum *καθ' ὑποτύπωσιν* delineat. Sunt autem verba *τοῦ κελευστοῦ*, ut Polybius vocat, quem Ennius infra portisculum appellat, & hortatorem Plautus.

PELLITE TONSEIS] Ut doceret hortator quî celerrimo cursu naves agerentur, monebat remiges, ut quàm maximo possent conatu, ad pectora usque remos traherent; atque adeò pectora ipsa retrorsum remis propellerent. Quod ità expressit Silius Ital. l. 11.

Et simul adductis percussa ad pectora tonsis.

Lucanus l. 3.

Atque in transtra cadunt, & remis pectora pulsant.

Dactylorum verò frequentiâ Poëta noster celeritatem commotionemque ipsam propemodum oculis objicit.

PONE

Ponè petunt, exin referunt ad pectora tonsas. Idem Ibid.

Dux ipse viâs --- Prisc. l. 6.

Alter nare cupit, alter pugnare paratust. Fest. *Nare.*

Mulserat huc navem compulsam fluctibu' pontus. Prisc. l. 9.

Denique vei magna quadrupes eques, atque elephantei Macrob. l. 6. c. 2.
Projiciunt sese --- Agell. l. 18. c. 5.

At non quadrupedes equites --- Non. *Equitem.*

Deducunt habileis gladios filo gracilento. Idem *Gracilitudo.*

PONE PETUNT] Τοῦ κελευστοῦ dicto parentes inclinabant sese, remosque ad pectora referebant. Eodem modo terram petere pro in terram inclinari dixit Virgilius l. 3. Aen.

Summissi petimus terram ——

Et Lucretius l. 1. de Iphigenia,

—— *terram pedibus summissa petebat.*

DUX IPSE VIAS] Pro viae. Veteres enim genitivum primae declinationis in *âs* proferre aliquando consuevisse, ex Charisio, & Prisciano intelligitur. Sed fortasse scripserat Ennius,

Dux erat ipse viâs ——

Unde Statius l. 4.

134 *Dux erat ille ratis* ——

ALTER NARE CUPIT] Distributio. Alter cupit in mare sese projicere, ut nando salutem quaereret; alter dimicando gloriam comparare. Navalem profectò describit pugnam.

MULSERAT HUC NAVEM] Impulerat, agitaverat. Cicero Arato,

Igniferum mulgens tremebundis aethera pennis.

Sed Achilles Statius in illud Catulli ad Mallium,

Siccari emulsa pingue palude solum.

Emulsa interpretatur absorpta, attracta, hausta, hoc eodem Ennii versu suam opinionem confirmans.

DENIQUE VEI MAGNA] Adeò verba Polybii l. 1. cum Ennianis conveniunt, ut mihi persuadeam, hoc loco agi de acerba illa Romanorum clade, quam à Xantippo, Carthaginiensium duce acceperunt; sic enim ille, *τότε δὴ πανταχόθεν πονοῦντες, οἱ μὲν πλεῖστοι τῶν Ῥωμαίων συνεπατήθησαν ὑπὸ τῆς ὑπερφυοῦς βίας τῶν ζώων, οἱ δὲ λοιποὶ συνηκοντίσθησαν ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἱππέων ἐν αὐτῷ τῷ τῆς παρατάξεως τόπῳ. τελέως δέ τινες ὀλίγοι πρὸς φυγὴν ὥρμησαν.*

QUADRUPES EQUES] Sacculi illius auctores & equum, & equo insidentem, equitem appellarunt. Maro l. 3. Geor.

—— *equitem docuere sub armis.*

Quem locum explicans Servius ille manuscriptus, cujus alias meminimus, ait; *Hic equitem sine dubio equum dicit, maximè cum inferat, Insultare solo. Ennius Annali VII,*

Denique vei magna, &c.

DEDUCUNT HABILEIS GLADIOS FILO GRACILENTO] Justus Lipsius Ant. Lect. l. 5. c. 10. existimat, hic Poëtam de Lucretia loqui, & proinde pro *gladios* legendum esse *radios*, quoniam *filum*, & *deducere*, verba sunt ejus artis, quae Minervae dicata est. Cujus opinioni libenter assentirer, nisi in hoc Annali res longè pòst violatam Lucretiae pudicitiam continerentur. Turnebus autem l. 28. c. 11. adver. ait,

Non

Non ſemper voſtra evortit, nunc Juppiter hâc ſtat. Macrob. l. 6. c. 1.

Fortibus eſt Fortuna vireis data --- Idem ibid.

Quà Galli furtim noctu ſumma arcis adortei
Moenia, concubia, vigileiſque repentè cruentant. Idem lib. 1. cap. 4.

--- legio [a] reditu rumore ruinas Non. *Rumor.*

a reditus.

ſilum hoc loco Ennium pereleganter in gladio laminam appellaſſe.

Nunc Juppiter hac stat] Hoc eſt, noſtras ſequitur partes, vel à nobis eſt, cui contrarium eſt contra ſtat. Virgilius l. 5.

His magnum Alcidem contra ſtetit ———

Id verò de Euripidis Rheſo ſumptum videtur, ubi Hector multos ſe ait invenire amicos, cùm feliciter res gerit, & Juppiter à ſuis ſtat,

Πολλοὺς, ἐπειδὴ τοὐμὸν εὐτυχεῖ δόρυ,
Καὶ Ζεὺς πρὸς ἡμῶν ἐστιν, εὑρίσκω φίλους.

Hinc obſervat Macrobius, Virgilium l. 12. illud excerpſiſſe,

Ne qua meis dictis eſto mora, Juppiter hâc ſtat.

Fortibus est fortuna vireis data] Virgilius l. 10.

Audentes fortuna juvat ———

135 Addam tamen velut acceſſionem quandam, & menſurae cumulum, nobiliſſimorum auctorum locos, à nobis in explicatione proverbii *Fortes fortuna adjuvat* relatos; qui oculatiſſimum illum Paroemiographum latuerunt. Claudianus,

Fors juvat audentes, priſci ſententia vatis;

Ennium nimirum intelligens, quamvis in quibuſdam exemplaribus Coi, & Chii pro priſci legatur. Terentius Phorm.

Tanto magis te advigilare aequum eſt: fortes Fortuna adjuvat.

Ovidius l. 10. Met.

Audentes Deus ipſe juvat ———

Tibullus l. 1.

Audendum eſt, forteis adjuvat ipſa Venus.

Valerius Flaccus l. 4. Arg.

Stetimus tamen, & Deus adſuit auſis.

Sophocles, Fortunam timidos minimè juvare, hoc ſenario dixit,

Οὐ τοῖς ἀθύμοις ἡ τύχη ξυλλαμβάνει.

Cui ſimile illud Senecae in Medea,

Fortuna forteis metuit, ignavos premit.

Heſiodus, pudorem infortunatos efficere, contrà verò fortunatos audaciam,

Αἰδώς τοι πρὸς ἀνολβίῃ, θάρσος δὲ πρὸς ὄλβῳ.

Homerus, fortem virum in rebus omnibus potiorem exiſtere.

——— *θαρσαλέος γὰρ ἀνὴρ ἐν πᾶσιν ἀμείνων*
Ἔργοισι τελέθει ———

Lesbonax in Protreptico, *παραστάτω οὖν ὑμῶν ἑκάστῳ τοῦτο, ὡς τὸ θαῤῥεῖν πλεῖστον φέρεται εἰς τὸ νικᾶν.* Cornificius l. 3. ſive quisquis auctor fuerit librorum ad Herennium, *Fortitudini*, inquit, *Fortuna quoque adjumento eſſe ſolet.* Huc etiam videtur pertinere illud Franciſci Petrarcae de remed. utriusque Fort. *Magna fiducia magnis periculis viam facit.*

Qua Galli furtim] Galli poſt Romam captam Brenno duce Capitolii arcem aggreſſi ſunt, ut refert Livius l. 5. cujus verba haec ſunt; *Galli nocte ſublustri tanto ſilentio in ſummum evaſêre, ut non cuſtodes ſolùm fallerent, ſed ne canes quidem, ſollicitum animal ad nocturnos ſtrepitus, excitarent.* Quae verba cùm nihil, aut parùm ab Ennianis diſtent, cenſerem, ſi tempora conſtarent, utrumque eadem de re verba facere. Veteres pro nocte concubia noctu concubia dixêre.

Vigileisq. repente cruentant] Virgilius l. 2. Aen.

Caeduntur vigiles ———

Mox auferre domos popoli rumore ſecundo.

ꙮ

[a] Hocce loquutu' vocat, qui cum benè ſaepè libenter Agell. l. 12. cap. 4.
Menſam, ſermoneſque ſuos, rerumque ſuarum
Comiter impertit: magna quòm lapſa diei
Parte fuiſſe [b] de parveis ſummeiſque gerendeis
Conſilio, [c] endo foro lato, ſanctoque ſenatu.

a Hoc locutus b de ſummis parvisque c Indu foro

POPOLI RUMORE SECUNDO] Populari plauſu, vel, ut ait Maro l. 5. *clamore ſecundo.* Idem l. 8.

Ergo iter inceptum peragunt, rumore ſecundo

Suevius l. 5.

Redeunt, referuntque petita rumore ſecundo.

Apud Ciceronem l. 1. de Div. Poeta quidam,

Solvere imperat, ſecundo rumore, adverſaque avi.

136 Aſper explicans in quodam Salluſtii hiſtoriarum libro haec verba *Rumore primo*, ait, *primò* non eſſe nomen, ſed adverbium; ut illud apud Virgilium l. 1. Aen.

Obſtupuit primò aſpectu Sidonia Dido.

HOCCE LOQUUTU'] Niſi ſententiarum pondere, & antiquitatis reverentia hos verſus tantùm Agellius admiraretur, pulcherrima haec tabella ex tanto naufragio minimè ſupereſſet. Cujus autem virtutem, mores, ſtudia, actiones, ingenium, fidem, taciturnitatem, ceu penicillo, his lectiſſimis carminibus Poëta delineet, incertum eſt. Conſtat tamen, quendam fuiſſe Servilii amicum, genere, & fortuna minorem, virtutibus autem eximium. Quare miror, Caelium Calcagninum in VI. libro Epiſtolarum, & in libro de Vita Aulica, & Crinitum in Ennii vita cenſere, haec ab Ennio ſub Gemini Servilii perſona dicta fuiſſe, quo nihil abſurdius; cùm Servilium ipſum cum amico hujusmodi praeditum conditionibus loquentem, Poëtam induxiſſe, ex horum extremo verſu clariſſimè appareat: & apertè Agellius non ſub perſona, ſed ſub hiſtoria Servilii haec deſcripta fuiſſe, indicet. Quamvis T. Aelius Scillo, Ennium haec de ſe ipſo ſcripſiſſe, teſtetur.

QUI CUM] Veteres, ut Rhaemnius Palaemon tradit, communi genere inflexerunt hic, & haec quis: indeque in ſexto caſu ab hoc & hac qui. Virgilius de Acca loquens,

Qui cum partiri curas ——

Fuit hujusmodi praepoſitionum anaſtrophe Graecis frequenti in uſu, ut χαρᾶς ὕπο apud Aeſchylum in Agamemnone, & ἐμοῦ μέτα apud Euripidem in Oreſte, & φίλων ἄπο apud Homerum: quod Ariphrades (ut in poetica refert Ariſtoteles) improbavit: nolebat enim illos à communi uſu recedere. Nec is quidem uſus Latinis infrequens fuit. Plautus Aſinaria,

Nec magis verſutus, nec quo ab caveas aegrius.

MAGNA CUM LAPSA DIEI] Vulgati codices ità habent, quae dictio conſtructionem pervertit. Aliqui volunt legendum eſſe verſu diphilo, aut choerilo, *lapſa dies.* Turnebus legit,

—— *magna cum lapſa dies jam*
Parte fuiſſet de ſummis rebus ſecundis.

In codice perveturto Fulvii Urſini habetur,

—— *magnam cum laſſu' diei*
Partem fuiſſet ——

Virgilius l. 9.

Nunc adeò melior quoniam pars acta diei eſt.

Horatius l. 1. Satyr.

—— *quarta jam parte diei*
Praeterita ——

ENDO FORO] Endo pro in, ut alibi diximus, antiquo more: itaque Lucilii verſus apud Lactantium l. de Juſtit. eſt corrigendus,

Jactari endo foro omneis, & deducere nuſquam. 137

SANCTOQ. SENATU] Virgilius l. 1. Aen.

Jura magiſtratusque legunt, ſanctumque ſenatum.

QUOI

Quoi res audacter magnas, parvasque jocumque
Eloqueret, quae tincta maleis, & quae bona dictu
Evomeret, si quid vellet, tutoque locaret.
Qui cum multa volup, ac gaudia clamque palamque
Ingenium quoi nulla malum sententia suadet,
Ut faceret facinus: levis tamen, haud malus; idem

Quoi res audacter] Sallustius in I. & II. historiar. *audaciter* secundùm analogiam protulit.

Quae tincta maleis] Fortasse, *Quoi tincta maleis, & quoi bona dictu Evomeret.*

Bona dictu] Eodem numero Lucretius l. 2.

Omnia postremò bona sensibus, & mala tactu.

Unde Virgilius l. 3. Geor.

—— *& mala tactu*

Vipera ——

Tutoque locaret] Horatius l. 1. Car. Od. 27.

Depone tutis auribus ——

Qui cum multa volup] Ex Oscorum lingua Poëtam hanc dictionem petiisse, aliquando suspicatus sum: quandoquidem Osci dictionum brevitate gaudebant; ut famul, capital, difficul, facul, pro famulo, capitali, difficultate, facultate. Sed quoniam volup, non modò Plautus Asin. Casina, & Mostellaria usus est; sed etiam Terentius, purissimus Latinitatis auctor, in Phormione Act. 4. Sc. 3. affirmabo cum Donato id antiquo more per apocopen dictum, quâ figurâ *guberna* pro *gubernacula* Lucilius, & Lucretius dixerunt, Arati fortasse imitatione; qui πηδὰ pro πηδάλια dixit. Ennius igitur sive Oscis vocibus delectatus, sive ad Graecorum poëtarum imitationem, plura nomina decurtavit. Nam Ausonii in Monosyllab. ut diximus, indicio habemus,

——*replet te laetificum gau,*

pro *gaudium*, & - *divûm domus altisonum cael,*

pro *caelum*, & -- *endo suam do.*

pro *domum*. Quod ex Homero proculdubio sumpsit, qui δῶ pro δῶμα κατ' ἀποκοπὴν dixerat; κρῖ pro κριθι. Hesiodus pro βριθὴ, & βριαρὸν, βρῖ. Sophocles pro ῥάδιον, ῥᾶ; Epicharmus λῖ pro λίαν, & συρακῶ pro συρακούσας, Simias pro δωδώμεν, δωδῶ; Empedocles ὄψ pro ὄψις: quâ dictione Antimachus Cereris Eleusinae sacra significavit. Idem ἄλφι pro ἄλφιον; Euphorius ἧλ pro ἧλον. Philetas verò, ubi inducit ancillas in calathis albam lanam ferentes, pro ἔριον ἔρι posuit. Nihil igitur est, quod venerandam Ennii vetustatem morosi quidam carpant, cùm tantorum virorum exemplo ipse quoque dictiones mutilaverit.

Clamq. palamq.] Tibullus l. 4. Eleg. 5.

—— *quid refert clamve, palamve roget?*

Ingenium] In omnibus passim legitur,

Ingenium cui nulla malum sententia suadet.

Quod, meâ quidem sententiâ, oscitanter scriptum videtur. Quo enim casu legatur ingenium? recto ne? at verbum non habet: accusandi? at sententiam ingenium 138
non suadet. Quare cùm adhuc ambitus orationis pendeat, verbum aliquod exposcere videtur. Lipsius *Ingenuo* legit, & quia verbum deesse cognoverat, dictionem *volup* in verbum *volutat* convertit hoc modo,

Qui cum multa volutat gaudia clamque palamque,

Ingenuo cui nulla malum sententia suadet.

Quoi nulla malum] Malum ad facinus est referendum.

Ut faceret facinus] Plautus Aulul.

Hei Megadore, haud decorum facinus tuis factis facis.

& in Bacchid.

Nam duplex hodie facinus feci: duplicibus spoliis sum affectus.

Ibidem,

Atridae duo fratres fecisse dicuntur facinus maximum.

Doctu', fidelis, suavis homo, facundu', suoque
Contentus, scitu', atque beatu', secunda loquens in
Tempore, commodus, & verborum vir paucorum.
Multa tenens antiqua sepulta, & saepè vetustas
Quae facit, & mores veteresque novosque tenentem
Multorum veterum leges, divûmque hominumque
Prudentem, qui multa loquive, tacereve posset.

Vetus Poëta,

Semper Ajax fortis, fortissimus tamen in furore:
Nam facinus fecit maximum, quòm Danais inclinantibus
Summam rem perficit manu, praelium quòm restituit insaniens.

LEVIS TAMEN] Metri, ac sensus ratio admonet, ut pro *levis lenis* reponatur.

SUOQ. CONTENTUS] Maxima existimatur felicitatis pars, immodicam coërcere cupiditatem, & suo, parvoque contentum esse. His verbis videtur Poëta extollere antiquam illam Romanorum frugalitatem, quibus planè indignum videbatur, plus appetere, quàm ad victum satis esset. Unde fertur illud M' Curii, cui cùm devictis Sabinis ex Senatusconsulto ager ampliaretur, renuit accipere; sed gregalium militum portione contentus, ait, Malum civem censendum esse, cui id non satis esset, quod caeteris esset satis. Idcirco Gargettium Epicurum dicere solitum, adnotat Aelianus in Var. histor. l. 4. cui pauca non sufficiunt, ei nihil satis esse. Graeca illius auctoris verba sunt; ὧ ὀλίγον οὐχ ἱκανὸν, ἀλλὰ τούτῳ γε οὐδὲν ἱκανόν. Ad hoc respexit Flaccus l. 3. Car. Od. 16.

——— *multa petentibus*
Desunt multa: benè est, cui Deus obtulit
Parca, quod satis est, manu.

Et rursus l. 2. Epist.

Agricolae prisci fortes, parvoque beati.

Porphyrius libro primo περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων ait, debere unumquemque philosophum parsimoniam ad vitam civiliter traducendam idoneam esse, judicare; magis eam vitam approbando, quae paucis esset contenta, quàm quae multis indigeret. Hinc Charon apud Lucianum ait, majorem rerum copiam non efficere divitem, sed minorem cupiditatem. Qui enim parvo contentus est, id tantum cupit, quod satis sit, quam sententiam his verbis Poëta quispiam explicavit,

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.
Quod vult, habet, qui velle, quod satis est, potest.

Nec ab his dissimilis est locus ille Manilii 139
in IV. Astronomicῶn,

Pauperiorque bonis quisque est, quo plura requirit:
Nec quod habet numerat: tantùm quod non habet optat.

Valerius Maximus l. 4. c. 4. *Omnia*, inquit, *nimirum habet, qui nihil concupiscit.*

IN TEMPORE] Omne enim intempestivum, ut ad Demonicum inquit Isocrates, ubique molestum est. Quare etiam qui intempestivè philosophatur, nugas agere videtur, ut ait Astydamas,

Ἀργεῖς ἐν οὐ δέοντι καιρῷ φιλοσοφῶν.

TENENTEM] Fortasse *tenens* versu diphilo, & *prudens*, ne accusandi casus sententiam deturbet.

QUI MULTA LOQUIVE TACEREVE POSSIT] Persius Satyr. 4.

——— *dicenda, tacendaque calles.*

Nec major laus est, ea in tempore loqui, quae necessaria sunt, quàm silere, cùm opus est silentio. Quare Pythagoricum illud celebratur, σφραγίζου τοὺς μὲν λόγους σιγῇ, τὴν δὲ σιγὴν καιρῷ. Unde Plutarchus in libello περὶ φυγῆς refellens quendam Euripidis locum, in quo dicebat, servile prorsum esse non loqui, quod sentias; ait, id

Hunc inter pugnas compellat Servilius sic;

Nec quisquam sophiam, sapientia quae perhibetur, *Fest. Sat.*
In somneis vidit priu' quàm sam discere coepit.

Rurescant frundes --- Char. l. 1.

-- quia nam dicteis nostreis sententia flexa est? Fest. *Quianam.*

Dum censent terrere mineis, [a] hortaturve sos. Idem *Sat.*

--- longique cupressei

a hortanturque

id quidem minime servile esse, sed ingenui prudentissimique viri, cùm tempus, & res taciturnitatem silentiumque requirunt. Quod idem Poëta alibi rectiùs,

Σιγᾶν θ' ὅπου δεῖ καὶ λέγειν ἵν' ἀσφαλές.

Compellat] Alloquitur.

Servilius] Intelligit fortè Servilium Geminum, qui bis Consul cum L. Aurelio fuit, ut in Lucullo prodidit Cicero, & Capitolinae Siculaeque tabulae confirmant: qui secundo bello Punico Lilybaeum & Drepanum oppugnarunt, Poenosque à terra prohibuerunt, urbesque eorum socias diversis irruptionibus infestarunt. Alii praeterea multi fuerunt Servilii: quandoquidem haec gens Romae maximè floruit, familiasque habuit quatuor praecipuas, scilicet Priscos Servilios, qui Axillas, & Ahalas complectuntur; & Caepiones, & Vatias, & Geminos. Sed cum de Enniano Servilio nec tempus constet, nec dignitas, nec aliquod insigne factum, de quo loquatur, certi aliquid affirmare nequimus.

Nec quisquam sophiam] Malè hactenus apud Festum, *philosophiam* pro *sophiam* legitur. Afranius in togata, cui nomen Sella,

Usus me genuit, mater peperit memoria,
Sophiam vocant me Graeci, vos sapientiam.

Lucretius l. 5.

Qui princeps vitae rationem invenit eam, quae
Nunc appellatur sapientia ——

Seneca lib. 14. Epist. *Sapientia est, quam Graeci σοφίαν vocant.* Scaliger opinatur, Ennium hos versus protulisse, cùm visus est ei in somnis *Homerus adesse Poëta.* Cui minimè assentimur. Nam illud somnium statim in primo Annali Ennius, ut jam probavimus, retulit; & hi versus à Festo ex libro VII. adducuntur.

Sapientia, quae perhibetur] Ἐ'ρμηνεία.

Insomnis vidit] Apparet ex hoc loco Lactantium l. 3. c. 25. ea verba adumbrasse, *Ex Barbaris verò nullum praeter Anacharsim Scytham, qui philosophiam non somniaßet quidem, nisi & linguam, & Graecas litteras antè didicißet.*

Rurescant] Verbum penitus obsoletum.

Quianam dicteis] Quianam tribracho constare asserit Valerius Probus. Sed ne versus claudicet, aliqua monosyllaba particula addenda est, O scilicet, vel Heu, ut apud Virgilium l. 5.

Heu quianam tanti cinxerunt aethera nimbi.

Servius autem illud exponens l. 10.

Caelicolae magni quianam sententia vobis
Versa retro?

Quianam *cur* interpretatur, & Ennianum sermonem esse ait. Sed in hoc loco particula *nam* παρέλκει, sicut in *Numnam* apud Terentium And. Act. 3. Sc. 4.

Longique cupressei] Est & hic unus ex

Stant recteis foliis, & amaro [a] corpore buxum. Ser. MS. in 2. Geor.

a cortice

ex locis, quos mihi Fulvius Ursinus, vir humanissimus, atque summâ scientiâ praeditus, ex suo Servio desumpsit; qui enarrans illud Maronis ex II. Georgicorum,

—— *aut torno rasile buxum*,

ait, *buxum lignum, non arborem dixit, quamvis Ennii exemplo & arborem potuerit dicere neutro genere. Ille enim sic in VII.*

—— *longique cupressi*

Stant rectis foliis, & amaro corpore buxum.

Caper autem distinguit, ut buxus arbor intelligatur, buxum verò materies. Idem Poëta alibi cupressos similiter masculinè protulit,

Capitibu' nutanteis pinos rectosque cupressos.

Virgilius verò in genere feminino l. 2. Aen.

—— *juxtaque antiqua cupressus.*

Sed Ennius epitheto arboris figuram, quae procera admodum est, oblongo, ac tereti stipite expressit, Virgilius verò hypermetro l. 2. Geor.

Navigiis pinos, domibus cedrosque cupressosque.

Unde Catullus aëriam dixit. Tradit Didymus, eas arbores Cyparissos appellari ἀπὸ τοῦ κυεῖν παρίσους τοὺς ἀκρέμονας, hoc est, à partu parilium ramorum. Idem refert, has quondam Eteoclis fuisse filias, quae cum tripudio ad Dearum aemulationem subsilirent, extra choream convolutae, in profundum puteum conciderunt. Quarum casum Tellus miserata, inde arbores puellis similes ad oblectamentum, & rei memoriam protulit. Unde Cyparissi etiam Charites appellantur. Loquitur fortasse Poëta hoc loco de alicujus pyrae constructione, cum de buxo, & cyparisso, feralibus arboribus, sermonem habeat. Constat autem M. Varronis auctoritate pyras
cupresso circundari solitas, ne propter gra- 141
vem ustrinae odorem populi circundantis corona offendatur. Ad quem morem respiciens maximus Vates, ait l. 6.

Ingentem struxêre pyram, cui frondibus atris
Intexunt latera, & ferales ante cupressus
Constituunt ——

Statius libro VI.

Tristibus interea ramis, teneraque cupresso
Damnatus flammae torus, & puerile pheretrum
Texitur ——

Hinc Horatius *funebreis cupressos* dixit in Epod. Ode 5.

STANT RECTEIS FOLIIS] Postquàm adjuncto cupressorum longitudinem ostendit, modò verbo rectitudinem ponit ob oculos.

ET AMARO CORPORE BUXUM] Benè dixit amarum, nam etiam mel, quod conficitur, ubi haec arbos frequens est, insuave, atque amarum est, ut in Corsica tradit Plinius lib. 16. c. 16. & in Cyrena Theophrastus l. 3. c. 15.

EX VIII. ANNALI.

--- [a] tonsas antè tenenteis
Parerent, [b] observarent, portisculu' signum Non. Portisculus.

a tonsasque tenenteis b expectarent

142 TONSAS ANTE TENENTEIS] In Nonii exemplaribus hic locus corruptè legitur, *Tus antè tenentes*, & *Tum sanctè tenentes*. Vera autem lectio est, ut scripsimus, vel,

—— *tonsasque tenenteis*

PORTISCULU' SIGNUM] Agebatur hic for- 143

Quòm dare coepiſſet ---

ꝏ

* Labitur uncta trabes, remeis roſtrata per altum, — Var. l. 6. de lin. Lat.
* Ingentei vadit curſu, quà redditu' termo eſt: — Feſt. *Termonem.*
* Impetus [a] haud longè mediis regionibu' reſtat. — Idem *Reſtat.*

ꝏ

[b] Tollitur è medio ſapientia, vei geritur res. — Agel. l. 20. c. 9.

a aut vel aſt b pellitur

fortaſſe, de claſſis è portu diſceſſu, cùm portiſculi fiat mentio, qui, ut ait Aelius Stilo, in portu modum dat claſſi. Iſidorus verò tradit l. 19. c. 2. Portiſculum eſſe malleum in manu portatum, quo modus, ſignumque datur navigantibus.

Signum cum dare coepisset] Militaris vox ad rem nauticam tranſlata. Virgilius l. 3. Aen.

Dat clarum è puppi ſignum ——

Sed totum hunc Ennii locum ita Maro expreſſit in V.

Conſidunt tranſtris, intentaque brachia remis
Intenti exſpectant ſignum ——

Labitur uncta trabes] Tres hos verſus ex diverſis locis petitos conjunximus; primum tamen non omnino Ennii eſſe affirmamus. Nam cum Varro lib. 6. de lin. Lat. hoc modo mutilum, & ſine auctoris nomine adducit; *Sic dictum à quibuſdam, ut una canes, una trabes, remeis roſtrata per altum.* Nos priorem dictionem addidimus, & ſequentem immutavimus, pro *una uncta* legentes imitatione alterius verſus ejusdem Poëtae, qui ait,

Labitur uncta carina per aequora cana Celocis.

Virgilius l. 8.

Labitur uncta vadis abies ——

Et l. 4.

Natat uncta carina ——

Sunt tamen qui Varronis locum reſtituant, addito tantùm verbo *ſulcat*, fide codicis manuſcripti,

Una trabes remis ſulcat roſtrata per altum.

Trabem etiam Catullus συνεκδοχικῶς pro navi in Phaſeli dedicatione poſuit,

Neque ullius natantis impetum trabis
Nequiſſe praeterire ——

Sed in antiquo manuſcripto habetur,

Neque ullius volantis impetum alitis.

Pacuvius trabicam navem appellavit, quòd trabibus contexta ſit. *Labitur trabica in alveum.*

Rostrata] Roſtris enim naves concurrunt. Livius, *Itaque ex utraque parte ſigno dato cùm roſtris concurrerent, neque navem inhiberent.*

Ingenti vadit cursu] Mira fertur velocitate.

Qua reditu' termo est.] Feſtus ait, Graecâ conſuetudine Ennium termonem dixiſſe, quem nos terminum dicimus. Idem enim Graecis eſt τέρμων, τέρμα, & τέρμις.

Mediis regionibu' restat] Reſtat pro diſtat, ut idem ait Feſtus.

Pellitur e medio sapientia] Oſtendit quonam pacto calamitoſis belli temporibus nulla nec legibus, nec magiſtratibus tribuitur auctoritas, nullaque juris habetur ratio; ſed arma tantùm vigent. Unde magni Pompeji vox illa apud Dionem l. 144
37. Omnia ſcilicet ab armis pendere, & iis, qui his praevalent, neceſſariò omnes obtemperare; cujus verba ſunt; πάντα ἐκ τῶν ὅπλων ἤρτηται, καὶ ὁ ἐν αὐτοῖς κρατῶν, νομοθέτης ὧν βούλεται, ἀναγκαῖος γίνεται.

Vei geritur res] Menander, leges nihil poſſe ubi vis adfuerit, eo verſu dixit,

Βίας παρούσης οὐδὲν ἰσχύει νόμος.

Ovidius l. 5. de Triſt.

Non metuunt leges, ſed cedit viribus aequum:
Victaque pugnaci jura ſub enſe jacent.

Lucanus l. 1.

Imminet armorum rabies, ferrique poteſtas
Confundit jus omne manu ——

Seneca Hercule furenti,

—— *ſontibus boni parent:*

Jus

Spernitur Orator bonus; horridu' miles amatur; Lact. lib. 5. c. 1.
Haud docteis dicteis certanteis, sed male dicteis.
Miscent inter sese inimicitias agitanteis.
Non ex joure [a] manu consertum, sed [b] magi'ferro Cic. l. 7. Ep. *adducit hunc cum sequentis dimidio.*

a Manuconsertu' *unicâ dictione.* b mage. *Annominatio.*

Jus est in armis: opprimit leges pudor.
Idem in Hippol.

—— venit imperii sitis
Cruenta; factus praeda majori minor:
Pro jure vires esse ——

Auctor quidam apud Suidam, nullum, inquit, jus armis esse potentius; & quisquis viribus potior est, is aequiora semper & facere, & dicere censetur. Graeca verò illius auctoris verba sunt; *οὐδὲν δικαίωμα τῶν ὅπλων ἰσχυρότερον, πᾶς γὰρ ὁ δυνάμει προύχων δικαιότερα ἀεὶ καὶ λέγειν, καὶ πράττειν, δοκεῖ.* Quinctilianus l. 5. in judicio nullam quidem vim armis, in bello nullam sanè vim legibus adscribit. Ejus verba haec sunt, ubi de argumentis agit; *Dicamus primùm in eo, quod in judicium deduci potest, nihil valere jus belli: nec armis erepta, nisi armis posse retineri: itaque ubi illa valeant, non esse judicem: ubi judex sit, nihil arma valere.* Lucianus in Captivo, *Καὶ τὸ δίκαιον ἐν τῇ χειρὶ τιθέμενον.* quibus verbis ad proverbium respexit *Ἐν χειρῶν νόμῳ:* Huc etiam spectat & illud, *Ἄρης τύραννος.*

SPERNITUR ORATOR BONUS] *Silent siquidem inter arma leges*, ut pro Mil. inquit Cicero. Idemque pro Muraena, *Omnia haec nostra praeclara studia, & haec forensis laus, & industria latent in tutela, & praesidio bellicae virtutis. Simulatque increpuit suspicio tumultus, artes illicò nostrae conticescunt.* Quamobrem idem in Bruto dixit, eloquentiam pacis esse comitem, otiique sociam, & jam benè constitutae civitatis quasi alumnam. Unde veteres non absque ratione Mercurium, eloquentiae Deum caduceum, pacis symbolum, gestantem finxerunt. Assimile est Ennianae sententiae illud Lucani l. 1.

Sed postquàm leges bello siluere coactae,
Pellimur è patriis laribus ——

Nec discrepat ab hoc Euripidis locus in Iphig. ubi Chorus ita de neglecta justitia queritur, pro qua summa irrepsit licentia, quae legibus dominatur.

Τὸ μὲν ἄσεπτον ἔχει
Δύναμιν, αἱ δ' ἀρεταὶ κατόπισθεν 145
Θνατοῖς ἀμελεῖται.
Ἀνομία δὲ νόμων κρατεῖ.

HORRIDU' MILES AMATUR] Varro Sesquiulysse, *Itaque tum equum mordacem, calcitronem horridus miles, ac vir non vitabat nunc emunt trosculi nardo nitidi vulgò Attico talento equum.* Eodem etiam adjuncto usus est Cicero pro Marcello.

HAUD DOCTEIS DICTEIS] Plautus Trinumo,

Multa ego possum docta dicta, &c.

NON EX JOURE MANU CONSERTUM] Quid haec verba significent, ad amussim declarat Agellius l. 20. c. 9. Sed operae pretium fuerit adscribere quàm venustè totum hunc locum Cicero in Oratione pro Muraena explicaverit, versus more suo cum soluta oratione contexens: quod Hermogenes *τῶν ποιημάτων παραπλοκὰς* appellavit. *Omnia ista*, inquit, *nobis studia de manibus excutiuntur, simulatque aliquis motus novus bellicum canere coepit. Etenim, ut ait ingeniosus Poeta, & auctor valde bonus; praeliis promulgatis*, TOLLITUR E MEDIO, *non solùm ista vestra verbosa simulatio prudentiae, sed etiam ipsa illa domina rerum* SAPIENTIA; VEI GERITUR RES; SPERNITUR ORATOR, *non solùm odiosus in dicendo, ac loquax, verùm etiam* BONUS; HORRIDUS MILES AMATUR; *vestrum verò studium totum jacet*; NON EX JOURE MANUCONSERTUM, SED MAGE FERRO, *inquit*, REM REPETUNT. *Quod si ita est, cedat opinor Sulpicii forum castris, otium militiae, stilus gladio, umbra soli.*

Rem

Rem repetunt, regnumque petunt, vadunt ſolida vei.

Jamque ferè polvis fulva volat --- Non. *pulvis*

Praecox pugna eſt --- Idem *Praecox.*

ᵃ Conſequitur, ſummo ſonitu quatit ungula terram. Macrob. l. 6. c. 3.
* Jamque ferè polvis ad caelum vaſta videtur. Non. *pulvis*
* Haſtati ſpargunt haſtas, fit ferreus imber: Macr. l. 6. c. 1.

a Cum ſequitur

Jamq. fere polvis fulva volat] Extenſio brevis ſyllabae in caeſura. Pacuvius,

Cedò tamen pedem, lymphis flavis flavum ut polverem,
Manibus iisdem, quibus Ulyſſem ſaepè permulſi, abluam.

Calvus de cinere,

Cum jam fulva cinis fueris ——

Praecox pugna est] Praecox, praematura. Sic fuga praecox à Varrone in Ephoebo, & à Lucilio l. 8. Satyr. dicta eſt.

Summo sonitu quatit ungula terram] Novem hos verſus ex variis auctoribus petitos hàc ſerie complicavimus, tum quod ſenſu conſtare, tum quòd Plautinae pugnae, quae in Amphit. deſcribitur, maximè convenire viſi ſunt.

Jamq. fere polvis ad caelum vasta videtur] Hoſtium appropinquatio à ſigno excitati pulveris, ad caelum usque ſurgentis. Idem alibi,

Polvis oritur, omnem pervolgat caeli fretum.

Ex militum enim in pugna motu, & equorum curſu, pulveris caligo oritur, quam Lucretius pulveris nebulam dixit l. 5.

146 —— *multa pulſata pedum vi*
Pulveris exhalat nebulam ——

Virgilius item l. 8.

Stant pavidae in muris matres, oculisque ſequuntur
Pulveream nubem ——

Idem rurſus l. 9.

Hic ſubitam nigro glomerari pulvere nubem
Proſpiciunt Teucri, ac tenebras inſurgere campis.

Id quod anteà fuerat eloquutus Homerus Iliad. β.

—— τοίσδ᾽ ἀλαλητῷ
Νῆας ἐπεσσεύοντο ποδῶν δ᾽ ὑπένερθε κονίη
Ἵστατ᾽ ἀειρομένη ——

Quae ità vertit Politianus, cujus ad nos quaedam pervenerunt ex Homero converſa, quae hactenus, quod ſciam, in lucem non prodierunt,

Dat tellus gemitum, & nigra caligine caelum
Volvitur; inſurgit glomerato pulvere nubes.

Pulverem verò hoc pacto excitatum, Aeſchylus in Septem ad Thebas, manifeſtum, & certum appropinquantis exercitus nuntium eſſe, ait,

Αἰθερία κόνις με πείθει
Φανεῖσ᾽ ἄναυδος, σαφὴς
Ἔτυμος ἄγγελος ἐλεδεμνὰς
Πεδιοπλόκτυπός τ᾽ ἐγχρίμπτεται.

Qui verſus in impreſſis ex officina Turnebi ſecus diſpoſiti ſunt. Idem protulit Virgilius l. 11.

At ſimul Aeneas fumantes pulvere campos
Proſpexit longè, Laurentiaque agmina vidit.

Idem l. 12.

-- *& ſaevus campi magis, ac magis horror*
Crebreſcit; propiusque malum eſt: jam pulvere caelum
Stare vident: ſubeunt equites, & ſpicula caſtris
Denſa cadunt mediis ——

Livius item l. 21. *Denſior deinde inceſſu tot hominum, equorumque oriens pulvis, ſignum propinquantium hoſtium fuit.*

Fit ferreus imber] Ut crebros ingruentium telorum ictus repraeſentaret,

L aptiori

* Densantur campeis horrentia tela virorum. Prisc. l. 9.
* Summus [a] ubi capitur [b] Medix, occiditur alter. Fest. *Medix*
* Clamor ad caelum volvendu' per aethera vagit. Varr. l. 6. de Lin. Lat.

a ibi b Meddix

aptiori translatione uti non poterat; quam tamen Maro amplificavit l. 12.

—— *it toto turbida caelo*
Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber.

Eâdem significatione telorum nimbum dixit Lucanus l. 9.

Telorum nimbo peritura, & pondere ferri.

Statius l. 5. Theb.

Instamus jactu telorum, & ferrea nimbis
Certat hyems ——

147 Virgilius l. 11. sumptâ à cadente nive similitudine, sic eandem rem expressit,

—— *fundunt simul undique tela*
Crebra nivis ritu: caelumque obtexitur umbra.

tum etiam à grandine l. 10.

Ac velut effusa siquando grandine nimbi
Praecipitant ——

Statius l. 1. Theb.

—— *telorum aut grandinis instar*
Rhipheae ——

Idem has omnes similitudines nivis, grandinis, imbris, his versibus simul complexus est l. 8.

—— *non tanta cadentibus Haedis*
Aëriam Rhodopen solida nive verberat Arctos,
Nec fragor Ausoniae tantus, cum Juppiter omni
Arce tonat, tantâ quatitur nec grandine Syrtis,
Cùm Libya Boreas Italos niger attulit imbres.
Exclusere diem telis. Stant ferrea caelo
Nubila; nec jaculis atratus sufficit aër.

Extremis his verbis consentanea sunt quae protulit Silius libro IX.

—— *caelumque & sidera pendens*
Abstulit ingestis nox densa sub aethere telis.

Quae ex illo Maronis expressa sunt in XII.

—— *obumbrant aethera telis.*

Hinc etiam Lucanus l. 3.

—— *emissaque tela*
Aëra texerunt ——

Lycophron,

Κύφελλα δ' ἰῶν τηλόθεν ῥοιζουμένων
Ὑπὲρ κάρα στήσουσι κίμμερος θ' ὅπως
Σκιᾷ καλύψει πέργαν ἀπολύνων σέλας.

Non dissimilis est illa Heliodori Emeseni hyperbole libro IX. historiae Aethiopicae, qui ut miram jaculorum densitatem ostenderet, ait, eam nubis speciem hostibus exhibere. Huc pertinet etiam locus ille Arbitri de Xerxis exercitu,

—— *solem texêre sagittae.*

Ex quo loquendi genere celebre illius apophthegma emanavit; cui, cùm hostis se caelum sagittarum nebula obtecturum minaretur; lepidè respondit, *In umbra pugnabimus.*

DENSANTUR CAMPEIS] Virgilius l. 7.

Agmina densantur campis ——

HORRENTIA TELA VIRORUM] Idem Virgilius.

—— *at nunc horrentia Martis*
Arma ——

Et Valerius Flaccus l. 7. *horrida tela.*

SUMMUS UBI CAPITUR MEDIX] Nomen est Magistratus apud Oscos, ut refert Festus: quem eundem esse arbitror cum Mediastutico: de quo Livius libro XXVI. *Mediastuticus, qui summus magistratus apud Campanos est.* Quae verba maximè cum 148
Festo congruunt; quandoquidem Oscos Campaniae partem incoluisse, non dubium est; quibus cùm mos fuerit saepè dictiones abscindere, ut in Ennii vita, & alibi retulimus, existimo, in Livio pro *Mediastuticus* reponendum esse *Medixtuticus.*

CLAMOR AD CAELUM VOLVENDU' PER AETHERA VAGIT] Quamvis hyperbole certantium clamoris magnitudinem extollat, multum tamen de ea detrahit tapinosis, quae in verbo *vagit* subsequitur. Clamare autem inter pugnandum Romanorum proprium fuit, qui, ut ait Polybius lib. VI. more patrio armorum strepitum edentes, &

* Inde locei lituus sonitus [a] effudit acutos: *Fest. Lituus*
* Atque atque [b] accedit [c] moeros Romana juventus. *Agell. l. 10. c. 29.*
* Et detotondit agros laetos atque oppida caepit. *Non. Atque Prisc. l. 9.*

Nunc hosteis vino domitei, somnoque sepultei. *Macrob. l. 6. c. 1.*

a effundet b ascendit c muros

& conclamantes, in confertissimos hostes acerrimè concurrunt. Sed ut nihil praetermitteretur earum rerum, quas inter certandum fieri consuetum est, hunc versum cum aliis hoc loco Ennium connexuisse, duximus, illustrium poëtarum imitatione. Aeschylus postquàm ea retulit, quae de pulvere diximus, addidit, clamorem murmurantis aquae instar volare, ac fremere,

——— βοᾷ ποτᾶται, βρέμει
Δ' ἀμαχέτου δίκαν ὕδατος ὀροκτύπου.

Homerus, *——— ἀϋτὴ δ' οὐρανὸν ἷκεν.*
quod ad verbum Virgilius l. 5.

it clamor coelo ———

Et alibi l. 12.

——— it tristis ad aethera clamor.

Sunt qui putent, pro *clamor*, *clamos* esse legendum, ut *honos*, *timos*, *labos*, *vapos*, *colos*. Scaliger legit hunc versum,

Clamor it ad caelum, volitatque per aethera vagor.

Sed ab antiqua lectione minus remotum,

Ad caelum clamor volvendu' per aethera vagit.

Per aethera vagit] Varro lib. 4. de lin. Lat. disserens, multa vocabula ab animalium vocibus ad homines esse translata, ait verbum *vagire* ab haedo esse deductum. Innuit id ipsum Plautus in Poenuli prologo, ubi nutrices à caveae consessu discedere admonens, inquit,

Ne & ipsae sitiant, & pueri perirent fame,
Néve exurientes hic quasi haedi obvagiant.

Inde locei lituus] Lituus genus incurvae buccinae, quem Acron equitum esse tradidit; tubam verò peditum. Est etiam lituus baculus ille, quo ad augurandùm prisci uti consueverunt.

Atque] Statim. Sic in leg. XII. Tab. *Si in ious vocat, atque eat*, pro statim eat.

Et detotondit agros laetos] Priscianus l. 9. hanc auctoritatem refert, ut ostenderet Veteres *detotondi* pro *detondi* protulisse. Alia etiam hoc loco subest tapinosis, cùm agros pecudes dum pascunt, tondeant: non autem milites, cùm diripiunt, in quam lapsus est etiam Propertius cùm ait lib. 4.

Sub quorum titulis Africa tonsa jaces.

Magis propriè loquutus est Maro l. 8. 149

——— & laetos vastant cultoribus agros.

Idem l. 11.

——— ingentes & desolavimus agros.

qui tamen in propria significatione dixit l. 1. Georg.

——— tondent dumeta juvenci.

Lucretius l. 2.

Nam saepè in colli tondentes pabula laeta
Lanigerae reptant pecudes ———

Nunc hosteis vino domitei] Exhortatio ad hostes incautos invadendum à nocturni temporis opportunitate, quo nimio gravati potu, arctissimoque correpti somno, passim prostrati jacent.

Somnoq. sepultei] Pulcherrima translatio à mortuis ad dormientes; qui enim profundè stertunt, parum à mortuis differre videntur. Quare rectè quidem à Poetis somnus mortis frater fingitur. Virgilius l. 2. Aen.

Invadunt urbem somno, vinoque sepultam.

Et l. 9. *——— somno vinoque sepulti*
Procubuere ———

Ibidem, *Rutili somno vinoque sepulti*
Conticuêre ———

Et de Polyphemo l. 3.

Nam simul expletus dapibus, vinoque sepultus.

Lucretius l. 1.

Terrificet morbo affectis, somnoque sepultis.

Idem l. 5.

Sed taciti respectabant, somnoque sepulti.

Tibullus l. 1. *somno domitos*, dixit.

[a] Ast occasus ubi, tempusve audere repressit. Fest. *Occasus.*

Amplius ex Augure obstipolumve Solis. Idem *Obstitum.*

Rastros dente [b] fabres capsit caussa poliendi
Agri --- Non. *Politiones.*

--- Poenos Didone oriundos Prisc. lib. 6.

Certare abnueo, metuo legionibu' labem. Diom. lib. 1.

a Aut b Faber

AUDERE REPRESSIT] Infinitum loco nominis Graecorum more.

AMPLIUS EX AUGURE] Locus hic adeò corruptus est, ut ex eo nihil certi extorqueri possit. Sunt qui legant,

Amplius exaugere, obstipo lumine Solis.

Alii verò,

Amplius obstitumve obstipo lumine Solis.

Sed altera lectio alterâ videtur obscurior.

RASTROS DENTE FABRES] Sic in vulgatis: at ego *fabros* potiùs legerem ab antiquo nomine *adfabrus*, quod fabrefactus significat, vel *dentifabros* unicâ dictione. Hunc tamen horum verborum sensum esse censeo, Rastros scilicet, qui ad colendos agros comparati fuerant, hoc belli tempore in arma esse conversos. Ita etiam Virgilius l. 1. Geor.

Et curvae rigidum falces conflantur in ensem.

Item l. 7.

Vomeris huc, & falcis honos, huc omnis aratri
Cessit amor, recoquunt patrios fornacibus enses.

Martialis verò contrà pacis tempora describens falcem ex ense conflatam ait,

Pax me certa ducis placidos curvavit in usus,
Agricolae nunc sum, militis antè fui.

POLIENDI AGRI] Idem alibi *politos campos.* Agrum polire pro excolere Veteres dixerunt; indeque apud Varronem *agri depolitiones.*

150 POENOS DIDONE ORIUNDOS] Quonam pacto à Didone Carthago condita sit, & ex ea Poeni originem duxerint, satis ex Virgilio, aliisque quamplurimis constat. Philistus autem scribit, eam urbem à Zaro & Carthagine Tyriis, aedificatam fuisse. Appianus verò à Xoro, & Carchedone: sed ut Romani, ipsique Carthaginienses putant, à Didone muliere Tyria; sic enim ille, Οἰκιςαὶ δ' αὐτῆς ἐγένοντο Ζώρός τε καὶ Χαρχηδών. ὡς δὲ Ῥωμαῖοι, καὶ αὐτοὶ Χαρχηδόνιοι νομίζουσι, Διδὼ γυνὴ Τυρία. Apud Probum hic Ennii locus aliquantulum diversus habetur. Namque explicans illud Virgilii,

——— *Sarrano dormiat ostro*,

inquit, *Tyrum autem Sarram appellatam, Homerus docet; quem etiam Ennius sequitur, cùm dicit, Poenos Sarra oriundos.* Confirmat Agell. lib. XIV. cap. XVI. Tyrum Sarram esse dictam; & Servius enarrans eundem Virgilii locum ait, *Quae nunc Tyros dicitur, olim Sarra vocabatur, à pisce quodam, qui illic abundat; quem linguâ suâ Sar appellant.* Nec me latet in manuscripto quodam, ac pervetusto Prisciani codice legi,

Poenus Didone oriundus.

Quam lectionem si sequeremur, Poenus per antonomasiam pro Annibale intelligendus esset: quem similiter ex Didone oriundum facit Maro l. 4. Aen. cùm illam imprecantem inducit, ut Poeni continuis, ac diuturnis odiis Trojanos prosequantur,

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
Qui face Dardanios ferroque sequare colonos.

CERTARE ABNUEO] Enallage conjugationis pro *abnuo.* Sunt haec fortasse Fabii dictatoris verba, qui, quòd milites à pugna

oppor-

Debilo homo --- Non. *Debilo*

--- mortalem fortuna repentè

[a] Reddidit, ut summo è regno famul [b] insumus esset Idem *Famul.*

a Reddit summo regno b Optimus

opportunè cohibebat, Cunctator est dictus, de quo in XII. Annali,

Unus homo nobis cunctando restituit rem.

Debilo homo] Pro debilis, ut observat Nonius. Sed fortasse *debil homo* scripserat Ennius, eadem ratione, quâ famul, & volup.

Mortalem fortuna repente reddidit ut summo e regno famul infumus esset] Praeclarè quidem Fortunae inconstantiam, ac vicissitudinem tragica hujusmodi peripetia ostendit. Eandem ferè sententiam expressit Euripides, cùm ait, celerem divinam indignationem esse expectandam, dum quispiam in fastigium evectus opum, generisque splendorem superbiens, supra sortem supercilium sustulerit,

Ὅταν ἴδῃς πρὸς ὕψος ἠρμένον τινὰ
Λαμπρῶς τε πλούτῳ καὶ γένει γαυρούμενον,
Ὀφρῦν τε μείζω τῆς τύχης ἐπηρκότα,
Τούτου ταχεῖαν νέμεσιν εὐθὺς προσδόκα.

Idem in Archelao, quendam inducit mor-
151 talium Fortunam, ejusque mutationem considerantem, quo nimirum pacto qui lapsus fuerit, erigatur, quique feliciter, ac fortunatè egerit, cadat,

Πάλαι σκοποῦμαι τὰς τύχας τῶν βροτῶν
Ὡς εὖ μεταλλάττουσιν, ὃς γὰρ ἂν σφαλῇ
Εἰς ὀρθὸν ἔστη χ' ὁ πρὶν εὐτυχῶν πιτνεῖ.

A quibus non dissentit illud Philemonis; Saepè scilicet fieri, ut cui nequidem necessaria suppetunt, mox divitiis affluens, caeteros alat, rursumque qui hodie thesaurum invenerit, cras quicquid domi exstat, amiserit,

Πολλάκις ἔχων τὶς οὔτε τ' ἀναγκαῖα νῦν,
Αὔριον ἐπλούτησε, ὥστε καὶ ἑτέρους τρέφειν.
Θησαυρὸν εὑρὼν σήμερον, τῆς αὔριον
Ἅπαντα τ' ἀκ τῆς οἰκίας ἀπώλεσεν.

Húc accedit illud Archilochi, Omnia esse ad Deos referenda, qui saepè homines à malis eripiunt, humique jacentes extollunt, contrà verò firmos evertunt, supinosque prosternunt.

Τοῖς θεοῖς τίθει πάντα. πολλάκις μὲν ἐκ κακῶν
Ἄνδρας ὀρθοῦσι μελαίνῃ κειμένους ἐπὶ χθονί.
Πολλάκις δ' ἀνατρέπουσι, καὶ μάλ' εὖ βεβηκότας
Ὑπτίους κλίνουσ'. ἔπειτα πολλὰ γίνεται κακά.

Idem ferè in Troadibus expressit Hecuba,

Ὁρῶ τὰ τῶν θεῶν, ὡς τὰ μὲν πυργοῦσ' ἄνω
Τὰ μηδὲν ὄντα, τὰ δὲ δοκοῦντ' ἀπώλεσαν.

Sed cur aureolos illos Senecae in Thyeste versiculos omittam, dignos mehercule, ut jugiter memoriâ repetamus?

Quem dies vidit veniens superbum,
Hunc dies vidit fugiens jacentem:
Nemo confidat nimium secundis,
Nemo desperet meliora lapsus.

Nec praetereunda illa Dionis sententia l. 37. Eos rerum mutationes aliquando maximè imbecillos reddere, qui plurimùm potuerunt, οὕτω καὶ τοὺς πάνυ ποτὲ δυνηθέντας ἀσθενεστάτους αἱ μεταβολαὶ τῶν πραγμάτων πολλάκις ποιοῦσι. Cic. Philipp. VIII. *Viderunt enim ex mendicis fieri repentè divites.* Ennii verò verba Nonii codices, qui omnium postremi prodierunt, habent,

—— mortalem summum fortuna repentè
Reddit, ut summo regno famul optimus esset.

quod epitheton, cùm mihi prorsus absurdum videretur, succurrit ille Lucretii versus ex lib. III.

Ossa dedit terrae proinde, ac famul infimus
esset,

& conferens utriusque poëtae ἀκροτελεύτιον ratus sum, Ennium eo modo scripsisse, & ab eo Lucretium eum locum esse mutuatum. In quam sententiam opposita 152
illa verba *summo regno*, & *famul infimus*, nos jure adduxerunt; quibus & carmen

--- multa dies in bello conficit unus. Macr. l. 6. c. 2.

venustius redditur, & iniquae Fortunae vices optimè explicantur. Ita etiam Plautus in Capt. Ennianam sententiam iisdem penè verbis extulit,

Sed viden'? fortuna humana fingit, artatque ut lubet,
Me, qui liber fueram, servum fecit, è summo infimum.
Qui imperare insueram, nunc alterius imperio obsequor.

Dionysius Lambinus in Lucretianis commentariis eandem tuetur lectionem. Gitanius aliquantillum diversè legit,

—— mortalem fortuna repentè
Reddidit è summo regno, ut famul infimus esset.

Nicolaus verò Faber,

Reddit, ut ex summo regno famul ultimus esset.

Ejusdem ferè sententiae est illud Ausonii,

Semper movetur, variat, ac mutat vices:
Et summa in imum vertit, ac versa erigit.

Silius libro XVII.

--- & exemplum non unquam fidere laetis,
Sceptriferas arctae palmas vinxère catenae.
Ducitur ex alto dejectus culmine regni,
Qui modo sub pedibus terras, & sceptra, patensque
Littora ad Oceani sub nutu viderat aequor.

Pacuvius,

Velut Orestes modò fuit Rex, modò mendicus factus est.

Non est ab hoc loco alienum illud Aesopi, qui cùm à quopiam quid Juppiter faceret, rogaretur, respondit; τὰ μὲν ὑψηλὰ ταπεινοῖ, τὰ δὲ ταπεινὰ ὑψοῖ.

MULTA DIES IN BELLO CONFICIT UNUS] Vel à Poëta id κατὰ ἐπιφώνημα dictum est, vel ab aliquo Duce, qui iterum belli fortunam experiri cupiens, militum animos ad novam ineundam pugnam ab inconstantibus Fortunae vicibus excitabat: quandoquidem unâ die multa possint feliciter instaurari. Macrobius l. 6. c. 2. ait id ab Ennio Virgilium desumpsisse,

Multa dies, variusque labor mutabilis aevi
Retulit in melius; multos alterna revisens
Lusit, & in solido rursus fortuna locavit.

Polybius l. 1. postquàm repentinam illam descripsit Romanorum cladem à Xantippo acceptam, cùm florentes jam certam sibi de Carthaginiensibus victoriam pollicerentur, haec subdit; Hinc siquis rectè rem ipsam perpendere voluerit, multa ad humanae vitae correctionem inveniet non parùm conducentia. Primùm quidem, quàm vanum sit, atque ridiculum, ob res secundas, & ex animi sententia feliciter gestas, aliquam in fortuna spem collocare ex iis, quae M. Attilio acciderunt perspi- 153
cuum est: qui cùm paullò ante nulla in Carthaginienses infortunatos misericordiâ moveretur, pacemque suppliciter petentibus abnueret, mox eò deductus est, ut eandem ipse à Carthaginiensibus exposcere cogeretur; Ἐν ᾧ καιρῷ, inquit, πολλὰ τις ἂν ὀρθῶς ἐπισημαινόμενος εὕροι, πρὸς ἐπανόρθωσιν τοῦ τῶν ἀνθρώπων βίου συντελεσθέντα, καὶ γὰρ τὸ διαπιστεῖν τῇ τύχῃ καὶ μάλιστα κατὰ τὰς εὐπραγίας, ἐναργέστατον ἐφάνη πᾶσι τότε διὰ τῶν Μάρκου συμπτωμάτων. ὁ γὰρ μικρῷ πρότερον οὐ διδοὺς ἔλεον, οὐδὲ συγγνώμην τοῖς πταίουσι, παραπόδας αὐτὸς ἤγετο δεησόμενος τούτων περὶ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας. Caeterùm duo illa verba; DIES UNUS proverbium redolent, ut ex his clarissimorum auctorum locis videre licet. Sophocles in Ajace Flagellifero, Unum diem cuncta humana inclinare, & erigere, dixit,

Ὡς ἡμέρα κλίνει τε κἀνάγει πάλιν
Ἅπαντα τ' ἀνθρώπινα ——

Hecuba apud Euripidem queritur, cunctas opes ei unicam diem abstulisse,

Τὸν πάντα δ' ὄλβον ἦμαρ ἕν μ' ἀφείλετο.

Oedipus, apud eundem in Phoenissis, jam oculis captus, ac omni spe destitutus, cùm antea maximè fortunarum copiis abundaret, ait, unum se diem beasse, atque unum perdidisse,

Ὁ δ' ὄλβος ἓν ἦμαρ μ' ὤλβισεν, ἓν δ' ἀπώλεσεν.

Item in Hercule furente Amphitruonem indu-

inducit Euripides cum Senum choro colloquentem, quondam sese ob praeclara gesta mortalibus extitisse conspicuum; illicò autem à fortuna uno die pinnae similitudine in aëra esse elevatum,

Ὁρᾶτέ μ' ὥσπερ ἦν περίβλεπτος βροτοῖς,
Ὀνομαστὰ πράσσοντα, καί μ' ἀφείλετ' ἡ τύχη,
Ὥσπερ πτερὸν πρὸς αἰθέρ' ἡμέρᾳ μιᾷ.

Idem in Oedipo multas, ait, vel unum diem habere mutationes,

Ἀλλ' ἡμέρα τοι μεταβολὰς πολλὰς ἔχει.

Rursus apud Plutarchum *ἐν τῷ παραμυθητικῷ* ad Apollonium, Felicitatem, inquit, minimè stabilem esse, sed in diem durare, unamque diem haec quidem ad ima deprimere, haec verò ad summa tollere,

Ὁ δ' ὄλβος οὐ βέβαιος ἀλλ' ἐφήμερος,
Μικρότατα τὰ σφάλλοντα καὶ μί' ἡμέρα
Τὰ μὲν καθεῖλεν ὑψόθεν, τὰ δ' ἦρ' ἄνω.

Quem praestantissimi Poëtae locum Phaleraeus Demetrius non satis probavit. Melius enim *στιγμὴν χρόνου*, quàm unam diem dici existimabat. Quod sanè extulit Livius lib. 3. *Quid quaeque nox, aut dies ferat, incertum est; punctio temporis maximarum rerum momenta verti.* Pindarus in Olympicis Ode 12. brevi tempore dixit, ingens bonum permutari,

Ἐσθλὸν βαθὺ πήματος ἐν μι-
154 *κρῷ πεδάμειψαν χρόνῳ.*

Cujus imitatione Lucilius,

Magna penus parvo spatio consumpta peribit.

Sophocles in Tyndaro,

Ἐν γὰρ βραχεῖ καθεῖλε κ' ὀλίγῳ χρόνῳ
Πάμπλουτον βαρυδαίμονος κακοῦ δόσις.

Sosiphanes, Ut quid, inquit, mortales opibus gloriamini, quas vel una lux dedit, & abstulit?

—— τί σεμνύνεσθε ταῖς ἐξουσίαις
Ἃς εἶτ' ἔδωκε φέγγος, εἶτ' ἀφείλετο;

A quo illud Euphonis non abest, qui ait, Non sine difficultate longo etiam temporis intervallo cumulum coacervari posse, unâ verò die facilè dissipari,

Ἔργον συναγαγεῖν σωρὸν ἐν πολλῷ χρόνῳ
Ἐν ἡμέρᾳ δὲ μιᾷ διαφορῆσαι ῥᾴδιον.

Apollonius lib. 1. Argon.

Αὐτῆμαρ κε δόμους ὀλεῷ πυρὶ δηώσειαν.

Seneca Thyeste,

Ima permutat brevis hora summis,

Livius de Albano excidio lib. 1. *Egressis Urbem Albanis, Romanus passim publica, privataque omnia tecta adaequat solo; unaque hora quadringentorum annorum opus, quibus Alba steterat, excidio, ac ruinis dedit.* Et lib. 3. *Simul parta decora unius horae fortuna evertere solet.* Curtius lib. 7. *Quid? tu ignoras arbores magnas diu crescere, una hora extirpari?* Huc pertinent verba illa Andronici senioris Imperatoris ad Nepotem, à Gregora Nicephoro l. 9. relata, *Μὴ ταῖς παρούσαις ἄνθρωπος ὢν πίστευε τύχαις, ἀλλ' ὅρα τὸ τῶν πραγμάτων ἀβέβαιον καὶ ἀστάθμητον, ἀρξάμενος ἐξ ἐμοῦ, ὅρα μακροῦ βίου τέλος. θαυμαστὸν πῶς μία δὴ νὺξ αὕτη με βασιλέα παρειληφυῖα πολυετῆ βασιλευόμενον, οἴχεται καταλιμπάνουσα.* hoc est; Ne tu, homo cùm sis, praesenti fortunae credas: sed rerum respice inconstantiam, atque instabilitatem, à me sumpto initio; illudque considera, vitam quamvis longam finem talem habituram. Admirare quonam pacto me una nox, quae multorum annorum Imperatorem accepit, alieno imperio subjectum reliquerit. Hanc verò Ennianam eloquutionem Lucretius non semel usurpavit lib. 5.

Principio maria, ac terras, caelumque tuere,
Horum naturam triplicem tria corpora, Memmi,
Treis species tam dissimileis, tria talia texta
Una dies dabit exitio: multosque per annos,
Sustentata ruet moles, & machina mundi.

Ibidemque,

At non multa virûm sub signis millia ducta
Una dies dabit exitio? ——

Et rursus lib. 3.

—— miser, ô miser, ajunt, omnia ademit
Una dies infesta tibi tot praemia vitae. 155

Ovidius Lucretii poësin laudans, sic est Lucretium imitatus lib. 1. Amor. Eleg. 15.

Carmina sublimis tunc sunt moritura Lucreti,
Exitio terras cùm dabit una dies.

Idem lib. 2. Fast.

Una dies Fabios ad bellum miserat omnes,
Ad bellum missos perdidit una dies.

De iisdem rursus lib. 1. de Pont.

—— quamvis cecidère trecenti,
Non omnes Fabios abstulit una dies.

Pro-

Et rursus multae fortunae fortè recumbunt.
Haud quaquam quenquam semper Fortuna sequuta'st.

Propertius lib. 3.
Tantum operis belli sustulit una dies.
Cornelius Severus de Cicerone,
Abstulit una dies aevi decus ——
Seneca Hercule Oetheo,
—— *cecidit Oechalia inclyta,*
Unusque Titan vidit, atque unus dies
Stantem, & cadentem ——
Plautinus servus in Persa contraria sententia,
Diu quod benè erit, uno die absolvam.
Haec ferè omnia ex nostris Adagiorum libris.

Fortunae forte recumbunt. Haud quaquam quenquam semper fortuna sequuta'st] Quàm bellè his alliterationibus fortunam fortuna superari ostendit, neminemque perpetuò felicem transigere vitam. Seneca l. 6. Epist. *Fortuna non semper una via, nec tota quidem incurrit.* Plautus Truculento,
Actutum fortunae solent mutarier, varia vita est.

Praeclara quidem est illa Myronis exclamatio, quam ità Latinè reddidit Rutilius Lupus. *O Fortuna, quàm vehementer te rerum varietas oblectat; & quàm magno odio est tibi beatae vitae perpetuus, & constans fructus.* Quapropter rectè quidem senex ille Euripideus Agamemnonem de immolanda Dianae filia animo aestuantem admonet, illum ab Atreo non rebus laetis modò genitum fuisse, sed oportere vicissim & tristari, & gaudere,
Οὐκ ἐπὶ πᾶσί σ' ἐφύτευσ' ἀγαθοῖς
'Αγάμεμνον, 'Ατρεὺς
Δεῖ δέ σε χαίρειν καὶ λυπεῖσθαι.
Idem rursus, Ingentem hominibus felicitatem, inquit, non esse durabilem,
Ο' μέγας μὲν ὄλβος οὐ μόνιμος ἐν βροτοῖς.
Pindarus in Pythiis eandem expressit sententiam Ode 3.
"Ολβος δὲ οὐκ ἐς μακρὸν ἀνδρῶν ἔρχεται.
Hinc Menander eleganter dixit, vitae, ac dolori quandam intercedere cognationem.

EX IX. ANNALI.

--- virei valideis viribu' luctant. Non. *Luctant.*

--- lychnorum lumina bis sex. Macrob. l. 6. c. 4.

156 Virei valideis viribu' luctant] V litterae repetitione vehementem virium vigorem exprimit. Simili ferè modo Lucretius lib. 5. *Vel violenta viri vis.* Virgilius l. 2. Aen. Ennianis verbis ait,
—— *validis ingentem viribus hastam.*
Observanda praetereà est in lucto activa verbi inclinatio.

Lychnorum lumina] Lucretius lib. 5.
Quin etiam nocturna tibi terrestria quae sunt
Lumina pendentes lychni ——
Statius lib. 1. Theb.
—— *tendunt auratis vincula lychnis*
Et Virgilius lib. 1.
—— *dependent lychni laquearibus aureis.*
Qui, ut ait Chirius Fortunatianus, non indecorè vitandae humilitatis aucupio lychnos pro lucernis dixit.

Bis sex] Sic etiam Virgilius tum metri necessitate, tum etiam, ut duram vocem Cyclo-

Cyclopis venter velut olim turserat alti
Carnibus humaneis distentus ---

Trist. l. 9.

Libertatemque ut [a] perpetuitassint quàm maximè.

Non. Perpetuitassit.

Additur Orator Corneliu' [b] suaviloquenti
Ore Cethegus, Marcu' Tuditano collega
Filius is dictus olleis popolaribus, olim

Cic. Bruto. *Agel. l. 12. c. 2.*

a perpetuitassit, vel perpetuitas sit b suaviloquente

duodecim refugeret, *bis sex radios* dixit, & lib. 9. *bis sex corpora matrum.*

Cyclopis venter velut] Per similitudinem haec dicta videntur.

157 Alti] Epitheto Cyclopis proceritatem ostendit, quam majori verborum copiâ, ac ὑπερβολικῶς, protulit Virgilius l. 3. Aen.

—— ipse arduus, altaque pulsat
Sydera ——

Carnibus humaneis distentus] Homerus de Cyclope Odys. 1.

Αὐτὰρ ἐπεὶ κύκλωψ μεγάλην ἐπλήσατο νηδὺν
Ἀνδρόμεα κρέ' ἔδων ——

Virgilius de Polyphemi immanitate, voracitateque l. 3. Aen.

Visceribus miserorum, & sanguine vescitur atro.

Et paullò post,

Nam simul expletus dapibus ——

Distentus verò idem quod plenus. Virgilius Eclog. 4.

Ipsae lacte domum referent distenta capellae
Ubera ——

Libertatemq. perpetuitassent] Itâ perperàm refertur à Nonio, sed fortasse tolerabilius,

Libertatemque ut quàm maximè perpetuitassent.

Additur Orator Cornelius] M. Cornelius Cethegus decem annos post secundum bellum Punicum incaeptum cum P. Sempronio Tuditano Censor creatus est; qui Senatum, & Senatus Principem Q. Fabium Max. elegerunt: iidemque quadriennio pòst, eodem flagrante bello, rursus Coss. fuere. De quibus Cicero in Bruto; *At hic Cethegus Cos. cum P. Tuditano fuit bello Punico secundo: Quaestorque his Coss. M. Cato modò planè annis CXL. antè me Consulem. Et id ipsum nisi esset unius Ennii testimonio cognitum, hunc vetustas, ut alios fortasse multos, oblivione obruisset.* Eorundem Coss. meminit rursus in Catone: tum etiam Livius, Cassiodus, Fasti Capitolini, atque Siculi. Quare merito rejicienda est lectio, quam Janus Parrasius in Commentariis de arte Poëtica sequitur,

Ore Cethegus Veturio Collega Philoni.

Quandoquidem in Censura, & Consulatu semper Cethego Tuditanus collega fuit; & ex eodem Ciceronis Bruto apparet, secundo bello Punico L. Veturium Philonem non cum Cethego, sed cum Q. Metello fuisse Coss.

Filius is dictus] Alii legunt,

Filius is Marcei dictus popularibus olleis.

Aut,

Filiu' Marci auris dictus popularibus olim.

Vel,

Filius is cuncteis dictus popularibus olleis.

Hujus eloquentiam ut probaret Cicero, hunc Ennii locum ex IX. Annali in Bruto adducens ait; *Quem verò extet, & de quo sit memoriae proditum, eloquentem fuisse, & sic esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus, cujus eloquentiae est auctor, & idoneus quidem mea sententia, Q. Ennius, praesertim cum & ipse eum audierit, & scribat de mortuo, ex quo nulla suspicio est amicitiae caussa esse mentitum.* Cethegi autem, quos Flaccus in Poëtica cinctutos, & in 158 Epistolis priscos appellat, Cornelii dicti sunt; quae gens in multas familias diffun-

Qui tum vivebant homines, atque aevum agitabant, Cic. Senect. & Bruto.
Flos delibatus popoli, Suadaeque medulla.

debatur. Cornelii enim appellati ſunt Scipiones, Sullae, Lentuli, Blaſiones, Siſennae, Cinnae, Ruffini, & alii plerique.

SUAVILOQUENTEI ORE] Antiphon ἡδυλόγος dixit, Lucretius lib. 1. & 2. *Suaviloquenti carmine*, & *ſuaviloquis verſibus*. Cicero in II. de Rep. Menelao, inquit, Laconicam quandam fuiſſe ſuaviloquentem brevitatem. Quinctilianus l. 11. c. 3. *Non enim ſine cauſa dicitur Barbarum, Graecumve. Nam ſonis homines, & aera tinnitu dignoſcimus. Ita fiet illud, quod Ennius probat, cùm dicit ſuaviloquenti ore Cethegum fuiſſe, non quod Cicero in his reprehendit, quos ait latrare, non agere.* Naevius in Alceſtide Graeco more unica dictione ex tribus compoſita *Neſtorem dulcioriloquum* dixit.

DICTUS OLLEIS POPULARIBUS OLIM] Hoc acroteleution cum ſequentibus verſibus non modò apud Agellium lib. 12. c. 2. inſulſè deridet Seneca, verùm etiam Ciceronem carpit, quòd eos tanquam bonos laudaverit.

QUI TUM VIVEBANT HOMINES, ATQ. AEVUM AGITABANT] Bimembri expolitione hunc locum Poëta exornavit, eandem ſcilicet rem commutatis verbis exprimens; à cujus imitatione non longè abeſt ille Maronis l. 3.

Quid puer Aſcanius? ſuperatne, & veſcitur aura?

Et lib. 1.

Quem ſi fata virum ſervant, ſi veſcitur aura
Aetheria, neque adhuc crudelibus occubat umbris.

Sed extrema Enniani carminis verba ſic alio loco uſurpavit Maro l. 4. Geor.

—— *magniſque agitant ſub legibus aevum.*

FLOS DELIBATUS POPOLI] Flos tranſlatè rem egregiam, atque praeſtantem ſignificat. Pindarus ναυτᾶν ἄωτον, πατέρων ἄωτον, μουσικῆς ἄωτον, Theocritus Θεῖον ἄωτον ἡρώων, Homerus ἥβης ἄνθος, Euripides ἑλλάδος ἄνθος; Unde Juvenalis *Flos Aſiae*, Lucanus *Flos Heſperiae*, Catullus *Flos Veronenſium juvenum*, Cicero pro Flacco *Legatorum Florem*, pro Plancio *equitum Romanorum Florem*.

DELIBATUS] Quaſi ex omni populo collectus. Sed fortaſſe *illibatus*, hoc eſt intactus, & incorruptus. Flos enim quamvis leviter attrectetur, facilè marceſcit; &, ut ait Catullus,

— poſtquam tenui carptus defloruit ungui,
Nulli illum pueri, nullae optavere puellae.

SUADAEQ. MEDULLA] Quinctilianus l. 2. c. 16. *Neque enim, inquit, mihi permiſerim eâdem uti declaratione, quâ Ennius M. Cethegum Suadae medullam vocat.* Cicero in Bruto; *Πειθὼ quam vocant Graeci, cujus ffector eſt Orator, hanc Suadam appellavit Ennius, cujus autem Cethegum medullam fuiſſe vult, ut quam Deam in Periclis labris ſcripſit Eupolis ſeſſitaviße, hujus hic medullam noſtrum Oratorem fuiſſe dixerit.* Haec ab Horatio *Suadela*, ab Alcidamante τῶν 159
λόγων τελισφόρος, à Quinctiliano *perſuadendi Dea* dicitur: cujus templum, ut quidam dixit, non aliud erat, πλὴν λόγος. Unde Themiſtocles, ut refert Herodotus in Urania, dicebat, Athenienſes duobus magnis fretos numinibus, Suadela ſcilicet, & Neceſſitate, ab Andriis pecuniam petiiſſe. Quoniam verò Suada hominum animos, quò vult impellit, ac flectit, à Graecis ψυχαγωγὸς, à noſtris Flexamina dicta eſt: quam ſolam mortalibus reginam eſſe, apud Euripidem Hecuba dixit: eique Aeſchylus μελιγλώσσους ἐπαοιδὰς tribuit. Medulla quidem Suadae tranſlatè dictum eſt, petita à naturae ſimilitudine, quae medullam, ut rem adeò vitae neceſſariam, eo loci condidit, quo nihil eſſet penitius. Atque inde eſt, ut, cum intimam ſive odii, ſive amoris affectionem cum quadam ſuperlatione exprimere volumus, medullitus aut odiſſe, aut amare dicamus. Indidem Euripides in Hippolyto, Amicitias, ait, mediocres eſſe debere, non πρὸς ἄκρον μυελὸν ψυχῆς, hoc eſt, ad intimam animae medullam. Theodorus in Ciceronis Senectute Suadae medullam μελίγηρον vertit. Hinc illud emanavit adagium, quod

de

Sed quid ego haec memoro? dictum factumque facit frux. *Prisc. lib. 6.*

de suavissimis rebus dici asserit Suidas, Μέλιτος μυελός. Videtur autem Cornelii eloquentiam extulisse Poëta noster ad Homericam imitationem; qui Nestorem ἡδυεπῆ, & λιγὺν ἀγορητὴν appellat; è cujus lingua, ait Iliad. α. vocem fluere melle dulciorem,

Τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή.

SED QUID EGO HOC MEMORO?] Κατ' ἐπανόρθωσιν. Virgilius lib. 2.

Sed quid ego haec autem nequicquam ingrata revolvo?

Ejusdem ferè sententiae est illud Apollonii lib. 1.

Ἀλλὰ τί μύθων ἦδος ——

Idem lib. 3.

Ἀλλὰ τίη τάδέ τοι μεταμώνια πάντ' ἀγορεύω,

DICTUM FACTUMQ. FACIT FRUX] Frux pro homine frugi, ut observat Priscianus lib. 6. ac eum intelligit Poëta, qui non magis verbis, quàm re ipsa promptus sit. Hoc ipsum veterum Graecorum proverbio erat, ἅμ' ἔπος, ἅμ' ἔργον, de rebus, quae dicto citiùs conficiuntur, ut ait Suidas. Quemadmodum & illa, ῥηθὲν καὶ πραχθὲν, & λόγου τάχιον. Hieronymus in Epitaphio Fabiolae; *Necdum* (inquit) *dictum jam factum.* Aristenaetus in Epistola quadam πιήσεις (ait) οἶδα ἐγὼ, ὁ δ' οὖν νέος. καλὴ γὰρ ἦν καὶ παρθένος. ἅμα ἔπος, ἅμα ἔργον. Apollonius lib. 4.

Ἐνθ' ἔπος ἠδὲ καὶ ἔργον ὁμοῦ πέλεν ἐσσυμένοισιν.

Quos locos non observavit diligens ille Adagiorum Auctor.

EX X. ANNALI.

HEic nox praecessit stelleis ardentibus apta. *Macr. l. 6. c. 1.*

Insignita ferè tum millia militum octo *Prisc. l. 1.*
Duxit, delectos, bellum tolerare potenteis.

160 HEIC NOX PRAECESSIT STELLEIS ARDENTIBUS APTA] Hic versus ob Macrobii exemplariorum varietatem incertum est, an ex IX. vel X. Annali referatur. Eum
161 tamen non semel aemulatus est Maro, ut alibi in his nostris commentationibus adnotavimus. Item Lucretius in extremo de rerum Natura,

Autumnique magis, stellis fulgentibus apta
Concutitur caeli domus undique, totaque tellus.

Sed fortasse pro *praecessit*, *processit* legendum est. Virg. Eclog. 6.

—— & invito processit vesper Olympo.

MILLIA MILITUM OCTO DUXIT, DELECTOS] Idem in Medea, *Argivos delectos viros:* Catullus, *Lectos juvenes.* Andreas Alciatus in libello de Plaurinorum carminum ratione, ut ostenderet apud Veteres quandoque *m* in fine dictionis sequente vocali non elidi, affert ex Ennio,

Convenêre decem tum millia militum octo.

Qui versus aut corruptus est, aut alius ab eo, quem scripsimus.

BELLUM TOLERARE POTENTEIS] Commendatio à laborum tolerantia. Virgil. l. 8.

Leucatem campſant --- Idem l. 10.

--- pinſunt terram genibus --- Diom. l. 1.

Regnei verſatum ſummam vero columnam. Don. in Phorm.

Aegro corde, comis, paſſis latè palmis, pater. Non. Paſſum.

--- horitor [a] Endoperator --- Diom. l. 1.

a Induperator

—— *ſub te tolerare magiſtro*
Militiam, & grave Martis opus ——

Diomedes obſervat lib. 2. Salluſtium unicâ dictione *bellipatientem juventutem* dixiſſe.

LEUCATEM CAMPSANT] Cùm hoc loco Leucatis Epiri promontorii, & infrà Dardanorum mentio fiat, fortaſſe haec referri poſſunt ad id bellum, quod à Romanis in Graecia geſtum eſt, atque à Livio deſcribitur lib. XXXVII. Eſt autem Leucates appellatum à rupe alba, quae mari quaſi dorſum porrigitur; λευκὸν enim album eſt. Unde ajunt impatienter amantes deſilire ſolitos. Ac primum inde Sappho amoris oeſtro percitam ſeſe dediſſe praecipitem, auctor eſt Menander,

—— τὸν ὑπέρκομπον
Θηρῶσα Φάων οἰςρῶντι πόθῳ
Ῥίψαι πέτρας ἀπὸ τηλεφανοῦς
Ἀλλὰ κατ' εὐχὴν σὴν δέσποτ' ἄναξ.

Eandem ad Phaonem ſcribentem inducit Ovidius,

Ibimus ô Nymphae, monſtrataque ſaxa petemus:
Sit procul inſano victus amore timor.

Papinius in Silvis,

—— *ſaltusque ingreſſa viriles*
Non formidata temeraria Leucate Sappho.

Campſare autem à κάμπτειν deduci, etiam Priſciani auctoritate lib. 10. confirmatur, qui ait, *Cambio* ἀμείβομαι *ponis Chariſius, & ejus praeteritum campſi, quod* ἀπὸ τοῦ κάμπτω ἔκαμψα *Graeco eſſe videtur, unde campſo campſas ſolebant vetuſtiſſimi dicere.* Graecis itaque κάμπτειν ἄκραν idem eſt, quod Latinis, flectere promontorium. Cicero lib. de Divin. *Qui navigant, in flectendis promontoriis ventorum mutationes maximas ſaepè ſentiunt.* Et ad Atticum lib. 5. 162
Leucatem flectere moleſtum videbatur. Eſt enim κάμπτειν ſyrtes, & ſcopulos, oramque ventis infeſtam, vitare, quam non ſine vitae diſcrimine navigantes praeterlabuntur.

PINSUNT TERRAM GENIBUS] Item alibi,
Cubiteis pinſibant humum ——

Quem locum non modo ex iſto Homeri Iliad. ρ. mutuatus eſt Ennius; ſed planè convertit,

Ὁ δ' ἐν κονίῃσι πεσὼν ἕλε γαῖαν ἀγοστῷ

Unde facilè mendum apud Diomedem dilui potuit, apud quem perperàm pro *terram*, *ceram* legitur. Terram verò genibus pinſere, de iis dictum eſt, qui moribundi in genua labantes procumbunt. Virgilius lib. 10.

Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
Tundit humum, exſpirans, infractaque tela cruentat.

REGNI VERSATUM] Locus omnino immedicabilis.

AEGRO CORDE] Pathos ab animi aeſtu.

COMIS PASSIS PALMEIS] Pathos à corporis habitu. Nonius, paſſis, patentibus, & expanſis interpretatur. Maro l. 2. Aen. *paſſis crinibus.*

PATER] ἐμφατικῶς à nominis veneratione. Sed verſus hic mendo non vacat.

HORITOR] Adnotat Diomedes l. 1. Veteres, quaſi ſpecie iterativa, *horitor* pro *hortator* dixiſſe.

ANI-

--- animus cum pectore latrat,
Velutei si quando [a] vincleis venatica [b] velox

Var. l. 6. de lin. Lat.

a Vinclo venatica aeno b Venenox, vel venox

Animus cum pectore latrat] Verbum hoc ad homines aliquando transfertur, cùm vehementer irâ concitati, latrantis canis ritu, vociferantur. Hoc autem loco Poëta quempiam ostendebat, qui visis hostibus, elatus animo, ira exardesceret. Quod totum proculdubio ex Homero sumptum est; cujus verbis commonefacti, ac quasi filo ducti, hoc hemistichium à Varrone l. 6. de Lin. Lat. relatum cum tribus sequentibus versibus, qui à Festo adducuntur, rectè Scaligerum conjunxisse, existimamus. Sic igitur Homerus Ὀδυσ. υ.

—— κραδίη δέ οἱ ἔνδον ὑλάκτει,
Ὡς δὲ κύων ἀμαλῇσι περὶ σκυλάκεσσι βεβῶσα
Ἄνδρ' ἀγνοιήσασ' ὑλάει, μέμονέν τε μάχεσθαι.

Ubi Dydimus ὑλακτεῖν esse ait, cùm cor palpitat, & continuè agitatur. Confirmat Petrus Victorius l. 9. Var. lect. c. 7. optimi Varronis exemplaris auctoritate, hìc non *lactat*, ut perperam erat in aliis, legendum esse, sed *latrat*. Quòd autem subdit, id Sexti Pompeji testimonio non parum adjuvari, qui ait *latrare* Ennium pro *poscere* usum esse; mea quidem sententia ad hunc locum haud quaquam spectare videtur. Quapropter rectiùs quis existimaverit, Ennium hoc verbum in eo sensu, quem Sex. Pompejus sequitur, alibi protulisse. Animum autem cum pectore latrare dixit, eorum sequutus opinionem, qui animi sedem in corde esse arbitrati sunt. Unde saepè Veteres metonymicῶs cor pro animo usurparunt.

Cum pectore] Melius *animusque in pe-*
163 *ctore latrat*, ut Homericum ἔνδον efficaciùs exprimeretur.

Veluti si quando] Similitudo, sive collatio per affectum. Integer autem hic versus esset, qui modò acephalus est, si pro *Veluti*, *Sicuti* reponeretur.

Venatica velox] Graeco more venatorio cani femininum tribuit sexum; ut Homerus in superioribus carminibus, Sophocles in Ajace, & saepè Oppianus in κυνηγετικῶν libris. Quod ipsum Latini etiam Poetae videntur observasse. Varius in libro de Morte eâdem comparatione,

Ceu canis umbrosam latrans Gortynia vallem,
Si veteris potuit cervae comprendere lustra,
Saevit in absentem, & circum vestigia lustrans,
Aethera per nitidum tenuem sectatur odorem.

Lucretius lib. I.

Nanque canes ut montivagae persaepè ferai
Naribus inveniunt intectas frunde quietes,
Cùm semel institerint vestigia certa viai.

Gratius poëta, qui felicissimo Augusti saeculo floruit, in libello de Venatione similiter idem genus cani tribuit,

Sic canis illa suas taciturna supervenit hosteis,
At clangore citat, quos nondum conspicit apros
Aetola quaecunque canis de stirpe ——

Nemesianus in libro, quem ad Oppiani imitationem Cynegeticon appellavit, de canum forma loquens ait,

Renibus ampla satis validis, diductaque coxas.

Et Horatius, *multa cane*. At Silius eâdem à cane sumptâ similitudine, hanc summorum utriusque linguae auctorum observationem praetermisit, cùm canem masculinâ voce protulerit;

Ut canis occultos agitat cum Belgius apros,
Erroresque ferae solers per devia mersa
Nare legit, tacitoque premens vestigia rostro,
Lustrat inaccessos venantum indagine saltus:
Nec sistit, nisi conceptum sectatus odorem,
Deprendit spissis arcana cubilia dumis.

[a] Apta [b] ſilet cani', fortè feram ſi nare ſagaci
Senſit, voce ſuâ [c] nictit, ululatque ibei [d] acute. Feſt. *Nictare.*

Quae neque Dardaniis campeis potuêre perire, Macr. l. 6. c. 1.
Nec cum capta capi, nec cum combuſta cremari.

--- curſus quingentos ſaepè veruti. Feſt. *Veruta.*

--- aſpectabat virtutem legionis Ser. in 4. Geor.
Si muſſaret, vel dubitaret, denique cauſſa
Pugnandi id fieret, aut duri fortè laboris.

a Rapta, vel capta b ſolet c nictu d acuta

NARE SAGACI] *Sagire*, ut Cicero l. 1. de Divin. interpretatur, *ſentire acutè eſt: ex quo ſagae anus, quia multa ſcire volunt, & ſagaces dicti canes. Is igitur qui antè ſagit, quàm oblata res eſt, dicitur praeſagire, id eſt, futura antè ſagire.* Hinc Afranius, Sagax cor, atque ingenium; Lucretius ſagacem animum, ſagacem mentem, & ſagacem rationem, dixerunt. Quod ſummi Auctores ad olfactum pulcherrimè tranſtulerunt. Quare Cicero l. 2. de Orat. *Sagaciſſimè odorari* dixit; & in Epodo Flaccus, *Nanque ſagaciùs unus odoror*; Plautus Curculion. naſum ſagacem; Cicero lib. 2. de Nat. Deor. narium ſagacitatem: à qua canis ῥινηλάτης εὔοσφρεντος, & εὔριν, Graecis
164 dicitur; & ῥινηλατεῖν ſagaciter proſequi, & indagare: Hinc Graeco more Virgilius lib. 4. Aen.

—— *odora canum vis.*

APTA SILET] Oppianus l. I. de Venatione,

Μὴδ' ὑλάειν ἐθέλοιεν ἐπεὶ μάλα θηρευτῆρσι
Σιγῇ τέθμιός ἐστι πανίξοχα δ' ἰχνευτῆρσιν.

NICTIT] Extendit correptam vocalem in caeſura. Pompejus, *Nictit canis in odorandis ferarum veſtigiis leviter ganniens.* Scaliger legit *nictat*, cujus ſignificatio longè à re, de qua agitur, remota eſt.

ULULATQ. IBEI ACUTE] Ululare propriè canum, & luporum eſt. Virg. l. 1. Geor.

Per noctem reſonare lupis ululantibus urbes.

Et lib. 6.

—— *viſaeque canes ululare per umbram.*

Videtur autem ululare à verbo Graeco ὀλολύζειν derivari. Ululae verò avi id nomen impoſitum eſt, quòd flendo ejusmodi ſtrepitum edat; de qua Auctor Elegiae de Philomela,

Aſt ululant Ululae lugubri voce canentes.

NEC CUM CAPTA CAPI] ὀξύμωρον. Virgilius lib. 7.

—— *num Sigeis occumbere campis?*
Num capti potuêre capi? num incenſa cremari
Troja viros? ——

Horatius lib. 2. Epiſt.

Graecia capta ferum victorem caepit.

Petronius Arbiter,

Ibat juventus capta dum Trojam capit.

Refert Macrobius, Ennium hoc loco de Pergamis, Eumenis regia agere.

CURSUS QUINGENTOS] In olim impreſſis Feſti fragmentis deerant haec verba, quae modò in nuper excuſis Fulvii Urſini diligentia habentur.

ASPECTABAT VIRTUTEM LEGIONIS] In manuſcriptis Servii Commentariis apud eundem Urſinum hi verſus abſque numerorum ſtructura ita habentur in IV. Georg. *Muſſant autem murmurant. Ennius in X. ſic ait, Aſpectabat virtutem legionis, ſive ſpectans, ſi muſſaret, dubitaret denique cauſſa pugnandi fieret, aut duri labores.* Non dubium eſt, ea verba *ſive ſpectans* eſſe gloſſema; & inter duo illa *duri labores* aliquid deeſſe. Quare non malè arbitramur, eum locum, ut ſcripſimus, à nobis reſtitutum.

EX XI.

EX XI. ANNALI.

TUm clupei resonunt, & ferrei ſtridet acumen: Priſc. l. 8. & 9.

Miſſaque per pectus dum tranſit, ſtriderat haſta. Idem lib. 8.

Malo cruce fatum ut des Juppiter --- Non. *Crux*.

165 Tum clupei] Clupeus, ut ait Labienus, cùm virili genere profertur, ſcutum ſignificat: Clupeum verò neutro genere imaginem; in qua ſignificatione D. Adrianus in XII. Oratione. *A vobis*, inquit, *P. C. peto, & impetratum validiſſimè cupio, ut proximè imaginem Auguſti, argenteum potiùs clupeum, ſicut Auguſto, ponatis*. Trebellius Pollio in Claudio, *Illi clupeus aureus, vel, ut Grammatici loquuntur, clupeum aureum Senatus totius judicio in Romana Curia collocatum eſt*. Pomponius Attellanarum ſcriptor in Capella, *Clupeum*, ait, *in medio fixum eſt*. Sed T. Livius clupea ſaepè pro ſcutis poſuit. Aſinius verò clupeum pro imagine maſculinè dixit, *Clupeus praetextae imaginis poſitus*. Sueton. in Domitian. *Clupeosque & imagines ejus coram diſtrahi, & ibidem ſolo effringi, juberet*. Plin. lib. II. Dubii ſermonis, Utrunque, ait, indiſtincto genere dici, ſed littera differre, ut pugnatorium per *i* clipeum dicamus, quòd clepere celare ſit; imaginem verò per *u* à cluendo. Sed haec arbitror Plinium non ex ſua, ſed ex Grammaticorum opinione retuliſſe. Nam libro XXXV. Natural. Hiſtor. Cap. III. ait, *Scutis enim, qualibus apud Trojam pugnatum eſt, continebantur imagines; unde & nomen habuère clipeorum, non ut perverſa Grammaticorum ſubtilitas voluit à cluendo*. Cornelius Fronto in libello de differentiis nominum, verborumque diſtinguit, clupeum eſſe armorum, clipeum verò imaginis; Quae differentia Chariſio l. I. non probatur propter *i*, & *u* litterarum cognationem: nam maxi-
166 mus, & maxumus dicimus; & optimus, & optumus. Sunt autem clupei majora peditum ſcuta, ità dicti ſecundùm aliquorum opinionem ἀπὸ τοῦ καλύπτειν τὸ σῶμα. A clupeo *clupeare* apud Pacuvium in Hermiona; idemque eſt, quod apud Livium l. 25. paludamento circùm brachium intorto in hoſtes impetum facere, & ab eorum ictibus ſeipſos protegere. Et apud Auctorem ad Heren. *contorta toga*.

Resonunt] Enallage conjugationis. Actius Aeneadis,

Clamore, & gemitu templum reſonit caelitum

Videtur Maro l. 9. hoc Ennii carmen adumbraſſe, cum ait,

—— *tum ſcuta, cavaeque*
Dant ſonitum flictu galeae, pugna aſpera ſurgit.

Et ferrei stridet acumen] Syllabarum aſperitate ſtridorem expreſſit.

Missaq. per pectus dum transit, striderat hasta] Homerus Iliad. ο.

Αἰχμὴ δὲ στέρνοιο διέσσυτο μαιμώωσα.

Virgilius lib. 9.

—— *it haſta Tago per tempus utrumque*
Stridens ——

& l. 12. de Aeneae haſta in Turnum contorta,

Per medium ſtridens tranſit femur.

Attius Annal. ſtridentibus ſimiliter litteris eandem ferè extulit ſententiam,

Fraxinu' fixa ferox infenſa infunditur oſſis.

Malo cruce] πτῶσις à modo. Videtur quiſpiam potius optare vitam ſuſpendio claudere, quàm indigna perpeti: quibus verbis ſimillima ſunt illa Plautinae anus in Aularia,

Uti-

Contendunt Grajos, Graecos memorare [a] solent sos. Fest. *Sos.*

Altè delata [b] petreisque ingentibu' tecta. Idem *Petrarum.*

Sic mulier erubuit; ceu lacte, & purpura mista. Non. *Lacte.*

a solens b caeterisque

Utinam me Divi adsint ad suspendium,
Potiùs quidem, quàm hoc pacto apud te serviam.

Nec illa Ciceronis l. 2. Tusc. ab hoc loco sunt rejicienda, *Mori malunt, quàm tantummodo de dignitatis gradu dimoveri.* Idem pro C. Rabirio: *Sed moreretur priùs acerbissimâ morte millies Gracchus, quam in ejus concione carnifex consisteret.* Et lib. 1. Off. *At Ajax quo animo traditur millies oppetere mortem, quàm illa perpeti maluisset.* Terentius in Adelph.

Animam relinquam potiùs, quàm illam deseram.

Comici frequenter *malam crucem* dixerunt: masculinè verò ita protulit Gracchus in oratione posteriore, quam in Popillium, & Mathonem habuit, *Eo exemplo instituto, dignus fuit, qui malo cruce periret.* Sed locus hic metri necessitate restituendus est,

Malo, cruce ut fatum des Juppiter ——

CONTENDUNT GRAJOS] Festus refert hunc versum in dictione *Sos*, ac etiam in *Regium est*, sive *Romanos:* ubi ingens est lacuna, quam priùs Scaliger, & posteà Ursinus ex scripturae reliquiis implere tentarunt. Quod hic mihi feliciùs videtur assequutus: ità enim inquit, *Romanos in lib. XI. Graecos appellat Ennius, cùm ait: Contendunt Graecos, Grajos memorare solent eos, quod Graeca lingua longos per temporis tractus gentibus Hispani, non Romanos ait Graecè locutos, cùm Romulus urbis conditor verbis linguae Latinae locutus sit; sed quod olim*
167 *lingua Graecae gentis fuerit eadem cum Latina, parum prolatione mutatâ. Hoc autem verum esse indicat origo ejus, quae videtur quasi Graecae usurpatio.* Et fortasse pertinet ad hunc locum hic Ennii versus à Charisio relatus in lib. II.

Hispanè non Romanè memoretis loqui me.

ALTE DELATA, PETREISQ. INGENTIBU' TECTA] Μετάληψις, quà specus magnitudo innuitur. Intelligit hoc loco Festus petras, naturale saxum, in mare prominens. Scaliger legit hunc versum,

Alte elata specus, petreisque ingentibu' tecta.

SIC MULIER ERUBUIT] Aliqui Nonii Emendatores ità legunt, nimirum dictionem *mulier* per Synezeusim in duas syllabas contrahentes In vulgatis verò omnibus scriptum est, *Et si mulier.* Sed fortasse ne versus claudicet, legendum est,

Erubuit mulier ——

vel, *Sic mulier rubuit* ——

CEU LACTE, ET PURPURA MISTA] Τὸ πρέπον pudicae mulieris à simili, vel à collatione per colorem; quò ingenuam illius speciem oculis subjiceret. Captivam fortasse mulierem describit Ennius, quae in hostium conspectum adducta genas rubore, quasi lacte admisto, suffuderit. Lact autem, & lacte, pro lac Veteres dixisse, Charisius l. 1. & Priscianus docent. Cassius Hemina Ann. l. 4. *Ex Tiberi lacte hauriri.* Cato, *In Italia atra, caprae lacte candidum habent.* Caecilius Titthe,

Praesertim quae non peperit, lacte non habere,

Sed obruit hunc locum suâ imitatione Virgilius l 12.

Accepit vocem lacrymis Lavinia matris,
Flagrantes perfusa genas, cui plurimus ignem
Subjecit pudor, & calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo veluti violaverit ostro
Si quis ebur; vel mista rubent ubi lilia multa
Alba rosa; tales virgo dabat ore colores.

Nec longè minori venustate Claudianus lib. 1. de Rapt. Proserp.

—— *niveos infecit purpura vultus*

Pen-

Non. *Peniculamentum.*

Pendent peniculamenta unum ad quemque pedum.

Utrique ---

Fest. *Rima.*

Per liquidas succensa genas; castique pudoris
Illuxêre faces, non sic decus ardet eburnum,
Lydia Sydonio quod femina tinxerit ostro.

Idem ferè Statius lib. 1. Achill. angustiori tamen periphrasi;

Lactea Massagetae veluti cùm pocula fuscant
Sanguine puniceo, vel ebur corrumpitur ostro.

Ovidius lib. 3. Met.

Et neque jam color est misto candore rubori.

Statius lib. 2. Sylv.

O ubi purpureo suffusus sanguine candor.

Quae omnia ex perenni Homerico fonte Iliad. δ. emanarunt; quamvis non de muliere pudore suffusa loquatur, sed de sanguine, qui è Menelai vulnere effluens
168 ejus corporis candorem infecerat. Sic igitur inquit,

Ὡς δ᾽ ὅτε τίς τ᾽ ἐλέφαντα γυνὴ φοίνικι μιήνῃ
Μῃονὶς ἠὲ Κάειρα παρήϊον ἔμμεναι ἵππων.

Ex quo apparet, hoc Maeoniarum mulierum fuisse inventum. Ovidius Amorum lib. II. Eleg. 5.

Quale rosae fulgent inter sua lilia mistae;
Aut ubi cantatis Luna laborat equis;
Aut quod, ne longis flavescere possit ab annis,
Maeonis Assyrium femina tinxit ebur.

Musaeus Erus pulchritudinem describens, summos, inquit, nivearum genarum circulos haud secus, quàm rosa bicolor ex folliculis erumpens, rubescere,

Ἄκρα δὲ χιονέων φοινίσσετο κύκλα παρειῶν
Ὡς ῥόδον ἐκ καλύκων διδυμόχροον ———

Sed quàm lepidè Anacreon?

Γράφε ῥῖνα καὶ παρειὰς
Ῥόδα τῷ γάλακτι μίξας ———

His non dissimile illud Propertii l. 2. Eleg. 3.

Ut Maeotica nix minio si certet Ibero,
Utque rosae puro lacte natant folia.

Nec praetermittendus locus Senecae in Medea,

Ostro sic niveus Phoeniceo color
Perfusus rubuit; sic nitidum jubar
Pastor luce nova roscidus aspicit.

Hieronymus Vida l. 3. Chr. antiquorum imitatione, sed remissiore spiritu,

——— *pudor ora pererrans*
Cana rosis veluti miscebat lilia rubris.

Julianus Barada Poëta eximius, ac cum antiquis conferendus, in Elegia de Rosa,

Interea dulces oculos conversa tuetur
Albentem dudum suave rubere rosam;
Ceu solet Aurorae facies, cum laetus Eous
Puniceo niveas inficit igne genas.

Purpura autem ab Hercule apud Tyrios, ut tradit Pollux l. 1. c. 4. inventa fuit. Virgilius lib. 5. Meliboeam extollit, de qua etiam Lucretius lib. 2.

Jam tibi Barbaricae vestes, Meliboeaque fulgens
Purpura Thessalico concharum tincta cruore.

Pendunt peniculamenta] Videtur hìc Ennius ejusdem captivae mulieris peregrinum habitum describere. Scaliger in Moreti explicatione legit hunc versum,

Pendunt peniculamenta unum ad quodque pedule.

Ubi differens plura de peniculo, & peni- 169
culamento, ait, Ennium hìc tractas vestium lacinias intellexisse. Matronarum autem vestes ad imos pedes defluxisse, non dubium est. Virgilius de Venere l. 1. Aen.

——— *pedes vestis defluxit ad imos.*

Horatius Satyr. 2. l. 1.

——— *sunt qui nolunt tetigisse, nisi illas,*
Quarum subjuta talos tegat instita veste.

Idem ibid.

Ad talos stola demissa ———

Pedule] *Pedale*, ut ait Fronto, *mensura est pedis, pedule verò sub pedibus praestat utilitatem.* Sed in veteri quodam Lexico pedules interpretantur operimenta anterioris partis pedum, de quibus Ulpianus libro XLIV. ad Sabinum, *Fasciae pedulesque, & impilia, vestis loco sunt.*

EX XII. ANNALI.

Unus [a] homo nobis cunctando restituit rem; Macr. l. 6. c. 1.

a qui nobis

169 UNUS HOMO NOBIS] Duodecimum Annalem, ut in libro de Poëtis tradidit Varro, scripsit Ennius, cùm septimum & sexagesimum annum ageret; in quo Q. Fa-
170 bii Max. res gestas celebravit. Macrobii enim indicio liquet primum hunc versum ex eo libro esse petitum. Quod autem hìc περιφραστικῶς Fabius intelligatur, non modò ex se patet, verùm etiam Ciceronis testimonio confirmatur; qui in Catone de eo loquens ait, *Hic & bella gerebat, ut adolescens, cùm planè grandis esset, & Annibalem juveniliter exultantem patientiâ suâ molliebat, de quo preclarè familiaris noster Ennius; Unus homo nobis, &c.* Quae verba Idem ad Atticum lib. 2. quasi vulgò dictitata, videtur usurpasse, cùm ait, *Bibulus in caelo est; nec quare scio: sed ità laudatur, quasi, Unus homo nobis*, &c. Livius l. 30. eundem Fabium hujusmodi extulit encomio, *Vir certè fuit dignus tanto cognomine, vel si novum ab eo inciperet. Superavit paternos honores, avitos aequavit. Pluribus victoriis, & majoribus praeliis avus insignis Rullus: sed omnia aequare unus hostis Annibal potest. Cautior tamen, quàm promptior, hic habitus fuit: & sicut dubites, utrum ingenio cunctator fuerit, an quia ità bello propriè, quod tum gerebatur, aptum erat; sic nihil certius est, quàm Unum hominem nobis cunctando rem restituisse, sicut Ennius ait.* Ex quibus Livii verbis innuitur, non hunc primum Fabium Maximum dictum fuisse; sed ut alibi etiam idem ostendit, Rullum ejus avum, sive πρόπαππον, ut tradit Plutarchus in Fabio, quem Auctor de Viris Illustr. cap. 32. Q. Fabium Rutilianum, & Val. Max. lib. 5. Fabium Rullianum appellarunt. Quod quidem Maximi cognomen cùm Fabius Cunctator haereditario sibi jure vendicaverit, immeritò Africanus Scipio aegrè ferebat, quod magnus ipse appellaretur, ille vero Maximus: quare, ut Polyaenus refert libro VIII. τῶν στρατηγημάτων, in haec tandem verba prorupit, Quid ità Fabi? ut tu qui solùm exercitum conservaris, Maximus, ego, qui devicto Annibale, bellum confeci, Magnus appeller. Cui Fabius, Atqui (inquit) nisi ego milites servassem, tu non habuisses, unde vincere posses.

CUNCTANDO RESTITUIT REM] Virgilius de eodem loquens l. 6. integrum hoc carmen sumpsit, ità tamen, ut spondeorum tarditate Fabii moram referret,

—— tu Maximus ille es,
Unus, qui nobis cunctando restituis rem.

De ejusdem cunctatione Silius l. 6.

—— pulcherrima quorum
Cunctando Fabius superavit facta ——

Idem lib. 7.

At si sacra Senis vis, impressumque fuisset
Sistere, cunctando fortunam adversa foventem,
Ultima Dardanii transisset nominis aetas.

Et lib. 16.

—— sat gloria cauto
Non vinci pulchra est Fabio; peperitque sedendo
Omnia cunctator nobis ——

Manilius lib. 1.

Invictusque mora Fabius ——

Ovidius l. 2. Fast. 171

Scilicet ut posses olim, tu Maxime, nasci;
Cui res cunctando restituenda foret.

Claudianus de bello Gethico,

Primus fulmineum lento luctamine Poenum
Compressit Fabius ——

Auctor de Viris Illustr. cap. 43. *Fabius Annibalem mora fregit.* Florus, *Prima redeuntis, sed, ut sic dixerim, reviviscentis impe-*

Non ponebat enim rumores antè salutem.
Ergo postque magisque virei nunc gloria claret.

Cic. lib. 1. Offic. & de Sen. Scr. 6. Aen.

Omneis mortaleis victoreis cordibu' viveis
Laetanteis vino curatos, somnu' repentè
In campo passim mollissimu' perculit acris.

Hier. in Epitaph. Fabiolae. Prisc. l. 1. & 6.

imperii spes Fabius fuit, qui novam de Annibale victoriam commentatus est, non velle pugnare. Hinc illi cognomen novum, & Reip. salutare, Cunctator. Fuit idem etiam Clypeus appellatus, quod ejus virtute, ut Posidonius ait, Romani ab hostium impetu protegerentur.

Rem] Incolumem Reip. statum.

Non ponebat enim rumoreis] Noluit enim, ut audacis Imperatoris nomen aucuparetur, Reip. summam in discrimen adducere. Idem ferè expressit Livius libro XLIV. *Neque enim omnes tam firmi, & constantes animi contra adversum rumorem esse possunt, quam Fabius fuit; qui suum imperium minui per vanitatem populi maluit, quàm secunda fama malè rem gerere.*

Ergo postque magisq.] Rectè quidem Muretus existimat l. 6. Var. Lect. c. 14. Ennium hoc loco antiquo more magis dictionem geminasse; *Non rarò enim,* ait, *contingit, ut eae voces, quae geminandae erant, semel tantùm ab imperitis librariis ponerentur.* Quod Catulli auctoritate confirmavit ad Mallium,

Notescatque magis mortuus, atque magis.

Idem rursus,

Magisque & magis in dies, & horas
Irascor tibi ——

Virgilius lib. 2. Æn.

Et magis atque magis; quanquàm secreta parentis
Anchisae domus, arboribusque obtecta recessit,
Clarescunt sonitus ——

Afranius Vopisco,

Cecidit spes reducendi domum, quam cupio,
Cujus ego in dies impendiò ex desiderio
Magis magisque maceror ——

Eodem modo Graeci *μᾶλλον μᾶλλον* dicunt. Alexis in Atthide apud Suidam,

—— *πῶς ἐπινιφεῖ τὸ πρῶτον*
Ὁ *ζεὺς ἡσύχως ἔπειτα μᾶλλον μᾶλλον.*

Quem locum Scaliger Eupoli tribuit.

Omneis mortaleis victoreis] Eandem ferè sententiam M. Varro extulit libro II. de Vita populi Romani, *Propter secundas res, sublato metu, non in communi spectant; sed suum quisque diversi commodum focillantur.* Hoc autem loco suspicor, Ennium de Istris verba facere, qui Romanorum castris potiti, epulis, compotationibusque largissimè indulgebant: & haec verba à L. Atio Tribuno primo secundae legionis dicta; qui, ut ait Livius lib. 14. *Non hortabatur modò milites, sed docebat etiam, si victores Istri, quibus armis* 172
caepissent castra, iisdem capta retinere in animo haberent, primùm exutum castris hostem ad mare persecuturos fuisse: deinde stationes certè pro vallo habituros: vino, somnoque verisimile esse, mersos jacere.

Laetanteis] Prae victoria, quasi non ampliùs belli periculorum memores. Victores enim, ut ait Pindarus in Olymp. Ode 2. praeteritorum malorum obliviscuntur,

—— *τὸ δὲ τυχεῖν*
Πειρώμενον ἀγωνίας
Παραλύει δυσφρόνων.

Cordibu' viveis] Promptâ animi alacritate.

Vino curatos] Virgilius paucioribus verbis totum hunc locum perstrinxit l. 3. Aen.

Corpora curamus, fessis sopor irrigat artus.

Respexit uterque ad illud Simonidis, qui suadet, potandum esse ob felicem eventum,

Γίνε πῖν' ἐπὶ συμφοραῖς ἀγαθαῖς ὦ πλεῖον.

Somnu' repente in campo passim] Virgilius lib. 9.

—— *passim vino, somnoque per herbam*

* Olim cernebant magnis de rebus agendeis Serv. lib. 12. Aen.

* Ob Romam noctu legiones ducere coepit Fest. *Ob. & Oboritur.*

* Hostem qui feriet, mihi erit Carthaginiensis Cic. pro Cor. Bal.

Corpora fusa vident ——
Silius Ital. lib. 13.

Sed non in requiem pariter cessère tenebrae,
Hinc sopor impavidus, qualem victoria novit.

Vox illa *repentè* demonstrat militum animos ab omni prorsus mentis solicitudine fuisse remotos.

MOLLISSIMUS PERCULIT ACREIS] Optimè quidem adjunctis rem exornavit, dum ait, mollissimus somnus acres victores perculit Quâ voce insolentes, ac feroces Victorum spiritus demonstravit, nolentes seipsos in rebus prosperis coërcere. Unde ad Marcellum Epist. 9. lib. 4. Cicero ait, *Nihil miseriùs, quàm ipsa victoria, quae etiam si ad meliores venit, tamen eos ipsos ferociores, impotentioresque reddit.*

OLIM CERNEBANT] Decernebant, simplex pro composito. *Est autem decernere*, ut in Andria Aelius ait, *de magnis certam proferre sententiam: unde etiam Senatus decretum.* Idque ferè, quod ab Ennio dictum est, extulit Livius, qui ubi dixit Romae nunciatum fuisse Annibalem cum exercitu ad eam oppugnandam jam adventare, subdit lib. 26. *Consules, Senatusque in castra venerunt; ibi de summa Reip. consultatum.* Quâ conjecturâ hoc loco hunc versum locavimus; quem ità paenè transcripsit Lucretius lib. 5.

Magnis de rebus inter se cernere certant.

Ejusdem sententiae est ille Lucilii,

Consilium summis hominum de rebus habebant.

OB ROMAM NOCTU] Hunc praeterea versum ab hoc loco non alienum esse duximus. Nam de Annibale loqui videtur,
173 qui cùm Urbem aggredi statuisset, Panico quodam terrore consternatus, ab incoepto destitit. Quare in eo loco, ex quo rediit, Rediculo fanum erectum est; qui Deus, ut ait Cornificius, à redeundo appellatus fuit. Idem etiam Tutanus à tutando, & Graecè ἀλεξίκακος dictus est: de quo Varro in Satyra, quam *Hercules tuam fidem* inscripserat,

Noctu Annibalis cum fugavi exercitum
Tutanus hoc, Tutanu' Romae nuncupor,
Hoc propter omnes, qui laborant, invocant.

Verum Livius, Florus, aliique quamplurimi nullam occulti illius, ac repentini timoris mentionem fecerunt: sed uno ferè ore ajunt, Annibale ad moenia appropinquante, summam repentè grandinum, ac imbrium vim, vehementi ventorum, fulgurumque impetu, esse coortam, quâ adeò timore perculsus fuit, ut divinitùs ab Urbis oppugnatione propelli se existimaverit. *Ob* autem pro *ad* Veteres dixisse, Festus auctor est.

HOSTEM QUI FERIET] Cicero ita refert hunc locum pro Cor. Balbo. *Atque utinam, qui ubique sunt propugnatores hujus Imperii, possent in hanc civitatem venire, & contrà oppugnatores Reip. de civitate exterminari. Neque enim ille summus Poëta noster Annibalis illam magis cohortationem, quàm communem Imperatorum voluit esse, Hostem qui feriet. &c.* Omnes enim, quamvis exteros Annibal pro Carthaginiensibus habebat, dummodo Romanis essent infensi. Sed Hostem ferire, militaris planè vox erat, quâ milites in sacramentis usos fuisse ex illo Livii loco lib. 22. perspicuè liquet, *Nisi aut petendi, aut hostis feriendi caussâ.* Atque hinc Feretrii Jovis originem deductam aliqui opinantur: hoc est ab ictibus, qui inter pugnandum inferuntur. Cùm enim milites manus conserebant mutuò se adhortabantur, ut hostem ferirent. De qua re haec à Plutarcho in Marcello tradita sunt, Ἄλλοι δὲ παρὰ τὴν τοῦ πολέμου

Quisquis erit ---

μου πληγὴν γεγονέναι τοὔνομα λέγουσι. καὶ γὰρ νῦν ἐν ταῖς μάχαις ὅταν διώκωσι τοὺς πολεμίους πυκνὸν τὸ φέρι, τοῦτ' ἐστι παῖε, παρεγγυῶσιν ἀλλήλοις.

Quisquis erit] Etiam quamtumvis ignotus: quâ voce Maro l. 1. & l. 6. Venerem, & Charontem inducit, Aeneam, tanquàm sibi ipsis ignotum compellantes.

EX XIII. ANNALI.

* a Insequé Musa, manu Romanorum b Endoperator Agell. l. 18. c. 9.

a Insece b Induperator

174 Inseque Musa] Solent plerunque Poëtae in ipso operis tractu, cùm rem novam, ac difficilem aggrediuntur, rursus ad Musarum invocationem se convertere. Sic Homerus Iliad. ξ.

Ἔσπετε νῦν μοι μοῦσαι ——

Virgilius lib. 9.

Vos ô Calliope, precor, adspirate canenti,
Quas tibi tum ferro strages, quae funera Turnus
Ediderit, quem quisque virum demiserit Orco.

Et alibi lib. 7.

Nunc age, qui Reges, Erato, quae tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status ——

Rursus ibid.

Pandite nunc Helicona Deae, cantusque movete,
Qui bello exciti reges, quae quenque sequutae
Complerint campos acies

Romanorum Endoperator] Sequitur statim invocationem propositio, quà Poëta lectorem docilem reddit. Hos autem versus in hujus libri initio collocandos duximus, quoniam Philippi bellum, de quo nunc loquitur Ennius, Antiochi bellum, de quo mox dicemus, aliquantum temporis praecessit: quorum utrumque à Livio lib. 31. & 35. diligenter pertractatum est. Refert autem duos hos versus Agellius libro XVIII. Noctium Atticarum capite IX. quod in impressis ἀκέφαλος est. Describam tamen quae deficiebant ex Gulielmo Cantero Novar. lect. l. 2. c. 6. qui haec ex vetusto admodùm exemplari à blattis, & tineis vendicavit. *In libro vetere, in quo erat oratio M. Catonis de Ptolemaeo contra Thermum, sic scriptum fuit. Sed si omnia dolo fecit, omnia avaritiae, atque pecuniae caussâ fecit: ejusmodi scelera nefaria, quae neque fanda, neque legenda* [fortè *insecenda* nisi quaepiam Catonis hîc desint.] *audivimus, supplicium pro factis dare oportet. Insecenda quid esset quaeri coeptum. Tum ex his qui aderant, alter litterator fuit, alter litteras sciens: id est* [alter] *alierum decens, doctus alter. Hi duo inter se dissentiebant. Et* 175 *grammaticus quidam contendebat. Insequenda enim scribi, inquit, non Insecenda: quoniam Insequens significat, traditumque* [fortè *quod in Inseque significatur, dictumque*] *esse Inseque, quasi perge dicere, & Insequere; itaque ab Ennio scriptum his versibus,*

Inseque Musa manu, Romanorum induperator

Quod quisque in bello gessit cum Rege Philippo. Alter autem ille eruditior, nihil mendum, [fortè *mendosum*] *sed recte atque integrè scriptum esse perseverabat: & Velio Longo, non homini indocto, fidem esse habendam, qui in commentario quod fecisset de usu antiquae lectionis, scripserit, non Inseque legendum apud Ennium, sed Insece: ideoque à veteribus,*

* Quod queisque in bello gessit cum Rege Philippo.

Annibal audacei dum pectore [a] dehortatur, — Idem l. 7. c. 2.
Ne bellum faciam, quem credidit esse meum cor — Non. Cor.

a de me hortatur

quas narrationes dicimus, insectiones esse appellatas. Varronem quoque versum hunc Plauti de Menaechmis,

Nihilominus esse videtur sectius quàm somnia,

sic enarras [fortè *enarrasse*]*: nihilo magis narranda esse, quàm si ea essent somnia. Haec illi inter se certabant. Ego arbitror & à M. Catone Insecenda, & à Q. Ennio inscitè* [fortè *insecè*] *scriptum sine* u *littera. Offendi enim in Bibliotheca Patrensi librum verae* [fortè *mirae*] *vetustatis, librum* [fortè *Livii*] *Andronici, qui inscriptus est* ὀδύσσεια, *in quo erat versus primus cum hoc verbo sine* u *littera,*

Virum mihi Camoena insece versutum,

Factus ex illo Homeri versu. Illic [fortè *illi*] *igitur aetatis, & fidei magnae libro credo. Nam quod in versu Plautino est, sectius quàm somnia: nihil in alteras plus argumenti habet. Etiam si veteres autem non Insequæ, sed Insece dixerunt: credo quia erat lenius, leviusque, tamen ejusdem sententiae verbum videtur. Nam & sequo.* Reliqua verò in impressis sunt legenda. Festus autem ad hunc locum respexit, cùm ait, *Insequæ apud Ennium dic*; *Insexit dixit.* Proferebant enim saepè veteres verba deponentia activorum terminatione, quemadmodum hoc loco Inseque pro Insequere, & alibi eloquo, arguo, opino, vago, excero, & similia.

ANNIBAL AUDACEI] De Syriaco bello hîc agi, Cesellius Vindex indicavit, qui in suis Antiquarum lectionum commentariis haec verba Antiochi Asiae Regis esse ait, admirantis quamobrem se Annibal à bello Romanis inferendo dehortetur. Quod quidem apud Historicos non modò meminì hactenùs me non legisse, sed contrarium potiùs. Ita enim apud Livium l. 35. Annibal cum Antiocho loquitur. *Pater Amilcar, Antioche, parvum admodùm me cùm sacrificaret, altaribus admotum jurejurando adegit, nunquam amicum fore Rom. populi. Sub hoc sacramento sex & XXX. annos militavi, hoc me in pace patriâ meâ expulit: hoc patria extorrem in tuam regiam adduxit: hoc duce, si tu spem meam destitueris, ubicunque vires, ubi arma esse sciam, inveniam, toto orbe terrarum quaerens aliquos Romanis hostes.* Et paullò post. *Odi, odioque sum Romanis. Id me verum dicere, pater Amilcar, & Dii testes sunt: proinde cùm de bello Romano cogitabis, inter primos amicos Annibalem habeto, si qua res te ad pacem impellet, in id consilium alium, cum quo* 176
deliberes, quaerito. Idem etiam in illius vita retulit Plutarchus, & Florus in libro II. Epitomes perstrinxit. Sed cùm haec Ennianis verbis valdè repugnent, quid in re tàm dubia affirmem, non habeo; nisi dicam, Annibalem dehortatum esse Antiochum, ne imparibus copiis cum Romanis contenderet. Nam cùm Antiochus aliquando suum exercitum barbarico apparatu magnificè instructum, sed minus ad bellandum idoneum Annibali ostendisset, illum haec omnia diligenter intuentem percontatus est, num eae copiae satis sibi viderentur? Cui Annibal, satis sanè censeo, quamvis Romani avarissimi sint. Lusit Poenus à re praeter expectationem: nam Antiochus de militum fortitudine sciscitabatur, ille verò de praeda respondit. Cesellius autem perperam existimavit, Ennium hoc loco cor, ut multa alia nomina masculino genere enunciasse: in quo etiam lapsus est Nonius in libello de Indiscretis generibus. Haec autem carmina interpretatur Cesellius, tanquam Antiochus hoc modo loquatur; *Annibal me, ne bellum geram, dehortatur: quod cùm facit ecquale cor putat me habere, & quàm stultum me esse credit, cùm id mihi persuadere vult.* Quam Cesellii opinionem refellit Agellius libro VII. cap. II.

NE BELLUM FACIAM] Antiquè dictum. Sallu-

Suasorem summum, studiosum robore belli.

--- satin Vates [a] verant aetate in agunda. Agell. l. 18. c. 2.

Littora lata sonunt --- Prisc. l. 9.

Matronae melos complent, spectare faventeis Ser. in 4. Geor.

a verat

Sallustius in historia: Hiero, Rex Syracusanorum bellum fecit.

Quem credidit esse meum cor] Hoc est quem ego credidi. In qua significatione Homerus caeterique optimi Graecae linguae auctores saepè κῆρ acceperunt. Plautus Aulul. pro *ego coepi* ait,

Cor meum coepit artem facere ludicram.

Lucretius l. 1. cádem sententiâ dixit, *credit animus.* Sed ibid. iisdem Ennianis verbis hunc versum clausit,

Percussit thyrso laudis spes magna meum cor.

Notum quoque est, cor pro ipso animo aliquando intelligi: unde vecordes, excordes, & concordes.

Studiosum robore belli] Translatio à ligno ad animum. Omne enim, ut ait Servius, quod forte est, robur vocamus. Hinc Catullus Argonautas appellavit,

—— *Argivae robora pubis.*

Satin' Vates verant] *ἀληθεύουσιν à vero* antiquo verbo, & obsoleto. Hinc apud Appuleium Veratrices mulieres dicuntur, quae se vera praedicturas pollicentur.

Littora sonunt] Virgilius Eclog. 6.

—— *ut littus Hyla, Hyla, omne sonaret.*

Spectare faventeis] Servius calamo exaratus, cujus aliàs meminimus, in explicatione loci illius in postremo Georgicorum, Ore fave, ait, *Ponitur eadem vox pro velle apud Ennium lib. XIII. Matronae melos complent spectare faventes, id est volentes.*

EX XIV. ANNALI.

Horrescit teleis exercitus asper [a] utrinque Macrob. l. 6. c. 4.

Verrunt extemplò placidè mare marmore flavo; Agel. lib. 2. c. 26.

a utrique

177 Horrescit teleis] Rursus Ennius in Erechtheo,

Arma rigent, horrescunt tela ——

Verrunt extemplo] Pulchra translatio à scopis ad remos, à pavimento ad mare. Virgilius l. 3.

Adnixi torquent spumas, & caerula verrunt.

Et lib. 5.

Certatim socii feriunt mare, & aequora verrunt.

Catullus,

Caerula verrentes abiegnis aequora palmis.

Quinque autem hi versus à diversis Auctoribus relati, licet aliter à Poëta dispositi fuerint, tamen hoc modo, quo eos conjunximus, non inconcinnè aptati videntur. Utcunque autem sese res habuerit, na-

Caeruleum spumat sale, confertâ rate [a] pulsum. Prisc. l. 5.

a pulsu.

navalis pugna hoc loco describitur: sed quaenam fuerit, incertum est; cùm nec tempus, nec quibus Ducibus commissa sit, constet.

MARMORE FLAVO] Hunc locum Agellii lib. 2. c. 26. verbis explicabimus, apud quem post multa à M. Frontone de flavi coloris varietate enodata fatetur Phavorinus, se hujusmodi Ennii verba, quae an-
178 tea minimè intelligebat, illius explicatione intellexisse: additque, *Non enim videbatur, caeruleum mare cum marmore flavo convenire. Sed cùm sit flavus color viridi & albo mistus, pulcherrimè prorsus spumas virentis maris flavo marmore appellavit.* Horatius *Tiberim flavum* dixit, Pacuvius *flavas aquas*, & Claudianus in Ruff. *flavas undas.* Mare autem juxta aquarum profunditatem, ventorumque motus, ac variam lucis & tenebrarum admixtionem, diversos videtur colores assumere: nam modò album, modò nigrum, modò caeruleum, modò flavum visitur. Album enim fit cùm initio tempestatis paulatim increbrescente vento fluctuat. Unde Maro rerum naturae peritissimus l. 3. Geor.

Fluctus ut in medio coepit cùm albescere ponto
Longius ——

Albicat etiam cum stratum silet, claraque luce illustratur. Unde in Lucullo Cicero, *Mare illud, quod nunc Favonio nascente purpureum videtur, idem huic nostro videbitur. Nec tamen assentietur, quia nobismet ipsis modò caeruleum videbatur, manè flavum: quòdque nunc, quia à sole collucet, albescit, & vibrat, dissimileque est proximo ei continenti.* Cùm verò erumpunt venti, & mare horrescit, nigrum apparet; quod adjunctum frequenter Homerus ei tribuit, praesertim verò in III. Ulysseae, ubi, ut fabulae praetextu rei naturam explicaret, inquit, Neptuno nigros tauros in littore immolari: cui deo, utpotè caelesti, alba victima debebatur: quod explicans Interpres ait, Tauros Neptuno deberi ob maris saevitiam, nigros verò propter eum colorem, qui ex aquae profunditate fit. Aristoteles autem vult, Austro spirante caeruleum fieri mare, Aquilone verò obscurius. Hinc Maro l. 5.

—— *fluctusque atros Aquilone secabat.*

Sed Graeci nigrum colorem aliquando cum purpureo confundunt. Auctor magni Etymologici citans illud Homeri, Ὡς δ' ὅτε πορφυρῇ πέλαγος, vocem illam πορφυρῇ exponit μελανίζει. Corinthus ubi agit de Dorica dialecto, τὴν μέλαιναν γὰρ τοῦ σώματος ἐπιφάνειαν, ἡνίκα ἂν δι' ἐκδρομὴν ὕδατος μελαίνηται, πελίαν καλοῦσι. Simonides purpureum mare dixit,

Ἴσχει δέ με πορφυρίας ἁλὸς ἀμφιταρασσομένας ὀρυγμαδός.

Virgilius l. 4. Geor.

In mare purpureum violentior influit amnis.

Purpureum mare videtur, cùm elati fluctus inclinatione obumbrantur. Cicero, *Quid mare? nonne caeruleum? at ejus unda, cùm pulsa est remis, purpurascit, & quidem aqua tinctum quodammodo, & infectum.* Furius Antias,

Spiritus Eurorum virides cum purpurat undas.

Propertius lib. 2.

Qualem purpureis agitavit fluctibus Hellem.

Marmor autem frequenter de mari Poëtae intellexerunt. Catullus, *pelagi marmora*, Virgilius lib. 1. Geor.

Et quando infusum remis impellere marmor
Conveniat ——

CAERULEUM SPUMAT SALE] Homerica imitatio, apud quem saepe ἅλς pro mari 179
legitur à qua Graeca voce Latina nostra sal originem ducit, ultimâ scilicet litterâ praepositâ, vel spiritu illo denso in s converso: quâ etiam ratione Graecas has voces, ἕξ, ἑπτά, ἕρπυλλον, sex, septem, serpyllum pronunciamus. Messala autem, qui de singulis litteris singulos libros edidit, in eo, quo de s agitur, eam non litteram, sed sibilum arbitratus est. Eandem vocem *sal* pro mari ab illius salsedine multi denique poëtae usurparunt. Virg. l. 1. Aen.

Labi-

Labitur uncta carina: volat super impetus undas,
Cùm procul adspiciunt hosteis accedere venteis
Navibu' velivoleis, magno clamore bovantes.

Macr. l.6. c. 1. Idem lib.6. cap. 5. Varr. l.6. de lin. Lat.

Vela dabant laeti, & spumas salis aere ruebant.

Catullus,

Ipsius ante pedes fluctus salis alludebant.

Et,

Tum tremuli salis adversus percurrere in undas.

Veteres autem diversis generibus id nomen protulerunt. Cùm verò jocos significabant, masculinè flectebant. Lucil.

—— ore salem expiravit amarum.

Sallustius eodem genere in propria significatione, *Neque salem, neque alia irritamenta gulae quaerebant.* Flavianus in caussarum naturalium libris neutro genere, *Cùm sal, aliud pellucidum, aliud inquinatum, aut nigrum.* Item masculinè plurium numero, *Protinus crescunt effossi sales.*

Labitur uncta carina] Quonam modo celerrimum navigii cursum & oratione, & metro ipsis oculis praeclariùs objicere poterat; cùm ex uno tantùm spondeo, & quinque dactylis versum confecerit? quem adeò lubricis, ut ita dicam, dictionibus concinnavit, ut cum navi verba ipsa quodammodo fluere videantur. Idem rursus sui imitatione iisdem numeris,

Labitur uncta carina per aequora cana Celocis.

Volat super impetus undas] Translatio ab avibus ad navim. Virgilius hunc locum ità surripuit l. 5.

—— sic illam fert impetus ipse volantem.

Furius Antias Poëmatis,

Sicut fulca levis, volitat super aequora classis.

Lucretius lib. 5. & Cicero lib. 2. de Nat. Deor. itidem pro celerrimo caeli motu caeli impetum dixerunt.

Hosteis accedere venteis navibu' velivoleis] Arguunt haec verba properantium hostium celeritatem, qui secundis ventis ferebantur. Observandum hîc autem est, sextum casum esse geminatum, quod rarò admodùm apud Auctores invenitur. Eodem epitheto Ennius in Andromache,

Rapit ex alto naveis velivolas.

Et alibi, ut opinor, Cassandram inducit vaticinantem,

Jamque mari magno classis cita
Texitur, exitiùm examen rapit,
Advenit, & fera velivolantibus 180
Navibu' complevit manus littora.

Non dissimili translatione Hypatus Macedonius in quodam Epigrammate navem πολυπλανέων ἀνέμων πτερὸν appellavit. Livius in Helena id epitheton mari tribuit, utpotè in quo naves velis agantur,

Tu qui permensus ponti maria alta velivola.

A quo videtur Lucretius illud sumpsisse l. 5.

Tum mare velivolum florebat navibu' pandis.

Et utrunque sequutus Maro l. 1. Aen. *velivolum* quoque *mare* dixit: quod exponens Servius, ait, *velivolum duas res significat, & quod velis volatur, ut hoc loco, & quod velis volat, ut Ennius, Naveis velivolas: qui & propriè dixit.*

Magno clamore bovanteis] Addidimus superiori dimidiato carmini à Macrobio lib. 6. c. 5. relato propter congruam verborum sententiam hoc ex Varrone ejusdem Poëtae acroteleution. Clamor enim nautis peculiaris est, non solùm cùm portum subeunt, ut laetitiae praebeant argumentum, sed etiam cùm hostes accedentes aspiciunt, ut illi exterreantur, ipsique pugnandi alacritatem ostendant. Praeterea inter navigandum clamore & cantu remigum labores molestiaeque leniuntur. Quinctilianus l. 1. c. 17. de Musica loquens ait, *Atque eam natura ipsa videtur ad tolerandos faciliùs labores velut muneri nobis dedisse. Siquidem & remiges cantus hortatur; nec solùm in his operibus, in quibus plurium conatus praeeunte aliquâ jucundâ voce conspirant, sed etiam singulorum fatigatio quamlibet se rudi modulatione solatur.* Virgilius lib. 3. Aen.

Infit ô civeis! quae me fortuna ferox sic — Prisc. l. 10.
Contudit: indigno bello confecit acerbo.
Nunc est ille dies, quòm gloria maxima sese

Nauticus exoritur vario certamine clamor, vel, *vario hortamine*, ut legit Pontanus. Silius libro XI. Virgilianis lineis suum hunc versum ita adumbravit,

Nauticus implebat resonantia littora clamor. Varro l. 6. de lin. Lat. ubi memorat multa ab animalium vocibus in homines translata, à bove bovare deductum asserit. Usu autem frequentiori recipitur boare à verbo Graeco Βοᾶν.

Infit] Sunt haec Imperatoris verba, militum animos praeterita clade dejectos ad novi certaminis instaurationem exhortantis.

O civeis] Non appellat eos Quirites, ut in urbanis concionibus fieri solitum est, non milites, aut commilitones, ut in militaribus, sed cives: quo nomine benevolentiam captat; atque innuit, eos non ut mercenarios, sed pro communi omnium re, quae in discrimine posita erat, dimicaturos.

Quae me fortuna ferox sic] Exaggerat commiserationis affectum ex deploratione praeteritae calamitatis. In iis autem quae praeter rationem cadunt, ut in Periclis concione apud Thucydidem habetur, Fortunam accusare solemus. Ejus verba sunt, *διόπερ καὶ τὴν τύχην, ὅσα ἂν παραλόγως ξυμβῇ, εἰώθαμεν αἰτιᾶσθαι.*

Contudit] *μεταφορικῶς.*

181 Indigno bello confecit acerbo] Translatio ab immaturis pomis; quá saepius usus est Cicero, & alii quàm plurimi. Sed ne hîc oratio duobus illis adjunctis *indigno*, *acerbo*, inaniter lascivire videatur, legendum est,

——— *quae me fortuna ferox sic*
Contudit indignè: & bello confecit acerbo.

Vel, ——— *& bello confecit acervos.* Ut ea dictione Imperator maximam suorum cladem significet. Quod Cicero in Catilinam Orat. 2. sic expressit; *Cn. Octavius Cos. armis ex urbe collegam expulit: omnis hic locus acervis corporum, & civium sanguine redundavit.* M. Varro Mysteriis; *Nascimur enim spissius, quàm emorimur: vix duo homines X. mensibus edolatum unum reddunt puerum; contrà una pestilentia, hostica acies puncto temporis immanes acervos facit.* Virgilius lib. X.

Ingenteis Rutulae spectabis caedis acervos.

Idem ibidem,

Cùm tamen ingenteis Rutulorum linquis acervos.

Et lib. XI.

——— *ingentem caedis acervum.*

Et, ——— *tot stragis acervos.*

Silius libro VIII. iisdem verbis, sed ὑπερβολικοτέρως,

——— *jam stragis acervis*
Deficiunt campi ———

Catullus,

Cujus iter caesis angustans corporum acervis.

Posteriorem hanc lectionem haud aspernandam existimo, cùm mutua *v* litterae cum *b* cognatione, ac librariorum oscitantiâ, facilè harum vocum altera in alteram migrare potuerit: ut apud Nonium in dictione *Amnem*, ubi hoc modo legendus est Attii locus in Epinausimache,

En Scamandriam undam sanctam salso obtexi sanguine:
Atque acervos alta in amni corpore explevi hostico.

Gifanius verò priorem versum legit,

Cùm Andrum undique salo cinctum obtexi sanguine.

Nunc est ille dies] Attentio ad consilium ab opportunitate, quibus verbis Imperator erigit suos in victoriae spem, ab occasione; quae cùm in rebus omnibus utilis sit, in bellicis est pernecessaria.

Quom gloria maxima sese] Ut ardentiores militum animos ad pugnam redderet, gloriam proponit, quae sola, ut ait Val. Flaccus l. 1. Argon.

——— *animum mentemque perurit.*

Osten-

a Ostendat nobeis, si vivimu' sive morimur:
Omneis occisi, obcensique in nocte serena. Fest. *ob.*

Rumphaea --- Agell.l.10. c.25.

a Nobis ostendat sea

Ostendat nobeis] Ex rebus scilicet in hac die summâ cum omnium nostrum laude gerendis.

Si vivimu' sive morimur] *Si* pro sive. Plautus Curcul. *Si media nox est, sive prima vespera.*

Omneis occisi obcensique] Obcensi, pro accensi: ut Idem in Iphigen. *Acheruntem obibo* pro adibo: Veteres enim, ut diximus, frequenter *ob* pro *ad* usurparunt. Cicero lib. 3. Tusc. de Telamone ex Poëta nostro, ut opinor,

Quem aspectabant? cujus ob os Graji ora obvertebant sua?

Nocte serena] Cicero eodem epi- 182
theto in Arato usus est.

Rumphaea] *Rumphaea* (ait Agellius lib. 10. c. 25.) *genus teli est Thracae nationis, positumque hoc vocabulum in Q. Ennii Annalium libro XIV.* Valerius Flaccus l. 6.

Aequaque nec ferro brevior, nec Romphaea ligno.

EX XV. ANNALI.

Undique conveniunt, vel imber, tela Tribuno. Macrob.l. 6. c. 3.

In hoc Annali Istricum bellum describi, non solùm ex his, quae supersunt, carminibus, colligi potest, verùm confirmatur etiam Macrobii auctoritate lib. 6. c. 3. Quod bellum Hostius proprio volumine complexus est; quemadmodum Naevius bellum Punicum, Callisthenes Troïcum, Polybius Numantinum, Timaeus Siculus Pyrrhi Epirotarum Regis, Theopompus Philippi. Quòd autem hic Poëta de ea pugna loquitur, quam Istri cum Coelio Tribuno commiserunt, ex eodem Macrobio liquet; qui asserit, hunc locum ex Homero Iliad. π. esse translatum, ubi Ajacis pugnam describit,

Αἴας δ' οὐκέτ' ἔμιμνε, βιάζετο γὰρ βελέεσσι
183 *Δάμνα μὶν ζηνός τε νόος, καὶ τρῶες ἀγαυοὶ*
Βάλλοντες, δεινὴν δὲ περὶ κροτάφοισι φαεινὴ
Πήληξ βαλλομένη καναχὴν ἔχε, βάλλετο δ' αἰεὶ
Κὰπ φάλαρ' εὐποίηθ'· ὃδ' ἀριστερὸν ὦμον ἐκαμνεν,
Ἔμπεδον αἰὲν ἔχων σάκος αἰόλον. οὐδὲ δύναντο
Ἀμφ' αὐτῷ πελεμίξαι, ἐρείδοντες βελέεσσιν
Αἰεὶ δ' ἀργαλέῳ ἔχετ' ἄσθματι. καδδὲ οἱ ἱδρὼς
Πάντοθεν ἐκ μελέων πολὺς ἔρρεεν, οὐδέ πῃ εἶχεν
Ἀμπνεῦσαι πάντῃ δὲ κακὸν κακῷ ἐστήρικτο.

Virgilius ex Homero, & Ennio haec de Turno accepit lib. 9.

Ergo nec clypeo juvenis subsistere tantùm,
Nec dextra valet; objectis sic undique telis
Obruitur: strepit assiduo cava tempora circùm
Tinnitu galea, & saxis solida aera fatiscunt,
Discussaeque jubae capi.i, nec sufficit umbo
Ictibus, ingeminant hastis, & Troes, & ipse
Fulmineus Mnestheus: tum toto corpore sudor
Liquitur, & piceum (nec respirare potestas)

[a] Configunt parmam, tinnit hastilibus umbo,
[b] Aeratae sonitant galeae: sed nec pote quisquam,
Undique nitendo corpus discerpere ferro.
Semper abundanteis hastas frangitque, quatitque,
Totum sudor habet corpus, multumque laborat:
Nec respirandi fit copia praepete ferro.
Istri tela manu jacienteis sollicitabant.
Occumbunt multi leto, ferroque lapique — Prisc. l. 6.
Aut intra moeros, aut extra praecipe casu.

a Confligunt b Aerato sonitu

Flumen agit, fessos quatit aeger anhelitus artus. Statius verò aliquantò remissiùs ita Tydeum pugnâ defatigatum describit lib. 2. Theb.

—— at tamen illi
Membra negant, lassusque ferit praecordia sanguis.
Jam sublata manus cassos defertur in ictus;
Tardatique gradus, clypeum non sustinet umbo
Mutatum spoliis, gelidus cadit imber anhelo
Pectore, tum crines ardentiaque ora cruentis
Roribus, & tetra morientum aspergine manant.

CONFIGUNT PARMAM, TINNIT HASTILIBUS UMBO] Ennius alibi,

Tum clupei resonunt, & ferrei stridet acumen.

AERATAE SONITANT GALEAE] Virgilius lib. 2. Aen.

—— tum scuta, cavaeque
Dant sonitum flictu galeae ——

SEMPER ABUNDANTEIS HASTAS] Velut imber defluentes.

TOTUM SUDOR HABET CORPUS] Sudoris copia immensum laborem, pertinacemque conatum designat. Praeclariùs Maro hanc sententiam explicavit l. 5.

—— sudor fluit undique rivis.

NEC RESPIRANDI FIT COPIA] Pugna adeò absque ulla temporis intermissione incaluit, ut ne respirandi quidem Tribuno spatium daretur. Virgilius diversis sanè verbis idem paenè extulit lib. 5.

184 *Nec mora nec requies ——*

Cicero Philip. 8. *Ne punctum quidem temporis oppugnatio respiravit.*

PRAEPETE FERRO] Ingruentibus in eum telis. Translatio à veloci avium volatu. Suevius lib. V.

—— volucrumque volatile telum.

Unde Virgilius l. 4. Aen.

—— volatile ferrum.

ISTRI TELA MANU JACIENTEIS] Amplificat Istrorum saevientium rabiem. Virgilius X.

Tela manu jaciunt ——

Lucretius lib. 1.

—— jaciatque volatile telum.

Cajus libro 1. ad legem XII. Tabularum ait, *Telum vulgò quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur; sed nunc omne significatur quod mittitur manu.*

SOLLICITABANT] Propriam hujus verbi significationem Festus indicat. Virg. l. 12.

—— nequicquam spicula dextra
Sollicitat ——

OCCUMBUNT MULTI LETO FERROQUE] Materia pro re ex ea confecta.

LAPIQ.] Priscianus libro 6. citat ex XV. Annali hunc versum, ubi ostendit Vetustissimos *lapi* pro *lapide* dixisse à genitivo lapis: apud quem rursus libro eodem idem versus & alter ex XVII. afferuntur; quo loco observat, *praecipe* pro *praecipite* esse usurpatum. Sed illos ob sensus concinnitatem hîc locare maluimus. Quod verò Ennius dixit, *Occumbunt leto*; Cicero lib. 1. Tusc. Livius lib. 1. ab Urb. con. & Virgilius lib. 2. Aen. *morte, & morti occumbere* dixerunt.

AUT INTRA MOEROS AUT EXTRA] Horatius

Malos defindunt, fiunt tabulata, falaeque Non. *Falae.*

Arquus ubi [a] adſpicitur, mortalibu' quae perhibetur. Priſc. lib. 6.

a adſpiciunt

ratius lib. 1. Epiſt.

Iliacos intra muros peccatur, & extra.

Refert etiam Macrobius l. 6. c. 2. Ennium in hoc Annali de duobus Iſtris loqui, qui in obſidione è porta erumpentes, hoſtibus maximam plagam intulerunt; aitque illum Virgilii locum de Pandaro & Bitia portas aperientibus hinc eſſe depromptum. Ego verò exiſtimo, Virgilium in eo loco non Ennium modò, verum etiam Homerum eſſe imitatum; qui hoc ipſum his verbis explicavit Iliad. *μ.*

—— ἐν δὲ πύλῃσι δύ' ἀνέρας εὗρον ἀρίστους
Υἷας ὑπερθύμους Λαπιθάων αἰχμητάων
Τὸν μὲν Πειριθόου υἷα κρατερὸν Πολυποίτην,
Τὸν δὲ Λεοντῆα βροτολοιγῷ ἶσον Ἄρηϊ.
Τὼ μὲν ἄρα προπάροιθε πυλάων ὑψηλάων
Ἕστασαν, ὡς ὅτε τε δρύες οὔρεσιν ὑψικάρηνοι,
Αἵ τ' ἄνεμον μίμνουσι, καὶ ὑετὸν ἤματα πάντα,
Ῥίζῃσιν μεγάλῃσι διηνεκέεσσ' ἀραρυῖαι.

Addam & Virgilii locum l. 9. ut ex utriuſque Poëtae verſibus, quales Enniani fuerint, aliqua ex parte conjici poſſit,

Pandarus, & Bitias Idaeo Alcanore creti,
Quos Jovis eduxit luco ſilveſtris Hiera,
185 *Abietibus juvenes patriis, & montibus aequos;*
Portam, quae Ducis imperio commiſſa, recludunt,
Freti armis: ultroque invitant moenibus hoſtem.

Malos defindunt] Hoc eſt, arbores in malorum uſum decidunt. Quin & ipſi mali, ut apud Papinianum libro XIX. Reſponſorum, Hermogenianum libro II. Juris Epitom. & Julianum libro LXXXVI. Digeſt. arbores appellantur. A Graecis verò παρὰ τὸ στῆναι hoc eſt ab erigendo ἱστὸς appellatur; cujus ſex partes memorat Eratoſthenes in Architectonico, hoc eſt, πτέρνη, θωράκιον, ἠλακάτη, καρχήσιον, κεραία, ἰκρίον.

Fiunt tabulata, falaeq.] Falae ſunt turres ligneae, ut ait Nonius; indeque falarica (quod telum erat maximum) à falis, unde torqueretur, appellata. Sed apud Pompejum Falae ab altitudine à falando dictae ſunt, quod apud Etruſcos caelum ſignificat.

Arquus ubi adspicitur] Iridem intelligit, quae plerumque poſt tempeſtatem apparere ſolet. *Arquum*, non *Arcum* Nonii auctoritate ſcripſimus; qui ait, *Arcus ſuſpenſus fornix appellatur, Arquus non niſi qui in caelo apparet, quem Irim poëtae dixerunt.*

EX XVI. ANNALI.

Tum [a] cava ſub montem [b] latè ſpecus intu' [c] patebat. Priſc. l. 5.

a cauſſa, caſu b altè, altae c patebant.

186 Tum cava sub montem late specus intu' patebat] Hoc verſu videtur Maro ſuum illum obtexiſſe lib. 8.

At ſpecus, & Caci detecta apparuit ingens Regia ——

Servius exponens illud Virgilii lib. 6. Hic ſpecus

ᘓ

[a] Postremae longinqua dies [b] confecerit aetas. Agell. l. 9. c. 14.

ᘓ

Aestatem autumnus sequitur, post acer hiemps. Prisc. l. 5. Ser. lib. 6. Aen.

ᘓ

Navorum imperium servare est insuperantum. Fest. *Navus*,

a Postremò b cum fecerit

specus horrendum, ait, hoc nomen apud majores trium generum fuisse; & Horatium masculino genere posuisse, Ennium verò feminino, hunc fortasse locum innuens. Sed & speca praetereà alii dixerunt. Cato, *speca opposita, quò aqua devia abiret.* In Festo habetur hic versus in *specus*

Tum casu sub monte altae specus intu' patebant.

187 Virgilius idem Epitheton speluncae tribuit lib. *6.*

Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatu.

Nonius eundem versum ità refert ex XVII. Annali,

Concava sub montis latè specus intu' patebat.

Utcunque tamen sive *cava*, sive *alta*, legatur, Poëta per Metalepsin ingentem specus magnitudinem intellexit.

POSTREMAE LONGINQUA DIES CONFECERIT AETAS] Antiquo more dies, pro diei. Cicero pro P. Sextio, *Equites Romanos daturos illius dies poenas.* Sic enim à Cicerone scriptum fuisse Cesellius observavit. Virgilius l. 1. Geor.

Libra dies, somnique, pares ubi fecerit horas.

Idemque hunc Ennii versum videtur quodammodo imitatus, cùm ait l. 3. Aen.

Tantùm aevi longinqua valet mutare vetustas.

AESTATEM AUTUMNUS SEQUITUR] Rerum vicissitudinem ostendit. Menander,

Χειμὼν μεταβάλλει ῥαδίως εἰς εὐδίαν.

Sed elaboratiori verborum lepore Flaccus hunc locum condivit l. 4. Car. Od. 3.

Frigora mitescunt Zephyris, ver proterit aestas

Interitura, simul

Pomifer Autumnus fruges effuderit; & mox

Bruma recurrit iners.

Non praetermittam pulcherrimos Q. Smyrnaei versus, quibus continuam rerum varietatem, atque mutationem eleganter depingit. Ait enim ex labore mortalibus felicitatem, atque opulentiam nasci; Jovemque post saevas ventorum tempestates, ac ingentem hiemis saevitiam, aëri serenitatem inducere; & ex pernicioso, & pestifero morbo salutem, ex bello pacem, temporis quâdam vicissitudine prodire,

Ἠ' οὔπω τόδε εἴδατ' ἀνὰ φρένας, ὡς ἀλεγεινοῖς

Ἀνδράσιν ἐκ καμάτοιο πέλει θαλίη τε, καὶ ὄλβος,

Ἐκ δ' ἄρα λευγαλέων ἀνέμων, καὶ χείματος αἰνοῦ·

Ζεὺς ἐπάγει μερόπεσσι δι' ἠέρος εὔδιον ἦμαρ,

Ἐκ τ' ὀλοῆς νούσοιο πέλει σθένος, ἔκ τε μόθοιο

Εἰρήνη, τὰ δὲ πάντα χρόνῳ μεταμείβεται ἔργα.

Qua de re plura in nostris proverbiis. Versus autem hic choerilus est, sive diphilus, cùm ei una in fine deficiat syllaba. Sin autem, ut in veteri codice scriptum est, *hiems hunc* legamus, vel, ut apud Servium *hiems fit*, versus integris numeris constabit. Sed fortasse meliùs, ut opinor,

Aestatem autumnus sequitur, post acrem hiemem ver.

ut uno versu totius anni contineatur ambitus; & simul alludat Poëta ad Proverbium *Ver hiemem sequitur*; quo utimur cùm significare volumus, laeta tristibus succedere.

ACER HIEMPS] Horatius l. 1. Car. Od. 4.

Solvitur acris hiems ——

Quae vox, si ab ὕω originem ducit, per 188

y scribenda est, refragantibus vetustissimis libris, in quibus *hiems*, & *hiemps*, per *i*, legitur; cujus etymon Varro l. 5. de lin. Lat. ab hiatu deducit.

INSUPERANTUM] *Induperantum*, vel *Endoperantum* legendum est, ut rectè monet Sca-

[a] Quod ubei Rex paullò spexit de [b] contibu' celseis. Idem *Spicit.*
Quò resapsa loco sese ostentatque, jubetque Idem *Sas.*
Primu' senex Bradyn, regimen belliquc peritus. Idem *Regimen.*
Ingenio fortei dextra latus pertudit hasta. Prisc. l. 10.
Non in sperando [c] cupidè rem prodere summam Fest. *Prodit.*
Spero, si speres quicquam prodesse [d] potis sunt. Idem *Speres.*

a Quos b cortibus vel pontibus, vel montibus c cupidi d *vetus cod. unica dict.* potissunt

Scaliger: quorum verborum sensus est, fortium, & navorum, Imperantium esse, partum imperium conservare. Unde vulgatum illud,

Non minor est virtus, quàm quaerere, parta tueri.

Quod ubei Rex paullo spexit] Hic locus apud Festum planè corruptus est. Scaliger putat, verba illa, quae Varro in V. de lingua Latina adducit ex Ennio, *Vos epulo postquàm spexit*, huc pertinere, & hoc modo legenda esse,

Quos ubi Rex pullos spexit de contibu' celseis.

Cujus quidem sententiae libenter adhaereo. Nam addit Varro, *Et quod in auspiciis distributum est; qui habeant spectionem, qui non habeant, & quod in auguriis augures dicunt, avem specere.* Loquebatur fortè de tripudio solist'mo, quod fiebat ex offis, quae pullis dabantur. De quo in libris de Divinatione Cicero quaedam attingit. Itaque ex *vos* quos, & ex *epulo* pullos fecit Scaliger. Pomponius Laetus legebat hunc versum,

Quos ubi Rex ultro spexit de montibu' celsis.

In antiquo Festi exemplari ita mutilus habetur,

Quos ubi Rex . . . . ulo spexit de contibu' celsis.

Quae rima aliquibus visa est voce *sedulò*, vel *paulo*, expleri posse.

Quo resapsa loco] Prisca latinitas pro res ipsa. Respexit ad hunc locum Maro, cùm dixit l. 2. Aen.

Quò res summa loco Panthen ——

Sed hìc res pro occasione accipitur, ut apud eundem l. 9.

—— *nunc ipsa vocat res.*

Primu' senex Bradyn] A dignitate personae, vel aetate.

Belliquc peritus] Thucydides, ἔμπειρος πολέμου. Sallust. lib. I. Histor. Militiae peritus. Rectè quidem belli peritiam, quae longâ experientia comparatur, seni tribuit.

Non in sperando cupide] Admonet, nullo pacto, quae certa sunt, incertae alicujus rei cupiditate in discrimine esse ponenda.

Rem prodere summam] *Prodere* pro *perdere*, ut ait Pompejus.

Spero, si speres] Spero scilicet, si tamen aliqua ex parte proficere spes possint. Diximus alibi, *speres* in plurali pro *spes* Veteres usurpasse.

Potis sunt] Unicâ dictione *potissunt* legendum est, ab antiquo verbo potissum. Lucilius,

Munu' tamen fungi, & muros servare potissunt.

Catullus,

Cur non divitiis Croesum superare potissit? 189

In cujus locum imperitorum audacia, quos antiqui verbi venustas latuit, irrepsit *potis sit*. Aliqui pro *potissitm* dicunt *potessum*, & *potesse*, ut non semel apud Terentium. Passivè verò *potestur* à Marone dictum est in VIII. & *possitur* à Sisenna in historiis.

Vago-

Qui [a] clamor [b] oppugnantis [c] vagore volantei. Idem *Vagorem.*

Quippe vetusta virûm, non est [d] sat bella [e] movere. Idem *quippe.*

Tunc timido manat ex omni corpore sudor. Macr. l. 6. c. 1.

Tamen inde volans secum abstulit hasta
Insigne --- Idem ibid.

Concidit, & sonitum simul insuper arma dederunt. Idem ibid.

a clamas, vel clamos b op pugnantis c vigore d satis e moveri

VAGORE VOLANTEI] Festus & Nonius, *vagorem* vagitum interpretantur; & uterque hunc Lucretii versum l. 2. affert,

Et superantur item, miscetur funere vagor.

QUIPPE VETUSTA VIRUM] Carminis hujus sensus non est integer; cui haec fortasse, vel similia, desunt verba,

—— *sententia magnûm*
Quippe vetusta virûm: Non est sat bella movere.

Quam, ut gravissimam, itá expressit Sallustius de bello Jugur. *Omne bellum sumi facilè, caeterùm aegerrimè desinere: non in ejusdem potestate initium ejus, & finem esse; incipere cuivis etiam ignavo licere, deponi, cùm victores velint.*

TUNC TIMIDO MANAT EX OMNI CORPORE SUDOR] Ab accidentibus. Horatius lib. 2. Satyr.

—— *sudor ad imos*
Manarit talos ——

Valerius Aedituus,

Per pectus miserum manat subitò mihi sudor.

Observat Macrobius, Ennianum hoc carmen Virgilium esse aemulatum l. 3. Aen.

Tum gelidus toto manabat corpore sudor.

Sunt qui Ennii versum legant,

Tum timido ex omni manat mihi corpore sudor.

Sed quam scripsimus, ut veriorem, lectionem retinemus; quamvis ultima in *manat* brevis sit; quod est Ennio perfamiliare.

TAMEN INDE VOLANS SECUM ABSTULIT HASTA] Metaphora ab avibus. Primus Homerus sagittae sensum tribuit, de illa tanquam de ave, loquens,

Πριαμίδης μὲν ἔπειτα κατὰ στῆθος βάλεν ἰῷ
Θώρηκος γύαλον ἀπὸ δ᾽ ἔπτατο πικρὸς ὀϊστός.

Locus est in N. Iliados, ubi Poëta Helenum facit Menelai pectus sagittá percutientem, quae tamen inde rejecta avolavit. Andronicus in Odyssea,

At celer hasta volans perrumpit pectora ferro.

Lucretius lib. 4.

Antè fuit multò, quàm lucida tela volarent.

Virgilius l. 9.

—— *volat Itala cornus,*

Et, —— *volat atri turbinis instar*
Exitium dirum hasta ferens ——

Silius lib. X.

—— *bis terna spicula dextra*
Torta volant ——

SECUM ABSTULIT HASTA INSIGNE] *Insigne* hoc loco intelligitur crista, vel aliquid ejusmodi, quod in cono galeae gestatur. Maro l. 12.

—— *apicem tamen incita summum*
Hasta tulit, summasque excussit vertice cristas.

Quod ex Homero Iliad. λ. uterque Poëta accepit, 190

—— καὶ ἀμπεπαλὼν προΐει δολιχόσκιον ἔγχος,
Καὶ βάλεν, οὐδ᾽ ἀφάμαρτε τιτυσκόμενος κεφαλῆφιν
Ἄκρην κακκόρυθα ——

CONCIDIT, ET SONITUM SIMUL INSUPER ARMA DEDERUNT] Versus ex Homero Iliad δ. translatus.

Reges

Reges per regum ſtatuaſque ſepulchraque quaerunt: Macr. l. 6. c. 1.
Aedificant nomen, ſumma nituntur opum vei.

--- interea fax Idem lib. 6. c. 4.
Occidit, Oceanumque rubra tracti obruit aethra.

--- hebem --- Chariſ. l. 1.

Nox quando mediis ſigneis praecincta volabat. Feſt. *Quando.*

Δούπησεν δὲ πεσὼν, ἀράβησε δὲ τεύχε' ἐπ' αὐτῷ.

Fulvius Antias in primo Annali,

Ille gravi ſubito devinctus vulnere habenas
Miſit equi, lapſusque in humum defluxit, & armis
Reddidit aeratis ſonitum ——

Incertus Poëta apud Varronem,

Arma ſonant, fremor oritur, nil me increpitando commoves.

Virgilius apertiori imitatione l. 10.

Corruit in vulnus, ſonitum ſuper arma dedêre.

Et lib. 3. Geor.

—— *ſi qua ſonum procul arma dedêre.*

Et lib. 2. Aen.

—— *ſonitum quater arma dedêre.*

Aedificant nomen] Hoc eſt propagant ad poſterorum memoriam titulis, & inſcriptionibus in ſtatuis, & in ſepulchris.

Summa nituntur opum vei] Virgilius extremo libro,

Pro ſe quisque viri ſummâ nituntur opum vi.

Ubi obſervat Servius id Ennianum hemiſtichium eſſe.

Interea fax occidit] Solem intelligit, quòd ſuo lumine mundi tenebras diſcutiat. Hinc Lucretius l. 5. *roſeam Solis facem*; & vetus quidam Poëta,

Flammineam per aethram altè fervidam ferri facem.

Videtur autem hic igneam naturam Soli tribuere reſpiciens ad Anaxagorae, Democriti, & Metrodori opinionem, qui eum candens ferrum, aut ſaxum ignitum eſſe, exiſtimarunt. Virgilius ſimili tranſlatione lib. 3. Aen. *Phoebaeam lampadem* dixit. Verùm Ennium non ſimpliciter facem dixiſſe arbitror, ſed vel, *Solis interea fax*, vel, *caeli interea fax.*

Oceanumq. rubra tracti] Locus corruptus, qui unâ litterâ reſtitui poſſet, ſi *tractim* pro *tracti* reponeretur.

Aethra] Syncope. Virgilius l. 3. Aen.

Nam neque erant aſtrorum ignes, nec lucidus aethra
Syderea polus ——

Sumpta eſt haec noctis deſcriptio ex Homeri Iliad. Θ.

Ἐν δ' ἔπεσ' ὠκεανῷ λαμπρὸν φάος ἠελίοιο
Ἕλκον νύκτα μέλαιναν ἐπὶ ζείδωρον ἄρουραν.

Hebem] Hebetem. Caper exponens hunc locum ait, Ennium non adjunctivè, ſed appellativè, eſſe loquutum. Caecilius *ὑποβολιμαίῳ*,

Subitò rectè reddent hebem.

Nox quando mediis signeis praecincta volabat] Mediae noctis deſcri- 191
ptio per ſpeciem proſopopeiae; quam ideo praecinctam dixit, quia, poſtquàm mediâ exactâ viâ ad ſummum circuli evecta eſt, inde quaſi praecincta velociùs in praeceps fertur. Praecingere enim eorum proprium eſt, qui ſe itineri accingunt, ut expeditiùs pergant. Hinc praecinctus dicitur qui expeditè iter facit. Horatius l. 1. Saty.

Hoc iter ignavi diviſimus, altius, ac nos,
Praecinctis unum: minus eſt gravis Appia tardis.

A Graecis praecinctus eâdem ſignificatione *εὔζωνος* dicitur. Xenophon libro IV. Paediae; *ὡς δὲ* (inquit) *εὔζωνοί τε καὶ ταχὺ ἐπορεύοντο εἰκότως πολλὴν ὁδὸν διήνυσαν.*

Volabat] Poëtico figmento Nocti alas tri-

Insidiantes heic vigilant, partim requiescunt, Ser.4.Geor.
Protectei gladiis sub scuteis, ore faventeis.

tribuit. Virgilius lib. 8.
Nox ruit, & fuscis tellurem amplectitur alis. Aristophanes Grammaticus differens de Chai genealogia ἐν ὄρνισι ait, Noctem atris pennis alatam omnium primùm in vasto Erebi gremio ovum subventaneum peperisse, ex quo posteà amor delectabilis natus est. Ejus verba sunt; Ἐρέβους δ' ἐν ἀπείροισι κόλποις τίκτει πρώτιστον ὑπηνέμιον νὺξ ἡ μελανόπτερος ὠὸν, ἐξ οὗ περιτελλομέναις ὥραις ἔβλαστ' ἔρως ὁ ποθεινός. Eodem modo Pindarus Ode 9. Pyth. victoriae alas tribuit, eam periphrasticè πτερὰ νίκης appellans.

INSIDIANTES HEIC] Servius Longobardicus explicans eum Virgilii locum in ultimo Georgicor. *Ore fave*, ait, *Cum religione, ac silentio accede: in XVI. Ennius; Hic insidiantes vigilant, partim requiescunt, tecti gladiis sub scutis, ore faventes.* Ut autem hi versus numeris constarent, in primo primam dictionem transposuimus, & in alterius principio syllabam addidimus. Sic etiam Virgilius l. 8.
——— *scutis protecti corpora longis.*

EX XVII. ANNALI.

Concurrunt velutei ventei, quòm spiritus Austri Macr. l.6. c. 2.

CONCURRUNT, VELUTEI VENTEI] Saepè à ventorum ex adverso erumpentium impetu Poëtae similitudinem in describenda pugna desumunt: ut Virgilius l. 2. Aen. de Trojanorum, Dolopumque exercitu; qui, ut observat Macrobius l. 6. c. 2. ex hoc Ennii loco substulit,

Adversi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt, Zephyrusque Notusque & laetus Eois
Eurus equis: strident silvae, saevitque tridenti
Spumeus, atque imo Nereus ciet aequora fundo.

Sed hoc opinor utrunque Poëtam ex perenni Homerico fonte hausisse. Sic enim ille Iliad. XVI.

Ὡς δ' εὖρός τε, νότος τ' ἐριδαίνετον ἀλλήλοιιν
Οὔρεος ἐν βήσσῃς βαθέην πελεμιζέμεν ὕλην
Φηγόν τε, μελίην τε, τανύφλοιόν τε κράνειαν,
Αἵτε πρὸς ἀλλήλας ἔβαλον τανυήκεας ὄζυς
Ἠχῇ θεσπεσίῃ, πάταγος δέ τε ἀγνυμενάων·
Ὡς τρῶες, καὶ ἀχαιοὶ ἐπ' ἀλλήλοισι θορόντες
Δῄουν ———

Sed quod Homerus pluribus exornavit de alterno ramorum fragore, fraxini, fagi, & corni, Virgilius duobus perstrinxit verbis,
——— *strident sylvae* ———

Rursus Homerus in IX. ejusdem operis,

Ὡς δ' ἄνεμοι δύο πόντον ὀρίνετον ἰχθυόεντα
Βορέης καὶ ζέφυρος, τώ, τε θρῄκηθεν ἄητον
Ἔλθοντ' ἐξαπίνης, ἄμυδις δέ τε κῦμα κελαινὸν 115
Κορθύεται, πολλὸν δὲ παρὲξ ἅλα φῦκος ἔχευαν.

Sed Virgilii comparatio ex X. libro videtur Ennianae similior,

——— *magno discordes aethere venti*
Praelia ceu tollunt, animis, & viribus aequis:
Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedit.
Anceps pugna diu: stant obnixi omnia contrà.
Haud aliter Trojanae acies, aciesque Latinae
Concurrunt ———

Sta-

Imbricitor, Aquiloque suo cum flamine contrà,
[a] Endo marei magno fluctus extollere certant.

a *vulg. cod.* Inde

Statius lib. 11. Theb.

Ut notus, & Boreas gemino de cardine mundi,
Hic nive Rhiphaea, Libycis hic pastus arenis,
Bella cient; clamant amnes, freta, nubila, sylvae.

Idem elaboratius lib. 8.

Ut ventis, nimbisque, minax, cùm solvit habenas
Juppiter, alternoq; affligit turbine mundum,
Stat caeli diversa acies: nunc fortior Austri,
Nunc Aquilonis hiems, donec pugnante procella
Aut nimiis hic vicit aquis, aut ille sereno.

Cum spiritus austri] Hellenismus, ut πνοιὰς ἀνέμου, & θύελλα ἀνέμου, pro ἄνεμος: quâ figurâ dixit Virgilius Eclog. 3. *sibilus Austri*, pro Austro, Propertius, *Zephyri aura*, pro Zephyro, Lucretius l. 5, & 6. *venti vis*, pro ipso vento, & lib. 6. *flamina Cauri*, pro Cauro. Ità quoque Furius Antias,

Spiritus Eurorum virides cùm purpurat undas.

Et Attius Philoctete,

Aquilonis stridor gelidas molitur nives.

M. Cato in Oratione dierum dictarum de Consulatu suo; *Postquàm Massiliam praeterimus, inde omnem classem ventus Auster lenis fert: mare velis florere videres ultrà angulum Gallicum.*

Imbricitor] A ciendis imbribus. Auster enim semper ferè pluvias secum affert; quem multi ità ab hauriendo appellatum volunt, quòd ob maximam imbrium effusionem aquas è mari haurire videatur. Ad quod respiciens Naso lib. 1. de Trist. Eleg. ult. ait,

Fuscabatque diem custos Erymantidos ursae,
Aut Hyades saevis hauserat Auster aquis.

Quare in plerisque manuscriptis codicibus apparet Veteres cùm aspiratione Haustrum scripsisse; quem Orpheus in hym. imbris generatorem appellavit;

Ἔλθοις σὺν νεφέλαις νοτίαις ὄμβροιο γενάρχα.

Hinc Ovidius lib. 13. *imbriferum Austrum* dixit, Horatius & Statius *udum*, Virgilius *humidum*. Ab humore enim, sive humiditate, quae Graecis νοτὶς est, νότος hic ventus appellatur; quae vox etiam à Latinis, tanquàm propria, recepta est. Plautus in Mercatore Imbricum appellavit,

Hic Favonius serenus est, istic Auster imbricus: 194
Hic facit tranquillitatem; iste omnes fluctus conciet.

Unde ab eodem *austrati* dicti sunt, pluvio Austro madefacti. Inquit enim,

Austrati ad ignem sedent ——

Aquiloq. suo cum flamine contra] Nam è regione Austro est oppositus: quod quidem Homerum rerum omnium peritissimum non latuit; qui naturalem ventorum contentionem ità descripsit Ὀδυσ. ε.

Ἄλλοτε μέν τε νότος βορέῃ προβάλεσκε φέρεσθαι,
Ἄλλοτε δ' αὖτ' εὖρος ζεφύρῳ εἴξασκε διώκειν.

Aquilonem verò propter flatus velocitatem à similitudine vehementissimi aquilae volatus appellari proditum est: quem Graeci à fremitu βορέαν dicunt; cumque Pindarus Pyth. Od. 4. ventorum regem, & patrem appellavit.

Endo marei magno] Mare magnum propriè ab Auctoribus Oceanum appellatur, quòd terram omnem, caeteraque maria suo ambitu contineat. De quo ait Isidorus lib. 13. c. 16. *Mare magnum est, quod ab Occasu ex Oceano fluit, & in Meridiem vergit, deinde ad Septemtrionem tendit. Quod inde magnum appellatur, quia caetera maria in comparatione ejus minora sunt. Istud est & Mediterraneum, quia per mediam terram usque ad Orientem perfunditur, Europam, & Africam, Asiamque disterminans.* Sallust. in Jugurthino, *Sed Persae intra Oceanum magis: hique alveos navium inversos pro tuguriis habuère; quia neque materia in agris, neque ab Hispanis emendi, aut mutandi*

Tollitur in caelum clamor exortus utrisque. Idem lib. 6. c. 1.

Si lucei, si nox, si mox, si jam data sit frux. Prisc. lib. 6.

--- magna ossa, lacertique,
Apparent hominei --- Macrob. l. 6. c. 1.

tandi copia erat: mare magnum, & ignara lingua commercia prohibebat. Cic. de Som. Scipion. *Omnis enim terra, quae colitur à vobis, angusta verticibus, lateribus latior, parva quaedam insula est, circumfusa illo mari, quod Atlanticum, quod Magnum, quem Oceanum appellatis in Terris: qui tamen tanto nomine quàm sit parvus vides.* Aliquando verò videtur Ennius mare magnum pro Mediterraneo intellexisse; apud quem Cassandra furore percita vaticinatur,

Jamque mari magno classis cita
Texitur ——

Sed hoc loco mare magnum procellosum intelligo; sicut Servius in explicatione illius Maronis lib. 5.

—— *dum per mare magnum*
Italiam sequimur fugientem ——

In qua etiam significatione Lucretius l. 2.

Suave mari magno turbantibus aequora ventis
E terra magnum alterius spectare laborem.

Et rursus ibidem,

Sed quasi naufragiis magnis, multisq; coortis,
Disjectare solet magnum mare transtra, guberna.

Idem etiam lib. 3. Hellesponti fauces ità appellavit, cùm de Xerxe loquens ait,

Ille quoque ipse viam qui quondam per mare magnum
Stravit ——

Saepè etiam ornatus caussâ eo adjuncto Poetae usi sunt. Ennius in Asoto, sive Sotadico,

195 *Alius in marei volt magno tenere tonsam.*

Livius Andronicus,

Celsosque ocreis, arvaque patria, mare magnum.

Lucilius in Satyr.

Vir mare metitur magnum, se fluctibu' tradit.

Lucretius lib. 6.

Quo minus est mirum, mare non augescere magnum.

Prudentius in Dipthycho,

Intus agit vir justus iter, vel per mare magnum.

FLUCTUS EXTOLLERE CERTANT] Cùm suprà *Concurrunt* militari verbo usus sit, modo nihil à metaphora recedens, subdit *certant*, quo violentum ventorum impetum, conatumque expressit.

TOLLITUR IN CAELUM CLAMOR] Hyperbole. Virgilius eadem verba libro XI. transcripsit. Idem alibi,

It clamor caelo.

Homerus Iliad. XV.

—— *φωνὴ δὲ οἱ αἰθέρ᾽ ἵκανεν.*

Est hoc quidem militare praeceptum: nam, ut refert Caesar libro III. de Bello Civili; *Neque frustra antiquitùs institutum est, ut signa undique concinerent, clamoremque universi tollerent: quibus rebus & hostes terreri, & suos incitari existimaverunt.*

SI LUCEI SI NOX] Credo, hoc carmine nimium sibi Ennium esse blanditum: nam summo studio videtur affectasse, ut versum XI. dictionibus conficeret. *Lucei* autem adverbialiter hoc loco positum est, ut apud Plautum Amphit. *Hoc luci.* Ubi Sisenna; *Quaecunque nomina e litterâ ablativo singulari terminantur, i litterâ finitâ adverbia fiunt, ut mani.* *Nox* pro nocte ἀρχαϊκῶς: sicut in lege XII. Tabularum; *Si nox furtum factum escit, si im alis occisit, jure caesus esto.* Quicunque autem fuerit hujus carminis sensus, placet in eo mira temporis gradatio, atque acceleratio.

MAGNA OSSA, LACERTIQ.] Ἀκροτελεύτιον hypermetri, quo de industria usus est; ut vel ipso numero lacertorum magnitudinem,

It eques, & plauſu cava concutit ungula terram. Idem Ibid.

--- neque corpora firma Non. *Longiſcere.*
Longiſcunt quicquam ---

--- poteſtate pigne ſufferre laborem. Idem*Pigne.*

Degrumari ferrum --- Idem *Grumae.*

dinem, athleticumque corporis habitum, referret. Unde Maro non modò eodem numero, ſed iisdem etiam Ennianis verbis proceram Entelli ſtaturam deſcripſit l. 5.

Et magnos membrorum artus, magna oſſa, lacertosque
Exuit, atque ingens media conſiſtit arena.

Sed fortaſſe non injucundum erit pauca referre, quae de mira oſſium magnitudine comperimus. Plegon Trallianus in libro *περὶ θαυμασίων* ait, in Dalmatia ſpeluncam eſſe Dianae ſacram, in qua multa corpora conſpiciebantur, quorum coſtae XVI. ulnas excedebant. Eumachus *ἐν περιηγήσει* prodidit, Carthaginienſes, cùm foſſam circùm ſuam provinciam agerent, dum terram exhauriunt, duo oſſea cadavera, arcis condita reperiſſe, quorum alterius compages longa fuerit XXIV cubitos, alterius XIII. Theopompus Sinopenſis *ἐν*
196 *τῷ περὶ σεισμῶν* refert, in Boſphoro Cimmerio repentinà terrae concuſſione colliculum quendam diſſiluiſſe; indeque ingentia oſſa fuiſſe ejecta: quorum compages, in morem humani corporis diſpoſitae, XXIV cubitorum longitudine erant. De qua etiam re multa, quae brevitati conſulentes praetermittimus, ab Apollonio Grammatico monſtroſa prodita ſunt: qui ob id ea minimè à vero aliena eſſe affirmat: quod natura, initiò viribus ingens, omnia Deorum naturae aemula educaverit; deinde progreſſu temporis cùm emarceſceret, naturarum quoque quantitates decreverunt: ad quod reſpexit Virgilius in extremo primi de Agricultura,

Scilicet & tempus veniet, cùm finibus illis
Agricola incurvo terram molitus aratro,
Exeſa inveniet ſcabra rubigine pila;
Aut gravibus raſtris galeas pulſabit inanes;
Grandiaque effoſſis mirabitur oſſa ſepulchris.

Et in XII. idem innuit,

Saxum antiquum, ingens, campo qui fortè jacebat
Limes agro poſitus, litem ut diſcerneret arvis.
Vix illud lecti bis ſex cervice ſubirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.

It eques, et plausu] Obſervat Macrobius l. 6. c. 1. hinc illud Virgilii lib. 8. emanaſſe,

Quadrupedante putrem ſonitu quatit ungula campum.

Longiscunt quicquam] Nonius *longiſcere* longum fieri, vel frangere, interpretatur.

Potestate pigne] Locus corruptus; quem aliqui emendant *pro aetate piget*, vel *pigret:* quod minimè approbo, cùm in eo tractatu Nonius de nominibus tantùm agat, quae indiſcreta habent genera, non autem de verbis.

Sufferre laborem] Lucretius l. 5.

——— *durum ſufferre laborem.*

Degrumari ferrum] Hoc eſt grumam dirigere. *Eſt autem gruma*, ut exponit Nonius, *menſura quaedam, quâ flexae viae ad lineam diriguntur.* Et hinc *degrumari* pro in rectùm dirigere. Lucilius lib. 3. Saty.

——— *viamque*
Vis degrumari, ut caſtreis menſor facit olim.

Non possunt mussare boni, qui [a] facta labore
Militiae enixi peperêre ---

Ser.4.Geor.

a tanta

Non possunt mussare boni] Refertur à Servio manuscripto hic Ennii versus cum alterius dimidio, in explicatione loci illius in IV. Georg. *Mussantque oras*, hoc modo; *Mussant hic murmurant: quae vox ponitur & in tacendi significatione, ut apud Ennium in XVII. Non possunt mussare boni, &c.* Addit Idem insuper *Mussare* interdum poni pro dubitare, ut,

—— mussat Rex ipse Latinus
Quos generos vocet ——

EX XVIII. ANNALI.

Montibus obstiteis obstantibus, unde oritur nox.

Fest. *Obstitum.*

--- aëre folva

Agell. l.13. cap. 20.

197 Montibus obstiteis] Neque hic versus, qui ex tanto naufragio superfuit, certum est, an sit ex hoc Annali, an ex XVI. Nam in Festi codicibus inconstanter uterque numerus habetur. Fortè ad hunc versum in Bucol. respexit Maro, cùm dixit Eclog. I.

Majoresque cadunt altis de montibus umbrae.

Eandem sententiam sic expressit Apollonius lib. I.

Αἱ δὲ νέον σκοπέλοισιν ὑποσκιόωνται ἄρουραι.

Aere folva] Agellius de fulvo colore loquens ait libro II. cap. XXVI. *Sicque Ennius in Annalibus fulvo aëre dixit.* Idem libro XIII. cap. XX. *Contrà verò idem Ennius in Annali duodevigesimo, aëre fulva dicit, non fulvo: non ob id solum, quod Homerus ἀέρα βαθεῖαν dicit; sed quod hic sonus (opinor) vocabilior est visus, & amoenior.* Ex hoc Annali usque ad XL. nihil hactenus reliquum esse comperimus.

EX XL. ANNALI.

Quippe solent Reges omneis in rebu' secundeis.

Fest. *Quippe.*

Quippe solent] Variant hoc etiam loco Festi exemplaria. Nam cùm facilè I littera in L. permutari possit, ambigitur, an hic versus sit ex XL Annali, an ex XI. Quod verò ad sensum attinet, fortasse ad illud respexit, quod dici solet, prosperos 198
fortunae successus homines insolentes reddere. Unde Plutarchus de Romulo ait, eum rebus gestis elatum, animoque insolescentem, comitatem illam popularem odioso domi-

dominatu commutasse: Ἀλλ' ἐκτεθαῤῥηκὼς τοῖς πράγμασι, καὶ βαρυτέρῳ φρονήματι χρώμενος, ἐξίςατο τοῦ δημοτικοῦ, καὶ παρήλλαττεν εἰς μοναρχίαν ἐπαχθῆ. Non minus quidem difficilè est in rebus secundis animo non efferri, quàm in adversis non consternari: ideoque inter summas, ac praecipuas animi dotes habetur, utroque tempore, infracto constantique animo esse.

Q. Ennii *Versus aliquot ex incertis Annalium libris.*

Nterea fugit albu' jubar Hyperioni' cursu. Prisc. lib. 5.

--- a virosque valenteis Idem l. 10.

Contûdit crudelis hiemps ---

a viresque calenteis

199 Interea fugit] Chronographia; quam dactylorum celeritate explicavit, ut velocissimum Solis cursum numeris imitaretur.

Albu' jubar] Hic observandum, à Veteribus jubar masculino genere prolatum; ab aliis verò neutro. Ovidius l. 7. Met.

——— *jubar aureus extulerat Sol.*

Hyperioni'] Poëtae saepè Solem, Hyperionem & Hyperionidem vocarunt. Quo nomine, ut Plutarchus in libro de Homero ait, dictus est, ὅτι ἀεὶ ὑπὲρ ἡμᾶς ἰών. Pythagoras autem, ut refert Claudius Tuscus, unitatem hyperionida vocabat, διὰ τὸ πάντων ὑπερεῖναι τῇ οὐσίᾳ, ὥσπερ καὶ ὁ νοητὸς ἥλιος ὑπὲρ τὰ ὄντα ἔσχε τὸ εἶναι ὑπεριονίδης κέκληται. Hunc autem Hyperionem Caeli, & Terrae filium fuisse, à plerisque proditum est: ex quo Sol, & Luna nati sunt, & ab eo Sol Hyperionides est denominatus. Quod quidem ἀλληγορικῶς perpendens Diodorus lib. 5. ait, ideo Hyperionem Solis, ac Lunae parentem vulgò fuisse habitum, quòd ipse primus Solis, Lunae, caeterorumque astrorum motus, ordinem, conversionemque summâ diligentia observaverit. Ab hoc etiam, quoniam unus ex Titanibus fuit, fertur Sol Titan, & Luna Titanis appellata; de qua Ennius,

Ut tibi Titanis Trivia dederit stirpem liberûm.

Virosq. valenteis] Pierius legit, *viresque calenteis:* sed nescio utrum conjecturâ, an antiquorum codicum auctoritate.

Contudit crudelis hiemps] Ideò crudelis, nam militum corpora perfringit, & labefactat, praesertim ea, quae duros militiae labores, & incommoda minus perferre consueverint. Quare Aristoteles admonet pueros ineunte aetate frigoribus perferendis assuefaciendos; hoc enim & valetudini, & bellicis obeundis rebus praestare: ideoque apud plerasque exteras gentes morem increbuisse, ut vel eos in flumen immergerent, vel, ut apud Gallos, brevi ac tenui veste induerent. Ejus verba haec sunt in VII. de Repub. Συμφέρει δὲ εὐθὺς καὶ πρὸς τὰ ψύχη συνεθίζειν ἐκ μικρῶν παίδων, τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς ὑγίειαν, καὶ πρὸς πολεμικὰς πράξεις εὐχρηςότατον. διὸ παρὰ πολλοῖς ἐςὶ τῶν βαρβάρων ἔθος, τοῖς μὲν εἰς ποταμὸν ἀποβάπτειν τὰ γιγνόμενα ψυχρὸν, τοῖς δὲ σκέπασμα μικρὸν ἀμπισχεῖν οἷον Κελτοῖς. Idem de Germanorum ritu confirmat Caesar in libro VI de bello Gallico; quem Galenus libro I τῶν ὑγιεινῶν, ut planè Scythicum, ac inhumanum detestatur, cùm tenui cuti frigus inimicissimum sit,

ut

[a] Brundusium polcro praecinctum praepete portu. Agel. l. 6. c. 6.

Exin per [b] terras postquàm celerissimu' rumor. Prisc. lib. 7.

[c] Hispanè, non Romanè memoretis loqui me. Charis. l. 2.

Sicuti si queis ferat vas vinei dimidiatum. Agel. lib. 3. c. 14.

Corpore Tartarino prognata [d] Paluda virago. Varro l. 6. Prob. *Sileno.*

a πιταχισμὸς b terram c Nostro mane, & Nostro more; *Scaliger legit* Hispani d palude

ut hoc senariolo testatur etiam Euripid.

Ψύχος δὲ λεπτῷ χρωτὶ πολεμιώτατον.

200 Maro lib. 8. sic Aristotelis locum expressit, cùm Numanum Trojanorum mollitiem exprobrantem, & Rutulorum egregiam in bello virtutem amplificantem, inducit;

Durum à stirpe genus: natos ad flumina primùm

Deferimus, saevoque gelu duramus, & undis.

De quo etiam more à Catone mentio facta est in Originum libris, & à Varrone in II de gente populi Romani. Hinc Flaccus lib. 3. Car. Od. 2. praecipit, ut robustus puer sub dio vitam condiscat. Poëta igitur noster, ut hiemis inclementiam augeret, *valenteis* addidit, quo epitheto ostendit milites non imbecillos, sed ad belli incommoda perferenda assuetos, à frigoris vi, atque magnitudine esse superatos. Homerus,

Ἀλλά με χεῖμα δάμνατα —

Observat hoc loco Priscianus l. 10. in *Contudit* penultimam esse productam, quam XIV. Annali idem Poëta corripuit,

Contudit, indigno & bello confecit acervos.

BRUNDUSIUM POLCRO] Aliqui legunt *Brundisium*, vel *Bryndisium* per *y*, ut in quibusdam numismatis videre est. Ptolemaeus eam urbem Βρενδέσιον appellat: alii Βρεντήσιον, nam, ut ex Strabone Stephanus, & Etymologici Auctor tradunt, ità nominata est, quod portum ad cervorum cornuum similitudinem habeat. Βρένδον enim Messapii cervum vocant, & βρεντέσιον, sive βρέντιον, ut in II. linguarum Seleucus docet, cervi caput. Aliis placet ità appellatam à Brendo Herculis filio. Festus tradit, quosdam Poëtas brevitatis caussa *Brendam* appellasse. Civitas est ad Adriam posita, portu celeberrima, in quo, ut ait Strabo l. 6. multi portus uno ore includuntur, qui nullà fluctuum agitatione turbantur.

PREPETE PORTU] Id est quò nimis facili, ac celeri cursu naves illabuntur, Graecorum exemplo, ut rectè admonuit Scaliger, qui πρoαλὲς πεδίον dixerunt. Eâdem translatione Poëta quidam,

-- magnus cui prepete mento Perfluit Oceanus-

Agellius de Brundusii portu haec ait l. 9. c. 4. *Cùm è Graecia in Italiam rediremus, & Brundusium iremus, egressique è navi in terram in portu illo inclyto spatiaremur, quem Q. Ennius remotiore paullùm, sed admodùm scito vocabulo praepetem appellavit &c.* Portus autem, ut ait Ulpianus libro LXVIII ad Edictum, appellatus est conclusus locus, quò importantur merces, & inde exportantur.

POSTQUAM CELERISSIMU' RUMOR] Famae celeritatem explicat, quam poëticis ornamentis illustravit Maro lib. 4. Aen. Mattius in Iliade,

—— celerissimus advolat Hector.

Charisius l. 1. vocem illam *celerissimus* barbarismum esse ait; quà licentià Varro, & Lucretius lib. 1, & 3. *parvissimus*, dixerunt.

HISPANE, NON ROMANE] Consulenda sunt quae in XI Annali adnotavimus.

CORPORE TARTARINO] Horribilis προσωπογραφία. 201 Varro ubi sine auctoris nomine adducit hunc versum, inquit, *Tartarino* à Tartaro dictum: cui Verrius his verbis adstipulatur; *Tartarino cùm dixit*

Quoi

Quoi par imber, & ignis, spiritus, & gravi' terra,
[a]Quaeque freto cava caeruleo cortina receptat.

Quos omneis Erebo perhibent, & nocte creatos.

--- bellum

Fest. Tartarino. Varro l. 6. Parrhas. de reb. per epist. quaesitis. Acron. in li. 2. Epist. Horat.

a Annominatio.

Ennius, pro horrendo, & terribili accipitur, à Tartaro, qui locus est apud inferos. Ferunt Grammatici, Tartarum appellari *ἀπὸ τοῦ ταράττειν*, quòd apud inferos omnia susque deque ferantur, & conturbentur; vel *παρὰ τὸ ταρταρίζω* frigore tremo. Ejus loci in Phaedone meminit Plato.

Prognata paluda virago] Probus in Eclog. *6. Palude* legit. Varro *Paluda* à paludamentis, pro paludata. Scaliger rectè quidem arbitratur, hanc illam esse, quam apud Maronem l. 7. Juno alloquitur,

Hunc mihi da proprium virgo sata nocte laborem.

Nam paullò superiùs idem Poëta dixerat,

Odit & ipse pater Pluton, odêre sorores
Tartareae monstrum ——

Quoi par imber, et ignis, spiritus, et gravi' terra] Hoc est, cui personae simile monstrum nulla elementa progignerent. Apertè enim in hoc versu quatuor elementa recensentur.

Quaeq. freto] In Varrone lib. 6. de lin. Lat. hic locus habetur; *Apud Ennium, Quaeque caeruleo freto orta nare coepta. Cava cortina dicta, quòd est inter caelum, & terram ad similitudinem cortinae Apollinis.* Hunc versum Scaliger ex ejusdem scripturae vestigiis, uti scripsimus, emendavit, & prudenter cum superioribus conjunxit: Turnebus verò legit,

Corpore caeruleo cava quae cortina receptat.

Cava cortina] Hujus imitatione dixit Varro, *caeli velum*, & Lucretius l. 2. & 6. *caeli tegmen*, & *amictum*. Porphyrius in Homericis quaestionibus ait, Caelum à Veteribus peplum appellari, tanquàm Deorum caelestium amictum: quod, ut videtur, ex antiqua Orphei Theologia sumptum est; qui puellam quandam somniat, rerum omnium, quae gignuntur, praesidem, telam texentem.

Quos omneis] Non explicat Parrhasius, unde hunc versum transcripserit; sed ei, utpotè antiquorum Auctorum maximè studioso, fides adhibenda est. Ità igitur ille in epistola quadam ad Antonium Tilesium; *Aether, & Dies, eorumque fratres, & sorores ex Erebo, & Nocte procreati. Cicero in III. de Natura Deorum.* Quos *omnes Erebo, & nocte natos ferunt.* Ennius,

Quos omnes Erebo, perhibent, & nocte creatos. Solvit enim Cicero Ennii carmen, ejusque numerum ad solutae orationis numeros transfert. Potest etiam hic versus ad Furias referri. Quare cum antecedentibus quodammodo congruere visus est. Nec refert quòd ma- 202
sculino genere dixerit; *Quos omnes Erebo, &c.* Nam Virgilius de Alecto inquit l. 7.

Nec dextrae erranti Deus absuit ——

Erebo] Hesiodus in libro de Deorum Generatione ex Chao prodidit Erebum, & Noctem esse natos,

Ἐκ χάεος δ' Ἔρεβός τε, μέλαινά τε νὺξ ἐγένοντο.

Ex quibus, ut Idem refert, & Cicero in loco suprà memorato repetit, nati sunt Aether, Dies, Amor, Dolus, Metus, Labor, Invidentia, Fatum, Senectus, Mors, Tenebrae, Miseria, Querela, Gratia, Fraus, Pertinacia, Parcae, Hesperides, Somnia; de quibus arbitror nostrum Poëtam intellexisse: nam postquàm hos Cicero nominavit, perturbatum illum Ennii versum addidit, *Quos omnes Erebo, & nocte natos ferunt.* At Varro cum Hesiodo non consentit, sed aliorum Graecorum Poëtarum opinionem sequutus Noctem asserit ex Erebo natam, apud quos frequenter *νὺξ ἐρεβεννὴ* legitur. Inde Latinus quidam Poëta,

Erebo creata, fuscis crinibus, Nox, te invoco.

Bellum aequis de manibus] Livius

Aequeis de manibus nox intempesta diremit.

Frugiferai - - - Char. l. 1.

Aquast Idem l. 2.

quamvis solutâ oratione, magis tamen poëticè idem *aequo Marte* dixit. Acron Horatii interpres eo versu lib. 2. Epist.

Lento Samnites ad lumina prima duello,

ait, *Romani quondam pugnaverunt cum hostibus Samnitibus usque ad noctem, unde Ennius: bellum (inquit) Aequis de manibus, &c.*

NOX INTEMPESTA DIREMIT] Uberiùs Maro lib. 11.

Continuoque ineant pugnas, & praelia tentent,
Ni roseus fessos jam gurgite Phoebus Hibero
Tingat equos, noctemque die labente reducat.

Silius Italicus ad hanc Maronis normam hos suos effinxit lib. 13.

Acriùs hoc instant Itali, clausosque fatigant:
Et ni caeca sinu terras nox conderet atro,
Perfractae rabido patuissent milite portae.

Lucanus lib. 4.

Pugna fuit non longa quidem, nam condidit atra
Nox lucem dubiam, pacemque habuêre tenebrae.

Cornelius Nepos in Daretis Phrygii versione; *Nox*, inquit, *praelium dirimit*. Plautus Amphit.

Sed praelium id tandem diremit nox interventu suo.

Sallustius de bello Jugur. *Denique utrinque nox praelium diremit.* Livius l. 7. *Nec superfuissent multi, ni nox victoriam magis, quàm praelium diremisset.* Idem rursus l. 27. *Sed nox, incerta victoria, praelium diremit.*

FRUGIFERAI] Puto Ennii Hemistichium fuisse *terrai frugiferai*. Id enim proprium terrae epitheton. Lucanus l. 9.

Pallas frugiferas jussit non laedere terras.

203 Et Lucretius lib. 1. *terras frugiferenteis*, dixit. Atque eò magis ità Ennium scripsisse crediderim, quòd Martialis carpens suorum temporum Poëtas, nimiùm antiquum illum dicendi modum affectantes, inquit,

Attonitusque leges terraï frugiferaï,
Attius, & quicquid Pacuviusque vomunt.

Repetuntur hujusmodi voces *terraï frugiferaï* in Marcii Vatis carminibus à Livio lib. XXV. relatis, in quibus Livius, ne praeter Latinae historiae consuetudinem prosae orationi carmina admisceret, quaedam nullâ habitâ metri ratione, immutavit: eaque denique ità Andreas Alciatus in suos numeros redegit,

Amnem Trojugena Cannam Romane fuge,
Ne te alienigenae in campo cogant Diomedis
Conseruisse manus pugnando: sed neque credes
Tu mihi nunc, donec compleris sanguine campum;
Multaque millia caesa tuorum deferat amnis
In pontum magnum terraï frugiferaï,
Piscibus, atque avibusque ferisque colentibu' terras,
Ut fuat esca caro tua: nam mi ità Juppiter orsu'st.

Marcus Claudius Sacerdos in arte Grammatica affert ex Annalibus Ennii,

—— *& intus aquaï frugiferaï.*

Ubi Amanuensis oscitanter aquaï pro terraï posuit, cùm, ut diximus, id epitheton propriè terrae conveniat.

AQUAST] apud Charisium lib. 2. ubi haec referuntur, ità est inquinata scriptura, ut nulla apta sententia inde haberi possit. Nam agens de voce *Euax*, postquàm illud Plauti adduxit ex Bacchid.

Euax adspersisti aquam feli nuncio,

ait, *Ennius quoque Annalium libro Aquast.* Puto autem *euax* legendum, cùm de ea interjectione agat.

Q. Ennii *alii quidam Hexametri versus non adscripto operis indice, quos majori ex parte ex* Annalibus *esse putamus.*

a EXcita cùm tremuleis anus attulit b artibu' lumen, Cic. l. 1. de Divin.
Talia commemorat lacrumans, exterrita somno;
Eurydica prognata, pater quam noster amavit,
c Vivens vita meum corpu' nunc deserit omne.
Nam me visus homo polcer per amoena salicta
Et ripas raptare, locosque novos. ità sola

a ἀλφακισμὸς b artubus c vires vitaque corpu' meum

211 EXCITA CUM TREMULIS] Vestalis somnium, ut ex Cicerone lib. 1. de Divin. liquet, Poëta narrat. Et quamvis, quaenam haec ex Vestalibus fuerit, non constet; tamen ex ejusdem Ciceronis verbis Iliam fuisse opinor, apud quem haec habentur. *Narrat enim apud Ennium Vestalis illa*, ubi fortasse *Vestalis Ilia* reponendum est: idque eò libentiùs affirmo, quòd omnia ferè hujusmodi verba ad illius historiam quodammodo pertinere videantur; ut, *Homo polcer*, id est, Mars; *Tardaque vestigare*, nempe Ilia, utpotè Marte gravis; *tibei sunt antegerendae Erumnae*, ob Patrui in ipsam, & pronepotes saevitiam; *pòst ex fluvio fortuna resistet*, nam à fluvio servati pueri terrarum orbis imperium constituerunt. Sed haec omnia conjecturâ tantùm nituntur: quae, si absque dubio de Ilia intelligi cognovissem, in I. Annalis initio collocassem. Is enim proprius est hujus historiae locus, ut & ibidem ostendi, ac etiam Ovidii auctoritate comprobatur; qui in II. Tristium de Annalium principio intelligens ait,

Sumpserit Annales, nihil est hirsutius illis,
Facta sit unde parens Ilia, nempè leget.

TREMULEIS ANUS ARTIBU'] Ab acci-
212 dentibus: nam dum calor per aetatem deficit, minuitur sanguis, indeque membra debiliora evadunt, tremoreque occupantur. Scripsimus autem *artibus*, non *artubus*, Terentii Scauri auctoritate. Velii Longi autem de hac re haec verba sunt, *Nonnulli etiam variè modò per* u, *modò per* i, *scripserunt artibus, ut, cùm significaret artus, ut arcus, & partus,* u *littera in dativo servaretur. Cùm verò artes, ut arces, & partes, tunc eodem illo casu per* i *litteram scriberentur. Mihi videtur nimis rusticana futura enunciatio, si per* u *extulerimus: ità tamen existimo enunciandum, ut nec minus* i *littera exilis sit, nec* u *litteram scripseris, enunciationis sono, cùm minùs plena. At meminerimus artis ὀρθοεπείας esse, ut sive hâc, sive illâ litterâ scripseris, enunciationis sonum temperet.* Lucretius eodem adjuncto lib. 3.

-- aut quidnam tremulis facere artibus haedi?

TALIA COMMEMORAT LACRUMANS] Virgilius lib. 3. Aen.

Talia fundebat lacrumans ——

EXTERRITA SOMNO] Per objecta in somnis visa. Virgilius l. 4. Aen.

—— *suspensam insomnia terrent?*

NAM ME VISUS HOMO POLCER] Somnii narratio.

PER AMOENA SALICTA] Loca salicibus consita.

LOCOSQUE NOVOS] Virgilius l. 1. Aen.

—— *locosque Explorare novos* ——

ITA SOLA] Virgilius de Didone l. 4.

Poſt illa, germana ſoror, errare videbar;
Tardaque veſtigare, & quaerere te, neque poſſe
Corde capeſſere: ſemita nulla pedem ſtabilibat.
Exin compellare pater me voce videtur
Heis verbis, ô gnata, tibi ſunt antegerendae
Erumnae; pòſt ex fluvio fortuna reſiſtet.
Haec pater ecfatus, germana repentè receſſit:
[a] Nec ſeſe dedit in conſpectum corde cupitus.
Quamquam multa manus ad caeli caerula templa
Tendebam lacrumans, & blanda voce vocabam.

a κατπακισμός

Sola ſibi ſemper longam incomitata videtur
Ire viam ——

POST ILLA] Veteres elegantiſſimè *poſt illa* pro *poſteà* dixerunt. M. Cato in Origin. loquens de inſigni Q. Ceditii Tribuni militum animi magnitudine ait; *Eumque inter mortuos defatigatum vulneribus, atque ſpirantem, quòd ſanguen defluxerat, cognovère; eumque ſubſtulère: iſque convaluit, ſaepè poſt illa operam Reip. fortem, atque ſtrenuam perhibuit.* Plautinus Epigonus in Sticho,

Poſt illa jam iſte eſt tranquillus tibi.

GERMANA SOROR] Affectus à generis propinquitate. Virgilius l. 4. Aen. *Anna ſoror.*

ERRARE] In ſilvae ſolitudine vagari.

SEMITA NULLA PEDEM STABILIBAT] Nam huc illuc incerta, palanſque vagabatur.

COMPELLARE VOCE] Pleonaſmus. Maro lib. 5.

Rectorem navis compellat voce Menoetem.

HAEC PATER ECFATUS, GERMANA REPENTE RECESSIT] Virgilius de Creüſa Aeneae apparente l. 2. Aen.

Haec ubi dicta dedit, lacrimantem & multa volentem
Dicere, deſeruit; tenueſque receſſit in auras.

CORDE CUPITUS] Catullus;

Ut ſi quidquam animo tuo cupiſti.

QUAMQUAM MULTA MANUS] Enallage, 213 ſive heteroſis nominis pro adverbio. Tale eſt illud Virgilii lib. 4. Aen.

Multa Jovem manibus ſupplex oraſſe ſupinis

Item lib. 3. Aen.

Multa Deos, auraſque pater teſtatur inanes, pro multum. Eodem etiam modo dixit Lucretius lib.2. *crebra reviſit*, pro *crebro.* Nec dubium eſt, quin Latini Poëtae id loquendi genus è Graecis imitati ſint, qui ſaepè πολλὰ pro πολὺ, & πολλάκις uſurparunt. Homerus Ὀδύσ. δ.

—— πολλὰ θεοὺς γουνούμενος.

AD CAELI CAERULA TEMPLA] Plura ad hunc locum ſpectantia in primo libro explicavimus.

TENDEBAM] A corporis geſtu, hoc eſt manuum elevatione, quae precantium propria eſt, & affectus magnitudinem oſtendit. Homerus Ὀδύσ. α.

Εὔχετο χεῖρ' ὀρέγων εἰς οὐρανὸν ἀστερόεντα.

Apollonius Rhodius l. 1. Arg. ex quo Ennius non modò ſententiam, ſed & dictionem illam *multa* videtur extuliſſe.

—— αἱ δὲ γυναῖκες
Πολλὰ μάλ' ἀθανάτοισιν ἐς αἰθέρα χεῖρας ἄειραν.

Quod tàm ſaepè à Virgilio, caeteriſque Latinis poëtis repetitur, ut ſupervacaneum ſit referre.

LACRUMANS] Pathos à dolore.

BLANDA VOCE] Virgilius l. 1. Aen.

—— *blandiſque moratur*
Vocibus ——

Apollonius l. 1. Arg. Μειλιχίοις ἐπέεσσι.

ME

Vix aegro[a] tum corde meo me ſomnu' reliquit.

ꙍ

Hei mihi qualis erat, quantùm mutatus ab illo. Serv. lib. 2. Aen.

ꙍ

Inde patefecit radiis rota candida caelum. Iſidor.l.18. c. 36.

ꙍ

Septingentei ſunt paullò plus aut minus anni, Var. 3. de re ruſt.

Auguſto augurio poſtquam incluta condita Roma'ſt Suet.in Auguſt. c. 7.

a cum

Me somnu' reliquit] Homerus Iliad. 6.

—— *ὡς ὁ μὲν εἰπὼν*

Ὤχετ' ἀποπτάμενος ἐμὲ δὲ γλυκὺς ὕπνος ἀνῆκεν.

Virgilius lib. 5.

—— *nox Aeneam ſomnuſque reliquit.*

Cicero Scipionis ſomnum claudit, *Ego ſomno ſtatim ſolutus ſum.*

Hei mihi] Docet Servius hunc Ennii eſſe verſum, quem Maro in II. Aeneid. mutuatus eſt.

Inde patefecit radiis rota candida] Solem *περιφραστικῶς* intelligit; videturque reſpexiſſe ad Anaximandri opinionem, qui Solem circulum eſſe dicebat terrâ vicies & octies majorem, rotae curuli ſimilem. Varro Atacinus in Chorographia,

Quà Solis calido nunquam rota ferveat igne.

Lucretius lib. 5.

Hic neque tum Solis rota cerni lumine largo.

Et ibid.

Nec nimio ſolis major rota, nec minor ardor.

Seneca Hercule Oetheo Act. 3. Sc. ult.

Teſtor nitentis flammeam Phoebi rotam.

Prudentius Periſtephanon,

—— *Videtque Solis quod rota circuit.*

Maro de ortu Solis,

Emicat Oceano Phoebi rota clara relicto.

Eadem ferè tranſlatione Pythagoras apud Ovidium lib. 15. Solem Dei clypeum appellavit.

Septingenti sunt] Varro lib. III. de re ruſt. haec habet; *Etenim vetuſtiſſimum*
214 *oppidum cùm ſit traditum Graecum Boeotiae Thebae, quod Rex Ogyges aedificavit: in agro Romano Roma, quam Romulus Rex. Nam in hoc nunc denique eſt, ut dici poſſit, non cùm Ennius ſcripſit,*

Septingentei ſunt paullò plus, aut minus annei,
Auguſto augurio poſtquàm incluta condita Roma'ſt.

Quibus verbis Varro vult, Ennium hoc loco hallucinatum ob temporum ignorationem: in qua ſententia eſt etiam Scaliger in ſua temporum emendatione. Sed cùm tam inſigniter lapſus in hujuſmodi ſupputatione videatur Ennius, putandum eſt, ſatis negligenter à Veteribus temporum rationem eſſe habitam: nam primùm apud Romanos Varro aetatem patriae, ac temporum deſcriptiones aperuit; quem Florus ſequutus in Epitomes initio tradit, à Romulo ad Auguſtum ſeptingentos annos effluxiſſe; à quo annorum numero IX. tantùm annis diſcrepat Eutropius, unoque amplius Oroſius, & Solinus.

Augusto augurio] Romuli augurium intelligit, quod in condenda Urbe habuit. Suetonius autem ubi de Octavio loquens cap. 7. hunc Poëtae verſum adducit, ait; *Poſtea C. Caeſaris, & deinde Auguſti cognomen aſſumpſit; alterum teſtamento majoris avunculi, alterum Munatii Planci ſententia, cùm quibuſdam cenſentibus, Romulum appellari oportere, quaſi & ipſum conditorem Urbis, praevaluiſſet, ut Auguſtus potiùs, quàm Romulus vocaretur; non tantùm novo, ſed etiam ampliore cognomine: quòd loca quoque religioſa, & in quibus auguratò quid conſecratur, auguſta dicantur ab auctu, vel avium geſtu, guſtuve, ſicut etiam Ennius docet ſcribens; Auguſto augurio &c.* Eadem ferè recenſet Dion Caſſius libro LIII. Romanarum hiſtoriarum. Feſtus ait; *Auguſtus*

\-\-\- forum, Putealque Libonis
Mandabo ſiccis; adimam cantare ſeveris. — Horat. l. 1. Epiſt.

Sicut fortis equus, ſpacio qui [a] ſaepè [b] ſupremo — Cic. de Seneſt.

[a] forte [b] remenſo

locus ſanctus ab avium guſtu, id eſt, quia ab avibus ſignificatus eſt, ſic dictus: ſive ab avium guſtatu, quia aves paſtae id ratum fecère. Quamobrem ait Ovidius lib. 1. Faſt.

Sancta vocant Auguſta patres; Auguſta vocantur
Templa Sacerdotum ritè dicata manu.

Pauſanias in Laconicis loquens de templo quodam Auguſto dicato ait, Auguſti cognomen idem ſanè pollere, quod Graecorum linguâ σεβαςὸς, id eſt, Sanctus, & ipſa quaſi numinis cujuſdam majeſtate colendus.

CONDITA ROMA'EST] Virg. 1. Aen.
—— *Romanam condere gentem.*

FORUM, PUTEALQUE LIBONIS] Ex ipſis Horatii verbis in Epiſtola ad Maecenatem lib. 1. videtur is locus ex Ennio eſſe deſumptus; ait enim,

Ennius ipſe pater nunquam niſi potus ad arma
Proſiluit dicenda: Forum, Putealque Libonis
Mandabo ſiccis, adimam cantare ſeveris,
215 *Hoc ſimul edixit: &c.* ——

Lambinus exiſtimat verbum illud *edixit* referri Cratino, Cruquius verò Ennio: negat enim Cratinum Graecum Poëtam de Puteali, atque Libone ullam unquàm habuiſſe notitiam. Quid autem ſit Libonis Puteal, plura ab Horatii interpretibus, & Conſtantio Lando in Numiſmatum explicatione referuntur. Pomponius autem lib. 13. §. ult. de act. Emp. Puteal putei operculum, quod Graecis eſt περιςόμιον, interpretatur.

SICCIS] Vinolentos ſiccis oppoſuit Cicero lib. 2, & 4 Acad.

SICUT FORTIS EQUUS] Comparatio ab equo ſumpta ex Sophoclis Electra; apud quem Oreſtes ità ad Paedagogum;

Ὥσπερ γὰρ ἵππος εὐγενὴς, κἂν ᾖ γέρων
Ἐν τοῖσι δεινοῖς θυμὸν οὐκ ἀπώλεσεν,
Ἀλλ' ὀρθὸν οὖς ἵστησιν. ὡσαύτως δὲ σὺ
Ἡμᾶς τ' ὀτρύνεις, κἀυτὸς ἐν πρώτοις ἕπῃ.

Confert Sophocles Paedagogum ſenem, qui conſilio ſimul, rebuſque gerendis ſit idoneus, equo generoſo, qui, quamvis ſenio confectus ſit, animo tamen in rebus difficillimis, ac periculoſis non conſternatur, ſed aures erigit. Hinc illud extat Adagium, *Equus Sophocleus:* quod de iis dicitur, qui licet effoeto jam corpore, ſenioque imbecilli langueant; animo tamen, juvenili quodam robore vigent. Philoſtratus Damianum Sophiſtam Sophocleo equo comparavit: nam cùm propter ingraveſcentem aetatem ſegnis videretur, in ſtudiis tamen ſe virum in dies praebebat. Ejus verba ſunt; Εἶδον δὲ ἄνδρα, παραπλήσιον τῷ Σοφοκλείῳ ἵππῳ. νωθρὸς γὰρ ὑφ' ἡλικίας δοκῶν, νεάζουσαν ὁρμὴν ἐν ταῖς σπουδαῖς ἀνεκτᾶτο. Saluſt. in Catil. *Delecti, quibus corpus annis infirmum, ingenium ſapientia validum erat.* Idem in IV Hiſtor. *Omnes, quibus aetas ſenecto corpore, animus militaris erat.* Huic equo poteſt etiam Bucephali ſenectus comparari, quem Alexander ne nimiis laboribus oneraret, ingraveſcente jam aetate, antè praelium, cùm aciem luſtraret, atque inſtrueret, aliis vehebatur equis: indeque ſigno dato in Bucephalum ſtatim tranſultans, Martis aleam ſubibat. Parmenides apud Platonem in libro, qui ipſius Parmenidis nomine eſt inſcriptus, hoc modo ſe ipſum Ibyceo equo laboribus jam defatigato, atque aetate provecto, comparat; Τὸν μὲν οὖν Παρμενίδην, ἀνάγκη, φάναι, πείθεσθαι. καίτοι δοκῶ μοι τὸ τοῦ Ἰβυκείου ἵππου πεπονθέναι, ᾧ ἐκεῖνος ἀθλητῇ ὄντι, καὶ πρεσβυτέρῳ, ὑφ' ἅρματι μέλλοντι ἀγωνιεῖσθαι, καὶ δι' ἐμπειρίαν τρέμοντι τὸ μέλλον, ἑαυτὸν ἀπεικάζων, ἄκων ἔφη καὶ αὐτὸς οὕτω πρεσβύτης ὢν εἰς τὸν ἔρωτα ἀναγκάζεσθαι ἰέναι. Lambinus

exi-

Vicit Olympia, nunc ſenio confectu' quieſcit.

ꙮ

Moribus antiqueis res ſtat Romana, vireisque. Idem lib. 6. de Repub.

exiſtimat hûc pertinere illos Horatii verſus lib. 1. Epiſt.

Solve ſeneſcentem maturè ſanus equum, ne
Peccet ad extremum ridendus, & ilia ducat.

Homerus ab equo victore hoc modo ſimilitudinem ſumpſit Iliad. χ.

216 —— ὡς δ' ἵππος ἀεθλοφόρος σὺν ὄχεσφιν.
Ὅς ῥά τε ῥεῖα θέῃσι τιταινόμενος πεδίοιο.

Fortis verò, ut exponit Nonius, celer ſignificat. Lucretius l. 3.

Conſimile in curſu poſſint, ac fortis equi vis?

Virgilius l. 9.

—— *quid tam egregium, ſi femina fortè*
Fidit equo?

VICIT OLYMPIA] Laudat Pindarus Celetem Hieronis equum, quo Olympicam victoriam adeptus eſt. Nec ulla major laus equo tribui poterat, quàm victorem in Olympicis celebrari. Quapropter Virgilius eandem, ut ſummam, equo laudem adſcripſit, cum ait l. 3. Geor.

Hic vel ad Elei metas, & maxima campi
Sudabit ſpatia, & ſpumas aget ore cruentas.

NUNC SENIO CONFECTU' QUIESCIT] Catullus de Phaſello commutatis vocibus ſimile quiddam expreſſit,

—— *nunc recondita Senet quiete* ——

Plutarchus in libello, An ſeni ſit adminiſtranda Reſpub. ἵππου γῆρας, ut vulgatum proverbium refert de iis, qui in juventute praeclaris functi muneribus, ac rebus glorioſè geſtis, confecti jam ſenio, ac extinctâ illâ animi alacritate, quae ad gloriam fomes eſt, ad humiles abjectaſque exercitationes ſe convertunt.

MORIBUS ANTIQUEIS] Humanas res pejoribus in dies moribus labefactatas concidere, id nobis argumento eſt, quòd Scriptores ſuorum temporum mores ſemper ferè improbantes antiqua tempora, antiquaſque virtutes laudarunt. Plautus Trinumo,

—— *meo modo, & moribus vivito antiquis.*

Idem Captiveis Paraſitum inducit Philopolemum adoleſcentem laudantem,

Ille demum antiquis adoleſcens eſt moribus.

Terent. Adelph.

—— *homo antiquâ virtute, ac fide.*

Concinit his illud Periandri Corinthii, qui admonet antiquis moribus eſſe utendum, cibis autem recentioribus. Sic autem ait; Τοῖς μὲν νόμοις παλαιοῖς χρῶ τοῖς δ' ἐδέσμασι προσφάτοις. Hûc videtur reſpicere illa Phavorini admonitio apud Agellium l. I. cap. X. *Vive moribus praeteritis, loquere verbis praeſentibus.* Idemque admonuit Plautus in Caſinae prologo,

Antiqua opera, & verba cùm vobis placent.

Explicat hunc Ennii locum Cicero in V de Rep. his verbis; *Quem quidem ille verſum vel brevitate, vel veritate, tanquàm ex Oraculo mihi quodam effatus eſſe videtur. Nam neque viri, niſi ità morata civitas fuiſſet, neque mores, niſi hi viri praefuiſſent, aut fundare, aut tandiu tenere potuiſſent tantam, & tàm juſtè lateque imperantem Remp. Itaque antè noſtram memoriam, ut mos ipſe patrius praeſtantes viros adhibebat, & veterum morem,* 217
ac majorum inſtituta retinebant excellentes viri. Noſtra verò aetas, cùm Remp. ſicut picturam accepiſſet egregiam, ſed jam evaneſcentem vetuſtate, non modò eam coloribus iiſdem, quibus fuerat, renovare neglexit, ſed ne id quidem curavit, ut formam ſaltem ejus, & extrema tanquam lineamenta ſervaret. Quid enim manet ex antiquis moribus, quibus ille dixit rem ſtare Romanam? quos ità oblivione obſoletos videmus, ut non modò non colantur, ſed etiam ignorentur. Nam de viris quid dicam? Mores enim ipſi interierunt virorum penuriâ. Cujus tanti mali non modò reddenda ratio nobis, ſed etiam, tanquàm rei capitis, quodammodo dicenda cauſſa eſt. Noſtris enim vitiis, non caſu aliquo Remp. verbo retinemus, reapſe verò jam pridem amiſimus. M. Antoninus in quadam Epiſtola ad Praefectum ſuum, quam Vulcatius Gallicanus in Avidii Caſſii vita retulit; *Neque enim*, inquit, *milites regi poſſunt, niſi in vetere diſciplina.*

Scio

Egregiè cordatus homo Catus Aeliu' Sextus.

--- postquàm discordia tetra
Bellei ferratos posteis, portasque refregit.

Idem de Orat. lib. 1. Horat. l. 1. Satyr. Ser. lib. 7. Aen.

Scio enim versum à bono Poëta dictum, & omnibus frequentatum, Moribus antiqueis res stat, &c. Qui versus refertur etiam à D. August. l. II. de Civitate Dei cap. XXI.

EGREGIE CORDATUS HOMO] Cordatus, prudens. Cicero l. 1. Tusc. *Aliis cor ipsum animus videtur: ex quo excordes, vecordes, concordesque dicuntur: & Nasica ille prudens bis Cos. Corculum appellatus, & Egregiè cordatus homo, &c.* Hinc Lucretius lib. 5. de his, qui maximè consilio, ac mente pollebant, dixit,

Ingenio qui praestabant, & corde vigebant.

Hinc Hispani hodie prudentem *Cuerdo* appellant. Empedocles cordi suffusum sanguinem prudentiae instrumentum esse existimavit, cùm cecinit,

Αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περικάρδιόν ἐστι νόημα.

Quem versum in libro de Anima sic transtulit Tertullianus,

Nanque hominis sanguis circumcordialis est sensus.

Et Chalcidius in Platonis Timaeo ait, sanguine cordis nostrum vigere intellectum. Hinc videtur fluxisse illud quod passim dici solet, Homines corde sapere, splene ridere, felle irasci, & jecore amare.

CATUS AELIU' SEXTUS] *Catus* Sabina vox est, quae acutum significat, ut ex Varrone l. 6. de lin. Lat. accepimus: qui, ut eam significationem auctoritate confirmaret, extremam hanc carminis partem profert, & deinde addit; *Catus, non, ut ajunt, sapiens, sed acutus, & quod est, tunc caepit memorari. Simul cata dicta accipienda acuta dicta.* Plautus Poenulo, *Doctè, cordatè, & catè*; id est callidè, & prudenter. Idem Epidico, *Dederim vobis consilium catum.* Cicero etiam eandem vocem eâdem significatione in lib. I. de Legibus videtur accepisse. Horatius l. 2. Epist.

Post haec ille catus, quantumvis rusticus, ibit.

Septimius Serenus,

Jane Pater, Jane tuens dive, biceps, biformis,
O Cate rerum Sator, ô principium Deorum. 218

Plinius lib. 7. c. 31. Catos, & Corculos apud Romanos vult à sapientia cognominatos. Servius Catum ingeniosum exponit, Donatus in Andr. callidum, doctum, ardentem. Uterque à Graecis eam vocem derivant, ille ἀπὸ τοῦ καίεσθαι, hic παρὰ τὸ καίειν. Cujus quidem etymi rationem affert, quoniam ingeniorum igneus vigor esse videtur. Hinc aliqui apud Maronem lib. 1. Aen. *ardentes Tyrios* ingeniosos interpretantur: quibus segnes opponunt, quasi sine igne. Fuit autem hic Sex. Aelius, qui in Capitolinis Tabulis Paetus Catus vocatur, anno ab Urbe conditâ DLV. cum T. Quinctio Flamminio Consul. Maximus inter omnes illius saeculi jurisperitos habitus est, legesque XII Tabularum est interpretatus, ac propter hanc juris civilis scientiam, ut ait Cicero l. 1. de Orat. sic appellatus à summo Poëta est, *Egregiè cordatus homo &c.* Meminit ejusdem Pomponius libro singulari Enchiridii his verbis; *Sextum Aelium etiam Ennius laudavit, & extat illius liber, qui inscribitur Tripertita: qui liber veluti cunabula juris continet.*

POSTQUAM DISCORDIA TETRA BELLI FERRATOS POSTEIS] Jani templi portas intelligit, quae belli tempore patebant, pacis verò claudebantur. Unde ipse Patulcius, & Clusius vocabatur; de quo in Fastis l. 1. Naso,

Nomina ridebis; modò nanque Patulcius, idem
Et modò sacrifico Clusius ore vocor.

Hasce portas ter clausas fuisse, historiis proditum est. Primùm Numae temporibus, deinde peracto secundo bello Punico, postremò post Actiacas pugnas ab Augusto confectas. Horum autem versuum sublimitatem demonstravit Horatius lib. 2.

Africa

Africa terribili [a] tremit horrida terra tumultu. Cic. lib. 3. de Orat.

* Pontibus instratis [b] conjunxit littora Xerxes; Serg. in com. Donat.

a tremis b conduxit

Ser. Satyr. 4. asserens, quòd, etsi dissolvantur, tollanturque numeri orationis, tamen majestas conspicietur; ait enim,

Inveniasque etiam disjecti membra Poëtae.

Quod non sine magna nostri Poëtae laude dictum videtur. Nam vulgarium Poëtarum metra cùm soluta, ac dissipata sunt, non amplius eadem cognoscuntur; haud secus, quàm ii, qui, cùm in ipso adolescentiae flore formosi videantur, eo deinde dilapso, ità faciem mutant, ut nullo modo dignosci possint. Servius illud Maronis l. 7. explicans,

Belli ferratos rupit Saturnia postes,

Acyrologiam, inquit, *fecit commutando Ennii versum. Nam ille ait,*

Belli ferratos postes, portasque refregit.

Lucretius lib. 6. ferratos rotarum orbes dixit.

Africa terribili tremit] Versus mirâ arte editus; in quo rei magnitudinem verbis aequavit: quandoquidem nihil eo rotundius, elegantius, numerosiusve dici poterat. Nam *t* littera saepè inculcata tremorem exprimit. De qua re ait Varro libro V ad Ciceronem; *Tremuisti, id est, timuisti. Tremo dictum est à similitudine vocis, quae tunc, cùm valdè ti-*
219 *metur, apparet.* Littera quoque *r*, quae crebrò, aut geminata, aut cum aliis consonantibus conjuncta, interstrepit, quàm horridam habeat pronunciationem, horroremque & strepitum imitetur, quis non percipit? Quare nequeo Franciscum Floridum non mirari virum non mediocriter doctum, qui Ennium ob artis inopiam casu versus struxisse asserit in Apolog. de lin. Lat. Cicero lib. III de Oratore air, hoc loco pro ipsis Afris sumptam Africam. Et in Oratore, ubi de translatis loquitur; *Quod quanquàm transferendo fit, tamen alio modo transtulit, cùm dixit Ennius, arce, & urbe orba sum: alio modo, si pro patria arcem, & urbem dixisset; & horridam Africam terribili tremere tumultu cùm dicit, pro Afris immutat Africam.* Hanc figuram, ut idem ait Cicero, Rhetores Hypallagen vocanr; quia quasi submutantur verba pro verbis. Grammatici verò Metonymiam, quòd nomina transferantur. Quare Festus inter Metonymiae tropos hunc Ennii locum exempli gratiâ protulit: in quo notavit, Poëtam id, quod continet, posuisse pro eo, quod continetur. Ennius rursus in III. Satyr. Africam terram dixit,

—— *testes sunt*

Latei campei, quos gerit Africa terra politos.

Cujus imitatione Virgilius l. 4. Aen.

—— *quos Africa terra triumphis*

Dives alit ——

Sed Cicero in Epistola quadam ad Varronem lib. 9. Epist. proverbii loco videtur hunc versum usurpasse. Sic enim cum eo jocatur; *Itaque non desino apud istos, qui nunc dominantur, coenitare. Quid faciam? Tempori serviendum est. Sed ridicula missa; praesertim cùm sit nihil, quod rideamus. Africa terribili tremit, &c.* Indecorum enim esse innuit, magnis ingruentibus periculis jocari.

Horrida] Vel quòd olim Africa suis viribus metuenda, nunc terribili metu exanimetur; vel quòd ob diuturna bella inculta, & devastata jaceat. In qua significatione de Italia Lucanus dixit libro I,

Horrida, quòd dumis multosque inarata per annos

Hesperia est, desuntque manus poscentibus arvis.

Pontibus instratis] Hunc versum, quem praeter Sergium in Aelii Donati commentariis, Terentianus, & Beda absque auctoris nomine referunt, fortasse non malè Ennii esse suboluimus; & ob sententiae cognationem cum sequenti conjunximus.

Isque Hellespontο pontem contendit in alto. Varr. lib. 6.

Cùm sola est, eadem faciunt longiscere longè. Non. *longiscere.*

ISQUE HELLESPONTO PONTEM] Prosonomasia. De Xerxe Poëtam loqui ex Varrone patet: ait enim l. 6. de lin. Lat. *Quasi Hellespontum, & claustra: quòd Xerxes quondam eum locum clausit. Nam, ut ait Ennius; Isque Hellesponto pontem &c.* Mox addit; *Nisi ab eo, quòd Asiam, & Europam ibi concludit mare, & inter angustias facit Propontidis fauces.* Hac de re ab Herodoto in Polymnia haec scripta sunt; Ἔστι δὲ
220 ἑπτὰ στάδια ἐξ Ἀβύδου ἐς τὴν ἀπαντίον. καὶ δὴ ἐζευγμένου τοῦ πόρου, ἐπιγενόμενος χειμὼν μέγας συνέκοψέ τε ἐκεῖνα πάντα, καὶ διέλυσε. ὡς δ' ἐπύθετο Ξέρξης, δεινὰ ποιεύμενος, τὸν Ἑλλήσποντον ἐκέλευσε τριηκοσίας ἐπικέσθαι μάστιγι πληγὰς, καὶ κατεῖναι ἐς τὸ πέλαγος πεδέων ζεῦγος. Quae Valla sic est interpretatus; *Est autem ex Abydo ad ulteriorem continentem septem stadiorum trajectus, quem pontibus junctum ingens adorta tempestas, & omnia diripuit, atque dissolvit. Quod cùm audisset Xerxes indignè ferens, jussit trecenta Hellesponto verbera infligi, & in ejus pelagus par compedum dimitti.* Isocrates in Panegyrico; ὥστε τῷ στρατοπέδῳ πλεῦσαι μὲν διὰ τῆς ἠπείρου πεζεῦσαι δὲ διὰ τῆς θαλάττης, τὸν μὲν Ἑλλήσποντον ζεύξας, τὸν δὲ Ἄθω διορύξας. Idem etiam confirmat Maximus Tyrius in sermone, quo de philosophiae fine differit; Themistius in Oratione Ἐπὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου; Dion Chrysostomus in III. de Regno; Aeschines κατὰ Κτησιφ. Cicero in II. de Finib. Lucretius l. 3.

Ille quoque ipse, viam qui quondam per mare magnum
Stravit, iterque dedit legionibus ire per altum,
Ac pedibus salsas docuit superare lacunas,
Et contempsit aquis insultans murmura ponti.

Lucanus l. 2.

Tales fama canit tumidum super aequora Xerxem
Construxisse vias, multùm cùm pontibus ausus,
Europamque Asiae, Sestonque admovit Abydo,
Incessitque fretum rapidi super Hellesponti,
Non Eurum, Zephyrumque timens, cùm vela ratesque
In medium deferret Athon ——

Diodorus libro XI ait, Xerxem, ubi junctum Hellespontum accepit, & montem Athon effossum, illicò ex Sardibus profectum per Hellespontum iter fecisse; ut verò Abydum pervenit, copias per pontem in Europam traduxisse. Cujus haec verba sunt; Ξέρξης δὲ ὡς ἐπύθετο τὸν Ἑλλήσποντον ἐζεῦχθαι, καὶ τὸν Ἄθω διεσκάφθαι, προῆγεν ἐκ τῶν Σάρδεων ἐφ' Ἑλλήσποντον τὴν πορείαν ποιούμενος. ὡς δὲ ἧκεν εἰς Ἄβυδον, διὰ τοῦ ζεύγματος τὴν δύναμιν διήγαγεν εἰς τὴν Εὐρώπην. Angustae autem illae freti fauces, quae sunt inter Sigaeum, & Chersonesum ab Helle Phryxi sorore, quae ibi submersa est, nomen accepêre, ut libro I. Bibliotheces testatur Apollodorus. Ovidius in Epistola Leandri,

Hoc mare cùm primum de Virgine nomina mersa
Quae tenet, est nactum, tale fuisse puto.
Est satis amissa locus hic infamis ab Helle,
Utque mihi parcat, nomine crimen habet.

Lucianus more suo fingit Neptunum cum Nereïdibus loquentem angusto illi freto id nominis ob Hellem, quae ibi perierat, indidisse; Τὸ μὲν στενὸν τοῦτο ἐς ὃ ἡ παῖς κατηνέχθη, Ἑλλήσποντος ἀπ' αὐτῆς καλείσθω. Sed Diogenes Laërtius inquit, eos, 221
qui Magorum historiam persequuti sunt, mendacii Herodotum arguere. Xerxem enim neque in Solem jacula torsisse, ut ille ait, neque mari compedes injecisse: quoniam hi à Magis pro Diis habiti sunt.

CONTENDIT] Fortasse suspendit Virgil. l. 4. Geor. —— *suspendit aranea casses.* Et ibid. —— *nidum suspendat hirundo.*

--- pars
Ludicrè jactant, saxa inter se licitantur. Idem *lici-tari.*

--- [a] quod scis
In volgum volgas, artemque expromis inertem. Idem *vul-gavit.*

--- fortunas [b] ecquas coepere latrones
[c] Inter se memorent --- Idem *La-trocinari.*

Sagas caeruleas therua ---
--- purpureis gemmavit pampinus uveis. Charis. l. 1.

Quae validè [d] venit contorta falarica missu. Non. *Fala-rica.*

a quae b quas c interferare d veniunt falarica missa

Pars ludicre jactant] A distributione. Virgilius l. 1. Aen.

Pars in frusta secant, verubusque trementia figunt.

Idem l. 6.

Pars calidos latices, & ahena undantia flammis
Expediunt. ———

Saxa inter se licitantur] Hoc est, ut exponit Nonius, congrediuntur, pugnant. Festus, *Licitati in mercando, sive pugnando contendentes.*

In volgum volgas artemq. expromis inertem] Versus paronomasiis refertus. Varro ὄνος πρὸς λύραν; *Quare facis, atque in volgum volgas.*

Fortunas ecquas coepere latrones] *Latrones*, ut in I. Annali diximus, à Veteribus milites appellati sunt: & hinc *latrocinari*, ut ait Nonius, pro mercede militare.

Inter se memorent] Vulgati codices habent *interferare*, aliqui meliores, *inter se memorare.* Scaliger autem pro *memorare memorent* reposuit.

Sagas coeruleas therua] Locus apud Sosipatrum omninò deploratus.

Gemmavit pampinus uveis] Gemmare vites eleganter Veteres dixerunt, cùm verno tempore vitis oculi ad fermentorum nodos gemmarum instar erumpunt. De hac translatione ait Cicero l. 3. de Orat. *Nam gemmare vites, luxuriem esse in herbis, laetas segetes, etiam rustici dicunt. Quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cùm dictum est, illustrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo posuimus, similitudo.* Quinctilianus; *Necessitate*, ait l. 8. c. 6. *rustici dicunt gemmam in vitibus.* Eandem etiam oculum vocant, de qua voce ait Demetrius, Consuetudinem adeò aptè quaedam transtulisse, ut ne propriis quidem amplius eguerimus: quare mansit translatio occupans proprii sedem, ut vitis oculus. Philo in libro Quòd Deus sit immutabilis, ait, Et in palmitibus oculi, sicut rustici vocant, connivent tanquàm animalium; cujus Graeca haec sunt; Οἶτε ἐν τοῖς κλήμασιν λεγόμενοι πρὸς τῶν γεωπόνων ὀφθαλμοὶ, καθάπερ ἐν τοῖς ζώοις καταμύουσι. Virgilius hunc Poëtae nostri locum quodammodo adumbravit l. 2. Geor.

--- nec metuit surgentes pampinus Austros,
Sed trudit gemmas ———

Quae valide venit contorta falarica missu] Virgilius l. 9.

Sed magnum stridens contorta falarica venit
Fulminis acta modo ———

Est autem Falarica, ut ait Festus, genus teli missile, quo utuntur ex falis, id est, ex locis extructis dimicantes; vel, ut ait Nonius, è turribus ligneis. Livius l. 21. 222

R 2 Fa-

Ut clavum rectum teneam, navimque gubernem. — Isid. lib.19. cap. 2.

Multa foro [a] ponit, & [b] agea longa repletur. — Idem ibid.

Hortatore bono, priu' quàm jam finibu' termo'st. — Fest. *Termonem.*

Labitur uncta carina per aequora cana [c] celocis. — Isid. lib.19. cap. 1.

a ponunt b agiavia agrea c celonis

Falarica erat Saguntinis missile telum hastili oblongo, & caetera tereti, praeterquàm ad extremum, unde ferrum extabat, id, sicut in pilo, quadratum, stuppa circumligabant, linebantque pice: ferrum autem tres in longum habebat pedes, ut cum armis transfigere corpus posset. Sed id maximè, etiamsi haesisset in scuto, nec penetrasset in corpus, pavorem faciebat: quòd cùm medium accensum mitteretur, conceptumque ipso motu multo majorem ignem ferret, arma omitti cogebat, nudumque militem ad insequentes ictus praebebat. Falaricae quoque descriptio extat apud Vegetium lib. IV. De re milit. cap. XIIX, & Isidorum l. XIIX, c. VII. Graecè autem Falarica, ut in veteri Glossario habetur, *χειροβαλίστρα* dicebatur.

UT CLAVUM RECTUM TENEAM] Clavus est, in quo, ut ait Isidorus l. 9. c. 2. regitur gubernaculum. Sed hìc fortasse translatè pro Reipub. administratione positus est. Aeschylus in Septem ad Thebas,

Ὅς τις φυλάσσει πρᾶγος ἐν πρύμνῃ πόλεως
Οἴακα νωμῶν, βλέφαρα μὴ κοιμῶν ὕπνῳ.

Quem locum Plato expressit in Euthydemo. Cicero in Catone majore; *Ille autem clavum tenens quietus sedebat in puppi.* Item pro Sestio; *Qui enim clavum tanti imperii tenere, & gubernacula Reip. tractare in maximo cursu, ac fluctibus posse arbitretur?* Et ad Paetum l. 9. Epist. *Sedebamus in puppi, clavumque tenebamus; nunc autem vix est in sentina locus.* Quinctilianus autem pro *Ut clavum rectum teneam, Dum clavum* legit l. 2. c. 17. & hunc locum, tanquàm vulgò jactatum, adducit hoc modo; *Nam & gubernator vult salvâ navi in portum pervenire. Si tamen tempestate fuerit abreptus, non adeò minus erit gubernator, dicetque notum illud; Dum clavum rectum teneam.*

MULTA FORO PONIT] Cicero de Senectute; *Cùm alii malos scandant, alii per foros cursent.* Sunt autem fori in navibus, ut ait Sosipater l. 1. ubi nautae sedentes navigant. Nec tamen verum est, quod dicit hujusmodi nomen semper plurali numero proferri, cum ex hoc Ennii loco secus appareat: Gn. Gellius autem praeter communem consuetudinem fora navium neutro genere dixit.

ET AGEA LONGA REPLETUR] In Isidoro l. 19. c. 2. *agiana* legitur, quae, ut ille ait, loca sunt in navi, per quae ad remiges Hortator accedit. Festus viam in navi *ageam* appellari existimat, quòd in ea maxima quaeque res agi solet; quae explicatio mihi satis longè petita videtur. Vetus Glossarium secundùm Scaligeri emendationem habet Agea *παρὰ Ἐννίῳ ἡ πάροδος πλοίου.* Impressa autem in hoc loco videntur depravata. Idem Scaliger legit hunc versum,

Multa forom, pontes &, ageaque longa repletur.

PER AEQUORA CANA] Pindarus *πολιᾶς ἁλός.* 223

CELOCIS] Ἑλληνικῶς carinam celocis dixit pro celoce ipsa. In Isidoro malè pro *celocis celonis* habetur: quae lectio ab omnibus hactenus recepta videtur, qui syllabae quantitate decepti, ut in heroico penultimam brevem vitarent, novum navigii nomen excogitarunt. Nec video, cur tàm asseveranter Quinctianus Stoa, Despauterius, Panthaleo, & alii id generis homines affirment *celocis* esse tribrachum, cùm *velocis*, & alia hujusmodi penultima producta dicamus. Confirmant autem mediam hujus

Tonsillas rapiunt, configunt littus, aduncas. Id. l. 19. c. 2.
Navibus explebant sese, terrasque replebant. Ser. 6. Aen. ex Capro.

--- pilam vix Scalig. in
Sol mediam: complere cohum terroribu' caelei. Fest.

Qui vicit non est victor, nisi victu' fatetur. Ser. in frag. P. Daniel.

hujus dictionis syllabam esse producendam praeter hunc Ennii versum Plautini illi loci in Asinaria, Poenulo, & Captiveis à Nonio relati in capite De genere navigiorum, ac tandem hic M. Varronis Phalaecius ex Satyra, quae Bimarcus est inscripta,

Nautae remivagam movent celocem.

Meminit celocum, sive κελήτων, ut Graeci dicunt, Agellius l. 10. c. 25. inter navium appellationes, quas Rhodios invenisse Plinius auctor est l. 7. c. 26. Caelius l. I. historiarum; *Sempronius Lilybaeo celocem in Africam mittit visere locum, ubi exercitum exponat.* Appulejus in libro de Rep. *Qui celocem regere nequit, onerariam petit.* Quod iis quidem convenit, qui suprà captum aliquid moliuntur. Phocas celocem scapham exponit, eamque Grammatici ità à celeritate appellatam fuisse, tradunt.

Tonsillas rapiunt] Tonsilla, ut inquit Isidorus l. 19. c. 2. est uncinus ferreus, vel ligneus, ad quem in littore defixum funes navium illigantur. Verrius autem lib. 19. cap. 2. palum in acumen dolatum esse ait, & cuspide praeferratum, qui navis religandae caussa in littore figitur.

Navibus explebant sese] Hoc èst, navibus exinanitis, militibus replebatur littus. Explere enim aliquando minuere est, ut ait Servius illud Maronis l. 6. explicans,

Discedam, explebo numerum, reddarque tenebris.

Terrasq. replebant] Paucis verbis ingentem militum multitudinem designat. Virgilius, ut magnum Cyclopum numerum ostenderet, ait l. 3. Aen.

—— *Et littora complent.*

Pilam vix sol mediam] Pilam terram appellavit; quae ad similitudinem rotundae illius sphaerulae, quá ludi solet, sphaerica, & globosa est. Varro ἐν ταφῇ Μενίππου; *Ille nobilis quondam canis hinc liquit homines omnes in terrae pila.* Ovid. VI. Fast.

Terra pilae similis nullo fulcimine nixa,
Aëre subjecto tam grave pendet onus.

Complere cohum terroribu' caelei] Hunc locum Scaligero acceptum referimus, qui eum ex veteri membrana transcripsit. Turnebus autem l. 20. advers. c. 29. eundem, aliquantum sanè diversum, ità ait in antiquissimo Henrici Memmii libro scriptum reperisse, *Cous est, quo caelum continetur; unde Ennius,* 224

Vix solum complere coum terroribu' caelei.

Sunt qui choum cum adspiratione scribendum censeant ἀπὸ τοῦ χάους, quod, ut notat Suidas, Aristophanes pro aere in Avibus usurpavit.

Qui vicit non est victor, nisi victu' fatetur] Hoc versu veram animi fortitudinem expressit. Nam ab omni prorsus servitute est immunis, qui quamvis victus sit, nolit vinci, etiam si carnifex urgeat tormenta minitans. Ad hujus loci aemulationem, *Vicisti*, inquit Turnus apud Maronem, *& victum tendere palmas,*

Ausonii videre ——

Eadem non modò sententiâ, sed ipsis propemodum Ennianis verbis, Gregorius Nazianzenus in suorum operum initio usus est; Ἡττημαι καὶ τὴν ἧτταν ὁμολογῶ. Huc referri potest adagium *Herbam dare* pro eo, quod est, se victum fateri.

Vel tu Dictator, vel equorum, equitumve Magister Fest. *Vel.*
Esto, vel Consol ---

Sed sola terrarum postquàm permensa parumper. Idem *solum.*

Omneis corde patrem praebent, animoque benigno Donat. Pho. Scena ult.
[a] Circumfunduntur ---

Heis pernas succidit iniqua [b] superbia Poeni. Fest. *Suppernati.*

Cum magno strepitu Volcanum ventu' [c] vegetat. Fest. *Metonymia.*

Succincti gladiis media regione cracenteis. Idem *Cracentes.*

Cum [d] saevo obsidio magnus [e] Titana premebat. Non. *Obsidio.*

a circumfusum b supernis c vegebat d suo e Titanum

VEL TU DICTATOR, VEL EQUOR.] Ἀπορία.

SED SOLA TERRARUM] Varro libro IV. ad Ciceronem ad hunc fortè locum respexit, cùm ait; *Igitur tera terra, & ab eo poëtae appellarunt summa terrae, quae sola teri possunt, sola terrae.* Catullus de Berecynthia,

Etiam recente terrae sola sanguine maculans.

Lucretius l. 2.

Nam multis succensa locis ardent sola terrae.

Idem l. 5. *Aere solum terrae tractabant* --

Et ibid.

Et ferro coepêre solum proscindere terrae.

POSTQUAM PERMENSA PARUMPER] Statius libro I. Silvarum,

Quod durum permensus iter ———

De navigatione autem Livius in Helena,

Tu qui permensus ponti maria alta velivola.

Maro l. 3. Aen.

Nos tumidum sub te permensi classibus aequor.

Lucretius l. 6.

Aëra permensus multùm, camposq; natanteis.

ANIMOQUE BENIGNO] Virgil. l. 1. Aen.

——— *in primis Regina quietum*
Accipit in Teucros animum, mentemque benignam.

HEIS PERNAS SUCCIDIT] Loquitur fortasse de Cannensi clade, de qua simile quid protulit Livius lib. 22. *Quosdam & jacentes vivos succisis feminibus, poplitibusque invenerunt.* A pernis Suppernati dicuntur, ut ait Festus, quibus femina sunt succisa in modum suillarum pernarum.

INIQUA SUPERBIA POENI] Annibalem κατ' ἐξοχὴν, vel per ἀντονομασίαν intelligit.

VOLCANUM VENTU' VEGETAT] Ventus ignem excitarat. Volcanum enim pro igne μετονυμικῶς posuit. Plautus Amphitr.

Quò ambulas tu, qui Volcanum in cornu conclusum geris?

Horatius l. 1. Satyr. 5. 225

Nam vaga per veterem dilapso flamma culina
Vulcano, summum properabat lambere tectum.

Virgilius l. 7.

——— *tum fumida lumine fulvo*
Involvi, ac totis Vulcanum spargere tectis.

Turnebus l. 28. Adverf. c. 10. legit Ennii versum,

Cum magno strepitu Vulcani ventu' gerit rem.

Et hinc tradit frequentem illam Lucretianam loquutionem manasse,

——— *natura gerit res.*

CRACENTEIS] Graciles exponit Festus.

a Tantidem quaſi foeta canes ſine dentibu' latrat. — Varro l. 6.

Capitibu' nutanteis pinos, rectosque b cupreſſos. — Non. *Cupreſſus*, & Agell. l. 13. c. 20.

Optuma cum polcreis animeis Romana juventus. — Donat. Pho.

Jam cata ſigna c ferae ſonitum dare voce parabant. — Var. lib. 6.

a Tantundem b cupreſſus c ferè

Tantidem quasi foeta canes] Comparatio à canibus ſumpta, quae partu exacerbatae ferociores ſunt: quemadmodum caetera ferè foeta animalia. Unde Ovidius l. 13. Met. *foeta truculentior urſa.* Sed potius pro *Tantidem quaſi*, *Tantundem quaſi* legerem. Plaut. Merc. *Nam meo quidem animo vetulus decrepitus ſenex Tantundem eſt, quaſi ſit ſignum in pariete pictum.*

Canes] Adnotat Varro l. 6. de lin. Lat. Veteres *canes* pro *canis* dixiſſe. Lucilius l. 1. Satyr. *Irritata canes.*

Sine dentibu' latrat] Accommodabat fortaſſe Poëta hanc comparationem alicui, qui plus minis, ac jurgiis, quàm viribus valeret, alludens ad Paroemiam γλώττῃ πολεμίζειν. Scaliger hanc lectionem immutavit,

Tantidem quaſi foeta canes ſit, dentibu' latrat.

Quae ſi immutanda eſſet, mallem legi,

Tantundem quaſi foeta cane' accedentibu' latrat.

Capitibu'] Proceleuſmaticus. Virgilius eodem pede aliquando pro dactylo uſus eſt, ut in *abietibus*, *tenuia*, *parietibus*, *ariete*. Sunt qui arbitrantur his dictionibus fieri σύλληψιν, & ſive *u*, ſive *i*, pro conſonante pronunciari, ità ut per comprehenſionem quadriſyllabae dictiones triſyllabae reddantur.

Nutanteis pinos] Pulcherrimè nutare, quod hominis proprium eſt, ad arbores tranſtulit. Nec quidem remotâ tranſlatione arborum ſummitates capita dixit; eiſque nutandi actum tribuit, cùm hae animalium ſtructuram, atque opificium mirificè referant. Habent enim & radices quaſi pedes, è quibus caudex, qui & truncus, & ſtipes dicitur, ſurſum aſſurgit: unde tanquàm brachia rami diffunduntur, & inde ſurculi, quaſi digiti. Eas etiam oculos habere quis neget? quibus frondes pro coma ſunt; fibrae pro pilis; humor pro ſanguine; cortex pro cuti; cui ſubeſt caro, adeps, oſſa, venae, cor, medulla, nodi: quos Ariſtoteles in l. de Plant. nervis perſimiles putavit. Catullus Ennii aemulatione,

——— *conigeram nutanti vertice pinum.*

Ità duo codices calamo exarati habent; vulgati autem *ſudanti cortice.* Idem rurſus,

Non ſine nutanti platano.

Virgilius de quercubus l. 9.

——— *Intonſaque caelo* 226

Attollunt capita, & ſublimi vertice nutant.

Idem l. 2. Aen.

Et tremefacta comam concuſſo vertice nutat.

Ovidius l. 2. Amor.

Dum benè dives ager, dum rami pondere nutant.

Enniano huic carmini Maronis illud non eſt diſſimile Eclog. 6.

——— *tum rigidas motare cacumina quercus.*

Septimius Serenus pulcherrimè pino brachia, & trepidationem tribuit,

Pinea brachia cùm trepidant ſtridentia flabris.

Optuma cum polcreis animis] Cum praepoſitionem ſaepè ornatus cauſſâ Antiqui poſuêre. Catullus,

——— *bona cum bona Nubit alite virgo.*

Et, *Transfer omine cum bono*
Limen aureolos pedes.

Lucretius l. 1.

Mollibus incurrens validis cum viribus amnis.

Jam cata signa] Acuta.

Unus

Ni metus ulla [a] tenet ritè in virtute quiescunt. — Non. *Metus* Fest. *Recta fronte.*

--- unus
Surus surum [b] ferret, tamen defendere [c] posset. — Idem *Surum* & *Rigido.*

* Quis pater, aut cognatu' volet nos contrà tueri?
Adversabontur semper [d] nos, [e] nostraque volta. — Var. lib. 6. Non. *Vultus.*

Quaerunt in scirpo (soliti quod dicere) nodum. — Fest. *scirpus* If. l. 17. c. 19.

a tenet teneri virtute b ferre c possent d vivos, *vel* vos e vostraque

UNUS SURUS SURUM] Festus in Rigido ait, Item *unum surum surus ferre, tamen defendere possunt. Suri autem sunt rustes, & ὑποκοριστικῶς surculi.* Qui sanè locus valdè depravatus est, integriorque habetur apud Eundem in dictione Surum: quibus verbis Poëtam, opinor, locum adeò tutum, ac munitum describere, ut vel ab uno palo tantùm, aut surculo armato defendi possit.

QUEIS PATER] Quamvis Varro l. 6. de ling. Lat. hujus Carminis Auctorem non referat, tamen ob sequentis Ennii versus sententiam, quae cum hoc mirificè congruit, illius esse conjici potest. Favet huic conjecturae locus ille Sophoclis, qui Ajacem, jam mente compotem inducit, secum querentem, quales oculos Telamoni patri apparens ostendet? Quomodo ille unquam se nudum intueri sustinebit absque victoriae praemiis apparentem?

Καὶ ποῖον ὄμμα πατρὶ δηλώσω φανεὶς
Τελαμῶνι; πῶς με τλήσεταί ποτ' εἰσιδεῖν
Γυμνὸν φανέντα τῶν ἀριστείων ἄτερ.

Est praeterea apud Nonium in *Porcet.* locus Attii in Erigona huic non dissimilis,

Quibus oculis quisque nostrûm poterit illorum obtui
Voltus, quos jam ab armeis annei porcent?

Ità enim naturâ comparatum est, ut, aut nullo modo, aut non nisi torvè in illos, quos odio prosequimur, oculorum acies intendatur: unde quos odimas, invisi dicuntur. Nutrix apud Euripidem de Medeae in liberos odio ait,

Στυγεῖ δὲ παῖδας οὐδ' ὁρῶσ' εὐφραίνεται.

Clytemnestra apud eundem cum Achille indignata, quòd Iphigeniae filiae nuptias respueret, ait, cum posthac rectis oculis intueri non posse,

——— οὐ γὰρ ὀρθοῖς ὄμμασιν σ' ἔτ' εἰσορῶ.

Plautinus Juppiter sub Amphitruonis persona cum Alcumena irata colloquens inquit, 227

——— *te volo uxor colloqui:*
Quò te evertisti nunc? ALCUM. ità ingenium meu' est,
Inimicos semper osa sum obtuerier.

AUT COGNATUS] Hoc nomen à Graeca voce συγγενής, originem habere, Paullus asserit in libro sing. de gradibus. Ulpianus autem libro XLVI. ad edictum vult ità appellari, aut quasi ex uno nati, aut secundùm Labeonis sententiam quasi commune nascendi initium habuerint.

ADVERSABONTUR SEMPER NOS] Haec non sine indignatione prolata videntur.

QUAERUNT IN SCIRPO] Scirpus, qui à Graecis σχοῖνος λεία dicitur, frutex est à palustri junco non dissimilis, laevore maximè perpolitus, stilo rotundo, nullisque ut arundo, internodiis distincto. Quare enodes scirpos Sidonius dixit in epistola quadam l. 1. ad Heronem. Hoc quidem proverbio usi sunt Plautus, Terentius, aliique Veteres, cùm ostendere volebant, aut frustrà aliquid curiosiùs inquiri; vel cùm in re facili, minimeque dubia scrupulus aliquis injiceretur; vel cùm in re levi, & nullius ferè momenti, inanis tereretur labor: ut apud Lucilium l. 1. Sat.

——— *nodum in scirpo insanè facere vulgus.*

Convenit etiam in eos, qui carpendi, ca-

quod

--- quod minimum eſt, neque, ut ajunt, — Var. lib. 6.
Mu facere audet ---

Ad genua ſe proſternunt ſtatim lacrumanteis. — Iſid. lib. 2. cap. 1.

Moerenteis, ſlenteis, lacrumanteis, [a] ac miſerenteis. — Diomed. l. 2. Donat. de Barb. Char. lib. 4.

[b] Illuricei reſtant ſiceis, ſibineiſque fodenteis — Feſt. *Sibinam.*

Contra [c] carinam verba atque obſcoena profatus. — Serv. P. Danielis.

--- neque me decet hanc carinantibus edere charteis. — Idem ibid.

Incedit [d] veles vulgò [e] ſicilicibu' lateis. — Feſt. *Sicilicet.*

--- decem coclites, ques montibu' ſummeis — Var. l. 6. de ling. Lat.

a commiſeranteis b Illyrici, & Illyrii. c carinanteis d miles e ſicilibus

lumniandique anſam arripiunt, ut apud D. Hieronymum ad Pammachium; *Qui inimicus eſt, etiam in ſcirpo nodum quaerit: amicus quoque prava recta judicat.* Huic adagio ſimillimum illud eſt, quod apud nos vulgò circumfertur, *In ovo pilum quaerere.*

NEQUE, UT AJUNT, MU FACERE AUDET] Lucilius,

Nec laudare hominem, neque mu facere unquam,

Sed fortaſſe pro *mu mut* reponendum eſt. Nam Appulejus lib. II de Proverbiis haec eadem paenè Ennii verba referens ait, *Mut non facere audet.* Caelius Rhodiginus l. 24. c. 30. *mu facere* haeſitare, aut ſubvereri, & vix loqui audere interpretatur. Plautus eadem interjectione eſt uſus in Caeco, aut Praedonibus, ſed diverſâ ſignificatione,

Quis tu es, qui ducis me? mu, perii hercle? Affer eſt.

A *mu* autem videtur τὸ *muſſare* originem habuiſſe: nam, ut ait Varro, *Muſſare dictum eſt, quòd muti non amplius, quàm μῦ dicunt, à quo Idem dicit*, Ennium nimirùm intelligens, *Quod minimum eſt, neque, ut ajunt, μῦ facere audet.* Aliqui autem hanc interjectionem *Mu* canum propriam eſſe volunt, ſicut γρῦ porcorum, & ab illa mutire verbum, ſicut ab hac grunnire, quod Graeci γρύζειν dicunt, effluxiſſe: qui cùm exprimere volunt, ne minimam quidem voculam ad reſpondendum eſſe prolatam, communi proverbio dicunt Οὐδὲ γρῦ.

AD GENUA SE PROSTERNUNT] Pathos à corporis geſtu, quo ſibi hoſtium gratiam in calamitoſa fortuna concilient, & ad miſericordiam alliciant. Plutarchus in Marcello; προσπίπτουσιν αὐτῷ οἱ Συρακούσιοι μετὰ δακρύων δεόμενοι τὴν ὀργὴν τὴν εἰς αὐ- 228
τοὺς ἀφιέναι τοὺς παρόντας.

MERENTEIS, FLENTEIS] Ὁμοιόπτωτον. Idem, aut ſimilis verſus libro IV ad Heren. ſic habetur,

Flenteis, ploranteis, lacrumanteis, obteſtanteis.

ILLURICEI RESTANT SICEIS, SIBINEISQ.] Pompejus, *Sibinam appellant Illyrici telum venabuli ſimile.* In cujus aliquibus exemplaribus per *v Sybinis* ſcriptum eſt. Apud Graecos utroque modo pro venabulo συβίνη, & σιβύνη notatum legimus.

FODENTEIS] Vulnerantes.

SICILICIBU' LATEIS] Sicilices, ut idem ait Pompejus, ſunt haſtarum ſpicula lata.

DECEM COCLITES] Varronis locus l. 6. de ling. Lat. ità vulgò habetur, *Apud Ennium decem Coclites, quos montibus ſummeis*

S ripeis

Ripaeis fodere. ---

Oscitat in campeis caput à cervice revulsum; Ser. lib. 10. Aen.
Semanimesque micant oculi, lucemque requirunt.

ripeis fodere. Ab oculo Cocles quasi ocles dictus, qui unum habet oculum. Quocirca in Curculione est, De Coclitum prosapia te esse arbitror: nam hi sunt unoculi. Hinc μονόφθαλμον Charisius Coclitem interpretatur. Turnebus l. 1. ex antiqui codicis vestigiis putat in Varrone esse legendum, *scimus Riphaeis fodere.* Deinde addit; *Nam ad Riphaeos montes incolunt Arimaspi unoculi, quos (ut reor) Coclites appellat.* In his quidem montibus hujusmodi hominum genus aurea metalla fodiebant, quae à Gryphis custodiri proditum est. Admonet idem Turnebus, locum illum Plautinae Curculionis, à Varrone relatum, non ad Romanam Coclitum familiam, sed ad Arimaspos alludi. Tzetzes autem de celebri illo Coclite loquens, qui solus Porsennae impetum in Sublicio ponte substinuit, ait,

Κόκλιος ἐκαλεῖτο δὲ τῇ τῶν Ῥωμαίων γλώσσῃ
Ὅτι τὸν ἕνα ὀφθαλμὸν ἀπέβαλε πρὸς μάχην.

Servius in eo Virgilii versu l. 8.

——— *pontem auderet quòd vellere Cocles,*

ait; *Et modo Cocles in hoc homine, de quo dicit, proprium est nomen; in aliis appellativum. Nam luscos Coclites dixerunt Antiqui. Unde & Cyclopas Coclitas legimus dictos, quòd unum oculum habuisse perhiberentur.* Sed magis fortasse verisimile est Cocles potiùs à κύκλωψ derivari, quàm, ut ait Varro, *ab oculo cocles, quasi ocles dici.* Volunt enim Grammatici à dictionibus κύκλος, & ὤψ, Cyclopas appellari ob orbicularem oculum, quem in fronte habebant: & hinc paucis mutatis à Cyclops Cocles. Solent enim Latini loco duplicium Graecarum litterarum, quae dictionem terminant, *s* subrogare. Eadem ratione Scythae Arimaspos eos vocant, qui in Riphaeis montibus habitant, unumque oculum in fronte media habent, ab *arima*, quod, ut in Thalia refert Herodotus, illorum linguâ unum significat, & *spu*, hoc est, oculum. De his mentionem fecit Damastes Sigiaeus in libro de Gentibus, Isigonus Nicaeensis, Ctesias, Onesicritus, Polystephanus, Hegesias, & Aristeas Proconnesius ἐν τοῖς Ἀριμασπείοις ἔπεσιν. Scripsit 229 enim hic heroico carmine tribus libris Arimasporum Hyperboreorum historiam, cujus sex versus referuntur à Longino in libello περὶ ὕψους.

QUES MONTIBU'] *Ques* pro *qui* prisca vox, quam, ut ait Charisius l. 1. novitas abdicavit. Cato 2. Orig. *Quescunque Romae regnavissent.*

RIPAEIS] Scribendum est Servii auctoritate in l. 9. Aen. Riphaeis cum adspiratione. Ita enim ille inquit; *Nam ecce, Ripaei montes Arcadiae non scribuntur cum adspiratione, quam addimus, cùm Riphaeos montes Scythiae significamus.* Sed id non videtur strictè observatum. Nam in pervetusto Glossario manu scripto *Ripaeis* in hac significatione offendimus.

OSCITAT IN CAMPEIS CAPUT A CERVICE REVULSUM.] Caput cùm à cervice abscinditur, non modò videtur oscitare, sed verbum id, quod antè proferebat, articulatim saepè repetere. Aristoteles autem l. 3. de part. animal. quoniam id sibi non verisimile visum est, quodam modo eos arguit, qui illud Homeri carmen in hunc sensum afferunt,

Φθεγγομένη δ' ἄρα τοῦγε κάρη κονίῃσιν ἐμίχθη.

Lucretius l. 3.

Et caput abscissum calido, viventeque trunco
Servat humi vultum vitalem, oculosque patenteis;
Donec relliquias animaï reddidit omneis.

Postremam Enniani carminis partem surripuit Maro extremo Georgicorum,

Tum quoque marmorea caput à cervice revulsum.

Et l. 3. Aen. *Avulsumque humeris caput* --

SEMANIMESQ. MICANT OCULI, LUCEMQ. REQUIRUNT] Pathos ab habitu morti proximo.

--- caput caderet sola tuba peregit,
Et praeeunte viro raucus sonus aere cucurrit. Lact. l. 11. Theb.

O domus [a] Ancei, heu quàm dispari domino dominaris. Cic. l. 1. de Off.

O Tite, tute Tati, tibi tanta, Tyranne, tulisti. Isid. lib. 1. cap. 35.

a antiqua

ximo. Integrum hunc versum Varro Atacinus in suum poëma transtulit. Virgilius autem l. 10. παρωδήσας ait,

Semanimesque micant digiti, ferrumque retractant.

Lucretius l. 6.

Semanimum corpus dixit.

Caput caderet sola tuba peregit] Refert hunc locum Lactantius explicans illud Statii l. 11. Theb.

—— fugit in vacuas jam spiritus auras;
Jam gelida ora tacent: carmen tuba sola peregit.

Tubas verò, & tibias in funeribus adhiberi solitas, ex Poëtis liquet. Virgilius de Pallantis funere l. 11.

It caelo clamorque virûm, clangorque tubarum.

Statius l. 6. Theb.

Cùm signum luctus cornu grave mugit adunco
Tibia, cui teneros suetum deducere manes
Lege Phrygum moestas ——

Ovidius,

Tibia funeribus convenit ista meis.

O domus Ancei heu quam dispari] Cicero hujus carminis auctorem non memorat, sed à multis existimatur Ennii esse. In omnibus autem, quos hactenus vidi,
230 Ciceronis codicibus, *O domus antiqua*, habetur. Gabriel Faërnus affirmat se in pervetusto exemplari scriptum invenisse, *O domus Anti quàm dispari.* Ex quo loco conjicio in voce *Anti*, *t* littera in *c* mutata legendum esse, *O domus Anci*, cùm ejus nomen ob singularem virtutem, & res gloriosè gestas, celeberrimum in posteros extiterit. Hoc carmen videtur quasi proverbii loco jactatum, cùm res in pejus ruunt, temporaque, & dominationes, cum morum corruptione, non servatâ justitiâ, commutantur: utporè cùm post prudentis alicujus viri obitum, qui nullum unquàm in administranda Repub. praetermisit officium, jura refrixerint, & omnia successoris arbitrio, non ratione, aut consilio fiant. Ciceronis verba l. 1. Off. sunt; *Aliter ampla domus dedecori domino saepè fit, si est in ea solitudo, & maximè si aliquando alio domino solita est frequentari. Odiosum est enim, cùm à praetereuntibus dicitur; O domus antiqua, heu quàm dispari dominare domino. Quod quidem his temporibus in multis dicere licet.* Idem in 2. adversus M. Antonium; *O tecta ipsa misera! quàm dispari domino (quamquam quomodo iste dominus?) sed tamen quàm à dispari tenebantur! Studiorum enim suorum M. Varro voluit esse illud, non libidinum diversorium.* Ad hoc etiam videtur respexisse Auctor illius Orationis, quae Sallustrii nomine in M. Tullium circumfertur; *Domum ipsam tuam vi, ac rapinis funestam tibi, ac tuis comparasti: videlicet, ut nos commonefacias, quàm conversa sit Resp. cùm in ea domo habitares homo flagitiosissime, quae P. Crassi viri Consularis fuit.* Anci autem domus, ut Paullus ex Festo, & Festus ex Verrio tradit, portae Sanquali proxima fuit. In hoc autem versu necesse est, ut palimbacchius in medio pro dactylo admittatur.

O Tite, tute Tati] Auctor ad Herennium, ubi admonet vitandam esse ejusdem litterae repetitionem, hunc versum refert absque Auctoris indice. Sed ex Isidoro, & Prisciano Ennii esse cognovimus. Donatus itidem, [l. 1. c. 35. l. 10, & super 12. vers. Virg. l. 2.] ubi de Schematibus loquens definit Paromoeon esse, quando ab iisdem litteris diversa nomina

O Tite, siquid ego [a] adjuro, curamve levasso; Quae nunc te coquit, & versat sub pectore fixa, Et qua deprimeris frustra, noctesque diesque Ecquid erit praemii? --- — Cic. de Senect.

--- ille vir haud magna [b] in re Sed fidei plenus --- — Idem Ibid.

O patria, ô Divûm domus Ilium, & incluta bello — Serv. lib. 2. Aen.

Simia quàm turpis simillima bestia nobis. — Cic. l. 1. de Nat. Deor.

a adjuto b cum re

sumuntur, hunc etiam versum adducit. Cui similis ille est, quem ex nescio quo profert Diomedes,

Machina multa minax minitatur maxima muris.

O TITE SI QUID EGO] Cicero haec Ennii verba, quibus ille Titum Flaminium amicum suum alloquebatur, ad T. Pomponium Atticum convertit: quorum sensus est, Quam ego mercedem consequar, si animi tui molestias, atque solicitudines, quae te vehementer angunt, levavero?

ADJURO] Pro adjuvero. Sic etiam Terentius, *adjurit* pro *adjuverit*.

CURAMVE LEVASSO] Prisca locutio pro *levavero*. Eodem modo Festus *amasso* pro *amavero*, & *caelassis* pro *caelaveris*, explicat.

QUAE NUNC TE COQUIT] Cura, ut ait Varro l. 5. de ling. Lat. dicta est, quod cor urat. Ad quam etymologiam videtur Ennius his verbis respexisse. Unde Virgilius
231 lib. 7.

Femineae ardentem curaeque iraeque coquebant.

Quâ translatione passim utimur, cùm aliquid nos vehementer solicitat. Cicero ad Atticum l. 5. *Tua profectio spem meam debilitat, ac me illud quidem modò coquit.*

ET QUA DEPRIMERIS FRUSTRA NOCTESQ. DIESQ.] Fulvius Ursinus asserit in M. Tullii libro, qui apud se est, Pomponii Laeti manu exarato, ità integrum hunc versum haberi, qui in multis exemplaribus omnino deficit: sed ejus tantùm prior pars in aliquibus impressis, & in vetustissimis manuscripis legitur.

ILLE VIR] Aliqui hunc versum teliambum esse volunt, & hoc modo legunt,

Ille vir haud magna in re sed plenu' fidei.

Beda tamen asserit *fidei* penultimam propriè produci, cùm verò corripitur, poëticâ licentiâ fieri.

HAUD MAGNA IN RE] Hâc elocutione suorum bonorum tenuitatem, atque angustiam exprimit Ennius, quâ etiam suam Horatius l. 1. Epist.

Me libertino natum patre, & in tenui re
Majores pennas nido extendisse loquêris.

SED FIDEI PLENUS] Cicero in Oratione pro Rege Ptolemaeo, *Difficilis ratio belli gerendi, at plena fidei, plena pietatis.*

O PATRIA, O DIVUM DOMUS] Plautinus Servus in Bacchid. ad hunc versum festiviter allusit.

O Troja, ô patria, ô Pergamum, ô Priame peristi senex.

Maro autem ità transtulit l. 2. Aen.

O patria, ô Divûm domus Ilium ——

SIMIA QUAM TURPIS SIMILL. BESTIA NOBIS] Q. Serenus de Simiis loquens se Ennii simiam hoc versu praebuit,

Sive homo, seu similis turpissima bestia nobis
Vulnera dente dedit ——

Maximè quidem simiae forma ad hominum simi-

Vulturis in ſilveis miſerum mandebat homonem, Priſc. lib. 6.
Heu quàm crudelei condebat membra ſepulchro.

ſimilitudinem accedit, non ſolùm digitis, unguibusque quorum alia animalia ſunt expertia, verùm etiam praeter genitale, caeteris omnibus humani corporis partibus. Quapropter priſci illi anatomes periti, priuſquàm humana cadavera diſcerpere auſi eſſent, ſimias incidebant. In has beſtias Cercopes mutatos fuiſſe, Poëtae commenti ſunt: de quibus Ovid. lib. penultimo majoris operis;

Inarimen, Prochytenque legit, ſterilique locatas
Colle Pithecuſas, habitantum nomine dictas.
Quippe Deûm genitor fraudem, ac perjuria quondam
Cercopum exoſus, gentisque admiſſa doloſae
In deforme viros animal mutavit, ut iidem
Diſſimiles homini poſſent, ſimilesque videri.

232 Confirmat Xenagoras apud Suidam, & Harpocrationem, Cercopas ἐς πιθήκους mutatos fuiſſe, & ab eis Pithecuſam eſſe appellatam. Eſt autem haec Tyrrheni maris inſula in ſinu Puteolano, quam Plinius l. 3. c. 6. vult, non ità à ſimiarum multitudine dictam fuiſſe, ſed à figlinis doliariorum. Notum eſt Graecè πίθος dolium appellari. Eadem alio nomine, ſed non diverſâ ratione Inarime quoque dicitur, ab Arimis, quo nomine Etruſci ſimias vocant. Aeſchiron verò in Epheſſidis ait, eas inſulas quondam Gigantes incoluiſſe, qui cùm à Jove, in quem impiè irruerant, ſuperati eſſent, is immania eorum dorſa inſularum pondere compreſſit, ſimiisque incolendas permiſit. In eam quoque beſtiam, ut Plato in extremo de Repub. ait, Therſites mutatus fuit, in quem, quoniam Homerus non modò impuriſſimis moribus, ſed omnium, qui ad Trojam profecti erant, turpiſſimum depinxit, meritò Plato tàm deformem μεταμόρφωσιν commentus eſt: unde Lycophron πιθηκόμορφον appellavit. Et quoniam ſimiae mirum in modum hominum geſtus, actionesque ſtudent imitari, Myniſcus Callipidem hiſtrionem, & Demoſthenes Aeſchinem, nimiâ corporis motione geſtientes, Simias appellarunt.

Vulturis in silveis] Vultur avis notiſſima eſt, quae humana cadavera avidiſſimè appetit. Unde pulcherrima tranſlatione in eos, qui haereditatem inhianr, dictum eſt, *Vultur es, cadaver expecta.* Ad quod reſpiciens Martialis ait,

Cujus vulturis hoc erit cadaver?

Hinc etiam qui ſeditiones excitant, ut civium cruore ſe expleant, Vulturii dicuntur. M. Aemilius Scaurus in actione 2. contrà Q. Caepionem; *Nefarius*, inquit, *Vulturius, patriae parricida.* Cicero in Piſonem, *provinciae Vulturius.* Plautus in Trinumo pro turpis lucri avido, ac rapaci admodùm accepit,

Tum autem ſunt alii, qui te volturium vocant:
Hoſtes ne, an cives comedis, parvipendere.

Obſervat Chariſius l. 1. Virgilium vultur, ut turtur dixiſſe, Ennium verò vulturus, cujus verſum ità legit,

Vulturus in ſpineto ſupinum mandebat homonem.

Servius autem ſic l. 6. Aen.

Vulturus in campo miſerum mandebat homonem.

Miserum mandebat] Vulturis naturam explicat, qui nihil è terra editum edit. Sed cur ex hominibus, aliisque animantibus oculos praecipuè appetat, Antonius Liberalis in ſua μεταμορφώσεων συναγωγῇ hiſtoriam refert.

Homonem] Priſcianus tradit l. 1. Vetuſtiſſimos homo homonis, & huminem pro hominem dixiſſe. Aliqui verò, *Homonem* proprium viri nomen eſſe cenſent. Aliis placet *hominem*, aliis *hemonem* ſcribendum eſſe: nam, ut ait Feſtus, Hemona huma- 233
na, & hemonem hominem dicebant.

Crudeli condebat membra sepulchro] Eleganti ſanè tranſlatione pro crudeli ſepulchro Vulturis corpus intelligit,

Buteo, Sanqualis, Immusculus, Aqquila, Vultur. Parrhasius.

Cum somno sese [a] exsiccat Romana juventus. Lact. lib. 5. Theb.

Hos pestis necuit, pars occidit illa duellis. Prisc. l. 9.

Cum veter occubuit Priamus sub Marte Pelasgo. Idem lib. 3.

a excibat

in quo miseri illius membra condebantur. Quae quidem translatio Dionysio Longino, ut nimis poëtica, in soluta oratione minimè congruere videtur. Irridet enim in libello de sublimi Orationis genere Leontinum Gorgiam quia Xerxem Persarum Jovem, & Vultures viva sepulchra dixerit. Graeca illius verba hujusmodi se habent; *Ταύτῃ καὶ τὰ τοῦ Λεοντίνου Γοργίου γελᾶται γράφοντος, Ξέρξης ὁ τῶν Περσῶν Ζεὺς, καὶ γύπες ἔμψυχοι τάφοι.* Quae verba Dominicus Pizimentius, fortasse mali exemplaris fide deceptus, perperàm intellexit. Ex hoc autem Longini loco comprehendi potest, Hermogenem in 1. libro *περὶ ἰδεῶν* Gorgiam intellexisse, cùm ait; *παρὰ δὲ τοῖς ὑποξύλοις τουτοισὶ σοφισταῖς πάμπολλα εὕροις ἂν, τάφους τε γὰρ ἐμψύχους τοὺς γύπας λέγουσιν, ὧν πέρ εἰσι μάλιστα ἄξιοι.* Hùc videtur respexisse Lucretius, cùm de feris homines dilaniantibus loquitur l. 5.

Viva videns vivo sepeliri corpora busto.

Tradit Antigonus in congerie *παραδόξων ἱστοριῶν*, Nunquàm neque vulturis pullum, neque nidum cuiquam visum esse: qua propter Herodotus Brysonis Sophistae pater existimavit, eos ab editiori aëris regione delabi; & in eminentissimis rupibus, atque inaccessis incubare.

BUTEO, SANQUALIS, IMMUSCULUS, AQQUILA, VULTUR] Admonet Parrhasius ità hunc versum apud Festum legendum esse in dictione Alites; in quo ille observat, Ennium primam in *Aqquila* produxisse geminatione litterae *q*. Buteonem Aristoteles Hist. Anim. l. *9*. c. *36*. inter accipitrum genera numerat: quem Graeci à trium testium numero *τριόρχην* appellant; eique in auguriis primas partes Phoemonoë Apollinis filia dedit.

SANQUALIS] Hanc avem Massurius Ossifragam esse existimavit: alii verò Ossifragae pullum.

IMMUSCULUS] Immusculum, sive Immussulum, ut in Plinio l. 10. c. 7. & Arnobio l. 7. legitur, quidam Vulturis pullum esse volunt, alii verò Aquilae, priusquàm cauda albicet.

CUM SOMNO SESE EXSICCAT] Lactantius Papinii interpres explicans illud carmen l. 5. Thebaid.

Et nox, & cornu fugiebat somnus inani,

ait; *Inani cornu idcircò dixit, quia illud noctis tempore totum diffuderat, quod idem Poëta superiùs manifestiùs asseruit dicens,*

—— cornu perfuderat omni.

quare arbitror hoc loco Ennium aliqua de augurali disciplina attigisse, nam sic à pictoribus simulatur, ut liquidum somnium è cornu super dormientes videatur effundere. Sic Ennius, Cùm somno sese exsiccat &c. Hunc verò liquorem ex Lethaeo flumine hauriri existimo. Virgilius l. 5.

Ecce Deus ramum Lethaeo rore madentem, 234
Vique soporatum Stygia super utraque quassat
Tempora ——

Sed Silius aliter sentire videtur, cùm ait lib. 10.

Per tenebras portat medicata papavera cornu.

HOS PESTIS NECUIT, PARS OCCIDIT ILLA DUELLIS] Hoc est, exercitus pars pestilentiâ absumpta est, pars pugnando interiit. Duellum pro bello dixerunt Veteres, quòd, ut ait Pompejus, duabus partibus de victoria contendentibus dimicetur.

CUM VETER OCCUBUIT PRIAMUS] *Veter* prisca vox, unde veterior apud Plautum

in

Pandite [a] sulti genas, & corde relinquite somnum.	Fest. *Genas & sultis.*
Contempsit fontes, quibus exerugit aquae vis.	Vetus Gram.
Unde habeas quaerit nemo, sed oportet habere.	Juven. Satyr. 14.
Perque fabam repunt, & mollia crura reponunt.	Serv. lib. 3. Georg.
Civeis Romanei tunc facti sunt Campanei.	Censor. de Die natal.

[a] sultis

in Bacchid. & veterrimus, ut Caper affirmat, derivatur.

Sub Marte Pelasgo] Metonymia. Hoc est, cùm Graeci extincto Priamo victoriâ potiti sunt.

Pandite sultis] Pro *si vultis* antiquo more. Plautus Sticho,

Facite sultis, nitidae ut aedes meae sint ——

Idem Poenulo,

Domos abeamus nostras sultis nunc iam.

Genas] Genas pro palpebris posuit, ut infrà,

Imprimitque genae genam ——

Aliquando genae malas significant: quas à feminis radi, lege XII Tabularum prohibitum est; quoniam, ut tradit Plinius l. 11. c. 37. in eis pudoris sedem esse, vetustas existimavit. Pacuvius,

Nunc primùm opacat flore lanugo genas.

Virgilius similiter l. 8. pro ea parte, unde primùm barbae pili erumpunt, accepit,

Tum mihi prima genas vestibat flore juventa.

Contempsit fonteis, quibus exerugit aquae vis] Incertus Grammaticus, atque pervetustus ex Bibliotheca Carbonaria asserens, eructo verbum ab erugo principali derivare, hunc Ennii versum adducit.

Unde habeas quaerit nemo] Juvenalis Satyr. 14.

—— *illa tuo sententia semper in ore*
Versetur Diis, atque ipso Jove digna, Poëtae;
Unde habeas, quaerit nemo, sed oportet habere.

Consentiunt omnes hunc versum ex Ennio esse petitum: quem tamen arbitror, non id praecipere, sed eos potiùs, qui id faciunt, accusare: nam, ut hoc senario Menander admonet, Victus undique est acquirendus, praeterquàm ex malis,

Βίον πορίζου πάντοθεν, πλὴν ἐκ κακῶν.

Cui concinit illud Antiphanis, qui ait, Lucra malè quaesita breves quidem parere voluptates, longam autem deinde tristitiam;

Τὰ πονηρὰ κέρδη τὰς μὲν ἡδονὰς ἔχει
Μικρὰς, ἔπειτα δ᾽ ὕστερον λύπας μακράς.

De qua re plura retulimus in explicatione 235
proverbii, *Lucrum malum aequale dispendio.*

Perque fabam repunt, et mollia crura reponunt] Servius explicans illud Maronis l. 3. Geor.

Continuò pecoris generosi pullus in arvis
Altiùs ingreditur, & mollia crura reponit,

ait, Ennium de gruibus ea dixisse. Julius Caesar Scaliger l. 5. Poët. *mollia crura*, non rigidè protenta interpretatur; sed, quod Aristoteles dicit, *ὑγρά.*

Civeis Romanei tunc factei sunt Campanei] De quibus nunc Poëta intelligat, non facilè intelligi potest. Nam Livius lib. 8. ab Urbe condita ait, *Campanis equitibus, honoris caussâ, quia cum Latinis rebellare noluissent; Fundanisque & Firmianis, quòd per fines eorum tuta, pacataque semper fuisset via, civitas sine suffragio data. Cumanos, Suessulanosque ejusdem juris conditionisque cujus Capuam, esse placuit.* Paterculus tradit libro 1. Sp. Posthumio, Veturio Calvino Coss. Campanis datam esse civitatem, partique Samnitium sine suffragio. Constat autem diversis temporibus, ac occasionibus Campanos ferè omnes

Nos sumu' Romanei, qui fuvimus antè Rudinei. — Cic. l. 3. de Orat.

Omneis mortaleis sese laudari exoptant. — D. Augu. l. 13. de Trin.

Forteis Romanei, quanquàm Caelus profundus. — Non. *Caelum.* Charis. l. 1.

Quòm illud, quo jam semel est imbuta veneno, — Fest.

Imprimitque genae genam -- — Ser. lib. 6. Aen.

It nigrum campeis agmen -- — Idem lib. 4. Æn.

omnes civitate donatos: ità igitur Consul post Cannensem cladem apud Livium libro 23. Campanos alloquitur; *Civitatem nostram magnae parti vestrûm dedimus, communicavimusque vobiscum, itaque communem vos hanc cladem, quae accepta est, credere, Campani, oportet, communem patriam tuendam arbitrari esse.* Demum idem libro 38. refert Campanos à Romanis impetrasse, ut eis Romanas uxores ducere liceret.

Nos SUMU'] Apud Ciceronem in 3. de Oratore, ubi ex pluribus unum intelligi demonstrat, ità habetur hic versus,

Nos sumu' Romanei, qui fuimus Rutulei.

Sed Lipsius Antiq. lect. l. 5. c. 2. ex verbis illis Ciceronis pro Archia; *Ergo illum, qui haec fecerat, Rudium hominem majores nostri in civitatem receperunt*, rectè existimat, Ennium de se ipso hunc versum pronunciasse, praedicantem beneficium acceptae civitatis Romanae. Deinde addit; *Quod si est, quis haerebit, quin emendandus sit, -- qui fuimus Rudii. Nam ex Ciceronis verbis clarum est de uno solo intelligi.* Mox sequitur; *Annotat doctissimus Lambinus in antiquis esse, -- qui fuimus antè Rutilli, ex quo suspicio est, ne fortè scribendum sit, - qui fuvimus antè Rudaei, versu Heroico. Nam Strabo lib. VI disertim Ennii patriam Rodacos nominat.* Nos autem Ausonii lectionem sequuti *Rudini* scripsimus.

OMNEIS MORTALEIS SESE LAUDARI EXOP.] Similis Ciceronis locus pro Archia; *Trahimur omnes studio laudis, & optimus quisque maximè gloriâ ducitur.* Hinc Simonides apud Xenophontem in Hierone, sive Tyrannico dixit, Nihil laudibus esse auditu jucundius. D. Augustinus eodem loco, quo hunc versum Ennii protulit, adducit ex Mimo quopiam;

Laudari omnes vultis, nemo vestrûm vult vituperari.

CAELUS PROFUNDUS] Caelum virili, & 236
neutro genere Veteres pronunciarunt. Virgilius reciprocâ translatione modò caelum profundum, modò altum dixit.

QUOM ILLUD, QUO JAM SEMEL EST IMBUTA VENENO] In Festi fragmentis Florentiae editis habetur hic Ennii versus; cujus nec ullum quidem in aliis, qui hactenus prodierunt, vestigium apparebat: &, ni fallor, positus erat in dictione *Venenum*, ut declararetur praeter vulgatam veneni significationem, eo nomine contineri omne, quod adhibitum, ut ait Cajus lib. 4. ad legem 21. Tabular. naturam ejus, cui adhibitum esset, mutat. Quare Festi rimulam ità explendam censeo, *Venenum dicebant Antiqui, cujus color inficiendo mutatur, ut Ennius cùm ait, Quòm illud, quo jam semel est imbuta veneno.* In qua significatione Virg. 2. Georg.

Alba nec Assyrio fucatur lana veneno.

Nec aliò arbitror Horatium respexisse, cùm ait l. 1. Epist.

Quo semel est imbuta recens servabit odorem Testa diu ——

IMPRIMITQ. GENAE GENAM] De dormiente, ut ait Serv. l. 6. Aen. ab Ennio dictum est.

IT NIGRUM CAMPEIS AGMEN] Attius id

Non

Non decet muſſare bonos - - Feſt. *Muſſare.*

Quinctu' pater quartùm fit Conſol - - Agell. l. 10. c. 1. Non. *Quartum.*

Idem campus habet - - Cic. Ora tore.

Gnateis parce tuis - - Serv. l. 10. Aen.

- - ſtant polvere campei, Porph. l. 1. Car. Ode 9.

- - [a] tergum igitur ſagu' pinguis opertàt. Non. *Sagus.*

- - equitum celeriſſimus - - Chariſ. l. 1.

- - runata recedit. Feſt. *Runa.*

a tergius & tergus

primùm de Indis dixit, deinde Ennius de Elephantis, poſtremò Virgilius de formicis l. 4. Aen.

It nigrum campis agmen, praedamque per herbas
Convectant calle anguſto ———

NON DECET MUSSARE BONOS] Scaliger legit, *Nanque decet muſsare bonos.* Feſtus hoc loco *muſſare* tacere exponit. Propriè verò, ut ait Donatus in explicatione loci illius Terentii in Adelphis,

——— *muſſitanda injuria adoleſcentium eſt, muſſare, ſive muſſitare, eſt diſſimulandi cauſsâ tacere; dictum vel à muto, vel ab m, quae littera eſt preſsae, ac ferè nullius vocis: adeò ut ſola omnium cùm inter vocales inciderit atteratur, atque ſubſidat. Hinc Virgilius* l. 12.

——— *muſsat Rex ipſe Latinus.*

IDEM CAMPUS HABET] Scaliger in Catullianis Annotationibus enarrans locum illum,

Pinea conjungens inflexae texta carinae,

explet ex Schedis Servii nondum vulgatis hunc Ennii verſum,

Idem campus habet textrinum navibu' longeis.

Ubi praeclarè adnotat, Veteres texere naves dixiſſe; & textrinum locum, in quo naves fabricabantur. Ovidius,

Texitur & coſtis panda carina ſuis.

Silius,

Flumineam texit, quâ transvehat agmina, claſſem.

Quibus addi poteſt locus ille apud Ciceronem l. 10. de Divin. in Oratore, & l. 8. ad Att. ejuſdem, ut opinor, Ennii,

Jamque mari magno claſſis cita
Texitur ———

GNATEIS PARCE TUEIS] Protheſis. Haec eadem verba in 10. Aeneidos Maro transtulit; in quo loco ait Servius, *Parce ſecundùm Antiquos ſerva, ut apud Lucilium, & Ennium, Gnateis parce tuis.* 237

STANT POLVERE CAMPEI] Hoc eſt pleni ſunt. Sic Maro l. 12.

——— *jam pulvere caelum Stare vides* ———

Homerus in eadem ſignificatione Iliad. β.

——— ποδῶν δ' ὑπένερθε κονίη
Ἵστατ' ἀειρομένη ———

Et Iliad. ψ.

——— ὑπὸ στέρνοισι κονίη
Ἵστατ' ἀειρομένη ὥστε νέφος ἠὲ θύελλα.

Siſenna libro 9. *Caelum caligine ſtat.* Caecilius Syracuſis,

Hic amet, familiae fame perexit, ager ſtet ſentibus.

Lucilius, ——— *ſtat ſentibu' fundus.*

Et Titinius Veliterna,

——— *fundi ſtabunt ſentibus.*

RUNATA RECEDIT] In Feſti compendio,

ꕤ

-- pausam fecêre fremendi. — Varro l. 6. de lin. Lat.

ꕤ

-- furentibu' venteis. — Ser. lib. 1. Aen.

ꕤ

-- de moeris res gerit Opscus. — Fest. *Ostum.*

ꕤ

-- divûm domus altisonum cael. — Auson. Monosyll.

ꕤ

-- coenacula maxima caelei. — Tert. adver. Valentin.

ꕤ

-- Poeni stipendia pendunt. — Var. l. 4. de lin. Lat.

ꕤ

-- divûmque hominumque Pater rex. — Idem ibid.

ꕤ

-- Patrem divûmque hominumque — Cic. l. 2. de Nat. Deor.

ꕤ

-- endo suam do. — Auson. Monosyll.

seu potiùs in magno illo rei litterariae dispendio Paullus ait, Runam genus teli significare; & dictionem illam *runata* pilata exponit.

Pausam fecere fremendi] Pausam à Graeca voce παῦσις derivari, non dubium est. Lucilius l. 1. Satyr.

Haec ubi dicta dedit, pausam facit ore loquendi.

Plautus in Rudente,

Aliquando osculando meliùs est, uxor, pausam fieri.

Idem in Poenulo, *Ego pausam feci.* Quadrigarius in 1. Annalium, *Pugnae facta pausa est.* Fremere autem Leonum proprium videtur, originemque habet à Graeco βρέμειν β in Latinum *f* mutato. Catullus in Atti de Leone loquens,

Vadit, infremit, refringit virgulta pede vago.

Inde ad homines translatum, ut in hoc loco. Virgilius l. 1. Aen.

—— omnes simul ore fremebant.

Furentibu' venteis] Servius in illo Maronis l. 1. Aen.

—— loca foeta furentibus Austris,

Legerat, inquit, *apud Ennium, furentibu' venteis. Sed quasi asperum fugit, & posuit Austris pro ventis.*

De moeris res gerit Opscus] Synecdoche unus pro multis. Observat Verrius hujus carminis auctoritate Veteres pro Oscos, Opscos dixisse.

Caenacula maxima caeli] Pindari aemulatio, qui in Isthmiis οὐρανοῦ σταθμοὺς dixit. Refert hoc acroteleution Tertullianus adversus Valentinianos, ubi omnium primum Ennium inquit id simpliciter pronunciasse elati situs nomine, vel quia Jovem illic epulantem legerat apud Homerum. In Plauti Amphitruone Juppiter ait,

In superiori qui habito caenaculo.

Divumq. hominumq. Pater rex] Varro l. 4. de ling. Lat. mox, ubi hunc locum refert, addit; *Pater, quòd patefaciat omnia, & ipsum semen: nam tum est con-* 238
ceptum, & inde cùm exit, quod oritur. Valerius Soranus Jovem Regum, & Deorum progenitorem appellavit,

Juppiter omnipotens rerum, Regumque Deûmque

Progenitor, genitrixque Deûm, Deus unus, & omneis.

Pater divumq. hominumq.] Hemistichium ex Orpheo, & Homero sumptum,

—— πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε

Endo suam do] Pro domum Homeri imi-

-- & vertunt crateres ahenos. Serv. lib. 9. Aen.

-- ſanctosque poëtas. Cic. pro Archia.

-- quem non virtutis egentem. Ser. lib. 11. Aen.

-- vita illa dignu' locoque. Cic. Orat. Victorin. de rat. Metror.

-- Saturno ſancte creare. Ser. 10. Aen.

-- noſtri ceſſêre parumper. Hirtius de Bello Hiſp.

-- Vulſculu' perdidit Anxur. Feſt. *Anxur.*

imitatione, qui δῶ pro δῶμα dixit. Auſonius dé Ennio loquens ità refert hunc locum,

Et cujus de more quod aſtruit endo ſuam do.
Chariſius l. 4. ubi de apocope loquitur, eundem locum affert, qui ità depravatè legitur, *tendo ſuam, hoc eſt, modum* pro *endo ſuam do, hoc eſt, domum.* Probus de eadem figura agens adducit ex innominato Auctore, *nanque ſuam do.*

ET VERTUNT CRATERES AHENOS] Virgilius l. 9.

—— fuſique per herbam
Indulgent vino, & vertunt crateres ahenos.

Ubi notat Servius ex Ennio illum hemiſtichium deſumptum.

SANCTOSQ. POETAS] Cicero pro Arch. *Quare*, inquit, *ſuo jure noſter ille Ennius ſanctos appellat poëtas, quòd quaſi Deorum aliquo dono, atque munere commendati nobis eſſe videntur.* Tacitus in Dialogo de Orat. Creditum eſſe ait, poëtas Deorum reſponſa proferre, & eorum epulis intereſſe.

QUEM NON VIRTUTIS EGENTEM] Virgilius l. 11.

—— quem non virtutis egentem
Abſtulit atra dies ——

Item l. 8. *—— non te rationis egentem.*
Lucretius lib. 4.

—— tamen praeſtat rationis egentem.

VITA ILLA DIGNU' LOCOQUE] Cicero nec in Oratore, ubi hoc hemiſtichium exempli cauſſâ poſuit, Auctorem nominat, nec in 2. Tuſculana, ubi ità integrum refert verſum,

Samnis ſpurcus homo vita illa dignu' locoque.

Sed in libro de Opt. gen. Orat. Lucilio manifeſtè tribuit: eidemque etiam Nonius duobus in locis. Victorinus verò in Commentario de metrorum ratione ex Ennio retulit, à quo veriſimile eſt, Lucilium, ut ſaepè alias, eſſe mutuatum.

SATURNO SANCTE CREATE] Jovem intelligit, quem Homerus Ὀδυσ. ι. Κρονίδην, & Pindarus Olymp. Od. 1. Κρόνου παῖδα appellarunt: quorum imitatione Andronicus, *Pater noſter Saturni filie.* Sanctum autem dixit; nam ſaepè Veteres in precationibus Deos ſanctos áppellarunt. Cic. 2. Philipp. *prò ſancte Juppiter.*

VULSCULU' PERDIDIT ANXUR] *Anxur vocabatur*, ut ait Feſtus, *quae nunc Tarracina dicitur Volſcae gentis, ſicut ait Ennius, Vulſculu' perdidit Anxur.* Livius l. 4. *Anxur fuit, quae nunc Tarracinae ſunt: urbs prona in paludes.* Plinius l. 3. cap. 5. 239
Tarracina Volſcorum lingua Anxur appellatur. Strabo verò lib. 5. ait, Tarracinam anteà τραχινὴν vocatam fuiſſe, à loci ſcilicet aſperitate. Unde Flaccus l. 1. Ser. Saty. 5.

—— atque ſubimus
Impoſitum ſaxis latè candentibus Anxur.

Vulſculus autem pro *Volſculus* poſitus eſt.

-- perculsi pectora Poeni. Innom. Statii Interp.

-- fluctusque natanteis. Ser. lib. 6. Aen.

-- ubi mille rotam voluêre per annos, Idem ibid.

-- eia machaeras. Idem lib. 9. Aen.

-- succincti corda machaeris. Idem ibid.

-- spiras legionibu' nexunt. Fest. *Spiras.*

-- funduntque elateis naribu' lucem. Ser. lib. 12. Aen.

-- Reges odisse superbos. Cic. ad Att. lib. 2, & 6.

-- Viden' --- Ser. lib. 6. Aen.

Perculsi pectora Poenei] Hoc fragmentum mihi è Cosentia Fabius Aquinas misit: quod à quodam suo vetustissimo Statii interprete M. S. excerpsit: cujus nomen, cùm in illius libri principio, & fine multae desiderentur paginae, prorsus ignoratur. Constat tamen ex collatione non esse Lactantium.

Fluctusq. natanteis] Servius explicans Virgilianum illud l. 6.

Lethaeumque domos placidas quae praenatat amnem;

Exponit *praenatat* praeterfluit: moxque addit, *& contrarie dictum est; nam non natant aquae, sed nos in ipsis natamus. Ennium igitur sequutus est, qui ait, fluctusque natanteis.* Lucretius non dissimili modo l. 5.

Augebat mare manando, camposque natanteis.

Item,

Aëra permensus multum, camposque natanteis.

Ubi mille rotam] Servius enarrans Virgilii verba illa l. 6.

——— *ubi mille rotam voluere per annos*, ait, esse sermonem Ennii.

Eja machaeras] Eja, militum properantium clamor est, ut ait Servius in eo Virgilii versu l. 9. *Hostis adest, eja* ———

Spiras] Spiras Graeco more hominum multitudinem appellavit.

Funduntq. elateis naribu' lucem] De Solis equis loquitur, de quibus Lucilius apud Victorinum, *Efflantque elatis naribu' lucem.* Virgilius utriusque imitatione,

Solis equi, lucemque elatis naribus efflant.

Reges odisse superbos] Cicero bis in Epistolis ad Atticum l. 2, & 6. hoc acroteleution tacito Auctoris nomine, tanquàm satis cognito, retulit. Parrhasius existimat esse Ennii: quod etiam in suis in Ciceronem notis confirmat Fulvius Ursinus, asserens, in margine cujusdam Ciceronis libri à viro doctissimo cum manuscriptis collati, ità eum locum esse emendatum, *Ennianum illud gravitatem non contemnere, sed Reges odisse superbos:* pro quo vulgati codices habent, *Tibi autem valde solet in ore esse, Gravius autem, non contendere se, & Reges odisse superbos.* Simeon Bosius pro *Gravius* admonet legendum esse *Gavius*, Manutius *Granius.* Sed fortasse Poeta noster hoc loco de Tarquiniis loquebatur.

Viden'] *Den*, ut Servius l. 6. ait, *naturaliter longa est. Brevem tamen eam protulit Virgilius sequutus Ennium.*

Anio-

ꙋ

-- Anionem --- Idem lib. 7.

ꙋ

Dictator ubi currum insidit, pervehitur usque ad oppidum. Varr. l. 4. de lin. Lat.

ꙋ

Servius explicans illud Virgilii l. 1. Aen. *Consilia in melius referet*, ait, *Quia bello Punico secundo Juno placata (ut Ennius ait) coepit favere Romanis.* Quae verba sic in metrum digererem,

--- Juno placata favere Coepit Romaneis ---

ꙋ

Plinius lib. 18. c. 9. *Ennius antiquissimus vates obsidionis famem exprimens, offam eripuisse plorantibus libereis patres commemorat.* Quae verba ex Annalibus desumpta videntur; & nisi in dictione liberis trochaeus pro spondeo esset, ità Ennium scripsisse arbitrarer,

--- libereis plorantibus offam
Eripuêre patres ---

ꙋ

Anionem] Idem Servius super illud l. 7. 240 *gelidumque Anienem* ait, *Anio fluvius haud longè ab Urbe est: sed hic euphoniam sequutus est: Nam Ennius Anionem dixit juxtà regulam.*

Dictator ubi currum] Ait Varro l. 4. de ling. Lat. *Scripsit Poëta, Dictator ubi currum insidit, &c.* Turnebus pro Poëta Naevium intelligit, quoniam illius Poëtae Varro paullò superiùs mentionem fecerat. Sed in antiquorum quorundam exemplarium margine notatum est *Ennius*, quem etsi Varro non apertè nominaverit, tamen Poëtae appellatione κατ' ἐξοχὴν eundem intellexisse non est verendum: quandoquidem Cicero, ut diximus eum summum Poëtam appellavit. Haec autem verba cùm ad Romanorum historiam pertinere videantur, cùm aliis Annalium fragmentis conjunximus, quae quoniam transposita sunt, metro non constant; & ità fortasse disponenda sunt,

Insidit currum Dictator ubi, oppidum ad usq;
Pervehitur ——

Hos praeterea versus, quamvis suppresso Auctoris nomine adducantur, ex iisdem Q. Ennii Annalibus *esse censemus.*

ꙋ

Massili, portant juvenes ad littora, tanas. Donat. de Tropis.

ꙋ

Contremuit templum magnum Jovis altisonantis. Var. l. 6. de lin. Lat.

Contremuit templum magnum Jovis altitonantis] ὑψιβρεμέτου, quasi ab alto tonando strepens. Cicero l. 2. de suo Consulatu,

Expoliantur eos, & corpora nuda relinquunt. — Donat. de Barbar.

Marsa manus, Peligna cohors, festina virûm vis. — Idem de Schemat. Char. l. 4.

Vos etenim juvenes animum geritis muliebrem, — Cic. lib. 1. Off.
Illaque virgo virei ---

Nam pater altitonans stellanti nixus Olympo. Pacuvius apud Minutianum id epitheton Olympo tribuit,

Panditur intereà domus altitonantis Olympi. Lucretius l. 5. *Vulturno.* Rursus Cicero in Mario, Seneca in Hippolyto, *altisonum Jovem* dixerunt; Naevius, *altisonantem:* alii plerique *tonantem* simpliciter, quod ab augurali disciplina didicerant.

MARSA MANUS] Marsorum regio est parva quaedam Italiae portio in Apennini jugis ultra Picenum non longè à Samnitibus, ità appellata, sive à Marso Ulyssis, & Circês filio, sive à Marsya tibicine, qui ab Apolline victus ad eam regionem incolendam concessit, ibique regnavit; sive à quodam Liberi comite, eo nomine appellato, qui illis vitium usum demonstravit, & ob id beneficii memores ei statuam fecerunt, quam, ut tradit Isidorus lib. 9. Romani debellatis Marsis, tulerunt. Loquebatur fortasse Poëta de bello Sociali, quod & Marsicum appellatum fuit, quoniam à Marsis defectionis auctoribus, & praecipuè à Q. Propedio ipsorum Duce excitatum fuit.

FESTINA VIRUM VIS] Lucretius l. 6.
—— *fida canum vis.*
Virgilius l. 4. Geor. —— *odora canum vis.*

VOS ETENIM JUVENES] Milites mollitie
241 socordiáque torpentes increpat. Hinc videtur Maro illud expressisse l. 11.

Quis metus? ô nunquam dolituri, ô semper inertes
Tyrrheni, quae tanta animis ignavia venit?
Femina palantes agit, atque haec agmina vertit?
Quò ferrum? quidve haec geritis tela irrita dextris?

ANIMUM GERITIS MULIEBREM] Γυναικὸς φρένας. Sic Hector apud Homerum Iliad. δ. Diomedem fugientem increpat,

Νῦν δέ σ' ἀτιμήσουσι: γυναικὸς ἄρ' ἀντετέτυξο.

Idem quoque Poëta ignavum hujusmodi hominum genus exprobrandi caussâ muliebri nomine appellat. Facit enim Iliad. 7. Menelaum Graecos terga vertentes, tanquàm se viros esse oblitos, insectantem, non amplius esse Achivos, sed Achivas,

Ὤμοι ἀπειλητῆρες Ἀχαιΐδες οὐκ ἔτ' Ἀχαιοί.

Quod rursus Iliad. 2. sub Thersitis persona iteravit. Ex quibus locis non dubium est Virgilium illud imitatum l. 9.

O verè Phrygiae, neque enim Phryges, ite per alta
Dindyma ——

ILLAQ. VIRGO VIRI] Virilem animum muliebri opponit. Vir enim hîc non sexus, neque aetatis, sed virtutis, & fortitudinis vox est: cujus quidem quid proprium sit, in oratione quadam apud Sallustium his verbis M. Lepidus ostendit; *Est nè viris reliqui aliud, quàm solvere injuriam, aut mori per virtutem? quoniam quidem unum omnibus finem natura, vel ferro septis statuit.* Livius l. 2. *Bellum vobis indictum est, magno eorum malo, qui indixêre, si viri estis.* Eodem modo apud Homerum ἀνέρες ἐστέ. Virgilius l. 3. Aen.

Ecquid in antiquam virtutem, animosque viriles,

Ovid. in majore opere l. 13.

Arma ego femineis animum motura virilem
Mercibus inserui ——

Seneca in Agamemnone,

Animos viriles corde tumefacto geris.

Hinc proprio vocabulo mulier, quae virile animi robur praefefert, à viro composito nomine virago dicitur.

At

❧

At Romanus homo, tamen & ſi res benè geſta'ſt, — Idem lib. 3. de Orat.
Corde ſuo trepidat ---

❧

Optuma Caelicolûm, Saturnia magna dearum. — Priſ. lib. 1.

❧

O genitor noſter Saturne maxime divûm. — Idem ibid.

❧

--- ducuntur fortè ligati
Minturnienſeis --- — Victorin. de Carm. heroïco.

❧

--- & ſaxo cere, comminuit, brum — Donat. de Tropiſ. Ser. lib. 1. Aen.

❧

--- populoi Romanoi. — Victorin. de Orthogr.

At Romanus homo] Obſervat hoc loco Cicero Poëtam ex uno plures intellexiſſe. Sic etiam alibi Ennius,

—— *de moeris res gerit Opſcus.*

Tamen et si] Pro tametſi. Catullus, *Quae tamen etſi uno non eſt contenta Catullo.*

Ducuntur forte ligati Minturnienseis] Apud Victorinum haec verba perverſo ordine leguntur.

Et saxo cere, comminuit, brum] Πάθος à modo interficiendi, quem τμή- 242
σει figura exornavit: cujus proprium cùm ſit dictiones dividere, per eam oſtendere voluit in duas partes ſaxo caput diſciſſum fuiſſe. Qui locus in Servio manuſcripto Sertorii Quadrimani, ut mihi ipſe ſignificavit, apertè ex Ennio aſſertur.

TOMUS

TOMUS SECUNDUS

in quo continentur reliquiae

PHAGETICORUM, EPIGRAMMATUM, SCIPIONIS, EPICHARMI, ASOTI, SATYRARUM, PROTREPTICI, PRAECEPTORUM.

245 Libri hujus inscriptionem, & argumentum ex uno Appulejo intelligere possumus; à quo in Apologia, quam pro se edidit, adeò hujusmodi ἰχθυφαγικοὶ Ennii versus mendosi, ac faedè corrupti adducuntur, ut nec post Turnebi l. 21. Adver. c. 21. & Scaligeri doctissimorum virorum censuram, pristinae integritati restitui videantur. Appuleji igitur locus sic se habet, *Q. Ennii edes phagetica, quae versibus scripsit; innumerabilia piscium genera enumerat, quae scilicet curiosè cognorat.* Quae sanè verba, & inscriptionem, & argumentum indicant. Sed fortasse pro *phagetica phagesia* legendum est; quo nomine festa quaedam appellabantur, in quibus epulis potuque Veteres profusa hilaritate explebantur. Sed quoniam hi versus cum quibusdam Archestrati eandem videntur complecti sententiam, suspicor hunc librum, vel majorem ipsius partem Latinum hunc nostrum à Graeco illo auctore, qui Sarda-
246 napali vitam vixisse fertur, transtulisse, vel ad illius exemplar lucubrasse. Quod etiam quaedem inscriptionis similitudo suadet. Ille enim suum poëma, ut Lynceo, & Callimacho placet ἡδυπάθειαν, ut vero Clearcho, δειπνολογίαν, ut aliis ὀψοποιίαν sive γαστρονομίαν, vel γαστρολογίαν inscripsit: in quo quasi de ventre alendo conscriptis legibus accuratissimè omnia, quae ad palati irritationem pertinent, suo carmine est complexus. Quare meritò Chrysippus dicere solebat, cum Archestrati librum esse quasi quandam totius Epicureae Philosophiae metropolim. Multa de hac re monumentis mandarunt Cleostratus Tenedius, Heraclides Syracusanus, Simonactides Chius, Tyndaricus Sicyonicus, Pantaleon, Mysthaecus, Zopyrinus, Claucus Locrensis, Sophon, Hegesippus, & Epaenetus. Scripserunt insuper Paxamus ὀψαρτυτικὰ κατὰ στοιχεῖον; Pancratius ὀψαρτυτικὰ καθ' ἑκάστην τροπήν; Mnesitheus Atheniensis περὶ τῶν ἰδεστῶν: Melesermus Atheniensis Sophista Culinarium librum: & ne circa hanc artem aliquid remaneret intactum, Artemidorus Pseudaristophanes omnia culinaria vocabula coëgit. Ex Latinis verò aut solus fortassè Caelius Apitius, aut pauci admodùm eandem materiam tractaverunt: non quòd Romanos existimem in ganeis, luxuque Graecis fuisse temperatiores, sed saltem verecundiores. Nam quae modò Poëta noster scripsit, non ut proprium ipsius argumentum tractavit, sed ut suâ industriâ Latinis auribus ea, quae ab Archestrato Graecè scripta fuerant, paterent. De qua re Appulejus de eodem Ennio loquens ait; *Alios etiam multis versibus decoravit, & ubi gentium quisque eorum inveniatur, ostendit: qualiter assus, aut jussulentus optimè sapiat, nec tamen ab eruditis reprehenditur, nec ego reprehendar, qui res paucissimis cognitas Graecè, Latinè propriis & elegantibus vocabulis conscribo.* Quis etenim ibit inficias hos Archestrati versus non esse ab Ennio conversos? sed more suo, hoc est liberè,

Τοὺς μῦς Αἶνος ἔχει μεγάλους, ὄστρεια δ' Ἄβυδος

Τὰς ἄρκτους Πάριον, τοὺς δὲ κτένας ἡ Μιτυλήνη,

Γλεί-

Γλείστους δ' Ἀμβρακία παρέχει ——
Scripſerunt etiam carmine, praetermiſſis quae ad gulam excitandam cibi ſuavitatem parant, libros de piſcium praeſtantia, natura, & moribus Caecilius Argivus, Numenius Heracleota, Pancrates Arcas, Poſidonius Corinthius, & Oppianus Cilix, qui unicus ex tanto naufragio eſt ſuperſtes. Pedeſtri verò oratione Leonides Byzantius, & Agathocles Atracius. E noſtris autem ſolus, quod ſciam, Ovidius Halieuticon ſcripſit; qui ἀκέφαλος, & majori ex parte decurtatus ad nos pervenit: cujus tandem initium Sertorius Quadrimanus, vir ſingulari doctrinâ praeditus, & diligens antiquorum Auctorum inveſtigator, ex vetuſtiſſimo codice nobis ſuâ manu deſcriptum dedit: quod hûc tranſcribendum curavi-
247 mus; rati antiquitatis ſtudioſis non injucundum fore, haec carmina ab oblivionis faucibus erepta in medium afferre.

Tertia Phoebei referunt hiberna jugales,
Quùm magni Jovis imperiis te Roma reliqui,
Conjugis & vultu ſemper cariturus amico
Exul in extremas adigor moriturus arenas.
Semper ubi immiti caneſcunt arva pruina,
Aethereusque ruit ſublimi à vertice Corus,
Quando alibi radiis flammantibus arva perurit
Phoebus, & exhauſtis ferveſcunt flumina ripis.
Hic ego Barbaricae vitans commercia gentis,
Quùm primùm noctis tenebras Aurora fugavit,
Deſertos ſcopulos, & littora ſola frequento:
Aſpiciensque ferox oculis lachrymantibus aequor,
Conqueror, heu ſuperos nequidquam voce fatigans.
Exciti gemitu piſces è fluctibus imis
Emergunt, mecum forſan fera fata vocantes:
Et ni vox deſit, vellent lenire dolentem.
Unquam nec latebris abducunt corpora caecis,
Ni prius ipſe abeam, Solis jam luce cadente.
Ergo equidem experiar, poſſim ſi digna referre
Praemia, & aeternis inſcribere nomina chartis,
Nomina, quae nullis pereant fugientibus annis.
Quare ô magnorum pars non ſpernenda Deorum,
Quos tegit in gremio Tethys longaeva virente,
Glauce, fluentiſonis placidum caput effer ab antris,
Et mecum immenſi percurras littora ponti:
Dom populos pelagi canimus, gentemque natantum.
Spero ego te mihi praeſidio per cuncta futurum,
Ut qui ſquammigerae gentis benè nomina noris,
Ni mendax fuerit quae de te fabula fertur:
Te quondam herboſo projectos littore piſces
Obſtupuiſſe maris rurſus ſub ſtagna reverti,
Extincti quùm jam caeleſti luce carerent:
Gramine quùm tacto patriae ſola dulcia linquis,
Canae amphitrites magno ſuccenſus amore.
Quare ſi veteris durant veſtigia † moris,
Si precibus hominum flectuntur numina ponti,
Huc adſis, dirigasque pedes, humerosque natantis.
Sicaniae primùm quaeramus marmora, non qua
Enceladus vaſtas volvit trans nubila flammas,
Et totas quatit aſſiduis ſucceſſibus urbes. 248
Aſt ubi Neptunus magno fera ſaxa tridente
Trudens, Italiam Siculis diſcindit ab arvis.
Forſan & inde tibi veniet pergrata voluptas;
Saxa videns ponti furiis nunc obvia ſaevis,
In quo, pro Circes letalsa gramina, vultus
Dilectae quondam Scyllae mutaſtis amatos.
Hic tu non poteris fletum cohibere cadentem,
Sed longùm veteres etiam lugebis Amores,
Amplexuſq; manu durae dabis oſcula cauti;
Quamvis caeca fremant gemitu ſpelaea ſonanti.
Atque obſeſſa gerat latitantibus inguina monſtris.

*

Mitem luctantem Scarus in limine vidit,

*

Jactantemque manus rapitur diverſa, nec unquam
Deſinit infeſtare minores obvia Thinnos.

V Ad-

† amoris.

*

Adversi caudam morsu tenet *

*

At tu, quùm vastas terras super aureus it Sol,
Plenaque vel tacito vectatur Cynthia caelo,
Nequidquam insidias tendas sub nocte silenti,
Nanque procul fluitantem hamum, vel rotia cernunt
Candida nocturnas pellit quùm Luna tenebras.
Idcirco, ponti subeat dum templa, morare.
Tunc verò nigris videas volitantibus Umbris.

*

At Murena ferox dimotis *

*

Saepia tarda fugae, necnon & Polypus haeret.

*

Fluctibus occiduis dicunt haec monstra vagari.
Quae miseros nautas, naveisque morantur euntes.
At Mugil cauda pendentem verberat hamum.

*

Auxiliumque vagas Delphin lature per undas:
Nanque tuas persensit opes Diis carus Arion,
Quùm tu subducto spumosa per aequora tergo,
Illaesum vectas, patriaque exponis in acta.

*

249 Nam gaudent pelago, quales Scombrique Lupique
Atque Boves patula captantes nare fluores.

*

Dicendum Illyricis volitat qui piscis in undis,

*

Quàm vastas habeat vires in corpore, quamvis
Arma haud ulla homini dederit Natura nocendi.
Ipse Lupo assimilis parvo, setaeque comantes
Demissae extremae lambunt confinia caudae,
Purpureoque micant tenuissima colla colore.
Si fortè adventante die caput extulit undis,
Atque recens orti lumen conspexit Eoi,
Pallidus extincto tabescit Cynthius orbe,
Nec lucem attonitis fundit mortalibus almam.

Vidi ego, quùm nulli volitarent aëre venti,
Atque obscura novo cessissent nubila Soli,
Ardua turbinibus mundi convexa sonoris
Impelli, & crebris nubes fulgescere flammis.
Ac tempestatem mox advexisse serenam,
Postquàm sub pelagi fluctus ferus ille refugit.

*

Parva Echenaeis adest, mirum, mora puppibus ingens.

*

—— purpureo tellus qua tunditur aestu.
Antheris est tergo prorsus florente decorus:
Hujus in immensa resides lapis abditus alvo
Caeruleus, stellasque gerit, velut aurea caeli
Tecta micant, postquàm Phoebus cava Tartara adivit:
Nec curru nocturna volat Phoebaea nitente.
Hunc si Cecropiae suffusum caede volucris
Quis gerat, hic poterit medios impune vagari
Per populos, incedentem non ulla videbunt
Lumina, nigranti veluti res aëre septas.

*

At durus Xiphias ictu non mitior ensis,
Et pavido magno fugientes agmine Thynni.

*

Qui semper spumas sequeris Pompile nitentes,
Cercyrosque ferox, & ovantes gutture cancri.
Orphas, & herbosa latitans Erythinus in unda,
Et Sparulus, Sargusque notis insignis opimis.
Chrysophrys imitata decus, & verba volantum. 250
Nanque volat, scopulique latens in vertice acuti,
Concinit, ut nunquàm meliùs sub fronde virenti
Attica avis verna sub tempestate queratur.

*

—— tum corporis Umbrae
Liventis, rapidique Lupi Percaeque Tragiq;

*

—— cauda Melanurus acuta.
Atque Canes, Leporesque truces, Merulique virentes,
Foecundumque genus Maenae ——

*

Ipse & purpureo suffusus sanguine Mullus.
—— & molles tergore Ranae.

*

Omni-

OMnibus at Clupea praestat, Mustela marina; Appul. Apolog. 1.
Mures sunt Aeni, ast aspra Ostrea plurima Abydi:

OMNIBUS AT CLUPEA PRAESTAT] Sic in Appuleji codicibus legitur. Jovius, Massarius, & Bellonius *Clupeam* esse putant, quam vulgò Gallico vocabulo *Alosam* dicimus, Veneti *Chiepam*, Romani *Lacciam*, Massilienses *Halachiam*, Hispani *Savalos*, Graeci, ut aliqui existimant, *θρίσσαν*. Quidam verò longè *Alosam* à *Clypea* Plinii auctoritate differre autumant, cujus verba lib. 9. c. 15. sunt; *Attilus in Pado inertia pinguescens ad mille aliquando libras, catenato captus hamo, nec nisi boum jugis extractus. Atqui hunc minimus appellatus clupea venam quandam ejus in faucibus mirâ cupiditate appetens, morsu exanimat:* quod ab Alosa, cùm prorsus dentium expers sit, minimè effici potest. Nec minimus quidem piscis est, nam Romae, & Capuae saepè cubitalem excedere magnitudinem vidimus; & Callisthenes Sybarita, in lib. 13. τῶν γαλατικῶν his verbis magnum piscem esse tradit; Ἄραρ ποταμός ἐστι τῆς Κελτικῆς παρὰ τὸ Ῥοδανῷ ἡρμόσθαι τὴν προσηγορίαν εἰληφώς. καταφέρεται γὰρ εἰς τοῦτον κατὰ τὴν χώραν τῶν Ἀλλοβρόγων. γεννᾶται δὲ ἐν αὐτῷ μέγας ἰχθὺς Κλουπαία καλούμενος ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων. οὗτος αὐξομένης τῆς σελήνης λευκός ἐστι, μειουμένης δὲ μέλας γίνεται παντελῶς. ὑπεραυξήσας δὲ ὑπὸ τῶν ἰδίων ἀκανθῶν ἀναιρεῖται. εὑρίσκεται δὲ ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ λίθος χόνδρῳ παρόμοιος ἁλὸς, ὃς κάλλιστα ποιεῖ πρὸς τεταρταίας νόσους, τοῖς ἀριστεροῖς μέρεσι τοῦ σώματος προσδεσμευόμενος, τῆς σελήνης μειουμένης. Haec ità Latina fecimus; *Arar Celtarum fluvius ità ab ἡρμόσθαι, quòd scilicet Rhodano conjungatur, appellatus, in eum enim per Allobrogum fines defluit. Nascitur in eo magnus quidam piscis, qui Clupea ab accolis dicitur. Hic crescente Lunâ albus est, decrescente verò niger omninò fit. Suprà modum verò auctus à propriis interficitur spinis. Porrò invenitur in ejus capite lapis grumo salis persimilis; qui plurimùm quartanis morbis conferre traditur, si deficiente lunâ sinistris corporis partibus alligatus deferatur.* Sed in hoc Ennii loco Clupeam potiùs civitatis, quàm piscis nomen esse arbitror, quae non longè erat à Carthagine, cujus Strabo meminit l. 6. 251
& alii quamplurimi. Lucanus l. 4.

Et Clupeam tenui stationis littore notae.

Idque eò magis affirmamus, cùm Poëtae institutum sit referre quibus in locis insigniores, celebrioresque pisces capiantur: quapropter legendum est,

Omnibus at Clupeae praestat Mustela marina.

Praefert enim hoc versu omnibus Mustelis marinis eas, quae Clupeae nascuntur.

MUSTELA MARINA] Γαλῆ θαλασσία ad differentiam fluviatilis. Nec maritimarum una est species. Nam, ut ait l. 3. de Alim. facul. c. 31. Galenus, piscis ille, qui magnae est apud Romanos existimationis, quem γαλεξίαν vocant, ex genere est Mustellarum: qui in Graeco mari nusquàm visus est. Γάλεος etiam apud Rhodios summo in pretio habitus fuit. Fluviatilem verò Salvianus, Rondeletius, & Bellonius eam esse volunt, quae à lambendis petris Lampetra appellatur. Veteres verò ob maculosum tegmen Mustelam vocaverunt, quòd ad terrestris Mustelae similitudinem accedit.

MURES SUNT AENI] Marinorum Murium meminit Aelianus l. 9. de Animal. c. 41. eosque ait, quamvis exiguo sint corpore, domesticis tamen esse audaciores, ac fiducia inexpugnabili munitos: nam ad pugnam prodeunt duplici fidentes armaturae, praedurae scilicet pelli, & dentium robori. Pugnant enim cum valentibus piscibus, ac hominibus rei piscatoriae peritissimis. Ejus verba haec sunt; Τῶν γε μὴν οἰκετῶν θρασύτεροι οἱ θαλάττιοι. μικρὸν μὲν αὐτῶν τὸ σῶμα, τόλμα δὲ ἄμαχος. καὶ θαρροῦσι δύο ὅπλοις, δορᾷ τε εὐτόνῳ, καὶ ὀδόντων κράτει. μάχονται δὲ καὶ τοῖς ἰχθύσι

τοῖς ἁδροτέροις, καὶ τῶν ἁλιέων τοῖς μάλιστα θηρατικοῖς. Quod idem Oppianus libro 1. Ἁλιευτικῶν expressisse videtur;

—— ἐν δὲ μυῶν χαλεπὸν γένος, οἳ περὶ πάντων
Θαρσαλέοι νεπόδων, καὶ τ' ἀνδράσιν ἀντιφέρονται,
Οὔτι τόσοι περ ἰόντες. ἐπὶ στιβῇ δὲ μάλιστα.
Ῥινῷ καὶ πυκινοῖσι πεποιθότες ἔνδον ὀδοῦσιν
Ἰχθύσι, καὶ μερόπεσσιν ἀριστοτέροισι μάχονται.

Hos versus Lippius Collensis sic Latinè reddidit;

Audaces mures non magno corpore fidunt
Viribus haud magnis: sed dura pelle vigorem
Ostentant; firmi confidunt robore tergi:
Contra mortales pugnant, contra agmina ponti.

Aenum Thraciae Urbem fuisse, testantur Hesychius, Eustathius, Strabo, Suidas, & Plinius, qui ibi Polydori tumulum fuisse tradit l. 4. c. 11. Stephanus eodem nomine flumen etiam appellari asseruit; quod, ut Hermolaus in Plinianis castigationibus ait, è Germaniâ in Danubium defertur, Vindelicos à Norico discriminans.

AST ASPRA OSTREA PLURIMA ABYDEI] Abydus Asiae Urbs, Leandri patria, suavissimo Musaei poëmate percelebris, à Mi-
252 lesiis quondam in Hellesponti faucibus condita; cui Sestus Europae oppidum est oppositum, praecipiti infelicis Erûs è turri lapsu, & Leandri naufragio nobilitatum. Quod non modò ex hoc loco Ostreis plurimùm abundare perspicuum est; sed & ex his Catulli versibus ex Ithyphallico, ut opinor, carmine,

Hunc locum tibi dedico, consacroque Priape,
Quà domus tua Lampsaci est quaque Priape,
Nam te praecipuè in suis urbibus colit ora
Hellespontiaca, caeteris ostreosior oris.

Virgilius l. 1. Geor.

Pontus, & ostriferi fauces tentantur Abydi.

Lucanus de Chalcedone, quae est in eodem maris tractu l. 9.

— & ostriferam dirimat Chalcedona cursu.

Clemens Alexandrinus l. 2. Paed. ubi eos accusat, qui ingluviei dediti transmarinas escas anxiè perquirunt, ὄστρεα τὰ Ἀβυδηνὰ nominat. Varro Satyra, quam περὶ ἐδεσμάτων inscripsit, Tarentina laudavit, Horatius Circaea, Sergius Orata, qui primus Ostreorum vivaria in Bajano invenit, Lucrina; de quibus etiam Varro,

Tunc nuptiae videbant Ostreas Lucrinas.

Martialis,

Ostrea tu sumis stagno saturata Lucrino.

Et rursus,

Ebria Bajano veni modo concha Lucrino.

Juvenalis Satyr. 8.

—— caenet licet ostrea centum
Gaurana ——

Sed omnibus Licinius Mutianus Cyzicena praetulit, quo nomine Abydena intelligit: nam Cyzicus in Propontide est. Ovidius l. 1. Fast.

Hincque Propontiacis haerentem Cyzicon oris.

Sic enim ille de Ostreis loquens ait, *Cyzicena majora Lucrinis, dulciora Britannicis, suaviora Edulis, acriora Lepticis, pleniora Lucensibus, sicciora Coryphantenis, teneriora Istricis, candidiora Circeiensibus.* Unde in veteri Epigrammate,

Ennaeae Cererem nurus frequentant,
Raptam Cyzicos ostreosa divam.

Strabo l. 4. ait lacum suprà Rhodani ostia, quem στομαλίμνην vocant, Ostreis admodùm esse feracem. Ea Romanis summo precio fuerunt; quibus diu, ut inquit Plinius l. 32. c. 6. mensarum palma tributa est. Varro Satyra ἐπὶ τῇ φακῇ μύρον,

Nec multi numinus piscis ex salo captus
Elops, neque Ostrea illa magno captata
Quivit palatum suscitare ——

Idem rursus alia Satyra, quae inscripta est, ἕως πότε, περὶ ὡρῶν querentem nescio quem inducit,

Non posse Ostrea se Romae praebere, & Echinos.

Lucilius l. 13.

Heis itidem in coena dabis Ostrea millibu' nummûm
Empta ——

Quo autem modo ea condiebantur, Caelius Apitius nepotum omnium lautissimus 253
in

Est Mitylenae Pecten, Aperq; apud Ambraciae amnem:
Brundusii Sargus bonus est: hunc, magnus erit si,
Sume. Apriclum piscem scito primum esse Tarentei.

in Thalassa demonstravit; qui etiam quomodo ea diu asservarentur, diligenter excogitavit: nam Trajano apud Parthos longè multorum dierum itinere à mari agenti, Ostrea recentia misit.

EST MITYLENAE PECTEN] Impressi Apuleji codices, & Turnebus habent, *Mus Mitylenae est*, sed nimis depravatè: nam postquàm suprà dixerat, *Mures sunt Aeni*, quid opus erat addere, *Mus Mitylenae est?* Scaliger vir summo ingenio, sed nimis interdum in Veterum scriptis emendandis sibi fidens legit,

Mitylus, & Pecten, Charadrusque apud Ambraciae amneis.

Quae mihi non arridet lectio, quandoquidem Graeca Archestrati verba, quae superiùs retulimus, apertè Pectines Mitylenae esse declarant. Eoque magis quam scripsimus lectionem probamus, quò Plinius Mitylenis laudatissimos Pectines esse, ait l. 32. c. 11. & Clemens Alexandrinus l. 2. Paedag. c. 1. & Pollux l. 6. c. 10. inter praestantissima gulae irritamenta κτένας Μηθυμναίους recensent. Sunt autem κτένας ex genere τῶν ὀστρακοδέρμων: quos Gaza Latinè Pectines, & Pectunculos vertit, sed non omninò rectè: nam Plinius manifestè Pectines à Pectunculis discernit l. 32. c. 11.

APERQ. APUD AMBR. AMNEIS] In Apulejo hic locus ità foedissimè coinquinatus legitur, *Caradrum, quae apud Umbraciae finis*. Scaliger, ut diximus, emendat. --- *Charadrusque apud Ambraciae amnes*; quo nomine nullum hactenus memini piscem, sed avem, quam nos Rupicem, sive Hiaticolam dicimus, χαράδριον appellari, παρὰ τὸ ἐν ταῖς χαράδραις διατρίβειν. Quod Aristophanes in Avibus videtur innuisse,

Ὕδωρ ἐφόρουν κάτωθεν ἐς τὸν ἀέρα
Οἱ χαραδριοὶ, καὶ τἄλλα ποτάμι' ὄρνεα.

Est autem haec avis inexplebilis voracitatis, nam simulac nimio cibo, potuque se ingurgitaverit, ventrem dejicit, ut se rursus expleat. Quo vitio Hipponax more suo quendam carpens, quòd inter coenandum surgebat ad alvum exonerandam, ut novo infercire posset onere, μεσσηγυδορποχέστην appellavit. Itaque non Charadrus, sed Aper legendum existimo; qui ab Athenaeo, ni fallor, ποτάμιος χοῖρος, & κάπρος dicitur; quemadmodum & ab Aristotele l. 4. de Animal. c. 9. qui ait in Acheloo amne vocalem habitum esse: cujus verba Plinius l. 11. c. 55. ità Latinè est interpretatus; *Et is, qui Caper vocatur, in Acheloo amne grunnitum habet.* Sed vetusti Plinii codices non *Caper*, sed *Aper* habent, quamvis apud Aristotelem, ut diximus, Graecè κάπρος legatur: quà vocis similitudine multi magni nominis interpretes decepti saepè pro κάπρος *Caper* malè transtulerunt, ut rectè admonet Paullus Leopardus in 2. suarum emendationum cap. 10. Archestratus autem, à quo id fortasse Ennius acceperat, Aprum Ambracium mirum in modum extollit, admonetque pari auri pondere esse emendum;

Αὐτὰρ ἐς Ἀμβρακίαν ἐλθὼν εὐδαίμονα χώραν 254
Τὸν κάπρον γ' ἂν ἐσίδῃς ὠνοῦ, καὶ μὴ καταλείπε
Κ'ἂν ἰσόχρυσος ἔῃ ———

Quamvis Hieronymus Mercurialis lib. 1. Var. Lect. c. ult. observet, hoc loco κάπρον non de pisce intelligi, sed de haedo ex Ambracia, qui teste Varrone in Satyra περὶ ἐδεσμάτων inter summas delicias habebatur. Apros quoque pisces apud Argivos optimos nasci, ex hoc Philemonis, ut opinor, senariolo liquet,

Ἐξ Ἀττικῆς γλαυκίσκον, ἐξ Ἄργους κάπρον.

BRUNDUSII SARGUS] Σάργος eodem nomine à Graecis, Latinisque appellatur. Lucilius Aegyptium probat,

Quem praeclarus Elops, quem Aegypto Sargus movebit.

APRICLUM PISCEM] Otiosa est dictio

 piscem,

Surrentei fac emas Glaucum, & Cumas apud: at quid
Scarum praeterii cerebrum Jovi' paenè supremei?

piscem, quae ex alicujus indocti glossemate in Appuleji contextum irrepsit; legendumque hunc locum censeo,

Sume, ast Apriculum scito primum esse Tarenti.

Hunc κατρίσκον Graeci appellant. Salvianus in Aquatilium historia καπρίσκον, & κάπρον eundem esse affirmat: cujus opinioni non omnino assentimur, cùm Ennius diversam sane Apri, & Apriculi mentionem fecerit; alterumque Ambraciae, alterum verò Tarenti nasci dicat.

SURRENTI FAC EMAS GLAUCUM, ET CUMAS APUD] Vulgata Appuleji exemplaria habent, *Surrenti Aelopem fac emas, Glaucum apud Cumas quid*; Scaliger verò fecit,

Surrentei Lopadas, Glaucum Cumas apud: at quid?

Praetermisit ea verba *fac emas*, quae & in Appulejo perspicuè leguntur, & Archestrato sunt valdè familiaria. Sic enim de Apro, ut suprà retulimus, dixit,

Τὸν Κάπρον γ' ἂν ἰσιδης ὠνοῦ ——

De Mugile, ut ex Aegina ematur,

Κεστρέα δ' Αἰγίνης ἐξ Ἀμφιρύτης ἀγόραζε.

Idem de Muraenarum praestantia loquens, quae intrà Siculi freti angustias capiuntur,

Ἰταλίας δὲ μεταξὺ κατὰ στινοχύμενα πορθμὸν,
Ἡ πλωτὴ μύραινα καλουμένη ἄνποτε ληφθῇ,
Ὠνοῦ. τοῦτο γάρ ἐστιν ἐκεῖ θαυμαστὸν ἔδεσμα.

Item de Sue, quem in Ponto, & Aeni piscantur,

Ἐν δ' Αἴνῳ καὶ τῷ Πόντῳ τὴν ὗν ἀγόραζε.

Sed in Appulejo corruptè omninò legitur, *Surrenti Elopem*. Plinius enim l. 32. c. 11. Ovidii auctoritate asserit Elopem nostris undis esse incognitum. Unde Quinctilianus lib. 5. c. 10. *Et piscium quoque genera, inquit, alia planis gaudent, alia saxosis; regionibus quoque, littoribusque discreta sunt: nec Elopem nostro mari, aut Scarum ducas.*
255 Columella lib. 8. c. 16. *Atque ut littorum, sic & fretorum differentias nosse oportet, ne nos alienigeni pisces decipiant: non enim omni mari potest omnis esse, ut Elops, qui Pamphilio profundo, nec alio pascitur.* Confirmat Aelianus libro 8. περὶ ζώων ἰδιότητος, Elopem in profundo Pamphilio esse, indeque tamen vix, & admodùm rarò capi. Ex quo apparet falli Appionem Grammaticum, qui Elopem eundem cum Accipensere esse existimavit. Ovidii locus ex Halieutici fragmento notus est,

Et pretiosus Elops, nostris incognitus † *oris.*

Videtur Ovidius adjunctum illud pretiosum expressisse ex Epicharmo, qui in Musis Elopem πολυτίματον dixit; qui si nostris oris incognitus est, quomodo, ut Surrenti ematur, suadet? Elopi autem Rhodio à Scriptoribus palma tribuitur, ab Archestrato verò Syracusano: sic enim ait;

Τὸν δ' ἔλοπ' ἔσθε μάλιστα Συρακούσαις ἐνὶ κλειναῖς
Τόν γε κρατιστεύονθ'. οὗτος γὰρ αὖ ἐστὶν ἐκεῖθεν
Τὴν ἀρχὴν γεγονὼς, κἂν ἢ περὶ νήσους,
Ἢ περὶ τὴν ἄλλην που ἀλῶ γῆν, ἢ περὶ Κρήτην
Λεπτὸς καὶ στερεὸς, καὶ κυματοπλὴξ ἀφικνεῖται.

Quare doctè Scaliger pro *Elopem* reposuit *Lopades*; quae marinae conchae sunt gustu suavissimae: de quibus Plautus Parasito Medico,

Adducite Lopades, Echinos, Ostreas.

De Glauco pisce, ità à colore, ut tradit Eustathius, appellato, plura ab Aristotele, Oppiano, Plinio, Athenaeo, Bellonio, aliisque dicta sunt. Sed qui Athenis nascuntur, videntur ex senario, quem suprà retulimus, in pretio fuisse.

CUMAS APUD] Lucretius l. 6.

Is lacus est Cumas apud ——

AT QUID SCARUM PRAETERII CEREBRUM JOVIS] Scarum, quoniam omnium piscium suavissimus habetur, ut tradit Plinius l. 9. c. 17. & l. 32. c. 9. Athenaeus, Galenus, Eustathius, & alii, meritò Poëta *Jovis cerebrum* appellavit. Veteres enim

Jovi

† undis.

Nestoris ad patriam heic capitur, magnusque bonusque Melanurum, Turdum, Merulamque Umbramque marinam?

Jovi delicatissima suavissimaque edulia tribuerunt. Unde optimum caseum Jovis lac dixit Euripides apud Athenaeum l.14. c.30.

Καὶ τυρὸς ὀπίας ἐςὶ καὶ Διὸς γάλα.

Et Persae Clearchi testimonio opiparas epulas *διὸς, καὶ βασιλέως ἐγκέφαλος* dicebant: quas Ephippus in Ephebis inter secundae mensae bellaria enumerat. Addunt insuper gulae nimiùm indulgentes Scarum, nisi cum suis fecibus edatur, insipidum esse. Quo dicto moneri puto, nihil prorsus ex eo pisce rejiciendum. Quare Epicharmus in Hebes nuptiis scripsit, Ne diis quidem licere Scari feces projicere: quas magnopere in hoc disticho extollit Martialis,

Hic Scarus, aequoreis qui venit obesus ab undis,
256 *Visceribus bonus est, caetera vile sapit.*

Sed ideò fortasse Siculus Epicharmus magnopere Scarum commendabat, quòd in Siculo freto praestantissimi capiantur. Unde Arbiter,

Ingeniosa gula est, Siculo Scarus aequore mersus
Ad mensam vivus producitur ——

Hunc piscem Italicis littoribus prorsus ignotum Octavius praefectus classis primus navibus advexit, eumque inter Hostiam, & Campaniae littus, tanquàm in terra fruges disseminavit. Indeque Scari praestantiam oriri arbitror, quòd solus è piscibus ruminet, solusque ut à Seleuco Tharsiensi proditum est, dormiat. Eleusi pulcherrimos quoque Scaros esse, Lynceus Samius scribit, & Ephesi Archestratus.

NESTORIS AD PATRIAM] Pylon Achajae urbem *περιφραςικῶς* intelligit.

MELANURUM] Anapaestus pro dactylo. Ovidius Halieutico,

Quin laude insignis caudae Melanurus ——

Et ibidem, —— *cauda Melanurus acuta.*

Quo nomine Graeci à caudae nigredine appellarunt: eamque denominationem Latini ut propriam retinuerunt. Gaza apud Aristotelem vulgarem sequutus morem Oculatam vertit, quae passim hodie Occhiata dicitur; licet Plinius l. 32.c. ult. in piscium Catalogo Oculatam à Melanuro distinguere videatur. Alciatus in Plautino lexico Oculatam esse ait, quam Plautus in Cap. Ophthalmiam appellavit. Turnebus autem l. 14. Adver. cap. 18. vult, Plautus eo modo Ophthalmiam carnem oculis vicinam, oculosque intellexisse, quo Lucilius Cephalaeam carnem capitis, cùm ait,

—— *abdomina Thynni*
Advenientibus priva dabo, carnem, & Cephalaeam.

TURDUM, MERULAMQUE] Hanc Graeci ut marem *κόσσυφον*, illum verò ut foeminam *κίχλην* vocant. Numenius in Piscatorio, *ἠὲ μελάγχρων κόσσυφον, ἢ κίχλας ἁλιειδέας.* Quare aliqui existimaverunt, Turdum esse foeminam, & Merulae nubere. Sunt etiam, qui & sexu, & specie differre contendant: utrunque tamen in saxatilium genere recensent Aristoteles l.8. hist. Ani. c. 15. Columella l. 8. c. 16. Plinius l. 9. c. 15. Oppianus l. 1. Philotimus, Diphilus, & Diocles in primo libro *ὑγιεινῶν*. Quapropter & boni succi, atque concoctu faciles, ut reliqui saxatiles existimantur.

UMBRAMQ. MARINAM] Haec à Graecis communi vocabulo *Σκίαινα* dicitur; à Numenio verò in hoc loco suprà memorato *Σκιαδεὺς*, & ab Epicharmo in Nuptiis Hebes *Σκιαθί*. Plinius l. 32. c. 11. Graecum nomen retinens Sciaenam vocavit. Reliqui verò Latini Graecam nominis significationem exprimentes, à colore, ut ait Varro l. 4. de ling. Lat. Umbram dixerunt: quod ipsum confirmat Ovidius, cùm ait;

—— *tum corporis umbrae Liventis* ——

Nos horum imitatione patrio sermone *Ombrinam* appellamus; cujus caput summo 257
precio habetur, & inter delicatiores epulas numeratur.

POLY-

Polypu' Corcyrae, Calvaria pinguia [a] Atarnae,
Purpura, [b] Muriculei, Mures, dulces quoque Echinei.

a carne b matriculi

Polypu' Corcyrae] Polypum veteres Graeci, à quibus Latini idem nomen acceperunt, à pedum multitudine appellarunt. Recentiores verò pedum numerum exprimentes ὀκτάποδα dixerunt. Itali antiquam Graecam, & Latinam vocem servantes *Polpo* per syncopen nominant. Hic autem locus ex Archestrato videtur desumptus, qui in Caria, & Thaso ait, optimos esse Polypos, Corcyram verò plures, ac magnos alere;

Πόλυποι ἔντε Θάσῳ, καὶ Καρίᾳ εἰσὶν ἄριστοι,
Καὶ Κέρκυρα τρέφει πολλοὺς, μεγάλους τὲ
τὸ πλῆθος.

Calvaria pinguia] Intelligit fortasse salsamenta, quae ex Thynni capite fiebant. Verùm potiùs legendum censeo, -- *Calvaria pinguis.* Est enim procul dubio Calvaria piscis nomen, ut ex Appulejo liquet, qui in 1. Apologia ait; *Memento tamen tam ridiculum argumentum fore, desiderata ad res Venereas marina obscoena, quàm si dicas marinum Pectinem comendo capillo quaesitum, vel aucupandis volantibus piscem Accipitrem, aut venandis Apris piscem Apriculum, vel eliciendis mortuis marinam Calvariam.* Quae forsitan piscis ille est, qui, sive quòd totus capite constet, sive ab orbiculari figura Orbis appellatur: qua de caussa malè in vulgatis Plinii codicibus l. 32. c. 11. *Orchis* pro *Orbis* habetur; quemadmodum etiam Isidori auctoritate l. 12. Orig. c. 6. comprobatur. Aliqui pro *Calvaria pinguia* legunt *Cephaleaque pinguia.*

Atarnae] Atarna auctore Stephano civitas est inter Mysiam, & Lydiam propè Lesbum. Sunt qui legant *Acarnae*, quae Magnesiae est oppidum. Aliqui verò eandem lectionem approbantes *Acarne* hic non loci, sed piscis nomen esse existimant; cujus mentio est apud Plinium l. 32. c. 11. Et ni fallor idem ab Hesychio ἀχάρνα dicitur, & ἄχαρνος à Callia in Cyclopibus: qui piscis ad Pagri, vel Erythrini similitudinem accedit oculis magnis, & squamis argenteum colorem referentibus.

Purpura] Πορφύρα. Est è genere turbinatorum, cujus celebre nomen est ob liquorem, quem lanis inficiendis idoneum habet. Lucilius Pelori purpuras laudavit l. 3. Satyr.

Ostrea nulla fuit, non purpura nulla Pelori.

Muriculei] Muriculi, qui & Musculi à Muribus dicuntur, inter testacea numerantur. Malè autem in Appulejo *Matriculi* habetur.

Mures] Lego *Murex*, ne tàm saepè ejusdem piscis nomen repetatur. Differt sanè à Purpura Murex, cujus etiam sanguine lanae purpureo colore fucantur.

Dulces quoque Echinei] Athenaeus etiam lib. 3. c. 7. Echinos γλυκεῖς esse air; qui, ut Grammatici tradunt, ità appellati sunt, ἀπὸ τοῦ μὴ δύνασθαι ἴχεσθαι διὰ τὰς ἀκάνθας: quod scilicet ob aculeos teneri 258
non possint. Post haec caetera quoque exquisitorum piscium genera fortasse numerabantur; quae ab heluonibus toto mari summis sumptibus diligentissimè perquirebantur: ut Maeandri Anguillae, Macedoniae, Rhegii, & Boeotiae; Scyathi Mugiles; Pelori Conchae; Maenae, quae in Lipara capiuntur; Psettae Atticae; Thynnus Tyrius, Samius, & Byzantius; Muli Ionici; Hippurus Carystius; Auratae Ephesiae, & Tarentinae; Passeres Chalcidienses, & Eleusini; Vulpes Rhodiae; Myli, qui ex Ponto deferuntur; Aphiae Phalericae, licet Chrysippus in libro περὶ τῶν δι' αὐτὰ αἱρετῶν Atticas probet, & Rhodias Lynceus Samius in quadam ad Diagoram epistola. Laudabantur etiam, ut opinor, Muraenae ex Porthmo Eubaeae civitate, Tartesiae, & Siculae; de quibus Martialis lib. 13.

Quae natat in Siculo grandis Muraena profundo.

Juvenalis Satyr. 5.

Vironi Muraena datur, quae maxima venit
Gurgite de Siculo ——

Prae-

Praeterea Lupi Milesii, quos ideò Archestratus θεόπεδας cognominavit, quia, ut Hicesius ait, palato gratissimi sunt, ut vel principem obtineant locum. Illi etiam summa in existimatione habentur, qui Romae in Tiberi, & praesertim inter duos pontes capiuntur; quorum C. Titius in Oratione, quâ legem Fanniam suasit, Lucilius lib. 16. Satyr. & Horatius Ser. l. 2. Satyr. 2. meminerunt. Attius noster Syncerus Rhombos Sinuessanos probat, Plinius *l.* 9. c. 54. Ravennates, Ovidius in Halieut. Hadriacos, ubi ait;

—— & Hadriaco mirandos littore Rhombos.

EPIGRAMMATUM RELIQUIAE.

Q. Ennii *Epitaphium ab ipsomet conditum.*

ADspicite, ô Ceiveis, senis Ennii imagini'[a] formam: Cic. lib. 1.
Heic [b] vostrûm panxit maxuma facta patrum. Tusc.
Nemo me lacrumeis decoret, nec funera fletu Idem ibid. & de Senect.
Facsit. [c] quur? volito vivo' per ora virûm.

a urnam b vestrum pinxit c quom

259 ADSPICITE, O CEIVEIS] Poëta cùm jam longiùs aetate provectus eum diem, qui semel mortalibus obeundus est omnibus, non longè abesse cognosceret, hoc ipsemet de se elogium, tanquàm sui funeris cantator Cygnus suavissimè modulatus est.

SENIS ENNII IMAGINI' FORMAM] Hinc etiam comprobari potest in Ennii sepulchro ejus statuam fuisse erectam.

HEIC VOSTRUM PANXIT MAXUMA FACTA PATRUM] Gloriosas scilicet Romanorum res gestas, quas in Annalium libris explicavit. Sunt qui pro *maxuma* legant *fortia*; unde fortasse Virgilianum illud l. 1. Aen. *Fortia facta* patrum.

NEMO ME LACRUMEIS DECORET] Suos prohibet, ne se in funere lacrimis prosequantur, cùm praeclarissimis suis lucubrationibus immortalitatis memoriam sit consequutus; vivusque omnibus saeculis per doctorum ora sit volitaturus. Quare Cicero de spe immortalitatis ait lib. 1. Tusc. *Sed nescio quomodo inhaeret in mentibus quasi saeculorum quoddam augurium futurum; idque in maximis ingeniis, altissimisque animis, & existit maximè, & apparet facillimè. Quo quidem dempto, quis tàm esset amens, qui semper in laboribus, & periculis viveret? Loquor de principibus. Quid Poëtae? nonne post mortem nobilitari volunt? Unde ergò illud; Adspicite ô Ceiveis*, &c. Et mox; *Mercedem gloriae flagitat ab his, quorum partes affecerat gloria.* Et de Senect. relato eo versu; *Nemo me lacrumeis decoret*, &c. subdit; *Non censet lugendam esse mortem, quam immortalitas consequatur.* In quo loco, & alio l. 1. Tusc. etiam apertiùs Ennianam sententiam Solonis dicto praetulit; qui his verbis negat, velle se suam mortem dolore amicorum, lamentisque vacare;

Μηδέ μοι ἄκλαυστος θάνατος μόλοι, ἀλλὰ φίλοισι
Καλλείποιμι θανὼν ἄλγεα, καὶ στοναχάς.

Quae sic vertit Cicero l. 1. Tusc.

Mors mea ne careat lacrimis: linquamus amicis
Moerorem, ut celebrent funera cum gemitu.

NEC FUNERA FLETU] Expressit hanc eandem sententiam Horatius in 2. Carm. Od. 20.

Absint inani funere neniae,
Luctusque turpes, & querimoniae:
Compesce clamorem, ac sepulcri
Mitte supervacuos honores.

X FACXIT

FACXIT] Veteres eodem modo vicxit, juncxit, & similia scripserunt.

QUUR? VOLITO VIVO' PER ORA VIRUM] Virgilius l. 3. Geor.

—— *victorque virûm volitare per ora.*

260 Et rursus l. 12. —— *vivusq; per ora feretur.* Beroaldus verò minimè animadvertens, quantùm huic carmini dictio illa *vivus*, & venustatis, & dignitatis addat, ut vitaret s litterae extritionem, legit;

—— *volito docta per ora virûm.*

Quo epitheto quamvis Palladius Ciceronis epitaphium clauserit, nihilominus dictionem illam *vivus*, tanquàm inscriptionis animam, non praetermitit. Ità enim ait;

At, ne quid Fortuna viro nocuisse putetur,
Vivus in aeternum docta per ora volat.

P. Scipionis Africani Tumulus.

HEîc est ille situs, quoi nemo ceivei', neque hostis Sen. lib. 19. Epist.
Quibit pro facteis reddere operae pretium.

HEIC EST ILLE SITUS] Haec Ennium de Africano dixisse testatur hoc modo Cicero in 2. de legibus; *Declarat etenim Ennius de Africano; Heic est ille situs, verè: nam siti dicuntur ii, qui conditi sunt: nec tamen eorum antè sepulchrum est, quàm justa facta, & corpus incensum est.* Haec eadem paenè Ennii verba in Annibalis, Scipionis aemuli tumulo, ut ab Auctore de viris illustribus proditum est cap. 42. insculpta erant: qui de Annibale loquens ait; *Positus est apud Libyssam in arca lapidea, in qua hodie quoque inscriptum est* ANNIBAL HIC SITUS EST. Qui loquendi modus Antiquis frequenti admodùm in usu fuit. Lucilius;

Servus neque infidus domino, neque inutilis cuiquam

Lucilius Columella heic situs est ——

Caeterùm in Seneca l. 19. Epist. ubi reliqua hujus tumuli verba leguntur, prior versus hoc modo ἀκέφαλος habetur; *Deinde Ennianos colligit versus, & in primis illos de Africano scriptos; cui nemo civis, neque hostis, qui vult pro factis reddere operae pretium.* Qui locus ità, ut scripsimus, est emendandus: & optimè quidem quisquis ille fuerit, decurtato huic carmini quatuor illa à Cicerone relata verba praeposuit, ut illud propriae integritati restitueret.

QUOI NEMO] Amplificat Scipionis laudem à meritorum magnitudine.

NEQUE HOSTIS] Nam etiam hostibus virtus est admirabilis.

OPERAE PRETIUM] Budaeus referens in Annot. Pandect. l. 21. hunc Livii locum; 261 *Tempus est opulenta nos, ac ditia stipendia facere, & magna operae pretia mereri,* interpretatur, *magna operae pretia* magna praemia militiae. Caeterùm ne hic versus redundet syllabâ, extrema verba per syncopen legenda sunt, *operpretium*, vel *opraepretium.*

De eodem.

A Sole exoriente supra Maeoti' paludes Cic. lib. 5. Tusc.
Nem' est, quei facteis me aequiparare queat. Lact. lib. 1. Divin. inst. cap. 18.
Si fas caedendo caelestia scandere quoiquam est: Sen. lib. 19. Epist.
Mi solei caelei maxuma porta patet.

A SOLE EXORIENTE] Inducit Poëta in hoc epigrammate, ut ex 5. Ciceronis Tusculana cognoscere licet, Scipionem de immortalibus suis gestis, victoriisque glorian-

riantem. Ita enim ait; *Et est in aliqua vita praedicabile aliquid, & gloriandum, ac praeferendum; ut Epaminondas,*

Consiliis nostris laus est attonsa Laconum.

Ut Africanus, A Sole exoriente, &c. Videntur hi versus ad illorum aemulationem elucubrati, qui apud Aristidem ex quodam Poëta in Cimonis laudem habentur in Oratione De Paraphthegmate, & in illa pro Quatuor viris;

Οὐδένιπω κάλλιον ἐπιχθονίων γένετ᾽ ἀνδρῶν

Ἔργον ἐν ἠπείρῳ καὶ κατὰ πόντον ὁμοῦ.

Nullus adhuc tantùm pariter terraque mariqua

Edere mortalis vir facinus potuit.

MAEOTI' PALUDES] Ita meliora Ciceronis exemplaria habent; aliqua verò *Meotidas paludes.* Ex quibus depravatae lectionis vestigiis conjicio legendum esse, *Maeotidi'*, vel *Maeotido' pludes*, pro *paludes*. Saepè enim Veteres breves syllabas quasi pronunciando absorbebant, ut *fnestra, snex,* pro *fenestra*, & *senex*; & ità Horatium in Poët. fecisse arbitror, *sterilisve diu plus* pro *palus*, ne syllabae modulum vitiaret. Dionysius Afer -- *Μαιώτιδος ὕδατα λίμνης.* Est haec palus in Scythia in Euxinum influens; de qua Herodotus in Melpomene, Eustathius in Dionysii commentariis, aliique complures. Affert etiam primum hujus epigrammatis carmen Mamertinus in Ge-
262 nethliaco Maximiano Augusto dicto: cujus verba, quoniam aliquid conferre videntur ad hujus loci intelligentiam adscribam. *Etenim*, inquit, *quod ait ille Romani carminis primus Auctor; A Sole exoriente usque ad Maeotidas paludes, id nunc longius, longiusque protendere licet, si quis hostilem in mutuas clades vesaniam toto orbe percenseat. Etenim ab ipso Solis ortu non modò haec citra Maeotin sub extrema Septentrionis plaga, quà fervidum caput Danubius evolvit, quaque horridus secat Albis Germaniam, sed etiam sub ipso lucis occasu, quà Tingitanum litus Calpetano monti obvium latus in mediterraneos sinus admittit Oceanum.* Videtur autem Ennius unico hoc versu, non ut caeteri Poëtae ab Oriente ad Occidentem, sive à Septentrione ad Austrum universum orbis ambitum esse complexus: sed diverso sanè loquendi modo pro Sole exoriente Matutinam, & Australem plagam, pro Maeotide palude Septentriones, & Vespertinas caeli partes significasse.

NEM' EST, QUEI FACTEIS ME AEQUIPARARE QUEAT] Aliqui legunt, me exuperare queat. Simili elocutione Attius, ut opinor, hoc trochaico usus est, *Quem homo te exuperavit unquàm gentium impudentia?*

SI FAS CAEDENDO CAELESTIA SCANDERE] Conditionem apposuit: nam iis, qui humano cruore manus commaculaverint, non modò caeli non patet aditus, sed tanquam profanis ne sacra quidem attrectare licet. Quare Virgilius Platonis in Phaedone auctoritatem sequutus Aeneam sic facit Trojanorum Penates attingere renuentem l. 2. Aen.

Me tanto è bello digressum, & caede recenti
Attrectare nefas ——

Sed Lactantium, quomodo Ennium subsannet, audiamus: qui videtur hoc loco *si* non conditionaliter, ut ità dicam, sed assertivè accepisse. *Ille autem*, inquit, *qui infinita hominum millia trucidaverit, cruore campos inundaverit, flumina infecerit, non modò in templum, sed etiam in caelum admittitur. Apud Ennium sic loquitur Africanus,*

Si fas cadendo caelestia scandere cuiquam est:
Mi soli caeli maxima porta patet.

Scilicet quia magnam partem generis humani extinxit, ac perdidit. O quantis in tenebris Africane versatus es: vel potiùs ô Poëta, qui per caedes, & sanguinem patere hominibus in caelum adscensum putaveris. Senecae exemplaria passim habent,

Si fas est plagas Caelestum scandere cuiquam.

In quibusdam verò antiquioribus legebatur,

Ni, vel, *Si faciendo plagas caelestum scandere cuiquam.*

Ex cujus scripturae notis Ferdinandus Pincianus admonet Lactantii lectionem esse sequendam. Caeterùm ex iisdem Petrus Pithoeus l. 1. Adver. c. 11. conjicit olim scripsisse Ennium, & ità apud Lactantium 263
hunc versum esse emendandum, *Si fas endo plagas Caelestum ascendere cuiquam.*

Deinde, ut suam sententiam confirmaret, addit; *Si enim ita scripsisset Ennius: Si fas caedendo, non debuit, nec verò potuit tàm acriter reprehendi: quandoquidem conditionem adjecit hanc, Si fas, quae potuit non vera esse. At si ità, ut dixi, versus hic reponatur, reprehendi jure potuit.* Mihi verò ut Lactantii lectio magis placet, ità minùs ejus interpretatio; nam jure Ennius defendi posse videtur, qui Scipionem non de caedibus, urbiumque direptionibus, & incendiis, sed de ejus animi magnitudine, rebusque ob patriam tutandam, conservandam, augendam praeclarissimè gestis gloriantem inducit: quae quoniam minùs incruentè perfici poterant, icircò subvereri videtur illis verbis, *Si fas caedendo*, ne sibi in caelum aditus praecluderetur: cùm aliàs meritò patere sibi deberet ob egregias virtutes, & summa erga Rempub. merita.

MI SOLEI CAELEI] Hùc respexit Seneca l. 13. Epist. ubi de eodem Africano loquens ait; *Animam quidem ejus in caelum, ex quo erat, rediisse persuadeo mihi: non quia magnos exercitus duxit (hoc enim & Cambyses furiosus, ac furore feliciter usus habuit) sed ob egregiam ejus moderationem, pietatemque magis in illo admirabilem cùm reliquit patriam, quàm cùm defendit.* Et Cicero in Som. Scip. sub minoris Scip. persona; *Ego verò inquam, ô Africane, si quidem benè meritis de patria, quasi limen ad caeli aditum patet, quanquàm à pueritia vestigiis ingressus & patris, & tuis, decori vestro non defui: nunc tamen tanto praemio proposito enitar multo vigilantius. Mi* verò vel à Graeco *μοὶ* originem habet, vel à Latino *mihi* per synaeresin sublatâ aspiratione.

CAELEI MAXUMA PORTA PATET] Homerus Iliad. θ. *πύλας οὐρανοῦ.* Cicero in 3. de Republ. *Est verò, inquit, Africane: nam & Herculi eadem ipsa porta patuit.* Silius lib. 15.

At queis aetherei servatur seminis ortus
Caeli porta patet ——

XII. *selectorum Deorum nomina.*

JUno, Vesta, Ceres, Deiana, Menerva, Venus, Mars,
Mercurius, Jovi', Neptunus, Volcanus, Apollo.

Appul. de Daem. Soc. Mart. Capella de Nupt. Philolog.

Non est hoc loco Poëtae artificium silentio praetereundum, qui praeterquàm quod XII. Deorum nomina nullis conjun-
264 ctionum vinculis colligata duobus versibus explicavit, & Deas à Diis segregavit, Venerem cum Marte conjunxit, ut eorum congressum quodammodò significaret. Refertur hoc distichon non modò ab Appulejo in libro de Daemone Socratis, verùm etiam à Marciano Capella in Nuptiis Philologiae, cujus verba sunt; *Tunc etiam, ut inter alios potissimi rogarentur ipsi collegae Jovis, qui bisseni ab eodem Tonante numerantur; quosque distichum complectitur Ennianum; Juno, Vesta, Ceres, &c.* Apollonii Scholiastes in 2. lib. Argonaut. hos eosdem XII. Deos hujusmodi ordine memoravit, *Ζεὺς, Ἥρα, Ποσιδῶν, Δημήτηρ, Ἑρμῆς, Ἥφαιστος, Ἀπόλλων, Ἄρτεμις, Ἑστία, Ἄρης, Ἀφροδίτη, καὶ Ἀθηνᾶ.* Ad quos respexit Cleon eo jusjurando in Aristophanis Equitib.

Οὗτοι μὰ τοὺς δώδεκα θεοὺς χαιρήσετον.

Et Auctor illius epigrammatis in Augustum de secretiori illius coena, quae vulgò *δωδεκάθεος* vocabatur,

Cùm primùm istorum conduxit mensa Choragum
Sexque Deos vidit Mallia, sexque Deas.

Praetereà Plautinus Epidicus,

Si undecim Deos praeter sese secum adducat Juppiter.

Et in fine ejusdem fabulae,

Duo-

Duodecim Deis plusquàm in caelo est Deorum immortalium
Mihi nunc auxilio adjutores sunt, & mecum militant.

Ovidius in majore opere lib. 6.

Bissex caelestes medio Jove sedibus altis
Augusta gravitate sedent ——

Hos antiquitas *Consentes Deos* appellavit, quoniam in Jovis consilium, ut tradit D. Augustinus l. 4. de Civit. Dei adhiberi putabantur: vel ut alii existimant, quasi Consentientes; de quibus Arnobius lib. 3. ubi de Penatibus loquitur, ait; *Varro, qui sint introrsus, atque in intimis penetralibus caeli, Deos censet, quos loquimur, nec eorum numerum, nec nomina sciri. Hos Consentes, & Complices Etrusci ajunt, & nominant; quòd unà oriantur, & occidant unà, sex mares, & totidem feminas nominibus ignotis, & iis nationis barbarissimae: sed eos summi Jovis consiliarios, ac principes existimari.* Meminit Seneca in 2. Quaest. naturalium cap. 41. XII. Deorum, quos Juppiter in consilium advocat ex antiqua Etruscorum disciplina. Hos alii Deos majorum gentium, alii Deos urbanos vocarunt, quorum imagines ad forum auratae stabant; & horum unumquemque sibi Romani persuaserunt, ut ex vetustissimo eorum Kalendario intelligi potest, proprii mensis praeesse tutelae; Junonem videlicet Januario, Neptunum Februario, Minervam Martio, Aprili Venerem, Majo Apollinem, Mercurium Junio, Julio Jovem, Augusto Cererem, Septembri Vulcanum, Octobri Martem, Dianam No-
265 vembri, Decembri Vestam; quam superstitionem Romanos à Chaldaeis, & Aegyptiis accepisse, Pomponius Laetus auctor est. At Manilius insignis poëta eosdem XII. Deos XII. caelestibus signis praeesse, affirmat l. 2.

Lanigerum Pallas, Taurum Cytherea tuetur,
Formosos Phoebus Geminos, Cyllenius Cancrum,
Juppiter & cum matre Deûm regit ipse Leonem,
Spiciferae est Virgo Cereris, fabricataque Libra
Vulcano, pugnax Mavorti Scorpius haeret,
Venantem Diana virum, sed partis equinae;
Ast angusta fovet Capricorni sidera Vesta,
Ut Jovis adversum, Junonis Aquarius astrum est;
Agnoscitque suos Neptunus in aequore Pisces.

Quae extrema verba ità in omnibus, quae hactenus vidi, antiquis Manilii exemplaribus habentur, ac etiam in eo, quod nuper Scaligeri viri diligentissimi industriâ emendatum prodiit; sed malè opinor, nam omninò legenda sunt, *in aethere pisces.* Caeterùm, ut eodem revertar, tanta etiam Graeci eosdem Deos veneratione coluerunt, quòd cùm Neoptolemus Tragoediarum histrio à quopiam interrogaretur, quidnam ab Aeschylo, aut Sophocle, aut Euripide dictum admiraretur. Nihil quidem horum, inquit, sed quod ipsemet vidi, Philippum scilicet Cleopatrae filiae suae nuptias magnificè in scena majore celebrantem; cumque decimus tertius Deus esset appellatus, postridie in theatro jugulatus, ac projectus fuit.

MENERVA] Ità Veteres pro *Minerva* dixerunt, sicut etiam *Leber* pro *Liber.*

MERCURIUS] Hunc & *Mircinum* Antiqui appellarunt, quod mirandarum rerum esset auctor, ut ex Varrone tradit Velius.

EX SCIPIONE.

266 In hoc poëmate, ex quo perpauca haec, nec certa omninò ad nos pervenerunt, totum se Ennium in Scipionis laudibus celebrandis occupasse, ex inscriptione perspicuum est. Nec modò ex hujusmodi poëmate, qui laudabatur, ingentem, & sempiternam consequutus est gloriam; verùm etiam is, qui illum suis carminibus illustravit. Quamobrem Ennius non solùm quòd Scipionis rerum gestarum memoriam po-

posteris propagavit, immortali laude dignus est existimandus, sed etiam ob singularem ejus modestiam, cùm se suis viribus imparem materiam suscepisse fateatur. Nam, ut ait Aelianus, dum Scipionis res gestas canit, virumque illum summis laudibus extollere nititur, solum Homerum judicavit Scipionem pro dignitate laudare posse. Ex quo eum perspicere licet magnum Poëtae ingenium, & versuum majestatem, & admirabilitatem suspexisse. Quapropter rectè quidem Poëta Messapius ex amplissimis Achillis laudibus cognoverat, quantùm Homerus in laudando, & virorum gloriam exaggerando, ac in caelum efferendo valuerit. Aeliani autem verba apud Suidam hoc modo habentur; Ἔννιος Ῥωμαῖος ποιητὴς, ὃν Αἰλιανὸς ἐπαινεῖν ἄξιον φησί. Σκιπίωνα γὰρ ᾄδων, καὶ ἐπὶ μέγα ἐξᾶραι τὸν ἄνδρα βουλόμενος, φησὶ μόνον ἂν Ὅμηρον ἐπαναξίους ἐπαίνους εἰπεῖν Σκιπίωνος. δῆλον δὲ ὡς ἐτεθήπει τοῦ ποιητοῦ τὴν μεγαλόνοιαν, καὶ τῶν μέτρων τὸ μεγαλεῖον, καὶ ἀξιάγαστον; καὶ ὡς ἐπαινέσαι δεινὸς Ὅμηρός ἐστι, καὶ κλέος ἀνδρῶν πυργῶσαι, τὶ καὶ ἄρα ἐξ ὧν ἐπῄνεσε τὸν Ἀχιλλέα καλῶς ἠπίστατο ὁ ποιητὴς ὁ Μεσσάπιος. Ad hanc Ennii modestiam videtur immodestè respexisse Valerius Max. qui de Scipione ait l. 7. c. 30. *Vir Homerico, quàm rudi, & impolito Ennii praeconio dignior.* Nec dubium est de hoc poëmate Flaccum intellexisse cum ait l. 4. Car. Od. 8.

—— non celeris fugae,
Rejectaeque retrorsum Annibalis minae,
Non incendia Carthaginis impiae,
Ejus, qui domita nomen ab Africa
Lucratus rediit, clarius indicant 267
Laudes, quàm Calabrae Pierides ——

Porphyrio in explanatione loci illius Flacci ad Trebatium l. 2. Ser. Satyr. 1.

Attamen & justum poteras & scribere fortem
Scipiadam, ut sapiens Lucilius ——

ait, *Si non potes gesta Caesaris scribere, at potes justitiam, & fortitudinem, ut Lucilius Scipioni fecit, qui vitam ejus privatam descripsit, Ennius verò bella.* Solutâ verò oratione Scipionis res gestas C. Opilius scripsit, Julius Hyginus, & Oppius.

MUndus caeli vastus constitit [a] silentio, Macrob. l. 6. c. 2.

[a] silentia

MUNDUS CAELI VASTUS] Hoc poëma hexametris versibus compositum arbitror, tum ex illo versu, qui hexameter est, & à Macrobio apertè ex Scipione refertur lib. 6. c. 4.

Sparseis hasteis longeis campus splendet, & horret,

tùm etiam quia rei, de qua agitur, majestas nullum aptius carminis genus admittere videtur: quare ex conjectura alios hexametros, qui ad hanc rem spectare visi sunt, hûc conjecimus. Notum quidem illud Flacci est in Poët.

Res gestas regumque ducumq; & tristia bella,
Quo scribi possent numero, monstravit Homerus.

Nec, quoniam hi versus, qui ab eodem Macrobio l. 6. c. 2. similiter ex Scipione afferuntur, diversis numeris concinnati appareant, ob id de his, quae diximus, verendum est. Sunt certè illi ex operis prooemio descripti: nec dubium est Veteres in prooemiis conscribendis alio metri genere usos esse: quod nonnulli etiam posterioris saeculi Poëtae sunt imitati. Nam Persius, qui hexametro versu Satyras composuit, à claudis jambis est exorsus, & Prudentius non ignobilis poëta ab jambico senario suam Psychomachiam inchoavit, cùm reliquum operis heroico metro constet. Claudianus saepè hexametro poëmati prooemia hexametris, & pentametris concinnata praeposuit.

MUNDUS CAELI VASTUS] Graeci aliquando κόσμον οὐρανοῦ, aliquando κόσμον simpliciter, quemadmodum Latini pro caelo accipiunt. Plinius in suorum librorum initio l. 2. c. 1. *Mundum, & hoc, quod nomine alio caelum appellare libuit, cujus circumflexu teguntur cuncta, numen esse credi par*

par est. Quae verba ex Platone mutuatus est, qui in Timaeo ait; ὁ δὴ πᾶς οὐρανὸς, ἢ κόσμος, ἢ καὶ ἄλλο ὅ, τι ποτὲ ὀνομαζόμενος μάλιστ' ἂν δέχοιτο, τοῦθ' ἡμῖν ὀνομάσθω. Eadem sic à Cicerone in libro de Universo Latinè explicata sunt; *Omne igitur caelum, sive mundus, sive quo alio vocabulo gaudet, hoc à nobis nuncupatus sit.* Attius, *Splendida mundi sidera.* Lucretius l. 5. -- *micant aeterni sidera mundi:* Et rursus ibidem -- *nec magni sidera mundi:* Catullus -- *concussitque micantia sidera mundus.* In his versibus, qui operis quasi praeludia esse videntur, Poëta, ut à rei magnitudine attentos auditores redderet, dicit,
268 quòd, dum ipse Scipionis laudes canit, caelum ob maximas, ac inauditas res ab illo gestas stupore quasi affectum, immobile restitisse. Ac etiam perinde sensu praeditos mare, solem, ventos, amnes, actu, motu, impetu, cursuque compressis, summo quodam silentio, atque attentione avidè expectasse, quae de maximo illo duce dicerentur. His hyperbolis non dissimiles sunt illae, quibus Apollo in hymno, quem de seipso composuit, usus est: cujus Porphyrius in libris περὶ τῆς ἐκλογίων φιλοσοφίας meminit. Dicebat enim, quòd, dum Latona partus doloribus opprimeretur, geminique Apollo scilicet, & Diana intrà illius viscera moverentur, terra omnis stabat, stabat aër, immobilis stabat Delus, immobiles maris fluctus. Ejus verba sunt; Ἀλλ' ὅτε Λατὼ ὠδὶς ἱερὰ λάζοιτο, πᾶσα ὀρθυνομένων διδύμων τοκετῶν ἔνδοθεν σηκῶν, ἵστατο μὲν γαῖα, ἵστατο δ' ἀὴρ, πάγνυτο νᾶτος, πάγνυτο κῦμα. Homerus verò in hymno, quem de Apollinis laudibus composuit, non stuporem, admirationemque rebus tribuit, cùm primum illum Latona peperit, sed gaudium, & alacritatem. Ait enim illi speluncas omnes, summorum montium vertices, amnes, litora, portusque cecinisse;

Πᾶσαι δὲ σκοπιαί τοι ἄδον, καὶ πρώονες ἄκροι
Ὑψηλῶν ὀρέων, ποταμοί θ' ἅλα δε προρέοντες,
Ἀκταί τ' εἰς ἅλα κεκλιμέναι, λιμένες τε θαλάσσης.

At illa Callimachi stupore, ac gaudio permista sunt, ubi ille ait, tranquillum silere pontum, cum Poëtae Apollinis citharam, aut sagittas celebrant; nec Thetim matrem Achillem deflere, cùm Io Paean inclamare audierit, atque etiam lacrymosam Nioben suos intermittere dolores.

Εὐφημεῖ καὶ πόντος, ὅτε κλείουσι ἀοιδοὶ
Ἢ κίθαριν, ἢ τόξα, Λυκωρέος ἔντεα Φοίβου,
Οὐδὲ Θέτις Ἀχιλῆα κινύρεται αἴλινα μήτηρ,
Ὁππότ' ἰὴ παιῆον, ἰὴ παιῆον ἀκούσῃ.
Καὶ μὲν ὁ δακρυόεις ἀναβάλλεται ἄλγεα πέτρος.

Observat Macrobius lib. 6. c. 2. Maronem ex hoc Ennii loco suum illum l. 10. extulisse;

Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
Infit, eo dicente Deûm domus alta silescit;
Et tremefacta solo tellus, silet arduus aether;
Tum venti posuêre, premit placida aequora pontus.

Quin illud de pastoribus alternis cantantibus Eclog. 8. hinc effluxisse existimo, sed hyperbolis bucolico carmini accommodatis;

Immemor herbarum quos est mirata juvenca
Certanteis: quorum stupefactae carmine lynces,
Et mutata suos requierunt flumina cursus.

Sed mira ea profectò sunt, quae Idem l. 4. Geor. de inferis dixit, Orpheum cithara pulsantem audientibus;

Quin ipsae stupuêre domus, atque intima lethi
Tartara, caeruleosque implexae crinibus angueis 269
Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora,
Atque Ixionei cantu rota constitit orbis.

Sed fortasse Ennius hunc Euripidis locum ex Iphigenia in Aulide adumbravit;

Οὔκουν φθόγγος γ' οὔτ' ὀρνίθων
Οὔτε θαλάσσης, σιγαὶ δ' ἀνέμων
Τὸν δὲ κατ' Εὔριπον ἔχουσιν.

Hunc eundem locum videtur expressisse Tibullus in Messalam;

Et fera discordes tenuerunt flamina venti:
Curva nec assuetos egerunt flumina cursus;
Quin rapidum placidis etiam mare constitit undis.

MUN-

Et Neptunus saevus undeis aspereis pausam dedit.
Sol equeis [a] iter repressit ungulcis volantibus,
[b] Constitêre amneis perenneis, arbores vento vacant.

ꝏ

Quei propter Annibalis copias considerant. — Agel. lib. 4. c. 7.

ꝏ

* Scipio invicte --- — Cic. Oratore.

ꝏ

* Desine Roma tuos hosteis --- — Idem l. 3. de Orat. & l. 2. de fin.
* Nanque tibei monumenta mei peperêre labores; — Idem Ibid.

a ter *vel* quater b Consistêre

MUNDUS CAELI VASTUS CONSTITIT SILENTIO] Silentium enim ex admiratione oritur: quare quiescentes caeli orbes nullum edebant sonitum.

ET NEPTUNUS SAEVUS] Ob vehementes, quas ciet, motiones. Saevire enim aliquando vehementer moveri, movereque est.

UNDEIS ASPEREIS PAUSAM DEDIT] Nam omni feritate depositá, marini fluctus placidè quieverunt. Virg. Eclog. 9.

Et nunc omne tibi stratum silet aequor ——
Aristophanes,

Ἐχέτω δὲ πνοὰς νήνεμος αἰθὴρ,
Κῦμα δὲ πόντου μὴ κελαδείτω γλαυκόν.

Pausa παῦσις vox veteribus usitata. Lucret. l. 2. —— *nec dare pausam.*
Plautus Persa, *Jam jam Paegnium da pausam.* Cornelia ad Gracchos filios, *Denique quae pausa erit?* Attius Epigono,

Sed jam Amphilocum hûc vadere cerno,
Et nobis datur bona pausa loquendi.

SOL ITER REPRESSIT] Solis iter Ecliptica est. Manilius l. 1. Astron. *solis vias*, Aratus ἄλητιν ἠελίοιο.

UNGULIS VOLANTIBUS] Catullus, vegetis sonipedibus.

CONSTITERE AMNEIS PERENNEIS] Locus ferè sumptus ex Alcaei epigrammate,

—— ῥόον δ' ἔστησεν ἀκούων Ἀσωπός.

ARBORES VENTO VACANT] Virg. Ecl. 9.

—— *ventosi ceciderunt murmuris aurae.*

QUI PROPTER ANNIBALIS] Valerius Probus in quadam ad Marcellum epistola affirmat, Veteres Annibálem, & Hamilcárem pronunciasse.

DESINE ROMA TUOS HOSTEIS] Haec Africanum cum patria colloquentem dixisse, Cicero auctor est l. 3. de Orat. & 2. de Fin. à quo duobus locis mutila hujusmodi verba afferuntur. Scaliger verò pro *hosteis* legit *posteis*; ac itâ versum explevit; sed nescio utrùm conjecturâ, an antiqui alicujus codicis auctoritate;

Desine Roma tuos posteis ornare trophaeis. 270

Quae lectio mihi non satis videtur probabilis: siquidem sive in publica, sive in privata Romanorum laetitia postes non trophaeis, sed arborum ramis, & praecipuè lauri ornabantur. Juvenalis Satyr. 12.

Ornentur postes, & grandi janua lauro.

Et rursus, —— *longos erexit janua ramos.* De qua consuetudine plura relata sunt à Justo Lipsio l. 1. Electorum c. 3. Sunt, qui putent, hoc modo hanc sententiam expleri posse,

Desine Roma tuos hosteis horrere superbos.

Qui versus si itâ legendus esset, is, qui sequitur, legi deberet,

Otia nanque tibi nostri peperêre labores.

Sed antiqua scriptura aut nullo modo, aut nimis parcè immutanda, aut explenda est.

NANQUE TIBI MONUMENTA MEI PEPERERE LABORES] τὰ μνήματα. Cato in Oratione Dierum dictarum de Consulatu suo; *Ego mihi monumenta sempiterna posui, quae caepi.* Verbo autem *peperêre* eádem translatione l. 17. usus est,

Non possunt mussare boni, qui tanta labore
Militiae enixi peperêre ——

Virgilius l. 11.

Testeis

* Testeis sunt campei magnei --- Idem lib. 3. de Orat.

Sparseis hasteis longeis campus splendet, & horret. Macrob. l. 6. c. 4.

* Quantam statuam faciet populus Romanus, Trebel. Pol. in Claud.

* Quantam columnam, quae res tuas gestas loquatur.

Ite, ait, egregias animas, quae sanguine nobis

Hanc patriam peperêre suo ———

TESTEIS SUNT CAMPEI MAGNEI] Campos ideò testes laudat, nam hostium cruore maduerunt. Sunt autem campi quidam in Africa *magni* nomine appellati, de quibus Livius l. 30. *Primo in tumulo quatuor fermè millia distante ab castris regiis consedit, postridie cum equitatu in magnos, ità vocant, campos subjectos ei tumulo digressus.* Eosdem Polybius μέγαλα πεδία appellavit. Catullus hujus imitatione de Nupt. Pel.

Testis erit magnis virtutibus unda Scamandri,

Quae passim rapido diffunditur Hellesponto:

Cujus iter caesis angustans corporum acervis

Alta tepefaciet permista flumina caede.

Horatius l. 4. Ode 4.

Testis Metaurum flumen ———

Attius Astyanaste, *Troja est testis* -- Cic. pro lege Manil. *Testis est Italia, quam ille ipse victor*, &c. & paullò post, *Testis est Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii explicavit.* Eodem modo Tibullus l. 2. multos locos tanquàm Messalae gloriae conscios, & Propertius tanquàm sui amoris non ignaros testes proferunt. Rursus Ennius l. 3. Satyr. ——— *testeis sunt*

Latei campei, quos gerit Africa terra politos.

SPARSEIS HASTEIS LONGEIS CAMPUS SPLENDET, ET HORRET] Dura carminis compositio, in qua nulla ferè est pedum complicatio, sed illud Maronis lib. 9. numerosius est, & planiùs,

271 *Sternitur omne solum telis* ———

CAMPUS SPLENDET, ET HORRET] Rursus in 1. Annali,

Horret ager, campeique armeis sublimibus ardent.

QUANTAM STATUAM] Haec de Scipione ab Ennio scripta fuisse, Trebellii Pollionis indicio accepimus.

QUANTAM COLUMNAM] Viris illustribus, ac optimè de Repub. meritis non modò statuas, verùm etiam columnas erigere Romani consueverunt: in quibus, ut innumerabilibus saeculis inclytae virtutis memoria propagetur, praeclara eorum gesta insculpebantur; quarum binae hactenus Romae conspicuae, & admirandae magnitudinis visuntur.

QUAE RES GESTAS TUAS LOQUATUR] Poëta nescio quis apud Priscianum, τοὺς σοὺς ἀγῶνας αἰὼν λαλήσει. Sed quoniam verba, quae scripsimus, non sunt numerorum adstricta vinculis, nos nihil ferè immutando sic in metrum digessimus,

O quantam statuam faciet, quantamque columnam

Romanus popolus: res quae, ac tua gesta loquatur.

Sed ne quid ad hanc rem pertinens desideretur, addam Servii verba versum illum ex 10. Aeneidos explicantis,

Dum genitor nati parma protectus abiret.

Hoc igitur, inquit, *de historia est. Nam Scipio Africanus, cùm esset annorum vix decem & septem patrem suum defendit in bello: nec cessit viginti septem confossus vulneribus.* Quod fortasse Ennius in hoc Scipionis Encomio eo versu scripserat, quem posteà ad alium usum Maro, ut saepe alios aliàs, transtulit.

EX EPICHARMO.

Multa quidem in hoc libro, quantùm ex his, quae reliqua sunt, conjectura assequi possumus, de Deo, de mente, de Sole, de elementis, de quatuor qualitatibus, eorumque commistionibus, de humani corporis compositione, de somniis, de foetu, aliisque hujusmodi rebus praeclarè, ac subtiliter disserebantur: quem Poëta noster ex Epicharmo Comico Pythagorae discipulo Latinis versibus convertit. Scripsit ille quidem, ut Empedocles, Parmenides, Cleantes, Xenophanes Colophonius Graecis versibus philosophiam; & germanum apud eum hujus libri indicem *De rerum natura* fuisse arbitror. Constat enim ex Laërtio Diogene hujusmodi nomine libros ab Epicharmo fuisse conscriptos: quamvis, ut mox ostendemus, 273 malè illos Epicharmo medico tribuit. Verisimile enim est Epicharmum, de quo nunc agimus, quem ipsemet Diogenes Comicum appellat, & ut insignem Pythagoreum in Platonis vita celebrat, hos libros, tanquàm rerum naturalium refertissimos, eo titulo nuncupasse. Ennius verò, ne Auctorem, à quo id referebat acceptum, ejus gloriae redderet experrem, Epicharmum inscripsit, quemadmodum etiam sacrae historiae librum, quia ab Euhemero converterat, vel multa acceperat, illius nomine Euhemerum appellavit. Quod quidem Platonis imitatione fecisse videtur; nam, cùm ille omnia ferè de Timaei Locri libro περὶ ψυχᾶς κόσμου, καὶ φύσιος, in suum de Universitate, sive de Natura librum transtulisset, Timaeum, à quo illa acceperat, nominavit. Nec diversâ sanè ratione ab antiquis Grammaticis M. Tullii loci ex Arato afferuntur: ex quibus liquet Ciceronem maluisse eum librum Aratum, ex quo converterat, inscribere, quàm Graecam τὰ Φαινόμενα inscriptionem retinere. Caeterùm operis index nos admonet, ut de Epicharmo aliqua delibemus. Fuit hic natione Siculus, ut eum Horatius in praeceptis poëticis, & M. Cicero In 4. Tusculana, & lib. 1. ad Atticum nominant. Patria verò, ut ex hujusmodi penrametro, quo epigramma alterius Epicharmi statuae insculptum terminatur, Syracusanus fuit: ità enim de hoc ait,

Ὃν πατρὶς ἐστεφάνωσ' ἅδε Συρακοσίων.

Quod etiam Theocriti testimonio in alio epigrammate comprobatur, ubi eum perhibet Dorica dialecto usum fuisse. Neanthes verò in libro περὶ ἐνδόξων τῶν ἀνδρῶν tradir, eum in Crasto fuisse ortum, quae sanè, ut à Philisto proditum est libro 13. rerum Sicularum, Sicanorum urbs est. Alii eum unum è colonia esse volunt, quam è Coo Cadmus in Siciliam adduxerat. Diomedes verò lib. 3. ubi de Tragoedia, & Comoedia disserit, negat Epicharmum in Co esse ortum, sed in eam insulam in exsilium pulsum, & ibi primùm Comicis carminibus dedisse operam, & à Co Comoediam esse appellatam. Eum verò unà cum Phormo Comoediam invenisse, ab Aristotele in Poët. & Suida traditum est. Alii Samium eum faciunt: Aristoteles verò Siculum Megarensem. De hujus denique parentibus aequè, atque de patria ambigitur. Nam aliqui eum volunr Tityri, alii Chimari, & Sicidis esse filium. Fuit quidem ingenio vafro, & ad excogitandum aptissimo; primumque duas è tribus, quibus Graeci utuntur adspiratis, invenisse fertur Plin. lib. 7. cap. 56. nempe ϑ, & φ. Scripsit praeter hunc de Rerum natura librum, de Republica, de Bono, atque ideis, aliaque quamplurima ad philosophiam spectantia, quorum nec nomen quidem est superstes. Ex cujus libris, ut ab Alcimo proditum est, non parum fructus, atque emolumenti sibi Plato comparavit: unde plura metro conscripta in solutam orationem convertit. Dedit praetereà, ut aliqui memorant, fabulas 52, ut autem Lyconi placet 35; quas deinde, ut Por- 274 phyrius in libello de Plotini vita tradit, Apollodorus Atheniensis in decem volumina disposuit: tantàque in omnium admi-

miratione eae fabulae fuerunt, tum propter adjuncta cocinnè collocata, in qua re plurimùm, ut Demetrius ait, praestitit; tum propter dictionis gravitatem lepori mistam: ut Plautus ad illius excellentiam adspirans eum sibi imitandum proposuerit. Hinc Flaccus l. 1. epist.

Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi.

Sed tandem injuria temporis praeclara haec etiam poëtica tam magni viri monumenta communi cum innumeris aliis vetustissimorum Auctorum naufragio perierunt. Ejus autem vix exigua quaedam, ac lacera aliquot fabularum fragmenta supersunt: quarum nomina sunt; Ἀγρωστῖνος, Ἀλκύων, Ἁρπαγαὶ, Ἀταλάνται, Βάκχαι, Βούσιρις, Γᾶ, καὶ Θάλασσα, Διόνυσαι, Δίφιλος, Ἐλπὶς, ἢ Πλοῦτος, Ἑορτὴ, Ἥβας γάμος, Θέαροι, Θεωροὶ, Κύκλωψ, Κωμασταὶ, ἢ Ἥφαιστος, Μεγαρὶς, Μοῦσαι, Νῆσοι, Νιόβης γάμος, Ὀδυσσεὺς αὐτόμολος, Ὀδυσσεὺς ναύαγος, Ὀρύα, Περίαλλος, Πέρσαι, Πίθων, Πλοῦτος, Πολυτεία, Πύῤῥα, καὶ Προμηθεὺς, vel potiùs, Πύρκαος Προμηθεὺς, Σειρῆνες, Σφίγξ, Φιλοκτήτης, ἢ Φιλογνίδης, Χύτραι. Floruit maximâ nominis celebritate sex annis antè Persicum bellum; eádemque tempestate fertur Syracusis dedisse fabulas, quâ Athenis summâ existimatione Euetes, Euxenides, & Mylus habebantur. Alii verò confecto memorabili illo bello vixisse prodiderunt. Clarè tamen ex Plutarchi ἀποφθεγμάτων libello liquet, Hieronis tempore fuisse, à quo, quia praesente ejus uxore in verbum silentio dignum prorupetat, poenâ affectus fuit. Vixit annos XCVII, ut à Luciano in Macrobiis proditum est; quamvis Diogenes XC. vixisse tradat. Verùm, quoniam in hoc opere quaedam Ennius de mente attigit, ideò censui hujusmodi Epicharmi de mente locum in hunc de rerum natura librum esse referendum,

Νοῦς γὰρ ὁρᾷ, καὶ νοῦς ἀκούει,
Τ᾽ ἄλλα δὲ τυφλὰ, καὶ κωφὰ τυγχάνει
Λόγου δεόμενα ———

Cujus sententiam his verbis Tertullianus in libro de Anima Latinam reddidit; *An non & Poëtae haec semper nobis obmussant, quòd neque audiamus certum, neque videamus. Meminerat scilicet Epicharmi Comici, Animus cernit, animus audit, reliqua surda, & caeca sunt.* Haec eadem sententia ità habetur apud Clementem Alexandrinum lib. 2. Stromatων, & Theodoritum in libro de Fide, Νοῦς ὁρᾷει, καὶ νοῦς ἀκούει, τὰ δ᾽ ἄλλα κωφὰ, καὶ τυφλά. Caeterùm hìc animadvertendum est, hunc eundem locum Theodoritum ex Epicharmo Pythagoreo, & Tertullianum ex Epicharmo Comico afferre: quapropter eundem Epicharmum Comicum, & Pythagoreum esse censendum est; non autem duos, ut malè aliqui opinati sunt. Ille verò Epicharmus Cous Medicus, cujus vitam describit Diogenes, ab isto longè fuit alienus, quamvis etiam inter Pythagoreos recenseatur: &, ni fallor, Laërtius ὁμωνυμίᾳ deceptus utriusque scripta confundit. Nam de Republica libri, quos inter Epicharmi Medici opera recenset, proculdubio, ut Clementis Alexandrini auctoritate in 5. Stromat. apertissimè liquet, ab Epicharmo Comico editi fuerunt, & eodem modo suspicandum est de libris de Rerum natura, quos à Comico similiter conscriptos fuisse censeo, & hos esse, quos ab Ennio olim conversos, modò in manibus habemus. Priora autem Epicharmicae sententiae verba, tanquàm latiùs disseminata, satisque nota, praetermisso Auctoris nomine afferuntur ab Aristotele in Problematis, Plutarcho De industria animalium, Porphyrio De abstinentia ab esu carnium, Aristophanis Scholiaste in Pluto, aliisque quàmplurimis. Ad hanc sententiam, quam sibi deinde Cercida usurpavit, videtur M. Cicero in 1. Tusculana respexisse, cùm ait; *Nos enim ne nunc quidem oculis cernimus ea, quae videmus: neque enim est ullus sensus in corpore: sed, ut non solùm Physici docent, verum etiam Medici, qui ista aperta, & patefacta viderunt, viae quasi quaedam sunt ad oculos, ad nares, ad aures, à sede animi perforatae. Itaque saepe aut cogitatione, aut aliqua vi morbi impediti, apertis, atque integris & oculis, & auribus, nec videmus, nec audimus: ut facilè intelligi possit, animum & videre, & audire.*

audire. Sed priusquàm enarrationem aggrediar, monendum est, hujusmodi poema non perpetuis trochaicis fuisse constructum, sed his quandoque heroicos, aliaque metrorum genera admista fuisse. Verùm haec fragmenta adeò corrupta, atque decurtata sunt, ut in eis aut nulla, aut vix constans carminis ratio cognosci possit.

NAm videbar somniare [a] ego me'd esse mortuum — Cic. lib. 4. Acad.
* Aqua, terra, anima, Sol, — Var. l. 1. de re Rust. c. 4.

a me ego; & me: & ego

NAM VIDEBAR SOMNIARE] Confirmat magnopere locus hic, Epicharmum ex Pythagorae familia prodiisse, quandoquidem non dubium est, eum his verbis ad fabulosa Pythagorae somnia, vanaque τῆς παλιγγενεσίας deliramenta respexisse.

AQUA, TERRA, ANIMA, SOL] Varronis locus, ubi haec nostri Poëtae verba scripta sunt, ità se habet; *Ejus* (agriculturae scilicet) *principia sunt eadem, quae mundi esse Ennius scribit; Aqua, terra, anima, Sol.* Sed quoniam hìc de igne nulla facta est mentio, ideò integrum versum hujusmodi fuisse arbitror,

Aqua, terra, anima, Sol, ignis, sidera.

Nec temerè quidem sic versum explevimus, interque haec Epicharmi fragmenta collocavimus, sed Menandri auctoritate: ità enim ille ait,

Ο' μὲν Ἐπίχαρμος τοὺς θεοὺς εἶναι λέγει
Πῦρ, ἥλιον, γῆν, ὕδωρ, ἀνέμους, ἀστέρας.

Quamvis autem Graecis frequentiùs ἄνεμος ventus sit, hìc tamen ab Epicharmo pro aëre positus est: quo etiam modo Ennius in 3. Annali ventum pro aëre usur-
276 pavit. Nunc verò propiùs ad Graecae vocis significationem accedens animam pro aëre dixit, quam ἀπὸ τοῦ ἀνέμου originem habere plerique non ignobiles Grammatici existimarunt. Et hinc aliqui opinati sunt, animam corpori inesse, sicut ventus utri. Ad quod respiciens Anaxarchus, dum à tortore excarnificabatur; Tunde, inquit, Anaxarchi follem, Anaxarchum enim non potes. Usus est etiam eâdem voce Maro in eadem aëris significatione in Bucolicis Eclog. *6*.

Nanque canebat, uti magnum per inane coacta
Semina, terrarumque, animaeque, marisque fuissent.

M. Cicero convertens verba illa Platonis in Timaeo; οὕτω δὴ πυρός τε, καὶ γῆς, ὕδωρ, ἀέρα τὲ, ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ θεὶς, καὶ πρὸς ἄλληλα καθ' ὅσον ἦν δυνατὸν ἀνὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀπεργασάμενος, ait, ità contigit, ut inter ignem, & terram, aquam Deus animamque poneret, eaque inter se compararet, ac proportione conjungeret. Lucretius l. 1.

Et qui quattuor ex rebus posse omnia rentur,
Ex igni, terra, atque anima procrescere, & imbri:
Quorum Acragantinus cùm primis Empedocles est.

Hic autem locus, in quo eadem Empedocles, quae Ennius posuit mundi principia, quattuor nempe elementa, ex quibus cuncta asserit esse compacta, rerumque omnium radices esse, habetur apud Plutarchum De placitis Philosophorum, Sextum Empiricum adversus Mathematicos, Athenagoram in Apologia, Probum in Maronis Sileno, Diogenem Laërtium in vita Empedoclis, & Stobaeum ἐν τοῖς τῶν φυσικῶν γνώμων ἐκλόγοις,

Τέσσαρα τῶν πάντων ῥιζώματα πρῶτον a ἄκουε,
Ζεὺς b ἀργὴς Ἥρη τε φερέσβιος, ἠδ' Ἀϊδωνεὺς:
Νῆστις θ' ἣ δακρύοις c τέγγει κρούνωμα βρότειον
Τῶν δὲ συνερχομένων ἐξ ἐσχάτου ἵστατο νεῖκος.

a ἔασιν b αἰθὴρ c ἐπιπίκρον ὄμμα

Quo

Quo loco Empedocles, ut Plutarchus inquit, Jovem esse fervorem, & aethera intellexit; Junonem almam, ut Budaeus interpretatur, vel potiùs, ut verbum verbo respondeat, vitam ferentem aëra; Plutonem terram; Nestin denique humanos rivos tanquàm genituram, & aquam. Diogenes autem Laërtius longè secus eosdem versus explicavit: ait enim Empedoclem Δία τὸ πῦρ intelligere; Ἥρην γῆν; Ἀϊδωνέα τὸν ἀέρα; καὶ τὴν Νῆστιν τὸ ὕδωρ. Cui Athenagoras adstipulatur his verbis; *Εἰ τοίνυν Ζεὺς μὲν τὸ πῦρ, Ἥρα δὲ ἡ γῆ, καὶ ὁ ἀὴρ Ἀϊδωνεὺς, καὶ τὸ ὕδωρ Νῆστις.* Cum quo concinit etiam Achilles Statius in Arateis Phaenomenis, ubi ait; *Ἐμπεδοκλῆς δὲ ἀρχὰς φησὶ τῶν ὅλων τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, καὶ τὸ μὲν πῦρ καλεῖ Δία, καὶ αἰθέρα, τὴν δὲ γῆν Ἥραν, τὸν δὲ ἀέρα Ἀϊδωνέα, τὸ δὲ ὕδωρ Νῆστιν.* Juno quidem communi ferè omnium consensu semper *ἀλληγορικῶς* pro aëre intelligitur. Unde in Platonis Cratylo investigans Socrates hujusmodi nominis derivationem ait, Ἥρα dicta est, quasi *ἐρατὴ*, id est amabilis, il-
277 lius videlicet amoris, quo eam Jupiter complexus dicitur. Fortassè enim nominum institutor sublimium illarum rerum, atque caelestium vim, rationemque spectans, aërem Ἥραν nuncupavit, nominis involucro quodam rem occultans, fine ad principium collocato: quod certè cognoveris, si illud vocabulum Ἥρα saepiùs pronunciaveris. Graeca praestantissimi philosophi haec verba sunt, quae Latinè enunciavimus ex Joannis Serrani Platonici nobilissimi versione; *Ἥρα δὲ, ὡς ἐρατήτις, ὥσπερ οὖν καὶ λέγεται ὁ Ζεὺς αὐτῆς ἐρασθεὶς ἔχειν. ἴσως δὲ μετεωρολογῶν ὁ νομοθέτης τὸν ἀέρα Ἥραν ὠνόμασεν ἐπικρυπτόμενος, θεὶς τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τελευτήν. γνοίης δ' ἂν, εἰ πολλάκις λέγοις τὸ τῆς Ἥρας ὄνομα.* Quod Arnobius etiam in 3. adversus Gentes animadvertens ait; *Nam si Juno aër est, quemadmodum vos ludere, ac dictare consuevistis: Graeci nominis posteritate repetita, nulla soror, & conjux Jovis reperiretur.* Quod quidem figmentum Junonem scilicet Jovis sororem, ac conjugem esse, hoc modo ad physicam rationem refertur. Pro Jove enim aetheream, vel igneam substantiam intelligunt, pro Junone verò aërem, hoc est, humidam, ut Philosophi dicunt, essentiam. Et quoniam duo haec elementa tenuitate paria esse videntur, commenti sunt esse germana: sive ut alii dicunt, quia iisdem seminibus, quibus caelum, aër etiam est procreatus. Quoniam verò aër aetheri subjectus est, jure superposito aetheri mariti nomen inditum est. Vel quia ignea substantia, ac humida insimul coëuntibus, omnia generantur. De qua re haec ex Stoïcorum opinione à M. Tullio referuntur l. 2. de Nat. *Aër autem interjectus inter mare, & caelum Junonis nomine consecratur, quae est soror, & conjux Jovis; quod & similitudo est aetheris, & cum eo summa conjunctio. Effeminarunt autem eum, Junonique tribuerunt, quod nihil eo mollius.* Idem ferè habetur apud Macrobium in Somnio Scipionis l. 1. c. 17. & D. Augustinum in libris ad Marcellum de Civit. Dei l. 4. c. 20. At non perpetuò à Poëtis Juppiter pro aethere, & Juno pro aëre accipitur: sed interdum Jovem pro aëre, & pro pluvia, & Junonem pro terra usurpant. Ità enim Varro l. 4. De lin. Lat. ait; *Quod Jovis Juno conjux, & is caelum, haec terra, quae eadem tellus: & ea dicta, quòd unà cum Jove juvat Juno, & Regina, quòd haec omnia terrestria regat.* Ideoque Caelum veteres quidam philosophi, ut Plutarchus in lib. 1. *περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις*, vocarunt patrem, quòd aquarum lapsu seminis vicem praebeat: Terram verò matrem, quòd haec matris vice excipiat, ac deinde pariat. Hinc Athenienses, ut in Atticis refert Pausanias, Terrae simulachrum fecerunt, tanquàm à Jove pluviam petentis. Ad quod respiciens Tibullus l. 1. Eleg. 7. non autem Ovidius, cui Seneca l. 4. Nat. quaest. *μνημονικῷ ἁμαρτήματι* haec tribuit, ità quasi cùm Nilo loqueretur, ait;

Te propter nullos tellus tua postulat imbres,
Arida nec pluvio postulat herba Jovi.

Aliquando verò Cererem pro terra intel- 278
ligunt, quam Jovis matrem esse crediderunt. Quapropter Arnobius lib. 5. *Itaque qui dicit, cum sua concubuit Juppiter matre,*

non inceſtus ſignificat, aut propudioſas Veneris complexiones, ſed Jovem pro pluvia, pro tellure Cererem nominant. Aliquando verò Rheam, & Veſtam pro terra accipiunt: quamvis hanc frequentiùs pro igne intelligant. Sed Porphyrius in myſtiea ſua Theologia terrae partes diſtinguit, uberem ſcilicet, feracemque Cererem vocans, lapidoſam verò, & infrugiferam Rheam, ſive Opem. Ovidius de Veſta l. 6. Faſt.

Veſta eadem eſt, & terra ſubeſt, ſubit ignis utrique

Significat ſedem terra, focusque ſuam.

Plutonem etiam pro terra intelligi non dubium eſt: qui, ut Orpheus in hymnis tradit, omnes terrarum ſedes obtinuit;

Πλούτων δὲ κατέχεις γαίης κληίδας ἁπάσης.

Eumque περιφραστικῶς Euripides in Phoenissis χθόνιον θεὸν appellavit: ideoque Fulgentius in Mythol. vel potiùs Plato in Cratyl. ait, terrarum praeſidem creditum eſſe, quòd πλοῦτος Graecè divitiae dicuntur, quae ex terrae penetralibus eruuntur. Sed in re tàm perſpieua auctoritatibus ſuperſedendum eſt. Aliquando verò Pluto pro aëre intelligitur. Hinc Auctor libelli de Homeri vita explicans verſus illos ex Iliados, ubi Neptunus ſic loquitur;

Τρεῖς γάρ τ' ἐκ Κρόνου εἰμὲν ἀδελφεοὶ, οὓς τέκε Ῥέη,
Ζεὺς, καὶ ἐγὼ, τρίτατος δ' Ἀΐδης ἐνέροισιν ἀνάσσων.
Τριχθὰ δὲ πάντα δέδασται, ἕκαστος δ' ἔμμορε τιμῆς.
Ἤτοι ἐγὼν ἔλαχον πολιὴν ἅλα ναιέμεν αἰεὶ,
Παλλομένων, Ἀΐδης δ' ἔλαχεν ζόφον ἠερόεντα.
Ζεὺς δ' ἔλαχ' οὐρανὸν εὐρὺν ἐν αἰθέρι, καὶ νεφέλησι.
Γαῖα δ' ἔτι ξυνὴ πάντων, καὶ μακρὸς Ὄλυμπος.

ait, in univerſi diſtributione Jovi ignem, Neptuno aquam, Plutoni aërem ſorte obveniſſe. Ideoque ζόφον ἠερόεντα, hoc eſt, tenebroſam caliginem aërem appellavit, quòd proprio careat lumine, ſed à Sole, Luna, caeteriſque aſtris lucem mutuetur. Hunc nimirum intelligit M. Varro l. 4. ad Ciceronem; *Idem hic Dieſpiter dicitur infimus aër, qui eſt conjunctus terrae, ubi omnia oriuntur, ubi aboriuntur: quorum quod finis ortus, Orcus dictus.* Phornutus verò air, infimum aërem, qui morientium animas excipit, Veteres ᾅδην nuncupaſſe, διὰ τὸ ἀειδὲς, quòd ſcilicer propter ejus obſcuritatem minimè conſpici poſſit. Omnis enim aër, niſi extrinſecus illuſtretur ſuapte naturâ opacus eſt, unde fingendi anſam Poëtae arripuerunt, Orci galeam inviſibiles reddere homines: quod poſteà in proverbium abiit, Ἄιδος κυνῆ. Et quoniam ex repercuſſo aëre fit vox, ideò Pluto Clymenus ἀπὸ τοῦ κλύειν eſt appellatus, quòd ſcilicet ſonandi, ſive ut ſonus reſultet, auctor ſit. Quo nomine eum Laſus Herminenſis in Cereris hymno appellavit,

Δήμητραν μέλπω, κόραν τε Κλυμένοιο ἄλοχον. 279

Neſtis autem hîc pro aqua intelligi non dubium eſt: cujus nomen ἀπὸ τοῦ νάω, hoc eſt fluo derivarur, unde & Naiades nymphae fluviales. Sunt, qui perhibent, ut tradit Euſtathius in τ Iliad. Neſtin eſſe Σικελική τις θεός. Empedocles rurſus apud Ariſtotelem in lib. 1. de Anima Νῆστιδα αἴγλην dixit, hoc eſt, liquidum, vel humidum ſplendorem: vel, ut Jo. Grammaticus interpretatur, aquam, & aërem, quòd unaquaeque haee elementa humida, & pellucida ſinr. Caeterùm in Clementis Alexandrini libro 6. Stromat. hujusmodi Empedoclis de principiis verſus detectis involucris habentur;

Τέσσαρα τῶν πάντων ῥιζώματα πρῶτον ἄκουε,
Πῦρ, καὶ ὕδωρ, καὶ γαῖαν, ἠδ' αἰθέρος ἄπλετον ὕψος.
Ἐκ γὰρ τῶν ὅσα γ' ἦν, ὅσα τ' ἔσσεται, ὅσα τ' ἔασιν.

Poſuit antè Empedoclem quatuor easdem rerum omnium radices Athamas Pythagoreus, ex quibus ea voluit, quae gignuntur, gigni: Ejus autem verba ſunt; ὧδε γεννᾶτο παντὸς ἀρχὰ, καὶ ῥιζώματα, τέτταρα τυγχάνοντα, πῦρ, ὕδωρ, ἀὴρ, γῆ: ἐκ τούτων γὰρ αἱ γενέσεις τῶν γινομένων.

TERRA

Terra corpus est: at mentis ignis est. Prisc. lib. 7.

Isteic de Sole sumptus ignis. Varr. l. 4. de lin. Lat.

TERRA CORPUS EST, AT MENTIS IGNIS EST] Humanum corpus, quamvis ex quatuor elementis compactum, ac coagmentatum sit, terrenum tamen dicitur, quoniam cùm dissolvitur, in terram potiùs, quàm in caetera elementa convertitur. Mens verò, quoniam nullis est corruptionibus obnoxia, sempiterna est. Caeterùm ignis hoc loco non elementaris est intelligendus, qui assiduè generatur, corrumpiturque, sed purissimus ille aether, tenuis, ac pellucidus. Nec aliud Zeno Citticus apud Varronem l. 2. de lin. Lat. intelligere voluit, cùm dixit, animalium semen ignem esse, eundemque animam & mentem. Unde ait M. Cicero in 1. Tusc. *Zenoni Stoico animus ignis videtur*. In qua sententia fuit etiam Hipparchus; quos sequutus Maro l. 6. inquit,

Igneus est ollis vigor, & caelestis origo
Seminibus ——

Pertinet magnopere ad hunc Epicharmi locum Pacuvii versus ex Chryse,

Mater est terra, ea parit corpus, animum aether adjugat.

Mente igitur homo caeteris praestat animalibus. Ea enim omnium est sensuum, animaeque caput: imò anima animae, solaque immortalis, vivaque in mortali homine Dei imago: quam si mundam quis habuerit, ut idem testatur Epicharmus, toto erit mundus corpore. Ejus autem verba hac sunt; Καθαρὸν τὸν νοῦν ἐὰν ἔχῃς, ἅπαν τὸ σῶμα καθαρὸν εἶ. Mentis autem hoc loco antiquo more in recto posita est, ut Priscianus l. 7. agnoscit.

ISTEIC DE SOLE SUMPTUS IGNIS] M. Varro de mente humana id dictum esse, scribit: videturque apertis, perspicuisque verbis Epicharmus, sive Ennius hoc loco expressisse, quod prisci illi Vates, quos Theologos appellavit Antiquitas, sub fa-
280 bularum in tegumento de Prometheo significarunt; qui cùm ex luto inanimum effinxisset hominem, Minerva operis pulchritudinem admirata, fertur ei quicquid ex caelestibus rebus vellet, spopondisse, ut quod tàm mirabiliter inchoaverat, perfectiùs absolvere posset. Cumque Minervae ope ad caelum sublatus esset, omniaque ibi flammis coruscantia animata conspiceret, ut suum etiam opus flammeo illo vapore animaret, ferula ad Solis currum admota ignem inde mortalibus detulit, fictique hominis pectori applicato, mox animatum reddidit. Sed haec merae sunt nugae: nam hominis mens neque aether, neque ignis est, neque ex Sole habet originem, cùm ea omnis expers materiei à supercaelesti illo Solis Sole, qui inaccessibilem lucem habitat, ex nihilo creata sit; sed potiùs haec Epicharmi, sive Ennii verba, & hujusmodi de igne è caelo rapto figmentum ad physicam rationem referri debent: nec aliud quidem intelligendum est, quàm hunc ignem, quem ad nostra adhibemus commoda, ex lucidissimis illis astrorum ignibus seminaria habuisse; eumque de Sole sumptum esse, quoniam calore, candore, tenuitate, & acumine ad Solis naturam quam proximè accedit. Quam ob convenientiam, congruitatemque Sol ab Orpheo πυρόεις, & πυρίδρομος, & à Proclo Lycio περισεφὴς dictus est. Hác ratione Speusippus, quem Plato paenè philosophiae haeredem reliquit, Soli Apollinis nomen inditum esse tradit, ὡς ἀπὸ πολλῶν οὐσιῶν πυρὸς, αὐτοῦ συνεςῶτος; quod scilicet ex multis ignibus vis ejus compacta sit. Fulgentius autem l. 1. Mytholog. idem apud Graecos Ἀπόλλωνα significare asserit, quod apud Latinos Perdens, quasi ignis instar fervore suo omnem virentium herbarum succum decoquendo perdat. Accedunt etiam ad hanc Solis cum igne affinitatem nonnullorum Philosophorum definitiones. Ait enim Epicurus, Solem esse, ut Budaei verbis utar, gle-

Isque actus mentis est --- Idem ibid.

* Esse igitur corpus terram, quae [a] deperit ipsam, Idem ibid.

a peperit *vel* dederit

glebulentum quoddam spissamentum pumicis instar, & intra exesos ejus meatus ignitum; Xenophanes ex igniculis coagmentatum esse ait, qui ex humidis expirationibus coacervantur, aut nubem esse ustulantem; Anaximander ex purissima ignis substantia constare dixit; Posidonius, & Speusippus caelestem ignem appellarunt; Cleantes totum igneum esse, duorum sensuum testimonio confirmavit, tactus scilicet, & oculorum; Anaxagoras, ut alibi retulimus, ignitum lapidem esse voluit, sive *μύδρον*, hoc est candens ferrum. In quem ob hanc ipsam opinionem acerbè invehitur Socrates apud Xenophontem l. 4. *ἀπομνημονευμάτων*. Nec tantùm his Philosophorum opinionibus comprobari potest, hunc de Sole sumptum ignem; verùm etiam orbicularium, & concavorum speculorum experientia, quae cùm Soli objiciuntur, adeò in centro per reflexionem radios rectè incidentes colligunt, ut non modò admoto fomite ignem accendant, sed interdum, si vehementiores extiterint, vel etiam plumbum liquefaciant. Sed illud mirabile est, quod à plerisque refertur, & à Galeno praecipuè, viro
281 quamvis loquaci, non tamen ut fide careat, in libro *περὶ κράσεων* de Archimedis Syracusani speculo; quod eâ arte, ac ratione construxit, ut collectis, ac repercussis in oppositum radiis navalem omnem hostium apparatum eminus combusserit. Nec modò in hujusmodi speculis, sed etiam in vitreis sphaerulis aqua plenis ignis facillimè accendi conspicitur. Quibus adducti periculis, ac rationibus prisci illi sapientes existimarunt, terrestrem hunc ignem cum caelesti cognatione quadam esse copulatum. Et idcircò Appulejus l. 2. de Asin. ignem illum hujus parentem appellavit. Quin nos à Sole, ut testatur Lucretius, ignis hujus usum edocti sumus; quandoquidem palantes illi homines, qui principio humani generis ferarum more vivebant, eo non ad coquendos cibos resque alias necessarias, usi sunt, sed ad frigus tantùm expellendum. Unde ait l. 6.

Inde cibum coquere, & flammae mollire vapore
Sol docuit, quoniam mitescere multa videbant
Verberibus radiorum, atque aestu victa per agros.
Inq; dies magis hi victum, vitamq; priorem
Commutare novis monstrabant rebus, & igni,
Ingenio qui praestabant, & corde vigebant.

Idem alibi coquendi actum, qui ignis est proprius, pulcherrimè ad Solem transtulit lib. 6.

Principio terram Sol excoquit, & facit are.

Et Virg. l. 1. Georg.

Pulverulenta coquat maturis solibus aestas.

Et l. 2. Georg.

Mitis in apricis coquitur vindemia saxis.

Longis etiam pòst saeculis remotissimae quaedam gentes, quae, quoniam solis piscibus victitabant, *ἰχθυόφαγοι* appellabantur, pisces, vel supra saxa ad solem exposita, vel in arena torrere consueverunt. Et mulieres Erythrenses Cerealia celebrantes non ad ignem, sed ad Solem carnem coquere, proditum est.

ISQUE ACTUS MENTIS EST] Trochaicum hemistichium. Aliqua Varronis exemplaria habent, *Isque totus mentis est.* Scaliger putat ex duobus his hemistichiis integrum versum ità restitui posse,

Isteic de Sole sumptus ignis, isque mentis est.

ESSE IGITUR CORPUS TERRAM] Idem paullò superiùs, *Terra corpus est.* Caeterùm duo hi versus in Aldino, & Basiliensi exemplari secus habentur: in his verò, quae Antonii Augustini, & M. Vertranii industria prodierunt eo ordine, quo nos posuimus, distinctè leguntur. Scaliger vero ex-

existimans, Romanae editionis correctores hunc locum de caeli & terrae conjunctione intellexisse, asserit, his versibus hoc modo dispositis nullum inesse sensum, longeque à Varronis, aut Ennii mente abesse: nam Varro hoc loco non versum servatâ
282 metri lege, sed verba tantùm usurpavit. Qui versus citatur ab eo l. 8.

Quae dedit illa, capit, neque dispendi facit bilum.

Cujus verum, ac germanum sensum esse vult, animam ex aethere, corpus verò ex terra esse; & unumquodque illuc, unde profectum est, reversurum. Quae quidem explicatio confirmari potest ex hoc Epicharmi loco, qui habetur apud Plutarchum in Consolatoria ad Apollonium, unde fortasse haec ipsa transtulit Ennius; Συνεκρίθη, καὶ διεκρίθη, καὶ ἀπῆλθεν, ὅθεν ἦλθε πάλιν. γᾶ μὲν ἐς γᾶν, πνεῦμα δ' ἄνω. Horum sensus est; Concretum est, & discretum: eoque iterum recessit, unde accessit: terra in terram, in sublime verò spiritus. Ejusdem sententiae sunt versus illi, à Philone absque auctoris nomine relati in libro, ubi mundum incorruptibilem esse disputat. Quos denique Clementis Alexandrini testimonio in 6. Stromat. ex Euripidis Chrysippo esse cognovimus; Χωρεῖ δ' ὀπίσω τὰ μὲν ἐκ γαίας

Φύντ' ἐς γαῖαν, τὰ δ' ἀπ' αἰθερίου
Βλαστάνοντα γῆς εἰς οὐράνιον
Πόλον ἦλθε πάλιν, θνήσκει δ' οὐδὲν
Τῶν γινομένων, διακρινόμενον δὲ
Ἄλλο πρὸς ἄλλο μορφὴν ἰδίαν ἀπέδειξε.

Hos sic Gelenius Latinos fecit;

Genitum nihil emoritur,
E terris orta, terra rursus accipit:
In caelum, quicquid est suum, revertitur.
Sed transpositum ultro, citroque
Formam priorem alterat.

Nec alium Euripidis locum ex Supplicibus huic valdè consonum praetermittam, ubi Theseus admonens, aequum esse, ac totius Graeciae legi consentaneum, defunctorum humari cadavera; Sinite, inquit, mortuorum corpora terrâ operiri: unde enim unaquaeque pars ad corpus venit, illuc redit, spiritus quidem ad aethera, corpus verò ad terram;

Ἐάσατ' ἤδη γῇ καλυφθῆναι νεκρούς:
Ὅθεν δ' ἕκαστον εἰς τὸ σῶμ' ἀφίκετο,
Ἐνταῦθ' ἀπῆλθε. πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα,
Τὸ σῶμα δ' εἰς γῆν ———

Conveniunt hoc loco hujusmodi Phocylidis poëtae vetustissimi versus;

Ψυχαὶ γὰρ μίμνουσιν ἀκήριοι ἐν φθιμένοισι.
Πνεῦμα γάρ ἐστι θεοῦ χρῆσις θνητοῖσι, καὶ εἰκών.
Σῶμα γὰρ ἐκ γαίης ἔχομεν, καὶ πάντες ἐς αὐτὴν
Λυόμενοι κόνις ἐσμέν: ἀὴρ δ' ἀνὰ πνεῦμα δέδεκται.

Idem etiam Lucretius protulit l. 2.

Cedit item retrò, de terra quod fuit antè, 283
In terras, &, quod missum est ex aetheris oris,
Id rursum caeli rellatum templa receptant.

Platonicus Psellus explicans verba haec Chaldaici oraculi,

Χρὴ σὲ σπεύδειν πρὸς τὸ φῶς, καὶ πατρὸς αὐγάς,
Ἔνθα ἐπέμφθη σοι ψυχὴ πολὺν ἑσσαμένη νοῦν.

Animam inquit, non ab seminibus accepisse substantiam, neque corporeis subsistere temperamentis, sed à Deo supernè habere existentiam, & ad illum converti oportere. Philosophi verba sunt; Ἐπειδὴ οὐκ ἀπὸ σπερμάτων ἡ ψυχὴ τὴν ὑπόστασιν ἔλαχεν, οὐδ' ἐν σωματικαῖς ὑφειστήκη κράσεσι, ἀλλὰ ἄνωθεν ἀπὸ θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχει, πρὸς ἐκεῖνον καὶ ἐπιστρέφθω. Et Plutarchus in Romulo, postquàm hujusmodi Pindari verba recensuit, Σῶμα μὲν πάντων ἕπεται θανάτῳ περισθενεῖ, ζωὸν δ' ἔτι λείπεται αἰῶνος εἴδωλον, subdit, mentem solam ex Diis esse; cujus unde ortus, eôdem est & reditus, non quidem corpore comitante, verùm ubi à corpore explicata, & sejuncta sit: & jam undequaque pura evaserit, & mundâ carne exutâ. De corpore verò, quòd ad terram revertetur, extat Capuae ad D. Benedicti pulcherrima hujusmodi inscriptio,

TE. TIBI.
VNA. QVAE. ES. OMNIA.
DEA. ISIS.
ARRIUS. BALBINUS.
V. C.

Isin autem terram esse, & Osirin Nilum,

Et capit, & neque jam dispendei conficit hilum. Varro l. 4. de l. l.

*Istaec terreis genteis omneis peperit, & resumit denuò, Idem ibid.

Aegyptiorum declarant mysteria. Ejusdem sententiae alia inscriptio Narbonae in vetusto monumento visitur.

LAGGE. FILI.
BENE. QVIESCAS.
MATER. TVA. ROGAT.
TE. VT. ME. AD. TE.
RECIPIAS. VALE.
P. Q. XV.

Convenit cum his hoc Palladae distichon, quo epigramma quoddam clausit,

Ὦ γένος ἀνθρώπων πολυδάκρυτον ἀσθενὲς οἰκτρὸν
Συρόμενον κατὰ γῆς, καὶ διαλυόμενον.

Cujus sententiam Alciatus sic Latinè explicavit,

O miserum mortale genus lacrymabile semper,
Quod factum ex cinere est, solvitur in cinerem.

Tale quoque illud est Nazianzeni divini Theologi,

Παντὶ βροτῷ θνήσκοντι πᾶσα γῆ τάφος
Πᾶν γὰρ τὸ ἐκ γῆς γῆ τε, καὶ εἰς γῆ πάλιν.

284 Euripides apud Ciceronem l. 3. Tus.

Reddenda est terra terrae, tum vita omnibus
Metenda ut fruges; sic jubet necessitas.

Cornelius Gallus, cujus si germana sunt, quae in manibus habemus, effoeta jam Musa videtur cecinisse;

Ortus cuncta suos repetunt, matremque requirunt:
Et redit ad nihilum, quod fuit antè nihil.

Quod quidem nullo pacto fieri posse testatur Lucretius l. 1.

Nunc age sis, quoniam docui nil posse creari
De nihilo, neque item genita ad nihilum revocari.

Quam sententiam ità unico versu complexus est Persius Satyr. 3.

Ex nihilo nihil, in nihilum nil posse reverti.

Et capit] Terra quidem corpus dat, & rursus illa capit: quasi dicat, & demum in suo sinu recipit, nullo interim facto dispendio, cùm scilicet nihil detrimenti, tùm dando, tùm recipiendo patiatur. Amplificavit Silius hanc sententiam l. 15.

Hic quicquid terrae, quicquid freta, & igneus aether
Nutrivit primo mundi genitalis ab aevo,
Mors communis agit, descendunt cuncta, capitque
Campus iners quantum interiit, restatque futurum.

Hinc Cyrus apud Xenoph. l. 8. cùm jam morti proximus esset, praecepit filiis, ut, postquàm ex hac vita migraverit, ejus corpus neque in auro, neque in argento, neque in alia ulla re conderent, sed ut quàm primùm terrae redderent. Nihil enim beatius esse dicebat, quàm se terrae commisceri, quae tot res, tàm pulchras, tàm bonas, & gignat, & nutriat.

Neque dispendi facit hilum] Varro l. 8. rursus haec eadem verba referens ait, *Quod valet, neque dispendii facit quidquam.* Et lib. 4. *Hila, ab hilo dicta, id est minimo; quod ait Ennius — neque dispendi facit hilum.*

Istaec terreis genteis omneis peperit, et resumit denuo] Videtur hic versus ad verbum ferè ex illo Xenophanis esse desumptus, qui in Sex. Empirico l. 9. & Theodorito l. 4. habetur,

Ἐκ γῆς γὰρ δὲ πάντα, καὶ εἰς γῆν πάντα τελευτᾷ.

Quod nihil à Pherecidis Syri opinione discrepat, qui terram voluit rerum omnium esse principium, & in eam cuncta resolvi. Idem etiam videtur Orpheus in hymnis explicasse, cùm Terram Deam vocat, beatorum, atque mortalium matrem, omnia nutrientem, omnia dantem, fruges proferentem, ac omnia labefactantem;

Γαῖα θεά, μῆτερ μακάρων, θνητῶν τ' ἀνθρώπων
Παντρόφε, πανδώτειρα, τελεσφόρε, παντολέτειρα.

Homerus quoque in hymnis dixit, terrae esse, vitam dare, & auferre,

— σεῦ δ' ἔχεται δοῦναι βίον, ἠδ' ἀφελέσθαι. 285

His

Istaec dat cibaria; istaec omnibus fruges gerit.

* Frigori immiscet calorem, atque humori [a] aritudinem. Idem ibid.

a ariditatem

His non sunt Lucretiani versus dissimiles lib. 6.

Praetereà pro parte sua quodcunque alit, auget,
Roditur: & quoniam dubio procul esse videtur
Omniparens: eadem rerum commune sepulcrum.

Philo in lib. περὶ κοσμοποιΐας, postquàm multa praeclarè de mulieris, & terrae similitudine in foetus productione disseruit, *Mater*, inquit, *terra etiam esse videtur: quam ob rem & Antiquis illis visum est, ut* Δημήτηρ *appellaretur, composito è matre, & terra nomine. Non enim terra mulierem, ut dixit Plato* [in Menex.] *sed mulier terram imitatur: quam Poëtae rectè omniparentem, frugiferam, Pandoramque nominare consueverunt, ut generationis, perpetuationisque caussam, tàm stirpium, quàm animalium.* Graeca illius sunt; Μήτηρ, δ᾽ ὡς ἔοικε, καὶ ἡ γῆ, παρ᾽ ὃ καὶ τοῖς πρώτοις ἔδοξεν αὐτὴν Δήμητραν καλέσαι: τὸ μητρὸς, καὶ γῆς ὄνομα συνθεῖσιν. οὐ γὰρ γῆ γυναῖκα, ὡς εἶπε Πλάτων, ἀλλὰ γυνὴ γῆν μιμεῖται, ἣν ἐτύμως τὸ ποιητικὸν γένος παμμήτορα, καὶ καρποφόρον, καὶ Πανδώραν εἴωθεν ὀνομάζειν: ἐπειδὴ πάντων αἰτία γενέσεως, καὶ διαμονῆς ζώων ὁμοῦ, καὶ φυτῶν ἐστίν. Et in libello in Flaccum de terra loquens, quam, ut ipse ait, natura hominibus, caeterisque terrestribus, ut proprium, ac peculiarem locum assignavit, ut non solùm vivant, sed etiam moriantur, addit haec ipsa verba Ennianis simillima; ἵν᾽ ἡ αὐτὴ καὶ τὴν πρώτην ὑποδέχεται γένεσιν, καὶ τὴν ἐκ τοῦ βίου τελευταίαν ἀνάλυσιν. Nota quidem est illa M. Bruti interpretatio, qui cùm exacto Tarquinio ab Oraculo accepisset, eum summo Romanorum Imperio fore potiturum, qui priùs matrem oscularetur, communem matrem terram intelligens humi prolapsus, simulatâ stoliditate, eam osculatus est.

ISTAEC DAT CIBARIA] Homerus in hymno terrae,

——— ἣ φέρβει ἐπὶ χθονὶ πάνθ᾽ ὁπόσ᾽ ἐστίν.

Quae ab eodem, quoniam fruges, aliaque omnia ad vitam, victumque pertinentia producit ζείδωρος cognominatur. Unde Lucretius lib. 5.

--- *Omnibus omnia largè Tellus ipsa parit* --

Et ibid. -- *ut meritò maternum nomen adepta*
Terra sit, è terra quoniam sunt cuncta creata.

Cornelius Labeo ex Pontificum Indigitamentis Terram, inquit, Bonam esse dictam, quòd omnium nobis ad victum bonorum caussa sit; & Opem quòd ipsius auxilio vita constet.

ISTAEC OMNIBUS FRUGES GERIT] Haec ità à Scaligero emendantur. In Varrone autem l. 4. de lin. Lat. scriptum est; *Quae dat cibaria, ut ait Ennius, quae quòd gerit fruges, Ceres.* Quam nominis explicationem sequitur etiam M. Cicero: ait enim l. 2. de Nat. Deor. *Mater autem est à gerendis frugibus Ceres, tanquàm Geres, casuque primâ litterâ itidem immutatâ, ut à Graecis. Nam ab illis quoque* Δημήτηρ, *quasi* Γημήτηρ, *nominata est.* 286
Apertè quidem ex his, quae superiùs ex Philone retulimus, demonstravimus, terram Δήμητραν, quasi γῆ μήτηρ appellari. Sed Plato aliam in Cratylo sequitur enodationem; vultque terram Δήμητραν dici, tanquàm διδοῦσα, ὡς μήτηρ. Ad hoc etymon videtur respicere ille Orphei versus apud Diodorum Siculum, Γῆ μήτηρ πάντων, δημήτηρ πλουτοδότειρα.

FRIGORI IMMISCET CALOREM] Varro hoc modo hunc locum protulit lib. 4. de lin. Lat. *Caelum, & Terra omnia ex se genuerunt, quod per hos natura frigori immiscet calorem, atque humori aritudinem.* Quae verba cùm poëtica esse, & numeris non carere olfecissem, Enniana esse suspicatus sum, & ad hunc librum pertinere.

ET HUMORI ARITUDINEM] Nam priùs in

* Omne corpus, ubei nimius ardor, aut humor viget. Varro l. 4. de l. l.

* Isteic is est Juppiter, quem dico, Graecei vocant Idem ibid.

in rudi illa mole, in qua rerum omnium semina confusa erant, *Frigida*, ut Naso ait l. 1. Met. *pugnabant calidis, humentia siccis.* Idem Varro ad hunc locum respiciens in Prometheo ait,

Humanae quandam stirpis gentem concoquit
Frigus, calori, atque humori aritudinem
Miscens ——

OMNE CORPUS, UBEI NIMIUS ARDOR, AUT HUMOR VIGET] Trochaicus (ni fallor) Ennianus, cujus fortasse haec etiam reliqua sunt, quae quamvis à Varrone turbatâ verborum serie referantur, poëticum tamen nescio quid redolent. Itâ enim inquit; *Inde omne corpus, ubi nimius ardor, aut humor viget, aut interit, aut manet sterile, cui testis aestas, & hiemps: quòd in altero aër ardet, & spica aret, & in altero natura ad nascendum cum imbre, & frigore victitare non volt, & potiùs ver exspectant.* Cicero in Timaeo; *Omnis enim coagmentatio corporis, vel calore, vel frigore, vel aliquâ impulsione vehementi labefactatur, & frangitur, & ad morbos, senectutemque compellitur.* Sunt & haec Minutii Felicis verba aliquantulum Ennianis similia: ait enim; *Corpus omne sive arescit in pulverem, sive in humorem solvitur.* Caeterùm rectè dictum est, *ubei nimius ardor, aut humor viget*; nam immodicus quidem adurit calor, & humor cùm redundat, corrumpit. Itaque propter alterius exuperantiam infoecundum omne redditur corpus; quousque caliditas cum humiditate conjuncta ad moderatam, aequabilemque proportionem, sive symmetriam reducatur. Quâ ratione Ocellus Lucanus ait, neque ex igne, neque ex glacie quidpiam oriri. Quò respiciens Pacuvius,

Sol si perpetuò sit, aut nox flammeo
Vapore, aut frigore fructus omneis
Interire ——

Ex his veluti radicibus proruperunt florentissimi hi Lucretii versus ex l. 5.

Et tamen interdum magno quaesita labore,
Cùm jam per terras frondent, atque omnia florent;
Aut nimiis torret fervoribus aethereus Sol,
Aut subiti perimunt imbres, gelidaeque pruinae, 287
Flabraq; ventorum violento turbine vexant.

ISTEIC EST IS JUPPITER, QUEM DICO, GRAECI VOCANT AERA] Aeschylus Jovem ait aethera, terram, caelum, & omne esse, & si quid superius;

Ζεύς ἐστιν αἰθὴρ, Ζεὺς δὲ γῆ, Ζεὺς δ' οὐρανὸς,
Ζεύς τοι τὰ πάντα, χ' ὤ, τι τῶν δ' ὑπέρτερον.

Philemon,

Ἀὴρ, ὃν ἄν τις ὀνομάσειε καὶ Δία.

Euripides apud Clementem in 5. Strom. Athenagoram in Apolog. & Probum in Sileno; Ὁρᾷς τὸν ὑψοῦ τόν δ' ἄπειρον αἰθέρα,
Καὶ γῆν πέριξ ἔχονθ' ὑγραῖς ἐν ἀγκάλαις,
Τοῦτον νόμιζε Ζῆνα, τὸν δ' ἡγοῦ θεόν.

Qui versus sic à Cicerone in 2. De nat. Deorum Latinè explicati sunt;

Vides sublime fusum immoderatum aethera,
Qui terram tenero circumjectu amplectitur?
Hunc summum habeto divûm, hunc perhibeto Jovem.

Unde Chrysippus Jovem aethera, & Crates, ut est apud Latinum Arati interpretem, caelum, & aëra esse asseruerunt. Hinc hi Latinorum Poëtarum versus effluxerunt. Ennius in Thyeste, —— *aspice hoc*
Sublime candens, quem invocant omnes Jovem.

Pacuvius in Chryse;

Hoc vide circùm, supraque quod complexu continet
Terram, quod nostrei caelum memorant, Graeci perhibent aethera:
Quicquid est, haec omnia is animat, format, auget, alit, creat,
Sepelit, recipitque in sese omnia; omniumque idem pater est,
Indidemque eadem, quae oriuntur, de integro, atque eodem occidunt.

Cujus non modò sententiam, sed verba paenè

a Aëra; b quique ventus est, & nubes, imber posteà,

a Aërem b qui ventus

paenè ipsa imitatus est Lucretius l. 5.

Denique jam tuere hoc circùm, superaque quod omnem
Continet amplexu terram? quod procreat ex se
Omnia (quod quidam memorant) recipitque perempta.
Totum nativo mortali corpore constat:
Nam quodcunque alias ex se res auget, alitq;
Deminui debet, recreari, cùm recipit res.

Virgilius l. 4. Georg.

—— *Deum nanque ire per omneis*
Terrasque tractusque maris, caelumque profundum.

Lucanus l. 9.

Estque Dei sedes nisi terra, & pontus, & aër,
Et caelum, & virtus: superos quid quaerimus ultrà?
Juppiter est quodcunque vides, quocunque moveris.

Videntur autem ii Stoicorum opinionem sequuti, qui ex purissimo aethere tanquàm per canalem semina in singulas res influere
288 voluerunt, indeque seminibus terram foecundari, homines, caeteraque animalia sensibus imbui. Virgilius autem l. 1. Geor. & Horatius l. 1. Car. Jovem pro aëre posuerunt, cùm modò humidum, modò malum, modò frigidum appellarunt. Quod quidem à Democrito improbatur: ait enim hunc, quem Graeci ipsi vocant aërem, totum fabulis oppleri, quòd is norit omnia, & det, & auferat, & sit Rex omnium. Verba autem illa, *quem dico Graeci vocant*, lego *quem Δία Graeci vocant*.

QUIQUE VENTUS EST] Catullus apertissimè in Phaseli dedicatione Jovem pro vento posuit; —— *laeva, sive dextera*
Vocaret aura, sive utrunque Juppiter
Simul secundus incidisset in pedem.

Constat autem ex Stoicorum opinione, ventum aëris esse fluxum.

IMBER POSTEA] Quoniam, cùm condensatur aër, in pluviam facilè solvitur; ideò Jovem pluviam quoque esse existimarunt: unde à Graecis Juppiter ὑετὸς, & ὄμβριος dictus est, & à Latinis pluvius. Quare Plato pluviales nimirùm aquas intelligens dixit ἐκ Διὸς ὕδατα. Arnobius l. 5. *Itaque qui dicit, cum sua concubuit Juppiter matre, non incestas significat, aut propudiosas Veneris complexiones, sed Jovem pro pluvia, pro tellure Cererem nominat.* Lucretius ità l. 2. etiam rem explicat;

Omnibus ille idem pater est, unde alma liquenteis
Humorum guttas mater cùm terra recepit,
Foeta parit nitidas fruges, arbustaque laeta.
Et genus humanum, parit omnia saecla ferarum,
Pabula cum praebet ——

Sed multis ante illum saeculis Orpheus,

Πέμπειν καρποτρόφους ὄμβρους ἐπὶ μητέρα γαῖαν.

Virgilius Eclog. 7.

Juppiter, & laeto descendit plurimus imbri.

Et rursus l. 2. Geor.

Tum Pater omnipotens foecundis nubibus aether
Conjugis in gremium laetus descendit, & omneis
Magnus alit magno commistus corpore foetus.

Quem locum procul dubio à pervetusto quodam Poëta accepit Maro; ità enim ille inquit,

*Ut pat * totis crearet vernis annum nubibus,*
In sinum maritus imber fluxit almae conjugis:
Ut foetus immistus omnes aleret magno corpore.

Huc pertinet etiam illud Statii

—— *ipsum in connubia terrae*
Aethera, cùm pluviis rarescunt nubila, solvo.

Caeterùm luculentissimi sunt illi Lucretii versus l. 1.

Postremò pereunt imbres, ubi eos Pater aether
In gremium matris terrai praecipitavit.
At nitidae surgunt fruges, ramiq; virescunt
Arboribus, crescunt ipsae, foetuq; gravantur. 289
Hinc alitur porrò nostrum genus, atque ferarum.

Atque ex imbre frigus: ventus poſt fit, aër denuò
[a]Iſtaec propter Juppiter ſunt iſta, quae dico tibei,
Qui mortaleis, [b]urbeis, atque belluas omneis juvat,
Quod heic omneis, & ſub hoc ---

Ova parire ſolet genu' penneis condecoratum
Non animas ---

Idem ibid. Priſc. lib. 8, & 10. Diomed. lib. 1.

a Haec b atque urbeis

Ex his autem verſibus cognoſcere licet, quonam pacto Lucretius heroicam majeſtatem ex Tragica gravitate depromſerit. Sic enim Aeſchylus in Danais Venerem loquentem facit;

Ἐρᾷ μὲν ἁγνὸς οὐρανὸς τρῶσαι χθόνα,
Ἔρως δὲ γαῖαν λαμβάνει γάμου τυχεῖν
Ὄμβρος δ' ἀπ' εὐνάεντος οὐρανοῦ πεσὼν
Ἔκυσε γαῖαν, ἡ δὲ τίκτεται βροτοῖς
Μήλων τὲ βοσκὰς, καὶ βίον Δημήτριον,
Δένδρων δέ τις ὥρα ἐκ νοτίζοντος γάμου
Τέλειος ἐςὶ, τῶν δ' ἐγὼ παραίτιος.

Extant etiam elegantes Euripidis verſus his non diſſimiles in Oedipode de terrae amore erga caelum plurimis plenum imbribus;

Ἐρᾷ μὲν ὄμβρου γαῖ' ὅτε ξηρὸν πέδον
Ἄκαρπον αὐχμῷ, νοτίδος ἐνδεῶς ἔχει,
Ἐρᾷ δ' ὁ σεμνὸς οὐρανὸς πληρούμενος
Ὄμβρου πεσεῖν εἰς γαῖαν Ἀφροδίτης ὕπο,
Ὅταν δὲ συμμιχθῆτο ἐς ταυτὸν δύο,
Φύουσιν ἡμῖν πάντα, καὶ τρέφουσ' ἅμα,
Δι' ὧν βρότειον ζῇ, τε καὶ θάλλει γένος.

QUEI MORTALEIS, URBEIS, ATQ. BELUAS OMNEIS JUVAT] Cicero in 2. de Nat. Deor. *Sed ipſe Juppiter, id eſt, juvans pater, quem converſis caſibus appellamus à juvando Jovem.*

QUOD HEIC OMNEIS, ET SUB HOC] Oſtendit his verbis non modò Jovem eſſe omnia, omniaque ut dicebant Pythagorici, & deinde Aratus, & Maro, Jovis eſſe plena; ſed homines, & ipſas etiam beluas ex univerſa illius mente delibatas habere animas: ità ut omnia, quae ſunt, ex Jove, & ſub Jove ſint. Hinc Graeci Jovem Ζῆνα appellarunt, quòd animantibus vitam inſpiret, & Plato in Cratylo utrumque Jovis nomen conjunxit, Δία ſcilicet, & Ζῆνα, quaſi δι' αὐτὸν ζῆν, quod per ipſum vita omnibus conſtet. Quâ verò ratione Priſci illi, Jovis omnia plena eſſe, dixerint, cumque mundi animam eſſe opinati ſint, alibi diſſeremus.

OVA PARIRE SOLET] *Parire* pro *parere*, ἀρχαϊκῶς per conjunctionis Enallagen. Sic etiam apud Lucretium l. 1. *cupire* pro *cupere*. Hunc verò verſum cum hemiſtichio, & alium eum alio hemiſtichio ſequentem in hoc opere retulimus, cùm ex Epicharmo, metro tantùm immutato, converſi videantur. Epicharmi autem locus, unde ſumpti ſunt, ità ab Alcimo refertur in libris, quos ad Amyntham ſcripſit;

Εὔμαιε τὸ σοφόν ἐςιν οὐ καθ' ἓν μόνον,
Ἀλλ' ὅσσαπερ ζῇ πάντα καὶ γνώμαν ἔχει,
Καὶ γὰρ τὸ θῆλυ τῶν ἀλεκτορίδων γένος
Αἰλῇς καταμαθεῖν ἀτενὲς, οὐ τίκτει τέκνα.
Ζῶντ', ἀλλ' ἐπώζει, καὶ ποιεῖ ψυχὰν ἔχειν.
Τὸ δὲ σοφὸν ἁ φύσις τόδ' οἶδεν ὡς ἔχει
Μόνα. πεπαίδευται γὰρ αὐ ταύτας ὕπο.

Quorum verſuum ſenſus eſt; Non in uno tantùm Eumaee conſiſtit ſapientia, ſed omnia, quae vivunt, ſenſu praedita ſunt. Etenim ſi animadvertere volueris, gallina viventes pullos non parit, ſed ova fovet, & facit, ut animam aſſumant. Quomodo autem hujuſmodi ſapientia ſeſe habeat, ſola ipſa novit natura, utpotè quae ab ea edocta ſit.

GENU' PENNEIS CONDECORATUM] Avium periphraſis.

NON ANIMAS] Exiſtimant aliqui *animas* hoc loco pro *animans* antiquo more dictum eſſe: nam Veteres non ſolùm ex participiis, ſed etiam ex nominibus ſaepè extremum *n* auferre conſueverunt; ut *advenies*, *abſes*,

Inde venit divinitu' pulleis insinuans se
Ipsa anima ---

Var. l. 6. de lin. Lat.

Proserpina.

Idem ibid.

abses, *insas*, pro *adveniens*, *absens*, *insans*; & *praegnas* pro *praegnans*, ut in Pandectis Pisanis.

INDE VENIT DIVINITU' PULLEIS] Virgilius l. *6*.

Inde hominum, pecudumque genus, vitaeque volantum.

Aliqui ne *s* literam eliderent, quod Ennio tàm familiare est, contrà antiquorum codicum fidem legunt,

Inde venit pulleis divinitus insinuans se.

Lucretius de nostri Poëtae sententia, sive Ennius ipse, ut aliqui existimant l. 1.

An pecudes alias divinitus insinuet se,
Ennius ut noster cecinit ———

PROSERPINA] Varro l. 4. de Diana loquens, quae & Diviana dicitur, ait; *Hinc Epicharmus Enni Proserpinam quoque appellat, quod solet esse sub terreis. Proserpina dicta, quòd haec ut serpens modò in dextram, modò in sinistram partem latè movetur. Serpere, & proserpere idem dicebant: ut Plautus, qui scribit; Quasi proserpens bestia.* Extat hic Plauti locus in Poenulo. Idem rursus in Persa,

Tanquàm proserpens bestia est bilinguis, & scelestus.

EX ASOTO, vel SOTADICO.

291 IN Festi exemplaribus hujus operis index habetur, *Ennius in Asoto*, &, *in Asota*. Dicitur autem ἄσωτος quasi ἄσωσθος ille, de cujus salute jam actum est. Hinc Alexandrinus Clemens l. 2. Paed. c. 1. de hujus nominis significatione, & enodatione dixit; 'Ασώτους τ' αὐτοὺς οἱ καλέσαντες πρῶτον εὖ μοι δοκοῦσιν αἰνίττεσθαι τὸ τέλος αὐτῶν, ἀσώστους αὐτοὺς κατὰ ἔκθλιψιν τοῦ σ στοιχείου γεγονότες. Budaeus ἀσώτους, luxu, & ganea perditos vertit. Cicero l. 2. de Finib. eam vocem retinens; *Nolim*, inquit, *mihi fingere asotos, ut soletis, qui in mensa vomant, & de conviviis auferantur, crudique postridie se rursus ingurgitent; qui Solem, ut ajunt, nec occidentem unquàm viderint, nec orientem, qui consumptis patrimoniis egeant.* Scaliger autem vult hunc librum non *Asotum*, sed *Sotadicum* esse inscribendum: nam antiquitus excusa Varronis exemplaria non *Asoto*, sed *Sota* habent: quam veram lectionem esse asserit, sed decurtatam. Nam *Sotadico* legendum est. Quare negat Ennium Asotum scripsisse, sed Sotadicum, & Caecilium Asoti auctorem fuisse tradit. Quod autem Ennius Sotadicum scripserit, & Caecilius Asotum, id ex plerisque Nonii locis, illud ex Festo, ut infrà adnotabimus, apertissimè liquet. Nec tamen obstat, quò minus Asotus ab Ennio conscriptus sit, quandoquidem idem argumentum, ut jam saepè compertum est, pluribus commune esse potest. Quare cùm Ennium & in Asoto, & in Sotadico ab Auctoribus citatum offendimus, verisimile est existimare, Poëtam πολύγραφον utrunque scripsisse librum. Sed ne in re tàm dubia nimis audacter videremur judicium nostrum adhibuisse, utroque modo *Asotus*, vel *Sotadicus* in operis initio notavimus. Scripsit etiam Attius Sotadicos, ut ex Prisciano l. 10. & Agellio l. 7. c. 9. videre licet; & Asotum Euthicles, ut ex Athenaeo cognovimus. Reliquum est, ut breviter Sotadeorum originem, & quaedam ad eos pertinentia explicemus. Est igitur Sotadicus versus à Sotade Cretensi poëta, ut Diomedi placet l. 3. appellatus; de quo etiam Terentianus,

Me-

Metrumque facit σωταδικὸν, quod vocitarunt,
Qui multa ferunt hoc pede Σωτάδην loquutum.

292 Fuit is summae impuritatis, ac turpitudinis monstrum, quae vita, moribus, & scriptis prae se tulit. Scripsit enim tidicula admodùm poëmata inhonestis conspersa jocis, quae φλύακας, vel κιναιδολόγους appellavit. In qua poëmatum turpitudine Apollonius ejus filius, ut Carystius Pergamenus refert, patrem est aemulatus. Quare rectè admonet Quinctilianus l. 1. c. 14. ut hujusmodi carmina à puerorum lectione amoveantur. Usus est ille plurimùm, ut à Diomede, Terentiano, & Hephestione proditum est, Ionicis ἀπ' ἐλάσσονος, & ἀπὸ μείζονος; quo metro Adonim scripsisse constat. Est & alia Sotadeorum species, quae reciproca dicitur; cujus hujusmodi refertur exemplum,

Astra tenet caelum, mare classes, äëra messes.

Quod si inverso legatur ordine in aliam mutabitur formam, quemadmodum de illis proditum est, qui è maribus in feminas conversi sunt: nam hexametri dignitate, majestateque omissâ, molle, ac fractum Sotadeum evadet: & hoc retrogrado verborum ordine Iliadem fertur corruptis Homeri versibus conscripsisse, easdem tamen sententias, ac voces retinentibus. Cujus quidem ineptias ita deridet Martialis lib. 2.

Quòd nec carmine glorior supino,
Nec retrò lego Sotadem cinaedum.

Et paullò post,

Turpe est difficiles habere nugas,
Et stultus labor est ineptiarum.

Fuit hujusmodi quidem reciprocorum versuum genus, quos recurrentes Sidonius l. 9. Epist. appellat, ex longa, & ociosa meditatione repertum, quòd plus longè requirit operae, quàm habeat, si tamen aliquam habet, venustatis. Nec tantùm ex hexametro efficitur Sotadicus, verum etiam hexameter per hexametrum recurrit, ut in illo Maronis l. 1. Aen.

Musa mihi caussas memora, quo numine laeso.

Qui si praeposterè legatur, iisdem hexametri constabit pedibus, sed fractis admodùm, & enervatis. Quin etiam inani quadam subtilitate idem duobus simul versibus ità sunt experti, ut pentameter in hexametrum, & contrà convertantur; si ab ultima dictione ad superiorem gradatim devenerimus, textricum radiorum more, quibus antè, & retrò telae percurruntur. In quo genere plurimùm insudasse audivimus Vincentium Friscisoutium Fanensem. Horum specimen erunt Leonini illi versus de Abelis, & Caini sacrificio,

Sacrum pingue dabo, non macrum sacrificabo:
Sacrificabo macrum, non dabo pingue sacrum.

IBant malacam a viere Veneriam corollam. Var. l. 4. de lin. Lat.

a eluere

IBANT MALACAM VIERE] Graeco more pro *ad viendum*. Vulgati aliqui codices habent *malam*, aliqui *malacci*. Quidam ex conjectura legunt, *ibant mane viere*. Refert Varro hunc versum ex Asoto Ennii, & eundem hoc modo Censorinus de die nat.
293 quem Ionicum septenarium esse tradit,

Ibant malam eluere Veneriam corollam.

Veneris autem corollae ex rosis nectebantur, quas illi imprimis charas fuisse, vel Anacreontis testimonio perspicuum est; ideoque *malacam corollam* dixit, quasi delicatam, vel molliter compositam: quemadmodum etiam ab Homero dictum est μαλακὸς χιτών; ad cujus imitationem dixit Ovidius l. 15. *mollia velamina*, & Plautus in Bacchid. *malacum pallium*, qui etiam à Graeco verbo μαλακίζειν, *malacissare* dixit pro mollire, & molle reddere. Unde Graecis μαλάχη, & Latinis malva, quòd ventrem molliat. Extat apud Hephestionem, ubi περὶ τοῦ ἀπὸ μείζονος Ἰωνικοῦ

Alius

Aliusque in marei volt magno tenere tonsam — Fest. Tonsam.

* Alii rhetoricam [a] tongent --- — Idem Tongent.
--- Cyprio bovi merendam. — Idem Cyprio.

[b] Propè stagna, genus ubei lanigerum piscibus [c] pascit. — Idem ibid.

* Tibicina maxumo [d] clamore mugit. — Varro l. 6. de lin. Lat.
* Subulo finitimas propter astabat aquas. — Idem ibid. Fest. Subulo.

a trongent b Propter stagna ubei lanigerum genus c pascitur d labore

tractat, hic versus ex innominato Auctore, ex quo arbitror Ennianum hunc esse translatum,

Πόας τίρεν ἄνθος μαλακὸν ματεῖται.

In Festo Florentiae nuper impresso ità sine auctoris nomine habetur Ennii locus, qui in hactenus editis deerat; *Viere alligare significat, ut hic versus demonstrat; Ibant malaci viere Veneriam corollam, unde vimina, & vasa viminea, quae vinciuntur ligata.*

ALIUSQ. IN MAREI] In quibusdam Pompeji exemplaribus refertur hic locus ex *Asoto* Ennii; in aliis verò ex *Asota.*

TONSAM] Remum. Dicta autem est tonsa, non, ut vult Festus in *Tonsam*, quasi tondeatur ferro, cùm omnia, quae ferro tonderentur, tonsae appellari possent; neque, ut ait Servius in 7. Aen. à decutiendis fluctibus, sicut tonsores à tondendis, & decutiendis capillis: sed à tundendis fluctibus, vel quia de arboribus fiunt, cùm rami tonsi sunt.

ALII RHETORICAM TONGENT] Quamvis unde hic Ennii locus petitus sit, ignoretur: tamen non malè videtur cum superioribus cohaerere. Scaliger versum explet,

Alii rhetoricam tongent, & vincere volunt.

CYPRIO BOVI MERENDAM] Lilius Giraldus in 9. de Poëtis dialogo tradit, Sotadicum carmen primùm apud Latinos Ennium esse aggressum in eo, quod *Cyprio bovi merenda* inscribitur. In qua re lapsus videtur, cùm apertè ex Festo appareat, verba illa ex Sotadico versu esse desumpta: non autem, ut ille existimat, esse libri inscriptionem. Quod ut meliùs perpendatur, Festi verba transcribemus; *Cyprio bovi merendam Ennius Sotadico versu cùm dixit, significat id, quod solet fieri in insula Cypro, in qua boves humano stercore pascuntur.* Quod quidem non pastus caussa sumunt, sed ut eo remedio torminibus medeantur, de quibus ait Plinius l. 28. c. 20. *Boves in Cypro contra tormina hominum excrementis sibi mederi.* Suidas ex Tarrhaeo ait βοῦς Κύπριος de homine futili, stupidoque dici, quòd fertur, Cyprios boves stercoribus vesci. Quo probro Aristophanes in Pluto facetè medicorum accusat avaritiam; quos quoniam assiduè excrementa contemplantur, σκατοφάγους appellavit. 294

MERENDAM] Tradit Festus antiquos merendam dixisse pro prandio, quòd scilicet medio die caperetur. Calpurnius,

—— ferae cùm venerit hora merendae.

PROPE STAGNA] Festus ibidem de eodem Poëta intelligens ait; *Idem cùm dicit, propter stagna ubei lanigerum genus piscibus pascitur, esse paludem demonstrat, in qua nascuntur pisces similes ranunculis, quos oves consectatae edunt.*

GENUS UBEI LANIGERUM] Ovium periphrasis. Eodem modo de avibus l. 1. Annal. —— *genu' penneis condecoratum*,

Et, —— *genus altivolantum.*

TIBICINA MAXUMO CLAMORE MUGIT] Notat hîc M. Varro l. 6. de lin. Lat. *mugire*, quod vitulorum est proprium, ad homines, sicut pleraeque aliorum animalium voces, quandoque transferri. Nos haec verba húc retulimus; quoniam Sotadici comma visa sunt.

SUBULO FINITIMAS] Cùm superiori

versu Tibicinae mugientis mentio facta sit, rectè quidem me facturum existimavi, si cum Tibicina Subulum propter aquam astantem conjungerem. Est autem Subulo, ut Varro, & Festus docent, Tusca vox, quae Tibicinem significat. Hic versus in vetusto M. Varronis codice habetur,

Subulo quondam marinas propter astabat aquas.

Quo etiam modo in Festo legitur, praeterquàm in ultima dictione, ubi pro *aquas*, *plagas* scriptum est. Versus est Septenarius trochaicus catalecticus.

ASTABAT] Fortasse meliùs, ut putat Scaliger, *assabat*, cùm de tibicine loqueretur. Unde assa vox.

EX SATYRARUM LIBRO I.

QUoniam, quae ab antiquis de Satyrarum origine, & argumento tradita sunt, summa diligentia Franciscus Robortellus, Polydorus Virgilius, Lilius Giraldus aliique quamplurimi collegerunt; idcircò supervacaneo huic labori, ne aliorum scripta exscribere videremur, parcendum duximus. Quod verò horum librorum fuerit
295 argumentum incertum est. Puto tamen eos diversis rebus fuisse confertos: & quò omnia Satyrae titulo congruerent, sive illa à quodam farciminis genere sic appellato, quod multis rebus esset refertum, sive à Satyra lance, quae variis plena primitiis in Antiquorum sacrificiis offerebatur, sive à lege Satyra, quae uno rogatu multa simul comprehendebat, diversis quoque apparent metrorum generibus fuisse conscriptos. Quare miror Crinitum, virum alioquin eruditum lib. I. de Poët. c. 2. credidisse, hos Satyrarum libros quadratis versibus constare. Confirmat nostram hanc opinionem Diomedes, qui ait l. 3. *Olim carmen, quod ex variis poëmatibus constabat, Satyra vocabatur, quales scripserunt Pacuvius, & Ennius.* Quale verò cujusdam Ennianae Satyrae fuerit argumentum, hoc modo Quinctilianus explicavit lib. 9. c. 11. *Sed formas quoque fingimus saepè, ut Famam Virgilius, ut Voluptatem, ac Virtutem, quemadmodum à Xenophonte traditur, Prodicus, ut Mortem, & Vitam, quas contendentes in Satyra tradit Ennius.* Ad cujus fortasse imitationem Novius Mortis & vitae judicium scripserat.

MAlo hercle suo magno convivat sine modo. — Non. *Convivant.*

Dum quicquid das celere --- — Idem *Celerè.*

MALO HERCLE SUO MAGNO] Reprehendit Poëta in hac Satyra immodicum alicujus in conviviis luxum; quod sine suo magno malo, hoc est, sine ingenti bonorum effusione fieri nequit. Quare apud Romanos cùm nullo adhibito modo, atque ratione convivia magnis profusis sumptibus assiduè pararentur, lege Licinia poenis impositis moderata sunt. Observandum est hujusmodi dicendi modo Veteres significasse, aliquem non absque poena esse abiturum. Plaut. Asinaria,

Bene merendi mala es, male merendi bona es:
At malo cum tuo ——

Idem ibidem iisdem Ennianis verbis,

Malo hercle jam magno tuo.

CONVIVAT] Pro convivatur antiquo more. Pomponius Munda,

Si Kalendis convivat, Idibus coenet foris.

SINE MODO] Nimis profusè. Cui contrarium est Horatianum illud Sermon. l. I. Saty. I. *Est modus in rebus* ——

DUM QUICQUID DES CELERE] Vel eos carpit, qui in largitionibus bona omnia profundunt, vel respicit ad proverbium; *Bis dat, qui citò dat.*

DES] Janus Gulielmus in Plaut. quaest. legit *da*, aut *dare.*

CELERE] Pro celeriter.

EX

EX SATYRARUM LIBRO II.

INde locei liquidas, pilatasque aetheris oras Ser. in Schedis.
Contemplo ---

Restitant, occurrunt, obstant, obstringillant, [a]obganniunt. Non. Obstringillare.

a obagitant

296 PILATASQ. AETHERIS ORAS] Servius, ut tradit Scaliger ex Schedis P. Danielis nondum editis, refert hunc versum ex l. 2. Satyrarum Ennii, ubi *pilatas* pressas, & densas interpretatur, & *pilatim* strictim & densè: additque pro suae explicationis confirmatione hunc Scauri locum ex libris de Vita sua, *In agrum hostium veni, pilatim exercitum duxi.* Item alium Sempronii Asellionis, *Quartum signum accedebat, sive pilatim, sive passim iter facere volebant.*

RESTITANT, OCCURRUNT] Carmen asyndeton.

OBSTRINGILLANT] Obstant exponit Nonius. Alii legunt *obstrigillant*, alii *obstrigilant*, unde obstrigilator hoc est reprehensor, ductum, ut notat Turnebus l. 15. Adv. c. 1. à strigilibus, quibus cùm vehementiùs stringimur, etiam plerunque laedimur.

EX SATYRARUM LIBRO III.

ENni poëta salve, qui mortalibus Non. Propinare, & Medullitus.
Versus propinas [a] flammeos medullitus.

Nam is non benè volt tibei, qui falsò criminat Idem Criminat.
Apud te ---

--- testeis sunt

a flammeus

ENNI POETA SALVE] Nisi manifestè hi duo senarii à Nonio ex libro 3. Satyrarum Ennii adducerentur, suspicarer ab alio quopiam antiquo Poëta, quasi cum Ennio colloquente, fuisse editos. Sed nunc credendum est, aliquem in hac Satyra ab Ennio esse inductum, qui eum his verbis compellaret.

VERSUS PROPINAS] Translatio sumpta à compotatoribus, quâ Plautus etiam in Sticho usus est;

Propino tibi salutem plenis faucibus. 297

Verbi origo Graeca est ἀπὸ τοῦ προπίνειν.

CRIMINAT] Antiquè, ut suprà *convivat*. Malunt aliqui legendum esse hunc versum,

Is tibei non benè volt, quei falsò criminat ad te.

TESTEIS SUNT] Vide quae de hoc loco in Scipione diximus.

Latei campei, quos gerit Africa terra politos. *Idem Politiones.*

AFRICA TERRA] Virg. l. 4. Aen.
—— *quos Africa terra triumphis*
Dives alit ——
Idem eodem modo l. 7. *Itala terra* —— & Cato, *Italia terra* in Oratione pro Achaeis. Tibullus similiter pro Campania *Campaniam terram* dixit; Lucilius, & Catullus pro Hispania *Iberiam terram*, & *Celtiberiam terram*; & pro Asia Poëta nescio quis apud Aristotelem l. 3. Rhet. Ἀσίας ἀπὸ γαίης.

EX SATYRARUM LIBRO IV.

NEque triste quaeritat sinapi, neque cepe moestum. *Macrob. l. 6. c. 5.*

NEQUE TRISTE QUAERITAT SINAPI] Macrobius refert hunc locum ex 4. Sabinarum: quae quidem inscriptio mihi diu suspecta fuit, eamque tribus adductus rationibus omninò rejiciendam puto, & apud eum Auctorem pro *Sabinarum*, *Satyrarum* esse reponendum. Prima, quòd hactenus hujusmodi operis indicem nusquàm apud Auctores invenerim. Altera, quia haud facilè persuaderi possum, Ennium separato volumine de Sabinarum raptu historiam conscripsisse, cùm in Annalium libris manifestum sit, eam esse prosecutum. Tertia denique cùm nec verba, nec numeri eam nobis materiam significare videantur. Dixit autem *triste sinapi* pro amaro, ut exponit Macrobius l. 6. c. 5. sed meliùs (ut opinor) μετονυμικῶς ab affectu; nam propter acrimoniam lacrymas ciet. Unde à Graecis sinapi dicitur, ὅτι σίνεται τοὺς ὦπας ἐν τῇ ὀδμῇ, quod scilicet olfactum oculis noceat. Ad quod alludens Aristophanes in Equitibus ait,

Κ'ἄβλεψε νάπυ, καὶ τὰ μέτωπ' ἀνέσπασε.

Quem versum referens Crates in libris περὶ τῆς Ἀττικῆς λέξεως pro νάπυ, σίναπι, & pro τὰ μέτωπ', πρόσωπ' videtur legisse. Eandem ob acrimoniam Nicander in Georgicis dixit σπέρματα τ' ἐνδάκνοντα σινήπιος. Columella de Cultu hortorum,

Seque lacessenti fletum factura sinapis.

298 Plautus Pseudulo,

Teritur sinapi scelerata cum illis, qui terunt,
Priùs quàm triverunt oculi, ut exstillent, facit.

Idem Truculento,

Si Ecastor hic homo sinapi victitet, non censeam
Tàm esse tristem posse ——

Unde vulgò ii sinapi victitare dicuntur, qui morosi admodùm difficilesque naturâ sunt.

CEPE MOESTUM] Eodem metonymiae tropo *cepe moestum* dixit; nam & ipsum quoque fletum excitat. Varro Manio,

Dulcem aquam bibat salubrem, & flebile excitet cepe.

Lucilius l. 5. Satyr.

Lippus edenda acria assiduè ceparius cepa
Lacrimosa ——

Qui locus non est integer, & longè seciùs habetur apud Priscianum l. 6. Eodem adjuncto usus est Columella l. 10.

Atque oleris pulli radix, lacrimosaque cepa.

Rursus Lucilius l. 5. Satyr.

Flebile cepe simul, lacrimosaeque ordine tallae.

Ità emendandus est Nonii locus in *Cepe*, in quo pro *tallae*, *talpae* perperàm irrepsit. Est autem *talla*, ut in veteri Glossario explicatur, τοῦ κρομμύου λέπυρον. Unde liquet, quàm procul ab antiquae scripturae vestigiis Nonii emendator pro *talpae* censuerit *scyllae* reponendum. Novius in Appella, *Cui cepe edendo oculus alter profluit.* Hinc proverbiali scommate in eos dici solet, qui flentes poenas dant, κρόμμυα ἐσθίειν. Quod ex illo Biantis Prienaei responso videtur emanasse; qui, ut refert Philo in libro Ὅτι πᾶς σπουδαῖος ἐλεύθερος, accer-

accerſitus à Crœſo, contemptim ac minaciter Regi reſpondit, ut cepas ederet, hoc dicto civiliter ei fletum ſubindicans. Idem etiam à Laërtio in illius vita proditum eſt; à quo ab Alyatte non à Crœſo Bias accerſitus traditur. Cepe autem à Græcis *κρόμμυον* dictum eſt, quod *αὐτοῦ ὀσφραινόμενοι, ἢ ἐσθίοντες τὰς κόρας μύομεν*. Ariſtoteles verò ita in Problematis Sect. 20. appellari ait, *ὡς τὴν κόρην ποιεῖν συμμύειν*, quòd ſcilicet pupillam comprimi cogat. Etymologici Auctor unico *μ* *κρόμυον* ſcribit, *παρὰ το τὰς κόρας μύειν τῶν ἐσθιόντων αὐτό*. Latini non ab effectu, ſed à capitis ſimilitudine cepe dixerunt.

EX SATYRARUM LIBRO VI.

Quippe ſine cura lætus lautus quòm advenis — Donat. in Phor.
Inſerteis maleis, & expedito brachio,
Alacer, celſus, lupino impetu exſpectans.
Mox dum alterius obligurrias bona,
Quid cenſes domineis eſſe animi? Prô divôm fidem
Ille triſtis cibum dum ſervat, tu ridens voras.

299 QUIPPE SINE CURA] Donatus explicans hos Terentii verſus ex Phormione,

Tene aſymbolum venire unctum, atque lautum è balneis,
Otioſum ab animo, cùm ille & cura, & ſumptu abſumitur.
Dum tibi ſit quod placet, ille ringitur, tu rideas,
Prior bibas, prior decumbas, cœna dubia apponitur,

ait, hæc non ex Apollodoro eſſe tranſlata, ſed ex ſexto Satyrarum Ennii. Quare nequeo non mirari Porphyrionem, qui in expoſitione Satyræ 10. libri 1. Horatii dicit, quatuor Satyrarum libros ab Ennio eſſe relictos.

INSERTEIS MALEIS] Feſtiviùs Plautinus Paraſitus in Captiveis,

Cum calceatis dentibus veniam tamen.

LUPINO IMPETU] Plautus ibidem,

Quaſi lupus eſuriens, metui, ne in me faceret impetum.

ALTERIUS OBLIGURRIAS BONA] Terentius in Eunucho, *patria qui abligurrierat bona.* Idem ibidem ſimplex *ligurrio* protulit, quod duobus *rr* Eruditi aliqui ſcribendum affirmant.

EX INCERTIS LIBRIS SATYRARUM.

Nam quei lepidè poſtulat alterum fruſtrari, — Agel. l. 18. c. 2.

300 NAM QUEI LEPIDE] Agellius referens quatuor hos ex Ennii Satyris verſus, eos ait uno multifariam verbo fuiſſe concinniter implicatos. Amabant enim Veteres, ut Donatus ait in explicatione loci illius Terentii in Andria,

Nam inceptio eſt amentium, haud amantium,

de proximo ſimilia dicere. Qua quidem in re nimis ſibi videntur indulſiſſe. Rurſus Ennius in Phœnice,

Stulte eſt, qui cupida cupiens cupienter cupit.

 Plaut.

Quem fruſtratur: fruſtra eum dicit, fruſtra eſſe.
Nam ſeſe fruſtrari, quem fruſtra ſentit,
Qui fruſtratur, is fruſtra eſt, ſi non ille eſt fruſtra.

Herclè puto, hoc erit tibei argumentum ſemper in promptu ſitum, Idem l. 2. c. 29.
Ne quid exſpectes amicos, quod tu agere poſſis.

Plaut. Captiveis,

Qui cavet, ne decipiatur, vix cavet, cùm etiam cavet,
Etiam cùm caviſſe ratus, ſæpè is cautor captus eſt.

Idem in Pſeudulo, licèt ſecùs hic locus in impreſſis legatur,

Memorem immemorem facit, qui memori memorat, quod memor meminit.

Cùm autem hujuſmodi vocum traductio eſt in verbis, παρόμοιον dicitur, ut ait Donatus in Andria, cùm verò eſt in nominibus παρονομασία

FRUSTRA ESSE] Hoc eſt decipi. Plaut. Bacchid. *Fruſtra es*, inquit, pro falleris. Et in Amphitr.

Hi jam ambo ſervus, & hera fruſtra ſunt duo.

Item in Mercat.

Nunc mulier ne tu fruſtra ſis, mea non es, ne arbitrere.

NAM SESE FRUSTRARI] Plaut. Bacchid.

Atque hi ſe cùm fruſtrantur, fruſtrari alios ſtolidi exiſtimant.

QUEM FRUSTRA SENTIT] Vetus Agellii codex, *Nam qui ſeſe fruſtrari, quem fruſtras ſentit.* Fruſtro enim, & fruſtror in eadem ſignificatione à bonis auctoribus dicitur.

HERCLE PUTO] Haec verba non ſunt Ennii, ſed ità in Agellio l. 2. c. 29. interpungenda ſunt. Qui, poſtquàm ex Aeſopi fabellis Caſſitae apologum recenſuit, ſic ait; *Hunc Aeſopi Apologum Q. Ennius in Satyris ſcitè admodum, & venuſtè verſibus quadratis compoſuit: quorum duò poſtremi iſti ſunt, quos habere cordi, & memoriae operaepretium eſſe, herclè puto. Hoc erit tibei.* &c. Julius Caeſar Scaliger in libello de Verſibus Comicis, & in Poëtica notat, non rectè Agellium hos verſus quadratos eſſe dixiſſe, cùm Trochaici ſint, & hoc modo legendos eſſe ſcribit;

Hoc erit tibei argumentum ſemper in promptu ſitum:
Neque exſpectes amicos, tute quod poſſis agere. 301

Idem Agellii codex habet, *Haec erit tibei argumentum*, &c. ut *Haec*, ad Caſſitam referatur.

NEQUID EXSPECTES AMICOS] Non gravabor pro Apologi explicatione Agellii verba tranſcribere. Ità enim ait; *Haec quidem eſt Aeſopi fabula de amicorum, & propinquorum levi, & inani fiducia. Sed quid aliud ſanctiores libri philoſophorum monent, quàm ut in nobis tantùm ipſis nitamur: alia autem omnia, quae extra nos, extraque noſtrum animum ſunt, neque pro noſtris, neque pro nobis ducamus?* A qua ſententia non longè abeſt ille Bionis locus in Bucolicis;

Οὐ καλὸν, ὦ φίλε, παντα λόγον ποτὶ τέκτονα φοιτῆν,
Μηδέ τι πάντ' ἄλλου χρέος ἰσχέμεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς
Τεχνᾶσθαι σύριγγα, πέλει δέ τοι εὐμαρὲς ἔργον.

Hos verſus Laurentius Gambara amicus noſter ſic Latinè reddidit;

Conſulere artificem, vel opem depoſcere in omni
Re, decet haud quemquam. Tu cera junge cicutas:
Nam res eſt facilis, nec eget multo illa labore.

Rectè igitur admonet Philemon, ut optemus, ne unquàm de amicis periculum facere neceſſe ſit;

Ἀλλ' ἑταῖροι καὶ φίλοι σοι καὶ συνήθεις νὴ Δία
Ἔρανον εἰσοίσουσιν. εὔχου μὴ λαβεῖν πεῖραν φίλων.

At

Meum non est, at si me canis memorderit. Idem lib. 7. c. 9. Non. *Memordi.*

At si me canis memorderit] Pro *memorderit:* quo etiam modo Veteres *pepugi*, & *peposci*, pro *pupugi*, & *poposci* pronunciarunt.

EX PROTREPTICIS.

Pannibus.

Charis. l. 1.

EX hoc toto opere vix (quod non sine magno animi moerore referre possum) unica haec dictio superest. Possumus tantùm ex inscriptione cognoscere, Poëtae consilium fuisse, aliquem ad benè rectèque vivendum admonere: sed quis is fuerit planè ignoratur. Quod autem Veteres *pannibus* pro *pannis* usurparunt, Pomponii etiam testimonio confirmatur; qui in Maccis Geminis ait,

Bono animo es, video, eripuisti primitùs de pannibus.

EX PRAECEPTIS.

302 INter praeclaras nostri Poëtae lucubrationes hanc Praeceptorum non ultimum obtinuisse locum arbitror: cùm in ea, ut ex hoc fragmento, quod Prisciano acceptum referimus, appareat, Ennium utile dulci, ut ait Flaccus in Poët. immiscere voluisse; dum saluberrima praecepta, ex intimis Philosophiae penetralibus eruta, poëticâ suavitate, leporeque condiverit. Verisimile quidem est hac comparatione ex Agricolae diligentia ductâ, Poetam monuisse, corruptos, pravosque adolescentium mores, antequàm firmiores in teneros eorum animos radices agant, & majus temporis diuturnitate suscipiant incrementum, suasionibus, minis, verberibusque funditus esse extirpandos: quod quidem prudens pater familias non minori sedulitate efficere debet, quàm expertus agricola, qui,

Ubei videt avenam, lolium crescere

Inter triticum, selegit, secernit, aufert sedulò.

Easdem herbas tanquàm frugibus inimicas memorat Virgil. Eclog. 5. & 1. Geor.

Infelix lolium, & steriles dominantur avenae.

Non videtur hinc longè nimis remotum esse illud Platonis in Euthyphrone, ubi commemorat Socrates, quae sibi à Melito objiciebantur; Ὀρθῶς, γάρ ἐστι τῶν νέων πρῶτον ἐπιμεληθῆναι, ὅπος ἔσονται ὅτι ἄριστοι, ὥσπερ γεωργὸν ἀγαθὸν τῶν νέων φυτῶν εἰκὸς πρῶτον ἐπιμεληθῆναι. μετὰ δὲ τοῦτο καὶ τῶν ἄλλων. καὶ δὴ καὶ Μέλιτος ἴσως πρῶτων μὲν ἡμᾶς ἐκκαθαίρει, τοὺς τῶν νέων τὰς βλάστας διαφθείροντας, ὥς φησιν. Hoc est; Rationi consonum est, primam de adolescentibus curam esse habendam, quò optimi evadant, haud secùs quàm bonum Agricolam decet novellarum plantarum primùm curam gerere, deinde verò de caeteris curandis habere rationem; & sanè etiam Melitus fortasse primùm nos, qui tenera juvenum germina, ut ipse ait, corrumpimus, expurgare intendit.

UBei vidit avenam, lolium crescere Prisc. l. 10.
Inter triticum, selegit, secernit, aufert sedulò,
Vei operam addit, quam tanto studio seruit.

AUFERT SEDULO] Fertur illud proverbii instar à Nicephoro Callisto, *Ut herbas nocentes vellere*. Alterum verò ex hoc opere fragmentum suspicor à Festo in verbo *Punici* fuisse relatum, nam ubi legitur *Ennius in Prae*..... absque dubio in *Praeceptis* legendum est. 303

VEI OPERAM ADDIT] Non est verendum, quin hic locus plurimis mendis scateat.

EX INCERTO LIBRO.

EO ego ingenio natus sum, amicitiam Non. *Inimicitia.*
Atque inimicitiam [a] in fronte promptam gero. Agel. lib. 19. c. 8.

a in frontem

Duo hi versus ab Agellio, & Nonio afferuntur, ut ostenderent, Veteres singulari numero *inimicitiam* dixisse, quam vocem etiam apud Attium in eodem numero Charisius observavit. Salustius autem *amicitias*, & *inimicitias* plurali numero protulit l. 1. in Catil. Ex quo verò Ennii libro hoc fragmentum sumptum sit, prorsus est incertum. Haec tantùm ab Agellio prodita sunt; *Inimicitiam autem Q. Ennius in illo memoratissimo libro dixit. Eo ego ingenio*, &c. Quâ sententiâ perspicuum sui animi candorem ostendens, duplices homines carpere videtur, qui occultas familiariter inimicitias exercent. De quibus ait Caecilius in Subdititio,

Nam ii sunt inimicei pessumei, fronte hilaro,
Corde tristi, quos neque ut apprehendas, neque ut mittas, scias.

DE ACROSTICHIDIBUS.

OMnia Ennii carmina, quae Acrostichides appellabantur, non modò temporum injuria interciderunt, sed eorum etiam nomen penitus aboletum fuisset, nisi unius Ciceronis testimonium in posterum memoriâ conservasset: qui postremò de Divin. lib. inquit; *Tum verò ea, quae ἀκροστιχὶς dicitur, cum deinceps ex primis versus literis aliquid connectitur, ut in quibusdam Ennianis, quae Ennius fecit. Id certè magis est attenti animi, quàm furentis. Atque in Sibyllinis ex primo versu cujusque sententiae primis literis illius sententiae carmen omne praetexitur.* Ex quibus Ciceronis

ronis verbis non modò quae sint Acrostichides apertè cognovimus, sed eas Ennius ad Sibyllinorum versuum imitationem scripsisse. Dicuntur autem Acrostichides, ut refert Thucydidis Scholiastes *παρὰ τὸ ἄκρον τοῦ στίχου*, quo nomine intelligitur *ἡ τοῦ στίχου ἀρχὴ*, quemadmo-
304 dum *ἀκροτελεύτιον τὸ τοῦ στίχου τέλος*. Comprobat ea, quae Cicero dixit de Sibyllinis carminibus, exemplum Sibyllae Erythraeae, sive ut malunt aliqui Cumeae, quod tribus & triginta versibus refert Eusebius *ἐν τῷ λόγῳ Βασιλικῷ*: de qua ait; illam aliquando in penitioribus adytis intermisso importuno superstitiosae religionis ritu, divino afflatam numine apertè de Deo quae ventura erant carminibus fuisse vaticinatam; in quibus primarum literarum ordine, quae *ἀκροστιχὶς* dicitur, historiam de Iesu adventu declaravit. Acrostichis autem hoc modo se habet, ἸΗΣΟΥ͂Σ ΧΡΙΣΤΟ`Σ ΘΕΟΥ͂ ΥἹΟ`Σ ΣΩΤΗ`Ρ ΣΤΑΥΡΟ`Σ. Graecos versus brevitatis caussâ omisimus, quorum translatio extat apud D. Augustinum lib. 18. de Civit. c. 24. sed nihil versuum initia explicant. At Lilius Giraldus lib. 2. de Poët. conatus est; non tantùm versum versui, & verbum paenè verbo reddere, sed etiam ut primae singulorum carminum literae Graecis responderent, ut inde Latinis literis Graecarum dictionum initia legerentur. Joannes verò Christophorsonus, Joannes Portesius, & Germanus nescio quis eosdem versus, sed aliâ ratione, converterunt. Non enim Graecam Sibyllae Acrostichin, ut Lilius, sequuti sunt, sed hujusmodi Latinam, IESUS CHRISTUS DEI FILIUS, SERVATOR, CRUX. Hoc eodem modo in Plauti comoediarum argumentis fabulae nomen primae versuum literae demonstrant. Quo in genere quaedam ab Agapeto Diacono, & Alano de Insulis conscripta sunt, & à Rhabano Fuldensi, qui versibus etiam his contrariis, qui *τελειοστιχίδες* appellantur, lusit; ultimis scilicet carminum literis quae volebat exprimens. Ejusdem paenè generis sunt, sed majori tamen difficultate elaborata, duo poëmatia heroico metro conscripta, alterum in Apollinis, alterum in Bacchi laudes, quae extant in primo Graecorum epigrammatum libro. Constat utrumque versibus quatuor & viginti juxta Graecarum literarum numerum; & non modò quisque versus secundum alphabeti ordinem initium sumit, sed singula singulorum versuum verba ab eodemmet elemento incipiunt; nec aliud exprimunt, quàm diversa illorum Deorum nomina,

Ἄβροτον, ἀγλαόμορφον, ἀκερσεκόμην, ἀβροχαίτην,
Βριθύνοον, βασιλῆα, βελεσσιχαρῆ, βιοδώτην, &c.

305 # TOMUS TERTIUS,

in quo continentur

Reliquiae ex Tragoediis

Medeae, *Iphigeniae*, *Achillis*, *Ajacis*, *Telamonis*, *Hectoris lustrorum*, *Alexandri*, *Andromaches*, *Hecubae*, *Eumenidum*, *Dulorestis*, *Erechthei*, *Cresphontis*, *Athamantis*, *Andromedae*, *Telephi*, *Thyestis*, *Phoenicis*, *Menalippes*, *Alcmaeonis*, *Cressarum*, *Alcestidis*, *Nemeae*, *Ilionae*, sive *Polydori*, *de Antiopa*.

Ex Comoediis

Amphithrasonis, *Ambraciae*, *Pancratiastae*.

Item

Fragmenta alia ex incertis Tragoediis, & Comoediis.

EX MEDEA.

309 Hanc Medeae fabulam ex Euripide Ennium convertisse, non dubium est: sed liberiùs more suo. Quod Cicero non ab Ennio tantùm, sed à Pacuvio quoque & Attio, in Graecis Tragoediis interpretandis factum prodit l. 1. Acad. Videtur enim aliquando Poëta noster fidi interpretis officio fungi; aliquando verò longiùs evagari, vel plura ex ingenio addendo, vel aliqua resecando, ut non mirum sit, si in plerisque Ennianis Tragoediis è Graecis conversis quaedam habeantur, quibus nulla Graeca, aut ferè pauca verba respondeant, vel aliqua vix ejusdem sententiae non satis manifesta appareant vestigia. Quare operae pretium me facturum censui, si non solùm in his Medeae reliquiis, verùm etiam in omnibus caeterarum fabularum, quae supersunt, translatis, Graeca Latinis respondentia apposuero, ut tanquàm adversis frontibus utriusque Scriptoris comparatione, uter, quae voluerit, feliciùs expresse- 310
rit, faciliùs cognosci possit. Atque utinam, ut haec Medeae, & illa Hecubae, aliae quoque Graecae extarent fabulae, ex quibus

quibus suas Ennius Latinas fecit: nam harum cum Latinis fragmentis collatione magna ex parte labore levaremur, & certiùs Ennii mentem consequi possemus. Quòd quidem modò arduum sanè est, ac perdifficile, tùm fragmentorum dispersu, tùm argumenti incertitudine. Quare necesse est, ut quasi palpitando caecorum more ad horum explicationem conjecturis indagandam, progrediar. Accedit etiam codicum, unde illa frustratim disjecta collegimus, depravatio, quorum aliqua adeò immedicabilibus confecta sunt vulneribus, ut planè ullo pacto mederi posse diffidamus. Illud etiam observandum est, non modò Ennium, verùm etiam alios plerosque Veteres in Tragoediarum, & Comoediarum versuum dimensione varios, ac inconstantes fuisse: quapropter nil mirum sit, si versus saepè offenderimus minùs accurata metri lege conscriptos. Hujus igitur Ennianae Medeae, quae sese prima nobis offert, titulum dupliciter apud Auctores citatum comperimus. Modò enim Medeam tantùm referunt, modò Exsulem addunt: quemadmodum etiam ejusdem Poëtae modò Achillem simpliciter, modò Achillem Aristarchi adducunt. Versus autem hi, quos notavimus ex ea, quae nunc Graecè extat, manifestè videntur expressi. At quia Graeca quaedam Euripidis fragmenta sub Medeae titulo apud Stobeum Sermone 20. & 76. inveniuntur, quae cùm ex hac integra, quae in manibus est, non sint deprompta, multis rectè arbitrandi data est occasio, duas Medeas Euripidem edidisse, & easdem Ennium Latinas fecisse. Nec obstat, quòd eodem nomine idem Auctor duas fabulas inscripserit; cùm ejusdem Euripidis sint Iphigenia in Aulide, & in Tauris, Hippolytus στεφανηφόρος, & καλυπτόμενος: Sophoclis duo Oedipi: Aeschyli tres Promethei, Vinctus scilicet, Solutus, & Ignifer. Nec aliquis quidem suspicari posset, unam Euripidem Medeam scripsisse, quoniam nihil, ut in aliis, quas duplices scripsit, adjecit, quo statim comprehendi posit, utram significaret: nam non perpetuò qui fabulas citant, distinctionem addunt: quandoquidem Euripidem in Iphigenia, Sophoclem in Oedipo, Ennium in Achille, & in Medea, quam nunc explicamus, saepè nudis nominibus relatos, comperimus. Quare minimè mirandum est, si absque additione altera Euripidis Medea adducatur, praesertim cùm tàm pauca ex ea fragmenta reliqua sint. Hunc igitur simpliciter citandi morem Veteres observasse, una vel haec Sophoclis Scholiastae sufficeret auctoritas; qui in Argumento Ajacis μαστιγοφόρου disserens de illa inscriptione, quae ad discrimen Ajacis Locrensis apposita fuerat, ait; ἐν δὲ ταῖς διδασκαλίαις ψιλῶς Αἴας ἀναγέγραπται. Paullus verò Manutius magnae eruditionis vir Suidae auctoritate existimat, 311
duos fuisse Euripides, qui Medeam Graecè scripserunt, alterum majorem, qui eam edidit, quae nunc extat, alterum minorem ex fratre nepotem, cujus tres Suidas memorat fabulas, Orestem scilicet, Polyxenam, & Medeam, & hanc illam esse Paullus asserit, quae periit, & hujus Auctoris versum illum esse, praeter quosdam alios, qui à Stobaeo, ut diximus, referuntur, quem adducit M. Cicero l. 13. Epist. ex Euripidis Medea, Μισῶ σοφιστὴν, ὅστις οὐχ' αὐτῷ σοφός; & utranque Latinam fecisse Ennium. Cui quidem rei non repugno, sed in his, quae dicemus, à tanti viri recolendae memoriae opinione dissentio. Nam, dum Suidae testimonio asserit, hanc Medeae fabulam, quae modo habetur, majorem Euripidem scripsisse, videtur Euripides confundere, & alium, pro alio accipere. Nam, ut omnibus notum est, hujus Medeae Auctor non fuit Euripides major natu, qui 12. tantum fabulas edidit, sed celebris ille Euripides Mnesarchi, &, ut eum carpit Aristophanes, olerum venditricis filium, qui 92. vel, ut Varro tradit, 75. fabulas dedit. Unde planè liquet, Euripidem, quem Paullus minorem appellat, non ex hujus fratre esse natum, sed ex fratre majoris Euripidis. Praetereà non video, quare eum versum, quem suprà retulimus, Μισῶ σοφιστὴν, &c. malit Paullus minori Euripidi tribuere: cùm apertè videatur Cicero Euripidi, de quo semper loquutus

est, tribuisse. Quod si de altero intellexisset, alio modo nominasset, ut ab altero discerneretur. Idque eò magis credendum est, quod antequàm Cicero lib. 13. Epist. hunc versum appellet, ait; *Itaque ab Homeri magniloquentia confero me ad vera praecepta* Εὐριπίδου. Non enim poterat nisi illum, cujus singulos versus Q. Cicero lib. 16. singula putabat testimonia, cum Homeri majestate conferre. Ex quibus perspicuum est, eundem Euripidem duas Medeas Graecè scripsisse, & totidem Ennium Latinitate donasse. Hujus igitur Medeae argumentum ab ejus ex Thessalia fuga sumptum est, unde ei rectè Exsulis nomen additum est. Cùm enim Jason aureo vellere potitus post reditum è Colchis in Graeciam Corinthi moraretur, Glaucam Creontis Corinthiorum Regis filiam in matrimonium, Medea praesente, duxit: cujus ope tot, tantaque pericula, ac extrema vitae superaverat discrimina. At Creon veritus, ne Medea id iniquo ferens animo novae nuptae aliquid magicis moliretur artibus, eam in exsilium egit. Quae, vix unius diecula spatio impetrato, auream coronam, peplumque preciosum Glaucae mittit, naphtha, seu, ut malunt aliqui, Nessi Centauri sanguine conspersum: quod simulac illa induit, ut verum vetus illud dictum fuisse, confirmaretur ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα, repentè ignis flamma coorta est, quae ipsam, ac patrem suppetias ferentem, combussit. Tùm illa, Mermero, ac Pherete liberis ab Jasone susceptis immaniter trucidatis,
312 volucrem draconum currum conscendit, Athenasque versus pervolavit, ubi Aegeo Pandionis filio conjugio devincta est. Tale quidem est Euripideae, & Ennianae Medeae argumentum. Aliud verò Exsulis Medeae ab Hygino in Fabulis recensetur. Aelianus autem ait, quosdam asserere, nunquàm Medeam suos trucidasse liberos, sed Corinthios eos interfecisse; quorum suasionibus Euripidem hoc modo fabulam esse commentum. Carcinus item diversam sanè ab Euripidea constituit actionem. Nam, ut ex Aristotelis Rhetoricorum lib. 2. colligi potest, non, ut Euripides, finxit Medeam filios necantem; sed eos in remotissimas regiones ablegantem, ne novercae insidiis contrà illos mali aliquid excitaretur. Qui cùm deinde nuspiam conspicerentur, increbuit suspicio, Medeam illos è medio sustulisse. Cujus quidem rei cùm insimularetur, purgabat sese, nequaquam esse verisimile, suos filios, qui nihil in eam patraverint, interfecisse: perjurum verò, ac infidum conjugem, à quo decepta, ac destituta fuerat, impunem, & inultum dimisisse. De Medea, quae multa de se multis scribendi occasionem praebuit, scripsère Euphorion, quem citat Aristophanes Grammaticus; Melanthius, quem adducit Aristophanis Comici Scholiastes ἐν εἰρήνῃ· Neophron Sicyonius, cujus affert versus aliquot Stobaeus in Sermone περὶ ὀργῆς; Eubulus, ut in lib. 7. refert Athenaeus; Cantharus Atheniensis, ut ait Suidas; Dionysius, sive Oenomaus, & Strattis Comicus. Item Sophocles, qui in fabula Ῥιζοτόμος inscripta Medeam inducebat maleficas herbas aeneis falcibus aversam exsecantem, ne noxii, tetrique odoris vi interficeretur. Ex Latinis praeter Ennium scripsit Pacuvius, quamvis existiment aliqui, non Medeam, sed Medum fabulam dedisse, quem Medeae filium fuisse notum est. Item Attius, M. Varro, Ovidius, Seneca, & Osidius Geta, qui Medeam Tragoediam ex Virgilianis versibus concinnavit. Nec solùm Tragicis, sed etiam Epicis, ut de ea poëmata conderent, ansam dedit. Nam Orphei, non illius Thracii, sed Crotoniatae Pisistrati familiaris Argonautarum libri Medeae gestis sunt referti. Idem deinde Argonautarum, & Medeae argumentum scripserunt Epimenides Gnosius, Herodotus, Dionysius Milesius, & Cleon Curieus, à quo creditur, Apollonium Rhodium suam poësim esse mutuatum. E nostris, quòd sciam, Varro, Atacinus, de quo ait Papinius lib. 2. Sil.

Et qui per freta duxit Argonautas.

C. Balbus, & Valerius Flaccus.

UTI-

EURIPIDIS.

ΤΡΟ. Εἴθ' ὤφελ' Ἀργοῦς μὴ διαπτᾶσθαι σκάφος
Κόλχων ἐς αἶαν, Κυανέας Συμπληγάδας,
Μήδ' ἐν νάπαισι Πηλίου πεσεῖν ποτε
Τμηθεῖσα πεύκη, μήδ' ἐρετμῶσαι χέρας
Ἀνδρῶν ἀρίστων, οἳ τὸ πάγχρυσον δέρας
Πελίᾳ μετῆλθον· οὐ γὰρ ἂν δέσποιν' ἐμὴ
Μήδεια, πύργους γῆς ἔπλευσ' Ἰωλκίας,
Ἔρωτι θυμὸν ἐκπλαγεῖσ' Ἰάσονος.

ENNII.

NUT. Utinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Caeſa [a] cecidiſſet abiegna ad terram trabes. — Auctor ad Heren. l. 2.
Neve inde navis inchoandae exordium
Coepiſſet, quae nunc nominatur nomine
Argo, qua vectei Argivei delectei virei
Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis imperio Regis Peliae per dolum.
Nam nunquam hera errans mea domo efferret pedem
Medea, animo aegra, amore ſaevo ſaucia.

a adcidiſſet

Utinam ne] Auctor ad Heren. lib 2. novem hos verſus adducit, quorum octo priores refert Priſc. in l. de Verſib. Comicis: primum, & ſecundum M. Varro l. 6. de lingua Lat. Cicero l. 1. de Invent. in Topicis, de Fato, & l. 3. de Nat. Deo-
313 rum. Lactantius Statii interpres in 5. Thebaidos, Donatus in Phormione, & Priſcianus l. 7. Priorem verò primi carminis partem Cicero in 1. de Finibus, & pro Caelio; Quinctilianus l. 5. & B. Hieronymus in Epitaphio Marcellae. Haec igitur Nutricis verba ſunt ſummopere optantis, ne unquàm ad Colchidos fines Argonautae appuliſſent. Cicero l. 1. de Invent. & de Fato, hanc narrationem, ut vitioſam, rejicit; nam altiùs, quàm res poſtulat, cauſſam repetit. Sed Poëta diligenter animis perſonae οἰκονομίαν obſervavit:' ſolent enim anus & ſexus, & aetatis vitio (nam ſenectus naturâ loquax eſt res ab ultima origine repetere; quod aliis perſonis indecens prorſus fuiſſet: nam, quamvis multa ad unum concurrant effectum, propter quae finis fiat, non tamen omnia cauſſae ſunt. Filios quidem non necaſſet Medea, niſi ira accenſa, nec ſanè ira accenſa fuiſſet, niſi aegrè tuliſſet, aliam eo potiri, quem ipſa concupierat; neque hac animi aegritudine laboraſſet, niſi amore capta; nec amore capta eſſet, niſi Jaſonem vidiſſet; neque eum vidiſſet, niſi Colchos appuliſſet: quò neque appuliſſet, niſi Argo fuiſſet aedificata; quae aedificata non fuiſſet, niſi ex Pelio monte ligna ſciſſa eſſent. Sed videamus quomodò incoeperit Euripides,

des, & quomodò Ennius; ut intelligere possimus, quâ ratione, aut quo consilio Ennius ordinem ab Euripide servatum perverterit. Inducit hic anum priùs optantem, ne Argo navis ad Colchorum oram pervolasset per Cyaneas Symplegades, & demum addit; Nec pinus unquàm caesa in monte Pelio cecidisset. Non enim navigare poterant, nisi Argo priùs constructa fuisset. Quo praepostero orationis ordine voluit fortasse Euripides, perturbatam mulierculae mentem ostendere. Ennius verò, immutando Euripidis ordine, rem consideratiùs explicavit. Nam priùs facit Nutricem optantem, ne ligna in Pelio nemore excisa fuissent, quibus Argo aedificata fuit: & tùm addit, quod ea vectei fuerunt Argivei delectei virei, qui petebant Colchis villo pellem inaurato arietis. Sed haec Ennii verba, *Petebant Colchis*, jejuna admodùm sunt. Eandem sententiam longiori dictionum apparatu expressit Euripides, qui, sumpta ab avium alis translatione, pulcherrimè & navis velocitatem, & velorum alas, verbo διαπτᾶσθαι significavit. Contrà quaedam Euripides paucioribus, ac exilibus, quae Ennius pluribus, & magnificis extulit. Quae quidem, & similia animadvertere, non modò ad rectè judicandos Auctores in eodem stadio certantes, verùm etiam ad parandam facultatem dexterè, prudenterque interpretandi, plurimùm tibi conferre existimamus. Illud verò, quod apud hos Tragicos exoptat Nutrix, ne scilicet unquàm Argo ad Colchidos fines pervenisset, Apollonius Medeam ipsam exoptantem facit his verbis l. 4. Arg.

—— αἴθε σε πόντος,
Ξεῖνε, διέῤῥαισεν, πρὶν Κολχίδα γαῖαν ἱκέσθαι.

314 Simile quid Catullus de Nupt. Pelei facit Ariadnam expetentem,

Juppiter omnipotens, utinam nec tempore primo
Gnosia Cecropiae tetigissent littora puppes.

& Didonem Virgilius l. 4. Aen.

Felix, heu nimium felix, si littora tantùm
Nunquàm Dardaniae tetigissent nostra carinae.

NEMORE PELIO] Catullus de Nuptiis Pelei,

Peliaco quondam prognatae vertice pinus
Dicuntur liquidas Neptuni nasse per undas
Phasidos ad fluctus, & fines Aeetaeos.

Ovidius l. 2. Amor.

Peliaco pinus vertice caesa ——

Est autem Pelius eminentissimus Thessaliae mons, in quo primùm navis constructa fuit, ut his verbis testatur Diodorus l. 4. Biblioth. καὶ πρῶτον μὲν περὶ τὸν Πήλιον ναυπηγήσασθαι τὸ σκάφος. Quamobrem Apollonius Rhodius lib. 1. Argon. Πηλίαν Ἀργὼ appellavit; Statius l. 5. Theb. Peliam pinum; Propertius lib. 3. Peliacam trabem, & Ovidius in Epist. Peliam arborem. Tradunt aliqui, hanc navem ex arboribus Dodonaeae sylvae, quae oracula quondam reddere consueverant, fabricatam fuisse, & in dubiis eventibus clarissimis illis Graeciae Heroibus fata aliquando cecinisse. Unde Lycophron eam garrulam picam appellavit,

Εἰς τὴν λάληθρον κίσσαν ἠρμακίζατο.

Et Valerius Flaccus Fatidicam ratem. Seneca in Medea,

Ipsaque vocem perdidit Argo.

Rursus Apollonius —— ἠδὲ καὶ αὐτὴ
Πηλιὰς ἴαχεν Ἀργὼ ἐπισπέρχουσα νέεσθαι·
Ἐν γάρ οἱ δόρυ θεῖον ἐλήλατο, τό ῥ' ἀνὰ μέσσην
Στεῖραν Ἀθηναίη Δωδωνίδος ἥρμοσε φηγοῦ.

Claudianus de Bello Getico,

—— *licet omnia Vates*
In majus celebrata ferant, ipsamque secandis
Argois trabibus jactent sudasse Minervam,
Nec nemoris tantùm vinxisse carentia sensu
Robora, sed caeso monitu Jovis augure luco,
Arbore praesaga tabulas animasse loquaces.

CAESA CECIDISSET ABIEGNA AD TERRAM TRABES] Euripides πεύκη dixit; quem sequitur Catullus. Sed tamen id dictum est pro quavis materia ad navigiorum constructionem idonea. Poëtis enim perfrequens est, speciem pro specie usurpare. Orpheus in Argonauticis non modò ex piceis, sed etiam ex quercubus ait fuisse compactam,

Ἀργὼ πευκήεντι τ' ἠδὲ δρυσὶ γομφωθεῖσαν.

Utramque verò materiem abundè Pelion suppeditare, ex illo Ovidii liquet de eodem monte loquentis l. 5. Fast. 315

Summa

Summa virent pinu, caetera quercus habet.
Attamen idem Orpheus alibi fagineam dixit, quamvis φηγινὴν quernam etiam significet,

Καὶ ὃ φηγινὴν πρῶτον τεκτήνατο νῆα.

Alexander autem Cornelius ex eone arbore, robori simili, ac viscum ferente, factam dicit; quae nec aqua, nec igni corrumpi possit. Ab abiete, ut Priscianus ait, abiegnus fit. Veteres etiam *abiegineas trabiculas*, & *abiegineis sectilibus*, dixerunt in lege aedificantium, quae marmori insculpta Neapoli visitur in aedibus Hadriani Gulielmi, viri totius antiquitatis apprimè studiosi, meique amantissimi. Sunt tamen, qui legant *trabs* pro *trabes*, ignari Veterum consuetudinis, qui *trabes, plebes*, & *canes*, pro *trabs, plebs*, & *canis*, dicebant. Unde Varro l. 5. de Lin. Lat. & Priscianus ut confirmarent, *trabes* in minori numero dici, hunc eundem nostri Poëtae locum afferunt. Ennius rursus l. 8.

Labitur uncta trabes remeis rostrata per altum.

ARGO] Fuit haec navis Argo appellata sive ab ejus Architecti nomine, ut Apollonii Scholiastae placet; vel, ut tradit Pherecydes, ab Argo Phryxi filio: sive, ut Hegesippus historicus memorat, ab Argo Thessaliae urbe, in qua aedificata fuit. A qua opinione dissentit Pindarus, qui vult in Magnesiae oppido factam fuisse, cui Demetrias nomen est: cum quo consentit Ovidius, qui in Epist. 12. *Magnetida Argo* dixit. Callimachus autem vult in iisdem finibus ad Apollinis Actii templum aedificatam fuisse: quod Argonautae inde solventes, in eo loco posuerunt, qui Pagasae vocatur, ab Argo navi ibi compacta. παγῆναι enim Graecis *conjungere* est. Unde Pagaseam puppim Ovidius Argum appellavit. Apollonii Scholiastes l. 7. ait, Magnaesiae verticem Pagasam appellari ἀπὸ τοῦ ἐκεῖ πεπῆχθαι τὴν Ἀργώ. Sed Demetrius Scepsius, & Strabo lib. 9. existimant, loco ipsi hoc nomen esse impositum propter vicinos fontes, qui eum perenni aquarum ubertate irrigant, ἀπὸ τοῦ πηγὰς περιῤῥεῖσθαι τοὺς τόπους. Diodorus autem l. 5. Bibliot. vult Argum à celeritate fuisse appellatam: ad quod alludens Varro Citiremem appellavit. ἀργὸν enim velocem significare, non dubium est. Etymologici Auctor tradit celerem oblivionem λήθαργον appellari; & argutos, ut sentit Probus, dici, qui multum, ac celeriter loquuntur. Ennio verò placet ab Argivis heroibus dictam: quam nominis rationem videtur etiam sequutus Cicero, qui iisdem Ennianis verbis, sed metri lege solutis, inquit in 1. Tusculana; *Etenim, si nunc assequi se aliquid putant, qui ostium Ponti viderunt, & eas angustias, per quas penetravit ea, quae est nominata Argo, quia Argivi in ea delecti viri petebant pellem inauratam arietis.* Hanc autem navem primùm fabricatam fuisse Pherecydes tradit. 316
Quod etiam confirmat Catullus, cùm ait,

Illa rudem cursu prima imbuit Amphitriten.

Alii verò volunt, Danaum ab Aegypto fratre pulsum Danaidem navem primùm construxisse. Hellanicus autem, & Arati interpres tradunt, non à Danao, sed Danai precibus à Minerva aedificatam; & ab ea demum inter sydera collocatam fuisse. Charax verò Pergamenus auctor est, Jasonem non unâ tantum navi, sed classe Colchos penetrasse.

ARGIVEI DELECTEI VIREI] Euripides ἐρετμῶσαι, χέρας Ἀνδρῶν ἀρίστων: quem locum Coriolanus Martiranus vertit, *lecta Danaûm manus.* De quibus Maro Eclog. 4.

Alter erit tùm Tiphys, & altera quae vehat Argo
Delectos Heroas

Cùm lecti juvenes, Argivae robora pubis,
Auratam optanteis Colchis avertere pellem,
Ausi sunt vada salsa cita decurrere puppi.

Valerius Flaccus;

Omnis abit, quae jam bellis spectata; forma
Turba ducum, primae seu quos in flore juventae
Tentamenta tenent ——

Sed hi versus scopae dissolutae sunt, si cum Catullianis comparantur. Pindarus in Pyth. Ode 4. Heroës illos ναυτᾶν ἄωτον appellavit: & eodem modo Theocritus Idyl. 13. divinum Heroum florem. Lucretius l. 1. de Graecis, qui ad Trojam navigarunt,

Ductores Danaûm delecti, prima virorum.

ILLAM PELLEM INAURATAM ARIETIS] Fortasse, *villo pellem inaurato arietis*. Ovidius in Epist. 12.

Aureus ille aries villo spectabilis aureo.

Et rursus epist. 6.

Non erat hic aries villo spectabilis aureo.

Item lib. 6. Met.

Vellera cum Minyis nitido radiantia villo.

Observandum tamen est, quam variis modis aureum illud vellus poetae nominaverint. Euripides πάγχρυσον δέρας, Orpheus, & Apollonius, δέρας, & κῶας χρύσειον, Pindarus Pyth. Od. 4. χρύσον νάκος κριοῦ; δέρμα κριοῦ βαθύμαλλον; κῶας αἰγλᾶεν χρυσέῳ θυσάνῳ; & δέρμα λαμπρὸν: Poëta quidam apud Ciceronem in Orat. *Auratus Aries Colchorum*; Catullus auratam pellem, Ovidius in Epist. & Metamor. Phryxeam ovem, Phryxea vellera, Ovem fulvo vellere conspicuam, Vellera nitido villo radiantia. Valerius Flaccus l. 1, & 8. Pecoris Nephelei vellera, Phryxeam pecudem, pellem rutilam, pellem villis sidereis comantem, vellera radiantia. Euripidis Scholiastes refert, Simonidem in Neptuni hymno dixisse, purpureum hujusmodi vellus fuisse, ἀπὸ τῶν ἐν τῇ θαλάσσῃ πορφύρων κεχρῶσθαι αὐτό.

COLCHEIS] Euripides, Κόλχων ἐς αἶαν. Herodotus in Clio, ἐς αἶάν τε Κολχίδα.

317 IMPERIO REGIS PELIAE] Expressit magis Apollonii, quàm Euripidis verba: ità enim ille in principio Argonauticorum,

—— βασιλῆος ἐφημοσύνῃ Πελίαο.

PER DOLUM] Val. Flac. l. 1.

Mox taciti patuêre doli, nec vellera curae
Esse viro; sed sese odiis immania cogi
In freta ——

NAM NUNQUAM HERA ERRANS MEA DOMO EFFERRET PEDEM] Αἰτιολογία. Nam non modò Medea per exteras regiones non erraret, si Argo ad Colchidos fines non pervenisset, sed nec unquàm è domo digressa esset. Plaut. Captiveis,

Servate istum sulsis intus servi, ne quoquam
pedem efferat.

Virgilius l. 2. Aen.

Méne efferre pedem, Genitor, te posse relicto
Sperasti?

Sed Terentius in Andr. videtur quodammodò ad hunc Ennii locum respexisse,

Nam pol si id scissem, nunquàm huc tetulissem pedem.

Quòd verò hic Ennius ait, *Errans domo efferret pedem*, Euripides, Non enim Hera mea ad turres Iolcias navigasset. Quibus verbis major à loco excitatur commiseratio, cùm ostendat expressiùs, illam, relictá patriá, ad terras adeò alienas pervenisse.

ANIMO AEGRA] Mirè hoc senario Medeae ἐρωτομανίαν describit; in quo inest πάθος ex animi perturbatione, in quam nimio amore inciderat

AMORE SAEVO SAUCIA] Proxima translatio à corpore ad animum. Virgilius de eadem Eclog. 8.

Saevus amor docuit natorum sanguine matrem
Commaculare manus ——

Saevus amor ab utroque Poëta dictus est ab effectu, qui de puerorum nece est subsequutus: unde Medea παιδολέτρια dicta fuit. Quamvis apud utrunque *saevus* aliquando pro *magno* accipiatur. Ennius; *Induta fuit saevâ stolâ*. Virgilius l. 1. Aen.

Saevus ubi Aeacidae telo jacet Hector ——

Caeterùm hoc in loco *saevus*, & pro *crudeli*, & pro *magno* sumi potest. Quàm verò magnus in Medea amor fuerit, illud argumento est, quòd suis proditis, ac desertis, peregrinum hominem sequuta sit. Sed ingentem illum amorem ingens excepit indignatio, atque ira, ob violatam fidem, novamque conjugem introductam. Unde nimia denique ulciscendi cupiditas cum immanitate conjuncta exorta est. De qua Ovidius l. 2. Trist.

Tingeret ut ferrum natorum sanguine mater,
Concitus à laeso fecit amore dolor.

Quibus quidem vehementibus animi affectionibus non defuit vehemens ratiocinantis animae facultas, ut ex versutis, callidisque ejus facinoribus demonstravit. Cui, ut ait Cicero l. 3. de Nat. Deor. ut scelus,
sic nec ratio quidem defuit. Quare eam Eu- 318
ripides μεγαλόσπλαγχνον appellavit, quòd juxtà illius viscerum magnitudinem, eam facultatum, ac motuum vis, & magnitudo consequatur. Porrò multò majori energia Noster dixit *amore saevo saucia*, quàm

IIAI.

ΠΑΙ. Παλαιὸν ὄικων κτῆμα δεσποίνης ἐμῆς,
Τί πρὸς πύλαισι τὴν δ' ἄγουσ' ἐρημίαν,
Ἕστηκας, αὐτὴ θρεομένη σαυτῇ κακά;

ΤΡΟ. Ὧθ' ἵμερός μ' ὑπῆλθε γῇ τε κ'ουρανῷ
Λέξαι, μολούσῃ δεῦρο, Μηδείας τύχας.

PAE. Antiqua, [a] herilis fida custos corporis,
Quid sic, [b] extrà aedeis exanimata [c] eliminas? — Non. *Eliminare.*

NUT. Cupido cepit miseram nunc me prosequi — Cic. lib. 3. Tusc.
Caelo, atque terrae [d] Medeaï miserias.

a aedilis b ante c eliminor d herae Medeae.

Graecus, amore perculsa. Quae eloquutio cùm Flacco non vehemens admodùm videretur, epitheto auxit in Epodo, *amore perculsum gravi.* Lucretius Ennianâ translatione l. 4.

Idque petit corpus, mens unde est saucia amore.

Et Virgilius l. 4. Aen.

At Regina gravi jamdudum saucia cura
Vulnus alit venis ——

Sed in Ennii versu frequens vocalium concursus grandiorem reddit orationem.

ANTIQUA HERILIS CUSTOS] Postquàm Nutrix de Medeae infortuniis conquesta rem ferè omnem, tanquàm Prologi vice fungens, explicavit; Paedagogus, cujus haec verba sunt, in scenam prodit, Nutricemque alloquitur. Quam cùm animo consternatam conspiceret, ut benevolentiam captaret, antiquam, ac fidam herilem custodem appellat. Sic etiam Plautus in Asin. —— *Di te salvassint semper*
Custos herilis ——

Festus hos duos Ennii versus bis ex Medea Exsule adducit.

QUID SIC EXTRA AEDEIS EXANIMATA ELIMINAS] Quinctilianus de hoc verbo l. 8. c. 3. ait; *Nam memini juvenis admodùm inter Pomponium, & Senecam etiam praefationibus esse tractatum, an gradus eliminat apud Attium in Tragoedia dici oportuisset.* *At veteres ne expectorat quidem timuerunt.*

CUPIDO CEPIT MISERAM] Haec verba Nutricis esse, non solum ex Euripidis Graeca cognosci possunt, verùm etiam ex Cicerone, qui in 3. Tusculana ait; *Sunt autem alii, quos in luctu cum ipsa solitudine loqui delectat, ut illa apud Ennium Nutrix; Cupido cepit miseram* &c.

PROSEQUI CAELO, AC TERRAE] Haec verba idem significare videntur, quòd, ut ipsa apud Senecam Medea loquitur, querelas verbaque in cassum ferre, & quasi apud eos conqueri, qui nihil prorsus audiant, sive adjumenti ferre possint. Quod frequenter amantibus contingere solet, cùm de suis miseriis surdo (ut ajunt) verba faciunt. Idque declarat Plautinus ille adolescens in Mercatore,

Non ego idem facio, ut alios in Comoediis
Vidi facere amatores, qui aut nocti, aut die,
Aut Soli, aut Lunae, miserias narrant suas.
Quas pol ego credo humanas querimonias
Non tanti facere, quid velint, quid non velint.

Virgilius de Corydone Eclog. 2.

—— *ibi haec incondita solus*
Montibus, & silvis studio jactabat inani.

Theognetus Comicus in Phasmate quendam philosophiae operam dantem deridet 319
caelo, ac terrae loquentem, quibus nulla ejus sermonis cura esset,

ΧΟΡ. Ἔκλυον φωνὰν, ἔκλυον δὲ βοάν.

ΧΟΡ. Ἐφ' ἁλμυρὰν πόντου
Κλῇδ' ἀπέραντον.

ΜΗ. Κορίνθιαι γυναῖκες, ἐξῆλθον δόμων,
Μή μοί τι μέμψησθ', οἶδα γὰρ πολλοὺς βροτῶν
Σεμνοὺς γεγῶτας, τοὺς μὲν ὀμμάτων ἄπο,
Τοὺς δ' ἐν θυραίοις, οἱ δ' ἀφ' ἡσύχου ποδὸς
Δύσκλειαν ἐκτήσαντο, καὶ ῥαθυμίαν.

CHO. [a] Fluctus verborum aures aucupant. Non. *Aucupavi.*

CHO. Quà Pontus Helles --- Cic. in Orat.

MED. Nam multei suam rem benè gessere, & poplicam patria procul: Idem lib. 7. Ep. fam.
Multei, qui domeĩ aetatem [a] agerent, propterea sunt improbati.

a Fructus b egerunt *legit Victor. & Muret.*

Πεφιλοσόφηκας γῇ, καὶ οὐρανῷ λαλῶν,
Οἷς οὐδέν ἐστιν ἐπιμελὲς τῶν σῶν λόγων.

Idem significant Graecae illae Paroemiae, *Αἰγιαλῷ λαλεῖς, Ἀνέμῳ διαλέγῃ, Πρὸς τὸν τοῖχον λαλεῖς,* & aliae hujusmodi. Sed Colchis magnum jusjurandum fuit, per caelum & terram jurare. Unde Medea apud Apollonium l. 4.

Ἴστω Κόλχων ὅρκος ὑπέρβιος, ὅν τιν' ὀμόσσαι
Αὐτὴ ἐποτρύνεις μέγας οὐρανὸς ἠδ' ὑπένερθε
Γαῖα θεῶν μήτηρ ——

Et Hebraeis perfrequens fuit caelum, & terram tanquàm testes invocare.

FLUCTUS VERBORUM AURES AUCUPANT] Non dubium est, si haec verba cum Euripideis conferantur, ob duplices translationes, alteram scilicet ab undarum appulsu, alteram ab aucupibus sumptas, venustiora judicatum iri: licet aliquibus minùs illae satisfaciant, cùm sanè nullam simul habeant cognationem. Postremâ usus est Plautus in Sticho,

Num quis hic est alienus nostris dictis auceps auribus?

Et in Milite,

Viden' tu illam oculis venaturam facere, & aucupium auribus?

QUA PONTUS HELLES] Existimant aliqui, hunc locum cum illo Euripidis, *Πόντου κλῇδα*, respondere. Appellavit Apollonius l. 1. claustra *Πόντου στόμα*, Pindarus Pyth. Od. 4. *ἀξείνου στόμα*, Herodotus *ζεῦγος*, Cicero l. 1. Tusc. *Ponti ostium, & angustias*, Seneca in Medea, *Pontici fauces freti*; Vetus quidam Poëta *Axena Ponti freta*, Claudianus in Paneg. 1. *intacti claustra freti*, appellarunt. Sed ego suspicor haec verba, quae à Cicerone referuntur, potiùs ad eum locum pertinere, quem tacito Auctoris nomine refert Seneca in 2. Epistol.

Imperito Argeis, regna mihi liquit Pelops,
Quà Ponto ab Helles, atque ab Ionio mari
Urgetur Isthmos ——

Atque apud Ciceronem legendum existimo, *Quà Ponto ab Helles*, non autem ut in vulgatis.

MULTEI SUAM REM] Angelus Politianus cap.

cap. 27. Miscell. & Petrus Victorius l. 20. Var. lect. cap. 13. hos versus ex Ennii Medea esse volunt, & ex collatione Graecorum versuum de Euripidea, quae in manibus est, esse conversos; & hoc modo, quo nos scripsimus, disposuerunt. Muretus l. 8. Var. lect. c. 17. autem praeterquàm quod sic eos digesserit,

—— num multi suam
Rem benè gessère, & publicam patria procul.
Multi, domi qui aetatem egerunt, propterea
Sunt improbati ——

Opinatur Ennium, aut quisquis tandem Veterum converterit (modò Euripideos istos verterit) malè eos esse interpreta-
320 tum, & rationibus, quas ipse adducit, in alienissimam sententiam detorsisse. Referuntur autem hi versus à Cicerone in Epistola quadam ad Trebatium lib. 7. Epist. quâ cum his verbis hortatur, ut Urbe procul malit esse; *Tu modò ineptias istas, & desideria urbis, & urbanitatis depone: & quo consilio profectus es, id assiduitate, & virtute consequere. Hoc tibi tàm ignoscemus nos amici, quàm ignoverunt Medeae, quae Corinthum arcem altam habebant, matronae opulentae optimates: quibus illa manibus gypsatissimis persuasit, ne sibi vitio illae verterent, quod abesset à patria; Nam multei suam rem*, &c. Quos quidem versus Paullus Manutius contrà Mureti opinionem ità distinguendos putat,

Nam multi suam rem benè gessère, & publicam
Patria procul: multi, qui domi aetatem agerent, propterea sunt improbati ——

Qui versus si Ennii sunt, ut Politianus, Victorius, Manutius, aliique quamplurimi viri eruditi asserunt, procul dubio ejusdem Poëtae sunt etiam superiora illa verba à Cicerone aliquantùm more suo immutata, qui saepissimè ità Poëtarum versus dissolvere solet, ut eorum structura haud facilè dignosci possit. Ea autem ipsius Ciceronis verba esse, nullo pacto mihi persuadere possum. Quis enim neget, verba illa non esse planè poëtica, ac Ennianam eloquutionem redolere? *Corinthum, arcem altam, matronae opulentae optimates, manibus gypsatissimis.* Nunquàm profectò ità Cicero loquutus esset. Caeterùm si nihil tale est apud Euripidem, nec Graeci versus videntur omninò cum Latinis quadrare, minimè mirum est, quando (ut diximus) veteres Poëtae summam sibi in Graecis fabulis vertendis licentiam arrogarunt. Verum enimvero quoniam poëtica illa verba à Cicerone relata, Ennii esse non modò suspicamur, verùm etiam assentimur, ne id inexplicatum omittamus, per manus gypsatissimas, non ut plerique alii candidissimas intelligere opinor, sed artes, & veneficia Medeae, quasi dicat manus medicamentis, ac venenis illitas, infestasque. Gypsum enim venenum esse satis vulgatum est, nam sumptum adeò in ventriculo lapidescit, ut corporis meatus obstruendo, enecet. Sive his verbis barbaram mulierem significavit. Consueverunt enim hujusmodi mulierum genus gypso manus pingere, ut candidiores videntur. Ad quem morem fortasse respicit illud Valerii Flacci lib. 2.

Picta manus, ustoque placet, sed barbara mento.

Comprobat Rufini epigramma mulieres se gypso illinire solitas l. 7. Epigram.

Ἀντὶ δέ μοι παίδων ἀδόλου χροὸς, ἤχεσε γύψου
Χρίσματα καὶ φύκους ἄνθος ἐπεισόδιον.

Gypsatos verò pedes venalium servorum signum fuit, quo ab emptoribus dignoscerentur. Plinius lib. 35. c. 17. de creta argentaria loquens, quae argento nitorem 321
reddit; *Est*, inquit, *& vilissima, qua circum praeducere ad victoriae notam, pedesque venalium trans mare advectorum denotare instituerunt majores.* Tibullus l. 2. eleg. 3.

Barbara gypsatos ferre catasta pedes.

Ovidius l. 1. Amor. Eleg. 8.

Nec tu, si quis erit capitis mercede redemptus,
Despice gypsati nomen inane pedis.

Ad hoc respicit illud Juvenalis Satyr. 1.

Nuper in hanc urbem pedibus qui venerat albis.

Verbis autem illis, Μή μοί τι μέμψησθε, *Ne mihi vitio vertatis*, &c. respexit Poëta ad communem omnium opinionem de mulieribus peregrè vagantibus, quae propter instabilitatem impudicae habentur.

ΜΗ. --- ὡς τρὶς ἂν παρ' ἀσπίδα
Στῆναι θέλοιμ' ἂν μᾶλλον, ἢ τεκεῖν ἅπαξ.

ΚΡ. Ἀλλ' ἔξιθ' ὡς τάχιστα, μὴ λέγους λέγε,
Ὡς ταῦτ' ἄρηρε ---

MED. Nam ter ſub armeis malim vitam cernere,
Quàm ſemel modò parere --- — Varr. l. 5. de lin. Lat.

CR. * Animadverte, & dicto pare ---
Praeter rogitatum[a] ne querare --- — Cic. pro Rabir. & l. 7. ad Att.

a ſi

Horatius l. 3. Car. Od. 3.

—— *Ilion, Ilion,*
Fatalis, inceſtusque judex,
Et mulier peregrina vertit
In pulverem ——

Quamobrem in Comoediis meretrices peregrinae appellantur. Terent. in Andr.

Adeón' eſt demens? ex peregrina?

Quod verò ad traductionem attinet, Latinus Poëta pro γεμινοὺς, ut caetera omittamus, liberiùs quàm par eſt intelligit eos, qui rem ſuam, & publicam benè geſſerunt. Graecus Scholiaſtes eam vocem τοὺς ὑπερηφάνους, & ἀλάζονας, faſtoſos, & ſuperbos interpretatur; quem ſequutus eſt Stilbius: Dorotheus verò moroſos vertit, honeſtos Politianus. Qui ubi Euripideos hos verſus ad verbum transfert, perperàm Κορίνθιαι γυναῖκες in recto, *Corinthiae mulieres*, vertit, cùm vocandi caſus ſint, &, ἐξῆλθον δόμων, in tertia pluralis, *egreſſae ſunt domos*, cùm ſit prima ſingularis, quod verbum non ad Corinthias mulieres referendum eſt, ſed ad Medeam ipſam, quae cum Corinthiis mulieribus, ex quibus conſtitutus eſt chorus, loquens, quarum nomine à nutrice rogata fuerat, ut foras prodiret, ait; *Corinthiae mulieres, egreſſa ſum ex aedibus* &c. An verò haec Ennius, & Cicero, qui cum ſequutus eſt, rectè de patria, & non de privatis aedibus intellexerint, in aliud tempus differemus.

SUAM REM BENE GESSERE, ET POPLICAM PATRIA PROCUL] Rem benè geſſiſſe frequentiùs de his dictum eſt, qui longè à patria aliquid aut praeclarè, aut utiliter egiſſent. Plautus Sticho,

Cùm benè re geſtâ ſalvus convertor domum.

Idem ibid.

Ut mihi volupe 'ſt Pamphilippe, quia vos in patriam domum
Rediiſſe video benè geſtâ re ambos; te, & fratrem tuum.

NAM TER ARMEIS] Ejuſdem Medeae verba ſunt, quae cum Corinthiarum mulierum choro adhuc loquens ab incoepto querelarum non deſiſtit, ſed multis nominibus miſeram mulierum conditionem deplorans addit, minimè verum eos dicere, qui ajunt, mulieres domi ſeſe conti- 322
nentes ſine ullo vitae diſcrimine tranſigere aetatem, dum viri belli pericula ſubirent foris: malle enim ſe ter in acie dimicantem ſtare, quàm ſemel parere. Refert Nonius in *Cernere* hunc locum ex Medea Exſule. Varro Satyra γέροντος διδασκάλου, *Non vides apud Ennium eſſe ſcriptum?*

—— *ter ſub armeis malim vitam cernere,*
Quàm ſemel modò parere ——

Quem locum Idem repetit libro 5. de lingua Latina.

ANIMADVERTE, ET DICTO PARE] M. Cicero pro Rabirio Poſtumo haec verba refert, non expreſſo Auctore, nec fabulae nomine: quae quoniam ex Euripidis Medea converſa ſunt, jure conjici poſſunt

ex

ΚΡ. Εἴ σ' ἡ 'πιοῦσα λαμπὰς ὄψεται θεοῦ,
Καὶ παῖδας ἐντὸς τῆς δε τερμόνων χθονὸς
Θανῆ ---

ΜΗ. Κακῶς πέπρακται πανταχῆ ---

Cr. * Si te secundo lumine hîc offendero, — Cic. ibid.
Moriere ---

Med. Teneor consipta, undique venor. — Non. Venor.

ex Ennio Ciceronem retulisse, cujus verba sunt; *Nemo nostrûm ignorat, etiam si experti non sumus consuetudinem regiam. Regum autem sunt haec imperia, Animadverte; & dicto pare; & , Praeter rogitatum si querare: & illae minae, Si te secundo lumine hic offendero, Moriere. Quae non ut delectemur solùm, legere, & spectare debemus, sed ut cavere etiam, & effugere discamus.* Sunt ea Creontis verba ad Medeam, quam celerrimè jubentis, ut ex ipsius ditione excedat, neque precibus discessum differat, cùm id firmiter sancitum sit. Summis tandem precibus eâ conditione unius diei moram impetravit, ne posterum diei jubar ipsam, nec filios intrà regni fines aspiceret, alioquin moreretur. Hanc sententiam rursus extulit Cicero epistolâ extremâ l. 7. ad Atticum, *Caesaris interdicta, Si te secundo lumine hic offendero, respuuntur.* Idem ferè apud Senecam in Medea expressit Creon,.

Jubete sileat, regium imperium pati
Aliquando discat ——

Et illud, *Et ipsa propera, capite supplicium lues,*
Clarus priusquàm Phoebus attollat diem,
Nisi cedis isthmo ——

Animadverte] *κόλαζε.*

Dicto pare] Imperio obtempera. Virg. l. 1. Aen. *Jamque ibat dicto parens* ——

Praeter rogitatum] Praeter id quod rogaris.

Si querare] Si murmures. Lambinus legit, *si loquare*, ut magis Graecis verbis *μη λόγους λέγε* respondeat.

Si te secundo lumine] Secundâ die, cras. Virg. l. 6.

—— *vix lumine quarto Prospexit Italiam*.

Idem l. 4. quantâ venustate, ac majestate Ennianam extulit sententiam,

Jam mare turbari trabibus, saevasq; videbis
Collucere faces, jam fervere littora flammis,
Si te his attigerit terris Aurora morantem.

Eodem modo Cic. pro Milone lucem pro die posuit, *Centesima lux haec est ab interitu Clodii.*

Teneor consipta, undique venor] Cùm Medeae mala undique imminerent, 323
hinc Jasonis, & pellicis odium, ulciscendique cupiditas, illinc liberorum amor, minae, & exsilium, Euripides de ea dixit, malè actum undique esse. Sed multò Noster magnificentiùs à feris sumptâ translatione, quibus hinc canibus, illinc laqueis, & retibus circumclusis, nullum patet effugium, dixit,

Teneor consipta, undique venor.

Allusit fortasse ad proverbium, quod sic Flaccus protulit l. 2. Satyr. 2.

—— *hâc urget lupus, hâc canis angit.*

Idem l. 2. Ser. Satyr. 3. alio sanè modo eandem expressit sententiam,

Hâc fossa est ingens, hic rupes maxima ——

Graeci eâdem significatione dicunt, Ἔμπροσθεν κρημνὸς, ὄπισθεν λύκοι. Non discedit ab hoc Maronis illud, apud quem Pallas, ut suos à pugnandi necessitate hortaretur, ait l. 10.

Ecce maris magna claudit nos obice pontus,
Deest jam terra fugae ——

ΜΗ. Νῦν ποῖ τράπωμαι; πότερα πρὸς πατρὸς δόμους,
Οὓς σοὶ προδοῦσα, καὶ πάτραν, ἀφικόμην;
Ἢ πρὸς ταλαίνας Πελιάδας;

MED. Quò nunc me vortam, [a] quò iter incipiam ingredi? Cic. l. 3. de Orat.
Domum paternamne? anne ad Peliae filias?

[a] quod

Seneca apertis verbis remisso tragico spiritu de Medea dixit,

Expulsa, supplex, sola, deserta, undique
Afflicta ———

In vulgatis Nonii codicibus refertur hic locus ex Ennii Nemea, sed malè opinor, cùm *Medea* ibi legendum sit, tum antiqui codicis fide, tum ob sensus cum Graeca Euripidis congruentiam. Festus fortasse hunc locum significavit, cùm dixit in *Conspitum*, Conspitum apud Ennium pro conseptum reperiri. Pergens rursus Medea cum choro colloqui sui consilii aperit rationem: proptereaque se tam blandè Creontem affatam ait, ut faciliùs eum fallere posset, & exitium, quod illi, Jasoni, novaeque nuptae moliebatur, ad finem perduceret. Quod quidem scelus cùm secum animo volutaret, haec innominati apud Ciceronem l. 3. de Nat. Tragici verba ab ea prolata sunt; quae hoc loco maximè quadrant: loquitur autem de Creonte, á quo, ut paullò superiùs diximus, unius diei prorogationem supplicibus verbis obtinuit,

Ille transversâ mente mihi hodie tradidit repagula,
Quibus ego iram omnem recludam, atque illi perniciem dabo.
Mihi moerores, illi luctum, exitium illi, exsilium mihi.

Qui versus si non sunt ex Accii Medea petiti, profectò ex hac Ennii sunt: nam non modò cum hujus Medeae Exsulis hypothesi congruunt, á qua longè videtur, ut ex reliquiis conjici potest, Accii fabula abesse; verùm etiam horum sensus valdè cum his Euripideis consentit, quamvis diverso sanè modo explicatus sit: nec quidem mirum, si pleraque suo Marte addidit Ennius, ea, quá saepe libertate usus. Ità igitur Euripidis Medea,

Πικροὺς δ' ἐγώ σφιν καὶ λυγροὺς θήσω γάμους,
Πικρὸν δὲ κῆδος, καὶ φυγὰς ἐμὰς χθονός.

QUO NUNC ME VORTAM?] Interrupta ac concisa Medeae oratio magnam praesefert animi perturbationem, ac consilii inopiam. Exorditur ab addubitatione, ut majorem excitaret commiserationem. Similis conquestionis locus est apud eundem Graecum Tragicum in Hecuba, ubi Polymestor utroque oculo à Troadibus confosso, ait; 324

Ὤ μοι ἐγώ, πᾶ βῶ; πᾶ στῶ; πᾶ κέλσω
Τετράποδος βάσιν θηρὸς ὀρεστέρου
Τιθέμενος ἐπὶ χεῖρα κατ' ἴχνος; ποίαν;
Ἢ ταύταν, ἢ τάνδ' ἐξαλλάξω;

Et paullò post,

Πᾶ στῶ; πᾶ κάμψω; πᾶ βῶ;

Et, Ποῖ τράπωμαι; ποῖ πορευθῶ;

Admetus apud eundem in Alcestide,

Ποῖ βῶ; πῆ στῶ; τί λέγω; τί δὲ μή;
Πῶς ἂν ὀλοίμαν; ———

Teucer apud Sophoclem in Ajace,

Ποῖ γὰρ μολεῖν μοι δυνατὸν, εἰς ποίους βροτοὺς,
Τοῖς σοῖς ἀρήξαντ' ἐν πόνοισι μηδαμοῦ;
Ἦ που Τελαμὼν σὸς πατὴρ, ἐμός θ' ἅμα,
Δέξαιτ' ἂν εὐπρόσωπος, ἵλεώς τ' ἰδὼν
Χωροῦντ' ἄνευ σοῦ; πῶς γὰρ; ———

Seneca Ennii imitatione eodem dicendi genere, quod Graeci διαλογισμὸν κατ' ὑποφορὰν vocant, suam Medeam facit ità secum per ironiam quasi cum altero colloquentem in Med.

At quò remittis? Phasin, & Colchos petam?
Patriumque regnum? quaeq; fraternus cruor
Per-

ΙΑΣ. --- ὡς ἔρως σ' ἠνάγκασε
Πόνων ἀφύκτων τοὐμὸν ἐκσῶσαι δέμας.

Jas. * Tu me amoris magis, quàm honoris [a] servavisti gratia. Idem lib. 4. Tusc.

a servasti

Perfudit arva? quas peti terras jubes?
Quae maria monstras? Pontici fauces freti?
Per quas revexi nobiles regum manus,
Adulterum sequuta per Symplegadas?
Parvámne Iolcon, Thessala an Tempe petam?
Quascunque aperui tibi vias, clausi mihi.
Quò me remittis? ——

Ostendit etiam Catullus de Nupt. Pelei, quantùm hujusmodi percontationes ad misericordiam concitandam sint idoneae,

Nam quò me referam? quali spe perdita nitar?
Idaeósne petam monteis? at gurgite lato
Discernens patriam truculentum dividit aequor.
An patris auxilium sperem? quemne ipsa reliqui
Respersum juvenem fraterná caede secutâ?
Conjugis an fido consoler memet amore?
Quine fugit lentos incurvans gurgite remos?

325 Non dissimilis & illa etiam Atrei conquestio apud Accium,

Egone Argivûm imperium attingam, aut Pelopis
Digner domo? quo me ostendam, quod templum adeam?
Quo more funesto colloquar? ——

Hujusmodi est illa Didonis διαπόρησις apud Maronem,

En quid agam? rursúsne procos irrisa priores
Experiar? ——

Et quae sequuntur. Nec solùm Poëtae, sed etiam Oratores hujusmodi orationis genere usi sunt. Ita enim Gracchus in Oratione quadam, *Quo me miser deferam? in Capitoliumne? at fratris sanguine redundat: an domum? matremne ut miseram, lamentantemque videam, & abjectam?* Duos autem eos versus, quos modò explicamus, refert Cicero sine Auctoris indice: ipsa tamen oratio, & verba ex Euripide expressa faciunt, ut Ennianae Medeae esse existimemus.

Domum paternam] *Natale solum* sub ejusdem Medeae persona dixit Ovidius l. 7.

Ergo ego germanam, fratremque, patremque, Deosque,
Et natale solum ventis ablata relinquam?

Valerius Flaccus *patrias domos* l. 8.

Linquo domos patrias te propter, opesque meorum.

Et lib. 7.

Nempe ego si patriis timuissem excedere tectis.

Ad Peliae filias] Miseriam suam amplificat Medea, cùm Jasonis caussa neque ad paternam domum, neque ad mariti propinquos tutus pateat aditus. Invisa enim Peliae filiabus erat ob caedem, quam, ut à Samio Polycrate proditum est, earum patri dolo molita est: ut Jasonis propinquorum caedem ulcisceretur, & Jasoni ipsi viam ad regnum substrueret. Persuasit enim Asteropeae, & Antinoae Peliae natabus, se suis medicamentis ipsarum patrem senio jam confectum in pristinum aetatis robur restituere posse: &, quò magis ejus promissis fides adhiberetur apud Ovid. l. 7. inquit, —— *qui vestras maximus aevo est*

Dux gregis inter oves, agnus medicamine fiet.

Caetera ex Ovidio, Apollodoro l. 1. Biblioth. aliisque quamplurimis nota sunt.

Tu me amoris] Exprobrante Medeâ Jasoni ingratitudinem, quòd post tot, tantaque à se accepta beneficia, dimissa sit, purgat se Jason, potiusque ait, se à Medea amoris impatientia ex periculis fuisse ereptum, quàm honoris ergo. Sunt haec ex Euripidis Graeca conversa, sed à quo, Cicero non meminit. Inquit enim lib. 4. Tusc.

ΜΗ. οὔτ' ἐξ ἐμοῦ γὰρ παῖδας ὄψεταί ποτε
Ζῶντας τὸ λοιπὸν ---

ΜΗ. --- δότ', ὦ τέκνα,
Δότ' ἀσπάσασθε μητρὶ δεξιὰν χέρα.

ΧΟΡ. Ἰὼ γᾶ τε, καὶ παμφαὴς ἀκτὶς
Ἀελίου, κατείδετε, εἴδετε τὰν
Ὀλομέναν γυναῖκα, πρὶν φοινίαν
Τέκνοις προσβαλεῖν χέρ' αὐτοκτόνον.

MED.* Neque tuum unquàm in gremium extollas liberorum ex te genus. Cic. Orat.

MED. --- salvete optuma corpora
Cette manus vestras, measque accipite. Non. *Cette.*

CHO. Juppiter, tuque adeò summe Sol, Prob. in Eclog. 6. Virg.
Quei res omneis inspicis,
Queique tuo lumine
Mare, terram, ac caelum
[a] Contines, inspice hoc facinus,
Priusquàm fiat, prohibe scelus.

a Contueris

Tusc. *Quid ait ex Tragoedia princeps ille Argonautarum? Tu me amoris magis, quàm honoris*, &c. Haec quidem ipse Cicero non vertit: sic enim illicò addit, *Atque ea tamen apud alium Poëtam patri dicere audet, se conjugem habuisse*, &c. Ennii igitur esse opinor.

NEQUE TUUM UNQUAM] Refertur similiter hic locus à Cicerone sine Auctoris nomine. Quoniam verò idem prorsus in Euripidis Medea extat, audacter Ennio ad-
326 scripsimus. Euripidis autem verba sic possunt Latinè exprimi, Non enim posthàc liberos, quos ex me habuit, viventes unquam adspiciet: in quibus nihil poëticum inesse videtur. Quantò verò praeclariùs tandem sententiam Latinus Poëta expresserit, ex collatione apparet.

SALVETE OPTUMA CORPORA] Venustiùs *pignora*, vel *viscera*. Ovidius de eadem,

Cùm dolor armavit contra sua viscera matrem.

Verba sunt Medeae ad filios, quae quamvis impiè in eos saevire decreverat, nihilominùs maternis affectibus non omninò exuta, optat illis, quam mox ademtura erat, salutem, humaniterque alloquitur. Expressit hoc disticho Antipater Macedo hujusmodi Medeae animi aestum: qui optimè in illius imagine utrunque agnoscens affectum, iram scilicet, & commiserationem, ait,

Μη-

Μηδείης τύπος οὗτος ἴδ' ὡς τὸ μὲν εἰς χόλον αἴρει
Ὄμμα, τὸ δ' εἰς παίδων ἴχλασι συμπαθίην.

Verbum *salvete* in Graeco non est. Laudat Nonius hunc locum ex Ennii Medea; quem ita aemulatus est Seneca in ejusdem nominis fabula,

Hùc chara proles unicum afflictae domus
Solamen, hùc vos ferte, & infusos mihi
Conjungite artus ——

Cette manus vestras] Nonius, *Cette significat dicite, vel date, ab eo, quòd cedo.* Plautus Mercatore,

—— *cette dextras nunc jam*

Measq. accipite] In Graeco haec non habentur, & in Latino verbum *ἀσπάζεσθε* deficit.

Juppiter, tuq. adeo summe sol, qui res omneis inspicis] Chori verba sunt, qui cognitis nefariis Medeae consiliis videns nihil ampliùs esse praesidii ad eam à truculenta natorum caede amovendam, Tragicis querimoniis ad Jovem, utpotè Deorum summum, & ad Solem, à quo illa suum ducebat genus, sermonem convertit, eosque obtestatur, ut tàm tetrum facinus à pueris nihil tale merentibus arceat, atque avertat. Videri hic quoque potest Ennius Jovis & Solis unum idem fecisse numen aliorum Graecorum imitatione; apud quos,

Ὦ Ζεῦ πανόπτα, καὶ Ἥλιος, ὃς πάντ' ἐφορᾷς.

Persuasit sibi credula vetustas, Jovi omnia perspicua esse, nihilque eum latere, & omnia audire. De quo intelligens Sophocles in Antigona ait,

—— *ὁ πάντ' ὁρῶν ἀεί.*

Asseruit quoque Hesiodus, Jovis oculum cuncta videre, atque audire,

Πάντα ἰδὼν Διὸς ὀφθαλμὸς, καὶ πάντα νοήσας.

Agamemnon apud Homerum Iliad γ. Jovem & Solem tanquam unicum numen imploravit,

Ζεῦ πάτερ Ἴδηθεν μεδέων, κύδιστε, μέγιστε,
Ἠέλιός θ', ὃς πάντ' ἐφορᾷς, καὶ πάντ' ἐπακούεις.

327 Quod quidem de Jovis oculo Arati vitae Auctor intelligendum esse ait. Apparet etiam Orpheus ex prisca eorum Theologia Jovem & Solem, idem fuisse numen existimasse; quandoquidem ab eo Sol in ejus hymno appellatur ardens, impollutus, temporis praecursor, immortalis Juppiter;

Αἰθαλὶς, ἀμύαντε, χρόνου πέραν, ἀθάνατε Ζεῦ.

In eadem opinione videtur fuisse Plato, qui in Phaedro ait; Magnum in caelo ducem Jovem esse, qui primus incedit alatum impellens currum, omnia exornans, & providentiâ suâ gubernans, quem sequitur Deorum Daemonumque exercitus per undecim partes distributus. Vesta autem in Deorum aede permanet sola. Aliorum autem Deorum, quicunque in XII. numero censentur, suo quisque muneri praeest, prout illi singuli sunt constituti. Graeca divini Philosophi verba sunt; *Ὁ μὲν δὴ μέγας ἡγεμὼν ἐν οὐρανῷ Ζεὺς, πτηνὸν ἅρμα ἐλαύνων, πρῶτος πορεύεται διακοσμῶν πάντα, καὶ ἐπιμελούμενος, τῷ δ' ἕπεται στρατιὰ θεῶν τε, καὶ δαιμόνων, κατὰ ἕνδεκα μέρη κεκοσμημένη. μένει γὰρ Ἑστία ἐν θεῶν οἴκῳ μόνη. Τῶν δὲ ἄλλων, ὅσοι ἐν τῷ τῶν δώδεκα ἀριθμῷ τεταγμένοι θεοὶ ἄρχοντες, ἡγοῦνται κατὰ τάξιν, ἣν ἕκαστος ἐτάχθη.* Ex quibus apertè liquet, Platonem pro magno duce Jove Solem intellexisse; qui velocissimum agitat currum, eumque innumerabilis sequitur stellarum exercitus. Vestam denique quis neget hìc terram intelligi, quae sola in mundi centro suis librata ponderibus, ac quasi in aëre pendens, consistit immobilis? unde Euripides,

Καὶ γαῖα μῆτερ, Ἑστίαν δέ σ' οἱ σοφοὶ
Βροτῶν καλοῦσιν, ἡμένην ἐν αἰθέρι.

Homerus Jovis appellatione Solem intellexit, cùm ait in I. Iliad.

Ζεὺς γὰρ ἐπ' ὠκιανὸν μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας
Χθιζὸς ἔβη μετὰ δαῖτα, θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἕποντο,
Δωδεκάτῃ δέ τοι αὖθις ἐλεύσεται Οὔλυμπόνδε.

Hinc aliqui existimarunt Oceani undam Soli quasi dapes vapores ministrare, & physicae rationi esse consentaneum, calo-

rem

rem humore nutriri. Quod verò ait, Jovem Deos omnes simul esse sequutos, sidera intelligit, quae Solem tanquàm ducem sequi videntur, & eodem vapore ali creduntur. Refert Probus hunc Ennii locum ex Medea Exsule.

INSPICE HOC FACINUS PRIUSQUAM FIAT] Attius Athamante,

Priusquàm infans facinus oculi vescuntur tui.

EX ALTERA MEDEA.

--- quei ipsus sibei
Sapiens prodesse nequit, nequidquam sapit. Cic. lib. 7. Epist.

Adsta, atque Athenas antiquum opulentum oppidum Non. *Contempla.*

328 QUEI IPSUS SIBEI SAPIENS PRODESSE NEQUIT] Quoniam praeclarissima haec sententia non modò in ea, quae nunc exstat Euripidis Medea integra non invenitur, sed nec vestigium quidem apparet ullum, nos non ab re ex altera ejusdem Euripidis Medea ab Ennio conversam fuisse diximus. Quòd verò ea ex Medeae fabula petita sit, ex Cicerone facilè cognosci potest, qui ad Trebatium ait lib. 7. Epist. *Et, quando Medeam agere coepi, illud semper memento, -- qui ipse sibi sapiens, &c.* Quòd Ennius ejus auctor fuerit, ex eodem Cicerone liquet, cujus haec verba sunt in 3. de Officiis; *Haec est illa pernicies, quòd alios bonos, alios sapientes existimant: ex quo Ennius, Nequidquam sapere sapientem, qui sibi ipsi prodesse nequiret.* In quo loco Poëtae more suo verba sine carminis structura posuit. Quòd denique eam sententiam ex Euripide Ennius expresserit, quamvis liberiori licentiâ, ut eam grandiorem redderet: ex quo etiam totam fabulam expressisse arbitramur, Ciceronis quoque testimonio l. 13. Epist. comprobatur. Ità enim ad Caesarem in Praecilii commendationem scribit; *Itaque ab Homeri magniloquentia confero me ad vera praecepta* Εὐριπίδου, Μισῶ σοφιστὴν, ὅστις οὐχ αὑτῷ σοφός. Qui versus etiam inter Menandreos recensetur, & à Luciano repetitur in Apologia pro mercede conductis, & à Plutarcho in Alexandro, & in libello, qui Εἰ καλῶς εἴρηται τὸ λάθε βιώσας, inscriptus est. Nec solùm ex hoc versu, qui ex Euripidis Medea affertur, apparet Euripidem alteram Medeam scripsisse: cùm in ea, quàm habemus, non extet; sed ex his etiam ex eodem Auctore, & eadem fabula à Stobaeo relatis, qui in ea, quae in manibus est, nullibi reperiuntur. Ser. 20.

Μεγαλόσπλαγχνος δυσκατάπαυστος ψυχὴ δηχθεῖσα κακοῖσι.

Et Ser. 76.

Τὸ θρέψαι δ' ἐν βροτοῖσι πολλάκις
Πλείω πορίζει φίλτρα τοῦ φῦσαι τέκνα.

Non est Euripideae sententiae absimilis locus ille Isocratis ad Nicoclem de regno, 329
Ὁ μηδὲν ὢν αὑτῷ χρήσιμος, οὐδ' ἂν ἄλλον φρόνιμον ποιήσειεν. Allusit ad eandem sententiam apertiùs Plato in Hippia majore, Τὸν σοφὸν αὐτὸν αὑτῷ μάλιστα δεῖ σοφὸν εἶναι. Multi sanè hunc Ennii locum unico trochaico legunt,

Qui ipse sibi sapiens prodesse nequit, nequidquam sapit.

Aliqui pro *nequit*, *non quit* scribendum existimant antiqui codicis auctoritate; sicut etiam apud Lucretium l. 5.

——— *sed vix adducor, ut antè*
Non quierint animo praesentire, atque videre.

ADSTA ATQ. ATHENAS] Videntur haec alicujus digito monstrantis verba esse. Refertur prior hic versus à Nonio cum prima consequentis versus dictione ex Medea Ennii, & à Varrone similiter ex eadem fa-

fabula integer posterior; qui, quamvis apud duos auctores divulsi legerentur, nihilominus ob verbum *Contempla*, quod apud Nonium est alterius versus initium, facilè fuit ex Varrone reliquum supplere, praesertim ità sententiâ suadente. Posui hos versus in hac Medeae fabula, cùm alteri Euripideae nusquàm quidquam respondeant. Sed fortasse meliùs pro *Adsta*, *Astu* legendum est; ut habetur in pervetusto Nonii codice: quam vocem cum inscii Amanuenses minimè intelligerent, mendosam reputarunt; unde pro *Astu*, *Adsta* irrepsit. Est autem Astu, ut Philochorus in l. 1. Attidos testatur, Atheniensium civitas, eo nomine κατ' ἐξοχὴν appellata. Unde Donatus enarrans illud Terentianae Eunuchi, -- *an in Astu venit? In Astu*, inquit, *in urbem de Piraeeo. Sic Athenienses vocabant urbem suam; unde ipsi incolae ἀστοὶ vocantur.* Quem Terentii locum adducit etiam Asconius in 2. in Verr. ut probaret astuta ab ἄστυ urbana dici. Unde hujusmodi nomen omnibus deinde civitatibus commune fuisse apparet; & Ἄστυ dici παρὰ τὸ ἵστασθαι. Nam, ut Eumolpus tradit, ἐπὶ μετεώρου κεῖται αἱ πόλεις. Antonius verò Goveanus existimat eo modo Athenas Astu dici, sicut urbs Roma propriè dicitur. Sed fortasse hoc loco ideò conjunctìm Astu, atque Athenae nominantur, ut per haec verba totius civitatis ambitus significaretur: quae bifariàm divisa erat. Nam, ut tradit Halicarnasseus in 1. Antiquitatum, Athenienses alii ὑπεράκριοι, hoc est, *Montani*, alii πάραλοι, hoc est, *Maritimi* appellabantur. Ex quo conjici potest, hos alteram Urbis partem, quae Athenae dicebantur, ad Piraeeum vergentem, illos verò alteram ab eminentia Ἄστυ, & Arcem appellatam incoluisse. Dividit similiter Plutarchus ἐν τῷ ἐρωτικῷ Athenienses in Maritimorum, & Montanorum factiones, sed tertiam eorum addidit, qui in planis locis morabantur. Hos Suidas πεδιασίους, quasi *Campestres*, vocat; Montanos verò διακρίους, & παράλους, ut Dionysius, Maritimos. Accius in Oenomao,

330 quamvis suspicer ibi non de Athenis agi;

Vos ite actutum, atque opere magno edicite
Per Urbem, ut omnes, qui Arcem, Astumque accolunt,
Civeis, ominibus faustis augustam adhibeant
Faventiam; ore obscoena dicta segregent.

Antiquum opulentum oppidum] De Athenarum antiquitate non pauca à Platone in Atlantico, & in Timaeo attinguntur. Josephus in 1. libro κατ' Ἀπίωνος refert, Athenienses se terrigenas esse gloriari, & inde αὐτόχθονας dici. Auctor selectarum Agriculturae praeceptionum, quae Constantini Caesaris nomine circunferuntur, ait l. 9. c. 1. Terram totam per orbis initia aquis obrutam fuisse, quibus paulatim deficientibus Atticam terram primùm emersisse. Justinus ex Trogi Pompeji historiis, ubi de Atheniensium origine agit l. 2. *Soli enim*, inquit, *praeterquàm incremento, etiam origine gloriantur. Quippe non advenae, neque passim collecta populi colluvies originem urbi dedit; sed in eodem nati solo, quod incolunt: & quae illis sedes, eadem origo est.* Quae sanè verba ad verbum paenè ex Isocratis Panegyrico videntur expressa. Quò verò aliquod suarum antiquitatum signum Athenienses praeseferrent, cincinnos comae, ut ait Thucydides l. 1. aurearum cicadarum nexu redimire consueverunt. Cicadas enim ferunt, non aliunde commigrare, sed ubi nascuntur, ibi vivere: quamobrem τεττιγοφόροι appellati sunt. Meminit & hujus moris, & Thucydidis loci Aristophanis Scholiastes in Equitibus; ἦν τοῖς Ἀθηναίοις τὸ πάλαι τέττιξι χρυσοῖς ἀναδεῖσθαι τὴν κόμην: ὡς Θουκυδίδης, οὕτω οἱ εὐγενεῖς ἐφόρουν παῖδες, καὶ ἄνδρες πλέκοντες τὴν κεφαλήν. Quem morem ità Virgilius in Ceiri explicavit,

Ergo omnis charo residebat cura capillo,
Aurea solenni comptum quem fibula ritu
Mopsopio tereti nectebat dente cicadae.

Nonnus in libro 13. Διονυσιακῶν,

Χρύσεος ἀπλέκτῃσι κόμαις ἐσφίγγετο τέττιξ.

Quem morem deridens M. Varro Menippaeam Satyram scripsit, cui Atticus Tettix nomen fecit, ut doctè conjicit Turnebus; pro quo passim in vulgatis Nonii exemplaribus in dictione *Rabere* perperam legebatur, sed non à vera lectione nimis

Dd 2 remotè,

Contempla; & templum Cereris ad laevam adſpice. Varro l. 6. de lin. Lat.

ꙮ

Utinam ne unquam me de cordis cupido
Corde pedem extuliſſes --- Non. *efferre.*

ꙮ

Quis tu es mulier, quei me inſueto nuncupaſti nomine? Var. l. 5. de lin. Lat. Diomed. lib. 2.

ꙮ

Sol, quei candentem [a] caelo ſublimat facem. Non. *Sublimare.*

ꙮ

a in caelo ſublimas

remotè, *Antiquoteti*, & *Antiquotetti*: & modò longè remotiùs in excuſis à Plantino, *Idem Attii quod Titii.* Caeterùm ſuper hujuſmodi generis antiquitate non parva inter Athenienſes, & Arcades fuit contentio. Jactabant enim ſe hi ante Lunam fuiſſe genitos, unde πρεσέληνοι appellari voluerunt.

TEMPLUM CERERIS AD LAEVAM ADSPICE] Templa Cereris, & Proſerpinae, ut in Atticis tradit Pauſanias, Athenis conſtructa erant ſuprà fontem, qui Ennea crunos vocabatur, quoniam aquam per no-
331 vem ſalientes effunderet. Suidas verò ait, hunc fontem, quem Thucydides à numero novenario Enneacrunon dixir, Dodecacrunon à 12. ſiphonibus appellari; & olim Callirrhoën eſſe dictum.

UTINAM NE UNQUAM] Optat Medea, ne eam unquam Jaſon ex ſuo amoviſſet animo. Quibus verbis benevoli quaſi adhuc animi oſtendit affectum.

ME DE CORDIS CUPIDO CORDE PEDEM EXTULISSES] Ex animi penetralibus. Reſpexit fortaſſe ad illud Homeri τὸ τῆς ψυχῆς κέαρ. Sed Lipſii lectio l. 4. Epiſt. quaeſt. magis placet,

Utinam ne unquam Medea Colchis cupido
Corde pedem extuliſſes ——

Satis quidem impropriè de corde pedem efferre dictum eſſet. Lucretius Ennii adjunctum ita expreſſit l. 4.

Quod cupido affixum cordi viveſcit, ut ignis.

QUIS TU ES MULIER] Varro, l. 5. de ling. Lat. ubi de ſignificatione verbi *Nuncupare* agit, non expreſſo Auctoris nomine, inquit; *Item in Medea, Quis tu es mulier?* &c. Ex quo loco certum fabulae indicem habemus. Auctorem verò ex Diomede apertè cognovimus. Ità enim l. 2. ubi de Soloeciſmo loquitur, ait; *ſecundus modus fit per immutationem generis pronominum, ut Quis mulier, cùm debeat dici, Quae mulier, ut apud Ennium,*

Quis tu es mulier, quae me inſueto nuncupaſti nomine?

pro *quae foeminino maſculinum quis poſuit.* Ex quibus locis manifeſtè & Auctor, & fabulae nomen liquet. Scaliger Nonii auctoritatem ſequutus in dictione *Quisquis*, Pacuvii hunc verſum eſſe dicit, & hoc modo cum aliis ex Medo Pacuvii connectit,

MEDEA. *Atque eccum ipſum in tempore Oſtentum ſenem. Tueorne te ſenex? proh Juppiter.*

SENEX. *Quis tu es mulier, quae me inſueto nuncupaſti nomine?* &c.

SOL QUI CANDENTEM] Colchis praecipuè mos fuit, ut Apollonii Scholiaſtes l. 4. innuit, Solem ac Jovem in accepta injuria invocare, tanquam eorum, quae geſta ſunt, arbitri & ſpectatores.

IN CAELO SUBLIMAT FACEM] Eorum ſequitur opinionem, qui Solem ignem eſſe voluerunt. In qua ſententia Euripides videtur fuiſſe, qui in Phoeniſſis ait,

Ἥλιε θοαῖς ἵπποισιν εἱλίσσων φλόγα.

Et in Phaëthonte,

Θερμὴ δὲ ἄνακτος φλὸξ ὑπερτέλλουσα γῆς.

Ennius alibi,

—— *interea fax Occidit* ——

Hinc Maro l. 4. Aen.

Sol, qui terrarum flammis opera omnia luſtras.

EX

EX IPHIGENIA.

334 DUas, ut jam diximus, Euripides Iphigeniae fabulas conscripsit; alteram, quae in Aulide, alteram, quae in Tauris cognominatur. Priorem verò Poëta noster Latinam fecit, sed eâ, quâ solitus est licentiâ, & libertate. Servile enim admodum esse putaverat in vertendis fabulis seipsum semper inter angustos interpretis limites coërcere, ac aliena persequi vestigia. Quod quidem in hac praecipuè fecisse apparet; in qua aliqua transferendo omisit, quaedam commutavit, & quaedam prorsus suo ingenio addidit. Nam quae hîc praeter alia praecipuè à Choro dicuntur, nusquam in alterutra Euripidea sunt. Ea verò, quae cum Latinis aliqua ex parte conveniunt, adscripsimus. Fabulae verò argumentum nihil est, quòd conscribamus, cùm ex illa Euripidis peti possit, tùm etiam ex Hygino, & uberiùs ex libro 1. Dictys Cretensis. De Iphigeniae immolatione multi quidem, & praecipuè Merillus in 1. Boeoticorum tradiderunt, cervam pro Iphigenia immolatam fuisse: alii verò eam in cervam mutatam fuisse, alii in anum, Nicander in Taurum, Phanodemus historicus in Ursam. Dedit etiam Naevius hujus nominis fabulam, cujus unicum apud Nonium superest fragmentum.

EURIPIDIS.

ΑΓΑ. ΤΙ'Σ ποτ' ἄρ ἀστὴρ ὅ δε πορθμεύει;
ΠΡΕ. Σείριος, ἐγγὺς τῆς ἑπταπόρου
Πλειάδος ἀΐσσων, ἔτι μεσσήρης.

ENNII.

Aga. QUid nocti' videtur? Sen. In altisono
Caeli clupeo temo superat
Stellas, cogens sublime etiam
Atque etiam noctis itiner.

Var. l. 6. de lin. Lat.

Quid nocti' videtur?] Euripides in ipso fabulae ingressu Agamemnonem noctu inducit senem consulentem: quod sanè est totius fabulae παρασκευή. Refert hunc locum Varro nullâ factâ Auctoris mentione hoc modo; *Quid noctis videtur? in altissimo caeli clypeo temo superat stellas, sublime cogens etiam, atque etiam noctis iter.* Quae verba Scaliger cum Euripideis comparans, Enniana esse animadvertit, & anapaesticam hanc coronidem, ut scripsimus, distinxit, & emendavit.

In altisono] Varronis exemplaria habent *In altissimo:* quem locum Scaliger ex eodemmet Varrone correxit, qui lib. 4. ad Ciceronem ait; *Et Agamemnon, In altisono caeli clypeo.* In quo loco μνημονικῷ ἁμαρτήματι lapsus est Varro, cùm id non ab Agamemnone dictum sit, sed à Sene Agamemnoni respondente.

Caeli clupeo] Translatio sumpta à clypei cavo, quam multis modis Ennius enunciavit: modò enim *Ingenteis caelei fornices, caelei palatum, cavam caelei cortinam* dixit: modò *cava caerula*, & *tecta bipatentia.* In qua significatione alii Veteres

ΑΓΑ. ἀλλ' ἴθ' ἐρέσσων σὸν πόδα, γήρᾳ
Μηδὲν ὑπείκων.

AGA. Procede; gradum proferre pedum Fest. *Pedum.*
Nitere. cessas?

Menelaus me objurgat: id meis rebus regimen restat. Rufianus de Figuris.

* Ego projector, quòd tu peccas:
Tu delinquis, ego arguor pro malefacteis: Idem ibid.
Helena redeat, virgo pereat innocens:
Tua reconcilietur uxor, mea necetur filia.

res dixerunt *Caeli concava*, *caerulam concham*, *aurea caeli tecta*, *caeli cavernas*, *aetherias cavernas*, & similia.

TEMO SUPERAT STELLAS] Septem stellas ad Arcticum polum notat, quibus plaustrum, quod à Boöte agitur, figurari dicitur. Homerus ἄμαξαν appellavit. Statius
335 lib. 1. Theb. —— *& jam temone supino*
Languet Hyperboreae glacialis portitor Ursae.
Hîc autem, ut Varro tradit lib. 6. de ling. Lat. Poëta noster à temonis motu multam noctem ostendere voluit. Unde patet priscis illis temporibus Veteres noctis partes ex apparentibus signis notare solitos. Manilius lib. 1.

Temporaque obscurae noctis deprendere signis
Jam poterant, caelumq; suas distinxerat horas.

Hujusmodi autem noctis excubias primus Palamedes fertur in obsidione Trojana observasse. Festus dictione *Septentriones* videtur hunc Ennii locum referre, sed quidem luxatum.

COGENS SUBLIME] Turnebo videtur, in Var. ut versus constet, scribendum esse *sublimis agens.*

NOCTIS ITINER] Virgilius l. 10.
—— *jam quaerit sidera opacae Noctis iter* ..
Val. Flac. l. 7.
Noxque suum peragebat iter ——

PROCEDE; GRADUM PROFERRE PEDUM NITERE. CESSAS?] Pedum Festus ait incurvum esse baculum, quo pastores utuntur ad comprehendendas oves, aut capras, à pedibus: carpitque Verrium, qui putaverit Pedum jaculum significare, cùm Ennii verborum ordo sit talis, & per eum aperta significatio, *Gradum proferre pedum cessas? nitere.* Agamemnon, mutato consilio de immolanda filia, seni jubet his verbis, ut ad Argos quàm celerrimè redeat, ac Clytemnestrae renunciet, ne ampliùs cum Iphigenia in Aulidem veniat: quandoquidem nuptiae in aliud tempus magis idoneum dilatae sunt.

MENELAUS ME OBJURGAT] Julius Rufinianus in libello de Figuris refert hunc ex Ennii Iphigenia locum: qui quamvis in Graeca Euripidea non sit hoc modo expressus, nihilominus facilè colligi potest, haec verba ab Agamemnone prolata fuisse: qui cùm senem, ut diximus, ad Clytemnestram misisset, jubens ei, ne cum filia in Aulidem se conferret, Menelaus suspicans, ne Agamemnon poenitentia ductus, nollet, sicut pollicitus erat, filiam in victimam offerre, senem comprehendit, vi literas extorquet: quod cùm Agamemnon resciviisset, maxima inter fratres contentio orta est. Cumque Menelaus Agamemnoni inconstantiam, mutatosque mores ob imperii honores exprobraret, haec facit Ennius Agamemnonem Menelao respondentem.

EGO PROJECTOR] Idem Rufinianus, ut Syn-

ΑΓΑ. Ἡ δυσγένεια δ' ὡς ἔχει τι χρήσιμον;
Καὶ γὰρ δακρῦσαι ῥαδίως αὐτοῖς ἔχει,
Ἄνολβά τ' εἰπεῖν. τῷ δὲ γενναίῳ φύσιν,
Ἅπαντα ταῦτα. προστάτην γε τοῦ βίου
Τὸν δῆμον ἔχομεν, τῷ δ' ὄχλῳ δουλεύομεν.

Aga. Plebs in hoc Regi anteſtat loco: licet
Lacrumare plebei, regei honeſtè non licet.

D. Hier. in Epith. Nepotiani.

Syncriſeos figurae exemplum proferret, totum hunc locum prodit ſuppreſſo Auctoris nomine. Sed quoniam paullò ſuperiùs expreſſè ex Enniana Iphigenia verſum adduxit, & hic locus cum eadem fabula prorſus convenire videtur; ſuſpicatus ſum, nec quidem ineptè, ejuſdem Auctoris eſſe. Nam cùm Menelaus multis verbis, atque rationibus urgeret, ut Agamemnon pro univerſa Graecorum ſalute, Iphigeniam
336 Dianae immolaret, hoc modo eum ſe expurgantem inducit. Quorum quidem verborum ſententia in Euripidis fabula, licet verbis longè diverſis, integra ferè extat. Quae cùm non omninò Graecis reſpondeant, ideò minimè è regione collocavimus. Ità igitur Agamemnon apud Euripidem,

Τίς ἀδικεῖ σε; τοῦ κέχρησαι; λέκτρ' ἐρᾷς χρηστὰ λαβεῖν;
Οὐκ ἔχοιμ' ἄν σοι παρασχεῖν. ὧν γὰρ ἐκτήσω, κακῶς
Ἦρχες. εἶτ' ἐγὼ δίκην δώσω κακῶν, ὁ μὴ σφαλείς;
Ἦ δάκνει σε τὸ φιλότιμον τοὐμόν; ἀλλ' ἐν ἀγκάλαις
Εὐπρεπῆ γυναῖκα χρῄζεις, τὸ λελογισμένον παρεὶς,
Καὶ τὸ καλὸν, ἔχειν; ——

Plebs in hoc regi] Cùm Clytemneſtra invito Agamemnone in Aulidem unà cum filia, univerſo adſtante Graecorum exercitu, perveniſſet, Rex nimio dolore affectus, quoniam ea, quae animo volutabat, conſilia fracta jam eſſe cognoverat, pejorem inquit Regis eſſe conditionem, quàm plebis: quem in moerore, luctuque doloris acerbitatem lacrymis mollire non decet. Cùm enim lacrymae perfracti, conſternatique animi ſigna ſint, indecorum Regi prorſus eſſe videtur, ſe Regem eſſe oblivíſci: quamvis ſapientiſſimus Imperator Antoninus Pius dicere ſolitus eſſet, Nec Philoſophiam, nec Imperium animi affectiones tollere. Hinc Ulyſſis animi fortitudo extollitur, qui cùm plurimùm uxorem diligeret, eamque ſui ipſius cauſſâ plorantem conſpiceret, non modò ſe à lacrymis cohibuit, verùm etiam, ut ait Homerus Ὀδυσ. τ. illius oculi haud ſecùs conſtiterunt, ac cornei, aut ferrei fuiſſent,

Ὀφθαλμοὶ δ' ὡσεὶ κέρα ἕστασαν, ἠὲ σίδηρος.

Ovidius l. 13. de Polyxena, quae dum mactanda eſſet, Regii non immemor decoris à lacrymis ſe temperabat,

—— *at populus lacrymas, quas illa tenebat,*
Non tenet ——

Idem de Romulo l. 4. Faſt.

Haec ubi Rex didicit, lacrymas introrſus obortas
Devorat, & clauſum pectore vulnus habet.
Flere palàm non vult, exemplaque fortia ſervat.

Refert ex Ennio D. Hieronymus hos verſiculos loco non indicato; ſed ex Graecae Euripidis collatione clarè liquet, ex hac fabula eſſe petitos. *Plebes* autem, non *Plebs* antiquo more legendum eſt, ſicut *trabes* pro *trabs*, ut in Medea docuimus. Lucilius lib. 4. Satyr.

Deficit alma Ceres, nec plebes pane potitur.

Antestat] Praecellit. Sed meliùs *antiſtat*, ut nobiles antiqui Scriptores loquuti ſunt. Catullus ad Veranium, ut in 337
manuſcripto,

Anti-

ΙΦΙ. θανοῦσα δ' οὐκ ἀναίνομαι.

IPHI. Acheruntem obibo, ubi mortis thesauri objacent. Festus *ob.*

CHO. Otio qui nescit uti, plus negotii habet,
Quàm cùm est [a] negotium in negotio: Agel. l. 19. cap. 10.
Nam quoi, [b] quod agat, [c] institum est, in illo negotio
Id agit: studet ibei, mentem, atque animum delectat suum.
Otioso in otio animus nescit, [d] quid sibi velit.

a negocii b quid c institutum est, nullo negocio d quid velit

Antistas mihi millibus trecenteis.
Quadrigarius l. 1. Annal. *Simulque virtute caeteris antistabant.* Symmachus in Epist. *Quippe facundiâ ità antistas, ut sit formido rescribere.* Crispinus in Heraclea, *Divinis virtutibus antistas Alcides.* Lucretius l. 5.
Herculis antistare autem si facta putabis.

ACHERUNTEM OBIBO] Iphigeniae verba mortem pro totius Graeciae salute non recusantis. Quàm verò noster magis poëticè, quantoque pleniùs hanc sententiam expresserit, collatis utriusque versibus facilè judicari potest.

OTIO QUI NESCIT UTI,] Chorus, cujus, ut ex Agellio accepimus, haec oratio est, non de mulieribus Chalcidensibus, ut ab Euripide constitutus est, sed de Graecis militibus esse videtur: quod satis verba illa indicant,

— *neque domi nunc nos, nec militiae sumus.*
Nam cùm tanta maris malacia, ac tranquillitas, dum in Aulide Graecorum exercitus moraretur, subsequuta esset, ut nec levi quidem flante aurâ inde solvere possent, milites tandiu seipsos otio, desidiáque torpescere conquerentes, gravissimis his versibus ostendunt, otium ipso negotio longè esse molestiùs. Eodem modo apud Euripidem conqueritur Achilles;

Γῆν γὰρ λιπὼν Φάρσαλον, ἠδὲ Πηλέα,
Μένω 'πὶ λεπταῖς ταῖσδε γ' Εὐρίπου πνοαῖς,
Μυρμιδόνας ἴσχων, οἱ μ' ἀεὶ προσκείμενοι
Λέγουσ', Ἀχιλλεῦ, τί μένομεν; ποῖον χρόνον
Ἔτ' ἐκμετρῆσαι χρὴ πρὸς Ἴλιον στόλον;
Δρᾶσ', εἴ τι δράσεις, ἢ 'παγ' οἴκαδε στρατὸν,
Τὰ τῶν Ἀτρειδῶν μὴ μένων μελλήματα.

PLUS NEGOTII HABET] Ludit in vocum similitudine. Negotium autem Grammatici dictum volunt quasi negans otium. Extat Graecorum adagium Πράγματ' ἐξ ἀπραξίας; quod festiviùs Latinè sonat, Ex otio negotium. Non enim dubium est ex otio perniciosa plerunque negotia oriri, ut turbas, seditiones, bella, & hujusmodi. Nam ut ait Catullus,

Otium & Reges prius, & beatas
Perdidit urbes.

Quod videtur quasi de Romana repub. vaticinatus, cui, nisi ab externis hostibus feriari licuisset, nunquam Romani in seipsos convertissent arma: de quibus olim dictum est, Meliùs ipsis negotium, quàm otium committi. Quoniam verò facilè per otium ad plurima delabimur vitia, prudenter Cato in 1. Originum admonuit, Non minùs otii, quàm negotii rationem esse reddendam.

QUAM CUM EST NEGOTIUM IN NEGOTIO] Sunt qui malint legere, *Quàm qui est negotioso in negotio.* Infrà enim est *otioso in otio.* 338

MENTEM ATQ. ANIMUM DELECTAT SUUM] Quam quisque ad rem animum appulerit, in ea oblectatur, nec ullo deterretur labore, ut ab incoepto opere mentem avertat.

OTIOSO IN OTIO] Ità habet vetus co-

Hoc

Hoc [a] idem est, neque domi nunc nos, nec militiae sumus:
Imus huc, hinc illuc: cùm illuc ventum est, ire illinc lubet.
Incertè errat animus: praeter propter vitam vivitur.

a enim

dex, & Lipsius l. 5. Antiq. lect. cap. 4. legit. Vulgati verò, *otioso initio*.

IMUS HUC, HINC ILLUC] Mirificus versus, quo animi inconstantia, & aestus egregiè exprimitur.

CUM ILLUC VENTUM EST, IRE ILLINC LUBET.] Lucretius l. 3.

Exit saepe foras magnis ex aedibus ille,
Esse domi quem pertaesum est, subitoque revertit:
Quippe foris nihilo meliùs qui sentiat esse.
Currit agens mannos ad villam praecipitanter,
Auxilium tectis quasi ferre ardentibus instans:
Oscitat extemplo, tetigit cùm limina villae;
Aut abit in somnum gravis, atque oblivia quaerit,
Aut etiam properans urbem petit, atq; revisit.

Non dissimilis est illa Plautini Charini in Mercatore animi inconstantia,

Sumne ego h mo miser, qui nusquam benè queo quiescere?
Si domi sum, foris est animus: si foris sum, animus domi est.

INCERTE ERRAT ANIMUS] Nescio an hic locus sit, an alius, quem ità ex Ennio adducit Cicero l. 3. Tusc. *At & morbi perniciosiores, pluresque sunt animi, quàm corporis: hi enim ipsi odiosi sunt, quòd ad animum pertinent, eumque solicitant; animusque aeger, ut ait Ennius, semper errat; neque pati, neque perpeti potest, cupere nunquam desinit.* Accedit ad Ennianam sententiam illud Maronis l. 4, & 8.

—— animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In parteisque rapit varias ——

Item l. 4. sed pressiùs,

—— & parteis animum versabat in omneis.

Terentius in Andr.

Dum in dubio est, animus paullo momento huc illuc impellitur.

Lactantius,

Ubi animus in multa dispersus est, huc, atque illuc divagatur.

PRAETER PROPTER VITAM VIVITUR] Qui enim mentis otio, ac tranquillitate uti sciunt, intimâ animi jucunditate perfruuntur. Qui verò eo uti nesciunt, animo languent, cùm nulla in re, quâ delectari possit, sit intentus. Secus autem evenit corpori: quod minimè ignaviâ, desidiaque languescit, cùm modò huc, modò illuc palans, absque ulla animi delectatione se ipsum decipiens, tempus conterit; & hoc modo *praeter propter vitam vivere* intelligitur: hoc est, non caussâ vitae vitalis, ut Ennius alibi dixit, sed secus quàm vitae ratio postulat: quasi dicat *praeter* scilicet rationem vivimus, *propter*, hoc est, vitae caussâ. Est hujusmodi dictio ex duabus praepositionibus composita, qua M. 339 Cato, M. Varro, aliique superioris saeculi Auctores usi sunt. Caesius Bassus *praeter propter*, *ultra modum* interpretatur. Turnebus l. 14. Adversar. c. 18. explicans quid sit *praeter propter vitam vivere*, ait; *Nimirum est non soli inservire vitae, sed multa conquirere, quae non desiderat vita, sed supervacanea sunt, & voluptuaria, minimèque necessaria: quibus tamen occupati, impeditique tenemur, cùm eis plus temporis, & studii, quàm rebus seriis, & necessariis plerunque impendamus.*

EX ACHILLE.

PRaeclarae Achillis res gestae magno Homeri praeconio decantatae tam graves sunt, tamque Tragico cothurno dignae, ut Iliadis opus, in quo magni ejus viri Graecorum fortissimi facta praecipuè celebrantur, existiment eruditi, non modò quasi Tragoediarum seminarium esse, cùm inde veluti ex perpetuo quodam aquarum defluxu omnes ferè Tragoediae initium habuerint; sed verè esse Tragoediam, sicut Ulysseam aliqui Comoediam esse judicarunt. Id autem an verum sit, in prae-
340 sens tempus omittimus: illud tamen non est praetereundum, Homeri Iliadem ob nimium effusum cruorem, caedesque innumerabiles, Antiquos rubris vestibus repraesentare consuevisse; Ulysseam verò caeruleis ob maritimos Ulyssis errores. Dedit primus Aristarchus Tegeates Achillis Tragoediam, quae jam temporum injuria funditus intercidit. De qua Plautus in Poenuli prologo,

Achillem Aristarchi mihi commentari lubet:
Inde mihi principium capiam ex Tragoedia.
Sileteque & tacete, atque animum advertite.

Quem versum, si pace eorum liceret, qui Plautum Ennio aetate antecessisse volunt, assererem Ennianae Tragoediae esse initium. Cujus quidem pauca haec admodum reliqua sunt. Quorum aliqua ità a Grammaticis absolutè referuntur, *Ennius in Achille:* aliqua verò, *Ennius in Achille Aristarchi.* Dedêre ejusdem nominis fabulam Carcinus, Dionysius, sive Oenomaus, Iophon Sophoclis germanus, Cleophon, Philataerus. Ex Latinis Livius, Attius, Augustus. Ex hoc nihil superest, ex duobus illis minuta quaedam frustula. Proprium autem hujus fabulae hypothesin difficile quidem est ex tàm fractis, concisisque reliquiis investigare. Quapropter nihil de argumento laborantes, ad reliqua progrediemur; & primùm quae de Achillis nomine prodita sunt, explicabimus. Tradit Auctor ille, qui Graecarum vocum rationes perscrutatur, Achillem esse appellatum παρὰ τὸ ἄχος λύειν, hoc est à dolore tollendo. Medicinae enim, quam à Chirone didicerat, non ignarum fuisse, proditum est; vel διὰ τὸ ἄχος, id est ob dolorem, tristitiamve, qua matrem & mulieres Ilienses afficiebat; vel ὅτι τὰ χείλη μαστοῖς οὐ προσήνεγκε, quòd scilicet nunquam suis labris ubera attigerit. Prorsus enim nihil lactis exsuxit, sed cervorum, aprorum, ursorumque medullis, & leonum visceribus à Chirone altus fuit. Euphorion autem testatur his versibus eum Myrmidones Achillem appellasse, quod labra mammis minimè admovisset,

Ἐς Φθίην χιλοῖο κατήϊε πάμπαν ἄπαστος,
Τοὔνεκα Μυρμιδόνες μιν Ἀχιλλέα φημίξαντο.

Aliam verò nominis rationem affert Agamestor Pharsalius in Thetidis Epithalamio, qui Achillem ait primùm Pyrissoum quasi ignitum fuisse appellatum; deinde verò à labro Achillem. Nam cùm Thetis eum ardenti igne purgaret, ut quicquid in eo paternae mortalitatis reliquum erat, absumeretur, alterum eis labellum exustum est;

Παιδίῳ δ' οὔνομα θῆκε Πυρίσσοον, ἀλλ' Ἀχιλῆα
Πηλεὺς κίκλησκε χείλεος εἵνεκά μιν.
Κείμενον εἰνὶ κόνει σποδιῇ ἐπὶ πῦρ ἀπάμερσε,
Χείλεος αἰθομένου ὠπροφάτως ἑτέρου.

ITA mortaleis inter se pugnant, praeliant. — Non. *Praeliant.*

Prolato aere adstitit. — Fest. *Prolato.*

341 ITA MORTALES INTER SE PUGNANT, PRAELIANT] Nonius refert hunc Ennii locum ex Achille Aristarchi, ut ostenderet, Veteres *praeliant* dixisse pro *praeliantur*.

PROLATO AERE ADSTITIT] Producuntur haec verba à Festo ex eodem Auctore, &

Serva ceiveis, defende hosteis, cùm potes defendere. *Non. Defendere.*

Quò nunc incerta re, atque inorata gradum
Regredere conare? --- *Idem Regredere.*

--- nam consiliis obvarant, quibus
Tamen concedit hic ordo --- *Idem Obvarare.*

Nubes [a] per ego Deûm subjices humidas,
[b] Unde oritur imber [c] sonitus [d] aërio spiritu. *Idem Subjices. Fest. Subices Agel. l. 4. c. 17.*

* Ea Thetis illi mater --- *Var. l. 6. de ling. Lat.*

a ergo b Inde c sonitu d saevo

& fabula; eaque significare ait, *clypeo ante se protento.*

SERVA CEIVEIS] Refert Nonius hunc locum, & tres alios sequentes ex Ennii Achille absque Aristarchi additione. Sunt haec fortasse Chori Trojanarum mulierum verba, Priamum rogantium, ut Polyxenam filiam Achilli in matrimonium daret, quo facto tum cives, tum hostes, qui mox obsidionem solvissent, conservasset. An verò *defende* hîc idem est, quod *arce*, *repelle*? Q. Claudigarius,

Defendebat hosteis à pinnis facillimè.

Virgilius Eclog. 7.

Solstitium pecori defendite, jam venit aestas
Torrida ——

Ad quem locum respexit Horatius lib. 1. Car. Od. 17. —— *& igneam*

Defendit aestatem capellis
Usque meis, pluviosque ventos.

QUO NUNC INCERTA RE] Meliùs, *infectâ re.* Fortasse hîc tale quid Achilles loquebatur, quale Ulysses apud Homerum Iliad. β. Turpe esse diu mansisse, & re infectâ reverti;

Αἰσχρόν τοι δηρόν τε μένειν, κενεόν τε νέεσθαι.

Simile est illud Diomedis in Euripidis Rheso,

Αἰσχρόν γε μέντοι ναῦς ἐπ' Ἀργείων μολεῖν,
Δράσαντι μηδὲν πολεμίους νεώτερον.

ATQ. INORATA] Cic. pro Rosc. Amer. loquens de legatis ad Syllam missis, nec ab eo auditis; *Ameriam*, inquit, *re inoratâ reverterunt.*

GRADUM REGREDERE] Nonius *revocare* exponit.

NAM CONSILIIS OBVARANT,] Idem Grammaticus à varis deducit hoc verbum, quod *pervertere*, *depravare*, significat.

NUBES PER EGO] Festus ex Achille Ennii profert hunc locum, & subices pro subjectis ait positum. Nonius verò ait hîc novè subjices positum esse, non à subjiciendo, sed altitudine; refertque eadem verba, sed diverso sanè modò,

Per ego Deûm sublimes subjices humidas,
Unde oritur imber ——

Agellius his verbis eundem refert locum lib. 4. c. 17. *Congruens igitur est, ut subjices etiam, quod perinde ut objices compositum est,* u *literâ brevi dici oporteat. Ennius in Tragoedia, quae Achilles inscribitur, subjices pro aëre alto ponit, qui caelo subjectus est, in his versibus,*

Ergo Deûm sublimas subjices, humidas
Unde oritur imber sonitu saevo, & strepitu.

AERIO SPIRITU] Lucretius l. 4. aërias auras dixit.

EA THETIS ILLI MATER] Varronis locus l. 6. de l. l. ubi haec absque operis indice re- 342
feruntur, itâ se habet; *Dicitur à lympha Nympha, ut apud Graecos Thetis. Apud Ennium;*

Ea Thetis illi mater. Quoniam verò nemo ambiget, Thetim Achillis matrem fuisse, visum est hoc fragmentum huic fabulae congruere: & si his verbis, *Ea Thetis illi mater*, supplcatur, narrabat, vel vaticinabatur; conjicere inde licebit, Thetidos verba praecessisse, quibus fortasse filio praedixerat, si ad Trojanam expeditionem proficisceretur, maturum illi, sed gloriosum impendere exitium. Sin verò ad patriam reverteretur, diu, sed inglorium esse victurum. Caeterùm, si antiquum scribendi morem observare voluerimus, pro *Thetis*, *Thelis* reponendum est. Ait enim M. Varro lib. extremo de Re rust. de gallinis loquens; *Nec continuò his, quas Melicas appellant falsò: quòd Antiqui ut Thetin Thelim dicebant, sic Medicam Melicam vocabant.*

EX AJACE.

Sophocles, ut aliàs retulimus, duos scripsit Ajaces, Flagelliferum, & Locrensem: priorem vertisse Ennium, ex uno tantùm fragmento conjicimus: quod cum Sophoclis loco, ubi de Ajacis morte agit, maximè convenit; quem, quia unicus est, minimè visum est è regione constituere, sed inter explicandum conferemus. Hujus igitur Tragoediae hoc est argumentum. Achille mortuo certamen exortum est inter Ajacem, & Ulyssem de illius armis; & exercitus suffragiis Ulysses causam obtinuit: Ajax verò repulsam tam iniquo tulit animo, ut furore quidem corriperetur, rueretque in greges, putans eo sanè modo Graecos ipsos confodere, ac trucidare. Tum magna perpetrata strage, oves multas vivas ad tentorium duxit; inter quas arietem corpore majorem Ulyssem ratus, vinxit, flagrisque coepit caedere: unde nomen fabulae datum. Cùm autem posteà resipuisset, prae pudore insaniae simulans, iras se jam deposuisse, suo ipsius gladio
343 incubuit. Cujus necem Dicaearchus literis prodidit. De Ajace furente est illud Varronis in Eudaemonibus,

Maximum caedit ferro; sed caedere Ulyssem,
Cùm bacca silvam caedit, porcosque trucidat.

Itemque illud Horatii l. 2. Satyr. 3.

Mille ovium insanus letho dedit, inclytum Ulyssem,
Et Menelaum unà mecum se occidere clamans.

Et Juvenalis,

Hic bove percusso mugire Agamemnona credit,
Aut Ithacum ——

Praecedebat autem fortasse hanc alia Ennii Tragoedia inscripta, *Armorum judicium*, quâ comprehendebatur contentio de Achillis armis, & utriusque caussae dictio, & à militibus lata suffragia. Sic enim conjicio ex Festi fragmentis, qui in dictione *scrupi*, *Ennius* inquit, *in Ar* ..... Aeschylus Graecè scripsit Ajacem Locrensem. Latinè Andronicus, & Varro Ajacem sine cognomine. Armorum judicium item Aeschylus ex Graecis; ex Latinis autem Attius, Pacuvius, Varro. Mirum sanè illud est, quod in Atticis refert Pausanias ex Aeolensium sermone, qui Ilium post ejus eversionem tenuerunt, hujusmodi scilicet arma, de quibus certamen fuerat, post Ulyssis naufragia ad Ajacis sepulchrum tempestate delata fuisse. Ea enim, quae jure vivus habere non potuit, fortuitò mortuus adeptus est. De qua re perlepidum extat epigramma incerti Auctoris;

Ἀσπίδ' Ἀχιλλῆος τὴν Ἕκτορος αἷμα πιοῦσαν,
Λαρτιάδης Δαναῶν εἷλε κακοκρισίῃ.
Ναυηγοῦ δὲ θάλασσα κατέσπασε. καὶ παρὰ τύμβον
Αἴαντος νηκτὴν ὥρμισεν, οὐκ Ἰθάκῃ.

ALI-

[a] ALiquod lumen, jubarve in caelo cerno. — Varro l. 5. de lin. Lat. bis. & l. 6.

Qui res cum Achiveis gesserunt statim. — Non. *Statim.*

Ajax misso sanguine tepido [b] tullii
Efflanteis volant - - - — Fest. *Tullii.*

a V. E. Quod b tulli

ALIQUOD LUMEN, JUBARVE] Varro ter hunc locum profert: primo l. 5. de l.l. *Ennius, Ajax lumen, jubarve in caelo cerno?* Ubi proculdubio pro *Ajax*, *Ajace* reponendum est. Altero eod. lib. eadem verba reperiuntur sine operis inscriptione. Tertio verò l. 6. eodem modo, quo scripsimus. Ubi *Jubar*, inquit, *dicitur stella Lucifer, quae in summo habet diffusum lumen, ut Leo in capite jubam.* Verba autem haec vel sunt Chori laetitiâ exultantis, Ajacem jam ab ira destitisse; vel Ajacis ipsius, qui extremis verbis Solem alloquitur. Quae Graecis fortasse illis respondebant,

Νῦν, ὦ ζεῦ, πάρα λευκὸν εὖ·
Ἄμερον πελάσαι φάος. Vel,
Σὲ δ' ὦ φαεννῆς ἡμέρας τὸ νῦν σέλας,
Καὶ τὸν διφρευτὴν ἥλιον προσεννέπω.

QUI RES CUM ACHIVEIS GESSERUNT]
344 Vulgati Nonii libri habent *Quis est.* Forsan meliùs gesserat, quàm gesserunt, ut de Ajace intelligatur, qui dum furore percitus fortè incideret in Graecos praeliantes, vixque hostium impetum sustinentes, cum illis sese immiscuit, manum conserens fortissimè. Unde pugnam statim restituit, ut ait incertus Poeta apud Ciceronem l. 4. Tusc.

Semper Ajax fortis, fortissimus tamen in furore:
Nam facinus fecit maximum, cùm Danais inclinantibus
Summam rem perfecit manu, praelium cùm restituit insaniens.

In Graeca Sophoclis nihil reperi, quod huic fragmento videretur congruere.

STATIM] Plautus in Amphit.
Nec recedit loco, quin statim rem gerat.

AJAX MISSO SANGUINE] Scaliger legit, *Misso sanguine tepido tullii efflantes volant.* *Tullios* Festus interpretatur *Silanos: Silvanos* reponerem: alii (ut est apud eundem) rivos; alii vehementes sanguinis projectiones arcuatim fluentes, quales sunt Tibure in Aniene. Verba sanè haec videntur Teucri, qui in extrema fabula apud Sophoclem loquens cum parvulo Ajacis filio, hortatur, ut pio affectu, quantùm potest, se patri admoveat: quod officium facere in mortuos propinqui solent. Satis autem apparet, dum ei dicebantur, calidum adhuc exanimi corpus fuisse à recenti caede. Vulnere confossi obitus similis quaedam extat apud Silium l. 10. descriptio, —— *supervomit ille calentem*
Sanguinis effundens per biantia viscera rivum.

Videtur Sophocles intellexisse σύριγγες, grandiores corporis venas, quae uberiùs sanguinem effundunt, ducta translatione ἀπὸ τῶν συρίγγων, quae Siphones aliquando sunt Graecè, eadem ratione similitudinis, quâ Latinè canales à canna dicti sunt. Fabulantur autem Poetae de Ajacis sanguine enatos flores, refertque in Atticis Pausanias, Salaminas incolas referre, post Ajacis interitum apud se primum florem enatum candidum, rubentem modicè, lilio cùm caeteris partibus, tum foliis minorem; inscriptum verò iisdem, quibus Hyacinthus est, literis. De ea quidem re sic l. 13. Met. Ovidius;

Dixit, & in pectus tum demum vulnera passum,
Quà patuit ferro, lethalem condidit ensem:
Nec valuere manus infixum educere telum,

Expulit ipse cruor, rubefactaque sanguine tellus
Purpureum viridi genuit de cespite florem.

Ausonius itá eum loquentem inducit,

Jam dabo purpureum claro de sanguine florem,
Testantem gemitu crimina judicii.

Hujusmodi autem flores inscriptos tradunt
345 nota αι, quae prior est syllaba vocis αἴας, id quod significat Virgilianum aenigma;

Dic, quibus in terris inscripti nomina regum
Nascantur flores ——

Sophocles deducit Ajacis nomen ab αἴ αἴ dolentis interjectionibus, ubi ait;

Αἰ αἴ. τίς ἄν ποτ' ᾤεθ' ὧδ' ἐπώνυμον
Τοὐμὸν ξυνοίσειν ὄνομα τοῖς ἐμοῖς κακοῖς;

Affirmat Praxiphanes has interjectiones αἴ αἴ, & φεῦ, pro suspiriis, & gemitibus assumi: quem eundem esse arbitror, cujus testimonium affert Marcellinus in vita Thucydidis ἐν τῷ περὶ ἱστορίας. Ajacis autem sepulchrum, templum, & statuam in eo littore, quod proximum est Rhoetio, proditum est, fuisse; statuam verò ab Antonio ablatam, ut Cleopatrae gratificaretur, in Aegyptum asportatam esse; eandem demum Augustum Caesarem Rhoetiensibus restituisse. Omnia quidem haec satis luculentè attulit Leopardus. Alii verò tradunt, Myconen unam è Cycladibus fuisse Ajacis sepulchro nobilitatam; alii in Delo sepulchrum fuisse volunt.

EX TELAMONE.

346 AEacus Aeginensium rex, quem, quoniam aequi servantissimus fuit, apud inferos summo in honore habitum fabulantur, tres habuit filios, Phocum ex Psammathe Nerei filia, Telamonem, & Peleum ex Paencide Ceptionis, ut in fabulis ab Hygino proditum est, vel ut Apollodorus, & Isacius testantur, ex Endeide
347 filia Chironis: quamvis Pherecydes Syrus Telamonem dicat non fratrem, sed amicum Pelei fuisse. At Phocus, quoniam in certaminibus Peleo & Telamoni corporis robore, atque aptitudine praestare videbatur, eis vehementer fuerat invisus. Quamobrem, paratis insidiis, disci ictu Phocum è medio sustulerunt. Dorotheus verò in primo Metamorphoseωn asserit, quòd Telamon secum venatum Phocum eduxit, cumque aprum simul insequerentur, Telamon contorto venabulo Phocum confodit. Quod aegrè admodum ferens Aeacus filios ex regno expulit. Peleus Phthiam aufugit, Telamon verò Salaminam. Cui Cychreus Neptuni filius, nullâ relicta prole, regnum concessit. Is posteà Periboeam Alcathoi filiam, ut ait Pausanias l. 2. uxorem duxit: ex qua ortus est Ajax. Quamvis Aretades Gnidius in 2. Insulanorum aliter sentiat. Deinde Telamon cum Hercule in expeditionem Trojanae urbis profectus, primus muros ascendit, urbemque vi ingressus est. Quocircà Hercules eum Hesione Laomedontis regis filiâ praemii loco honestavit; ex qua Teucrum suscepit. Quod ipsemet Teucer in Sophoclis Ajace testatur. Sed Telamon vergente jam senio, ut & in filiis paterna virtus, ac fortitudo elucesceret, utrumque ad extremum bellum Trojanum miserat: in quo Ajax ob sibi Achillis arma negata furore correptus sibimet necem intulit, & Teucer in exilium missus est. Itaque cùm Telamoni renuntiatum esset hujus exilium, alteriusque obitus, constantissimè fertur adversae fortunae telum sustinuisse.

HIccine Telamon ille est, modò quem gloria ad caelum extulit; Cic. lib. 3. Tusc.

HICCINE TELAMON ILLE] Cùm Telamonis miserias sibi Ennius describendas hâc Tragoediâ proposuisset, arbitror ab ovo (ut ajunt) orsum esse, ab exilio scilicet:

Quem adſpectabant, cujus ob os Graji [a] ora obvertebant ſua? ἐπεστρέφοντο.

Pol mi fortuna magis nunc deſit, quàm genus: Idem ibid.
Nanq; regnum ſuppetebat mihi, ut ſcias quanto è loco, πάθεσι.
Quantis opibus, quibus de rebus lapſa fortuna [b] accidat.

Audibo, neque aureis tibi [c] contra utendas dabo. Non. Audibo.

Deûm me ſentit facere pietas, civium porcet pudor. Idem Porcet.

[d] Eandem me in ſuſpicionem ſceleris partivit pater. Idem Partivit.

Ex eo futurum abnueant --- Diom. l. 1.

a vultus b occidat c contrariorum d Tandem

licet: in quo cùm patriâ pulſus egeret (ut ait Cicero) haec de eo fiebat admiratio, *Hiccine*, &c. Quae verba, quamvis ex Ennio non citentur; tamen ejus eſſe inde ſuſpicati ſumus, quòd Telamonem neminem hactenus praeter unum Ennium ſcripſiſſe comperimus. Similis huic eſt locus ille Pacuvii in Duloreſte, non abſque quadam animi commiſeratione pronunciandus, & δεικτικῶς, id eſt demonſtrativè,

Hiccine is eſt, quem famae gratiâ ante omnes nobilitat viros?

Ad utrumque reſpiciens Cicero parodia alluſit l. 2. Ep. 10. ad Coelium Rufum ſcribens; *Hiccine eſt ille, qui urbem? quem ſenatus? noſti caetera.* Ita etiam de Demoſthene dicebatur, οὗτός ἐστιν ἐκεῖνος. Vetuſtus quidem liber *Telamo* habet, quâ terminatione crebriùs Veteres uſi ſunt, ut *Agamemno*. Sunt autem hi duo verſus Trochaici catalectici.

Quem adspectabant] Cicero ad Paetum l. 9. Ep. 26. ita hunc verſum inſeruit, *In eo igitur convivio Cicero ille, quem adſpectabant, cujus ob os Graji ora obvertebant ſua?*

Ob os] pro *ad os*; ut alibi diximus. Plaut. Mil.

Experior ob os caliginem priùs mihi obtigiſſe.

Pol mi] Hos praetereà verſus Telamonem protuliſſe, ex Cicerone ibidem appa- 348
ret, qui paullò antè dixerat; *Ad hanccine igitur vitam Telamonem illum revocabis, ut leves aegritudinem?* Subdit mox; *Quaerendum igitur, quemadmodum aegritudine privemus eum, qui ita dicat; Pol mi*, &c. Sed ex Ennio eſſe, idem planè confirmare videtur, cùm addit; *Ecce tibi ex altera parte ab eodem Poëta,*

Ex opibus ſummis opis egens, Hector, tuae.

Quae verba Ennii eſſe ſuo loco oſtendimus.

Quantis opibus] Videtur Ennius expreſſiſſe verſum illum Empedoclis apud Clementem l. 4. Strom.

Ἐξ οἵης τιμῆς, καὶ οἵου μήκεος ὄλβου.

Audibo, neq. aureis] Legendum *atque aureis.*

Deum me sentit facere pietas,] Rectè admonet Lipſius, lib. 4. Ep. quaeſt. legendum eſſe hunc verſum; *Deum me incendit facere pietas, civium porcet pudor.* Sed non rectè putat verba haec Oreſtis eſſe, cùm nihil commune cum Oreſte haec habeat fabula.

Porcet pudor] *Porcet*, prohibet. Pacuvius Atalanta,

Magnus ut verear eloqui, porcet pudor.

Eandem me in susp.] Fortaſſe Phoci necem intelligit.

Partivit] Pro partitus eſt.

Proavi

Nam ita mihi Telamonis patris, Non. *Claret.*
Atque facies proavi Jovis gratia ea est,
Atque hoc lumen candidum claret mihei.

Scibas natum ingenuum Ajacem, cui tu obsidionem paras. Fest. *Obsidio.*

Ego quom genui, tum moriturum scivi, & ei rei sustuli, Cic. lib. 3. Tusc. *τὸ αἴτιον.*
Praeterea ad Trojam quom misi ad defendendam Graeciam,
Scibam me in mortiferum bellum, non in epulas mittere.

Strata [a] terra, lavere lacrymis vestem [b] squalam, & sordidam. Non. *Lavit.*

Ego Deûm genus esse semper dixi, & dicam caelitum: Cic. l. 1. de Divinat.

a terrae b squalidam

PROAVI JOVIS] Aeacus Telamonis pater Jovis filius dicitur ex Aegina Asopi filia, quam ignis forma sumpta compresserat. Unde Ovidius Metamor. 6.

Aureus ut Danaën, Asopida luserat ignis.

EGO QUOM GENUI] Sub Telamonis persona affert hunc locum Cicero. Quem repetit D. Hieronymus in Nepotiani Epitaphio; *Ubi Anaxagorae, & Telamonis semper laudata sententia? Scibam me genuiße mortalem.* Quam Anaxagorae sententiam refert ibidem Cicero, & Valerius Max. l. 5. Consolatus erat autem Oileus ille Telamonem de Ajacis morte, qui tamen cùm de suo Ajace idem audisset, fractus animo est. De cujus commutatâ mente haec à Sophocle apud Ciceronem;

Nec verò tantâ praeditus sapientiâ
Quisquam est, qui aliorum aerumnam dictis allevans,
Non idem cum fortuna mutata impetum
Convertat; clade ut subitâ frangatur suâ,
Ut illa ad alios dicta, & praecepta excidant.

Sunt verò Enniani versus Trochaici catalectici.

SCIBAM] Antiquè. Terent. in Eun.

Neque scibat, neque per aetatem etiam poterat.

Idem Heautont.

——— *At ego nihil esse scibam, Clinia.*

EGO DEUM GENUS] Plato initio libri 10. de Legibus, eum in Deos, ait, impiè, scelerateque facere, atque loqui, qui è tribus his una laborat insania. Quarum prima est, ut quis Deos esse neget; altera, si illos esse arbitretur, minimè tamen rerum humanarum curam gerere, ut hic quisquis is est, qui haec tàm petulanter effudit; tertia verò eos facilè placari, & 349
sacrificiis, precibusque conciliari. Verba autem sunt haec; Ἀλλὰ ἓν δή τι τῶν τριῶν πάσχων, ἢ τοῦτο ὅπερ εἶπον, οὐχ ἡγούμενος, ἢ τὸ δεύτερον ὄντας, οὐ φροντίζειν ἀνθρώπων, ἢ τρίτον, εὐπαραμυθήτους εἶναι θυσίαις τε, καὶ εὐχαῖς παραγομένους. Refert hos duos versus Cicero ex Ennio in 2. de Divinat. hoc modo; *Primùm enim hoc sumitis: si sunt Dii benefici, in homines sunt. Quis hoc vobis dabit? Epicurúsne, qui negat quicquam Deos nec alieni curare, nec sui? An noster Ennius? qui magno plausu loquitur assentiente populo; Ego Deûm genus &c.*

Sed

Sed eos non curare opinor, quid agat humanum genus. Idem lib. 3. de Nat. Deor.
Nam si curent, benè boneis sit, malè maleis; quod nunc abest.

Non habeo denique nauci Marsum augurem, Idem lib. 1. de Divin.

Ex quibus verbis proculdubio videntur ex Tragoedia quapiam hi versus esse petiti. Demum subdit Cicero l. 3. de Nat. Deor. *Et quidem cur sic opinetur, rationem subjicit.* Quae verba in mentem revocarunt locum illum Ciceronis, ubi ait; *Telamon autem uno cursu locum totum conficit, cur Dii homines negligant. Nam si curent benè bonis &c. debebant illi quidem omnes bonos efficere; siquidem hominum generi consulebant: sin id minus, bonis quidem certè consulere debebant.* Quare omninò unà tres hos versus connectendos esse opinor. Ex duobus enim superioribus apertè novimus Auctorem, ex postremo fabulam. Cujus etiam novem sequentes versus fuisse videntur: nam postquàm Cicero eos attulit in calce primi libri De Divinat. addidit; *Atque haec quidem Ennius, qui paucis antè versibus esse Deos censet, sed eos non curare opinatur, quid agat hominum genus.* Addidimus & decimum, quem ex Ennio citat Cicero, & nos, quoniam sententiae superiorum congruit, cum his conjunximus.

SED EOS NON CURARE] Impiam eandem opinionem videtur in Antigona sequutus Attius;

—— Jam jam neque Dii regunt,
Neque profectò Deûm summus rex omnibus curat.

Virg. Buc. Eclog. 8.

Nec curare Deûm credis mortalia quemquam?

NON HABEO DENIQ. NAUCI] Attius inducit hunc, qui haec verba profert, Epicuri sententiam asseverantem, qui omnem funditus sustulit divinationem, invehiturque in vatum superstitionem, aruspicumque & augurum ineptias. Acteus Philologus asserit *nauci* pro *nugis* poni. Cincius verò, quòd in oleae nucis esse vult, quod intus sit. At Aelius Stilo omnium rerum putamen esse dicit. Nonnulli tamen volunt ex Graeco ναὶ, καὶ οὐχὶ, levem hominem, atque inconstantem significari. Galbius [al. Gajus] Bassus Satyra,

Veruma confodiende non te nauci facio.

MARSUM AUGUREM,] Cicero l. 2. de Divinat. *Difficilis auguri locus ad contradicendum, Marso fortasse; sed Romano facillimus.* Marsi verò Italiae sunt populi inter Pelignos, Vestinos, Sabinos, & Aequos, qui occultâ quâdam naturae vi, quemadmodum de Psyllis proditum est, impunè serpentes contrectarunt. Quorum sacerdotes Heliogabali jussu (ut ab Aelio Lampridio traditur) serpentum copiam collegerunt, 350
eosque subitò ante lucem, ut solet populus ad ludos celebres convenire, effuderunt, multosque afflictos morsu fugarunt. Valuit haec gens plurimùm maleficis carminibus. Unde in Epod. Od. 17. Horatius, ubi queritur, se suis tandem malis adduci, ut credat, confiteaturque, quod antè negarat, carmina Canidiae Sabellicae plurimum valere ad animorum concitationem, promotionemque;

Ergo negatum vincor ut credam miser,
Sabella pectus increpare carmina,
Caputque Marsa dissilire naenia.

Idem Epod. Od. 5. facit eandem Canidiam ei minantem adeò novis, insolitisque maleficiis se ejus mentem esse deturbaturam, ut nunquam recipiat se, etiam si Marsos adhibeat. Auctor elegiae de medicamine faciei,

Et mediae Marsis findantur cantibus angues.

Virgilius l. 7. Aen.

—— neque eum juvêre in vulnera cantus
Somniferi, & Marsis quaesitae in montibus herbae.

Ex hoc Ennii loco liquet etiam augurali disciplinâ fuisse praeditos.

Non vicanos haruſpices, non de circo aſtrologos,
Non Iſiacos conjectores, non interpretes ſomniûm:
Non enim ſunt ii, aut ſcientia, aut arte divinei;
Sed ſuperſtitioſi vates, impudenteſque hariolei,
Aut inertes, aut inſanei, aut quibus egeſtas imperat:
Qui ſibei ſemitam non ſapiunt, alteri monſtrant viam;
Quibus divitias pollicentur, ab iis drachmam ipſei petunt:

NON VICANOS HARUSPICES,] Vicani ſunt, qui quaeſtus cauſſa vagantur per vicos: deridetque hujuſmodi circunforaneos, tanquam infimum hominum genus, omnibus ferè inviſum. Quamobrem M. Cato in praeceptis De re ruſt. poſtquàm juſſit, paraſitum ne quis habeat, addit; *Augurem, haruſpicem, Chaldaeum ne quem conſuluiſſe velit.* Carpitque hujuſmodi hominum portenta Phyſicus quidam apud Pacuvium in Chryſe;

Nam iſtis, qui linguam avium intelligunt,
Pluſque ex alieno jecore ſapiunt, quàm ex ſuo,
Magis audiendum, quàm auſcultandum cenſeo.

Graeci haruſpices vocant οἰωνοσκόπους.

NON DE CIRCO ASTROLOGOS,] Qui hominum corona ſeſe venditant, & in compitis, foriſque ſummâ jactantiâ ſe oſtentant. Circus autem praeter alias ſignificationes apud utriusque linguae auctores pro hominum multitudine in orbem collecta accipitur. Vel eum locum propriè intelligit, qui Circus Romae dicebatur: quem locum hujuſmodi hominum genus frequentaſſe ex hoc Juvenalis loco etiam intelligi poteſt,

Plebeium in circo poſitum, vel in aggere fatum.

Livius l. 39. *Quoties hoc patrum, avorumque aetate negotium eſt magiſtratibus datum, ut ſacra externa fieri vetarent? ſacrificulos, vateſque foro, circo, urbe prohiberent?* At ſive à loco, ſive à multitudine in orbem collecta hujuſmodi nugatores, qui inani clamore, verborumque ſtrepitu adſtantium aures obtundunt, indeque quaeſtum faciunt, circulatores appellantur.

NON ISIACOS CONJECTORES] Aegyptios intelligit, ab Iſide, quae ab Aegyptiis colebatur, quorum Dea, & regina fuit, ut apud Diodorum l. 1. eosque literas docuit, 351
ut teſtatur Auguſtinus. Aegyptios autem tradit Laërtius Diogenes, & Theodoritus in primo lib. τῆς θεραπευτικῆς τῶν ἑλληνικῶν παθημάτων, fuiſſe Geometriae, & Aſtronomiae primos inventores.

NON INTERPRETES SOMNIUM:] ὀνειροκρίτας hos Graeci vocant. De interpretatione autem ſomniorum multi ſcripſêre, & praecipuè Artemon Mileſius, Phoebus Antiochenus, Nicoſtratus Epheſius, Panyaſis Halicarnaſſeus, Artemidorus.

AUT QUIBUS EGESTAS IMPERAT:] Paupertas impulit perſaepè non tantùm homines de faece ad turpem quaeſtum, verùm etiam interdum ingenuos, ut ait Demoſthenes; πολλὰ δ' οὖν κακὰ πράγματα τοὺς ἐλευθέρους ἡ πενία βιάζεται ποιεῖν.

QUI SIBI SEMITAM NON SAPIUNT,] Videtur reſpexiſſe ad Thaletis illud, qui cùm Aſtrologiae peritiſſimus eſſet, fertur, domo egreſſum ad ſtellas inſpiciendas in foveam, quae ante pedes erat, incidiſſe. Quamobrem petulanter anus quaedam domeſtica haec in eum protulit; *Cur, ô Thales, cùm ea, quae in caelo extant, comprehendere tibi perſuadeas, ea quae ob oculos ſunt, videre nequis?* Ad quod etiam videtur reſpexiſſe antiquus Poëta apud Ciceronem l. 2. de Divinat.

Quod eſt ante pedes nemo ſpectat, caeli ſcrutatur plagas.

Unde Bion admodùm ridiculum hominum genus eſſe Aſtronomos dicebat, qui cùm non viderent piſces juxtà ſe in litoribus natantes, illos, qui in caelo ſunt, videre ſe aſſerant.

QUIBUS DIVITIAS POLLICENTUR,] Sic etiam

De his divitiis ſibi deducant drachmam, reddant caetera;
* Qui ſui quaeſtus cauſſa fictas ſuſcitant ſententias. Idem ibid.

etiam Attius Aſtyanacte,

Nihil credo auguribus, qui aures verbis divitant
Alienas, ſuas ut auro locupletent domos.

Ab his drachmam ipsei petunt:] Vile admodum mercedis praemium. Drachma centeſima pars minae.

EX HECTORIS LUSTRIS.

352 INſcriptio hujus Tragoediae in impreſſis Feſti, & Nonii codicibus, quos quidem viderim, citatur ſanè, *Ennius in Hectoris Lytris*; & apud Hyginum, ubi hujus
353 fabulae refertur argumentum, *Hectoris Lytra* quoque legitur. At ſemel apud Nonium in voce occupo, *in Hectoris Luſtris.* Apud Diomedem *Ennius in Luſtris*; & iterum *illuſtris* aliquantulum depravatè. Latinum verò titulum puto fuiſſe, *Hectoris Luſtra.* Luſtrum enim, ut eſt apud M. Varronem lib. 5. de ling. Lat. tempus quinquennale dictum eſt à luendo, hoc eſt, ſolvendo, quòd quinto quoque anno vectigalia, & ultro tributa per cenſores perſolvebantur. Itaque Luſtra apud Ennium idem erat, quod apud Graecos *Λύτρα. Λύτρον* autem pecunia eſt, quae pro redemptione ſolvitur. Inſcriptio igitur ipſa ſatis indicat, actum eſſe in ea Tragoedia, quo pacto Priamus ſupplex Hectoris cadaver magno auri pondere ab Achille redemiſſet. Cujus rei hiſtoriam prolixè recenſet Homerus Iliad. ultimo; referuntque Dares Phrygius, & Dictys Cretenſis, quanquàm paullò ſecùs. Quis autem Graecorum fecerit Ἕκτορος λύτρα adhuc non comperi. Lucanum adoleſcentem idem tractaſſe argumentum, ſic teſtatur Statius in Sylvis;

Ac primùm teneris adhuc in annis
Ludes Hectora, Theſſalosque currus,
Et ſupplex Priami potentis aurum.

Sed hujus fabulae inſcriptionem videtur quodammodo innuiſſe Virgilius l. 1. Aen. cùm in pictura Carthaginienſi ſic inquit,

Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.

MElius eſt virtute jus: nam ſaepe virtute malei Nancīſcuntur jus, atque aequom, ſe à malis ſpernit procul. Non. Spernere.

Melius est virtute jus:] Hi verſus valdè illis antiqui cujusdam Tragici reſpondent, ut penè auſim affirmare ex eis ſuos Ennium tranſtuliſſe;

Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς δειλὸς ὁ δεδοικὼς νόμον.
Πρὸς τοὺς πολεμίους δ᾽ ἐστὶν ἀνδρείας κρίσις.

Verùm oratio illa apud noſtrum videtur perſonae haud ſatis intelligentis. Nam & qui juſtum ſe, atque aequum una in re praeſtat, in aliis eſſe iniquus poteſt. Et qui aliquo in genere praeclarè agit, malus poteſt eſſe in caeteris: ut eâ quidem ratione immeritò virtus aequo poſtponatur. *Spernere* autem hîc *ſegregare* interpretatur Nonius. Aliqui legunt *ſperni*, & pro virtute *virtutem.*

At ego omnipotens te exposco, ut hoc consilium
Achiveis auxilii fuat ---

ἀντωνομασία. Idem *Fuat.*

Quid hoc hîc clamoris? quid tumulti est? nomen
Qui usurpat meum? quid in castris strepiti est?

Idem *Tumulti.* Idem *strepiti.*

Hector re summa armatos educit foras,
Castrisque castra ultro jam ferè occupat.

Idem *Occupatus.*

Hector quidem haud cessat obsidionem obducere.

Idem *Obsidione.*

--- & sonit,
Franguntur hastae, terra sudat sanguine.

Non. *Sonere*

Qui cupiant dare arma Achillei, ut ipsei cunctent.

Idem *Cuncto.*

Ecce caligo oborta est, omnem prospectum abstulit,
Derepentè contulit sese in pedes.

Idem *Derepentè.*

Servos, & [a] nostrum imperium, & fidem Myrmidonum
Vigiles commiserescite ---

Idem *Commiseresco.*

a vestrum

AT EGO OMNIPOTENS] Sunt haec verba Agamemnonis fortassè, vel Achillis Jovi libantis, ab eoque, ut incoeptum consilium benè vertat, implorantis.

ACHIVEIS AUXILII FUAT.] *Fuat* & *siet* pro *fiat* & *sit*, dixerunt Veteres: ut in emendatis Catonis, Plauti, & aliorum antiquorum libris legitur.

QUID HOC HIC CLAMORIS?] Achillis opinor verba, qui se quaeri, ac vocari exaudiebat in tentorio. Nonius haec affert, ut ostendat, antiquos Scriptores dixisse *tumulti* pro *tumultus:* extra acroteleution secundi versus, quod seorsum commemorat, ubi *strepiti* pro *strepitus* dictum quondam asserit. Nos verò in unum conjunximus. His autem versibus non videtur dissimilis duodenarius ille, quem citat Censo-
354 rinus ex innominato antiquo Poëta;

Quis meum nominans nomen excitet, quamvis tumultu invocans incolarum fidem?

HECTOR RE SUMMA] Recensebat hîc aliquis Hectoris res gestas, dum fortiter obiret praelia: aut verò à vivo illo incipiebat fabula. Quod si fuit, praecessisse hos versus oportet. *Re* autem *summâ*, interpretor *omnibus copiis*, quibus per id tempus Trojana res consistebat.

CASTREISQ. CASTRA] Hanc horum versuum lectionem veram esse arbitror. In quibusdam codicibus perperam legitur, *Hectorei summa*, & pro *educit foras*, *educit vi foras*, & pro *ferè*, *ferre.*

FRANGUNTUR HASTAE,] Pugna hoc loco quaepiam Trojanorum, duce Hectore, & Graecorum describebatur.

TERRA SUDAT SANGUINE] Virg. l. 2. Aen. *Dardanium toties sudarit sanguine littus?*

UT

✿

[a] Inferûm vastos specus --- Idem *Specus.*

✿

Constitit, credo, Scamander: arbores vento vagant. Idem *Vagat.*

✿

Severiter fortuna ferri cernunt de victoria. Idem *Severiter.*

✿

[b] Quae mea cominus machaera, atque hasta [c] hostiris è manu. Fest. *Redhostire.*

✿

Nos quiescere aequom est, novimus ambo Ulyssem. Diom. l. 1.

✿

Sublime iter quadrupedanteis, flammam halitanteis. Idem Ibid.

a Inferam b Quem c hostivit

Ut ipsi cunctent.] pro *cunctentur.*

Constitit, credo, Scamander] Adducit Nonius hunc versum, ut ostenderet, Veteres *vagant* usurpasse pro *vagantur.* Sed deceptus, opinor, est, ut aliàs aliquando. Non enim congruere videtur, ut cum arboribus vento agitatis commemoretur requies fluminis. Itaque aut legerem cum Nicolao Fabro *consluit*, aut *vacant*, ut etiam rerum inanimatarum significetur attentio ad auditionem, conspectumve rei alicujus admirabilis: ut alibi in re simili iisdem verbis Poëta est usus,

Constitêre amneis perenneis, arbores vento vacant.

Scamander Trojae fluvius est, quem Dii, ut scribit Homerus, Xanthum appellant. Adducit hunc Homeri locum Plato in Cratylo, apud quem ait Socrates multis in locis Homerum distinxisse, quae nomina homines, quaeque Dii proferant. Qua de re nos alibi copiosè disseremus.

Severiter fortuna] In antiquo legitur, *severiter ferro cernunt de victoria.*

Atq. hasta hostivit e manu.] E manu pro *eminus* videtur dictum: ut denotet cominus machaera pugnatum esse, & eminus hasta.

Nos quiescere] Vulgati Diomedis codices habent; *Ita Ennius: in Lustris nos quiesceres* &c. cùm sit legendum; *Ita Ennius in Lustris; Nos quiescere.* Itaque legitur in aliquibus olim excusis.

Sublime iter] Hoc etiam loco depravata sunt Diomedis exemplaria, in quibus, ut diximus, legitur; *Ennius, Illustris sublime iter*, cùm legendum sit; *Ennius in Lustris, sublime iter* &c. Hujus autem simile est Euripidis illud,

Ἥλιε θοαῖς ἵπποισιν εἱλίσσων φλόγα,
Ἥ' ὅτι συναλισθέντος πολλοῦ πυρὸς πεπολεῖ.

Solis verò equos sic describit Naso l. 2. Met.

Nec tibi quadrupedes animosos ignibus illis,
Quos in pectore habent, quos ore, & naribus efflant, 355.
In promptu regere est ——

Magnum quidem est equorum animositatis indicium, cùm calidum anhelitum ignis instar emittunt. Hinc Lucretius, ut maximam Diomedis equorum ferociam describeret, ait l. 5.

Et Diomedis equi spirantes naribus ignem.

Cujus acroteleution Virgilius ita mutuatus est l. 7.

Absenti Aeneae currum, geminosque jugales
Semine ab aetherio spirantes naribus ignem.

Idem l. 3. Georg.

Collectumque premens volvit sub naribus ignem.

Nemesianus in Cynegeticôn libello equos illos maximè probat, qui

Fumant humentes calida de nare vapores.

Hinc proverbii loco dicitur, cùm aliquem irâ effervescentem ostendere volumus, πυρὸς ἀποπνέειν. Solis equos quatuor esse

 Hali-

Ducet quadrupedum jugo invitum,
Domabit infraenum, & junget validè
Quoius tenacia infraenari nimis nequit.

Non. Tenacia.

Poëtae finxerunt, quibus ab aurora, igne, splendore, ardore nomina indiderunt. Sunt autem Eous, Pyrois, Aethon, Phlegon.

HALITANTES] Anhelantes, quasi cursu fatigati.

DUCET QUADRUPEDUM] Quidam Nonii emendator ita hos versus distinxit, quàm verò bene, affirmare non ausim. Certum enim est, hunc Nonii locum miserè esse depravatum. Alii codices habent, *Ducet quadrupedum jugo invitum doma infraena, & jugo valida, quorum tenacia infraenari nimis.* Alii, *Ducet quadrupedum jugo invita, indoma, infraenis,* & pro *nimis, minis.* Alii, *Invitam, indomitam, & jugo validam: cujus tenacia infraenari nequit.* In Aldino, *Invitam doma, in fraena, & juge valida, quorum tenacia infraenari nimis.* In aliis habetur pro *nimis minus potest.* Lipsius l. 5. Ant. Lect. c. 14. Varicani codicis auxilio emendat, *Duce quadrupedem jugo invitum, doma infrenum, & junge validè: equorum tenacia infrenari nimis nequit.* Codex Fulvii Ursini habet, *Ducet quadrupedem jugo invitam, indomitam freno: valida quoius tenacia infrenari nimis.* Sed cùm haec Delio natatore indigeant, arbitror tamen esse Cassandrae vaticinium, quo praedicebat, Hectorem ab Achille esse interimendum, raptandumque circum Pergama bigis miserabiliter.

EX ALEXANDRO.

356 IN hac fabula (quantum ex his reliquiis licet intelligere) de Trojano agebatur excidio; cujus quidem origo Alexander fuit. Quae res vulgata nimis facit, ut argumentum praetermittamus.

VOlans de caelo cum corona, & taeniis,

Fest. Taenias, & Stolidus.

VOLANS DE CAELO] Dubium non est, de aliquo Deo Poëtam loqui, qui è caelo delapsus Paridem admonebat, quanto dedecore, rapta alienâ conjuge, turpi libidini indulgeret: quemadmodum inducit Virgilius Mercurium, ab Jove missum, Aeneam, novae conjugis amore detentum, rerumque magnarum oblitum objurgantem.

CUM CORONA, ET TAENIIS] Antiquitus quidem, ut ait Plinius l. 16. c. 4. nulla corona, nisi Deo dabatur. Ob id Homerus caelo tantùm eas, & praelio universo tribuit. Viritim verò ne in certamine quidem ulli. Sed demum ut in generosis virtus cresceret, & ignavis torpor excuteretur, diversa excogitaverunt Veteres coronarum genera, prout cujusque virtus non absque quadam convenientia exigere videbatur. Aliae enim erant ex apio, aliae gramineae, aliae quernae, sive iligneae, aliae oleagineae, aliae myrreae, aliae laureae. De quibus librum scripsit Claudius Saturnius, in quo earum origines, caussas, species, & solennitates latè complexus est. Et quoniam in eis est aliqua valetudinis portio, privatim de coronis, quae capiti nocerent, Mnestheus, & Callimachus medici volumina ediderunt. De coronis, quae in conviviis exhibebantur, ut earum

Hominem adpellat: [a] quid laſcivis ſtolide? non intelligit.

❧

O lux Trojae germane Hector,
[b] Quid ita cum tuo lacerato corpore miſer?
Aut qui te ſic reſpectantibus tractavêre [c] nobis?

Macrob. Saturn. l. 6. c. 2.

❧

Jamdudum ab ludeis animus, atque aureis avent
Avidè exſpectanteis nuntium ---

Var. l. 5. de ling. Lat.

❧

Nam maximo ſaltu ſuperavit
Gravidus armateis equus,
Qui ſuo partu ardua perdat Pergama:·

Macr. l. 6. c. 2.

a *al.* quia laſcivi ſtolidi b πάθος c modis

earum fragrantia foetidos axillarum, ſu-
357 dorisque odores, acidorumque ex crapula ructuum occuparent, vel ut ſomnum conciliarent, vel ut crapulam vitarent, alibi commodius dicemus. Taeniam ait Verrius eſſe ornamentum laneum capitis honorati. Servius verò ea Virgilii verba l. 5. declarans, *Puniceis ibant evincti tempora taeniis*, ait, *vittis roſeis:* & ſignificat lemniſcatas coronas, quae ſunt ex frondibus, & diſcoloribus faſciis, & ſicut Varro dicit, magni honoris ſunt.

NON INTELLIGIT] Nam qui amoris laqueis irretiti ſunt, tanquam ſurdae aſpides rectas reſpuunt admonitiones.

O LUX TROJAE] Pindarus Nem. Od. 3. *Αἰακιδᾶν φέγγος.* Macrobius haec verba cum illis Maronis l. 2. Aen. confert,

O lux Dardaniae, ſpes ò fidiſſima Teucrûm,
Quae tantae tenuêre morae?

Et paullò poſt, —— *quae cauſa ſerenos*
Foedavit vultus? aut cur haec vulnera cerno?

JAMDUDUM AB LUDIS ANIMUS] Chori videntur verba. Varro hoc modo locum affert; *Ab auribus videntur dicta verba audio, & auſculto, audio ab aveo, quòd auribus avemus diſcere ſemper. Quod etymon videtur Ennius oſtendere velle in Alexandro, cùm ait; Jamdudum ab ludis* &c.

AVIDE EXSPECTANTEIS NUNTIUM.] Cicero avidè exſpectare literas, non ſemel.

NAM MAXIMO SALTU SUPERAVIT] Sunt fortaſſe Hectoris ad fratrem verba, non reſpondentis tamen ad ea, quae ille quaeſiverat, ſed nuntiantis, actum jam eſſe de civitate; quandoquidem introductus equus plenus eſſet armatis hoſtibus. Sic apud Maronem l. 2. Aen. ad Aeneam Hector;

Heu fuge nate Dea, teq; his, ait, eripe flammis:
Hoſtis habet muros, ruit alto à culmine Troja.

Sed Ennianae orationi ſimilis eſt illa Virgiliana ibid.

Arduus armatos mediis in moenibus aſtans
Fundit equus ——

Eaque ſimillima l. 6. Aen.

Cùm fatalis equus ſaltu ſuper ardua venit
Pergama, & armatum peditem gravis attulit alvo.

Notandum verò eſt in dictione *ſaltu* apud Ennium, & Virgilium loco ſuprà memorato ineſſe alluſionem, cùm id quod equo convenit, ligneae machinae tribuerunt.

GRAVIDUS ARMATEIS EQUUS] Metaphora ab animali ad non animal.

—— *ſcandit fatalis machina muros*
Foeta armis ——

Permanſit in elegantiſſima tranſlatione Maro, nam ſuperiùs quidem l. 2. Aen. dixerat,

—— *uterumque armato milite complent.*

Eâdem tranſlatione dixit in expugnatione Ilii Tryphiodorus *ἐγκύμων ἵππος.*

SUO PARTU ARDUA PERDAT PERGAMA:]
Per-

Multei alii adventant, paupertas quorum obſcurat nomina. Idem lib. 6. c. 1.

Purum putum ... Agel. lib. 6. c. 5.

Quapropter Parim paſtores nunc Alexandrum vocant. Var. l. 6. de ling. Lat.

Perſiſtit Poëta noſter in Metaphora equi armati, gravidi, & jam parientis. Lucre-
358 tius l. 1.

Nec clam durateus Trojanis Pergama partu
Inflammaſſet equus nocturno Grajugenarum.

Multei alii adventant,] Virgil. l. 5.

Multi praeterea, quos fama obſcura recondit.

Et lib. 9.

—— multam in medio ſine nomine plebem.

Ovidius l. 2. Met.

Nomina, longa mora eſt, media de plebe virorum
Dicere ——

Et Silius l. 8.

Caetera in obſcuro famae, & ſine nomine vulgi.

Fortaſſe commemoratis Heroibus, qui è foeta equi alvo deſilierant, dicebat Poëta, alios praeterea adventaſſe, quorum nomina paupertas obſcurabat: quae quidem atrae inſtar nebulae virtutis lumen obtenebrat. Ante Ennium Euripides expreſſit in paupertate obſcuritatem,

Ἐν τῷ πένεσθαι δ᾽ ἐςὶν ἥτ᾽ ἀδοξία.

Ejuſdem eſt ſententiae illud Menandri,

Πενία δ᾽ ἄτιμον καὶ τὸν εὐγενῆ ποιεῖ.

Purum putum.] Alphenus Juriſconſ. l. 34. Digeſtorum loquens de foedere Romanorum cum Carthaginienſibus inquit; *Quod inter populum Romanum, & Carthaginienſes factum, & ſcriptum invenitur, ut Carthaginienſes quotquot annis populo Romano darent certum pondus argenti puri puti: quaeſitumque eſt, quid eſſet argentum purum putum, reſpondi ego, eſſe putum, valdè purum.* Aſſeritque Agellius non ſolùm ſcriptum eſſe purum putum in Carthaginienſi foedere; ſed cùm in multis aliis Veterum libris, tùm etiam in Q. Ennii Tragoedia, quae inſcribitur Alexander. Eum locum exiſtimo in Feſti fragmentis adduci in verbo *Putum*; ubi ita Auctor mancus, mutilatusque habetur ..... *in Alexandr* ..... *amidio purus p..* Itaque, *Ennius in Alexandro, dimidio purus putus:* & in ea re conſulendus eſt Varro l. 1. de lin. Lat. & Nonius. Plautus Pſeudulo,

Purus putus hic ſycophanta eſt ——

Quapropter Parim] Rejecimus hunc verſum in extremum, cùm potiùs inter primos eſſet collocandus; quoniam non ſatis nobis conſtat eſſe ex hac fabula. Varro quidem, poſtquàm Ennium reprehendit, dum Euripidem imitari voluit, in Andromaches, & Alexandri etymis, ait; *Aut Alexandrum ab eo appellatum in Graecia, qui Paris fuiſſet? à quo Herculem quoque cognominatum Ἀλεξίκακον, ab eo, quod defenſor eſſet hominum.* Ita apud Pindarum in Pythiis Od. 9. quidam ex Teleſicratis Cyrenaci progenitoribus Ἀλεξίδαμος appellatur. Hyginus ait in fabulis; *Poſtquàm Hecuba peperit Alexandrum, datur interficiendus, quem ſatellites miſericordiâ expoſuerunt: eum paſtores pro ſuo filio repertum expoſitum educarunt, eumque Parim nominaverunt.* Fuit autem Paris appellatus, ut Etymologici Auctori videtur, παρὰ τὸ παριέναι τὸν μόρον, quaſi dicat, quia mortem vitárit, vel παρὰ τὴν πήραν, à pera ſcilicet, quòd
in pera paſtorali ſit nutritus. Cur autem 359
interficiendus datus fuerat puer, ex Poëta pervetuſto liquet, cujus verba apud Ciceronem l. 1. de Divinat. ita habentur;

Quia mater gravida parere ſe ardentem facem
Viſa eſt in ſomneis Hecuba: quo facto pater
Rex ipſe Priamus, ſomnio mentis metu
Perculſus, cureis ſumpteis ſuſpirantibus
Exſacrificabat hoſtiis balantibus.

Tum

Tum conjectorem postulat pacem petens,
Ut se edoceret obsecrans Apollinem,
Quò sese vertant tantae sortes somniûm.
Ibei ex oraclo voce divinâ edidit
Apollo, puerum, primus Priamo qui foret
Post illa natus tempora, hunc si tolleret,
Eum esse exitium Trojae, pestem Pergamo.

Sed si liberum licet judicium in medium afferre, arbitror librariorum oscitantiâ (Alexandri enim notius erat nomen) *Alexander* pro *Alexandra* malè scriptum esse. Dedit Euripides unoque modo fabulam Alexander, & Alexandra inscriptam, ut ex Clemente Alexandrino l. *6.* Stromat. & Stobaeo liquet. Ejus autem, quae superest Lycophronis, Alexandra, sive Cassandra nomen est. At satis constat Priami filiam, quae vaticinandi peritiam tenuit, Cassandram, & Alexandram appellatam esse; quam Apollo praedicendi artem edocuit. Sed quoniam ei pactam mercedem Cassandra negavit (promiserat enim, postquam consecuta esset vaticinandi scientiam, se Deo sui copiam facturam) factum est, ut quamvis ea vera praediceret, pro delira, insanaque haberetur. Unde Virgilius l. 2. Aen.

——— *Dei jussu non unquam credita Teucris.*

Graecus Poeta apud Plutarchum ἐν πολιτικοῖς παραγγέλμασι Cassandram loquentem inducit;

"Ακραντον αὖ μ' ἔθηκε θεσπίζειν θεὸς,
Καὶ πρὸς παθόντων, κἂν κακοῖσι κειμένων,
Σοφὴ κέκλημαι ———

Eam (nisi fallor) Ennius induxit, sicut Bacchylides, & Lycophron, vaticinantem Trojanae urbis excidium. Ac verba illa, *Volans de caelo*, &c. non tanquam gesta res sit, sed tanquam gerenda, à Cassandra relata opinor. Sicut & illa, *O lux Trojae germane Hector*, ab eadem fortè prolata sunt, miseram fratris caedem equis raptati praevidente. Deinde illis verbis, *Nam maximo saltu*, &c. excidii initium prosequitur.

Caeterùm in tanta, quâ modò versamur, obscuritate, satis quidem fore arbitramur, si non facem, at saltem faculam praetulisse. Sed eam ob rem & Ennii esse, quae subscribam, carmina, & ex hac fabula
puto. Ita enim in 1. de Divinat. apud Ci- 360
ceronem Cassandra ἐνθουσιώδης, hoc est, divino concitata furore vaticinatur;

* *Mater optuma, tum multò mulier melior,*
Missa sum superstitiosis hariolationibus,
Neque me Apollo fatis fandis dementem invitam ciet.
Virgines verò aequales, patris mei, meûm factûm pudet
Optumei virei: mea mater tui me miseret, mei piget,
Optumam progeniem Priamo reperisti extra me: hoc dolet
Me obesse: illos prodesse: me obstare, illos obsequi.

*

Apud eundem ibid.

Adest, adest fax obvoluta sanguine, atque incendio,
Multos annos latuit:
Civeis ferte opem, & restinguite.

*

Apud eund. l. 8. Epist. ad Att. & 1. de Divinat.

Jamque marei magno classis cita
Texitur, exitium examen † *rapit:*
Advenit, & fera velivolantibus
Navibu' complevit manu' littora.

*

Apud eund. l. 1, & 2. de Divinat.

‡ *Eheu videte, judicavit inclutum judicium*
Inter Deas treis aliquis: quo judicio Lacedaemonia
Mulier furiarum una adveniet.

*

De Cassandrae vaticinio multa scripsit Anticlides: paullò verò diversus refert historiam Isacius Tzetzes.

* μυτακισμός. † capiti ‡ ἰωτακισμός.

EX ANDROMACHA.

Cic. lib. 1. *de Divin.* Sus rostro si humi A literam impresserit, num propterea suspicari poteris, Andromacham Ennii ab ea posse describi?

362 HAec sane Tragoedia, quantum ex fragmentis apparet, ex Euripidea Andromacha minimè conversa videtur. Quandoquidem Euripideae argumentum, quod in promptu quidem est, ab Enniana longè diversum fuisse indicant reliquiae. Quod tale fuisse existimo: Troja eversa, Ilioque funditus diruto, cùm Graeci rerum potiti captivas mulieres sorte inter se dividerent, Andromacha Neoptolemo obtigit. Quae dum ad naves cum aliis captivis ducitur, Astyanax, qui unicus ex Hectoris prole supererat, de complexu ejus vi ablatus oraculorum monitis de sublimi turri praeceps datur. Cujus immane fatum non modò in hac fabula deflet Andromacha; sed tantâ rei atrocitate rursus suos ante oculos versari coeperunt, atque animum memoria refricare charissimi conjugis caedes crudeliter quadrijugo curru raptati, Priami nex, regia incensa, supremusque florentissimae urbis casus. Sed animadvertere licet, in hanc Tragoediam nonnulla ex Euripidis Hecuba, & Troadibus, prout ei commodum visum est, Poëtam transtulisse, ut mox enarrando demonstrabimus.

EXtemplo acceptum me necato, & filium. *Var. l. 6. de lin. Lat.*

Ex opibus summeis opis egens, Hector, tuae. *Cic. 3. Tusc.*

Extemplo acceptum me necato,] Hunc versum quamvis absque Auctoris nomine proferat Varro, quoniam cum argumento convenit, Ennii profectò esse suspicamur. Varronis autem locus sic se habet; *Etiam inde idem illud enim, extemplo acceptum me negato, & filium.* Ubi quàm malè *negato* pro *necato* scriptum sit, liquidò patebit ex Euripidis loco, quem convertit Poëta. Sin autem vera sit Scaligeri opinio, Ennium planè verum, & certum hujus versus auctorem asseverabimus. Legit enim hoc modo Varronis verba, *Etiam indidem illud Ennii, Extemplo*, &c. Ait enim etiam tum aetate Varronis duplices non multùm in usu fuisse. Itaque quod ille scripserat *Eni* pro *Ennii*, putarunt *enim* esse. Fieri praetereà potest, ut his verbis Andromacha Ulyssem, vel Talthybium alloquatur, qui cùm ab ea Astyanacta puerum auferre vellet, ut de turri dejiceret, eum rogat, ut se cum puero statim interficiat. Idque eò magis verum esse confirmamus, quòd Ennius ex Euripidis Hecuba (inde enim transtulit) hunc locum ad verbum ferè imi- 363
tatus videtur. Ubi cùm Polyxena in Achillis tumulo immolanda esset, ut illius manes eo sacrificio placarentur, Hecuba ubi obtulisset sese, rogat Ulyssem, se ad aram mactent pro filia: neque impetrat quidem, ut cum ea unà interficeretur, quò terra, & exposcens Heros mortuus duplicem sanguinis sumeret haustum;

Ὑμεῖς δέ μ᾽ ἀλλὰ θυγατρὶ συμφονεύσατε,
Καὶ δὶς τόσον πόμ᾽ αἵματος γενήσεται,
Γαίᾳ, νεκρῷ τε τῷ τάδ᾽ ἐξαιτουμένῳ.

Quemadmodum Euripides ibi Hecubam induxit omnia tentantem, omnibusque viribus conantem, ne Polyxena immoletur; ita Ennius hic Andromachen fecit omnia rogantem, ne Astyanax praecipitetur. Videturque totâ hâc fabula Ennio placuisse, pleraque, quae Euripides Hecubae tribuit, tam in ejus nominis fabula, quàm in Troadibus, Andromachae adscribere.

Ex opibus summeis] Cicero 3. Tusc. neque

——— [a] quid petam *Idem ibid.*
Praesidii? quid exsequar? quò nunc aut [b] exilio, aut
fuga
Freta sim? arce, & urbe sum orba, quò accedam? quò
applicem?

a πάθος b auxilio

neque hujus versus, neque sequentium nominat Auctorem, nec fabulae indicem. Nos tamen ex Ennii Andromache esse suspicamur: & haec verba ab ipsa Andromache pronunciari, quasi cum mortuo colloquente, eique suam infelicitatem, & aerumnas narrante: quomodo scilicet ex summis opibus ad summam miseriam, captivitatemque redacta sit, ex quibus Hectoris tantummodo ope, si viveret, eripi posset.

OPIS EGENS, HECTOR, TUAE] Ἐμφατικῶς quasi fortissimum virum innuit: aliqua verò exemplaria *Hecuba* pro *Hector* habent. Sallustius l. 2. Hist. *Cùm egens alienae opis plura mala exspectarem.* Eandem Andromachae in Hectoris robore confidentiam expressit in Troadibus Euripides, cùm illa ploranti filio, qui in ejus sinum confugerat, inquit; Non venit Hector è pugna victor hastam quatiens victricem tibi salutem afferens,

Οὐκ εἶσιν Ἕκτωρ κλεινὸν ἁρπάσας δόρυ,
Γῆς ἐξανελθών, σοὶ φέρων σωτηρίαν.

Horatius l. 3. Car. Od. 3.

——— *Nec Priami domus*
Perjura pugnaces Achivos
Hectoreis opibus refringit.

QUID PETAM PRAESIDII?] Pathetica oratio: breves enim continet sententias, & crebras interrogationes. Hunc verò locum à superiore vel parvo ferè intervallo distare, vel mox eum consequi, inde patet, quòd Cicero postquam eum retulit, addit, *Huic subvenire debemus, quaerit enim auxilium.* Unde nemo ibit inficias ab eadem persona haec, & illa esse prolata. Idem Cicero ultimo de Orat. eundem versum non expresso Auctore hujusmodi refert,

Quid petam praesidii? ———

Quae quidem oratio verè pathetica est, perplexam animi, consiliique rationem indicans. Huic similis illa Medeae, 364

Quò nunc me vortam? quod iter incipiam ingredi?

Plautus Casina,

——— *nescio, unde auxilii, praesidii,*
Perfugii mihi, aut opum copiam comparem,
aut expetam

Idem Cistellaria,

——— *neque unde auxilium expetam, habeo.*

Et illa Hecubae apud Euripidem;

——— ὤ μοι μοι
Τίς ἀμύνει μοι; ποία γέννα;
Ποία δὲ πόλις;
Φροῦδος πρέσβυς, φροῦδοι παῖδες
Ποίαν ἢ ταύταν ἢ κείναν
Στείχω; ποῖ δ' ἥσω; ποῦ τις θεῶν
Ἤ δαιμόνων ἐπαρωγός;

Visi sunt Scaligero hi versus tàm apertè Ennianis respondere, ut crediderit verba haec, *Quid petam*, &c. ab Hecuba dicta, & ex iis Euripideis Ennium convertisse: quod miror ex ore tam docti viri excidisse. Quandoquidem, ut infra clariùs demonstrabimus, haec ab Andromache proculdubio dicta sunt. Nam (ut antè monuimus) placuit Ennio in hac fabula inducere Andromachen plura dicentem, quae sub Hecubae persona ab Euripide scripta sunt.

ARCE, ET URBE SUM ORBA,] Prosonomasia, quam maximè affectabant Veteres. Plautus Sticho,

Tantum à portu apporto bonum ———

Ex hoc autem loco dubitatio sublata est, Ennium germanum horum quinque versuum auctorem fuisse. Cicero enim in oratore, ubi de mutatis verbis loquitur, *Mutata*, inquit, *in quibus pro verbo proprio subjicitur aliud, quod idem significet, sum-*

Quoi nec patriae arae domi ſtant; fractae, & disjectae
jacent:
Fana flamma deflagrata, toſti alti ſtant parietes,
Deformati, atque abiete criſpa ---
O pater, ô patria, ô Priami domus,
Septum altiſono cardine templum:
Vidi ego te, adſtante ope barbarica,

Idem ibid. & 1. de Orat. bis, & 3. in fine.

Idem 1. Tuſc.

ptum ex re aliqua conſequenti. Quod quanquam transferendo fit, tamen alio modo transtulit, cùm dixit Ennius, Arce, & urbe orba ſum.

QUOI NEC PATRIAE ARAE] Hoſtium amplificat immanitatem, qui nec aris, nec ſacris Deorum locis pepercerint.

ARAE DOMI STANT;] Huic voci *jacent* oppoſuit.

TOSTEI ALTEI STANT PARIETES,] Toſtei, cremati à torreo.

DEFORMATEI] Uberiùs Euripidis chorus in Hecuba,

Ἀπὸ δὲ στεφάναν κέκαρσαι
Πύργων, κατὰ δ' αἰθάλου
Καπνοῦ κηλῖδ' οἰκτροτάτᾳ κέχρωσαι.

ABIETE CRISPA] Laquearia, quorum infrà mentio fit, demonſtrat abiegnis trabibus fuiſſe contexta. Eſt enim ejus arboris materies trabibus praecipua, ut tradit Plinius l. 16. c. 10.

O PATER, O PATRIA,] Ab eadem perſona haec, & quae ſuperiùs recenſuimus, dicta eſſe certum eſt, non modò ex 3.
365 Tuſc. ubi ſequitur Cicero, *ſcis quae ſequantur, & illud inprimis; ô pater, ô patria, &c.* Sed etiam ex extremo de Orat. ubi cùm Cicero ſuperiora memoraſſet, *Quid petam praeſidii, &c.* addit, *Quàm leniter, quàm remiſſe, quàm non actuoſe? inflat enim; O pater, ô patria, &c.* Andromachen autem haec loquentem ſatis reor vocem illam *Pater* indicare: quam omninò indecentem, ac incongruam eſſe in ore Hecubae, quis non videt? Rectè tamen Andromache Priamum patrem vocat: quia, ut Pomponius ait l. 16. ad Sabinum, parentis locum ſocer obtinet. Hecuba autem in conqueſtione apud Euripidem in Troadibus praetermiſſa, ut abſurda, *patris* voce, rantùm inquit; ô patria, ô miſera, te deſertam lugeo,

Ὦ πατρὶς, ὦ μελέα,
Καταλειπομέναν σε δακρύω.

Sunt autem Ennii verſus anapaeſtici dimetri acatalectici. Ad hunc verò locum videtur reſpicere illud Cornelii Taciti lib. 13. Annal. *Ille conſtanter exorſus eſt carmen, quo evolutum eum ſede, patria, rebusque ſummis ſignificabatur.*

SEPTUM ALTISONO CARDINE TEMPLUM:] Templum hîc intelligitur vel pro loco in arce conſecrato, in quo erat ara, de qua mox dicemus; vel pro ipſa Priami regia undique conſpicua. Septum autem eſt additum, quia, ut Varro docet, omne templum debet eſſe circumſeptum, nec plus quàm unum introitum habere. Eà voce *Altiſono* in Iphigenia eſt uſus.

VIDI EGO TE,] Pathos à viſu; acerbiùs enim quae intuemur, animum afficiunt, quàm quae facta audimus. Hinc Virgilianus Aeneas Aen. 2.

——— *quaeque ipſe miſerrima vidi.*

Et Priamus apud eundem ibidem, Polyte in conſpectu occiſo,

——— *qui nati coram me cernere lethum*
Feciſti ———

Optat l. 10. Turnus, ut Pallantis morti, quem mox ſuis manibus occubiturum animo praeceperat, pater Evander ſpectator adeſſet. Moſchus in Megara,

Τοὺς μὲν ἐγὼ δύστηνος ἐμοῖς ἴδον ὀφθαλμοῖσι
Βαλλομένους ὑπὸ πατρὶ ———

Cicero l. 6. Epiſt. fam. epiſt. 1. *Oculi augent dolorem, qui ea, quae caeteri audiunt, intueri*

Tecteis caelatis, laqueatis,
Auro, ebore, instructum regificè.
Haec omnia vidi inflammari,

Idem 1, & 3. Tusc.

tueri coguntur; nec avertere à miseriis cogitationem sinunt. Et eod. lib. Epist. 4. *Equidem nos quòd Romae sumus, miserrimum esse duco: non solum quòd in omnibus malis acerbius est videre, quàm audire: sed etiam &c.* Et l. 4. Epist. 13. *Nec audio solùm, quod ipsum esset miserum, sed etiam video, quo nihil est acerbius, eorum fortunas dissipari.* Lib. etiam 7. Epist. 24. *Quanquam enim haec etiam auditu acerba sunt, tamen audire tolerabilius est, quàm videre.*

Adstante ope barbarica,] Virgilius lib. 8.

Hinc ope Barbaricâ, variisq; Antonius armis
Victor ——

366 Est autem apud Ennium collatio à summa felicitate ad summam miseriam, quasi dicat; Vidi te incolumi regno, regiis, summisque divitiis affluentem, nunc autem vastatam aspicio. Auget enim vehementer affectum rei, quae non est, repraesentatio, ut summa quondam fuit. Barbaricas opes intelligit maximas, nimiumque prolixas: fuerunt enim Barbari opulentissimi. Sulpitius Lupercus,

Barbaricae ingeniis anteferantur opes.

Euripides Iphigenia,

Χρυσῷ τι λαμπρὸς, βαρβάρῳ χλιδήματι.

Virgilius haec omnia videtur adumbrasse, cùm ait l. 2. Aen.

Vidi Hecubam, centumque nurus, Priamumque per aras
Sanguine foedantem, quos ipse sacraverat, ignes.
Quinquaginta illi thalami, spes alta nepotum,
Barbarico postes auro, spoliisque superbi
Procubuêre ——

Ubi Servius aurum Barbaricum interpretatur, aut multum, aut verè Barbaricum, quia πλησμονὴ τῶν βαρβάρων. Barbari praeter Graecos omnes dicebantur: & praecipuè Phryges, quod & Eustathii auctoritate comprobatur, qui ait Βρύγας, καὶ Φρύγας ab Antiquis βαρβάρους appellari. Unde de se ipso Hector apud Euripidem sic ad Rhesum serò ferentem suppetias,

Σὺ δ᾽ ἐγγενὴς ὢν, βάρβαρός τε βαρβάρους
Ἕλλησιν ἡμᾶς προὔπιες, τὸ σὸν μέρος.

Tecteis caelatis, laqueatis auro, ebore,] Hoc est laquearibus auro, eboreque ornatis. Horatius l. 2. Car. Od. 18.

Non ebur, neque aureum
Mea renidet in domo lacunar.

Lucretius l. 2.

Nec domus argento fulget, auroque renidet,
Nec citharis reboant laqueata, aurataque templa.

Virgilius l. 1. Aen.

—— *dependent lychni laquearibus aureis.*

Sed illa Hecubae exclamatio apud Euripidem videtur assimilis; ô decora tecta, ô quondam felices domus, ô opibus, liberisque florentissime Priame,

Ὦ σχήματ᾽ οἴκων, ὦ ποτ᾽ εὐτυχεῖς δόμοι,
Ὦ πλεῖστ᾽ ἔχων κάλλιστά τ᾽ εὐτεκνότατε
Πρίαμε ——

Haec omnia vidi inflammari,] Haec etiam cum superioribus conjungenda esse dubium non est. Ait enim Cicero postquàm ea retulit; *Ex aggregatis igitur Regis opibus, quae videbantur sempiternae fore, quid adjungit? Haec omnia vidi &c.* Quod patet etiam ex 3. de Orat. ubi commemorato eo versu, *ô pater, ô patria,* a'c, *& quae sequuntur; Haec omnia &c.* Quod si pauci versus interjecti desint, ex continuatione 367
tamen orationis eandem personam locutam apparet. Andromachen autem locutam, unus Cicero idoneus esse testis potest, qui sic inquit; *Hi poterant omnes eadem illa de Andromacha deplorare, Haec omnia vidi &c.* Quamobrem ab Andromacha haec dicta sunt, Scaligeri pace, qui partem horum Hecubae esse existimavit. Nec de Auctore est dubitandum: si enim in parte eum cognovimus, in toto jam cognitus idem est.

Priamo vei vitam evitari,
Jovis aram sanguine turpari.
Heu relliquias semiassi regis, denudatis ossibus — Idem 1. Tusc.

VEI VITAM EVITARI,] Vetustè, ac quidem venustè dictum est pro interfici, vitaque privari.

JOVIS ARAM SANGUINE TURPARI.] Priami nimirum sanguine, qui cùm funditus dirutam, prostratamque jacere patriam videret, nec humanâ ope, victoribus omnia diripientibus, vastantibusque obsisti amplius posse, ad aram extremum victorum perfugium confugit: ubi eum tamen Pyrrhus interemit. Ejusdem arae, quae sub dio erat in impluvio meminit Virgilius exponens & ipse Priami fatum l. 2. Aen.

Aedibus in mediis, nudoque sub aetheris axe
Ingens ara fuit; juxtaque veterrima laurus
Incumbens arae ——

Ovidius l. 13. Met.

Exiguumque senis Priami Jovis ara cruorem
Combiberat ——

Ad haec totum hunc locum Ennius ab Euripide mutuatus est, apud quem in Troadibus flens Hecuba insolabiliter dolet, non ex aliorum sermone Priami caedem cognovisse, sed suis ipsius oculis vidisse trucidatum ad Hercei Jovis aram, & urbem incendio pereuntem;

Καὶ τὸν φυτουργὸν Πρίαμον, οὐκ ἄλλων πάρα
Κλύουσ' ἔκλαυσα, τοῖσδε δ' εἶδον ὄμμασιν
Αὐτὴ κατασφαγέντ' ἐφ' ἑρκίῳ, πυρᾷ
Πόλιν θανοῦσαν ——

Harpocration explicans locum quendam Dinarchi oratoris ex oratione adversus Moschionem, in qua Jovis Hercei arae fit mentio, ait, Ἑρκεῖος ζεὺς dictus, quòd arae ejus intus in septo aedium praesertim optimatum erigerentur. ἕρκος enim septum, claustrumque significat. Eustathius autem χ. ὀδυσ. putat aram hanc fuisse extrà αὐλὴν sub dio. Quod verum esse, Maronis loco suprà citato confirmatur. Ducitque ἑρκεῖος etymon ab ἑρκέιος synaeresi facta. Meminit & hujus arae Hyginus in Fab. & Pausanias in Messenicis. Ovidius in Ibin de Priamo,

Nec tibi subsidio praesens sit numen, ut illi
Cui nihil Hercei profuit ara Jovis.

Tradit lib 1. Arrianus, qui Alexandri magni res gestas accuratè prosecutus est, magnum illum Ducem, ut Priami manes placatet, ei ad Jovis Hercei aram parentasse. Cujus etiam meminit Lucanus lib. 9. ubi Caesarem facit per Troadem transeuntem,

Herceas, monstrator ait, non respicis aras? 368

Seneca in Agam.

Sparsum cruore Regis Herceum Jovem.

Idem in Troadibus utriusque Poëtae locum non satis feliciter imitatur sub persona Hecubae,

Vidi execrandum regiae caedis nefas,
Ipsasque ad aras majus admissum scelus
Aeacidae armis ——

Lycophronis interpres non videtur consentire, Priamum in ara, quae in impluvio est trucidatum fuisse: inquit enim Priamum in Jovis Hercei templum fugâ dilapsum à Neoptolemo fuisse percussum, ob id quòd Achilles in Apollinis Thymbraei templo ab Alexandro necatus esset. Cujus verba sunt; *ὁ Πρίαμος γὰρ ἐν τῷ τοῦ Ἑρκείου Διὸς ναῷ καταφυγὼν ὑπὸ Νεοπτολέμου ἀνῃρέθη, ὅτι καὶ Ἀχιλλεὺς ὑπ' Ἀλεξάνδρου ἐν τῷ τοῦ Θυμβραίου Ἀπόλλωνος ναῷ ἀνῃρέθη.*

HEU RELLIQUIAS] Cicero septenarios duos hos versus appellat, à quo dissentit Julius Caesar Scaliger, qui in libello de versibus comicis ait; *Sed profectò magnos viros auctoritas saepe texit, etiam malè sentientes: sicut Ciceronem quoque fugit ratio, cùm in prima quaest. Tusc. septenarios vocat illos. Heu relliquias, &c.* Fateor me audacter adjunxisse duos hosce versus, & tres consequentes senarios è diversis lectos locis, cùm nihil quicquam nec de Auctore, nec de fabula haberem comperti. Convenientia tamen sermonis fecit, ut confiderem, si adjunxissem, eruditiores non improbaturos. Videtur autem etiam nunc queri

Per terram ſanie delibutam foedè divexarier.
Vidi, videreque paſſa ſum aegerrimè, — Idem ibid.
Curru Hectorem quadrijugo raptarier:
Hectoris natum de moero jactarier. — Varr. l. 9. de ling. Lat.

Acheruſia templa alta Orci ſalvete infera. — Idem lib. 6.

queri Andromache, Regis cadaver ſemicrematum foedè projectum jacere. Praeclarè in Troadibus hunc locum expreſſit Seneca, multáque energiâ, & commiſeratione; —— *ille tot regum parens*
Caret ſepulchro Priamus, & flammâ indiget,
Ardente Trojâ ——

Huc accedit illud Manilii l. 4.
—— *Priamumque in littore truncum,*
Cui nec Troja rogus ——

Movet vehementer pathos, prorſusque miſerabile eſt, alicui deficere, quod paſſim omnibus in promptu eſt.

SEMIASSI REGIS,] Pathos à fortuna. Sic Virgilius l. 2. Aen.
--- *tot quondam populis, terriſque ſuperbum*
Regnatorem Aſiae, jacet ingens littore truncus.

VIDI, VIDEREQ.] Adhuc à viſu excitat commiſerationem. In Cicerone ita, ſed malè opinor, legitur,
Vidi videre quod me paſſa aegerrimè
Hectorem ——

369 Hoc verò, quod mox ſequitur, de Graeca Andromache Noſter ſumpſiſſe videtur, ubi ea ſic queritur;
Ἢ τις σφαγὰς μὲν Ἕκτορος τροχηλάτους
Κατεῖδον, οἰκτρῶς τ᾽ Ἴλιον πυρούμενον;

Virgilius de ea re l. 1. Aen.
Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros.

Et rurſus l. 2.
Raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
Pulvere ——

Homerus eam rem longiori proſequitur oratione antepenultimo, & extremo Iliados.

HECTORIS NATUM DE MOERO JACTARIER.] In Varrone legitur; *Hectoris natum de muro Trojano jactari.* Scaliger putat, epitheton illud *Trojano* rejiciendum, ut otioſum, & eſſe alicujus ſtudioſi interpretationem: ipſeque primus hunc ſenarium conjunxit cum praecedente; ac nos eò libentiùs ejus factum probamus, quòd Euripides in principiis Andromaches illam ſimul facit plorantem Hectoris necem, & Aſtyanactis caſum, ad hunc modum;
Ἢ τις πόσιν μὲν Ἕκτορ᾽ ἐξ Ἀχιλλέως
Θανόντ᾽ ἐσεῖδον, παῖδά θ᾽, ὃν τίκτω πόσει,
Ῥιφθέντα πύργων Ἀστυάνακτ᾽ ἀπ᾽ ὀρθίων.

Quod autem περιφραστικῶς, Noſter Hectoris natum, Seneca Hectoreum Priami nepotem dixit; ſic enim in Troade,
Turre de ſumma cadat Priami nepos Hectoreus.

Ferunt eum Aſtyanacta vocatum ἀπὸ τοῦ ἄστυ, καὶ ἀνάσσω. Homerus eum Scamandrium dictum ſcribit, ſed ab aliis Aſtyanactem appellatum, quòd unus Hector Ilium ſervaret,
Τὸν ῥ᾽ Ἕκτωρ καλέεσκε σκαμάνδριον, αὐτὰρ οἱ ἄλλοι
Ἀστυάνακτ᾽, οἶος γὰρ ἐρύετο Ἴλιον Ἕκτωρ.

Cauſam verò cur tàm immaniter in puerum ſaevitum ſit referunt, ut nemo ex Priami ſtirpe ſuperſtes remaneret, ne aliquando ulciſcendi occaſio praeberetur. Ex tota autem Euripidea Andromache duos hos ſuprà memoratos locos videtur Ennius potiùs imitatus, quàm convertiſſe. Sed Tragoediam Aſtyanactis nomine, ut illud etiam non omittamus, apud noſtros Actius, & Rutilius Geminus dederunt.

ACHERUSIA TEMPLA] Varro ex Andromache adducit hunc verſum: non autem addit ex quo Poëta. Quia verò apud Latinos nemo adhuc legitur hanc eandem ſcripſiſſe fabulam, non dubitanter Ennio adſcripſimus: Cicero tamen affert longè diverſiùs,
Acheruſia templa, alta orci, pallida
Leti, obnubila, obſita tenebris loca.

Lucretius ſive alium Ennii verſum referens, 370
ſive

Andromachae nomen qui indidit, rectè indidit. Idem ibid.

ſive hunc locum imitatus, ait lib. I.

Etſi praeterea tamen eſſe Acheruſia templa.

Et lib. 4. ——— *Acheruſia templa petentes.*

Item ibid.

At contra nuſquam apparent Acheruſia templa.

ALTA] Profunda.

ANDROMACHAE NOMEN QUI INDIDIT,] Varronis locus ita ſe habet; *Apud Ennium, Andromachae nomen qui indidit, rectè indidit. Item; Quapropter Parim paſtores nunc Alexandrum vocant. Imitari dum voluit Euripidem, & ponere etymon, eſt lapſus. Nam Euripides quòd Graeca poſuit, etyma ſunt aperta. Ille ait ideo nomen additum Andromachae, quòd ἀνδρὶ μάχεται. Hoc Ennii quis poteſt intelligere in verſu ſignificare: Andromachae nomen qui indidit, rectè indidit? aut Alexandrum ab eo appellatum in Graecia, qui Paris fuiſſet? à quo Herculem quoque cognominatum* Ἀλεξίκακον, *ab eo, quòd defenſor eſſet hominum.* Ex quibus apparet, à Varrone Ennium reprehendi, quòd dum Graeca etyma vult transferre, ea dicit, quae non intelligantur. Caeterùm cùm ea nominis etymologia nuſquam legatur in Euripidea, quae eſt in manibus, incidit ſuſpicio, alterius eſſe Andromachae. Nec quidem excuſari poteſt Euripides, quin in etymis recenſendis longior ſit, quàm par eſt. Apud quem in Bacchis Dionyſus loquens cum Pentheo Thebanorum rege ipſius ſacra contemnente, audito Penthei nomine, illud ei inquit ad infelicitatem congruere,

Ἐνδυστυχῆσαι τοὔνομ' ἐπιτήδειος εἶ.

πένθος enim Graecis luctus eſt. Ad quod etiam etymon alluſit Chaeremon hoc ſenario,

Πενθεὺς ἐσομένης συμφορᾶς ἐπώνυμος.

Euripides de Polynice, quòd ſit νεικέων ἐπώνυμος, & de Thyeſte,

——— ἐπώνυμα δεῖπνα Θυέστου.

Item de Apolline in Phaëthonte,

Ὦ χρυσοφεγγὲς ἥλι', ὥς μ' ἀπώλεσας,

Ὅθεν σ' Ἀπόλλων ἐμφανῶς κλήζει βροτός.

Sophocles Ajacem facit querentem ſuum nomen ſuis malis reſpondere, quaſi ab αἲ αἲ dolentis interjectionibus derivetur,

Αἰαῖ, αἰαῖ. τίς ἄν ποτ' ᾤεθ' ὧδ' ἐπώνυμον

Τοὐμὸν ξυνοίσειν ὄνομα τοῖς ἐμοῖς κακοῖς.

Caeteros verò Graecos, qui ea in re ſibi plurimùm placuerunt, praetermittimus. Id autem è Latinis invenuſtè quidem, ac nimis frigidè Plautus eſt imitatus; apud quem Gelaſimus paraſitus Sticho,

Gelaſimo nomen mihi indidit parvo pater,
Propter paupertatem hoc adeò nomen repperi,
Quia inde jam à pauxillo puero ridiculus fui: 371
Eo quia paupertas fecit, ridiculus forem.

Is paullò pòſt cùm à Crocotio ancilla compellaretur, negat eo vocari nomine: eumque illa inſtaret, certò hoc nomen illi fuiſſe, reſpondit Gelaſimus,

Fuit diſertim, verùm id uſu perdidi:
Nunc Miccotrogus nomine ex vero vocor.

Et in Capt. Hegio ita Philocratem percontatur,

Quod erat ei nomen? PHI. Theſaurochryſonicochryſides.

HEG. Videlicet propter divitias inditum id nomen quaſi eſt.

Et apud eundem Chryſalus, qui ab auro nomen habet, inquit in Bacch.

Quid mihi refert Chryſalo eſſe nomen, niſi factis probo?

In Mercatore verò ait Lyſimach.

Quid ais tu? quod nomen tibi dicam eſſe?
PA. Paſicompſae:
LY. Ex forma nomen inditum eſt. ———

Apud eundem Harpax in Pſeud.

Hoſtes vivos rapere ſoleo ex acie, ex hoc nomen eſt mihi.

Et in Poen.

Voſmet nunc facite conjecturam caeterùm,
Quid id ſit hominis, cui Lyco nomen ſiet?

Quantò verò accommodatiùs Cicero Chryſogoni nomen explicavit, qui pro Roſc. Amer. ait, *Venio nunc ad illud nomen aureum Chryſogoni.* Sed illud durius in Arato: at quoniam Graeci Poëtae ſententiam exponebat, venia dignus eſt,

Engonaſin vocitant, genibus quia nixa feratur.

Etenim

Malo torquetis cum aerumnis illum exanclari diem. Non.

Haec [a] malos annos, multosque longinquè ab domo Idem *Summum.*
Bellum gerentes summum summa industria.

Quid fit seditio? tabes ne an numeros augificat suos? Idem.

Nam neque iratei, neque blandei quicquam syncerè Idem.
sonunt.

Nam ubei introducta est, puerumque ut laverunt, col- Idem.
locant in clupeo.

a malè annos

Etenim eo nomine, qui siderum rationem profitentur, caeleste illud signum appellant à corporis positione. Id autem Ovidius lib. 8. Metamorph. Nixum genu vocavit; Manilius 5. Nixam genu speciem; Vitruvius 9, cap. 6. Nixum in genibus, & Jul. Firmicus 6. Ingeniculum. Non malè Ausonius Protesilai nominis enodationem explicavit in ejus epitaphio;

Fatalem adscriptum nomen mihi Protesilao,
Nam primus Danaûm bello obii Phrygio.

Et, *Protesilaë, tibi nomen sic fata dederunt,*
Victima quòd Trojae prima futurus eras.

Huc pertinet illa Laodomiae apud Ovidium addubitatio;

Sors quoque nescio quem fato designat iniquo,
Qui primus Danaûm Troada tanget humum.
Infelix quae prima virum lugebit ademptum.
Dii faciant, ne tu strenuus esse velis.

372 Illud etiam in 12. Metamorph.

——— *Hectorea primus fataliter hasta,*
Protesilaë, cadis ———

Ejusdem generis est illud Cydippes;

Mirabar quare tibi nomen Acontius esset,
Quod faciat longè vulnus, acumen habet.

Graecis enim *ἀκόντιον* jaculum est.

MALO TORQUETIS] Vetus codex, *malo torquentis.*

EXANCLARI] Perpeti: in antiquo scriptum est *Exanclavi.*

BELLUM GERENTEIS SUMMUM SUMMA] *Παρονομασία* ex varietate ejusdem nominis casuum. Summum, *gloriosum*, & *laudabile* interpretatur Nonius. Ab eodem rursus hi duo versus adducuntur ex Accii Andromache: quia verò non constat aliunde, Accium hanc dedisse fabulam, ibi pro *Accius*, *Ennius* est reponendum.

QUID FIT SEDITIO? &c.] Lipsius distinguit, ac legit,

Quid fit? seditio tabetne, languetque, deficit?

AN NUMEROS AUGIFICAT] Augificat idem quod *auget* valere scribit Marcellus.

NAM NEQUE IRATEI, NEQ. BLANDEI] Duplices viros intelligit, qui aliud in corde habent, aliud ore proferunt.

PUERUMQ. UT LAVERUNT, COLLOCANT IN CLUPEO.] Apud Nonium perperam adfertur hic locus ex Andromeda pro *ex Andromacha:* sicut alius contrà apud Varronem l. 4. de ling. Lat. ex Andromacha pro *ex Andromeda.* Quid enim ad Andromedam pertinet puer in clupeo allatus? Quae autem hujus loci sententia sit, ex Euripidis Troadibus intelligi potest. Ibi Talthybius inducitur afferens Hecubae Astyanactis corpus è turri praecipitatum super aereo Hectoris clypeo, in quo Andromachae nomine Hecubam rogat, ut eum sepeliat. Ex hoc autem loco videtur Ennius induxisse, mulieres cadaver lavisse. Euripides verò Talthybium facit dicentem, se Hecubam lavandi molestiâ levasse, quando,

Rapit ex alto naveis velivolas. Macr. lib. 6. cap. 5.

--- sed quasi
Ferrum, aut lapis dura, rarenter gemitum
Conatur trahere --- Non.

--- di...... m est. nam mussare si..... Fest. *Summussi.*

dum per Scamandrum ipse transiret, corpus, & vulnera abluit. Mos autem in clypeo efferendi funus à Spartanis militibus videtur institutus. Notum siquidem est Lacaenae illius mulieris dictum, quae dum filio ad bellum proficiscenti clypeum daret, Tu, inquit, fili aut hunc, aut in hoc. Ad quem morem respiciens Maro ait l. 10.

—— at socii multo gemitu, lacrymisque
Impositum scuto referunt Pallanta frequentes.

Hinc Philippi epigrammatarii effluxit illud,

Ἀσπὶς τυμβου κοσμος μέγας.

373 Quò etiam respexit Statius,

—— dependet languida cervix
Exterior clypeo, crinesque à fronte supini.

NAVEIS VELIVOLAS] Vide 14. Annalium.

SED QUASI FERRUM, AUT LAPIS DURA] Eleganti quidem similitudine commiserationis affectus excitatur. Iis enim, qui summo animi moerore affecti sunt, sensus, membraque omnia obtorpescunt, ut immobiles videantur, nec pro tempore aut gemere, aut lacrymas effundere possint. Malè in Nonio pro *dura*, *durat* scriptum est, & *trabem* pro *trahere*. Nos autem ex conjectura sic legimus.

EX HECUBA.

376 HAnc Euripidis fabulam Ennius more suo convertendi liberè Latinam fecit. Quamobrem ex Euripidea argumentum peti potest, ne idem nos recensendo immoremur. Illud sciendum, Accium quoque aliam ejusdem nominis scripsisse, sed argumento à se quidem excogitato, ut consueverat.

EURIPIDIS.

Ἥκω, νεκρῶν κευθμῶνα καὶ σκότου πύλας
Λιπὼν, ἵν' ᾅδης χωρὶς ᾤκισται θεῶν,
Πολύδωρος, Ἑκάβης παῖς γεγὼς τῆς Κισσέως.

ENNII.

ADsum, atque advenio Acherunte vix via alta, atque ardua, Cic. 1. Tusc.
Per speluncas saxeis structas aspereis pendentibus
Maxumeis; ubi rigida constat, & crassa caligo inferûm;
Unde animae excitantur obscura umbra, aperto ostio Idem Ibid.
Alti Acheruntis, falso sanguine imagines mortuorum.

ADSUM, ATQUE ADVENIO] Non modò an ex hac fabula essent hi versus, certum non erat, sed ne quidem an ex Ennio. Verumenimverò ex Graecis Euripideis, quibus

quibus respondere videbantur, suspicati sumus tum Ennii esse, quando non constat ab alio scriptam esse hanc fabulam: tum esse ex Hecuba; quam uterque Poëta ex *εἰδωλοποιΐα*, id est, simulachri eductione inchoavit. Sunt enim haec verba umbrae Polydori indicantis immanem, nefariamque sui ipsius caedem a Polymnestore ob auri potiundi cupiditatem perpetratam, qui sine ullo sepulturae honore in mare eum projecit, cujus corpus queritur hactenus insepultum fluctibus agitari. Quâ in re plurimùm Euripides discrepat ab Homero, qui lib. 2. Iliad. scribit Polydorum fuisse ab Achille interemptum. Virgilius autem l. 3. Aen. consentit cum Euripide, fuisse à Polymnestore trucidatum: sed ipse sibimet contrarius videtur, nam eum modò dicit fuisse telis confixum, cùm ait;

—— confixum ferrea texit
Telorum seges, & jaculis increvit acutis.

Modò vult obtruncatum fuisse, cùm ait;

—— Polydorum obtruncat ——

Quae quidem varietas ex scriptorum inter ipsos inconstantia oriri videtur: sed illud, quod queritur, esse insepultum, est omnino Virgilio contrarium; apud quem Polydorus Aeneam rogat, ut sepulto parcat. Insuper Polydorus prologi partes agens denuntiat Achilleae umbrae apparitionem, quae, ut ejus soror Polyxena sibi mactaretur, postulabat. Haud diversâ sanè ratione Sophocles in Polyxena induxit Achillis animam venientem ab Acheronte, loquentemque his verbis;

Ὦ τὰς ἀπαιῶνάς τε, καὶ μελαμβαφεῖς,
Λιποῦσα λίμνης Ἀχέροντος ὀξυπλῆγας,
Ἧχουσα γόους ἦλθον ἄρσενας χοάς.

ACHERUNTE] *ἀπὸ τῶν ἀχῶν*, hoc est,
377 à doloribus dictus Acheron: indeque Menalippides in Persephone,

Καλεῖται δὲ ἐν κόλποισι γαίας ἀχαιοῖσι
προχέων Ἀχέρων.

Et Lycimnius,

Μυριὰς παταις δακρύων ἀχέων τε βρύει.

Rursus verò,

Ἀχέρων ἄχεα πορθμεύει βροτοῖσι.

Eam verò ob causam antiqui vates finxerunt mortuorum animas per Acherontem transvehi; quòd sibi credula, ac superstitiosa vetustas persuaserat, cunctos homines post mortem, ut Apollodorus tradit volum. 20. *περὶ τῶν θεῶν*, omnibus moeroribus, ac doloribus exui. Praeter hunc autem inferorum fluvium plures alios fluvios Acherontes appellari proditum est ab auctoribus, quorum unus ad Heracleam Ponti est, ità appellatus, ut refert Andro Telus *ἐν περίπλῳ*, ab Acheronte Mariandynorum Rege; per quorum regionem, ut tradit Euphorion, praeterfluit. Is posteà Soonautes à nautis quibusdam Megarensibus vocatus est; quoniam ingentem illuc maris tempestatem incolumes evaserunt, ut in 2. Argonauticor. Apollonius scriptum reliquit. Meminit & Herodotus de Heraclea, quam Acherusiam accolae vocant, quò tradit Cerberum ab Hercule ductum esse, ibique evomuisse bilem, ex qua venenum, quod aconitum appellatur, ortum est. Justinus ex Trogi historia l. 12. mentionem fecit Acherontis, qui est in Epiro, & alterius apud Brutios: apud quem Alexander Epirotarum Rex trucidatus est, Dodonaei oraculi responso deceptus, jubente, ut Pandosiam atque Acherontem caveret. Quae utraque cum in Epiro essent, nescius, & urbem, & fluvium cognomines esse in Italia, ut vitaret fatorum minas, Italiam petiit Tarentinis contrà Brutios suppetias ferens. *Qui tandem cùm à finitimis auxilia contraxissent, Alexandrum juxta fatalem Pandosiae urbem, amnemque Acherusium trucidarunt. Cujus rei mentio quoque est apud Strabonem l. 6. & Livium l. 8. qui apertè ad fluminis etymon respexit, cùm ait; *Fessus metu, ac labore miles increpans nomen abominandum fluminis, jure Acheros vocaris, inquit.* Oraculi autem verba duobus his hexametris comprehensa fuisse dicuntur;

Αἰακίδη πρόφυλαξο μολεῖν ἀχερούσιον ὕδωρ,
Πανδοσίην τε, ὅτι τοὶ θάνατος πεπρωμένος ἐςί.

Vocat in Terpsichore Herodotus Thesprotos hos Epiri populos, qui sunt ad flumen Acherontem, apud quos asserit fuisse *νεκυομαντεῖον*, hoc est, defunctorum vaticinia. Quantò verò Latinus Poëta Graeco ma-

magnificentiùs, quantóque cultiore dicendi genere haec extulerit, ex utriusque collatione cognosci potest. Cicero quidem, ubi hos versus memorat, ait; *Frequens consessus theatri, in quo sunt mulierculae, &*
378 *pueri, movetur audiens tam grande carmen. Adsum &c.* Est quidem operae pretium in his versibus animadvertere frequentem *a* literae repetitionem, quae cum crebra vocalium concursione, vastam ac hiantem reddit orationem, praesertim cum crebra vocalium collisione. Et nescio, an versus alius sit, in quo decem *a* inveniantur, & sex collisiones. Sunt in eodem septem *u*, quà literà umbrosâ, tenebrisque conspepta loca aptissimè exprimuntur; sumpta ab hujus literae prolatione similitudine. Cùm enim *u* proferimus, os comprimimus, occludimusque quasi inde lucem arcentes; cujus sonus, quoniam occluso ore profertur, obscurus sanè est, luporum ululatum penè referens. Contrà verò cùm *o* proferimus, os adaperimus, oris rotunditate characteris formam imitando. Unde maximè haec litera, ad ea, quae patent, exprimenda idonea est; maximeque cùm ejusdem literae sequitur collisio, quòd tantò magis aperto ore immorandum est. Habes hic exempla utriusque literae *u*, *excitantur obscura umbra*, *o*, *aperto ostio Alti Acheruntis*. Sed nescio, quid occultioris artificii in his lateat, ut cùm Acherontis meminerunt poetae, semper ferè *a* literam inculcent, crebrisque utantur collisionibus: quod in illis etiam patet versibus, quos in Andromache retulimus,

Acherusia templa, alta orci, pallida
Leti, obnubila, obsita tenebris loca.

Eodemque modo concinnatum videtur illud Maronis l. 7. Aen.

——— *atq; imis Acheronta affatur Avernis.*

Via alta, atq. ardua,] Inaccessa, & salebrosa.

Per speluncas saxeis structas] Subterraneum specum describit, per quem ad inferos patebat accessus; quàm vero idoneis verbis itineris difficultatem, locique caliginem, horroremque expressit, quàm asperis, quàm gravibus, quàm durè sonantibus usus sit, sine observatione non est praetereundum. In hoc enim versu praeter novem *s*, & unicum *x*, quod duorum *ss* vim obtinet, quae asperum quendam emittunt sibilum, praesertim aliâ consonante praecedente, vel subsequente, aut etiam pluribus, omnes consonante terminantur, omnesque praeter unicam dictionem à consonantibus incipiunt. Hujusmodi quoque observatione digna quidem sunt illa Maronis l. 6.

Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro ———

In quibus ultimis verbis, ut speluncae denotaret obscuritatem, tres dictiones unamquamque *u* habentem elegit. Ex quorum collatione discerni potest, quàm exilia, & jejuna sint illa Thyestae apud Senecam;

Opaca linquens Ditis inferni loca 379
Adsum, profundo Tartari emissus specu.

Sed Lucretius admiratus hujus versus majestatem ità iisdem verbis ex trochaico catalectico hexametrum confecit l. 6.

Speluncasq; velut saxis pendentibu' structas.

Aspereis, pendentibus] Virgilius l. 1. Aen. *scopulis pendentibus.*

Ubi rigida constat,] Quoniam inferos illos, subterraneosque specus umbris obductos esse dixit; ideò physicè caligini rigidae epitheton addidit. Nigrorem enim, & frigus ejusdem substantiae esse voluit Empedocles: sicut in igne ejusdem substantiae sunt calor, & lux: nam ut lucido sese tenebricosum opponit, sic calori frigidum.

Crassa caligo] Obductum, ac densum aëra intelligit omni prorsus luce carentem, in quo nihil discerni potest: unde διὰ τὸ ἀειδὴς orcum, sive Plutonem ἄδην vocaverunt. Est & μετάληψις, quae à nobis transsumptio dicitur, per quàm passim procedimus ad id, quod ostendere volumus, & ex rebus, quae praecedunt, ea, quae subsequuntur, insinuamus. Nam hic crassa caligo densum aëra, densus aër nigrorem, nigror tenebras, tenebrae verò speluncam in praeceps profundam denotant. Lucretius l. 6.

Assiduè fulvae nubis caligine crassa.

Et ibid.

——— *& crassa volvit caligine fumum.*

Unde

Unde animae excitantur] Est in hoc versu binarum, ternarumque consonantium connexio, quae asperum sonum reddunt: sunt quinque collisiones, quae grandem faciunt orationem. Refert autem duos hosce versus Cicero non longo à tribus superioribus intervallo: qui sanè styli, & sententiae similitudine ejusdem Auctoris esse, atque hoc ordine scripti meritò possunt videri. Loquitur autem Poëta de manium nefaria invocatione, quam Graeci *νεκυομαντείαν* vocant, unde Necromantes sunt dicti, qui magicis praestigiis à sepulchris eliciebant mortuos. De qua re satis abundeque ab Homero λ. ἐδυσ. scriptum est. Heliodorus in historia Aethiopica mirificè anus cujusdam magicas describit artes, quo modo filii cadaver excitabat, loquique cogebat, à quo didicit omnia, quae mox sibi eventura erant. Fatebatur Simon ille Magus, ut refert Romanus Clemens l. 2. *ἀναγνώστων*, pueri incorrupti, violenterque necati animam cantaminibus ineffabilibus evocatam sibi adsistere, ac praesto esse, si quid fieri vellet. Refert Philostratus in vita Apollonii Tyanei l. 4. eum magicas praestigias abominantem iis precibus Achillem ab inferis revocasse, quas pro placandis Heroibus dicere Indorum Sacerdotes consueverunt. Ex Latinis plura fortasse Laberius in fabula, cui nomen Necromantia fecit, & Lucanus l. 6. qui scri-
380 bit exanimes cadaveris artus vi carminum erectos ventura aperuisse fata.

Aperto ostio altei Acheruntis] Euripides *σκότου πύλας*. Lucretius l. 6. ad hunc fortasse locum respiciens;

Jannane his orci potiùs regionibus esse
Credatur posta; hinc animas Acheruntis in oras
Ducere fortè deos maneis infernè reamur.

Virgilius l. 6.

Noctes atque dies patet atri janua Ditis.

Idem ibid.

Unum oro (quando hic inferni janua Ditis
Dicitur)

Et in extremo quoque Georg.

——— alta ostia Ditis,
Et caligantem nigra formidine lucum.

Ostium autem, per quod ad orci fauces patebat accessus, persuasit sibi vetustas fuisse propter Baias inter Lucrinum lacum, & Avernum. Unde orci janitor à poëtis Cerberus dictus est. Sed & in locis pestilentibus Veteres orci ostium esse crediderunt. Unde festivè Plautus Trinum.

——— Acheruntis ostium in nostro'st agro.

Appellarunt quoque orci ostium Manalem, ut ex Festo liquet.

Altei] Profundi.

Falso sanguine] Apparet, evocationes magicas non sine sanguine fieri solitas; sive, ut refert Augustinus de Civit. Dei, quia sanguinem amare Daemones dicuntur; sive quia, ut ait vetus Statii interpres lib. 6. Theb. sanguis propriè videtur animae esse possessio, unde exangues mortuos dicimus. Passim quidem, ut apud poëtas videre est, Veteres sanguine in caeremoniis evocandorum manium, aut libationibus utebantur. Unde Iphigenia apud Euripidem, cùm Oresti fratri suo, qui sibi mortuus in somnis apparuit, parentare vellet, sanguinem montanae vitulae, Bacchique liquorem, & mel in terram profudit. Virgilius l. 5. facit Aeneam iisdem rebus inferias Anchisae celebrantem hoc modo;

Hic duo ritè mero libans carchesia Baccho
Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro.

Idem rursus l. 3. in instauratione funeris Polydori praeter vinum, lactis, & sanguinis meminit;

Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
Sanguinis & sacri pateras, animamque sepulchro
Condimus ———

Sed tamen mihi suspectum videtur adjunctum illud *falso*: ni fortasse innuere voluerit, in ejusmodi sacris multas simulatas res haberi pro veris. Dido apud Maronem l. 4. in magicis operibus,

Sparserat & latices simulatos fontis Averni.

Puto autem meliùs legi, *salso sanguine*; 381
nam eodem epitheto in Cresphonte usus est Ennius,

Neque miserae lavère lacrumae salsum sanguinem.

Quod poëticè potiùs, quàm physicè dictum arbi-

Ω͂ στεροπὰ Διὸς, ὦ σκοτία νύξ.

Τὸ δ᾽ ἀξίωμα κἂν κακῶς λέγῃ τὸ σὸν,
Πείσει. λόγος γὰρ ἔκτ᾽ ἀδοξούντων ἰὼν,
Κἀκ τῶν δοκούντων αὐτὸς, οὐ ταυτὸν σθένει.

* O magna templa caelitum, Varr. l. 6. de ling. Lat.
Commixta ſtelleis ſplendideis.

Haec tu, etſi perverſè dices, facilè Achivos flexeris. Agel. l. 11. c. 4.
Nam quom opulentei loquuntur pariter, atq; ignobiles
Eadem dicta, eademque oratio aequa non aequè valet.

arbitror. Sudor enim certè ſalſus eſt: ſanguis autem ferè ad dulcedinem propiùs accedit, niſi angoribus animi, aut exercitationibus incaluerit.

IMAGINES MORTUORUM.] Necyomantia, vel Necromantia (nam utroque modo dicitur) eſt, cùm ipſa cadavera excitari, & futura praedicere videntur. Cùm verò manes, inferorumque umbrae evocantur, ea Sciomantia propriè appellatur. Sed Necyomantiae nomen omnes magicae artis complectitur ſpecies. Eas imagines mortuorum Lucretius l. 4. & deinde Virgilius l. 4. Georg. dixerunt,

—— *Simulachraque luce carentum.*

Virgilius l. 4.

—— *umbraeque ſilentes*,

innuens inferorum locum umbrarum plenum eſſe: nam non multò poſt l. 6. ait,

Umbrarum hic locus eſt ——

Noſter verò totidem verbis expreſſit Homericum illud Iliad. ψ. εἴδωλα καμόντων. Videntur poſuiſſe animas imaginibus ſpeculorum non diſſimiles, quae quamvis noſtram referant ſpeciem, ac motus, actionesque imitentur, corporeae tamen naturae, quae tactui ſubjaceat, expertes omnino ſunt. Unde Virgilius l. 6.

Et ni docta comes tenues ſine corpore vitas
Admoneat volitare cava ſub imagine formae.

Sequitur Euripides,

Πολύδωρος Ἑκάβης παῖς γεγὼς τῆς Κισσέως.

Non extat hujus verſus Ennii tralinctio: Servius tamen illud Maronis l. 7. explicans,

—— *nec face tantùm*
Ciſſeis praegnans igneis enixa jugales,

ſic memorat; *Regina Hecuba filia fuit ſecundùm Euripidem Ciſſei, quem Ennius, & Pacuvius ſequuntur. Nam Homerus Dymantis dicit.*

O MAGNA TEMPLA CAELITUM,] Varro affert hunc locum ex Hecuba: ſed non memorat, cujus Poëtae ſit. Nos Ennii eſſe arbitramur. Turnebus aſſerit, Ennium hic vertiſſe illud Euripidis,

Αἰθέρ᾽ ἀμπτάμενος οὐράνιον,
Ὑψιπετὴς εἰς μέλαθρον, ——

Quod mihi non videtur; nam nihil (ut ajunt) ad rhombum. Sunt enim ea Polymneſtoris ambigentis ſecum, quò ſe verteret, aut quorſum ferretur, num pervolet aethercam plagam ſublime ad atrium.
Porrò his Ennianis meliùs reſpondere ar- 382
bitramur Graeca, quae ſuperius adſcripſimus: quamvis nudis Euripidis verbis Ennius addiderit ornamenta.

HAEC TU ETSI PERVORSE] Loquitur ad Ulyſſem Hecuba, eumque rogat, ut à Graecorum exercitu impetret, ne filia ut victima immoletur; quandoquidem ipſe apud Graecos plurimùm auctoritate polleat, qua facilè id perſuadere poſſit. Quamvis enim quae dicuntur, eadem ſint, tamen plus in ore virorum clarorum habent energiae, quam ſi ab obſcuris proferantur.

Agel-

Ἡμᾶς δ' ἄγοντες πρὸς πυρὰν Ἀχιλλέως,
Κτενεῖτε, μὴ φείδεσθ'. ---

Φεῦ, φεῦ. γέρων μέν εἰμ', ὅμως δέ μοι θανεῖν
Ἔιη, πρὶν αἰσχρᾷ περιπεσεῖν τύχῃ τινί

Miserete [a] anuis, date ferrum qui
Me anima privem --- Non. *Miserete.*

[b] Senex sum, utinam mortem oppetam prius, Idem *Evenat.*
Quàm evenat, quòd in pauperie mea
Senex graviter gemam ---

a *Vulg.* manus b *πάθος.*

Agellius, ubi hunc refert locum, *Hos versus*, inquit, *Q. Ennius cùm eam Tragoediam verteret, non sanè incommodè aemulatus est.* Sed paullò pòst ostendit, non satis sibi facere Ennium reddentem ἀντὶ ἀδοξούντων ignobiles, & ἀντὶ δοκούντων, opulentos. Nam ait neque omnes ignobiles ἀδοξοῦσι, neque omnes opulenti εὐδοξοῦσι. Sed quoniam opulenti, & ignobiles non è diametro repugnant, cùm etiam & ignobiles passim opulenti sint: ac ratio insuper trochaici septenarii dictionem *opulenti* non admittat, Alciati sequens sententiam existimo pro *opulenti*, *opinati* reponendum esse. Videntur enim Veteres, opinatos pro magnae opinionis, existimationisque hominibus usurpasse. Unde apud Agellium opinatissimi auctores sunt, qui majores omni exceptione habentur. Quare immeritò Poëta noster reprehenditur, cùm rectè δοκοῦντες opinatos, non opulentos interpretatus sit.

Miserete anuis,] Ἀρχαϊσμοί. Veteres quartae inflexionis gignendi casum praeter notam in *us* terminationem etiam per *i*, & per *is*, proferebant, ut Senati, & Senatuis. Sisenna l. 4. Hist. *Lucius Calpurnius Piso ex senaticonsulto duas novas tribus, C. Fannius Cons. contra C. Gracchum Senatuis consulta.* Sic fructi, & fructuis. Terentius in Adelph.

Nunc exactâ aetate hoc fructi pro labore fero.

Ubi Helenius Acron, *& hujus fructuis, & Senatuis Veteres extulerunt.* Nonii autem exemplaria pro *anuis* habent *manus*, ubi fortasse *anus* erat, & prima litera oscitanter irrepsit. Janus Palmerius legit *mei anus.* Consternatae verò mulieris impetum, praeque dolore amentis concitatâ quidem, ac dissolutâ verborum compositione describit.

Date ferrum qui] Videtur hunc locum adumbrasse Cicero, ubi ait in Epist. *Ubi non sis, qui esse consueveris, nihil est, quod velis vivere.* Prae dolore saepe eò impotentiae deveniunt mortales, ut ultro mortem deposcant. Hinc Euryali mater apud Virgilium l. 9.

Figite me, si qua est pietas, in me omnia tela
Conjicite, ó Rutuli: me primam absumite
ferro.

Anima privem] Ciceroni, atque Lucretio *privare vitâ* familiaris locutio.

Senex sum] Πάθος à senili aetate. Sunt haec à Talthybio publico Graecorum ex- 383
ercitus ministro, quasi stupore affecto prolata. Cùm enim ei demandatum esset, ut Hecubae Polyxenae mortem nunciaret, eamque accerseret ad filiae corpus sepeliendum, offendit illam prae dolore in pulvere abjectè cubantem: cumque opulentissimam quondam Trojae Reginam tàm miserè de gradu dejectam, ac undique for-

--- νῦν τε γὰρ λέγων κακὰ,
Τέγξω τόδ' ὄμμα ---

--- Οὔκουν δεινὸν, εἰ γῆ μὲν κακὴ,
Τυχοῦσα καιροῦ θεόθεν, εὖ στάχυν φέρει.
Χρηστὴδ' ἁμαρτοῦσ', ὧν χρεὼν αὐτὴν τυχεῖν,
Κακὸν δίδωσι καρπόν. ---

--- Κεῖνος δ' ὀλβιώτατος,
Ὅτῳ κατ' ἦμαρ τυγχάνει μηδὲν κακόν.

Vide, hinc meae inquam lacrumae guttatim cadunt. Idem *Guttatim.*

Etsi segetem sunt in deteriorem datae Cic. 2. Tusc.
Fruges, tamen ipsae suapte natura enitent.

* --- nimium bonei est, quoi nihil est mali. Cic. 2. de Fin.

fortunae vulneribus confectam vidisset, multa tragicè de fortunae inconstantia conquestus subdit, se quidem senem esse, priusque mortem exoptare, quàm in turpem aliquam fortunam incidere.

EVENAT] Eveniat.

VIDE, HINC MEAE] Πάθος à corporis habitu. Ab eodem haec quoque pronunciantur: qui cùm ab Hecuba rogaretur, ut ordine exponeret, quonam pacto Polyxena mactata sit, duplices sibi, ait, ejus filiae commiseratione excitari lacrymas, alteras quidem spectando, dum ad sepulchrum caederetur, alteras verò nunc commemorando.

LACRUMAE] A Graeco δακρύω, hoc est, lacrumor, fit δάκρυμα: unde δ in λ mutato, lacryma.

ETSI IN SEGETEM] Cicero in 2. Tusc. quaest. *Nullum verò* inquit, *id quidem argumentum est. Nam ut agri non omnes frugiferi sunt, qui coluntur, falsumque est illud, ac improbè; Et si in segetem &c.* ex Graecorum Euripidis collatione cognovimus hos versus ex sua ipsius Hecuba esse, & inde Ennianos esse suspicati sumus. Sunt autem haec verba ab Hecuba prolata, postquàm ei de filia nunciatum est, quàm forti animo, atque intrepido mortem occubuit. Quorum sensus est apud Euripidem, nequaquàm admiratione dignum esse, si mala terra desuper clementi caelo tota bonam producit segetem. Bona verò destituta, quibus ei opus erat, malum edit fructum. Seges hîc pro arvo posita est.

NIMIUM BONEI EST,] Ὀξύμωρον. Cic. *Si tacent, satis dicunt.* Virg. l. 11.

——— *sequiturque sequentem.*

Terentius Eunucho,

——— *nil cùm est, nil desit tamen.*

Cicero differens in 2. de Finibus contra Epicureorum opinionem, qui summam voluptatem in dolorum omnium vacuitate positam esse volebant, ait; *Non enim si malum dolor est, carere eo malo satis est ad benè vivendum: hoc dixerit potius Ennius; Nimium bonei est, cui nihil est mali.* Deinde addit; *Nos beatam vitam non depulsione mali, sed adeptione boni judicemus.* Non indicat tamen ex qua Tragoedia hic locus petitus sit; sed ex hac fabula esse propter Graecae Euripidis sententiae similitudinem arbi-

Ἐν

Ἐν ψαμάθῳ λευρᾷ
Πόντου, νιν ἐξήνεγκε πελάγιος κλύδων.

Πρὸς σῇσι πλευρῇς παῖς ἐμὴ κοιμίζεται,
Ἡ φοιβὰς, ἣν καλοῦσι Κασσάνδραν φρύγες.
Ποῦ τὰς φίλας δῆτ᾽ εὐφρόνας δείξεις, ἄναξ,
Ἢ τῶν ἐν εὐνῇ φιλτάτων ἀσπασμάτων
Χάριν τίν᾽ ἕξει παῖς ἐμή; κείνης δ᾽ ἐγώ;

Undantem ſalum - - - Non. *Salum.*

Nunquam ſcripſiſtis, quis parentem, aut hoſpitem Idem *Perbitere.*
Necaſſet; quo quis cruciatu [a] perbiteret.

Quae tibi in concubio verecundè, & modicè Idem *Modicum.*
Morem gerit - - -

a perviteret

tramur. Quod etiam Muretus diligenter obſervavit in Variarum Lectionum libris, lib. 5. c. 13.

Undantem salum] Hecuba, cognita Polydori caede, dum ab ancilla quaereret, utrum illum ejectum à marinis undis offenderit, an lethali jaculo necatum; re-
384 ſpondit, in arenam maris aeſtum (quod undantem ſalum Noſter eſt interpretatus) cadaver projeciſſe. Virgilius l. 1. Aen.

Perque undas ſuperante ſalo ——

Obſervat Marcellus hìc, ab Ennio praeter notam conſuetudinem maſculino genere ſalum poſitum. Σάλον verò Graeci undarum jactationem appellant.

Nunquam scripsistis,] Conſtat ex Marcello hos verſus & Ennii eſſe, & ex Hecuba. Apud Graecum tamen nihil tale invenitur. Unde patet de ſuo addidiſſe Ennium. Videntur autem Hecubae verba eſſe, quae, viſo Polydori cadavere, per converſionem ad legiſlatores rebatur, quòd nullae poenae conſtitutae eſſent, quibus ſingulariter afficeretur, quicunque parentem, aut hoſpitem necaſſet. Quae crimina paria eſſe videntur ex illo Flacci loco 2. Car. Od. 13.

Illum & parentis crediderim ſui
Fregiſſe cervicem, & penetralia
Sparſiſſe nocturno cruore
Hoſpitis ——

Solon interrogatus, quare in parricidas nullam legem conſtituiſſet, reſpondit; Διὰ τὸ ἀπελπίσαι.

Perbiteret] Periret, ut exponit Nonius. Utrunque enim verbum à praepoſitione, & verbo idem ſignificante compoſitum eſt: nam apud Veteres *betere*, *ire* ſignificat, & hinc *perbetere* pro *perire*. Plautus Captivis,

Qui per virtutem perbitat, non interit.

Quae tibei in concubio] Hecuba cum cognoviſſet filium tam crudeliter interemptum, inque undas projectum, Agamemnonis implorat opem ad ulciſcendum Polymneſtorem: quod ut exoret, commemorat ei amores, ſuaves noctes, dulciſſimosque Caſſandrae complexus (ea enim Regi in praedae diſtributione contigerat) cujus frater à nefario homine tam inhumaniter necatus eſſet. Hoc mul-

Juppiter tibi summe tandem malè re gesta gratulor. Idem *Gratulor.*

Heu me miseram, interii: pergunt lavere sanguen sanguine. Idem *Sanguis*, & *lavere.*

tis verbis Euripides: Noster parciùs, & verecundiùs. Etenim rem parum honestam, quae amantium conglutinat animos, ut sint *δυο σώματα καὶ μια ψυχὴ*, honestis obtegit verbis.

MOREM GERIT] Idem ferè apud Terent. Andr.

Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus.

Virgilius lib 4. Aen.

—— *fuit aut tibi quicquam*
Dulce meum ——

Similis est illa Pelopis precatio ad Neptunum apud Pindarum Olymp. Od. 1.

—— *φίλι* ——
Ἄδωρα Κυπρίας ἄγ' εἴτε
Ποσειδαον ἰς χάριν
Τίλλεται ——

JUPPITER TIBEI] His porrò verbis nihil
385 in Graeco est, quod respondeat. Arbitror ab Hecuba esse pronunciata: quae postquàm poenas sumpsit de Polymnestore (quod avidissimè exoptaverat, quamvis in miserrimo statu essent res suae, & filiis, ac regno orbata, captivaque esset) Jovi gratulatur ob eam vindictam.

HEU ME MISERAM] Haec etiam à Nostro addita videntur, & ab Hecuba eadem dici.

PERGUNT LAVERE SANGUEN SANGUINE.] *Lavere*, & *sanguen*, *ἀρχαϊσμοί*. Accius Amphitryone,

Cum patre parvos patrum hostificè sanguine
sanguen † hiscere suo.

Idem Aeneadis, vel Decio,

Patrum hostili fusum sanguen sanguine.

Varro Satyra, quae inscribitur Cosmotorine *περὶ φθορᾶς κόσμου*,

Africa terribilis contrà concurret Iberis,
Ac gens Aeneae miscebit sanguine sanguen.

Virgilius Ennium ferè imitatus Georg. 3.

—— *lavit ater corpora sanguis.*

Apud eundem Nonium in *lavit* hic Ennii versus depravatè legitur, qui ex altero ejusdem Auctoris loco emendari potest.

† *viscere.*

EX EUMENIDIBUS.

387 EX Aeschylo fabulam hanc vertisse Ennium, duo postremi loci faciunt, ut mihi certiùs persuadeam, qui apertiùs quàm duo alii superiores, sunt ex Graecis explicati. Nam potiùs mentem, quàm Aeschyli verba referre videntur. Ejus igitur fabulae *ὑπόθεσις* haec est. Orestes post Agamemnonis patris caedem, ut à Pyrandro relatum est in 4. Rerum Peloponnesiacarum, apud Strophium enutritus, postquàm adolevit, quò patris mortem ulcisceretur, Aegisthum, matremque Clytemnestram adulteros, qui illum de medio sustulerunt, interfecit. Unde Accius in fabula, quam Aegisthum inscripsit, de Oreste ait,

Quòm manus materno sordet sparsa sanguine.

Qui post perpetratum parricidium insaniâ captus est, quâ, mirisque modis exagitari coepit, ut ab Hellanico Lesbio proditum est in 1. Rer. Aeolicar. Apollinis tandem monitu Athenas venit: cumque illico Minervam adorasset, Deae consilio Diris sese jam exsolvit, Argosque inde reversus est. De quo Virgilius l. 4.

Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes,
Armatam facibus matrem, & serpentibus atris
Cùm fugit, ultricesq; sedent in limine Dirae.

Cicero pro Milone de eodem Minervae suffragiis absoluto; *Itaque hoc, judices, non sine caussa fictis fabulis doctissimi homines memoriae*

moriae prodiderunt, eum, qui patris ulciscendi caussâ matrem necavisset, variatis hominum sententiis, non solùm divina, sed etiam Deae sapientissimae sententiâ liberatum. Quoniam verò Furias Palladis ope placavit Orestes, eas Eumenides à benignitate, & mansuetudine appellavit. Innuit hoc Sophocles in Oedipo Coloneo, cùm benignas appellat, quòd se supplicem servaverint,

Ὡς σφᾶς καλοῦμεν εὐμενίδας, ἐξ εὐμενῶν
388 *Στέρνων δέχεσθαι τὸν ἱκέτην σωτήριον.*

Aut verò Eumenides dictae sunt *εὐφημισμοῦ ἕνεκα*, quòd bona ominentur. Hae praetereà sive ab indignatione, & commotione vehementi, sive à mentis lite, Erinnyes quoque dictae sunt. Latini eas Furias, vel quia stimulis mentem feriant, vel quia facinorosi scelerum conscientiâ, furoreque vexentur. Iidemque Diras quasi Deorum iras appellarunt. Infernorum judicum ministrae esse dicuntur, quae sontes perpetuò devexent. Phornutus ait, igne & flagello eas impios insequi; earumque comites esse terrorem, pavorem & insaniam. Ovidius,

Eumenides tenuere faces ——

Virgilius l. 6. Aen.

Continuò sontes ultrix accincta flagello
Tisiphone quatit insultans ——

Quid verò earum nomine Poëtae intelligere voluerint, declarat Cicero in Orat. pro Rosc. Amer. *Nolite*, inquit, *putare, quemadmodum in fabulis saepenumero videtis, eos, qui aliquid impiè, scelerateque commiserint, agitari, & perterreri Furiarum taedis ardentibus. Sua quemque fraus, & suus terror maximè vexat.* Idem non longè pòst; *Hae sunt impiis assiduae, domesticaeque Furiae, quae dies noctesque parentum poenas à consceleratissimis filiis repetant.* Rursus 1. de leg. *Agitant, & insectantur impios Furiae non ardentibus taedis, sicut in fabulis; sed angore conscientiae. Nullus enim videtur esse testis inferior, nullus tortor saevior, aut carnifex truculentior, quàm mens ipsa mali conscia.* Caeterùm Lampridius ait, Orestem se purificasse apud tria flumina circa Hebrum, & Orestam urbem condidisse, quam saepè cruentari hominum sanguine necesse esset. Varro Satyram è Menippeis hoc eodem nomine inscripsit.

AESCHYLI.

Εἰ μή τι τῶνδ' ἔρξαιμι τοὺς ἐπαιτίους,
Εὔτ' εἰ δικαίως, εἴτε μὴ, κρῖνον δίκην.
Πράξας γὰρ ἐν σοὶ πανταχῆ τάδ' αἰνέσω.

ENNII.

Nisi patrem materno sanguine exanclando ulcisceremm. — Non. *Exanclare.*
Id ego aequom aptiùs fecisse expedibo, atque eloquar. — Idem *Expedibo.*

Nisi patrem] Apud Aeschylum legitur, quòd Orestes, ubi exponit factum Minervae, ait, Loxiam etiam maternae caedis caussam sustinere, qui respondens ipsius animum affecerat doloribus, quorum stimuli nunquam cessassent: nisi auctores paternae caedis esset ultus. Sic igitur Graecus Poëta,

Ἔκτεινα τὴν τεκοῦσαν, οὐκ ἀρνήσομαι,
Ἀντικτόνοις ποιναῖσι φιλτάτου πατρός.
Καὶ τῶνδε κοινῇ Λοξίας ἐπαίτιος,
Ἄλγη προφωνῶν ἀντίκεντρα καρδίᾳ.

Σιγᾷν ἀρήγει, καὶ μαθεῖν θεσμοὺς ἐμοὺς,
Πόλιν τε πᾶσαν εἰς τὸν αἰανῆ χρόνον,
Καὶ τῶνδ᾽ ὅπως ἂν εὖ καταγνωσθῇ δίκη.

--- ἔνθεν ἔστ᾽ ἐπώνυμος
Πέτρα, πάγος τ᾽ Ἄρειος ---

--- tacere opino esse optumum, — Idem *Opino.*
Ut pro viribus sapere, atque fabulari tutè [a] noverint.

Areopagiticam ea de re vocant petram. — Varro l. 6. de lin. Lat.

a noveris

Non negavit, se occidisse matrem, sed numine auctore fecisse: nec injuria, quando illa ipsius patrem dolo necaverat. Quod Electra apud Euripidem his verbis expressit:

Φοίβου δ᾽ ἀδικίαν μὲν τί δεῖ κατηγορεῖν;
Πείθει Ὀρέστην μητέρ᾽, ἥ σφ᾽ ἐγείνατο,
Κτεῖναι πρὸς οὐχ ἅπαντας εὔκλειαν φέρον,
Ὅμως δ᾽ ἀπέκτειν᾽, οὐκ ἀπειθήσας θεῷ.

389 Ex eo loco videtur Demosthenes in Oratione contra Aristocratem ea sumpsisse, quae de hominis nece ab Atheniensium legum latoribus statuta sunt, cùm ait; *Λογιζόμενοι δ᾽ ὅτι μητέρα Ὀρέστης ἀπεκτονὼς, ὁμολογῶν, θεῶν δικαστῶν τυχὼν, ἀποφυγγάνει, νομίσαι δίκαιόν τινα εἶναι φόνον, οὐ γὰρ ἄν τάγε μὴ δίκαια θεοὺς ψηφίσασθαι:* hoc est, Cùm autem considerassent Orestem, se matrem occidisse consiteri, ac Diis immortalibus judicibus crimine absolutum, statuerunt non omnem caedem esse injustam, non enim Deos injustè aliquid esse pronunciaturos.

EXANCLANDO] Effundendo, ut exponit Marcellus.

ID EGO AEQUOM] Conjunxi hunc versum cum antecedente, Graecorum continuatione monitus. Nam Orestes Apollinis persuasione Palladis amplexans simulachrum pollicetur, sese, quaecunque tandem ab ea lata esset sententia, rem ubique non sine summis ejus laudibus praedicaturum. Laudandi enim significatio, & vis in verbis, *Expedibo*, & *Eloquar*, inesse videtur. Aeschylus fusiùs extulit sententiam: Ennius verò ut simpliciùs, sic etiam obscuriùs.

APTIUS FECISSE] Ita lego, quamvis mihi aliquantulum suspectum sit, hunc versum non esse Ennii integrum: nam in vetusto Nonii libro habetur hic locus. *Enn. Eumenid. Id ego aequom. Actius fecisse*, in alio *Accius*, ut sit Accius Fidicinis.

TACERE OPINO] Sunt haec Minervae verba ad praeconem, à quo jubet exercitum convocari, fierique silentium, ut ejus exaudiantur leges. Ennius, *Σιγᾷν ἀρήγει*, & ultimum versum, caeteris omissis, expressit. Ubi fuerit operaepretium animadvertere, quod Graecè dicebatur, *τῶνδ᾽* subaudiendo *εὐχρηστήματι*, vel quid ejusmodi, Latinè redditum, *tutè. εὖ καταγνωσθῇ δίκη*, *pro viribus sapere, ac fabulari.* Obscurè sanè: sed haud quidem ab re. Nam qui rectè sapit, ac fabulatur, ut jus est, agit, loquiturque.

AREOPAGITICAM] Satis quidem feliciter Scaliger hoc modo Varronis locum correxit, qui prodigiosis priùs mendis erat conspersus. Sed Hieronymus Aquivivus Hadrianorum Regulus nostri seculi decus ex ejusdem Varronis scripturae vestigiis hoc senario Aeschyli sententiam dilucidè explicavit,

Areopagum inde eam dixère petram.

Ubi rectè quidem pro *Areopagitae quid*, *Areopagum inde* fecit explicans Graecam Aeschyli

Νικᾷ δ' Ὀρέστης, κᾂν ἰσόψηφος κριθῇ
Ἐκβάλλεθ' ὡς τάχιστα τευχέων πάλους.

[a] Dico ego viciſſe Oreſtem, vos ab hoc faceſſite. Non. *Faceſſere.*

a *Al.* Dico viciſſe

ſchyli vocem ἔνθεν, & pro *dedêre*, *dixêre* repoſuit. Eſt igitur Areopagus, ut ipſe inquit Varro, Athenis locus, ubi Marti ſacrificabatur: à quo petra illa nomen ſortita eſt. Confirmatur id verbis Chori hujus ipſius fabulae. Martem verò Ἄρην ab ἀναιρεῖν, hoc eſt, à deſtruendo dictum eſſe, exponit Chryſippus. Sed referenda ſunt verba Pauſaniae, quae rei, qua de agimus, aliquid afferant luminis. Ita igitur ille in Atticis; καθὸ καὶ ὁ Ἄρειος πάγος. ἔςι δὲ Ἄρειος πάγος καλούμενος, ὅτι πρῶτος Ἄρης ἐνταῦθα ἐκρίθη. καί μοι καὶ ταῦτα δεδήλωκεν ὁ λόγος. ὡς Ἀλιῤῥόθιον ἀ-
390 νέλοι. καὶ ἐφ' ὅτῳ κτείνειε. κριθῆναι δὲ καὶ ὕςερον Ὀρέςην λέγουσιν ἐπὶ τῷ φόνῳ τῆς μητρός. καὶ βωμός ἐςιν Ἀθηνᾶς Ἀρείας, ὃν ἀνέθηκεν ἀποφυγὼν τὴν δίκην. Quae ita vertit Romulus Amaſaeus; *Quae verò urbis regio Areopagus dicitur, inde nomen accepit, quòd eo in loco ab initio Mars capitis cauſſam dixerit. Nam & Halirrhotium ab eo occiſum, & qua de cauſſa, antè expoſuimus. Eodem verò in loco Oreſti de matris caede judicium eſt conſtitutum. Exſtat adhuc Minervae Areae (id eſt, deprecatricis) ara; quam Oreſtes jam abſolutus dicitur dedicaſſe.* Ferunt aliqui, poſt patratum facinus Oreſti diem indictam eſſe apud Areopagitas ab Erinnybus ſcelerum ultricibus, ut tradit Nymphodorus Syracuſius. Dionyſiocli verò placet, à Tyndaro Clytemneſtrae parente in judicium vocatum. Ab utroque autem diſſentit Amorgius Simonides, qui vult ab Erigone Aegiſthi, & Clytemneſtrae filio id factum eſſe. In quo judicio cùm ex utraque parte aequa lata eſſent ſuffragia, abſolutus eſt. Hoc verò judicium in duobus ſcyphis HS XII. aeſtimatis Zopyrus caelavit.

DICO EGO VICISSE ORESTEM] Minervae verba ſunt, Oreſtem abſolventis, eumque victorem pronunciantis: cujus factum, ut inquit Paterculus, à Diis comprobatum apparuit ſpatio vitae, imperiique felicitate: quippe vixit annos XC. regnavit LXX. Noſter autem Graeco brevius, & ſignificantiùs. Hic enim non tantùm viciſſe Oreſtem decernit Dea, ſed addit, ut quod decreverat, exſequatur.

VOS AB HOC FACESSITE] His verbis imperioſè abigit Furias, quae illum exagitabant. Pacuvius Teucro,

Faceſſite hinc omnes, parumper tu mane.

EX 'DULORESTE.

TAm multa ab utriusque linguae ſcriptoribus de Oreſte dicta ſunt, ut ſupervacaneum ſit ea referre. Dicam tamen, quae ad unius hujus fragmenti explicationem attinent, ex Hygino, qui ait; *Oreſtes Agamemnonis, & Clytemneſtrae filius poſtquam in puberem aetatem venit, ſtudebat patris ſui mortem exſequi. Itaque conſilium capit cum Pylade, & Mycenas venit ad matrem Clytemneſtram, dicitque ſe Aeolium hoſpitem eſſe, nunciatque Oreſtem eſſe mortuum,* 392
quem Aegiſthus populo necandum demandaverat. Ac id fortè ille verba illa, *conciebant populum*, ſignificabant. Quae verò ad reliquam fabulam ſpectant, ex eodem peti poſſunt.

EXtemplo [a] Aegisthi fidem nuncupantes conciebant populum *Non. Conciere.*

a *al.* Egisti

FIDEM NUNCUPANTES] Hic *nuncupare* positum pro *inclamare*. Miror Scaligerum hunc versum afferre ex Pacuvii Duloreste: qui tametsi hujus nominis fabulam scripserit, clarè tamen ex Nonio liquet, hunc versum Ennii esse. Naevius hanc etiam scripsit fabulam, ut ex 6. Varr. lib. de Ling. Lat. apparet.

EX ERECHTHEO.

DUo maximi Tragicae poëseos coryphaei fabulam Erechthei nomine inscriptam ediderunt, Sophocles quidem, cujus hic solus, quòd hactenus sciam, superest versus, qui à Stobaeo refertur Ser. 57.

Ναῦς ἡ μεγίστη κρεῖσσον, ἢ μικρὸν σκάφος,

& Euripides, cujus apud eundem, & alios plerique adducuntur loci, ex quibus quàm illa fuerit sublimis, gravisque sententiarum pondere, licet conjicere. Ennium autem ab Euripide potiùs vertisse arbitror, à quo plurimas comperimus transtulisse. Fabulae verò quod fuerit argumentum, ex sequentibus poterit cognosci.

Demosthenes in Epitaphio; *Ἤιδεσαν ἅπαντες Ἐρεχθεῖδαι τὸν ἐπώνυμον αὐτῶν Ἐρεχθέα, ἕνεκα τοῦ σῶσαι τὴν χώραν, τὰς αὐτοῦ παῖδας, ἃς Ὑακινθίδας καλοῦσιν, εἰς προῦπτον θάνατον δόντα ἀναλῶσαι. αἰσχρὸν οὖν ἡγοῦντο τὸν μὲν ἀπ᾽ ἀθανάτων πεφυκότα πάντα ποιεῖν ἕνεκα τοῦ τὴν πατρίδα ἐλευθερῶσαι, αὐτοὶ δὲ φανῆναι θνητὸν σῶμα ποιούμενοι περὶ πλείονος, ἢ δόξαν ἀθάνατον.*

392 Lycurgus in oratione contra Leocratem; *Φασὶ γὰρ Εὔμολπον τὸν Ποσειδῶνος καὶ Χιόνης μετὰ Θρᾳκῶν ἐλθεῖν, τῆς χώρας ταύτης ἀμφισβητοῦντα. τυχεῖν δὲ καὶ κατ᾽ ἐκείνους τοὺς χρόνους βασιλεύοντα Ἐρεχθέα, γυναῖκα ἔχοντα Πραξιθέαν τὴν Κηφισοῦ θυγατέρα. μεγάλου δὲ στρατοπέδου μέλλοντος αὐτοῖς εἰσβάλλειν εἰς τὴν χώραν, εἰς Δελφοὺς ἰὼν ἤρωτα τὸν θεὸν τί ποιῶν ἂν νίκην λάβοι παρὰ τῶν πολεμίων. χρήσαντος δ᾽ αὐτῷ τοῦ θεοῦ, τὴν θυγατέρα εἰ θύσειε πρὸ τοῦ συμβαλεῖν τῷ στρατοπέδῳ, κρατήσειν τῶν πολεμίων. ὁ δὲ τῷ θεῷ πειθόμενος, τοῦτ᾽ ἔπραξε, καὶ τοὺς ἐπιστρατευομένους ἐκ τῆς χώρας ἐξέβαλε. διὸ καὶ δικαίως ἄν τις Εὐριπίδην ἐπαινέσειεν, ὅτι τά τε ἄλλ᾽ ὢν ἀγαθὸς ποιητὴς, καὶ τοῦτον τὸν μῦθον προείλε τόποι ποιῆσαι. ἡγούμενος κάλλιστον ἂν γενέσθαι τοῖς πολίταις παράδειγμα τὰς ἐκείνων πράξεις. πρὸς ἃς ἀποβλέποντας, καὶ θεωροῦντας, συνεθίζεσθαι ταῖς ψυχαῖς τῷ τὴν πατρίδα φιλεῖν.*

Apollodorus lib. 3. Biblioth. *Καὶ πολέμου ἐνστάντος πρὸς Ἀθηναίους, καὶ Ἐλευσινίους, ἐπικληθεὶς ὑπὸ Ἐλευσινίων, μετὰ πολλῆς συνεμάχει Θρᾳκῶν δυνάμενος. Ἐρεχθεῖ δὲ ὑπὲρ Ἀθηναίων νίκης χρωμένῳ ἔχρησεν ὁ θεὸς κατορθώσειν τὸν πόλεμον, ἐὰν μίαν τῶν θυγατέρων σφάξῃ. καὶ σφάξαντος αὐτοῦ τὴν νεωτάτην, καὶ αἱ λοιπαὶ ἑαυτὰς κατέσφαξαν. ἐπεποίηντο γὰρ, ὡς ἔφασάν τινες, συνωμοσίαν ἀλλήλαις συναπολέσθαι. γενομένης δὲ μετὰ σφαγὴν τῆς μάχης, Ἐρεχθεὺς μὲν ἀνεῖλεν Εὔμολπον.*

Plutarchus in Parallelis; *Ἐρεχθεὺς πρὸς Εὔμολπον πολεμῶν, ἔμαθε νικῆσαι, ἐὰν τὴν θυγατέρα προθύσῃ, καὶ συγκοινωνήσας τῇ γυναικὶ Πραξιθέᾳ, προέθυσε τὴν παῖδα: μέμνηται Εὐριπίδης ἐν Ἐρεχθεῖ.*

Suidas in dictione Παρθένοι; *Τὰς Ἐρεχθέως θυγατέρας οὕτως ἔλεγον, καὶ ἐτιμᾶρτο ἕως τὸν ἀριθμὸν ἕξ. ἦν δὲ πρεσβυτάτη μὲν Πρωτογένεια, δευτέρα δὲ Πανδώρα. τρίτη*

Πρό-

Πρόκρις. τετάρτη Κρέουσα. πέμπτη ὠρείθυια. ἕκτη Χθονία. τούτων λέγεται Πρωτογένεια, καὶ Πανδώρα δοῦναι ἑαυτὰς σφαγῆναι ὑπὲρ τῆς χώρας, στρατιᾶς ἐλθούσης ἐκ Βοιωτίας. ἐσφαγίσθησαν δὲ ἐν τῷ Ὑακίνθῳ καλουμένῳ πάγῳ ὑπὲρ τῶν Σφενδονίων. διὸ καὶ οὕτω καλοῦνται παρθένοι Ὑακιντίδες.

Cicero 1. Tusc. *Clarae verò mortes pro patria oppetitae non solùm gloriosae Rhetoribus, sed etiam beatae videri solent. Repetunt ab Erechtheo, cujus etiam filiae cupide mortem expetiverunt pro vita civium.*

Idem 3. de Nat. Deor. *Sed si sunt hi Dii, est certè Erechtheus, cujus Athenis & delubrum vidimus, & sacerdotem. Quem si Deum facimus, quid aut de Codro dubitare possumus, aut de caeteris, qui pugnantes pro patriae libertate ceciderunt? Quod si probabile non est, ne illa quidem superiora, unde haec manant, probanda sunt. Atque in plerisque civitatibus intelligi potest, augendae virtutis gratiâ, quò libentiùs reipub. caussâ periculum adiret optimus quisque virorum fortium, memoriam honore Deorum immorta-*
393 *lium esse consecratam. Ob eam enim ipsam caussam Erechtheus Athenis, ejusque filiae in numero Deorum sunt.*

Idem pro Sextio; *Mortem, quam etiam virgines Athenis, regis, opinor, Erechthei filiae pro patria contempsisse dicuntur.*

Hyginus in Fabulis; *Erechtheus Pandionis filius habuit filias quatuor, quae inter se conjurarunt, si una earum mortem obiisset, caeterae se interficerent. In eo tempore Eumolpus Neptuni filius Athenas venit oppugnaturus, quod patris sui terram Atticam fuisse diceret. Is victus cum exercitu, cùm esset ab Atheniensibus interfectus, Neptunus ne filii sui morte Erechtheus laetaretur, expostulavit, ut ejus filia Neptuno immolaretur. Itaque Otionia filia cùm esset immolata, caeterae fide datâ se ipsae interfecerunt. Ipse Erechtheus ab Jove, Neptuni rogatu, fulmine est ictus.* Idem Auctor sui oblitus, ubi memorat, qui filias suas occiderunt, ait; *Erechtheus Pandionis filius Colophoniam ex fortibus pro Atheniensibus; reliquae ipsius sorores ipsae se praecipitaverunt.*

Quibu' nunc aerumna mea libertatem paro?
Quibu' servitutem mea miseria deprecor?

Agel. l. 6. cap. 16. Non. *Deprecor.*

Quibu' nunc] In vulgatis Nonii codicibus ita hic locus depravatè habetur; *Ennius, Eripite ô cui nunc aerumnam, à libertate para quibus servitutem meam miseram deprecor.* Aliqui ex conjectura pro, *Eripite ô cui*, reposuerunt, *Eripite ô cives.* Sed in vetusto Fulvii codice legitur, *Ennius Erechtheo, cui nunc aerumnam.* Integri autem versus sunt apud Agellium, quorum collatione cum verbis, quae ex Nonio retulimus, videre licet, quàm tetris tenebris reliqua hujus Poëtae obsita sint. Sunt autem verba haec, ut videntur, sive ab Erechtheo prolata, sive à Praxithea ejus uxore. Quod magis probamus propter Euripideorum versuum similitudinem, quos infrà adscribemus. Cujus filia, cùm pro patriae salute esset immolanda, ad cives illa conversa ait; se suâ ipsius aerumnâ, nempe filiae victimâ, patriae libertatem parare, suâque miseriâ ab Atheniensibus servitutem depellere.

Deprecor.] Amolior, depello, propulso, interpretatur Nonius. De cujus verbi significatione plura Agellius loco praedicto. Cicero lib. 2. Tusc. de Anaxarchi constantia loquens, ait; *Qui cùm in manus Cyprii Nicocreontis regis incidisset, nullum genus supplicii deprecatus est.* Turnus apud Virgilium, l. 12.

—— equidem merui, nec deprecor, inquit.

Ovidius 1. de Ponto eleg. 2.

Saepe precor mortem; mortem quoque deprecor idem.

Statius lib. 7.

—— lucemque timent, lucemque precantur.

Lapi-

Arma rigent, horrescunt tela ---

Macr. l. 16, c. 4.

--- lapideo
Sunt corde multei, quos non miseret neminis.

Fest. *Neminis.*

LAPIDEO SUNT CORDE MULTEI,] In Pompeji fragmento nullum est Auctoris nomen, sed tantùm scriptum est in Erechtheo. Quam fabulam cùm Latinorum nemo alius scripserit, non dubium est, esse Ennii. Ait autem, eos prorsus stupidos
394 esse, omnique exutos humanitate, qui nullâ moventur commiseratione. Quod hominum genus ferreos, adamantinos, & fibris corneis dicimus. In sacris literis saepe cor lapideum dicitur, cùm hominum durities exprobratur. Huc referri potest illud Nasonis l. 7. Met.

Hoc ego si patiar, tum me de tigride natam;
Tum ferrum, & scopulos gestare in corde fatebor.

Idem rursus l. 9. ejusdem.

Nec rigidas silices, solidúmve in pectore ferrum,
Aut adamanta gerit ——

Tibullus l. 1.

—— *non tua sunt duro praecordia ferro*
Vincta, nec in tenero stat tibi corde silex.

Sed Enniana illa non sunt prorsus remota ab his Aeschyli, apud quem ita Chorus cum Prometheo loquitur;

Σιδηρόφρων τὲ, κἀκ πέτρας εἰργασμένος
Ὅστις, Προμηθεῦ, σοῖσιν οὐ συνασχαλᾷ
Μόχθοις ——

QUOS NON MISERET NEMINIS] Plautus in Capt. —— *neminis*
Misereri certum est, quia mei miseret neminem.

Videtur Ennius Graecorum exemplo duabus usus negationibus, apud quos vehementiùs negant. Atque haec in reliquias Latinae Erechthei. Quoniam verò Graeca etiam aliquot fragmenta inveniuntur, quae si minus respondent Latinis, sunt tamen ex eadem fabula, fueruntque certè Latina in Enniana, placet hîc ponere, quasi membra ejusdem corporis. Lycurgus igitur in Oratione antè commemorata Atheniensibus ait, dignum esse Euripideos versus audire, in quibus Poëta Praxitheam matrem de puella immolanda loquentem induxit: in qua quidem Oratione videre licet animi magnitudinem Athenarum civitate dignam, & generosa Cephisi patris origine;

Τὰς χάριτας ὅστις εὐγενῶς χαρίζεται,
Ἥδιστον ἐν βροτοῖσιν. οἱ δὲ δρῶσι μὲν,
Χρόνῳ δὲ δρῶσι, πολλῷ δυσγενέστεροι.
Ἐγὼ δὲ δώσω τὴν ἐμὴν παῖδα κτανεῖν.
Λογίζομαι δὲ πολλά. πρῶτα μὲν, πόλιν
Οὐκ ἄν τιν' ἄλλην τῆσδε βελτίω λαβεῖν.
Ἧ πρῶτα μὲν λεὼς οὐκ ἐπακτὸς ἄλλοθεν,
Αὐτόχθονες δ' ἔφυμεν. αἱ δ' ἄλλαι πόλεις,
Πεσσῶν ὁμοίως διαφοραῖς ἐκτισμέναι,
Ἄλλαι παρ' ἄλλων εἰσὶν εἰσαγώγιμαι.
Ὅστις δ' ἀπ' ἄλλης πόλεως οἰκίζει πόλιν,
Ἁρμὸς πονηρὸς ὥσπερ ἐν ξύλῳ παγεὶς,
Λόγῳ πολίτης ἐστὶ, τοῖς δ' ἔργοισιν οὔ. 395
Ἔπειτα τέκνα τοῦ δ' ἕκητι τίκτομεν,
Ὡς θεῶν τε βωμοὺς πατρίδα τε ῥυώμεθα.
Πόλεως δ' ἁπάσης τοὔνομ', ἐν πολλοῖς δέ μιν
Νόμοισι, τούτους πῶς διαφθεῖραι με χρή,
Ἐξὸν πρὸ πάντων μίαν ὑπὲρ δοῦναι θανεῖν;
Εἴπερ γὰρ ἀριθμὸν οἶδα, καὶ τοῦ λάσσονος
Τὸ μεῖζον, ἑνὸς μὲν οἶκος οὐ πλεῖον σθένει
Πταίσας ἁπάσης πόλεως οὐδ' ἴσον φέρει.
Εἰ δ' ἦν ἐν οἴκοις ἀντὶ θηλέων στάχυς
Ἄρσην, πόλιν δὲ πολεμία κατεῖχε φλὸξ,
Οὐκ ἄν μιν ἐξέπεμπον εἰς μάχην δορὸς,
Θάνατον προταρβοῦσ'. ἀλλ' ἔμοιγ' εἴη τέκνα,
Ἃ καὶ μάχοιτο καὶ μετ' ἀνδράσι πρέποι,
Μὴ σχήματα δ' ἄλλως ἐν πόλει πεφυκότα.
Τὰ μητέρων δὲ δάκρυ', ὅταν πέμπῃ τέκνα,
Πολλοὺς ἐθήλυν' εἰς μάχην ὁρμωμένους.
Μισῶ γυναῖκας, αἵτινες πρὸ τοῦ καλοῦ
Ζῆν παῖδας εἵλοντο, καὶ παρῄνεσαν κακά.
Καὶ μὴν θανόντες γ' ἐν μάχῃ πολλῶν μέτα,

Τύμ-

Τύμβον τε κοινὸν ἔλαχον εὐκλειάντ' ἴσην.
Τῇ μῇ δὲ παιδὶ στέφανος, ἣ μία μόνη
Πόλεως θανοῦσα τῆς δ' ὕπερ δοθήσεται.
Καὶ τὴν τεκοῦσαν καὶ σὲ δύ' ὁμοσπόρους.
Ὡς εἴτι τούτων οὐχὶ δέξασθαι καλὸν,
Τὴν οὐκ ἐμήν γε πλὴν φύσει δώσω κόρην
Θῦσαι πρὸ γαίας. εἰ γὰρ αἱρεθήσεται
Πόλις, τί παίδων τῶν ἐμῶν μέτεστί μοι;
Οὐκοῦν ἅπαντα γοῦν ἐμοὶ σωθήσεται,
Ἄρξουσί τ' ἄλλοι, τὴν δ' ἐγὼ σώσω πόλιν.
Ἐκεῖνο δ' οὗ τὸ πλεῖστον ἐν κοινῷ μέρος,
Οὐκ ἔσθ' ἑκούσης τῆς ἐμῆς ψυχῆς ἄτερ.
Προγόνων παλαιὰ θέσμια τίς ἐκβαλεῖ.
Οὐδ' ἂν τελείας χρυσέας τε Γοργόνος
Τρίαιναν ὀρθὴν στᾶσαν ἐν πόλεως βάθροις
Εὔμολπος οὐδὲ Θρᾷξ ἀναστέψει λεὼς,
Στεφάνοισιν οὐδαμοῦ τιμήσεται.
Χρῆσθ' ὦ πολῖται, τοῖς ἐμοῖς λοχεύμασι,
Σώζεσθε, νικᾶτ'. ἀντὶ γὰρ ψυχῆς μιᾶς
Οὐκ ἔσθ' ὅπως οὐ τήνδ' ἐγὼ σώσω πόλιν.
Ὦ πατρὶς, εἴθε πάντες, οἳ ναίουσί σε,
396 Οὕτω φιλοῖεν, ὡς ἐγώ. καί γε ῥᾳδίως
Οἰκοῖμεν ἄν σε, κοὐδὲν ἂν πάσχοις κακόν.

Stob. Ser. 14.

Φίλους δὲ τοὺς μὲν μὴ χαλῶντας ἐν λόγοις,
Κέκτησο. τοὺς δὲ πρὸς χάριν σὺν ἡδονῇ
Τῇ σῇ πονηροὺς, κλεῖθρον εἰργέτω στέγης.

Idem Ser. 29.

Ἐκ τῶν πόνων τοι τἀγαθ' αὔξεται βροτοῖς.

Idem Ser. 42.

Καὶ τοὺς πονηροὺς μήποτ' αὔξειν ἐν πόλει.
Κακοὶ γὰρ ἐμπλησθέντες, ἢ νομίσματος,
Ἢ πόλεως ἐμπεσόντες εἰς ἀρχήν τινα,
Σκιρτῶσιν a ἀδόκητ' εὐτυχησάντων δόμων.

Idem Ser. 49.

Ὀλίγους ἐπαινῶ μᾶλλον ἢ πολλοὺς κακούς.

Idem Ser. 52.

Ὡς σὺν θεοῖσι τοὺς σοφοὺς κινεῖν δόρυ
Στρατηλάτας χρὴ, τῶν θεῶν δὲ μὴ βίᾳ.

Idem ibid.

Οὐδεὶς στρατεύσας ἄδικα, σῶς ἦλθεν πάλιν.

Idem ibid.

Μισῶ δ' ὅταν καὶ χθονὸς στρατηλάτης,
Μὴ πᾶσι b πάντων προσφέρῃ μειλίγματα.
Τοῖς πράγμασι γὰρ οὐχὶ θυμοῦσθαι χρεών.
a Μέλλει οὐδὲν γὰρ αὐτοῖς οὐδὲν ἀλλ' οὖν τυγχάνον,
Τὰ πράγματ' ὀρθῶς ἢν τιθῇ, πράσσει καλῶς.

Idem Ser. 53.

Ἀρκείτω μοι μίτον ἀμφιπλέκειν ἀράχνα,
Μετὰ δ' ἡσυχίας πολιῷ γήραϊ συνοικοίην,
Ἀείδοιμι δὲ στεφάνοις κάρα πολιὸν στεφανώσας.
Θρηίκιον b πεάταν πρὸς ἀθηνᾶν,
Περὶ κίοσιν ἐγκρεμάσας θαλάμοις,
Δέλτων τ' ἀναπτήσσοιμι γῆρυν, ἂν σοφοὶ κλέωνται.

Idem Ser. 77.

Οὐκ ἔστιν οὐδὲν μητρὸς ἥδιον τέκνοις.
Ἐρᾶτε μητρὸς παῖδες, ὡς οὐκ ἔστ' ἔρως
Τοιοῦτος ἄλλος, οἷος ἡδίων ἐρᾷν.

Idem Ser. 89.

Ἔχειν δὲ πειρῶ, τοῦτο γὰρ τό τ' εὐγενὲς,
Καὶ τοὺς γάμους δίδωσι τοὺς πρώτους c ἔχειν.
Ἐν τῷ πένεσθαι δ' ἔστιν ἥτ' ἀδοξία,
Κἂν ᾖ σοφός τις, ἥτ' ἀτιμία d βίου.

Idem Ser. 92.

Ἀδίκως δὲ μὴ κτῶ χρήματ' ἂν βούλῃ πολὺν 397
Χρόνον μελάθροις ἐμμένειν. τὰ γὰρ κακῶς
Οἴκους εἰσελθόντ' οὐκ ἔχει σωτηρίαν.

Idem ibid.

Τὰς οὐσίας γὰρ μᾶλλον, ἢ τὰς ἁρπαγὰς
Τιμᾷν δίκαιον. οὔτε γὰρ πλοῦτος ποτὲ
Βέβαιος ἄδικος ———

Idem Ser. 114.

Ὁμιλίας δὲ τὰς γεραιτέρας φίλει.
Ἀκόλαστα δ' ἤθη, λαμπρὰ συγγελᾶν μόνον,
Μίσει. βραχεῖα τέρψις ἡδονῆς κακῆς.

Steph. de Urb. in Αἰθιοψ.

Αἰθιοπίαν νιν ἐξέσωσας ἐπὶ χθόνα.

Clem. Alex. 6. Strom.

Εὕδουσιν ἐν ἀστρώτῳ πέδῳ, πηγαῖς δ' οὐχ ὑγραίνουσι πόδας.

Idem ibid.

Αἰδοῦς δὲ αὐτὸς δυσκρίτως ἔχω πέρι,
Καὶ δεῖ γὰρ αὐτῆς, κᾆστιν οὐ κακὸν μέγα.

a ἀδίκως εὐτυχήσαντες δόμῳ. b πάντως

a μέλει. b fortè ποατὰν, pro ποιητὴν, aut παιᾶνα c ἀεὶ d μένει.

EX CRESPHONTE.

358 CResphontes Aristomachi filius, quâ arte, quâve astutia Aristodemi filios deceperit in educendis sortibus, Messeniaeque regnum sibi usurpaverit, infrà explicabimus. Duxit hic uxorem Meropen Cypseli Arcadiae regis filiam; ex qua quidem tres suscepit liberos; quorum duo unà cum patre non multò post adeptum imperium à Polyphonte, sive Deiphonte necantur; qui regno simul & Merope illius uxore potitus est. Solus autem ex Cresphontis filiis Aepytus, sive, ut alii dicunt, Telephon natu minimus superstes fuit; qui apud Cypselum maternum avum eo tempore educabatur. Aliis verò placet, Meropen, occiso viro, eum clam in Aetoliam ad hospitem quendam misisse alendum. Qui, cùm adultam attigit aetatem, per insidias patris fratrumque mortem ultus, patrium consecutus est regnum. Hanc verò fabulam scripsit, ut ex Cicerone l. 1. Tusc. Plutarcho in Consolat. ad Apollon. Stobaeo, aliisque liquet, Euripides: unde hanc ipse suam, ut opinor, mutuatus est Tragoediam.

INjuria abs te afficior indigna, pater,
Nam si improbum Cresphontem existimaveras;
Cur me huic locabas nuptiis? sin est probus,
Cur talem invitum invitam cogis linquere?

Auctor ad Heren. l. 2.

INJURIA ABS TE AFFICIOR] Verba haec Meropes sunt cum Cypselo patre expostulantis, quibus ad vivum apparet expressus optimae uxoris in conjugem affectus.
399 Ratione enim illa animi sui sententiam confirmat, nolle se ullo pacto à viro, qualiscunque ei tandem obtigerit, qui semel à patre sit datus, divertere: quemadmodum apud Plautum Sticho Panegyris, & Pinaceum sorores ad Antiphonem patrem, qui eas à viris abducere conabatur;

At enim nos, quarum res agitur, taliter auctores sumus;
Nam aut olim, nisi tibi placebant, non datas oportuit,
Aut nunc non aequum est abduci, pater, illisce absentibus.

Adducit eos versus Auctor ad Herenn. ubi de confirmatione agit, *Utuntur*, inquit, *studiosi in confirmanda ratione duplici conclusione hoc modo*; *Injuria abs te afficior &c.* Tum ibi sic subjungit; *Quae hoc modo concludentur, aut ex contrario convertentur, aut ex simplici parte reprehendentur. Ex contrario hoc modo; nulla te indigna &c.* Tum postea, *Ex simplici parte reprehendentur, si ex duplici conclusione alterutra pars diluitur hoc modo;*

Nam si improbum Cresphontem existimaveras,
Cur me huic locabas nuptiis? Duxi probum,
Erravi ——

& quae sequuntur. Enniana haec verba nuda, puraque sunt, veterisque Romani sermonis candorem, & elegantiam prae se ferunt. Cicero lib. 5. Epist. *Quâ injuriâ nemo unquam in aliquo magistratu improbissimus civis affectus est, ea me consulem affecit.*

CUR ME HUIC LOCABAS NUPTIIS?] Cur me Cresphonti nuptui dabas? Plautus Aul.

Virginem habeo grandem, dote cassam atque illocabilem,
Neque eam queo locare quoiquam. ——

INVITUM INVITAM] Venustè quidem paucis his reciprocum viri, uxorisque amorem significavit. Quare immeritò, qui artissi-

Nulla te indigna, nata, afficio injuria:
Si probus est, bene te locavi: sin est improbus,
Divortio te liberabo incommodis.

--- duxi probum, — Ibidem.
Erravi, post cognovi, fugio cognitum.

Duxit uxorem sibei liberûm quaesendûm caussa. — Fest. *Quaeso.*

a Audis, atque auditis, hostimentum adjungito. — Idem *Redhostire.*

An inter se sortiunt urbem, atque agros? — Non. *Sortiunt.*

a ἀλφαχιτμείς

ctissimo amoris vinculo conjuncti viverent, separari Cypselus cogebat.

Sin est improbus divortio, &c.] Apparet ex his olim apud Graecos, quemadmodum deinde apud Romanos, etiam mulieri divortium facere licuisse. Apud Hebraeos mutuum divortium non permittebatur, sed soli viro facultas erat uxoris repudiandae.

Duxi probum,] Purgat se Cypselus, atque deceptum se, quòd illum probum virum existimaverat: nunc autem quando improbum cognoverit, meritò eum talem fugere.

Duxit me uxorem sibei liberum] Ductam se à Cresphonte ait Merope liberorum gratiâ procreandorum, qui matrimonii finis est. Rursum Ennius Andromeda,

Liberûm quaesendûm caussâ familiae matrem tuae.

Afranius Privigno,

Uxorem quaerit firmamentum familiae.

Hostimentum adjungito.] Hostimen-
400 tum Festus *beneficii pensationem* interpretatur. Aliqui hostimentum interpretantur *aequalitatem:* unde hostes dicti, quod aequali jure invicem existant. Indeque *hostire* verbum pro *aequalia facere.*

An inter se sortiunt] Puto hic intelligendum, quod refert Pausanias in Messenicis his verbis; Τημένῳ τῶν Δωριέων Ἄργος ἰδόντων ἔχειν, Κρεσφόντης γῆν σφᾶς ᾔτει τὴν Μεσσηνίαν ἅτε καὶ αὐτὸς Ἀριστοδήμου πρεσβύτερος. Ἀριστόδημος μὲν οὖν ἐτύγχανεν ἤδη τεθνεώς. Θήρας δὲ ὁ Αὐτεσίωνος τῷ Κρεσφόντῃ μάλιστα ἠναντιοῦτο. τὸ μὲν ἀνέκαθεν Θηβαῖός τε καὶ ἀπόγονος πέμπτος Πολυνείκους τοῦ Οἰδίποδος. τότε δὲ ἐπετρόπευεν Ἀριστοδήμου τοὺς παῖδας. Θεῖος ὢν πρὸς μητρός. Αὐτεσίωνος γὰρ θυγατέρα Ἀριστόδημος ἔγημεν ὄνομα Ἀργείαν. Κρεσφόντης δὲ γενέσθαι γάρ οἱ, ἤθελε τὴν Μεσσηνίαν πάντως μοῖραν, Τημένου δεῖται, παρεσκευασμένος τοῦτον τῷ κλήρῳ δῆθεν ἐφίησι. Τήμενος δὲ ἐς ὑδρίαν ἐνόντος ἐν αὐτῇ καὶ ὕδατος, καθίησι τῶν Ἀριστοδήμου παίδων καὶ Κρεσφόντου τοὺς πάλους. ἐπὶ διῃρημένοις μοῖραν ἀναιρεῖσθαι τῆς χώρας προτέρους, ὁποτέρων ἂν πάλος ἀνέλθῃ πρότερον. τοὺς μὲν δὴ πάλους ὁ Τήμενος ἐπεποίητο ἀμφοτέρους, ἀλλὰ τοῖς μὲν Ἀριστοδήμου παισὶ, ξηρᾶς ὑπὸ ἡλίου, Κρεσφόντῃ δὲ ὀπτῆς πυρί. ὅτε δὴ τῶν Ἀριστοδήμου παίδων πάλος κατετήκετο, καὶ ὁ Κρεσφόντης οὕτω λαχὼν, γῆν αἱρεῖται τὴν Μεσσηνίαν. Μεσσηνίων δὲ τῶν ἀρχαίων οὐκ ἐγένετο ὑπὸ τῶν Δωριέων ὁ δῆμος ἀνάστατος. ἀλλὰ βασιλεύεσθαί τε συγχωροῦσιν ὑπὸ Κρεσφόντου. καὶ ἀναδάσασθαι πρὸς τοὺς Δωριέας τὴν γῆν. ταῦτα δὲ σφίσιν εἴκειν παρέστη ὑποψίᾳ πρὸς τοὺς βασιλεύοντας, ὅτι ἦσαν ἐξ Ἰωλκοῦ τὸ ἀνέκαθεν Μινύαι. Quae sic Amasaeus amicus noster, cùm Romae unà essemus, Latina reddidit; *Cùm Temeno Dorienses Argos assignassent, ab illis Cresphontes terram sibi Messeniam depoposcit, quippe qui Aristodemo natu fuit major. Aristodemus enim ipse è vita jam*

Ο pie eam secum advocant, eunt ad fontem, nitidant corpora. Idem *Nitidant.*

Ego quom meae vitae parcam, letum inimico deprecor. Agel. lib. 6. c. 16.

Eho tu, Dii, quibus est potestas motus superûm, atque inferûm, Auctor ad Heren. l. 2.
Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

jam excesserat. Theras verò Autesionis filius majorem in modum Cresphonti adversabatur, Thebanus ille quidem, Polynicis Oedipi filii atnepos. Tutelam enim is tunc Aristodemi filiorum gerebat, quòd eorum erat avunculus: uxorem siquidem duxerat Aristodemus Autesionis filiam nomine Argiam. Cupiebat Cresphontes Messeniam sibi assignari, quare Temenum rogat, rem ut sorti committat. Ille in situlam, cùm eam jam aquâ complesset, sortes mittit, re ita constitutâ, ut sors utra prior exisset, illi Messenia adjudicaretur. Ac subdole quidem Aristodemi liberûm sortem è siccata sole argilla, Cresphontis è coctili laterculo fecit. Quo factum est, ut illa soluta, haec constiterit, & per eam Cresphonti Messenia obtigerit. Neque verò prisci Messenii à Doriensibus ejecti sunt: nam facile illi & Cresphonti novo regi paruerunt, & Dorienses in agri partem receperunt: atque eò libentiùs, quòd invidiosa jam erat apud ipsos regum superiorum potentia, qui erant ab Iolco oriundi. Apollodorus 2. Bibl. libro; Ἐπειδὴ ἐκράτησαν Πελοποννήσου, τρεῖς ἱδρύσαντο βωμοὺς πατρῴου Διός. καὶ ἐπὶ τούτων ἔθυσαν, καὶ ἐκληροῦντο τὰς πόλεις. πρώτη μὲν οὖν λῆξις Ἄργος, δευτέρα Λακεδαίμων, τρίτη δὲ Μεσσήνη. κομισάντων δὲ ὑδρίαν ὕδατος, ἔδοξε ψῆφον βαλεῖν ἕκαστος. Τήμενος οὖν, καὶ οἱ
401 Ἀριστοδήμου παῖδες Προκλῆς, καὶ Εὐρυσθένης, ἔβαλον λίθους. Κρεσφόντης δὲ βουλόμενος Μεσσήνην λαχεῖν, γῆς ἐνέβαλε βῶλον. ταύτης δὲ διαλυθείσης, ἔδει τοὺς δύο κλήρους πρώτους ἀναφανῆναι. ἑλκυσθείσης δὲ, πρώτης μὲν τῆς Τημένου, δευτέρας δὲ τῆς κλήρου τῶν Ἀριστοδήμου παίδων, Μεσσήνην ἔλαβε Κρεσφόντης. Aegius haec ita Latinè convertit; *Post ubi Peloponneso potiti sunt, tres aras Jovi patrio excitarunt, in quibus peractis sacris urbes sortiti inter se partiuntur. Prima itaque sortitio fuit Argos, secunda Lacedaemon, tertia demum Messene. Illatâ deinde situlâ aquae plenâ, placitum est cuique in eam sortes conjici. Tum Temenus, & Aristodemi filii Procles, & Eurysthenes calculos conjecerunt. Cresphontes autem Messenen sortitò habere volens terrae glebam injecit, quâ resolutâ, priores illas duas sortes antè prodire necesse erat. Eductâ igitur priùs Temeni sorte, secunda Aristodemi liberûm sortitio fuit. Quo factum est, ut illa soluta, haec constiterit, & per eam Cresphonti Messene obtigerit.* Ad hoc respiciens Plautinus Olympio Casina ait;

Sed utinam tua quidem, sicut Herculeis praedicant
Quondam prognatis, ista in sortiendo sors delituerit.

Ex callido hoc facto natum est proverbium, ut refert Suidas, δραπέτης κλῆρος, *fugitiva sors*; quod dicitur de re per dolum parta, quo usus est Sophocles.

O PIE EAM SECUM] Sunt haec puellarum officia, aequales advocare, simul ad fontem ire, unaque lavare. Sed illud, *ô pie*, mihi valde suspectum est, fortasse *purè*. Janus autem Gulielmus in Plautinis quaest. legit, *Pie Deam*.

NITIDANT] Abluunt exponit Festus à nitore.

LETUM INIMICO DEPRECOR] Plura de hujus verbi vi Agellius disserit, ubi affert hunc locum.

DII, QUIBUS EST POTESTAS] Auctor ad Herenn. loco suprà commemorato; *Item vitiosum est, cùm id pro certo sumitur, quod*

inter

Neque terram injicere, neque cruenta
Convestire mihi corpora licuit,
Neque miserae lavêre lacrumae salsum sanguinem.

Macr. lib. 6. cap. 2.

inter omnes non constat, quia etiam nunc in controversia hoc modo; Eho tu, Dii, quibus &c. Et infert; *Nam ita pro suo jure hoc exemplo usum Cresphontem Ennius induxit, quasi jam satis certis rationibus ita esse demonstrasset.* Ea verò oratione Deorum auget potestatem. Sic Virgilius l. 5.

Dii, quibus imperium est pelagi ——

Idem l. 6.

Dii, quibus imperium est animarum ——

Puto autem post Cresphontis verba Chorum haec in pacis laudem prorupisse, quae ex Euripidis Cresphonte apud Stobaeum Serm. 53. leguntur;

Εἰρήνη βαθύπλουτε, καὶ καλλίστα μακάρων θεῶν,
Ζῆλός μοι σέθεν, ὡς χρονίζεις.
Δέδοικα δὲ, μὴ πρὶν πόνοις ὑπερβάλῃ με γῆρας.
Πρὶν a γὰρ χαρίεσσαν b προσιδεῖν ὥραν,
Καὶ c καλλιχόρους ἀοιδὰς, φιλοστεφάνους τε κώμους.
Ἴθι μοι πότνια πόλιν τάνδε, ἐχθρὰν στάσιν εἶργ' ἀπ' οἴκων,
Τὰν μαινομέναν τ' ἔριν, θηκτῷ τερπομέναν σιδήρῳ.

NEQ. TERRAM INJICERE] Verba haec
402 Meropes sunt, quae auditâ mariti liberorumque nece, Tragicis querimoniis complebat caveam. Dolebat, quod non licuisset sibi officia exsequi, quae fieri solent interfectis, scilicet lavare lacrymis, convestire nudata corpora, terram injicere, ac tumulare. Piaculum quidem apud Veteres habebatur, inhumata relinquere cadavera. Unde Ariadna apud Catullum queritur, pro tot in Theseum collatis beneficiis insepultam esse remansuram,

—— *Nec injecta tumulabor mortua arena.*

Dido l. 4. Aen. Aeneae fugienti imprecatur,

Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena.

a σὴν b προϊδῶ c καλλιχόρους

Palinurus apud Virgilium l. 6.

—— *aut tu mihi terram*
Injice ——

Genus autem fuerat sepulturae, ut inquit Servius, injectio pulveris. Poterat autem fieri hujusmodi terrae injectio juxta Pontificalem ritum, & circa absentium corpora quibusdam solennibus sacris: ac circa cadaver, quod si manu plena non obrueretur, injecto ter pulvere pro sepultura haberetur. Ad quem morem respexit Horatius l. 1. Carm. Od. 28. cùm ait;

Quanquam festinas, non est mora longa: licebit
Injecto ter pulvere curras.

M. Tullius, humatos propriè dictos esse eos, tradit l. 2. de leg. quos humus injecta contegeret, eumque morem a jure Pontificali confirmari, quòd priusquàm in os injecta gleba sit, locus ille, ubi crematum corpus est, nihil habeat religionis. Theocriti Scholiastes in Pharmaceutria ait, sepulchra ἠρία appellari, ab ea, quae mortuis injicitur, terra. Munus quoque officii erat erga morientes, quod Noster praetermisit, oculos eorum claudere. Cujus rei meminit l. 9. Maro hunc locum in reliquis imitando. Sic enim apud eum Euryali mater,

—— *nec tua funera mater*
Produxi, pressive oculos, aut vulnera lavi.

Ovidius l. 3. Amor.

Hic certè manibus fugientis pressit ocellos
Mater, & in cineres ultima dona dedit.

Idem lib. ultimo de Arte amandi,

Jam morior, chara lumina conde manu.

NEQ. MISERAE LAVERE LACRUMAE] Accius Phoenissis,

Salsis cruorem guttis lacrumarum lavi.

Virgilius l. 10.

—— *lavit improba teter*
Ora cruor ——

Ovidius l. 13. Metam.

Huic

Nam nos decebat, coetus [a] celebranteis domum
Lugere, ubi esset aliquis in lucem editus,
Humanae vitae varia reputantes mala.
At qui labores morte finisset graveis,
Omneis amicos laude, & laetitia exsequi.

Cic. 1. Tusc.

a celebrantis

Huic quoque dat lacrymas, lacrymas in vulnera fudit.

Hoc verò acroteleution ita Statius l. 8. Theb. sibi usurpavit,

403 *Fessa pios gemitus, lacrymasque in vulnera fudit.*

Ovidius rursus 3. de arte amandi,

Sustinet, & lacrymis vulnera saeva lavat.

Apud Macrobium in quibusdam codicibus, ubi ii afferuntur versus, malè pro *Cresphonte*, *Ctesiphonte* legitur.

NAM NOS DECEBAT] Cicero refert hos versus ex Euripidis Cresphonte. Quam fabulam quoniam, ut diximus, ex Euripide Ennium convertisse putamus, ipsius etiam hos versus esse, credere par est. Cicero enim indicat ferè, ubi ipse converterit, nec vertere solet denuò, quae verterint Poëtae antiquiores. Sic autem Euripidis fragmentum apud diversos legitur,

a Ἀλλ' ἐχρῆν ἡμᾶς σύλλογον b ποιουμένους,
c Τὸν φῦντα θρηνεῖν εἰς ὅσ' ἔρχεται κακά.
Τὸνδ' αὖ θανόντα καὶ d πόνων πεπαυμένον
Χαίροντας εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων.
Καὶ ἐπεὶ τί δεῖ βροτοῖσι πλὴν δυεῖν μόνον
Δήμητρος ἀκτῆς, πόματός θ' ὑδρηχόου.
Καὶ Ἰὼ τυραννὶ βαρβάρων ἀνδρῶν φίλη,
Καὶ ἡ βροτῶν τ' εὐπραξία ——

Duo priores versus leguntur apud Aristidem in Oratione Pro quatuor viris, cum totidem sequentibus apud Clementem Alex. in 3. στρωμάτων. Eosdem adducit Petrus Victorius suis in Tusc. quaest. annotationibus ex l. 3. Pyrrhoniarum hypotyposeωn Sexti Empirici cap. τίς ἐστιν ἡ λεγομένη τέχνη περὶ βίον. Qui quidem videntur deesse in Graeco Henrici Stephani exemplari, ut ex Latina ipsius interpretatione apparet. Iidem afferuntur à Stobaeo Serm. 119. sed malè ex Euripidis Themistocle. Reliqui omnes, excepto primo, exstant in extremo Plutarchi libello, Πῶς δεῖ τῶν ποιημάτων ἀκούειν, represso tamen Auctoris nomine, quod ab aliis exprimitur. Secundus praeterea tanquam satis notus adducitur à Platone in Axiocho, quem ex Euripide cum duobus aliis refert Strabo l. 11. ubi pro ἔρχεται, ἄρχεται legitur. Dion verò Chrysostomus in Oratione, ὅτι εὐδαίμων ὁ σοφὸς, postquam Homeri auctoritate dixit, Homine nihil esse aerumnosius inter omnia animantia, quae super terram spirant, & repunt: subdit hoc modo hanc eandem Euripidis sententiam; ἕτερος δὲ ποιητὴς, οὐκ ἰδίᾳ οὕτως, ἀλλὰ κοινῇ πρὸς θέατρον ἀγωνιζόμενος, εἰσηγεῖται, Τὸν φῦντα θρηνεῖν εἰς ὅσα ἔρχεται κακὰ, Τὸν δ' οὖν θανόντα, καὶ πόνων πεπαυμένον, Χαίροντας καὶ συνηδομένους, οἴεται, δεῖν ἐκπέμπειν. Latinè sic; *Alius Poëta non ita privatim, sed publicitus in theatro certans, consulit, Natum hominem lamentis prosequendum propter ea, in quae venit, mala: & rursus mortuum, & absolutum laboribus cum gaudio, & exsultatione censet efferri oportere.*

DOMUM LUGERE UBEI, &c.] Alludit ad Thracum morem, qui infantem in lu- 404
cem editum lugent, ut ex lib. quem citavimus, Sexti Empirici patet. De qua re exstat Archiae Epigramma;

Θρήικας αἰνείτω τις, ὅτι στοναχεῦσι μὲν υἷας
Μητέρος ἐκ κόλπων πρὸς φάος ἐρχομένους,

a ἐχρῆν μὲν ἡμᾶς: ἔδει γὰρ ἡμᾶς. b ποιούμενος c τὸν ζῶντα εἰ ὅτα. d κακῶν.

Ἔυ-

Ἔμπαλι δ' ὀλοΐζουσιν, ὅσους αἰῶνα λιπόντας,
Ἀπροΐδῆς κηρῶν λάτρις ἔμαρψε μόρος.
Οἱ μὲν γὰρ ζώοντες ἀεὶ παντοῖα περῶσιν
Ἐς κακὰ, τοὶ δὲ κακῶν εὗρον ἄκος φθίμενοι.

Idemque prodit Valerius Max. lib. II. c. I. & Herodotus de Trausis Thraciae populis in Terpsichores initio. De Essedonibus tradit Solinus cap. 20. & Mela l. 2. eis morem esse, parentum funera cantibus prosequi. Refert Stobaeus Ser. 119. (ex Plutarcho opinor) Causianos nascentes lugere, mortuosque beatos existimare. De qua re plura diximus in explicatione proverbii, *Optimum non nasci.* Hujusmodi autem gentes cantu ad sepulturam mortuos efferebant; quoniam animam harmoniam esse crediderunt. In qua opinione fuit Herophilus, & qui ab eo profecti sunt. A quibus non multum ferè discrepat Dicaearchus, qui voluit animam quatuor elementorum harmoniam esse, atque concentum: ut Pythagoram, & Platonem omittam, quorum prior animam censuit esse numerum se ipsum moventem, alter verò substantiam intelligibilem suapte mobilem naturâ, quaeque ad concinnum movetur numerum. Macrobius autem l. 2. de Somnio Scip. ait; *Mortuos ad sepulturam persequi oportere cum cantu, plurimarum gentium vel regionum instituta sanxerunt, persuasione hâc, quâ post corpus animae ad originem dulcedinis musicae, id est, ad caelum redire credantur.*

Euripidis Fragmenta alia ex Cresphonte.

Stob. Serm. 31.

Αἰδὼς ἐν ὀφθαλμοῖσι γίγνεται τέκνον.

Idem Ser. 92.

Κέρδη τοιαῦτα χρή τινα κτᾶσθαι βροτῶν,
Ἐφ' οἷσι μέλλει μή ποθ' ὕστερον στένειν.
Μή μοι ποτ' εἴη χρημάτων νικωμένῳ,
Κακὸν γενέσθαι, μηθ' ὁμιλοίην κακοῖς.

EX ATHAMANTE.

405 Athamas Aeoli filius Thebanorum rex ex Nephele uxore, vel, ut Pindarus in hymnis prodidit, ex Demotice, vel, ut Hippiae placuit, ex Gorgopide, vel ut ait Pherecydes Syrus, ex Themisto duos suscepit liberos, Phryxum scilicet, & Hellen. Dimissa autem, quaecunque ex his fuerit, priore uxore repudii lege, sive, ut Apollonii Scholiastes vult, defuncta, alteram, cui nomen Ino, duxit Cadmi filiam, quae injustarum novercarum more privignos odio prosequens, Aeolicis foeminis persuasit, ut etiam testatur Nonnus in I. Dionysiacωn, uti frugum semina, priusquam terrae mandarentur, insciis viris torrerent. Qua re cùm terra redderetur infoecunda, fameque tota ea opprimeretur regio, legatisque ad Apollinis oraculum decretis, ut durissimi anni ejus temporis caussam inquirerent, eos Ino corrupit muneribus, monuitque ut cùm reversi fuerint, Apollinis nomine Phryxum, & Hellen in victimas efflagitarent. Quorum mendaciis fidem habens Athamas, arae utrunque, ut tanquam victimam mactaret, imposuit. Ac cùm eorum innocentiae Dii miserti essent, aureo ariete inde eos per aëra sustulerunt: dumque Helle se arietis dorso sustentare nequiret, in mare decidit, cui mox Hellesponti nomen impositum est: Phryxus verò in Colchos delatus est. Aliis autem placet, Athamantem, Inûs insidiis detectis, eam, ejusque filium Melicertam Phryxo necandos dedisse. Qui cùm ad supplicium ducerentur, Liber pater subita obortâ caligine nutricem suam Ino obtexit, letoque eripuit. Ac inde Jupiter ad insaniam redegit Athamantem. Aliqui tamen volunt ob Junonis iram, qua Thebanos omnes prosequebatur, quia Bacchus ibi ex Semele ortus esset, Athamantem furore correptum, qui Learchum filium, quem ex Ino susceperat, cervum existimans jaculo trans-

transfixit. Tum Ino timore perculsa furentem maritum fugiens, altero filio Meli-
406 certa infante in ulnas accepto, in proximum mare è petra Moluride desiluit. Apollodorus tradit, Athamantem, & Ino à Junone in furorem actos: quoniam illis à Mercurio Bacchus alendus traditus fuerat: Inoque Furiis exagitatam Melicertam in ferventem lebetis aquam dejecisse; vel ut Dorion in lib. de piscibus ait, jugulasse, & cum perempto filio in mare se praecipitem dedisse. Quorum Neptunus miseratus, illam in marinam Deam, indito Leucotheae nomine, quam Latini Matutam vocant, permutavit; Melicertam verò Palaemonem appellavit, quem Latini Portunum dicunt: in quorum honorem quinto quoque anno Isthmia celebrabantur. Scripsit hanc fabulam, ut ex Pindari Scholiaste videre licet in Isthmiis, Sophocles, & ex nostris Accius. De Athamante furore exagitato, qui, ut opinor, ejus fabulae erat hypothesis, Ovidius quaedam attigit in Metamorph. l. *6*.

IIs erat in ore Bromius, heis Bacchus pater, Charis. l. 2.
Illeis Lyaeus vitis inventor sacrae.

IIS ERAT IN ORE BROMIUS,] Chori verba esse videntur, referentis quonam pacto Bacchantes foeminae vi numinis impulsae, furore correptae Orgia celebrabant. In quibus diversis sanè nominibus Bacchum inclamabant. Ovidius l. 4. Met.

— Bacchumque vocant, Bromiumque, Lyaeumque,
Ignigenamque, satumque iterum, solumque bimatrem:
Additus his Nyseusque, indetonsusque Thyoneus,
Et cum Lenaeo genialis consitor uvae,
Nyctleliusque, Eleleusque parens, & Iacchus, & Euan,
Et, quae praeterea per Grajas plurima gentes
Nomina Liber habes ——

BROMIUS,] Ita appellatus est Bacchus, ut Diodoro placet, & ex eo refert Eusebius l. 2. de praep. *ἀπὸ τοῦ κατὰ τὴν γένεσιν αὐτοῦ βρόμου*, quasi dicat, ab ignis strepitu, qui in ipsius nativitate insonuit; vel *ἀπὸ τοῦ βρομέω*, quod est, *fremo*. Cornutus, *περὶ τῆς τῶν θεῶν φύσεως*, vult hoc nomen deduci à voce, quá primùm utuntur ii, qui calcibus vinum exprimunt. Apud Telecliden, ut refert Hesychius, Bromius non solùm Bacchum, sed etiam Satyrum significat. Orpheus in Dianae hymno eam Bromiam vocat.

BACCHUS PATER] Bacchus vocatus est *ἀπὸ τοῦ βαχχέειν*, ab incompositè vociferando, vel *βακχέω*, quod est *insanio*.

LYAEUS] Notum est *ἀπὸ τοῦ λύειν* hanc vocem derivari, quod est *solvere*: nam vinum meracius haustum nos à curis solutos reddit. Quá ratione Latini Liberum Bacchum dixerunt. Ad Lyaei nominis etymon videtur respexisse Euripidis Chorus in Bacchis, ubi inter caetera, quae Bacchici muneris sunt, recenset proprium ipsius esse, *ἀποπαῦσαι μερίμνας*, hoc est, *sedare curas*, & solicitudines. Horatius in Epodo Od. *9*.

Curam metumque Caesaris rerum juvat
Dulci Lyaeo solvere.

Idem 3. Carm. Od. 21.

—— tu sapientium
Curas, & arcanum jocoso 407
Consilium retegis Lyaeo.

Silius Ital. lib. 11.

At cùm pulsa fames, & Bacchi munera duram
Laxarunt mentem; cùm fronti reddita demum
Laetitia, & positae graviores pectore curae.

Muretus Galliambo,

Nova munera, apta curas animis procul agere.

Ibidem,

Tu animis acerba fessis curarum onera abigis.

VITIS INVENTOR SACRAE.] Bacchus quoniam omnium primus mortalibus vitium satus ostendit; ideo communi omnium

Tum

Tum pariter Evan, Evhyus:
Ignotus juvenum coetus alterna vice
Inibat alacris, Bacchico insultans modo.

consensu divinos honores fuerat adeptus. Graecis dictus est οἰνουργίας εὑρετής. Ovidius l. 4. Met.

—— *Genialis consitor uvae.*

Hinc Vitisator ab Accio dictus est in Bacchis,

O Dionyse pater optime vitisator
Semela genitus Euthyia.

EVAN EVHYUS:] Proditum est in fabulis, cùm Gigantes è caelo Jovem ejicere molirentur, Bacchum in leonem conversum, mox unum è Gigantibus strenuè interemisse: Jovemque filii audaciâ delectatum acclamasse, εὖ υἱέ, εὖ υἱέ, id est, *bone fili, bone fili.* Quae vox postea inter Bacchi cognomina relata est. Sed de his Bacchi cognominibus plura prodita sunt à Lilio in hist. Deorum, & ab Juliano Aurelio.

BACCHICO INSULTANS MODO.] Lydium intelligit, ut ex Luciano liquet, qui ubi Harmoniden facit Timotheo magistro gratias agentem, qui cum jam docuit modos concinnos facere, choroque congruos, ac postremò conservare singulorum concentuum proprietates, mox sequitur τῆς Φρυγίου τὸ ἔνθεον, τῆς Λυδίου τὸ Βακχικὸν, τῆς Δωρίου τὸ σεμνὸν, τῆς Ἰωνικῆς τὸ γλαφυρόν.

EX ANDROMEDA.

408 NOn dubium est, ut ex Graecis reliquiis, quas infra adducemus, apparet, Euripidem scripsisse Andromedam, quam eandem ex Graecis Sophocles edidit, ut ex Polluce, l. 10. Hesychio in κούριον, & Athenaeo l. 11. liquet. Ex Latinis autem Livius Andronicus, & Accius, quem ego proprio Marte eam fecisse fabulam puto: quando liberum ejus ingenium minimè pati videbatur aliorum sequi vestigia. Illum de Sophocle convertisse fortasse non ineptè suspicari possumus: Nostrum autem ex Euripide, vel ex uno Euripidis loco, quem infra adducemus, ex Aristophane, & ex Theocriti Scholiaste. Fabulae verò argumentum ex iis Auctoribus intelligi potest.

Hyginus in Fabulis; *Cassiope filiae suae Andromedae formam Nereidibus antepofuit. Ob id Neptunus expostulavit, ut Andromeda Cephei filia ceto objiceretur. Quae cùm esset objecta, Perseus Mercurii talaribus volans eò dicitur venisse, & eam liberasse à periculo. Quam cùm abducere vellet, Cepheus pater cum Agenore, cujus sponsa fuit, Perseum clam interficere voluerunt. Ille, cognitâ re, caput Gorgonis eis ostendit, omnesque ab humana specie sunt informati in saxum. Perseus cum Andromeda in patriam redit. Polydectes, sive Proetus, ubi vidit Perseum tantam virtutem habere, pertimuit, eumque per dolum interficere voluit. Quâ re cognitâ, Perseus caput Gorgonis ei ostendit, & is ab humana specie est immutatus in lapidem.*

Apollodorus lib. 2. Biblioth. Παραγενόμενος δὲ εἰς Αἰθιοπίαν, ἧς ἐβασίλευε Κηφεὺς, εὗρε τὴν τούτου θυγατέρα Ἀνδρομέδαν παρακειμένην βορὰν θαλασσίῳ κήτει. Κασσιέπεια γὰρ ἡ Κηφέως γυνὴ Νηρηΐσιν ἤρισε περὶ κάλλους, καὶ πασῶν εἶναι κρείσσων ηὔχησε. ὅθεν αἱ Νηρηΐδες ἐμήνισαν, καὶ Ποσειδῶν αὐταῖς 409
συνοργισθεὶς, πλημμύραν τε ἐπὶ τὴν χώραν ἔπεμψε, καὶ κῆτος. Ἄμμωνος δὲ χρήσαντος τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς συμφορᾶς, ἐὰν ἡ Κασσιεπείας θυγάτηρ Ἀνδρομέδα προτεθῇ τῷ κήτει βορὰ. τοῦτο ἀναγκασθεὶς ὁ Κηφεὺς ὑπὸ τῶν Αἰθιόπων ἔπραξε, καὶ προσέδησε τὴν θυγατέρα πέτρᾳ. ταύτην θεασάμενος ὁ Περ-

Περσεὺς, καὶ ἐρασθεὶς, ἀναιρήσειν ὑπέσχετο Κηφεῖ τὸ κεῖτος, εἰ μέλλει σωθεῖσαν αὐτὴν αὐτῷ δώσειν γυναῖκα. ἐπὶ τούτοις γενομένων ὅρκων ὑποσὰς τὸ κῆτος ἔκτεινε, καὶ τὴν Ἀνδρομέδαν ἔλυσεν. ἐπιβουλεύοντος δὲ αὐτῷ Φινέως, ὃς ἦν ἀδελφὸς τοῦ Κηφέως ἐγγυώμενος πρῶτος τὴν Ἀνδρομέδαν, μαθὼν τὴν ἐπιβουλὴν τὴν Γοργόνα δείξας, μετὰ τῶν συνεπιβουλευόντων αὐτὸν ἐλίθωσε παραχρῆμα.

Quae cava caeli ſignitenentibus
Conficis bigeis --- *Var. l.4. de ling. Lat.*

Filiis propter te objecta ſum innocens Nerei. *Priſc. lib.7.*

Quae cava caeli] Malè apud Varronem legi animadvertit Scaliger; *Itaque dicit Andromacha, Noctique cava caeli ſignitenentibus conficis bigis*, cùm legendum ſit; *Itaque dicit Andromeda nocti, Quae cava caeli, &c.* Cognovit etiam ante Scaligerum Antonius Auguſtinus, verba ita eſſe interpungenda. Sed in fabulae nomine error eum decepit: nam *Andromeda* pro *Andromacha* reponendum eſſe, liquidò ex Ariſtophanis fabula patet, quae *θεσμοφοριάζουσαι* inſcripta eſt. In qua facetiſſimus poëta ſalsè Euripidem cavillans, ejus ſocerum Mneſilochum inducit, & ſub Andromedae perſona haec verba referentem;

Ω' νὺξ ἱερά.
Ὡς μακρὸν ἵππευμα διώκεις
Ἀσεροειδέα νῶτα διφρεύου ——
Σ' αἰθέρος ἱερᾶς
Τοῦ σεμνοτάτου δι' ὀλύμπου.

Tres ſuperiores verſus adducit ex Euripide Theocriti Scholiaſtes in calce Pharmaceutriae, ut confirmaret noctem curru vehi. Ea autem verba videntur jactata ab infelici Andromeda ceto expoſita, cùm noctu ſola quereretur.

Conficis bigeis] Virgilius l. 5. Ennium ſecutus, ait,

Et nox atra polum bigis ſubvecta tenebat.

Claud. de raptu Proſerp.

—— ſparſo nox humida ſomno
Languida caeruleis invexerat otia bigis.

Tibullus autem l. 3. Eleg. 4. quadrigas ei tribuit,

Jam nox aetherium nigris emenſa quadrigis
Mundum caeruleo laverat amne rotas.

Caeterùm communior eſt opinio, quadrigas dari Soli, bigas Lunae, albo, & nigro equo junctas: ſive quòd nocte, & die luceat; ſive quòd hyeme, & aeſtate ſplendidior ſit, quàm autumno & vere: equos verò ſingulos ſideribus. Ad quod reſpexiſſe videtur Statius 6. Theb. ubi his verbis oſtendit Luciferum, & Heſperum eundem eſſe;

Roſcida jam novies caelo demiſerat aſtra
Lucifer; & totidem Lunae praevenerat ignes
Mutato nocturnus equo ——

Ovidius l. 15.

—— Cumque albo Lucifer exit.
Clarus equo, rurſusque alius, cùm praevia lucis
Tradendum Phoebo Pallantias inficit orbem.

Claudianus l. 2. de raptu Proſerp.

Dum meus humectat flaventes Lucifer agros
Roranti provectus equo ——

Ovidius iterum 3. Triſt. Eleg. 5.

Hoc utinam nitidi Solis praenuncius ortus
Afferat admiſſo Lucifer albus equo.

Alii Lunae currum tauris vehi aſſeruerunt; unde eam ferunt dictam *ταυροπόλος*, & *ταυροπόλα*. Aliqui verò voluerunt, mulos Lunae currum trahere, quòd mulus non *ἰδιογόνου* generis, ſed *κοινογόνου* ſit; & Luna non proprio, ſed emendicato luceat lumine. Lucretius l. 5.

Lunaque ſive notho fertur loca lumine luſtrans.

Catullus,

Tu potens Trivia, & notho es
Dicta lumine Luna.

Quod verò Ennius bigas ſignitenentes dixit, lepidè noctivagum currum dixit Actius in Bacchis.

Filiis propter te] Sunt verba Andro-

Scrupeo investita saxo, atque ostreis, quam excaperent: Non. *Scapres.*

Circum sese vruat ad pedes à terra quadringentos caput. Fest. *Vruat.*

Rursus prorsus reciprocat fluctus feram. Non. *Rursus.*

Corpus contemplatur, unde [a] corporaret vulnere. Idem *Corporare.*

Alia fluctus differt, dissupat visceratim membra: Idem *Visceratim.*
Maria [b] salsa spumant sanguine ---

[a] V. C. corporet [b] V. C. sparsa

dromedae jam scopulo alligatae, cum matre querentis, quòd ejus culpâ, scilicet linguae petulantiâ, ipsa innocens Nerei filiis, hoc est, marinis monstris objecta sit. Hîc autem *filiis* pro *filiabus* dictum, Grammaticus adnotavit.

Scrupeo investita saxo, atque ostreis] Videtur ceti formam describere, qui ob magnitudinem, asperamque tergi cutem, marinis conchis conspersam, scopulum videbatur repraesentere: de quo Ovidius l. 4. Met.

—— *nunc terga cavis super obsita conchis.*

Idem de ipsius magnitudine paullò superiùs;

—— *nondum memoratis omnibus unda*
Insonuit, veniensque immenso bellua ponto
Imminet, & latum sub pectore possidet aequor.

Hujus autem ossa immania, ut tradit Mela l. 1. in Joppe tanquam clarum servatae à Perseo Andromedae vestigium accolae ostentabant. Unde postea, ut tradit Plinius l. 9. c. 5. Romam apportata inter reliqua miracula aedilitate suâ ostendit M. Scaurus, longitudine pedum 40. altitudine costarum Indicos elephantes excedente, spinae crassitudine sesquipedali. Ex hoc Nonii loco resarciri potest Festi fragmentum in dictione *Scrupi.* Ubi legitur; *Ennius in Ar .... tita saxa, atque hos ....* Unde videtur legendum esse; *Ennius in Andromeda*, non autem, ut conjiciebant aliqui, *in Armorum judicio.* Festus nuper editus citat ex Andromacha; *Scrupeo investita saxa, atque hos treis, quam excaprent.*

Circum sese vruat] Postquam Poëta ceti formam descripsit, nunc quo pacto se ipsum in orbem sinuabat, demonstrat. Haec verba mutila erant in olim impressis, nunc apertè leguntur in codice è Farnesiana Bibliotheca descripto. 411

Rursus prorsus] Narrabatur hîc Persei conflictus cum ceto, atque ita (ut videtur) ut ipsis planè offeratur oculis. Ex hoc autem loco alter ille Nonii corrigi potest, ubi declarans, *Reciproca, recipe* significare, ait; *Ennius Andromeda Risous prorsus reciprocat, fructus feram.*

Corpus contemplatur] Loqui videtur de bellua, quae conspectâ Andromedâ scopulo devinctâ contemplabatur, quam potissimùm partem devorandam, ac deglutinandam iniret.

Corporaret] Vetus codex, *corporet.* Corporare autem *interficere* est, ut tradit Marcellus, & quasi corpus solum sine anima relinquere.

Alia fructus differt,] Differt, idem quod sequitur, *dissupat*, nimirum. Quâ significatione est illud Lucretii l. 1.

—— *& nubila differt.*

Demonstratur autem iis, feram jam dilaniatam membratim supernatasse.

Maria salsa spumant sanguine.] Ovidius l. 4. Met.

Liberûm quaesendûm caussa familiae matrem tuae. *Fest. Quaesere.*

Bellua puniceo mistos cum sanguine fluctus
Ore vomit, maduére graves aspergine pennae.
Vetus codex pro *maria salsa, &c.* habet *maria sparsa spumant sanguine.*

LIBERUM QUAESENDUM CAUSSA] Liberorum quaesendorum.

Euripidis Fragmenta ex Andromeda.

Stob. Ser. 29.

Εὔκλειαν ἔλαβον οὐκ ἄνευ πολλῶν πόνων.

Idem ibid.

Οὐκ αἰσχρὸν οὐδὲν τῶν ἀναγκαίων βροτοῖς,
Ἀλλ' ἡδύ τοι σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων.

Idem Ser. 34.

Σιγᾷς; σιωπὴ δ' ἄπορος ἑρμηνεὺς λόγων.

Idem Ser. 50.

Νιότης μ' ἐπῆρε, καὶ σθένος τοῦ νοῦ πλέον.

Idem Ser. 61.

Ὅσοι γὰρ ἔρωτα πίπτουσι βροτῶν,
Ἐσθλῶν ὅταν τύχωσι τῶν ἐρωμένων,
Οὐκ ἔστι ποίας λείπεται τόθ' ἡδονῆς.

Idem Ser. 62.

Ἔρωτα δεινὸν ἔχομεν. ἐκ δὲ τῶν λόγων
412 Ἑλοῦ τὰ βέλτιστ'. ὡς ἄπιστον ἔστ' ἔρως,
Κἂν τῷ κακίστῳ τῶν φρενῶν οἰκεῖν φιλεῖ.

Idem Ser. 65.

Τῶν γὰρ πλουτούντων οὐδ' ἄριστος, γενναῖον λέχος εὑρεῖν.

Idem Ser. 79.

Ὦ τλῆμον, ὡς σοὶ τὰς τύχας μὲν ἀσθενεῖς
Ἔδωχ' ὁ δαίμων. μέγα φρονοῦσι δ' οἱ λόγοι.

Idem Ser. 89.

Χρυσὸν μάλιστα βούλομαι δόμοις ἔχειν.
Καὶ δοῦλος ὢν γὰρ, τίμιος πλουτῶν ἀνήρ.
Ἐλεύθερος δὲ, χρεῖος ὢν, οὐδὲν σθένει.
Χρυσοῦ νόμιζε σαυτὸν οὕνεκ' εὐτυχεῖν.

Idem Ser. 96.

Χρήματι γὰρ εὐτυχῶ. ταῖς συμφοραῖσι δ', ὡς ὁρᾷς οὐκ εὐτυχῶ.

Idem Ser. 97.

Ἦπου τὸ μέλλον ἐκφοβεῖ καθ' ἡμέραν,
Ὡς τοῦγε πάσχειν τοὐπιὸν μεῖζον κακόν.

Idem Ser. 103.

Ὁ μὲν ὄλβιος ἦν, τόδ' ἀπέκρυψεν θεός.
Ἐκείνων τῶν ποτε λαμπρῶν, νεύει βίοτος,
Νεύει δὲ τύχα κατὰ πνεῦμ' ἀνέμων.

Idem ibid.

Μὴ δῆτ'. ἔχει γὰρ καταφυγὴν, θὴρ μὲν πέτραν.
Δοῦλοι δὲ βωμοὺς θεῶν. πόλις δὲ πρὸς πόλιν
Ἔπτηξε χειμασθεῖσα. τῶν γὰρ ἐν βροτοῖς
Οὐκ ἔστιν οὐδὲν διὰ τέλους εὐδαιμονοῦν.

Idem ibid.

Οὐκ ἔστιν ὅστις εὐτυχὴς ἔφυ βροτῶν,
Ὃν μὴ τὸ θεῖον ὡς τὰ πολλὰ συντέλει.

Idem Ser. 111.

Τὰς συμφορὰς γὰρ τῶν κακῶς πεπραγότων
Οὐ πώποθ' ὕβριστ' αὐτὸς ὀῤῥωδῶν παθεῖν.

Idem ibid.

Εἴδ' ἐγὼ πράσσω κακῶς,
Μηδὲν τὸ δ' αὔχει. καὶ σύ τοι πράξειας ἄν.

Idem Ser. 112.

Συνάλγησον, ὡς ὁ κάμνων δακρύων μεταδοὺς
Ἔχει κουφότητα μόχθων.

Idem Ser. 122.

Τὸ ζῆν ἀφέντες, τὸ κατὰ γῆν τιμῶσί σου.
Κενόν γ' ὅταν γὰρ ζῇ τις εὐτυχεῖ Κρέων.

Ex alio Stob. l. 1. περὶ φυσικῆς Ἐκλο.

Τὸ δαιμόνιον οὐχ ὁρᾷς ὅπῃ μοῖραι διεξέρχεται
Στρέφεις δ' ἄλλους ἄλλως εἰς ἁμέραν.

Athen. l. 11. c. 8. 413

Ὁ μὲν γάλακτος κίσσινον φέρων σκύφος
Πόνων ἀναψυκτῆρ' ὁ δ' ἀμπέλων γάνος.

Macr. l. 5. c. 21.

Πᾶς δὲ ποιμένων ἔῤῥει λεὼς
Ὁ μὲν γάλακτος κίσσινον φέρων σκύφος
Πόνων ἀναψυκτῆρ', ὁ δ' ἀμπέλων γάνος.

EX TELEPHO.

413 EUripideae Telephi hanc Strabo l. 13. affert hypothesin, Augen ab Aleo patre (cùm ab Hercule corrupta deprehenderetur) in arcam quandam cum Telepho filio impositam, & in mare dejectam esse. Sed Minervae providentiâ arcam ad Caici ostia transmissam evasisse: Teuthrantem, cùm eos excepisset, Augen uxorem duxisse: Telephum verò pro filio habuisse. Diodoro autem l. 4. placet, Aleum detecto facinore Auges filiae, cuidam nauclero amico in
414 mari mergendam dedisse; quae urgentibus partus doloribus in proximam silvam, tanquam rem necessariam actura descendit; ibique clam est enixa, infante inter vepres abscondito; indeque ad naviculam rediens ad Endaplium Arcadiae portum pervenit. Ubi nauclerus ille miseratione compulsus, noluit eam juxta patris praeceptum demergere; sed quibusdam in Asiam ex Caria profecturis dono dedit. Qui Augen secum vehentes Teuthranti Mysiae regi tradidere. Infantem verò cum in Parthenio monte, ubi editus fuerat, relictum pastores Corythi regis reperissent à cerva exhibito ubere nutriri, ad regem detulerunt. Quem Corythus ut filium educans Telepho, eo quòd fuerat à cerva nutritus, quam Sophocles Κερόεσσαν appellavit, nomen dedit. Quod confirmat Hyginus, & Ælianus l. 12. Var. hist. Graeco enim idiomate cerva ἔλαφος appellatur, & Apollodorus l. 2. Bibl. Θήλην μὲν γὰρ ἀρτιτόκος ἔλαφος ὑπέσχεν αὐτῷ. ποιμένες δὲ ἀνελόμενοι τὸ βρέφος, Τήλεφον ἐκάλεσαν αὐτόν: quamvis rem ipsam explicando à Diodoro, & alter ab altero dissentiant, & Apollodorus à se ipso quoque l. 2. & 3. Bibl. Telephus igitur adulta jam aetate matrem investigans, Delphos contendit; ubi ab oraculo monitus, ut in Mysiam navigaret ad Teuthrantem regem, inventa matre summo in honore habitus est. Teuthras mascula orbatus prole Argiopen filiam Telepho in matrimonium collocavit, regnique successorem instituit. Cùm igitur Mysiae rex esset, per ejus regionis oras Graecos, cùm primùm Trojam petiissent, via aberrasse ferunt. Qui, cùm è navibus exiissent, regionem omnem illam, quam Caicus fluvius praeterlabitur, vastarunt. Quod cùm Telephus cognovisset (ut Dictys Cretens. ait l. 2. qui rem hanc singillatim exponit) in Graecos impetum fecit. In qua pugna cùm equus, in quo insidebat, cecidisset, grave ei Achilles vulnus inflixit. Quod quidem cùm nullâ arte, nullisque medicamentis sanari posset, oraculum sciscitatus responsum accepit, ὁ τρώσας ἰάσεται, quasi innuere vellet, ut ferruginem gladii, vel hastae, quae Chironis Centauri fuisse perhibetur, quâve eum vulneraverat, adhiberet ulceri. Rubiginem enim esse in remediis, ait Plinius l. 34. c. 15. subditque; *Et sic Telephum proditur sanasse Achilles, sive id aerea, sive ferrea cuspide fecit, ità certè depingitur eam decutiens gladio.* Aristoteles apud Plutarchum in Symposiacis refert, aerea cuspide, aut gladio facta vulnera curari minus difficulter, celeriusque coire, quàm quae ferrum inflixit; propterea quòd medicinae aliquid in se habet aes. Oraculum quidem sic Tzetzes Chil. 6. explicavit,

Ὃν Ἀχιλλεὺς κατὰ μηροῦ Τήλεφον τότε τρώσας
Ὑγιέως ἀπαλλάττειν ἐκείνῳ προσελθόντα.

Cujus ambiguitatem sic exponit Hyginus; *Hoc Telephus ubi audivit, ad regem Agamemnonem venit, & monitu Clytemnestrae Orestem infantem de cunabulis rapuit, mini-* 415
tans se eum occisurum, nisi sibi Achivi mederentur. Achivis autem quod responsum erat, sine Telephi ductu Trojam capi non posse, facile cum eo in gratiam redierunt, & ab Achille petierunt, ut eum sanaret. Quibus Achilles respondit, se artem medicam non posse. Tunc Ulysses ait, non te dicit Apollo, sed au-

ctorem vulneris hastam nominat. Quam cùm rasissent, remediatus est. Hinc apud Ovidium l. 13. Met. de Achille;

—— ego Telephon hasta
Pugnantem domui, victum, orantemque refeci.

Appulejus autem dicit in hist. de herbarum virtutibus, curationem accepisse herba quadam, quae Achillea dicitur, cujus inventum Achilli tribuit. Ait autem; *Hanc herbam Achilles invenit, unde vulnera ferro facta sanabat, & ob id Achilleos vocatur. Hac sanasse Telephum dicitur.* Claudianus,

Sanus Achilleis remeavit Telephus herbis,
Cujus pertulerat vires, & sensit in uno
Lethalem, placidamque manum; medicina per hostem
Contigit, & pepulit, quos fecerat ipse, dolores.

Herbarum verò cognitionem Achilles à Chirone didicerat. Hinc in proverbium ferè abiit, ut cùm auxilium ex eo petimus, qui mali alicujus caussa exstiterit, *Achillis hasta*, vel *Achilleo more*, vel *Achilleum vulnus* dicamus. Ovidius de remedio amoris,

Vulnus Achilleo quod quondam fecerat hosti,
Vulneris auxilium Pelias hasta tulit.

Idem l. 1. Trist. Eleg. 1.

Nanque ea vel nemo, vel qui mihi vulnera fecit,
Solus Achilleo tollere more potest.

Idem l. 2. Eleg. 1.

Forsitan ut quondam Teuthrantia regna tenenti,
Sic mihi res eadem vulnus, opemque feret,

Idem l. 5. Eleg. 2.

Telephus aeterna consumptus tabe perisset,
Si non, quae nocuit, dextra tulisset opem.

Propertius l. 2. Eleg. 1.

Mysus & Haemonia juvenis quâ cuspide vulnus
Senserat, hac ipsa cuspide sensit opem.

Quò illud Epigramma videtur alludere,

Τήλεφος εἰμὶ κόρου, σὺ δὲ γίνεο πιςὸς Ἀχιλλεὺς,
Κάλλεϊ σῷ παῦσον τὸν πόθον, ὥς ἔβαλες.

Quod sic vertit Jacobus Cruquius,

Telephus en ego sum, tu sis mihi fidus Achilles,
Ore puella necas, ore beare potes.

Publius Syrus,

Amoris vulnus idem qui sanat, facit.

Sic etiam Horatius Epod. 17.

Canidia parce vocibus tandem sacris,
Citumque retro solve, solve turbinem. 416
Movit nepotem Telephus Nereïum,
In quem superbus ordinarat agmina
Mysorum, & in quem tela acuta torserat.

Quasi verò dicat (ut interpretatur vetustus quidam Grammaticus) Tu me, ô Canidia, quem illigasti imprecationibus, mutatis tuis jam sana carminibus. Lucianus in Nigrino; Λουκ. πάνυ μὲν οὖν, καὶ προσέτι δέομαι γέσου κοινήν τινα τὴν θεραπείαν ἐπινοεῖν. Φιλ. τὸ τοῦ ἄρα Τηλέφου ἀνάγκη ποιεῖν. Λουκ. ποῖον αὖ λέγεις; Φιλ. ἐπὶ τὸν τρώσαντα ἐλθόντας, ἰᾶσθαι παρακαλεῖν. Hunc igitur Telephum, ut ex antiquorum reliquiis, quae exstant, apparet, ex alto fortunae gradu, regnoque ejectum, rerumque omnium egentem Tragici induxerunt. Unde Horatius ad Pisones dixit,

Telephus, & Peleus cùm pauper & exsul uterque
Projicit ampullas, & sesquipedalia verba.

Timocles Comicus,

—— ὁ μὲν γὰρ ὢν πένης,
Πτωχότερον αὐτοῦ καταμαθὼν Τήλεφον
Γενόμενον, ἤδη τὴν πενίαν ῥᾷον φέρει.

Aristophanes νεφέλ.

—— σὺ δέ γ' εὖ πράττεις.
Καί τοι πρότερόν γ' ἐπτώχευες,
Τήλεφος εἶναι Μυσὸς φάσκων.

Verùm & Telephi nomine Philetas Cous opus inscripsit, ut Lilius ait in poëtarum historia: Tragoediam verò Agathon, ut Athenaeus l. 10.

Palam mutire plebeio, piaculum est.

Fest. Mutire.

PALAM MUTIRE] Festus *mutire*, *loqui* exponit. Arbitror haec Telephi verba esse, quem Tragici induxerunt moestum, ac tacitum, neque oculos nisi humo defixos haben-

[a] Regnum reliqui ſeptus medici ſtola. Non. *Stola.*

Cedo, & caveo veſtitus, ſqualida ſeptus ſtola. Idem ibid.

Verùm, quorum liberei letho datei ſunt in bello,
Non lubenter haec enodari audiunt. Idem *Enoda.*

[b] Deûmque de conſilio hoc itiner credo conatum modò. Idem *Itiner.*

Te ipſum hoc oportet profiteri, & proloqui, Idem *Adverſum.*

a peripetia b ſyncope.

habentem: quemadmodum ſolent ii, qui maximo aliquo fortunae vulnere ſint confecti, alicui importunè percontanti reſpondiſſe, non decere infimum, & abjectum hominem palàm loqui. Quòd ſi aliquando loquentem induxerint, non niſi invitum reſpondentem faciunt. Quocirca Amphis Comicus in fabula, cui πλάνος ab impoſtore quodam nomen fecit, de piſcium venditoribus inquit,

—— ἔκυψεν ὥσπερ Τήλεφος
Πρῶτον σιωπῇ ——
Demiſit oculos, quemadmodum Telephus,
Primùm ſilentio ——

Alexis in Paraſito,

Καλοῦσι δ' αὐτὸν πάντες οἱ νεώτεροι
Παράσιτον ὑποκόρισμα τῷ δ' οὐδὲν μέλει
Δειπνεῖ δ' ἄφωνος Τήλεφος, νεύων μόνος
Τοὺς ἐπερωτῶντάς τι, ὥστε πολλάκις
Αὐτὸν κεκληκὼς τὰ Σαμοθρᾴκι' εὔχεται,
417 Λῆξαι πνέοντα, καὶ γαληνίσαι ποτέ,
Χειμὼν ὁ χειμὼν ὁ μειρακίσκος ἐστὶ τοῖς φί-
λοις.

De ejus nimia taciturnitate haec Accius Telepho,

Qui neque cujatis eſſet unquam potuimus
multi rogitantes ſcire.

Regnum reliqui] Peripetia, quae à ſordido hominis cultu augetur. Sunt ejuſdem Telephi verba. Sed pro *medici, mendici* legendum eſt. Adnotat Nonius, Veteres, ſtolam non honeſtam veſtem ſolùm, ſed etiam omnem, quae corpus tegeret, dixiſſe.

Cedo, et caveo] Apud Feſtum in *Squalidum*, qui modò ſemivivus prodiit, habetur hic locus ex eadem fabula,

Quam veſtitus ſqualida ſeptus ſtola.

Accius de eodem loquens,

Nam etſi operta ſqualitate eſt, luctuque horrificali.

Squalor cùm de corpore dicitur, intelligitur magna ſordium congeries, ad ſimilitudinem ſquamarum piſcium: à quarum aſperitate, *tunicam auro ſqualentem*, dixit Maro Aen. l. 10. Quâ quidem voce in univerſum uti poſſumus, cùm quicquam nimis inculcatum, obſitumque eſt, aut re pretioſa, aut ſordida, ut incuteret viſentibus quodammodo horrorem.

Vestitus,] Aliqua exemplaria habent *cumveſtitus*, fortaſſe *conveſtitus*.

Letho datei] Pacuvius in Duloreſte,

Is quis eſt? qui tunc ſi tu illum occupas letho
dabis.

Virgilius l. 5.

Millia multa darent letho, gemerentque re-
pleti
Amnes ——

Idem l. 11.

Magna trophaea ferunt, quos dat tua dextera
letho.

Idem l. 12.

Multa virûm volitans dat fortia corpora le-
tho.

Varro l. 6. de lin. Lat.

Ollus letho datus eſt.

Deumque de consilio] Forſitan aliquis haec dicebat de Graecorum itineris errore, qui deorum permiſſu acciderat.

Ad-

Advorſum illam mihi ---

[a] Et civitatem video Argivûm incendier. *Idem Civitas.*

Qui illum Dii, Deaeque magno mactaſſint malo. *Idem Mactare.*

a pathos à viſu

ADVORSUM ILLAM MIHEI] Obſervat Nonius, *advorſum* hîc pro *apud* poſitum eſſe.

QUI ILLUM DII, DEAEQ. MAGNO MACT. M.] Comica imprecatio. *Illum* ἐμφατικῶς criminis auctorem. Pomp. Praecone poſteriore,

At te dii omnes cum conſilio, calve, mactaſſint malo.

Afranius Privigno,

A fulica penè periſti, dii te mactaſſint malo.

Plautus Poenulo contrà,

Dii omnes, deaeque ament. ——

Idem Caſina, & Perſa,

Ut illum dii omnes, deaeque perdant ——

Et Moſtellaria,

Dii te, deaeque omnes perduint cum iſto omine.

Et rurſus ibidem,

Malum quod iſti dii, deaeque omnes duint. 411

Terent. Eunucho,

Ut illum dii, deaeque ſenium perdant.

EX THYESTE.

419 Atreus, & Thyeſtes ex Pelope Tantali, & Hippodamia Oenomai filia orti ſunt. Atreum autem, cùm adoleviſſet, ferunt Chryſippum fratrem ex alia matre, quem pater admodum diligebat, in puteum demerſiſſe. Quod cum aegrè Pelops tuliſſet, illum in exilium egit. Mortuo denique Pelope, ſeſe Mycenas recipit: cumque natu major eſſet, paternum ſibi regnum deferri petiit: quod Thyeſtes priùs immeritò occupaverat. Volunt tamen aliqui, inter ſe eos conveniſſe, ut alternis vicibus regnum adminiſtrarent. Sed aliqui malunt, eos pactos eſſe, ut uter prior portentum aliquod protuliſſet, is regno potiretur. Per ea igitur tempora in Atrei ovilibus agnus aureis villis reperitur. Quem cùm ut maximum portentum oſtenſurus eſſet Atreus, prodidit hoc Thyeſtae Aërope Atrei uxor, quam ſibi Thyeſtes ſtupri conſuetudine conciliaverat: cui ſublatum dolo agnum tradidit. Quem cùm in medium Thyeſtes protuliſſet, regnum adeptus eſt. De qua re ſic Cicero lib. 3. de Natura Deor. *Nec tamen ille ipſe eſt praetereundus, qui non ſat habuit conjugem illexiſſe in ſtuprum: de quo rectè, & veriſſimè loquitur Atreus,*

Quod re in ſumma ſummum eſſe arbitror
Periculum, matres coinquinari, regiam
Contaminari ſtirpem, admiſceri genus.

At id ipſum quàm callidè, qui regnum adulterio quaereret?

Addo (inquit) huc, quod mihi portento caeleſtum pater
Prodigium miſit, regni ſtabilimen mei,
Agnum inter pecudes aureâ clarum comâ
Quondam Thyeſten clepere auſum eſſe è regia:
Qua in re adjutricem conjugem cepit ſibi.

Quos quidem verſus ex Accii Atreo eſſe ſuſpicor: quamvis ſciam duos ex iis Nonium in *Clepere*, non ex poëta aliquo, ſed ex Cicerone ipſo afferre. Sunt ejuſdem ferè ſententiae hi Senecae trimetri, qui in ſua Thyeſte ita Atreum loquentem facit,

Fas eſt in illum, quicquid in fratrem eſt nefas.
Quid enim reliquit crimine intactum? aut ubi
Sceleri pepercit? conjugem ſtupro abſtulit,

Re-

Regnumque furto, specimen antiquum imperi
Fraude est adeptus, fraude turbavit domum.
Est Pelopis altis nobile in stabulis pecus
Arcanus Aries, ductor opulenti gregis.
Hujus per omne corpus infuso coma
Dependet auro, cujus è tergo novi
Aurata reges sceptra Tantalici gerunt.
420 *Pressor hujus regnat* ——

Ob cujus facti memoriam tradit Pausanias l. 2. Corinth. in Thyestae sepulchro, quod est in Argivorum finibus, arietem marmoreum esse impositum. Quin Atreus, ut debitas à fratre poenas sumeret, cum eo in simulatam gratiam rediit, propriosque ei filios Tantalum scilicet, & Plisthenem, ut tradit Hyginus; vel, ut aliis placet, Aglaum, Orchomenum, & Caleum caesos, comedendos apposuit; sanguinemque eorum patera libavit. Quorum capita tandem inter feralis convivii epulas, ut à Thyeste cognoscerentur, afferri jussit. Quo diro spectaculo Solem ferunt cursum deflexisse, ne tam nefarium scelus divinum ipsius foedaret aspectum. Ovidius l. 1. de Arte amandi;

Cressa Thyesteo si se abstinuisset amore
(Ah quantum est uni posse placere viro!)
Non medium rapuisset iter, curruque retorto
Auroram versis Phoebus adisset equis.

Statius l. 4. Theb.

Funereae tum namque dapes, mediique recursus
Solis ——

Quò videtur Virgilius l. 1. Aen. respexisse,

Nec tam aversus equos Tyria Sol jungit ab urbe.

Cujus rei veritatem aliqui fuisse credunt, Atreum primum apud Mycenas Solis defectum observasse. Praebuit autem multis teterrimi hujus facinoris immanitas scribendi ansam: nam hujus nominis fabulam è Graecis apud Stobaeum comperio Sophoclem, & Euripidem scripsisse; & apud Athenaeum l. 12, & 13. Agathonem, & Chaeremonem. E nostris verò Pacuvium, ut ex Placiadis glossis, tum Varium, ut ex Dialogo Cornelii Taciti, & ex Ovidio in extremo de Ponto patet. Ex quo, & ex Prisciano lib. 6. cognovimus etiam, Gracchum eam scripsisse; & ex Acrone & Porphyrione Cassium Parmensem. Ennius verò hanc fabulam dedit, ut ait in Bruto Cicero, Q. Martio, & Cn. Servilio Coss. cùm C. Sulpitius Gallus Praetor Apollini ludos faceret.

--- adspice hoc

Fest. *Sublime.*

ADSPICE HOC] Refert Cicero hunc locum in principio, & circa medium l. 2. de Nat. deor. Rursus initio, & medio tertii, ex quo tantùm Ennii esse cognovimus; sed à Festo ex hac fabula esse didicimus. Refert eundem locum ex Ennio Probus in Sileno, qui aliquantò diversiùs ita legitur apud Appulejum in lib. de Mundo,

Adspice licet sublime tuens, quem invocant omnes Jovem.

Sed Scaliger ex veteribus Appuleji libris legit,

Adspice hoc sublimen candens &c.

Vult enim duplex esse limen, superius, & inferius: hoc superius sublimen vocasse, & hinc caelum ab Ennio hoc loco sublimen dictum.

Hoc] Non est absque observatione praetereundum, frequenter à nostro Poëta hujusmodi pronomen usurpatum esse, cùm de caelo loqueretur, quasi eâ voce illud 421
tanquam digito demonstraret. Rursus enim,

Quoi quod in me est, exsecrabor hoc, quo luces quicquid est.

Et in Telamone,

Atque hoc lumen candidum claret mihei.

Plautus Milite,

Vigila, inquam, expergiscere, inquam, lucet hoc, inquam ——

Idem rursus Amph.

—— *lucescit hoc jam* ——

Rursus Curcul.

Nam hoc quidem aedepol haud multò post luce lucebit ——

Sublime candens, quem [a] vocant omnes Jovem.

[b] Et me Apollo ipse delectat, ductat Delphicus. Non. *Delectare.*

Quàm mihi maximè heic hodie contigerit malum. Idem *Contingere.*

Heu mea fortuna, ut omnia in me conglomeras mala! Idem *Conglomerare.*

[c] Impetrem facilè ab animo, ut cernat vitalem [d] Baebium. Idem *Cernere.*

[e] Inflaccebunt conditiones, repudiato, & reddito. Idem *Flaccet.*

Sed sonitus aures meas pedum pulsu increpat. Idem *Crepare.*

Ibei quid agat, secum cogitat, parat, putat. Idem *Putat*

Quemnam te esse dicam? qui tarda in senectute. Cicero Oratore.

--- ipse summeis saxeis fixus aspereis Idem 1. Tusc.

a invocant b διλταχισμός c Impetrent d halitum e Sin flaccebunt

Non est ab hoc dicendi modo omnino alienum Ciceronis illud in prima contra Catilin. *Potestne tibi hujus vitae lux, aut hujus caeli spiritus esse jucundus?* Et pro Rabirio; *Quem non modò foro, sed etiam caelo hoc, ac spiritu censoriae leges, atque urbis domicilio carere voluerunt.*

QUEM VOCANT] Apud Ciceronem semper *invocant* legitur.

JOVEM] Jovem esse caelum antiquos credidisse, in Epicharmo demonstravimus.

ET ME APOLLO IPSE DELECTAT,] Delectat, *illicit*, & *attrahit*, exponit Nonius: in cujus quibusdam exemplaribus pro *En. Thyeste* legitur *En. Thersite.*

CONGLOMERAS MALA!] Idem conglomerare, *involvere* & *superaddere*, interpretatur. Malè, ut opinor, quidam Nonii codices pro *Thyeste*, *Titthe* habent.

CERNANT VITALEM BAEBIUM] Meliùs fortasse aliqui legunt, *vitalem halitum.* Sed hìc *cernit* pro *judicat* positum est.

SED SONITUS] Lucretius l. 2.

—— subterque virûm vi
Excitur pedibus sonitus ——

Virgilius l. 11.

Adventumque pedum, flatusque audivit equorum.

INCREPAT.] Ferit.

PUTAT] Animo disputat.

QUEMNAM TE ESSE DICAM?] Cicero, ubi refert hunc versum, non nominat auctorem, sed tantùm ait; *Velut ille in Thyeste.* Nos verò Ennii esse suspicamur.

TARDA IN SENECTUTE] Epitheton ab effectu. Horatius l. 2. Serm. Sat. 2.

Dura valetudo inciderit, seu tarda senectus?

Tibullus l. 2. Eleg. 2.

—— dum tarda senectus
Inducat rugas, inficiatque comas.

IPSEI IN SUMMEIS SAXEIS] Cicero ita hunc locum affert; *Exsecratur luculentis sanè versibus apud Ennium Thyestes, primùm ut naufragio pereat Atreus. durum hoc sanè: talis enim interitus non est sine gravi sensu. illa inania,*

—— Ipse summeis saxeis &c.

Idem

[a] Evisceratus, latere pendens, saxa spargens tabo,
Sanie, & sanguine atro ---
Neque sepulchrum, quò se recipiat, habeat, portum
corporis, ubei
Remissa humana vita, corpus requiescat à maleis.

a πάθος à corpore discerpto

Idem rursus in L. Pisonem; *Neque verò ego, si unquam vobis mala precarer, quod saepe feci, in quo dii immortales meas preces audi-*
422 *verunt, morbum, aut mortem, aut cruciatum precarer. Thyestea ista exsecratio est, poëtae vulgi animos, non sapientum moventis;*

Ut tu naufragio expulsus uspiam saxis fixus asperis,
Evisceratus latere penderes (ut ait ille) saxa spargens tabo,
Sanie, & sanguine atro ——

Marcellus verò in *Spargere* hoc modo ex l. 19. Lucilii,

Latere pendens, saxa spargens tabo, & sanguine atro.

Puto autem Lucilium hanc Ennii exsecrationem inter sua inseruisse poëmata, tanquam vulgò jactatam, & inde Nonium Lucilii existimasse. Nec solùm hujusmodi Thyestae preces, ut Horatius in Epodo ait, in proverbium abierunt, sed etiam illud apud Graecos celebre est, Οἰδίποδος ἀρά. Hujus argumenti fuit Callimachi Ibis; quem postea imitatus Ovidius suam Ibin scripsit. In quo genere egregium illud poëmation scriptum est, quod cum Virgilianis legitur *Dirae* inscriptum; cujus auctorem Val. Catonem Grammaticum fuisse eruditi credunt.

Fixus asperis] Exsecrabilis est hujusmodi apud Tragicos imprecatio, ut quis sublimi scopulo pendens insepultus jaceat. Quod supplicium apud inferos etiam habetur immanissimum. Sic Virgilius l. 8. in descriptione clypei Aeneae,

—— *& te Catilina minaci*
Pendentem scopulo ——

Evisceratus latere pendens,] Turnebus Adver. 23. cap. 3.

Visceratus, latere pendens saxa spargens tabida
Sanie ——

Sanguine atro] Virgilius l. 3. Aen.

—— *& sanguine vescitur atro.*

Thylesius in libello de coloribus, *Sanguis*, inquit, *caloris, atque coloris ignei particeps, effusus, ac frigesactus amisso rubore, tanquam in carbonem mutatus, ater ab omnibus vocatur.* Dictus est autem ater velut ἄνθραξ, id est, carbo: nam propriè est carbonis extincti, unde anthracinae dicuntur lugentium vestes. Varro l. 3. de vita Pop. Rom. *Propinquae adolescentulae etiam anthracinis, proximae amiculo nigello, capillo demisso sequerentur luctum, ut dum supra terram essent, ricinis lugerent, funero ipso, ut pullis pallis amictae.*

Neq. sepulchrum, quo se recipiat,] Sequitur Cicero; *Vides, quanto hic in errore versetur: portum esse corporis sepulchrum, & requiescere in sepulchro putat mortuum. Magna culpa Pelopis, qui non erudierit filium, nec docuerit, quatenus esset quidquam curandum.*

Habeat, portum corporis,] Imprecatur Thyestes, ut insepultus jaceat Atreus frater, semperque vagus oberret: id sibi persuadens, sepulchrum esse corporis portum, & malorum omnium sempiternam quietem. Sed Virgilianus Anchises, sive juxta Epicureorum opinionem, 423
qui volebant, nihil post mortem superesse; sive quia contemnebat, quod post è vita migrationem sensu non percipitur, ait l. 2. Aen.

—— *facilis jactura sepulchri est.*

Unde illud Maecenatis,

Non tumulum curo: sepelit natura relictos.

A Seneca verò in Agamemnone mors ipsa portus dicitur,

Portus aeterna placidus quiete.

Cic. 1. Tusc. *Paratum nobis portum, & perfugium mortem putemus; quò utinam velis passis provehi liceat.*

Nolite hoſpites [a] ad me adire, illico iſtic
Ne contagio mea boneis, umbrave obſit,
Tanta vis ſceleris [b] in corpore haeret.

Idem 3. Tuſc.

a adire ad me b meo in corpore

NOLITE HOSPITES AD ME] Hos verſus ex hac eſſe Tragoedia ſuſpicor, quos Cicero ſic adducit; *Tetra enim res eſt, miſera, deteſtabilis, omni contentione, velis, ut ita dicam, remisque fugienda. Qualis enim tibi ille videtur Tantalo prognatus, Pelope natus, qui quondam à ſocero Oenomao rege Hippodamiam raptis nactus eſt nuptiis? Jovis iſte quidem pronepos: tamne ergo abjectus, tamque fractus? Nolite &c.*

ILLICO ISTIC] Hemiſtichium hoc cum ſequenti verſu repetit Cicero 3. de Orat.

NE CONTAGIO MEA] Adcò improborum pernicioſa eſt contagio, ut terrâ, marique ab eorum conſuetudine refugiendum moneat Horatius l. 3. Car. Od. 2.

—— vetabo, qui Cereris ſacrum
Vulgarit arcanae, ſub iisdem
Sit trabibus, fragilemque mecum
Solvat faſelum ——

Quod poſtremum verbum ex Euripidis Electra deſumpſit,

Μηδ᾽ ἐπιόρκων μέτα συμπλείτω.

EX PHOENICE.

424 QUamvis de duobus Phoenicibus apud auctores fiat mentio, de altero quidem Agenoris filio, Cadmi fratre, qui Phoeniciae nomen dedit, de altero verò Amyntoris filio, qui cum Achille, ut tradit Homerus, ad bellum Trojanum contendit, & Hygino auctore cum Pelope conjunctiſſimè vixit: non eſt verendum, de hoc Phoenice Ennium hanc ſcripſiſſe Tragoediam. Nam, ut ſaepe diximus, non tantùm imitatus eſt, ſed ſaepiſſimè vertit Euripidem. Quem porrò Tragoediam hanc edidiſſe, pluribus locis oſtendit Stobaeus, Demoſthenes in oratione *περὶ τῆς παραπρεσβείας*, & Erotianus in Onomaſtico. Atque hunc intellexiſſe Phoenicem, ex Euſtathio vel ſatis conſtat, qui ut ejus ſocietatem, comitatumque cum Achille oſtenderet, ait, *καὶ Εὐριπίδης ἐν Φοίνικι ἄπλιστον τὸν ἥρωα συντηρεῖ*; hoc eſt, & in Phoenice Euripides indiviſum (ab Achille ſcilicet) conſervat heroem. Hunc igitur, cùm matris Hippodamiae precibus impulſus Clytiam patris pellicem ſtupraſſet, cumque id reſciſſet Amyntor, odioſum, atque inviſum jam inde habuit. Quamobrem ut à patre decederet, cujus jurgia ferre non valebat, ad Peleum ſeſe contulit, à quo Dolopum rex eſt conſtitutus; etſi Apollodorus l. 3. dicat, Phoenicem, cùm falsò à Clytia eſſet inſimulatus, oculorum luce à patre fuiſſe privatum. Ejus verba ſunt haec; *οὗτος ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐτυφλώθη καταψευσαμένης φθορᾷ Κλυτίας τῆς τοῦ πατρὸς παλλακίδος. Πηλεὺς δὲ αὐτὸν πρὸς Χείρωνα κομίσας, ὑπ᾽ ἐκείνου θεραπευθέντα τὰς ὄψεις, βασιλέα κατέστησε Δολόπων.* Scripſerunt hujus nominis fabulam Sophocles, ut eſt apud Athenaeum l. 2. & Ion Chius.

SED

ꝏ

Sed virom vera virtute vivere animatum adjecit fortiter; Agel. lib. 7. cap. 17.
[a] Eumque innoxium vocare: adverſus adverſarios
Ea libertas eſt, qui pectus purum, & firmum geſtitat.
Aliae res obnoxiae nocte in obſcura latent.

ꝏ

Ibei tum derepentè ex alto in altum deſpexit mare. Non. *Derepentè.*

ꝏ

Severiter ſuſpectionem ferre falſam, futilium eſt. Idem *Severiter.*

ꝏ

Ut quod factum eſt futile amicei [b] nos feramus fortiter. Idem *Futile.*

ꝏ

Plus miſer ſum, ſi [c] ſceleſtum faxim, quod dicam fore. Idem *Faxim.*

ꝏ

[d] Stultus eſt, qui cupida cupiens cupienter cupit. Idem *Cupienter.*

ꝏ

[e] Quam tibei ex ore orationem duriter dicteis dedit. Idem *Duriter.* Chariſ. l. 2.

a *προσονομασία* b vos feratis c V.-C. ſceleſtim. d *καππακισμὸς* e *δελτακισμὸς*

Sed virom vera virtute vivere] Alludit ad viri etymon, quem volunt Grammatici à virtute dici.

Animatum] In primo Ann. *Homo animatus*, dixit.

Adversus adversarios] Nullus hoſtium metus virum probum perterret; at quadam cum animi libertate, & alacritate omnia intrepidè aggreditur. Libertas enim
425 virtutis eſt, ſervitus verò vitii, ut ait Iſocrates in Enchiridio; *ἐλευθερία καὶ δουλεία, τὸ μὲν ἀρετῆς ὄνομα, τὸ δὲ κακίας.*

Pectus purum] Nullis ſcelerum ſordibus coinquinatum. Horatius l. 1. Ser. Sat. 6.

Non patre praeclaro, ſed vita, & pectore puro.

Item l. 1. Epiſt. 2.

—— Nunc adhibe puro
Pectore verba puer ——

Virgilius in Culice, *puro pectore*, dixit.

Firmum] Non tantùm ab omni vitiorum genere abhorrere debet vir bonus, ſed in utraque fortuna forti, ac conſtanti animo uti. Hinc Theognis ad Cyrnum ſuum inquit, virum bonum animum ſemper habere conſtantem, & cum proſperis, adverſiſque rebus colluctari. Sic enim ait;

Κύρν', ἀγαθὸς μὲν ἀνὴρ γνώμην ἔχει ἔμπεδον αἰεὶ,
Τολμᾷ δ' ἔντ' ἀγαθοῖς κείμενος, ἔντε κακοῖς.

Vocem illam *ἔμπεδον*, quae propriè ſignificat *ἐν πέδῳ ὢν*, in ſolo ſtans, ſic expreſſit Horatius l. 2. Ser. Satyr. 3.

Stas animo? & purum eſt vitio tibi, cùm tumidum eſt cor?

Si scelestum] In antiquo, *ſi ſceleſtim.*

Stultus est, qui cupida cupiens] Plautus Caſina,

—— quid iſtuc tam cupidè cupis?

Haec ex Euripidea Phoenice exſtant Fragmenta.

Stob. Serm. 38.

Φθόνον οὐ σέβω, φθονεῖσθαι δὲ θέλοιμ' ἂν ἐπ' ἐσθλοῖς.

Idem Ser. 39.

Σὺ δ' ὦ πατρῴα χθὼν ἐμὴ γεννητόρων,
Χαῖρ'. ἀνδρὶ γάρ τοι κἂν ὑπερβάλλῃ κακοῖς,
Οὐκ ἔστι τοῦ θρέψαντος ἥδιον πέδον.

Idem Ser. 69.

Μοχθηρὸν ἐστιν ἀνδρὶ πρεσβύτῃ τέκνα
Διδωσιν ὅστις. οὐκέθ᾽ ὡραῖος γαμεῖ.
Δέσποινα γὰρ γέροντι νυμφίῳ γυνή.

Idem ibid.

Πικρὸν νέᾳ γυναικὶ πρεσβύτης ἀνήρ.

Idem Ser. 71.

Γυνή τε πάντων ἀγριώτατον κακόν.

Idem Ser. 88.

Μέγιστον ἄρ᾽ ἦν ἡ φύσις. τὸ γὰρ κακὸν
Οὐδεὶς τρέφων εὖ, χρηστὸν ἂν θείη ποτέ.

Idem Ser. 89, & 91.

Ὦ πλοῦτ᾽, ὅσῳ μὲν ῥᾷστον εἰ βάρος φέρειν. 426
Πόνοι δὲ κἀν σοὶ, καὶ φθοραὶ πολλαὶ βίου
Ἔνεισ᾽. ὁ γὰρ πᾶς ἀσθενὴς δίων βροτοῖς.

EX MELANIPPA.

TAmetsi ex his, quae Poëta noster scripsit, licet intelligere, quantùm poeticâ facultate praestiterit, tamen in fabulis scribendis Graecas potiùs Latinè extulisse, quàm ipsum novas confinxisse videtur. Itaque hanc etiam ex Euripide vertisse existimo. Scripserat enim ille hanc fabulam, ut testatur Aristophanes, apud quem *ἐν θεσμοφοριαζούσαις* mulier queritur, Euripidem Melanippas, Phaedrasque repraesentare, eò quòd improbae, scelestaeque essent mulieres; Penelopen autem, quòd temperans esset, nunquam egisse. Sed quemadmodum ambiguum hujus fabulae est nomen, nam Menalippe, & Melanippe legitur, sic etiam dubium argumentum. Quod tamen id esse potuit. Melanippe Desmontis, sive (ut aliis placet) Aeoli filia, cùm Neptuni congressu gravida facta esset, eamque ob rem à patre excaecata, conjecta est in carcerem. Cùm autem enixa esset gemellos, jussum est, eos feris objici; quibus tamen vacca lactans ubera praestabat. Quod cùm armenti custodes conspexissent, eos educaverunt. Per ea verò tempora Metapontus Icariae rex ab
427 uxore sua Theano admodum flagitabat, ut procrearet sibi filios, nisi repudiari vellet. Quod ea timens regii pecoris magistris significavit, darent operam, ut aliquis sibi mittatur infans, qui pro suo supponeretur. Illi inventos misêre. Mox autem accidit, ut Theano ipsa duos verè pareret. Sed cùm Metapontus priores ob formae praestantiam haberet chariores, quaerere ipsa coepit, quî eos de medio tolleret, ut regnum conservaret suis. Rex fortè discessurus erat sacrorum faciendorum caussâ: itaque per eam occasionem illa indicat filiis, alteros esse suppositios, jubetque ut, cùm venatum contenderent, eos interficerent. Cùm autem id essent aggressi, Neptuni ope ab ejus filiis victi sunt, cumque mortui relati essent in regiam, Theano se gladio confodit. Boeotus & Aeólus (sic enim dicebantur Melanippes filii) ad consueta stabula confugerunt; ubi à Neptuno audierunt, ex ipso sese editos esse, matremque in custodia coërceri. Quamobrem profecti matrem, necato Desmonte, liberarunt, quae à Neptuno oculos recepit. Tum filii unà cum ea ad Metapontum regem perrexerunt, indicatáque Theanûs perfidiâ, ille Melanippen duxit uxorem, ipsosque adoptavit. Qui deinde in Propontide Boeotiam, & Aeoliam à suo nomine condiderunt. Haec ferè ab Hygino in fabulis. Melanippen autem idem l. 2. Poët. astron. tradit Chironis Centauri fuisse filiam, quae cùm ab Aeolo Hellenis filio compressa, gravida esset, jamque instaret partus, patrem fugiens deorum commiseratione in equam versa est. Hoc verò ex Euripide refert. Ex quo autem prius illud argumentum extulerit, non indicat. Sed utramque scripsisse Euripidem opinor: nam apud Athenaeum l. 13. c. 2. citatur Euripides *ἐν Δεσμώτιδι, ἢ Μελανίππῃ*, quod sine dubio ad priorem pertinet fabulam, ut illud etiam Strabonis l. 6. *ἐνταῦθα δὲ καὶ τὸν Μετάποντον μυθεύουσι, καὶ τὴν Μελανίππην τὴν δεσμῶτιν, καὶ τὸν ἐξ αὐτῆς Βοιωτόν.* De alte-

altera autem planè ex Hygino notum est. At utram convertisse Ennium dicemus? Dubium est hoc: nam illud,

Regnumq; nostrum ut sospitent, superstitentq;,
Itemque illud,

Mihei ausculta nate, pueros cremari jube,
manifestè de Melanippe fuisse apparent. At illud rursum,

Certò hic est nulla, quin monstrum siet.
ad Melanippen in equam conversam referri posse videtur. Utcunque autem res sese habuerit, initium Melanippes Euripideae satis celebre apud priscos auctores fuit. Nam Plato in convivio Eryximachum ita loquentem inducit; ἡ μὲν μοι ἀρχὴ τοῦ λόγου ἐςὶ καὶὰ τὴν Εὐριπίδου Μελανίππην. Caetera tanquam nota tacuit. Sed Plutarchus in Erotico ita de principio hujus fabulae; Ἀκούεις δὲ δήπου τὸν Εὐριπίδην ὡς ἐθορυβήθη ποιησάμενος ἀρχὴν τῆς Μελανίππης, Ζεὺς γὰρ οἶδα πλὴν ἐγὼ, μεταλαβὼν δι' ἐχθρὸν ἄλλον ἐθάῤῥει ὡς ἔοικε τῷ δράγματι γεγραμμένῳ πανηγυρικῶς καὶ περιτῶς,
428 ἤλλαξε τὸν ςίχον, ὡς νῦν γέγραπται, Ζεὺς ὡς λέλεκται τῆς ἀληθείας ὕπο. Quae Latinus interpres vertit; *Audis sanè quomodo Euripides perturbatus est, cùm fecit principium Melanippae;*

Juppiter ut equidem sentio:
verùm factâ mutatione verborum propter quendam suum inimicum confidebat (ut videtur) fabulae scriptae magnificè ac egregiè, & mutavit versum, ut nunc est scriptus;

Juppiter ut aevi sama verax comprobat.
Sed ex uno Euripideae Melanippes loco, quem refert Diodorus, cognoscere licet, quantá sententiarum gravitate, ac pondere scripta fuerit; inquit enim l. 1. Biblioth.

Ὡς οὐρανός τε γαῖα τ' ἦν μορφὴ μία.
Ἐπεὶ δ' ἐχωρίσθησαν ἀλλήλων δίχα,
Τίκτουσι πάντα κἀνέδωκαν εἰς φάος,
Δένδρη, πετεινὰ, θῆρας, οὕς θ' ἅλμη τρέφει,
Γένος τε θνητῶν ——

Scaliger autem ait, Ennium Melanippen ex Sophocle convertisse: quod puto μνημονικῷ ἁμαρτήματι dixisse; nam adhuc non comperi, Sophoclem hujus nominis fabulam dedisse. Scripsit tamen Accius Menalippum, sive Melanippum fabulam longè sanè diversam: sed ex loco, qui adducitur à Cicerone, & repetitur à Nonio;

Florem quisnam liberûm invidit meûm,
arbitror etiam Melanippen scripsisse: ea enim magis Melanippae de ablatis filiis conquerenti, quàm Menalippo videntur convenire.

Regnumque nostrum ut sospitent, superstitentque. — Non. *Sospitent.* & *superstitent.*

Mihei ausculta nate, pueros cremari jube. — Idem *Auscultare.*

Certò hîc est nulla, quin monstrum siet:
Hoc ego tibei dico, & conjectura auguro. — Idem *Auguro.*

Quòm saxum sciciderit --- — Prisc. l. 10.

[a] Lumine sic tremulo terra, & cava caerula candent. — Macr. l. 6. c. 4.

a καππαχισμὸς

Regnumq. nostrum] Videntur haec verba esse Metaponti ab uxore petentis, ut sibi, quò regnum retineri possit, liberos procrearet.

Sospitent, superstitentq.] Affert Nonius duobus locis eundem versum: in altero ex Menalippa, in altero verò ex Menalippo. Unde patet, saepe nominis similitudine librarios fuisse deceptos. Utrunque tamen verbum in utroque loco pro *salvare* positum esse, idem tradit.

Lumine sic tremulo] Hexametrum in

Stata forma ---

Agell. l. 5. c. 11.

in Tragoedia miscuit; quod Seneca quandoque imitatus est. Virgilius l. 7.

—— Splendet tremulo sub lumine pontus.

Idem l. 8.

Sicut aqua tremulum labris ubi lumen ahenis

Sole repercusso ——

Nec longe absunt ea Lucretii de Sole l. 4.

Jamque rubrum tremulus jubar ignibus erigere aliè

Cùm coeptat natura ——

Et rursus l. 5.

Sub terris ideo tremulum jubar haesitat ignis.

STATA FORMA] Agellius ita hunc locum affert; *Inter enim pulcherrimam foeminam, & deformissimam, media quaedam forma est, quae à nimio pulchritudinis periculo,* 429
& à summo deformitatis odio vacat. Qualis à Q. Ennio in Melanippe perquam eleganti vocabulo stata dicitur: quae neque κοινὴ futura sit, neque ποινή. Quam formam modicam, & modestam Phavorinus non mehercle insciтè appellat uxoriam. Ennius autem in ista, quam dixi, Tragoedia, eas ferè foeminas ait incolumi pudicitiâ esse, quae statâ formâ forent. Ad hujus vocis significationem fortasse respexit Lucretius l. 3. ubi de animi varietate loquens ait,

Est etiam quoque pacati status aëris ille.

Quo loco doctè quidem Gifanius inquit; *Ita egregiè vocat ingenium, nec fervidum, nec frigidum nimis, sed iis interjectum, moderatum scilicet, in quo aër, & calor sit temperatus.* Idem ferè de corpore tradidit Plato l. 5. de Leg. qui vult illius honorem circa medium consistere, ne nimis robustum, pulchrumque sit, néve nimis debile, aut deforme. Alterum enim audaces, inflatosque animos reddere, alterum dejectos, & illiberales. Circunfertur vulgatum distichon ab hac re non alienum;

Cum media semper gaudebam ludere forma:

Major enim mediis gratia semper inest.

Euripideae Melanippes Fragmenta alia.

Stob. Ser. 30.

Ἀργὸς πολίτης κεῖνος, ὡς κακός γ' ἀνήρ.
Ἀργὸς γὰρ οὐδεὶς, θεοὺς ἔχων ἀνὰ στόμα
Βίον δύναιτ' ἂν συλλέγειν ἄνευ πόνων.

Idem Ser. 50.

Παπαὶ, νέος καὶ σκαιὸς οἷος ἔστ' ἀνήρ.

Idem Ser. 60.

Δοῦλον γὰρ ἐσθλὸν τοὔνομ' οὐ διαφθείρει.
Πολλοὶ δ' ἀμείνους εἰσὶ τῶν ἐλευθέρων.

Idem Ser. 67.

Τῆς μὲν κακῆς, κάκιον οὐδὲν γίνεται
Γυναικός. ἐσθλῆς δ' οὐδὲν εἰς ὑπερβολὴν
Πέφυκ' ἄμεινον. διαφέρουσι δ' αἱ φύσεις.

Idem ibid.

Ἄλγιστόν ἐστι θῆλυ μισηθὲν γένος.
Αἱ γὰρ σφαλεῖσαι ταῖσιν οὐκ ἐσφαλμέναις
Αἶσχος γυναιξὶ, καὶ κεκοίνωνται ψόγον
Ταῖς οὐ κακαῖσιν αἱ κακαί. τἀδ' εἰς γάμους,
Οὐδὲν δοκοῦσιν ὑγιὲς ἀνδράσι φρονεῖν.

Idem Ser. 68.

Γάμους δ' ὅσοι σπεύδουσι μὴ πεπρωμένους,
Μάτην πονοῦσιν. ἡ δὲ a τὸ χρεὼν πόσει 430
Μένουσα, κἀσπούδαστος ἦλθεν εἰς δόμους.

Idem ibid.

Μὴ σπεῖρε τέκνων ἄλοκα δαιμόνων βίᾳ.

Idem ibid.

Ὅσοι γαμοῦσι δ' ἢ γένει κρείσσους γάμους,
Ἢ πολλὰ χρήματ', οὐκ ἐπίστανται γαμεῖν.
Τὰ τῆς γυναικὸς γὰρ κρατοῦντ' ἐν δώμασι
Δουλοῖ τὸν ἄνδρα, κοὐκέτ' ἔστ' ἐλεύθερος.
Πλοῦτος δ' ἐπακτὸς ἐκ γυναικείων γάμων,
Ἀνόνητος, αἱ b γὰρ διαλύσεις ῥᾴδιαι.

Idem Ser. 70.

Μετρίων λέκτρων, μετρίων δὲ γάμων μετὰ σωφροσύνης κῦρσαι θνητοῖσιν ἄριστον.

Idem Ser. 71.

Πλὴν τῆς τεκούσης, θῆλυ πᾶν μισῶ γένος.

Idem Ser. 74.

Ἴσω δ' ἄφρων ὢν, ὅστις ἄτεκνος ὢν τὸ πρὶν,
Παῖδας θυραίους εἰς δόμους ἐκτήσατο.
Τὴν μοῖραν εἰς τὸ μὴ χρεὼν παραστρέφων.

a τῷ b δὲ

Ω

Ὦ, γὰρ θεοὶ δίδωσι μὴ φῦναι τέκνα,
Οὐ χρὴ γκαλεῖσθαι πρὸς τό θεῖον, ἀλλ' ἐᾷν.
Αὐτὸς γὰρ οὐδεὶς οἶδε πῶς ἐγένετο.

Idem Ser. 81.

Ὅστις δ' ἀμείλικτον πατέρ' ἔχει νεανίας,
Στυγνόντ' ἐν οἴκοις, μεγάλα κέκληται κακά.

Idem Ser. 92.

Ὦ τέκνον, ἀνθρώποισιν ἔστιν οἷς βίος
Ὁ μικρὸς εὔκρατος. ἐγένετο δ' ὄγκος κακόν.

Idem Ser. 106.

Τὰ τυγχάνοντα δ' ὅστις εὖ φέρει βροτῶν,
Σοφὸν νομίζω, σωφρονεῖν τ' ἐμοὶ δοκεῖ.

Idem Ser. 114.

Παλαιὸς αἶνος. ἔργα μὲν νεωτέρων,
Βουλαὶ δ' ἔχουσι τῶν γεραιτέρων κράτος.

Idem Ser. 115.

Τί δ' ἄλλο, φωνὴ καὶ σκιὰ γέρων ἀνήρ.

Idem Ser. 123.

Τί τοὺς θανόντας οὐκ ἐᾷς τεθνηκέναι,
Καί τ' ἐκχαθέντα συλλέγεις ἀλγήματα;

EX ALCMAEONE.

431 Amphiaraus, cùm esset vaticinandi peritissimus, optimè se nosse arbitrabatur, si ad Thebanam expugnationem proficisceretur, ibi mortem esse oppetiturum. De quo per imaginem l. 6. Epist. ait Cicero; *Itaque vel officio, vel famâ bonorum, vel pudore victus, ut in fabulis Amphiaraus, sic ego prudens, & sciens ad pestem ante oculos positam sum profectus.* Ut igitur formidatas fatorum minas Amphiaraus declinaret, abdidit sese, consciâ duntaxat Eriphyle conjuge. Cui Adrastus frater unus ex septem, qui ad Thebas profecti sunt, unde ipse solus evasit incolumis, persuasit, ut latentem virum proderet: quanquam aliquibus placet, Eriphylen, accepto aureo monili, ab Hermione Cadmi uxore adductam fuisse, ut mariti latebras patefaceret. Quod mirum in modum aegrè ferens Amphiaraus Alcmaeoni filio
432 praecepit, ut postquam ipse è vita decesserit, paucis post diebus illico de avara, sceleltaque matre poenas sumeret. Nec longè post comprobavit eventus, verum illum sui funeris vatem fuisse. Nam cùm duces, qui Polynicis in bello fortunam secuti sunt, convivio se exhilarabant, aquila è caelo delapsa Amphiarai hastam in sublime tulit; unde mox illam demisit, quae humi defixa in laurum est conversa. Quo in loco cùm postridie dimicaretur, Amphiaraus unà cum curru, ut refert Thrasymachus l. 3. κτισέων, terrae hiatu absorptus est, ibique conditum est oppidum, quod vocatur ἅρμα, hoc est *currus.* Sed Pindarus Nem. Od. 9. confirmat Amphiaraum terrae hiatu fuisse, annuente Jove, cum equis absorptum, ne Periclymeni telo transfigeretur. Alcmaeon autem paterni jussus non immemor matrem interemit. Quamobrem eum deinde vehementer Furiis exagitatum proditum est. Unde à Propertio l. 3. Eleg. 4. Furiae Alcmaeoniae dictae sunt. Cui aliquando percontanti, quonam pacto ab insania liberari possit, haec Apollo, ut refert l. 6. Athenaeus, respondit;

Τιμῆεν μ' αἰτεῖς δῶρον μανίαν ἀποπαῦσαι.
Καὶ σὺ φέρειν τιμῆεν ἐμοὶ γέρας, ᾧ ποτε μήτηρ
Ἀμφιάραον ἔκρυψ' ὑπὸ γῆν αὐτοῖσι σὺν ἵπποις.

Cujus quidem jussu Alcmaeon in Delphico templo omnem Eriphyles ornatum deposuerat. Quem postea, cùm hoc templum Onomarchus, Phaullus, & Phalaecus diripuissent, eorum mulieres sustulère, ut tradit Ephorus, ejusque filius Demophilus lib. Hist. 30. Rem aliquantò diversiùs narrat in 3. Apollodorus, Diodorus Siculus Rer. Antiquar. l. 4. & Didymus ex Asclepiade. Refert Plutarchus in libello περὶ φυγῆς Alcmaeonem, quò Eumenidas effugeret, juxta limosum Acheloi aggerem inhabitasse. Eandem fabulam scripsit è Graecis Euripides, ut ex 3. Aristotelis

Ethicorum liquet; à quo hanc Noster fortasse convertit. Apud Athenaeum l. 4. affertur Ἀλκμαίων σατυρικὸς Achaei Eretriensis, qui in Satyrico dramate Tragicam personam, mente captum scilicet, & furentem Alcmaeona post maternam caedem non incongruè induxerat cum Silenis, Satyris aliisque ejusdem generis; quos bacchantes, & furentes etiam Poëtae finxerunt. In quo genere esse arbitror Euripidis Κύκλωψ. Ex Latinis verò scripsit Accius; cujus quaedam apud Nonium fragmenta reperiuntur. Homerus Odys. λ. Eriphylen dixit aurum viro praetulisse;

—— στυγερήν τε Ἐριφύλην,
Ἣ χρυσὸν φίλου ἀνδρὸς ἐδέξατο τιμήεντα.

Idem rursus Odys. ο. ait, Amphiaraum muliebrium donorum caussa periisse;

Ἀλλ' ὄλετ' ἐν Θήβῃσι γυναίων εἵνεκα δώρων.

Idem ferè expressit in Electra Sopholes;

Οἶδα γὰρ ἄνακτ' Ἀμφιάρεων
433 Χρυσοδέτοις
Ἕρκεσι κρυφθέντα
Γυναικῶν ἀπάταις.

Quod quidem argumentum latiùs pertractavit idem Poëta in fabula, quam Eriphylen inscripsit; cujus meminit Clem. Alex. 6. Strom. Tetigit eam rem per exemplum quàm brevissimum Plato l. 9. de Republ. Εἰ δὲ τὸ ἑαυτοῦ θειότατον ὑπὸ τῷ ἀθεωτάτῳ τε καὶ μιαρωτάτῳ δουλοῦται, καὶ μηδὲν ἐλεεῖ, οὐκ ἄρα ἄθλιός ἐστι, καὶ πολὺ ἐπὶ δεινοτέρῳ ὀλέθρῳ χρυσὸν δωροδοκεῖ, ἢ Ἐριφύλη, ἐπὶ τῇ τοῦ ἀνδρὸς ψυχῇ τὸν ὅρμον δεξαμένη, hoc est, *Si verò partem sui divinissimam impiissimae, ac scelestissimae subjicit in servitutem, & nihil miseretur, non miser est, & ob multò majorem perniciem auri munera accipit, quàm Eriphyle monile accepit, ut virum de medio tolleret.* Horatius l. 3. Car. Od. 16.

—— concidit auguris
Argivi domus ob lucrum
Demersa excidio ——

Statius l. 4. Theb.

—— nec conjugis absunt
Insidiae: vetitoque domus jam fulserat auro.
Hoc aurum vati fata exitiale monebant
Argolico. scit & ipse nefas. sed perfida conjux
Dona viro mutare velit ——

Virgilius de eadem à filio interempta l. 6.

—— moestamque Eriphylen
Crudelis nati monstrantem vulnera cernit.

Ovidius l. 1. Amor. Eleg. 10.

Ex quibus exierat, trajecit corpora ferro
Filius, & poenae caussa monile fuit.

Propertius l. 2.

Aspice quid donis Eriphyle invenit avaris.

Idem l. 3.

Tu quoq; ut auratos gereres Eriphyla lacertos,
Dilapsis nusquam est Amphiaraus equis.

Sulpitius Lupercus;

Sic latebras Eriphyla viri patefecit, ubi aurum
Accepit turpis materiam sceleris.

FActum est jamdiu —— Non. Jamdiu.

Multi' modis sum circumventus morbo, exsulio atque inopia: Cic. l. 4. de Fin. & 3. de Orat.

FACTUM EST JAMDIU] Nonius *olim* interpretatur.

MULTI' MODIS] Cicero in extremo libro de Orat. ait; *Aliud metus, demissum, & haesitans & abjectum. Multi' modis &c.* Idem eodem libro ait; *Novantur autem verba, quae ab eo, qui dicit, ipso gignuntur, ac fiunt, vel conjungendis verbis, ut haec;*

Tum pavor sapientiam mihi omnem, &c.

Et l. 4. Tusc. *Timorem*, ait, *metum mali appropinquantis: pavorem, metum mentem loco moventem, ex quo illud Ennii; Tum pavor &c.* Verùm haec, ut ex 4. de Fin. liquet, ab Alcmaeone dicta sunt, qui cùm maternae caedis poenas lueret, 434
ut ostenderet se ad summam devenisse miseriam, dicebat hisce omnibus se circumventum malis, quorum singula magna essent.

Tur-

Tum pavor ſapientiam mihi omnem a ex animo expe-
ctorat.

Sed mihi neutiquam cor conſentit. Idem 4. Acad. quaeſt.

Unde haec flamma oritur? Idem ibid.

Incede, incede, adſunt, adſunt, me, me expetunt. Idem ibid.

Fer mî auxilium, peſtem abige à me Idem ibid.

a exanimato, exinanito

Turnebus Adv. l. 7. cap. 17. ait; *Exanimo valet exanimato. Nam qui duobus verbis ex animo ſcribunt, ridiculam reddunt tranſlationem: cùm ex animo expectorare non minus riſum commoveat, quàm ſi quis viciſſim ex pectore exanimare dicat.* Non animadvertit ſanè Turnebus, cùm haec ſcripſerat, id ἐνεργητικῶς dictum eſſe, ut in hoc Accii loco ex Phoeniſſis;

Incuſant ultro, à fortuna, opibusque omnibus
Deſertum, abjectum, afflictum a ex animo expectorant.

Sed mirè hoc verſu Ennius timentis affectum expreſſit: nam cùm quis timore corripitur, mentis tota acies hebetatur, obtunditurque. Singulae autem circumſtanſtiae movendae, augendaeque commiſerationis vim habent, & inter praecipuas tragicas exſecrationes commemorantur. Unde dicere ſolebat Diogenes Sinopeus de ſe ipſo, ſe implere & ferre tragicas omnes exſecrationes, ſcilicet erronem eſſe, domo, patriaque carere, mendicum agere, tenui amictu tegi, inque diem vivere.

SED MIHEI NEUTIQUAM COR CONS.] Cicero in Lucullo hoc modo affert hunc locum; *Ea ſunt ejusmodi, quae à te diligentiſſimè tractata ſunt: Dormientium, & vinolentorum, & furioſorum viſa imbecilliora eſſe dicebas, quàm vigilantium, ſiccorum, ſanorum: quomodo? quia cùm experrectus eſſet Ennius, non diceret, ſe vidiſſe Homerum, ſed viſum eſſe. Alcmaeo autem; Sed mihei neutiquam &c.* Non longè pòſt; *Quid ipſe Alcmaeo tuus* (Catullum alloquitur) *qui negat, cor ſibi cum oculis conſentire? Nonne ibidem incitato furore? &c.* Deinde; *Qui magis haec crederet, ſi eſſent, quàm credebat, quia videbantur? apparet enim jam cor cum oculis conſentire.* Arbitror autem haec, quae diximus, quaeque mox ſequentur, ex Enniana Alcmaeone ut antiquiore & celebriore eſſe: quamvis aliqui Accii, ſive alterius poëtae eſſe exiſtiment: quod minimè verum cenſeo; nam ſuperiorem verſum expreſſè Cicero ex Ennii Alcmaeone adduxit. Si enim reliqua ex alio poëta petita eſſent, auctoris nomen addidiſſet, ne crederentur ejusdem eſſe, quem paullò antè nominavit.

a & animo

UNDE HAEC FLAMMA ORITUR?] Non ſine mentis conſternatione, & terrore ſunt haec ab Alcmaeone prolata. Videbatur enim videre, ſe undique Furiis flammas inferentibus circumſeptum.

INCEDE, INCEDE,] Hàc verborum repetitione magnum furentis animi impetum indicat, & diſſolutione, quam Graeci διάλυσιν vocant, facti celeritatem. Huic non diſſimilis eſt ille in Oreſte Euripidis verſus,

Αὗται γὰρ αὗται πλησίον θρώσκουσί μου.

PESTEM ABIGE A ME] Remota tranſlatio, ſicut & illa Maronis lib. 1. Aen. de Didone,

——— *peſti devota futurae*;

ubi pro peſte amorem intelligit: l. 7. verò 435
Furiam,

——— *peſtis enim tacitis latet aſpera ſylvis.*

Praeter vulgatam ſignificationem peſtis dicitur, quicquid exitium affert.

Flammiferam, hanc vim quae me excruciat.
Caeruleae incinctae igni incedunt,
Circumstant cum ardentibus taedis.
Intendit crinitus Apollo

HANC VIM QUAE ME EXCRUCIAT.] Violentas nimirum Furias, & à forma terribiles.

CAERULEAE INCINCTAE IGNI INCEDUNT,] Locus corruptus restituendus,

Caeruleo incinctae angui ——

Quod epitheton frequenter datur serpentibus. Ovidius l. 3. Met.

Caeruleus serpens, horrendaque sibila misit.

Sed Virgil. l. 4. Georg. de anguibus Furialibus ad nostri Poetae imitationem,

—— *caeruleosque implexae crinibus angues*
Eumenides ——

Rursus autem Ovidius de Tisiphone;

—— *cruore rubentem*
Induitur pallam, tortoque incingitur angue.

De qua fortasse loquebatur Varro Atacinus, cùm ait;

Cujus ut aspexit torta caput angue revinctum.

Ut quisque facilè nostram lectionem probare possit: nec tamen nego, hoc epitheton Furiis etiam tribui: siquidem candentibus oculis fictae sunt, dum reliqui corporis color caeruleus esset, vergeretque ad nigrum. Orpheus in Hymnis;

Κυανόχρωτοι ἄνασσαι, ἀπαστράπτουσαι ἀπ' ὄσσων,
Δεινὴν ἀνταυγῆ φάεος σαρκοφθόρον αἴγλην.

Hoc modo Hesiodus Aethiopas caeruleos viros dixit: Ovidius caeruleam mortem, & Statius 2 Theb. caeruleam umbram.

CIRCUMSTANT CUM ARDEN. TAEDEIS] Cur finxerint Poëtae, Furias ardentes faces gestare explicat Cicero, quod videre est in Eumenidibus. Suetonius de Nerone, *Saepe ait confessus exagitari se materna specie, verberibus Furiarum, ac taedis ardentibus.*

INTENDIT CRINITUS APOLLO] Haec verba cum superioribus esse continua, & sensus indicat, & ex Cicerone patet. Videtur autem Alcmaeo non solùm Furiis perterreri, sed etiam ab Apolline sagittis confodi, & à Diana facibus impeti. Effingebant autem veteres Apollinis simulachra cum telo, arcu, & pharetra. Qui si telum in manibus habeat, dicitur esse noxius. Virgilius l. 8.

Actius haec cernens arcum intendebat Apollo
Desuper ——

Statius l. 1. Theb.

—— *arcu crudelis iniquo*
Pestifera arma jacit ——

Cùm verò recondit, placidus & benevolus. Nunquam enim nisi iratus fertur jacula emisisse. Hinc Homerus in principio Iliados sagittas ante omnia ei tribuit, eun- 436
demque facit, & pestilentiae, & salutis auctorem. *Neque* enim *semper*, ut ait l. 2. Car. Od. 10. Horatius, *arcum Tendit Apollo:* qui frequentiùs ἀκέσιος, & ἀλεξίκακος esse solet, malaque propellere, quàm immittere. Cùm verò noxius est, Apollinem ferunt dictum ἀπὸ τοῦ ἀποβάλλειν, hoc est, ab jaciendo. Inde Homerus, Orpheus, aliique poëtae Graeci eum & ἑκηβόλον, & ἕκατον, modo ἑκατηβελέτην, modò ἑκατηβόλον, tum ἑκαβόλον appellarunt à sagittis eminus jaciendis. Hinc in Mercatore Plautus matrem familiàs inducit precantem Apollinem, ut filio suo parcat. Is verò non hominibus tantùm formidabilis erat, sed, ut Proclus Lycius testatur in Hymnis, ipsis daemonibus, qui hominibus perniciosi sunt. Sic autem ille;

Δειμαίνουσι δὲ σεῖο θοῆς μάστιγος ἀπειλὴν
Δαίμονες ἀνθρώποις δηλήμονες ἀγριόθυμοι.

Unde Capella in nuptiis Philologiae sagittarium, & vulnificum appellavit: sed qui eam rem ad physicam referunt rationem, Apollinis sagittas violentos Solis radiorum ictus interpretantur, quorum vi nimia, ac intemperie pestis mortalibus immittitur; eoque quòd animantes perimat, aliqui opinati sunt Apollinem dictum, ὡς ἀπολύοντα

Arquum auratum Luna innixus:
Diana facem jacit à laeva.

λύοντα τὰ ζῶα. Sed cum Solis effectum significabant etiam, cùm Paeana Apollinem dicebant, ut exponit Festus, quòd sagittarum ictu eum nocere putabant; est enim *παίειν ferire*. Alii, quòd remedium morbis finem faceret talis gravitatis: ad quod videtur eo versu apud Suetonium allusum,

Noster erit Paean, ille Hecatebeletes.

Quamobrem Flaccus in Epodo in Carmine saeculari, quod Apollini praecipuè, ac Dianae canere veteres consueverunt, ut ab imminentibus malis propitios redderent, ait;

Conditor mitis, placidusque telo
Supplices audi pueros Apollo.

Criniti epitheto usus est Maro l. 10.

Aetheria tum fortè plaga crinitus Apollo.

Philostratus Junior in Heroicis eum ἀκερσεκόμην, Pindarus in Isth. Od. 1. ἀκειρεκόμαν παρὰ τὸ α καὶ κείρω κόμης nominarunt. Unde per periphrasin Propertius l. 3. & Ovidius l. 3. Trist. Eleg. 1. intonsum Deum dixerunt, & Horatius l. 1. Car. Od. 21. intonsum Cynthium; Auctor verò obscoeni carminis comosum Phoebum. Vocant etiam illum Graeci χρυσοκόμην, quem nos auricomum dicimus. Rursus Pindarus Pyth. χαίτηον dixit; unde fortasse à nostro crinitus. Mos fuit antiquissimis illis saeculis, ut ephebi Apollini comam nutrirent; qui dein le cùm

—— *prima genas vestibat flore juventa*,

Delphum se conferentes comae primitias Deo offerebant. Cujus consuetudinis meminit in Theseo Plutarchus.

437 ARQUUM AURATUM] Epitheton à materia. Inde à Virgilio l. 3. Aen. Ovidio l. 1. Met. & Statio Syl. 4. Arcitenens dictus est antiquiorum poëtarum imitatione. Naevius l. 1. Belli Punici; —— *deinde*

Pollens sagittis inclutus
Arcitenens, sanctusque
Delpheis prognatus Pythius
Apollo ——

Sic fortasse distinguendi sunt ii Saturnii versus. Inclutus arcitenens ab Homero Odys. φ. dictus κλυτότοξος. Hostius lib. 2. Belli Histrici;

Dia Menerva, simul autem invictus Apollo
Arcitenens, Latonius ——

Ab aureo arcu, quem gestat, Graeci χρυσότοξον appellant. Sed frequentiùs ἀργυρότοξον, ab argenteo arcu, quem habebat, cùm serpentem Pythonem interemit. Quod etiam allegoricè dixerunt ob lucis candorem.

LUNA INNIXUS:] Hoc verbo gestum corporis exprimit, quasi dicat, adeò innixus arcum intendit, ut ad Lunae formam curvaretur. Expressit paucis Ennius, quod pluribus felicissimè Maro, l. 11.

—— *donec curvata coirent*
Inter se capita ——

Statius de eodem Apolline l. 1 Achill.

Ingentemque manu curvaret Delius arcum.

Ovidius l. 1. Amor. Eleg. 1. Enniana usus translatione,

Lunavitque genu sinuosum fortiter arcum.

Cui cõntrarium est remittere, & laxare arcum. Unde Horatius Car. l. 3. Od. 8. & 27. *remisso arcu*, & *laxo arcu* dixit.

DIANA FACEM JACIT AB LAEVA.] Dianam quoque ab antiquis traditum est, horribilem ac formidabilem Deam esse. Quare iracundam in Poëtica Horatius appellavit. Gravissimis enim quoslibet afficere calamitatibus potis est. Unde Callimachus in Hymn. εἰς τὴν Ἄρτεμ. miseros ait illos esse, in quos ira ferveat: nam oves pestilentia absumit, segetes pruinis interimit, senes orbat filiis, mulieribusque parit abortum;

Σχέτλιοι, οἷς τύνη χαλεπὴν ἐμμάξεαι ὀργήν.
Κτήνεά σφιν λοιμὸς καταβόσκεται, ἔργα δὲ πάχνη.
Κείρονται δὲ γέροντες ἐφ' υἱάσιν. αἱ δὲ γυναῖκες,
Ἢ βληται θνήσκουσι λεχωΐδες ——

Eadem etiam aequè ac Apollo dicta est Arcitenens. Accius Erigone,

 Quòd

Quòd utinam me suis arcitenens telis mactasset Dea.

Videtur hoc loco Erigone respexisse ad Niobes filios, quorum mares Apollo, foeminas verò Diana interfecit: ipsaque ut foemina optabat, ut ipsam Diana suis telis confodisset.

438 *Euripideae Alcmaeonis Fragmenta.*

Stob. Ser. 22.

Ὁρᾶτε τὸν τύραννον, ὡς ἄπαις γέρων
Φεύγει. φρονεῖν δὲ θνητὸν ὄντ' οὐ χρὴ μέγα.

Idem ibid.

Ταπεινὰ γὰρ χρὴ τοὺς κακῶς πεπραγότας
Λέγειν, ἐς ὄγκον δ' οὐκ ἄνω βλέπειν τύχης.

Idem Ser. 47.

Φεῦ, φεῦ, τὰ μεγάλα, μεγάλα καὶ πάσχει κακά.

Idem Ser. 60.

Μέτεσι τοῖς δούλοισι δεσποτῶν νόσου.

Idem ibid.

Ὅςις δὲ δούλῳ φωτὶ πιςεύει βροτῶν,
Πολλὴν παρ' ἡμῖν μωρίαν ὀφλισκάνει.

Idem Ser. 67.

a Γυναῖκα καὶ ὠφέλειαν καὶ νόσον ἀνδρὶ
Φέρει μεγίςην, ἐδίδαξα τοὐμῷ λόγῳ.

Idem Ser. 77.

Τὰ τῶν τεκόντων ὡς μετέρχεται θεὸς μιάσματα.

Idem Ser. 88.

Ὦ παῖ Κρέοντος, ὡς ἀληθὲς ἦν ἄρα,
Ἐσθλῶν ἀπ' ἀνδρῶν ἐσθλὰ γίγνεσθαι τέκνα.
Κακῶν δ' ὅμοια τῇ φύσει τῇ τοῦ πατρός.

a γυνὴ

EX CRESSIS.

NOn dubium est, fabulam Cressae nomine inscriptam, ut ex Athenaeo constat, Aeschylum dedisse primùm, & deinde Euripidem, ut ex Sophoclis Scholiaste, pluribusque Stobaei locis liquet. Quo verò argumento eam scripserint, mihi hactenus ignotum est. Suspicor tamen eam, ut & plerasque alias, ex Euripide Ennium vertisse. Nam apud Nonium in dictione *Fretum*, ubi legitur *Ennius, Crassa*
439 *pulvis oritur, &c.* existimant nonnulli eruditi viri, reponendum esse *Ennius Cressis, Polvis oritur, &c.* Ac quamvis id epitheton aptè pulveri tribui possit, nihilominùs eo modo legerem libentiùs; eoque magis, quòd idem Nonius cùm indiscretum esse *Polvis* dictionis genus vellet ostendere, duo affert Ennii testimonia ex 8. Ann. hujus verò, quod maximè id, quod asserebat, confirmare poterat, non meminit. Cressae, aut Cretenses mulieres appellabantur; à quarum patria, ut Phoenissis, Trachiniis, & Troadibus, fabulae nomen inditum est. Virgilius l. 5.

Cressa genus Pholoë ——

POlvis oritur, omnem pervolgat caeli fretum. Non. *Fretum.*

POLVIS] Veteres etiam *polver* dicebant, ut adnotat Adamantius.

PERVOLGAT] Περιπολεῖ. In excusis *pervolat* legitur: sed non rectè. Lucretius l. 2, & 4.

Multiplicisque loci spatium transcurrere eodem
Tempore, quo Solis pervolgant fulgura calum?

CAELI FRETUM] Idem in Ann. fretum caeruleum caelum appellavit propter continuatum, perennemque ejus motum,

Quaeque freto cava caeruleo cortina receptat.

Inde Lucretius l. 5. venustè aëris mare;

Semper enim quodcunque fluit de rebus, id omne
Aëris in magnum fertur mare ——

Ex

Ex Euripidis Cressis Reliquiae.

Athen. lib. 11. cap. 20.

Τὰ δ' ἄλλα χαῖρε κύλικος ἑρπούσης κύκλῳ.

Idem lib. 14. cap. 17.

Αἱ δεύτεραί πως φροντίδες σοφώτεραι,
Τί γὰρ ποθεῖ τράπεζα, τῷ δ' οὐ βρίθεται,
Πλήρης μὲν ὄψων ποντίων, πάρεισι δὲ
Μόσχων τέρειναι σάρκες, χήνειά τε δαὶς,
Καὶ πεπτὰ, καὶ κροτητὰ τῆς ξουθοπτέρου
Πελάνῳ μελίσσης ἀφθόνως δεδευμένα.

Stob. Ser. 29.

Οὐκ ἐν δύναιο μὴ καμὼν εὐδαιμονεῖν,
Αἰσχρόν τε μοχθεῖν μὴ θέλειν νεανίαν.

Idem Ser. 70.

Γαμεῖτε νῦν, γαμεῖτε, κᾆτα θνήσκετε,
Ἢ φαρμάκοισιν ἐκ γυναικὸς ἢ δόλοις.
Ὅστις δὲ πλοῦτον, ἢ εὐγένειαν εἰσιδὼν
Γαμεῖ πονηρὰν, μωρός ἐστι. μικρὰ γὰρ
Μεγάλων ἀμείνω σώφρον' a εἰ δόμοις ἔχειν. 440

Idem Ser. 89.

Ἐπίσταμαι δὲ καὶ πεπείραμαι λίαν,
Ὡς τῶν ἐχόντων πάντες ἄνθρωποι φίλοι.

Idem Ser. 90.

Ἔστιν δ' ἐν ὄλβῳ καὶ τόδ' οὐκ ὀρθῶς ἔχον,
Εὐψυχίας δόκησις. οἰόμεσθα γὰρ,
Τὸν εὐτυχοῦντα πάντ' ἐπίστασθαι χρεών.

Idem Ser. 103.

Τὸν εὐτυχεῖν δοκοῦντα μὴ ζηλοῦτε, πρὶν
Θανόντ' ἴδῃ τις, ὡς ἐφήμεραι τύχαι.

Idem Ser. 108.

Λύπη μὲν ἄτῃ περιπεσεῖν αἰσχρᾷ τινί.
Εἰ δ' οὖν γένοιτο, χρὴ περιστεῖλαι καλῶς
Κρύπτοντα, καὶ μὴ πᾶσι κηρύσσειν τάδε.
Γέλως γὰρ ἐχθροῖς γίνεται τὰ τοιάδε.

a ἐν

EX ALCESTIDE.

PAlaephatus de Alcestide. Λέγεται μῦθος τραγικώδης, ὡς δὴ μέλλοντός ποτε τοῦ Ἀδμήτου θανεῖν, αὕτη εἵλετο ὑπὲρ αὐτοῦ θάνατον. καὶ Ἡρακλῆς αὐτὴν διὰ τὴν εὐσέβειαν ἀφελόμενος, καὶ ἀναγαγὼν ἐκ τοῦ ᾅδου, ἀπέδωκεν Ἀδμήτῳ. ἐμοὶ δὲ δοκεῖ μηδένα ἀποθανόντα δύνασθαι τινὰ ἀναβιῶναι. ἀλλ' ἐγένετό τι τοιοῦτον. ἐπειδὴ Πελίαν ἀπέκτειναν αἱ θυγατέρες, καὶ Ἄκαστος ὁ Πελίου ἐδίωκεν αὐτὰς,
441 οὐ λαμβάνει μέν. Ἄλκηστις δὲ καταφεύγει εἰς Φερὰς πρὸς Ἄδμητον, τὸν ἀνεψιὸν αὐτῆς. καὶ καθιζόμενος ἐπὶ τῆς ἑστίας, οὐκ ἐβούλετο Ἄδμητος Ἀκάστῳ ἔκδοτον ἐξαιτουμένῳ δοῦναι. ὁ δὲ πολλὴν στρατιὰν παρακαθίσας ἐπὶ τὴν πόλιν, ἐπυρπόλει αὐτούς. ἐπεξιὼν δὲ ὁ Ἄδμητος, ἔχων καὶ λοχαγοὺς νύκτωρ, συνελήφθη ζῶν. ἠπείλει δὲ Ἄκαστος ἀποκτείνειν αὐτόν. πυθομένη δὲ ἡ Ἄλκηστις ὅτι μέλλει ἀναιρεῖσθαι Ἄδμητος δι' αὐτὴν, ἐξελθοῦσα ἑαυτὴν παρέδωκε. τὸν οὖν Ἄδμητον ἀφίησιν ὁ Ἄκαστος, ἐκείνην δὲ συλλαμβάνει. ἔλεγον οὖν οἱ ἄνθρωποι, ἀνδρεία γε Ἄλκηστις, ἑκοῦσα ὑπεραπέθανεν Ἀδμήτου. τοιοῦτο μέντοι οὐκ ἐγένετο, ὡς ὁ μῦθος φησί. κατὰ γοῦν τὸν καιρὸν τοῦτον. Ἡρακλῆς ἧκεν, ἄγων ἔκ τινων τόπων τὰς Διομήδους ἵππους. τοῦτον ἐκεῖσε πορευόμενον ἐξένισεν Ἄδμητος. ὀδυρομένου δὲ Ἀδμήτου τὴν συμφορὰν τῆς Ἀλκήστιδος, ἀνακτησάμενος Ἡρακλῆς ἐπιτίθεται τῷ Ἀκάστῳ, καὶ τὴν στρατιὰν αὐτοῦ διαφθείρει, καὶ τὰ μὲν λάφυρα, τῇ αὐτοῦ στρατιᾷ διανέμει. τὴν δὲ Ἄλκηστιν τῷ Ἀδμήτῳ παραδίδωσιν. ἔλεγον οὖν οἱ ἄνθρωποι, ὡς ἐντυχὼν Ἡρακλῆς, ἐκ τοῦ θανάτου ἐρρύσατο τὴν Ἄλκηστιν. τούτων γινομένων, ὁ μῦθος προσανεπλάσθη.

APud neminem hactenus comperi, Ennium Alcestidis edidisse fabulam, praeterquam apud Placiadem Fulgentium in libello de Obscuris. Illius tamen exemplaria admodum inter se dissident, dum aliqua habent, *Ennius in Telestide*, alia, *Ennius in Alcestide comoedia*. Quod fortasse aliquis addidit deceptus, quòd ea fabula laetum haberet exitum. Alia simpliciter, *in Alcestide*. E Latinis non dubium est, Accium, & Naevium hanc dedisse fabulam: licet aliqui non Naevium, sed Laevium

vium alium veterum poëtarum fuisse malint. Illud tamen certum est, Naevium illam ex Euripidea vertisse; ut in ipsius fragmentis observavimus: Accium verò sua Minerva, ut illi mos plerumque fuit, edidisse. E Graecis autem eam scripsit Antiphanes, ut est apud Athenaeum l. 3, 4, & 12. & Euripides, cujus jam integra superest; ex qua etiam suspicor Ennium suam convertisse. Idque à Graeci versiculi cum Latino Ennii collatione conjicio, qui videtur ad verbum penè Latinè redditus. quem refert ex Poëta nostro Flavius Sosipater lib. 2. absque operis indice. Id si verum, argumentum ex Euripidea petendum est.

EURIPIDIS.

Σοῦ γὰρ φθιμένης, οὐκ ἔτ' ἂν εἴην.
Ἐν σοὶ δ' ἐσμὲν καὶ ζῆν, καὶ μή.

ENNII.

Tibei vita, seu mors in mundo est. Charis. l. 1.

Haec anus admodum fringutit: nimirum se sauciavit flore Liberi. Placiad. in gloss.

Tibei vita,] Videntur haec dicta esse ab Admeto Alcestidi morienti; quam cùm solari conaretur, jubebat meliore esse animo: quando quicquid tandem accideret, sine dubio ipsum comitem esset habitura. Exponit enim hic Sosipater *in mundo*, citò, in expedito: quasi diceret Admetus; Tibi mea vita, sive mors praesto est. Terentius simile quid protulit in Hecyra;

Nam si periculum ullum in te est, periisse
me unà, haud dubium est.

442 Ab hac sententia nihil ferè discrepat Tecmessae illud apud Sophoclem, quae Ajaci viro suo mortem optanti ait;

Ὅταν κατεύχῃ ταῦθ', ὁμοῦ κἀμοὶ θανεῖν
Εὔχου. τί γὰρ δεῖ ζῆν με, σοῦ τεθνηκότος;

Ovidius in Medea,

—— *inque tua est vitaque morsque manu.*

Cicero pro domo sua; *In te vitae, necisque potestatem haberet.*

Haec anus] In Graeco locus non est, qui cum hoc possit conferri: nam nusquam anui (inducitur enim Alcestidis ibi famula, quae fortasse anus erat) objici videtur ebriam esse. Imò verò famula illa id Herculi hospiti exprobravit, cujus improbitatem, pervicaciam, ac vinolentiam damnans, ait, manu arripuisse poculum hederaceum, nigraeque matris non diluti liquorem vini bibisse, usquedum calesceret, vinique flamma illum invaderet. Sic igitur Poëta ille;

Ποτῆρα δ' ἐν χείρεσσι κίσσινον λαβὼν,
Πίνει μελαίνης μητρὸς εὔζωρον μέθυ,
Ἕως ἐθέρμην' αὐτὸν ἀμφιβᾶσα φλὸξ
Οἴνου. ——

Fortasse in Fulgentio legendum est *in Ennii Alcestide, Haec anus admodum fringutit nimirum &c.* Videntur autem verba illa, *nimirum fringutit* (quae *subtiliter adgarrit* auctor ille exponit) Graecis iis respondere, quae mox sequuntur, Ἄμουσ' ὑλακτῶν, illepida latrans. Noster tenuiore translatione usus est: ille enim à cane sum-

sumpsit latratum, hic à fringuilla sumpsit vocem, ut existimat Varro l. 6. qui locum ex Plauti Casina adducit,

—— *quid fringutis? quid istuc tam cupidè a cupis?*

Quod idem adducit Marcellus, in quo *fringuttis* legitur. Varroni adstipulatur Festus, qui à fringilla frigutire derivari asserit: eamque ita vult appellari, quòd frigore cantet, ac vigeat. Ac fortasse frigilla à frigere venit: quaecunque enim, inquit Nonius, friguntur, vel frigent, nimio calore, vel frigore cum sono subsiliunt. Frigere autem a Graeco verbo venit *φρύγειν*.

Nimirum se sauciavit flore Liberi] Lepidissima est translatio: qui enim sauciantur, nimio consperguntur sanguine. Haec, ut innueret Herculem ultra modum bibisse, ait, illum se sauciasse flore Liberi, quasi dicat, adeò se rubro vino ingurgitasse, ut redundaret, & ut ex vini colore saucius appareret. Hinc fortasse Livii locus ex lib. 25. emendari posset, qui sic habetur; *Inde ubi id temporis visum, quo die epulatis jam, vinoque satiatis principium somni esset:* ubi pro *vinoque satiatis*, meliùs, *vinoque sauciatis*. Quod verò Euripides dixit *φλὸξ οἴνου*, Noster Liberi florem pronunciavit. Volunt enim Grammatici *flos* à a *φλὸξ* derivari; quia emicat, ut flamma. Puto equidem idem fuisse antiquis florem 443
Liberi, quod nos vulgò lacrymam dicimus. Nec quidem ab re: est enim vinum, quod sponte, antequam calcetur uva, guttatim fluit. Flos enim cujusque rei dicitur, quicquid praestantius est. Cato sal candidissimum, atque optimum, salis florem appellavit. Archestratus apud Athenaeum l. 6. c. 23. *νέκταρος ἄνθος*, delicatissimum cibum. Livius Andronicus,

Florem a *antlabant Liberi ex carchesiis.*

Pacuvius Periboea,

Postquam est b *oneratus frugum, & floris Liberi.*

Plautus Casina,

—— *timeo hoc negocium. quid est, nisi haec meraclo*
Se uspiam percussit flore Liberi ——

Idem Cistellaria,

Quiaque adeo me complevi flore Liberi,
Magis libera uti linguâ conlibitum est mihi.

Sed Lucretius videtur florem Bacchi pro fragrantia praestantissimi vini posuisse,

Quod genus est Bacchi, cùm flos evanuit, aut cùm
Spiritus unguenti suavis diffugit in auras.

In qua significatione Plautus Curculione dixit,

Flos veteris vini meis naribus objectus est.

a petis

a anclabant b honoratus.

EX NEMEA.

PEcudi dare a viva una marito. Prisc. lib. 5.

a vivam marito

ARGUMENTUM NEMEAE.

HUjus fabulae unicum hoc superest fragmentum, quod Prisciano acceptum referimus; cujus indicio certiores facti sumus, Ennium Nemeam scripsisse: quandoquidem locus ille apud Nonium, *Teneor consipta, undique venor*; non mihi liquet omnino, sitne ex Nemea, an potiùs Medea. Sed cùm propensior ad veritatem opinio videretur ex Medea esse, in ea fabula posuimus: nihil tamen certi ea de re statuentes. Scripsit *Νεμέαν* primus Aeschylus, ut ex ipsius fabularum indice

Oo per-

perſpici licet. Deinde eam dedit Theopompus Athenienſis veteris comoediae poëta, cujus aliquot verſus Athenaeus l. 10. c. 6. refert. Quarum quidem argumentum exiſtimo ſumptum fuiſſe ex Nemeorum ludorum inſtitutione, quorum origo ita ferè
444 ab iis, qui in Pindarum ſcholia ediderunt, affertur. Cùm ſeptem Argivorum duces Polynici opem ferentes ad Thebarum expugnationem proficiſcerentur, ſiti ferè enecti in Lemnum Thraciae pervenerunt. Ubi cùm fortè in Hypſipylen incidiſſent ferentem ulnis Lycurgi Jovis ſacerdotis, vel, ut placet Hygino, Lyci & Eurydices filium, ſive, ut aliqui malunt, Euphetae, & Crenſae, eam ut illius regionis gnaram rogarunt, ut ſibi aquae fontem indicaret. Quae ut illis celeriùs morem gereret, filiolum in prato quodam depoſuit: à quo dum abeſt, ſerpens puerum ſpiris circumvolvens ſuffocavit. At illi cùm reverterentur necatum puerum à ſerpente conſpicientes, eum telis confoderunt. Qui poſtea, ut Hypſipylen conſolarentur, funebre certamen ad perpetuam pueri memoriam inſtituerunt. Vaticinans puero Amphiaraus Archemoro nomen indidit, *ὅτι αὐτοῖς ἀρχὴ μόρου ἐγένετο ὁ τοῦ παιδὸς θάνατος*, quòd ſcilicet ipſis ducibus pueri mors perniciei omen, ac initium foret. Aliis verò placet, puero priùs Opheltes nomen fuiſſe, quem poſtea Amphiaraus praevidens imminentem illi mortem in ipſo vitae initio Archemorum appellavit ab *ἀρχὴ*, quae *principium* ſonat, & *μόρον*, hoc eſt, *mortem*. Hoc ſcilicet Aeſchyli Nemeae fuiſſe argumentum, à quo fortaſſe ſuam excerpſit Ennius, verba cujuſdam Pindari Scholiaſtae oſtendunt, qui quidem addidit, *Ἄλλοι δὲ ὧν ἐςὶ καὶ Αἴσχυλος, ἐπ' Ἀρχεμόρῳ τῷ Νεμέας παιδί*. Sed tamen alii volunt, hujuſmodi certaminum inſtitutionem Thebano bello fuiſſe antiquiorem. Hos deinde ludos Hercules Nemeaeo leone ſuperato in melius correxit, Jovique conſecravit, ſtatuitque ut ſingulis trienniis celebrarentur: in quibus equites, & gymnici certabant, quibus corona ex apio erat praemium. Dicti autem ſunt Nemeaei ludi à Nemea, quae pars eſt Argivorum regionis, quam tradunt fuiſſe inter Phliuntem & Cleonas Achaiae urbes, ita appellata *ἀπὸ τῆς Σελήνης καὶ Διός*. Alii volunt à bobus, quae Argi paſcebantur Junoni ſacris; *νέμειν* enim *paſcere* eſt. Nonnulli verò aſſerunt à Danai filiis eam regionem nomen eſſe ſortitam, qui eam ſibi partiti ſunt. *καταvέμεσθαι* enim *partiri*, ac *diſtribuere* ſignificat. Sed quoniam locus hic adeò & mutilus, & maculis foedatus eſt, ut nullo pacto nec intelligere, nec reſtituere poſſe confiderem, inexplicatum relinquo.

EX ILIONA, SIVE POLYDORO.

445 CUm res Trojana jam inclinata eſſet, Priamus Polydorum filium parvulum, ut ipſemet teſtatur apud Euripidem, ad Polymneſtorem Thraciae regem, cui Ilionam filiam uxorem dederat, cum magno auri pondere clam alendum miſit, quo ut potiretur, eum necavit. Hujus autem fabulae nomen Iliona fortaſſe erat; quam Accius, & Pacuvius edidere: cujus tamen argumentum aliter refertur ab Hygino in Fabulis: ſive Polydorus.

O Pietas animi --- Cic. l. 4. Acad.

O PIETAS ANIMI] Cicero in Lucullo ita affert hunc locum; *Niſi verò Ennium non putamus ita totum illud audiviſſe; O pietas animi, ſi modò id ſomniavit, ut ſi vigilans*

ꝏ

* Mater, te adpello; tu quae curam somno suspenso levas: Porph. in Hor. l. 2. Satyr. 3.

Neque te mei miseret; surge, & sepeli natum. Cic. l. 1. Tusc.

ꝏ

* Age, adsta, mane, audi, itera, dum eadem & ista mihei. Idem lib. 4. Acad.

ꝏ

lans audiret. Experrectus enim potuit illa visa putare ut erant, & somnia dormienti vero aequè ac vigilanti probantur. Quid iliona somno illo, Mater te adpello? Nonne illa credit filium locutum, ut experrecta etiam crederet? Unde enim illa; Age, adsta, mane, &c. Locum hunc, *ô pietas animi*, affert Donatus in Eunucho ex Ennio.

Mater te adpello;] Refert Cicero integros duos hos versus sine auctore; sed ob consequentiam Ennii esse credimus. Idem rursus in Oratione pro Sextio de P. Clodio ait; *Is cùm quotidie gladiatores spectaret, nunquam est conspectus, cùm veniret: emergebat subitò, cùm sub tabulas subrepserat, ut; Mater, te adpello — dicturus videretur.* Quae verba, ut videntur, quasi proverbii loco jactabantur. Nam cum Fusius Tragoediarum actor aliquando Hecubam dormientem repraesentaret, cujus opem dum imploraret Polydorus (cujus partes Catienus agebat) cùm necaretur à Polymnestore, summaque eam voce inclamaret, verè ille vino oppressus stertens nullo pacto audiebat. Qua de re ita Horatius l. 2. Satyr. 3.

Non magis audierit, quàm Fusius ebrius olim,
Cùm Ilionam edormit: Catienis mille ducentis,
Mater te appello, clamantibus ——

Quos versus explicans Lambinus ait; Hecubam quoque fuisse appellatam Ilionam. Quod quidem apud neminem adhuc comperi. Verùm si dubium inde oriatur, cur Polydorus sororem Ilionam matrem appellet, animadvertendum est, Hecubam, cùm natus esset Polydorus, Ilionae filiae dedisse 446 educandum, ut scribit Hyginus. Quamobrem sororem, quòd eum educasset, matrem appellat. Quocirca eundem locum sic exponit Acron; *Manifestum est hunc Polydorum necatum fuisse, & noctu sorori in somnis venisse, rogantem, ut sepeliretur, hoc dicentem; Mater te appello, soror surge, & sepeli me.* Quem locum mendosum esse opinor, legeremque potiùs, *Matrem te appello soror, surge &c.* Sunt autem qui locum hunc non intelligentes, falsò dicunt, Polydorum non Priami, sed Ilionae filium fuisse.

Tu] Cum quadam animi indignatione exprobrat maternum affectum erga natum languescentem, quòd à piorum parentum officio desistat. Nec probatur illa Maecenaris sententia,

Nec tumulum curo, sepelit natura relictos.

Innuit enim quòd quem saevitia projecit, dies, ut ait Seneca l. 14. Epist. 93. condat.

Surge, et sepeli natum] Dic aliquid de insepultis. Quantum verò commiserationis habet locus ille Virgilii, cùm ait lib. 5.

Nudus in ignota, Palinure, jacebis arena.

DE ANTIOPA.

Antiopae fabulam ex Euripide Pacuvium vertisse clarè ex Cicerone l. 1. de Fin. liquet. De qua Persius Satyr. 1. ait;

Sunt quos Pacuviusq;, & verrucosa moretur
Antiopa, aerumnis cor luctificabile fulta.

Sed eandem ab Ennio susceptam fuisse provinciam, Hygini testimonio cognovimus, qui ait eandem Euripidis Antiopam scripsisse Ennium, cujus fabulae nihil est reliquum. Ex Graecis praeterea hanc fabulam dedit Amphion, ut testatur in 5. Strom. Clem. Alex. item Eubulus, & Menander: sed hunc comico arbitror argumento ex alia Antiope sumpto. Ex Latinis verò Andronicus etiam Nonii indicio. Euripideae autem talem Hyginus affert hypothesin; *Nyctei regis in Boeotia fuit filia Antiopa. Ejus formae bonitate Jupiter adductus, gravidam fecit. Quam pater cùm punire vellet propter stuprum minitans periculum, Antiopa effugit. Casu in eodem loco, quò illa pervenerat*, a *Epaphus Sicyonius stabat. Is mulierem advectam domo matrimonio suo junxit. Id Nycteus aegrè ferens, cùm moreretur, Lyco fratri suo per obtestationem mandat, cui tum regnum relinquebat, ne impunè Antiopa ferret. Hujus post mortem Lycus Sicyonem venit, interfecto Epapho, Antiopam vinctam adduxit in Cythaeronem: parit geminos, & reliquit. Quos pastor educavit. Zethum & Amphionem nominavit. Antiopa Dircae uxori Lyci data erat in cruciatum. Ea occasione nacta fugae se mandavit. Devenit ad filios suos. Ex quibus Zethus existimans fugitivum non recepit. In eundem locum Dirce per bacchationem Liberi illuc delata est: ibi Antiopam re-*
447 *pertam, ad mortem extrahebat. Sed ab educatore pastore adolescentes certiores facti, eam esse matrem suam, celeriter consecuti matrem, eripuerunt. Dircen ad taurum crinibus religatam necant. Lycum cum occidere vellent, vetuit eos Mercurius, & simul jussu Lycum concedere regnum Amphioni.*

Apollodorus lib. 3. Biblioth. Ἀνθιόπη θυγάτηρ ἦν Νυκτέως. ταύτῃ Ζεὺς συνῆλθε. ἡ δὲ, ὡς ἔγκυος ἐγένετο τοῦ πατρὸς ἀπειλοῦντος, εἰς Σικυῶνα ἀποδιδράσκει πρὸς Ἐπωπέα. καὶ τούτῳ γαμεῖται. Νυκτεὺς δὲ ἀθυμήσας ἑαυτὸν φονεύει. δοὺς ἐντολὴν Λύκῳ περὶ Ἐπωπέως, καὶ περὶ Ἀντιόπης λαβεῖν δίκας. ὁ δὲ στρατευσάμενος Σικυῶνα χειροῦται. καὶ τὸν μὲν Ἐπωπέα κτείνει. τὴν δὲ Ἀντιόπην ἤγαγεν αἰχμάλωτον. ἡ δὲ ἀγομένη δύο γεννᾷ παῖδας ἐν Ἐλευθεραῖς τῆς Βοιωτίας. οὓς ἐκκειμένους εὑρὼν βουκόλος ἀνατρέφει, καὶ τὸν μὲν καλεῖ Ζῆθον, τὸν δὲ Ἀμφίονα. Ζῆθος μὲν οὖν ἐπεμελεῖτο βουφορβίων. Ἀμφίων δὲ κιθαρῳδίαν ἤσκει. δόντος αὐτῷ λύραν Ἑρμοῦ. Ἀντιόπην δὲ ᾐκίζετο Λύκος καθείρξας, καὶ ἡ τούτου γυνὴ Δίρκη. λαθοῦσα δέ ποτε τῶν δεσμῶν αὐτομάτων λυθέντων ἧκεν ἐπὶ τὴν τῶν παίδων ἔπαυλιν. δεχθῆναι πρὸς αὐτῶν θέλουσα, οἱ δὲ ἀναγνωρισάμενοι τὴν μητέρα τὸν μὲν Λύκον κτείνουσι. τὴν δὲ Δίρκην θριξὶ δήσαντες ἐκ ταύρου θανοῦσαν ῥίπτουσιν εἰς κρήνην τὴν ἀπ' ἐκείνης καλουμένην Δίρκην.

a Epopeus

Euripidis Fragmenta ex Antiopa.

Stob. Ser. 1.

Τρεῖς εἰσὶν ἀρεταὶ, ἃς χρεών σ' ἀσκεῖν, ὦ τέκνον.
Θεούς τε τιμᾶν, τούς τε θρέψαντας γονεῖς,
Νόμους τε κοινοὺς Ἑλλάδος, καὶ ταῦτα δρῶν,
Κάλλιστον ἕξεις στέφανον εὐκλείας ἀεί.

Idem Ser. 3.

Ἐγὼ μὲν οὖν ᾄδοιμι καὶ λέγοιμί τι
Σοφὸν, ταράσσων μηδὲν ὧν πόλις νοσεῖ.
Ἔνεστι δ' οἶκτος ἀμαθίᾳ μὲν οὐδαμοῦ,
Σοφοῖσι δ' ἀνδρῶν. καὶ γὰρ οὐδ' ἀζήμιον
Γνώμην ἐν εἶναι τοῖς σοφοῖς λίαν σοφόν.

Idem Ser. 6.

Καὶ μὴν ὅσοι μὲν σαρκὸς εἰς εὐεξίαν
Ἀσκοῦσι βίοτον, ἢν σφαλῶσι χρημάτων,
Κακοὶ πολῖται. δεῖ γὰρ ἄνδρ' εἰθισμένον
Ἀκόλαστον ἦθος γαστρὸς, ἐν a αὐτῷ μένειν.

Idem Ser. 30.

Πολλοὶ δὲ θνητῶν τοῦτο πάσχουσιν κακὸν,
Γνώμῃ φρονοῦντες, οὐ θέλουσ' ὑπηρετεῖν
Ψυχῇ τὰ πολλὰ πρὸς φίλων νικώμενοι.

Idem Ser. 36.

Κόσμος δὲ σιγῆς στέφανος ἀνδρὸς οὐ κακοῦ. 448
Τὸ δ' ἐκλαλοῦν, οὔθ' ἡδονῆς μὲν ἅπτεται,
Κακὸν δ' ὁμίλημ', ἀσθενὲς δὲ καὶ πόλει.

Idem Ser. 46.

Ὁ δ' ἥσυχος, φίλοισί τ' ἀσφαλὴς φίλος,
Πόλει τ' ἄριστος. μὴ τὰ κινδυνεύματα
Αἰνεῖτ'. ἐγὼ γὰρ οὔτε ναύτιλον φιλῶ
Τολμῶντα λίαν, οὔτε προστάτην χθονός.

a ταυτῷ

Idem

Idem Ser. 52.

Γνώμη γὰρ ἀνδρὸς, εὖ μὲν οἰκοῦνται πόλεις,
Εὖ δ' οἶκος, εἴς τ' αὖ πόλεμον ἰσχύει μέγα.
Σοφὸν γὰρ εὐβούλευμα τὰς πολλὰς χέρας.
Νικᾷ. σὺν ὄχλῳ δ' ἀμαθία, πλέον κακόν.

Idem Ser. 56.

Ὅςις δὲ πράσσει πολλὰ, μὴ πράσσειν παρὸν,
Μωρὸς, παρὸν ζῆν ἡδέως ἀπράγμονα.

Idem Ser. 54.

Τοιαῦτ' ἄειδε, καὶ δόξεις φρονεῖν,
Σκάπτων, ἀρῶν γῆν, ποιμνίοις ἐπιςατῶν,
Ἄλλοις τὰ κομψὰ ταῦτ' ἀφεὶς σοφίσματα.

Idem Ser. 60.

Οὐ χρή ποτ' ἄνδρα δοῦλον ὄντ' ἐλευθέρας
Γνώμας διώκειν, οὐδ' ἐς ἀργίαν βλέπειν.

Idem ibid.

Τὸ δοῦλον οὐχ ὁρᾷς ὅσον κακόν;

Idem ibid.

Φεῦ φεῦ τὸ δοῦλον ὡς ἁπανταχῆ γένος,
Πρὸς τὴν ἐλάττω μοῖραν ὥρισεν θεός.

Idem Ser. 61.

Κόρος δὲ πάντων. καὶ γὰρ ἐκ καλλιόνων
Λέκτροις ἐν αἰσχροῖς εἶδον ἐκπεπληγμένους.
Δαιτὸς δὲ πληρωθείς τις, ἄσμενος πάλιν
Φαύλῃ διαίτῃ προσβαλὼν ἥσθη ςόμα.

Idem Ser. 68.

Κῆδος καθ' αὑτὸν τὸν σοφὸν κτᾶσθαι χρεών.

Idem ibid.

Πᾶσι δ' ἀγγέλλω βροτοῖς
Ἐσθλῶν ἀπ' ἀνδρῶν εὐγενῆ σπείρειν τέκνα,
Οὐ γάρ ποτ' ἂν πράξειαν ἐς τέλος κακῶς.

Idem Ser. 71.

Οὐ σωφρονίζειν ἔμαθον, αἰδεῖσθαι δὲ χρὴ
Γύναι τὸ λίαν, καὶ φυλάσσεσθαι φθόνον.

Idem Ser. 80.

449 Ἐκ παντὸς ἄν τις πράγματος δισσῶν λόγων
Ἀγῶνα θεῖτ' ἂν, εἰ λέγειν εἴη σοφός.

Idem Ser. 96.

Φεῦ φεῦ. βρότειαι πημάτων ὅσαι τύχαι,
Ὅσαι τε μορφαὶ, τέρμα δ' οὐκ εἴποι τὶς ἄν.

Idem ibid.

Πόλλ' ἔςιν ἀνθρώποισιν ὦ ξένε κακά.

Idem ibid.

Ἔχει λόγον καὶ τοῦτο τῶν πολλῶν βροτῶν,
Δεῖ τοὺς μὲν εἶναι δυςυχεῖς, τοὺς δ' εὐτυχεῖς.

Idem Ser. 97.

Φρονῶ δ' ἃ πάσχω, καὶ τόδ' οὐ σμικρὸν κακόν.
Τὸ μὴ εἰδέναι γὰρ ἡδονὴν ἔχει τινὰ
Νοσοῦντα. κέρδος δ' ἐν κακοῖς ἀγνωσία.
Ὤκτειρ' ἀκούσας. οἰκτρὰ γὰρ τὰ δυςυχῆ
Βροτοῖς ἅπασι, κἂν θυραῖος ὢν κυρῇ
Ἄνθρωπος ὢν οὐδεὶς ἄλυπος τὸν βίον διήγαγεν,
Οὐδὲ μέχρι τέλους ἔμεινεν εὐτυχῶν.

Idem Ser. 103.

Τοῖος δὲ θνητῶν τῶν ταλαιπώρων βίος.
Οὐδ' εὐτυχεῖ τὸ πάμπαν, οὔτε δυςυχεῖ.
Εὐδαιμονεῖ τε, καὖθις οὐκ εὐδαιμονεῖ.
Τί δῆτ' ἐν ὄλβῳ μὴ σαφεῖ βεβηκότες,
Οὐ ζῶμεν ὡς ἥδιςα μὴ λυπούμενοι;

Idem l. 1. Eclog. Phys.

Δίκα τοι δίκα χρόνιος. ἀλλ' ὅμως ὑποπεσοῦσ'
Ἔλαθεν ὅταν ἔχῃ τιν' ἀσεβῆ βροτῶν.
Τότοι κακὸν ποδώκες ἔρχεται βροτοῖς.
Ἀεὶ γὰρ εὐπίπτουσιν οἱ Διὸς κύβοι.

Idem ibid.

Τὴν δίκην λέγουσι παῖδ' εἶναι χρόνου.
Δείκνυσι δ' ἡμῶν ὅς τις ἐςὶ κακός.

Clem. Alex. 1. Strom.

—— ἔνδον δὲ θαλάμοις βουκόλον,
Κομῶντα κισσῷ ςῦλον εὐίου θεοῦ.

EX AMPHITHRASONE.

450 PErtolerarem vitam, cladeisque exanclarem impatibiles.

Non. *Exanclare.*

NOn possum Poëtae nostri ingenii felicitatem, ubertatemque non admirari, qui non modò Tragica majestate, gravitateque excelluit, verùm etiam joco, lepo-

leporeque in Comica scena versatus est. Nec alium crediderim poëtam fuisse, qui plura, tam variis argumentis, diversoque metrorum genere scripserit. Quamobrem eo Terentiano versu And. prolog.

Qui cùm hunc accusant, Naevium, Plautum, Ennium

Accusant ——

ait Donatus; *In singulis magna emphasis auctoritatis, sed ordo non est servatus; Ennius namque ante Plautum fuit: sed quòd est summae auctoritatis, Ennium ultimum dixit.* quamvis in Comoediis Sedigitus Volcatius Caecilium, Plautum, Naevium, Licinium, Attilium, Terentium, Turpilium, Trabeam, Luscium praetulerit Ennio; de quo ait,

Decimum addo antiquitatis caussa Ennium.

Cujus quidem paucae admodum harum fabularum reliquiae reperiuntur, cùm eum plurimas scripsisse verisimile sit, quarum nec tantùm nomina supersunt: & quae sunt, ambiguum est, an sint ipsius germanae. Nam ubi Nonius in dictione *Praecisum* Naevium in Aulularia adducit, sunt qui velint legendum esse *Ennius Erularia*, vel *Herularia*. Idem Nonius in dictione *Sonit* adducit ex Ennii Andromache, & Hermaphrodito versum, quem in Andromache explicavimus. Hermaphroditi verò titulum sunt qui suppostitium habeant, putentque *Haemopotide* esse legendum. Cujus si verus titulus est, fortasse avarus aliquis senex in ea fabula inducebatur, qui nunquam ingerendis pecuniis satiabatur, quemadmodum apud Horat. in Poët.

451 *Non missura cutem, nisi plena cruoris, hirudo.*

Idem rursus in dictione *Propitiabilis* adducit Ennium Cupiuncula; quod aliqui *Capeduncula* legendum existimant, cujus hoc tantum exstat fragmentum;

Huic est animus propitiabilis ita & adolabilis.

quam vocem Nonius exponit sine dolore. Ambigua quoque est apud eundem Nemeae inscriptio; nam aliqui pro Nemea *Medea* afferunt legendum, ut in ejus Tragoedia explicavimus in eo versu,

Tenear consipta, undique venor.

Exstat & hoc unicum ex Nonis fragmentum apud eundem Auctorem in dictione *Propages*: ita enim ibi legitur; *Ennius Nonis,*

Unde florent fructus, vitaeque propaginem.

Qui locus in dictione *Propago* rursus legitur,

Boni secunde forent fructus, ut aeque propaginem.

Uterque tamen mendosus est. Sunt qui pro Nonis legant *Nobis*, sic;

Nobis unde forent fructus, vitaeque propagmen.

Propago enim neutro genere efferri tradit Marcellus ex Ennio, ubi secundum hunc locum affert. Quod omnino pro *propago*, *Propagen* legendum est, ut neutro genere possit inflecti. Nec defuerunt qui sibi persuaserint, *Probrum* apud Ennium fabulae nomen fuisse ex loco illo Nonii in dictione *Tunica*, ubi ait, *Ennius Probro Carthaginiensium tunicatam juventutem voluit dicere.* Quo sanè loco *Probro* minusculâ literâ scribendum est absque commate. Quod ex Agellio l. 7. c. 12. clarissimè liquet, qui ait; *Q. quoque Ennius Carthaginiensium tunicatam juventutem non videtur sine probro dixisse.* Ennius quidem probro vertit Carthaginiensibus, tunicatos appellans: quemadmodum & Plautus in Poenulo;

Novistin' tu illunc tunicatum hominem, qui siet?

Virgilius verò laudi Romanis, cùm eos l. 1. Aen. gentem togatam dicit. Hujus autem Comoediae titulus, qui Amphithraso est, facit, ut eredam, Poëtam nostrum Thrasonem militem, cui à nimia confidentia, arrogantiaque nomen inditum est, ultra modum se ipsum gloriâ, & praedicatione efferentem induxisse: quandoquidem hujusmodi personam semper hoc modo Comici solent effingere. Cujus etiam nominis fabulam, ut est apud Athenaeum l. 4. scripsit Alexis. Ac tantò magis arbitror hac in fabula Ennium hunc jactantem fecisse, quantò titulum majore inscripsit energiâ, cùm non Thrasonem, sed Amphithrasonem dixerit. Quod eodem ferè pacto dictum videtur, quo à Varrone Sesquiulysses (sic enim Satyram quandam Menippaeam appellavit) ad dictionis vim utrobique augendam, amplificandamque: ut Ennius Thrasonis jactantiam, & Varro

Ulyssis

Ulyssis calliditatem ostenderent. Nonnulli autem arbitrantur pro *Amphithrasone, Amphitruone* legendum. Ac quamvis in pervetusto Nonii exemplari, quod apud nos est,
452 versus hic afferatur ex Ennio, & in vulgatis afferatur ex Accio, utrunque tamen mihi suspectum est, cùm in Plautina Amphit. integra haec exstent verba;

—— pertolerarem vim tantam, cladesque
Exanclarem impatibiles ——

Itaque vel corrigendus est Nonius, ut pro *Idem Amph.* legatur *Plautus Amph.* vel dicendum est, Plautum ex Ennio, aut ex Accio locum hunc surripuisse. De qua quidem re aliter sentire videtur Alciatus in Plautino Lexico.

EX AMBRACIA.

EX postremis his verbis poëma hoc dramaticum esse clarè patet: & Comoediam esse suspicamur ex indice. Nam, ut ait Aelius, omnium Comoediarum scripta ex quatuor rebus sumuntur, nomine, loco, facto, eventu. Nomine, ut Phormio, Hecyra, Gurgulio, Epidicus; loco, ut Andria, Leucadia, Brundusina; facto, ut Eunuchus, Asinaria, Captivei; eventu, ut Commorientes, Adelphi, Heautontimorumenos. Terentianam autem Andriam à patria dictam, ex eo Terentii loco liquet, quo de Chryside loquens ait,

Hei vereor, ne quid Andria apportet mali.

Cujus nominis Comoediam ante eum Menander edidit: quemadmodum & Laberius Alexandream ab Alexandria scripsit. Itaque hanc Ambraciam à loco dictam arbitror. Est autem Ambracia, sive Ampracia (quam Ptolemaeus in decima Europae tabula constituit) ut Straboni l. 10. placet, civitas in Acarnania Nicopoleos legibus subdita; ex qua sinus Ambracius dictus est, qui Libyco mari praeterlabitur, ut idem l. 7. asserit. 453
Fuit autem ita denominata ab Ambracia Melanei Dryopum regis filia, ut Athanadas testatur in Ambracicis.

PEr genteis esse cluebat omnium miserrumus. Non. *Cluet.*

Agros audaces depopulant servei dominorum dominei. Idem *Depopulat.*

Et aequora salsa veges ingentibus venteis. Idem *Veget.*

Bene mones: tute ipse cunctato: vide fortem virum. Idem *Cunctant.*

AGROS DEPOPULANT] Quadrigarius; *Agrum Nolanum populare coeperunt.* Sisenna Hist. lib. 4. *Protinus agros populabundus ad Numeriam convertit.*

AEQUORA SALSA] Lucretius l. 5.
In terras itidem manare ex aequore salso.

EX PANCRATIASTE.

Scripſit fabulam hoc nomine Alexis, & Theophilus Comicus, ut ex Athenaeo lib. *6*. *3*. & 10. liquet, & ex Suida, Philemon: cujus verò fuerit argumenti nullo modo aſſequi poſſumus.

Quòm deſubitò me orat mulier lacrumans, quae ad genua accidit. *Non. Deſubito.*

Quo nunc me ducis? ubei molarum ſtrepitum audibis maxumum. *Idem Audibo.*

Quis eſt, qui noſtreis foribus tam proterviter? *Idem Proterviter.*

QUAE AD GENUA ACCIDIT.] Pathos à geſtu: exponit enim antiquum orantium ritum, qui ad genua accidere, eaque amplecti ſolent, ut magis animos ad commiſerationem excitent. Genua enim miſericordiae ſedem eſſe vetuſtas exiſtimavit, ut tradit Servius Eclog. *6*. & *3*. Aen. Unde Graecis γουνᾶσθαι idem ferè eſt quod *ſupplicare*. Euripides Supplicibus;

Ἱκετεύω σε γεραιὰ γεραρῶν ἐκ ςομάτων,
Πρὸς γόνυ πίπτουσα τὸ σόν.

Rurſus ibidem Adraſtum inducit ad Theſei genua advolutum ita ſupplicantem;

Ἄναξ Ἀθηνῶν, ἐν μὲν αἰσχύναις ἔχω,
Πιτνῶν πρὸς οὖδας, γόνυ σὸν ἀμπίσχειν χερί.

Apud eundem Clytemneſtra ait ſibi non eſſe pudori ad Achillis genua accidere;

Οὐκ ἐπαιδεσθήσομαί γε προσπεσεῖν τὸ σὸν γόνυ.

Et paullò pòſt ait; Non aliam, ad quam confugeret, habere aram, niſi Achillis genu;

454 *Οὐκ ἔχω βωμὸν καταφυγεῖν ἄλλον, ἢ τὸ σὸν γόνυ.*

Et Iphigenia ad patrem,

Ἱκετηρίαν δὲ γονασιν ἐξάπτω σέθεν.

Rurſus Ennius,

Ad genua ſe proſternunt ſtatim lacrumantes.

Plaut. Poenulo, —— *accedam,*
Per ego te tua te genua obſecro ——

Idem Rudente,
—— *per ego te haec genua obteſtor ſenex.*

Rurſus Trucul. —— *per tua obſecro genua,*
Ut tu iſtuc inſipienter factum ſapienter feras,
mihique ignoſcas.

Seneca Hercule Furen.
—— *en blandas manus*
Ad genua tendens voce miſeranda rogat.

Virgilius l. 10.
Et genua amplectens effatur talia ſupplex.

Rurſus l. 3.
—— *& genua amplexus, genibusq; volutans*
Haerebat ——

Ovidius l. 9. Met.
Dicentem, genibusque manus adhibere parantem
Corripit Alcides ——

Claudianus de raptu Proſerp.
—— *genibusque ſuas cum ſupplice fletu*
Admovère manus ——

UBEI MOLARUM STREPITUM] Piſtrinum intelligit per circumlocutionem. Plautus Aſin.

Num me illuc ducis, ubi lapis lapidem terit?

QUIS EST NOSTREIS FORIBUS] Hujusmodi

modi percontatio frequens est apud Comicos. Plautus Sticho;

Quisnam obsecro has frangit fores? ubi est?
Tun' haec facis? tun' mihi huc hostis venis?

Rursus Amphit.

Quis tam vasto impete has foreis toto convolsit cardine?

Et in Bacchid.

Quid istuc? quae istaec est pulsatio?

Quae te mala crux agitat, ad istunc qui modum
Vireis tuas alieno extentes ostio?
Foreis penè effregisti; quid nunc vis tibi?

Versus autem hic ex Plauti Trucul. Enniano simillimus est,

Quis illic est, qui tam protervè nostras aedes arietat?

EX INCERTIS TRAGOEDIIS, ET COMOEDIIS.

HOmo, qui erranti [a] comiter monstrat viam, Cic. l.1. de Off.
Quasi de suo lumine lumen accendat, facit.
Nihilominus ut ipsi luceat, quòm illi accenderit.

a comiti

458 HOMO, QUI ERRANTI] Cicero ubi refert hos versus, *Omnia autem*, inquit; *communia hominum videntur ea, quae sunt generis ejusdem, quod ab Ennio positum in una re, transferri in permultas potest; Homo qui erranti &c.* subditque; *Una enim ex re satis praecipit, ut quicquid sine detrimento commodari possit, id tribuatur vel ignoto. Ex quo sunt illa communia, non prohibere aquâ profluente; pati ab igne ignem capere, siquis velit; consilium fidele deliberanti dare: quae sunt iis utilia, qui accipiunt, danti non molesta.* Inhumanum enim prorsus videtur, eam rem, quâ alteri sine detrimento prodesse possumus, denegare. Quo quidem argumento festivè Lucianus inducit Prometheum se apud Mercurium purgantem, quòd ignem è caelo subduxerit. Ait enim nihil deos perdidisse, ex quo ignis apud homines fuit, quandoquidem ita naturâ comparatum est, ut ignis nihilo minor reddatur, siquis etiam cum alio communicet; neque ideo extinguitur, quia alius inde flammam transtulerit. Unde evidentissimum invidiae argumentum colligitur, qui, cùm dii citra ullam jacturam igne carere possint, ab ejus tamen usu eos arcere in animum induxerint, qui hoc potissimum egere viderentur. Cicero ad hunc Ennii locum respiciens in Oratione pro Balbo ait; *Comes, benigni, faciles, suaves homines esse dicuntur, qui erranti comiter monstrant viam: benignè, non gravatè, communiter quidem certè non convenit.* Et rursus l. 3. de Off. *Ille verò inquit Antipater, improbè facit. Quid enim est aliud, erranti viam non monstrare (quod Athenis exsecrationibus publicis sanctum est) si hoc non est, emptorem pati ruere, & per errorem in maximam fraudem incurrere?*

MONSTRAT VIAM] Plautus Ruden.

Saltem aliquem velim, qui mihi ex his locis
Aut viam, aut semitam monstret ——

Ennius rursum;

Qui sibi semitam non sapiunt, alteri monstrant viam.

Ovidius l. 3. Met.

---- *monstroque viam, quae ducit ad undas.*

NIHILOMINUS UT IPSI LUCEAT,] Turnebus l. Adver. 28. c. 39. vult hunc versum legendum esse; *Nihilominus ipsi luceat &c.* asseritque vocem *ut*, quae in exemplaribus percrebuit, mensionem versus laedere, & commodè posse subaudiri, in

Suarum rerum incertei, quos ego mea ope ex
Incerteis certos, compotesque consilii
[a]Dimitto, ut ne res temerè tractent turbidas.

Idem l. 1. de Orat.

Amicus certus in re incerta cernitur.

Idem de Amic.

Quem metuunt, oderunt:
Quem quisque odit, periisse expetit.

Idem 2. de O.

a ταυταχισμὸς

optimis denique libris manuscriptis non reperiri.

SUARUM RERUM INCERTEI,] Apollinis haec esse verba, liquet ex Cicerone, qui ait; *Quid est enim praeclarius, quàm honoribus, & Reip. muneribus perfunctum senem posse suo jure dicere id, quod apud Ennium*
459 *dicat ille Pythius Apollo? se esse eum, unde sibi, si non populi & reges, at omnes sui cives consilium expetant. Suarum rerum incerti, &c.*

EX INCERTIS CERTOS] Ἀντίθεσις. Terent. Hecyr.

Spe incertâ certum mihi laborem sustuli.

AMICUS CERTUS, &c.] Nullum quidem verius est argumentum, quo meliùs adulterini à veris amicis explorari possint, quàm eorum calamitas. In rebus enim prosperis quisque amicus est: at qui in durissimis rebus, atque temporibus se talem exhibuerit, is verus amicus est. Quod rectè hoc senario explicavit Ennius, qui deinceps in proverbium cessit, eandemque sententiam ex Euripide extulit, apud quem Pylades nullo pacto Orestem deserere volebat, sed cum amico emori cupiens haec ait;

—— ποῦ γὰρ ἂν δείξω φίλος,
Εἴ σε μὴ δεινοῖσιν ὄντα συμφοραῖς ἐπαρκέσω;

Quibus verbis apertè significat, non posse quempiam sese amicum profiteri, nisi amicum duro in discrimine versantem juverit. Eodem sensu videtur Isocrates illud expressisse; δοκίμαζε τοὺς φίλους ἐκ τῆς περὶ τὸν βίον ἀτυχίας. Theognis idem profectò sentire videtur; sed raros admodum hujusmodi esse amicos asserit in rebus difficilibus persistentes. Quem locum ut valdè celebrem Themistius quoque adduxit in Oratione περὶ φιλίας. Poëtae igitur gravissimi verba haec sunt;

Παύρους εὑρήσεις Πολυπαίδη ἄνδρας ἑταίρους
Πιστοὺς ἐν χαλεποῖς πρήγμασι γιγνομένους.

Cui simillimum illud Pindari;

Φαντὶ παῦροι δ᾽ ἐν πόνῳ πιστοὶ βροτῶν.

Ad illud respexit Ovidius Trist. 3.

O mihi care quidem semper, sed tempore duro
Cognite, res postquam procubuère meae.

QUEM METUUNT ODERUNT:] Rectè quidem Poëta noster metum, & odium conjunxit: hoc enim ex illo nasci non dubium est, cùm minimè diligi possint, qui timentur. Unde praeclarè Cicero referens hunc locum ait; *Rerum autem omnium nec aptius est quicquam ad opes tuendas, ac tenendas, quàm diligi; nec alienius, quàm timeri. praeclarè Ennius;*

Quem metuunt oderunt, &c.

Idem in 1. de Off. *Sed tum servare illud poëtas dicimus, quod deceat, cùm id, quod quaque persona dignum est, & fit, & dicitur: ut, si aut Aeacus, aut Minos diceret,*

Oderint, dum metuant.

aut, *Natis sepulchro ipse est parens.*

Indecorum videtur, quò l eos fuisse justos accepimus: at Atreo dicente, plausus excitantur; est enim digna persona oratio. Ex quibus clarè liquet, haec ab Atreo dicta fuisse. 460
Unde aliqui arbitrati sunt, Accii esse, qui Atreum scripsit. Et in prima Philippica; *Illud magis vereor, ne ignorans verum iter gloriae,*

Benefacta malè locata malefacta arbitror. Idem ibid.

gloriae, gloriosum putes, plus te unum posse, quàm omnes, & metui à civibus tuis, quàm diligi, malis. Quod si ita putas, totam ignoras viam gloriae. Charum esse civibus, bene de Rep. mereri, laudari, coli, diligi, gloriosum est; metui verò, & in odio esse, invidiosum, detestabile, imbecillum, caducum: quod videmus etiam in fabulis ipsis illis, qui;

Oderint dum metuant,

dixerint, perniciosum fuisse. Ad idem in 1. contra Catilin. respexit, dum ait; *Quid enim Catilina est, quod te jam in hac urbe delectare possit? in qua nemo est extra istam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat, nemo, qui non oderit.* Et paullò pòst; *Si te parentes timerent, atque odissent tui, neque eos ullâ ratione placare posses; ut opinor, ab eorum oculis aliquò concederes: nunc te patria, quae communis est omnium nostrûm parens, odit, ac metuit.* Ad hoc respicit illud Manilii l. 5.

Irarumq; dabit fluctus, odiumque, metumq;
Totius vulgi ——

Aemilius Probus in Dione idem ferè dixit; *Hic sicut antè saepe dictum est, quàm invisa sit singularis potentia, & miseranda vita, qui se metui, quàm amari malunt, cuivis facilè intellectu fuit.* Seneca lib. de Clement. c. 12. *Efficit, ut magnum inter regem, tyrannumque discrimen sit, uterque licet non minus armis valletur: sed alter arma habet, quibus in munimentum pacis utitur, alter ut magno timore magna odia compescat. Nec illas ipsas manus, quibus se commisit, securus aspicit. Contrariis in contraria agitur. Nam ut invisus sit, quia timetur, timeri vult, quia invisus est: & illo exsecrabili versu, qui multos dedit praecipites, utitur;*

Oderint, dum metuant.

Tragicam hanc vocem C. Caligula, ut refert Suetonius, frequenter jactabat. Abba Maximus, & Antonius Monachus hunc senarium adducunt ex Aristotele;

Ὁ πολλοῖς φοβερὸς ὢν πολλοὺς φοβεῖται.

Democritus desiderari magis, quàm timeri admonet expetendum, his verbis; Ποθητὸς εἶναι μᾶλλον, ἢ φοβερὸς κατὰ τὸν βίον προαιροῦ. ὃν γὰρ πάντες φοβοῦνται, πάντας φοβεῖται. Id ferè innuere videtur Virgilius l. 1. Aen.

—— *quibus aut odium crudele Tyranni,*
Aut metus acer erat ——

Praeclarius illud quidem est, quod de Theodorico Gotthorum rege scribit Sidonius Apollinaris in epistola quadam ad Agricolam, de quo ait, *Timet timeri.* Demaenetus Plautinus in Asin.

—— *nolo ego metui, amari mavolo.*

Hoc quidem Mithridates in omnibus alioqui regiis rebus sapientissimus non animad- 461
vertit, nihil neque arma, neque multitudinem subditorum, sine eorundem benevolentia conducere: quinimo haec ipsa, si fides absit, tantò minus tuta esse, quantò sunt plura. Haec ita quidem Dion lib. 37. Graecè expressit; νῦν δὲ καί τοι σοφώτατος ὁ Μιθριδάτης ἐς πάντα τὰ βασιλικὰ γενόμενος, οὐκ ἔγνω, ὅτι οὐδενὶ οὐδὲν, οὔτε τὰ ὅπλα, οὔτε τὰ πλήθη τῶν ὑπηκόων ἄνευ τῆς παρ᾽ αὐτῶν φιλίας ἰσχύει, ἀλλὰ καὶ ὅσῳ τὶς ἂν πλείω, μὴ μέντοι καὶ πιστὰ αὐτὰ ἔχῃ, χαλεπώτερα αὐτῷ γίνεται. Haec igitur verba à tot auctoribus celebrata proverbii loco videntur veteres usurpasse: & nos haec penè ex nostris Adagiis transcripsimus.

BENEFACTA MALE LOCATA] Versus hic praeter sententiae gravitatem est adnominationibus, & contrariorum reciprocatione ornatus. Phocion hanc eandem sententiam fusiùs hoc modo retulit; Qui largiuntur indignis ea, quae dignis conferri debebant, tria committunt absurda: nam & ipsi jacturam faciunt, & in bonos contumeliosi sunt, & malos roborant, materiam vitiorum suppeditantes; Οἱ δαπανῶντες εἰς ἀναξίους, δι᾽ ὧν ἔχρην θεραπεύεσθαι τοὺς ἀξίους, τρισὶν ἀτόποις ἐνόχους ἑαυτοὺς ἀποφαίνουσιν: ἐζημίωσαν ἑαυτοὺς, ἐνύβρισαν τοὺς χρηστοὺς, τοὺς φαύλους ἐνίσχυσαν ὕλην ἁμαρτιῶν χορηγήσαντες. Beneficium malè locatum ἀκερδὴς χάρις vocatur à Graecis. Hinc Poëta ille vetus admonet,

[a] Quòd nemo est tam firmo ingenio, aut tanta confidentia, — Idem 3. de Orat. 5. de Fin.

Quin refugiat timido [b] sanguen, atque exalbescat metu.

Salmacida spolia sine sudore, & sanguine. — Idem l. 1. de Off.

Flagitii principium est nudare inter civeis corpora. — Idem l. 4. Tusc.

a Quae b sanguine

monet, ne in vulgus effundantur beneficia, his versibus;

Beneficia in vulgus cùm largiri institueris,
Perdenda sunt multa, ut semel ponas bene.

QUOD NEMO &c.] Secundum versum ita affert Cicero l. 5. de Fin. *quis est enim, aut quotusquisque, cui, mors cùm appropinquet,*
Non refugiat timido sanguen? &c.

Et idem in Hortensio eundem refert versum.

EXALBESCAT METU] Physicam rationem expressit: nam ex sanguinis fluxu ad cor exoritur pallor.

SALMACIDA SPOLIA] Festus disjunctim legit,

Salmaci da spolia sine sanguine, & sudore.

Et ita in quibusdam calamo exaratis Ciceronis codicibus. Gabriel Faërnus,
Salmaci das spolia ——

Haec autem intelligit Ennius incruenta, nulloque labore parta. Quod ex iisdem ipsis Ciceronis verbis colligi potest: ait enim; *Itaque in probris maximè in promptu est, siquid tale dici potest;*

Vos etenim juvenes animum geritis muliebrem,
Illaque virgo viri ——

Et siquid est hujusmodi;
Salmacida spolia &c.

Salmacidis quidem fontis ex Ovidio l. 4. Met. fabula nota est; in quo ferunt semiviros effici, qui eâ aquâ laventur. Pythagoras apud eundem l. 15.

Cui non audita est obscoenae Salmacis undae?

De qua re Ausonius Epig. 68.

462 *Vidit semivirum fons Salmacis Hermaphroditum.*

Vibius Sequester de fontibus, *Salmacis,* inquit; *Cariae, ex quo qui bibit, mollescit, idem obscoenus fit.* Negat Strabo l. 14. hujus fontis aquâ viros molles fieri, cùm id non ex aëre vel aqua, sed divitiis, & victus incontinentiâ effici possit. Id fortasse ex loci opportunitate dictum est: ferunt enim illius fontis aditum, ut inquit Festus, parietibus angustatum potantibus juvenibus occasionem praebere accedentium puellarum, puerorumque violandorum; quia non patet refugium. Ita quidem Festi locus est legendus, nam in omnibus malè pro *potantibus*, *petulantibus* irrepsit. Sunt qui existimant à Salmacide nympha Caeli Terraeque filia huic fonti nomen fuisse impositum. Vitruvius verò l. 2. c. 8. rationem exponit, quare per orbem terrarum ea opinio falso rumore sit pervagata. Venereo scilicet morbo eos implicari, qui ex eo fonte biberint.

SINE SUDORE] Ἀνιδρωτί.

ET SANGUINE] Balbus ad Ciceronem l. 8. ad Att. *Factum Caesaris de Corphinio totum me probaturum scito, & quomodo in hujusmodi re commodiùs cadere non potuit, quàm ut res sine sanguine conficeret.* Graeci ἀναιμωτὶ dicunt, quod Latini *sine cruore:* indeque incruenta pugna, vel incruento Marte.

FLAGITII PRINCIPIUM] Respexit Ennius hoc trochaico, ut ex Cicerone comprehenditur, ad Graecorum morem, qui in gymnasiis exercitationis gratiâ corpora nudabant: quemadmodum de Lacedaemoniis tradit Thucydides l. 5. Xenophon de Rep. Laced. & Plato l. 5. de Repub. Ubi etiam non tantùm viris, sed & mulieribus videtur permittere, ut nudatis corporibus sese in gymnicis exerceant. Unde ad Spartam

Tanto sublatae sunt agmine tunc lapides. Non. *Lapides.*

Nulla sancta societas, nec fides regni est. Cic. l. 1. de Off.

Minime nomine fieri pravum. Donat. Adelph. Act. 1. Scen. 2.

tam de ludis Laconicis ait Propertius l. 3. eleg. 3.

Multa tuae, Sparte, miramur jura palaestrae,
Sed mage virginei tot bona gymnasii;
Quòd non infames exercet corpore laudes
Inter luctantes nuda puella viros.

Ovidius epist. 15.

More tuae gentis nitida dum nuda palaestra
Ludis, & es nudis foemina mista viris.

Suidas in dictione δωριάζειν ait, Spartae etiam nudas conspici puellas. Lycurgi enim institutione sancitum fuit apud Lacedaemonios, ut mulieres, virginesque virilibus officiis exercerentur, venationibus scilicet, cursu, palaestra, disco, jaculis, ut ad perferendos partus dolores fierent robustiores. Hinc apud Euripidem in Andromacha Peleus Menelao his verbis exprobrat, quòd nulla Spartana puella, etiam si velit, queat esse casta, quòd domos relinquentes cum juvenibus nudis femoribus, dissolutisque tunicis cursus, & palaestras communes habent;

——— οὐδ᾽ ἂν, εἰ βούλοιτό, τις
Σώφρων γένοιτο Σπαρτιατίδων κόρη,
463 Αἳ ξὺν νέοισιν ἐξερημοῦσαι δόμους,
Γυμνοῖσι μηροῖς, καὶ πέπλοις ἀνειμένοις,
Δρόμους, παλαίστρας τ᾽ οὐκ ἀνασχέτους ἐμοὶ,
Κοινὰς ἔχουσι. ———

Sed tamen id videtur esse flagitii principium, cùm eorum visu liberi & inconcessi apud eos amores orirentur: ἐκ τοῦ enim ὁρᾶν τὸ ἐρᾶν. Unde Plinius l. 34. c. 5. inquit, *Graeca res est nihil velare.* Catullus de Nuptiis Pelei, *nudato corpore*, dixit;

——— *viderunt luce marinas*
Mortales oculi nudato corpore Nymphas.

TANTO SUBLATAE SUNT] Describebatur fortasse hoc versu aliqua fluminis inundatio. Agmen verò de fluminis actu, sive ductu intelligi alibi retulimus. *Sublatae lapides.* Sic etiam Virgilius in foeminino genere dixit, *Acuta silex* l. 8. & *silice in nuda*, Eclog. 1.

NULLA SANCTA SOCIETAS,] Cicero l. 1. de Off. *Maximè autem adducuntur plerique, ut eos justitiae capiat oblivio, cùm in imperiorum, honorum, gloriaeve cupiditatem inciderint. Quod enim est apud Ennium;*

Nulla sancta societas, nec fides regni est,

id latiùs patet. Nam, quicquid ejusmodi est, in quo non possint plures excellere, in eo plerunque fit tanta contentio, ut difficillimum sit sanctam servare societatem. Declaravit id modò temeritas C. Caesaris, qui omnia jura divina, & humana pervertit propter eum, quem sibi ipse opinionis errore finxerat, principatum. Ennianae sententiae simile videtur illud esse, quod Suetonius ex 3. de Off. Ciceronis refert, semper Caesarem in ore habuisse eos versus de Phoenissis;

Εἴπερ γὰρ ἀδικεῖν χρὴ, τυραννίδος πέρι
Κάλλιστον ἀδικεῖν, τ᾽ ἄλλα δ᾽ εὐσεβεῖν χρεών.

Quos Cicero vertit;

Nam si violandum est jus, regnandi gratiâ
Violandum est; aliis rebus pietatem colas.

Inducit autem iis verbis Euripides Eteoclem Thebanum regnandi cupidum ad Jocastam matrem loquentem nolle Polynici fratri quamcunque regni partem cedere. Tullii Romanorum regis filia apud Halicarnasseum l. 4. ut sororis virum ad necandam uxorem induceret, quò sibi maritus adjungeretur, utque regnum adipiscerentur, ait, *etiam si in aliis rebus justitiam colere libeat, certè regni caussâ audenda esse omnia.* Hinc Livius l. 1. *infidam regni societatem* dixit, & Lucanus l. 1.

Nulla fides regni sociis, omnisque potestas
Impatiens consortis erit ———

MINIME NOMINE] Donatus in Adelph. affert hunc versum adnotans in *fieret* primam produci.

Animusque aeger semper errat, neque pati, — Cic. l. 3. Tusc.
Neque perpeti potest, cupere nunquam
Desinit ---

O fides alma, apta penneis, & jusjurandum Jovis. — Idem 3. de Off.

Atque genua comprimit arta gena. — Isid. lib. de Differ.

464 ANIMUSQ. AEGER] Locus hic ita affertur à Cicerone; *At & morbi perniciosiores, pluresque sunt animi, quàm corporis: hi enim ipsi odiosi sunt, quòd ad animum pertinent, eumque solicitant, animusque aeger, ut ait Ennius, semper errat; neque pati, neque perpeti potest; cupere nunquam desinit.* Sed quoniam Poëta noster non multùm in senariorum pedum observatione religiosus fuit, quam veniam sibi Romanos poëtas usurpasse testatur Horatius in Poëtica, & quia verba haec quandam senariorum structuram prae se ferunt, puto Ennium pro senariis in aliqua posuisse Tragoedia; & haec omnia nostri Poëtae verba esse, non autem Ciceronis. Quare locum hunc ab illo Iphigeniae Chori non satis diversum esse reor, qui ait;

Incertè errat animus ——

O FIDES ALMA] Cicero hoc modo refert hunc Ennii trochaicum tetrametrum catalecticum; *Sed in jurejurando, non qui metus, sed quae vis sit, debet intelligi. Est enim jusjurandum affirmatio religiosa. Quod autem affirmatè, quasi Deo teste, promiseris, id tenendum est. Jam enim non ad iram deorum, quae nulla est, sed ad justitiam, & ad fidem pertinet. Nam praeclarè Ennius;*

O fides alma, apta pennis, & jusjurandum Jovis.

Qui igitur jusjurandum violat, is fidem violat; quam in Capitolio vicinam Jovis Opt. Max. ut in Catonis Oratione est, majores nostri esse voluerunt. Ex quo loco apparet, Romanos Fidem, ut Deam, coluisse. Ad hunc versum arbitror respexisse Appulejus in Dialogo de Deo Socratis; *Si nemo huic capiti crediderit, quis pro te deus fidem dicet? An ut ferocissimo Mezentio dextra, & telum quod missile libro? Apagesis tam cruentos deos, dextram caedibus fessam, & telum sanguine rubiginosum. Utrumque idoneum non est per quod adjures, utve per ista jurent, cùm sit summi deorum hic honor proprius. Nam & jusjurandum dicitur, ut ait Ennius. Quid igitur jurabo? per Jovem lapidem Romano ritu?* Apparet hîc manifestè verba Ennii deesse: nam dum illius verbis probare vult Appulejus, jusjurandum summi deorum proprium esse honorem, illa omnino deficiunt. Censetque Justus Lipsius Elect. l. 1. c. 18. legendum esse hunc locum; *Nam & Jovis jurandum dicitur, ut ait Ennius.* Additque haec verba, quibus jusjurandi etymon enucleat; *Jurandum per Jovem esse, id est summum deorum, à verbo ipso colligit: quia formata vox quasi Jovisjurandum sit.* Ad cujus sententiam confirmandam facit & Naevii versus, quem ipse etiam attulit,

Jus sacratum Jovis jurandum sagmine.

APTA PENNIS,] Sancta quidem res fides per se est, cùm inviolata servatur: sed eadem propter instabilem hominum voluntatem facilis proclivisque est ad lapsum; sumptâ tralatione à pennarum levitate & inconstantia. Sed mihi hic locus valdè suspectus est, quem aliqui legunt -- *apta pinnis*, 465
aliqui -- *alta pinnis*, aliqui meliùs -- *à qua pendet jusjurandum Jovis.* Videtur enim adhibitum jusjurandum, ut ait lib. 2. de Bello Persico Procopius, inter homines supremum ac firmissimum fidei pignus esse.

ATQ. GENUA] Isidori locus in manuscripto Achillis Statii ita habetur; *Genua à genis dicta, eo quòd in utero cohaereant, & conjuncta sint oculis. Unde Ennius ait;*

Atque genua comprimunt arta gena.

Sed

a Pes pede premitur; armeis teruntur arma. Hirt. in Com. de Bel. Hisp.

Philosophandum est paucis, nam omnino haud placet. Cic. 2. Tusc. 2. de Orat. Agell. l. 5.

a πολύπτωτον.

Sed Statius putat legendum;

Aequè genua comprimunt artè genas.

Pes pede premitur] Hircius sic allegat hunc locum; *Ita cùm clamori esset intermixtus gemitus, gladiorumque crepitus auribus oblatus, imperitorum mentes timor praepediebat. Hic, ut ait Ennius;*

Pes pede premitur, &c.

Non autem dubium est ex iis Homericis hunc locum sumpsisse Ennium: sic enim ait Iliad. ν.

Φράξαντες δόρυ δουρὶ, σάκος σάκεϊ προθελύμνῳ,
Ἀσπὶς ἄρ᾽ ἀσπίδ᾽ ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ᾽ ἀνήρ.

Tyrtaeus;

Καὶ πόδα πὰρ ποδὶ θεὶς, καὶ ἐπ᾽ ἀσπίδος ἀσπίδ᾽ ἐρείσας,
Ἐν δὲ λόφον τε λόφῳ, καὶ κυνέην κυνέῃ,
Καὶ στέρνον στέρνῳ πεπαλημένος ἀνδρὶ μαχέσθω.

Hinc Furius Antias 4. Ann.

Pressatur pede pes, mucro mucrone, viro vir.

Virgilius l. 10.

—— *haeret pede pes, densusque viro vir.*

Statius l. 8. Theb. ita ad verbum ferè Homericos versus convertit;

Jam clypeus clypeis, umbone repellitur umbo,
Ense minax ensis, pede pes, & cuspide cuspis.

Sed uberiùs l. 9. Silius;

—— *galea horrida fluctu*
Adversae ardescit galeae, clypeusque fatiscit
Impulsu clypei, atque ensis contunditur ense,
Pes pede, virque viro teritur ——

Simile est quodammodo Nasonis illud, ubi Hercules de congressu cum Acheloo loquitur l. 9.

Inque gradu stetimus certi non cedere, eratq;
Cum pede pes junctus, totoque ego pectore pronus,
Et digitos digitis, & frontem fronte premebam.

Simili vocum collisione, quae in re seria graviter cadit, ait Virgilius l. 5.

Immiscentque manus manibus ——

Graecis, χερσὶν χεῖρας. Apollon. Rhod. l. 2. Argon.

Τῇ ῥ᾽ ἄμοτον καὶ χερσὶν ἐναντία χεῖρας ἔμιξεν.

Omnia ad pugnam respiciunt, quae cominus gladiis corporum conflictu fit. Q. 466
autem Curtius eadem penè verba in aliam significationem traduxit, cùm de conferto Macedonum agmine loqueretur l. 3. inquit enim; *Ipsi phalangem vocant peditum stabile agmen. Vir viro, armis arma conserta sunt.*

Philosophandum est paucis,] Cicero 2 Tusc. *Neoptolemus quidem apud Ennium philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis; nam omnino haud quidem placere.* Et idem; *Minimè, inquit, Antonius: ac sic decrevi philosophari potiùs, ut Neoptolemus apud Ennium, paucis; nam omnino haud placet.* Turnebus legit l. 2. Adversf. c. 8.

Philosophandum est mi paucis; nam omnino &c.

Meminit etiam hujus Ennianae sententiae Appulejus prima pro se Apolog. Inde autem colligitur, Principibus non admodum esse necessarium philosophiae studiis imbui, sed satis ea tamen aliquantulum degustasse. Sed Plato l. 5. de Repub. videtur omnino reges philosophos esse voluisse, cùm ait; Ἐὰν μὴ (ἦν δ᾽ ἐγὼ) ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἐν ταῖς πόλεσιν, ἢ οἱ βασιλεῖς τε νῦν λεγόμενοι καὶ δυνάσται φιλοσοφήσωσι γνησίως τε καὶ ἱκανῶς. Ac Musonius philosophus vult, ut seriò Reges philosophiae operam navent: eos enim decet magis quàm alios justos esse, temperantes, & modestos; eorumque proprium, & peculiare est, discernere, quid bonum, quidve malum sit. Quae quidem nisi ex ultimis philosophiae fontibus haurient, earum rerum semper erunt ignari. Sed illud fortasse imitatus est Ennius ex Pyrrho Philemonis,

Quoi quod in me est, exsecrabor hoc, [a] quo lucet quicquid est. Cic. 2. de Nat. deor.

Ut tibei Titanis Trivia dederit stirpem liberûm. Varr. l. 6. de lin. Lat.

a quod

monis, in quo rusticorum Chorus inducebatur haec dicens;

Οἱ φιλόσοφοι ζητοῦσιν, ὡς ἀκήκοα,
Περὶ τοῦτό τ' αὐτοῖς πολὺς ἀναλοῦται χρόνος,
Τί ἐστιν ἀγαθόν. καὶ οὐδὲ εἷς εὕρηκέ πω
Τίς ἐστι. &c.

Unde arbitror Ennium Neoptolemi Tragoediam dedisse; quam etiam Accius dedit, & ex Graecis Mnimermus, seu Mimnermus Colophonius, Theophilus, & Nicomachus Alexandrinus. In qua fortasse Neoptolemi caedes repraesentabatur, qui Delphis ad Apollinis aram trucidatus est. Indeque poena talionis Neoptolemi poena dicitur, ut in Messenicis refert Pausanias; nam ipse ad Hercei Jovis aram Priamum jugulavit. Sed illud quidem non absque admiratione praetereundum est, omnes, qui Aeacidarum cognomine appellabantur, divinitùs oblatâ caede occubuisse.

Ut tibei Titanis] Titanis, ut ait Nicandri Scholiastes, cognominatur Diana. Idque existimo, quòd eam Latona Titani filia genuit. Ideoque Chrestus Manlius poëta sanè vetustus in hymno Apollinis;

Deli gemellos creta Titano Deos
Latona parit casto complexu Jovis.

Sic putat apud Varronem Scaliger hos versus esse legendos. Ferunt alii Hyperiona unum ex Titanibus, quoniam Solis, ac
467 Lunae, stellarumque motus primus observavit, astrorum patrem esse dictum. Et hinc Sol Titan, & Luna Titanis dicta est.

Trivia] M. Varro ab eo Triviam dictam esse ait, quòd in trivio ponitur ferè in oppidis Graecis; vel quod Luna dicitur esse, quae in caelo tribus viis movetur, in altitudinem, & latitudinem, & longitudinem. Eâdem ratione à Graecis *τριοδῖτις* dicta est: quae etiam, ut ait Phurnutus, *τῶν τριόδων ἐπόπτις* appellata fuit, quòd ternam accipiat mutationem, dum signiferum orbem perambulat. Aristophanis Scholiastes ait, eam olim in triviis coli solitam, quòd tribus vocaretur nominibus. *σελήνη, ἄρτεμις, ἑκάτη.* Et quoniam menses ad cursum Lunae veteres metiebantur, singulis noviluniis, à quibus menses ipsi auspicabantur, in triviis Lunae coenam vespere pro sacrificio divites parabant, in quam pauperes irruentes protinus devorabant. Quamobrem Lunam, quae apposita essent, comedisse asseverabant. Hecaten autem, & Dianam eandem esse, tum ex aliis auctoribus, tum ex Orpheo apud Proclum in Commentariis in Platonis Cratylum apparet. Quocirca etiam Maro dixit l. 4. Aen.

Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianae.

Ovidius l. 1. Fast.

Ora videns Hecates in tres vergentia partes.

Aliis placet, Triviam dictam, quod in caelo, in terra, & apud inferos eadem polleat potestate. De qua Prudentius l. 1. contra Symmachum;

Denique cùm Luna est, sublustri splendet amictu:
Cùm succincta jacit calamos, Latonia virgo est:
Cùm subnixa sedet solio, Plutonia conjux,
Imperitat Furiis, & dictat jura Megaerae.

Innominatus quidam Poëta;

Terret, lustrat, agit, Proserpina, Luna, Diana,
Ima, superna, feras, sceptro, fulgore, sagitta.

Ab Eratosthene autem *εἰς τὰ Ἀράτου φαινόμενα* dicitur *διχότομος, λοξὴ, μηνοειδής.* At Cleomedes l. 2. *περὶ τοῦ κόσμου* eam ob caussam non triviam, sed triformem appellat. Theocriti Scholiastes aliam affert

Quin

Quin inde [a] invicteis sumpserunt perduellibus. Idem ibid.

Si voles advortere animum, comiter monstrabitur. Idem ibid.

Frunde, frutimi, suaviter. Idem ibid.

Atque prius pariet locusta lucam bovem. Idem ibid.

Vos epulo postquam spexit. Idem ibid.

Habet is coronam vitulans victoria. Fest. *Vitulans.*

a V. C. inviteis

rationem, cur Hecaten in triviis venerentur; ait quidem, Jovem ex Pheraea Aeoli filia Hecaten genuisse, quae in triviis abjecta, à pastoribus suscepta, nutritaque fuit. Festus auctor est, non triviis tantùm, sed & viis praefuisse. Alcamenes omnium primus, ut refert l. 2. Pausanias, Hecates triforme signum fecit, quod Athenis visebatur juxta Victoriae aedem.

Perduellibus.] Varro exponit, *Perduelles sunt hostes: ut perficit, sic Perduellum, Duellum: id postea bellum. Ab eadem caussa facta Duellona Bellona.* Scaliger ait hunc versum esse mendosum, & legendum,

Vindictam victis sumpserunt perduellibus.

Turnebus antiqui codicis lectionem probat,

468 *Quid unde inviteis sumpserint* ——

Comiter monstrabitur.] *Comiter*, ait Varro, *hilarè, ac lubenter: cujus origo Graecè κῶμος; inde Latina comeßatio dicta, & à Graecis (ut quidam dicunt) Comoedia.*

Frunde, frutimi, suaviter] Scaliger legit, *Ejusdem ab Irundine --- nefrende fritinni Suaviter ---* Cur autem hanc lectionem probet, multis verbis in Conjectaneis explicavit.

Atq. prius pariet] Argumentum περὶ τοῦ ἀδυνάτου ---

Lucam bovem.] Varro Lucam bovem interpretatur elephantum: quòd in Lucania primùm à Romanis visus sit, ut ex Commentario Verginii refert ipse Varro l. 6. Vegetius l. 3. de Re Mil. c. 24. de elephantis loquens ait; *Hos contra Romanum exercitum primus in Lucania rex Pyrrhus eduxit. Postea Annibal in Africa, Rex Antiochus in Oriente, Jugurtha in Numidia copiosos habuerunt.* Quae verba repetit Modestus in libello de vocabulis rei militaris. Critolaus autem in tertio rerum Epiroticarum ait, Paullum Aemilium ex victoria, quam contra Pyrrhum Epirotarum regem est consequutus, centum sexaginta turres gestantes elephantos Romam misisse. Lucret. l. 5.

Inde boves Lucas turrito corpore tetros
Anguimanos belli docuerunt vulnera Poeni
Sufferre, & magnas Martis turbare catervas.

Silius l. 9.

Nam provectus equo moderantem cuspide Lucas
Maurum in bella boves stimulis majoribus ire,
Ac raptare jubet Libycarum armenta ferarum.

Lucanos autem à Samnitium duce Lucio ortos, Sempronius tradit in libello de divisione Italiae. Turnebus ex vetere libro putat, hunc versum esse Naevii.

Vos epulo postquam spexit.] Vide, quae in 16. Ann. adnotavimus.

Vitulans] Exponit Festus, *Laetans gaudio, ut prato vitulus.* Naevius in Clastidio *Vitulantes* similiter à vitula dixit, ut refert Varro l. 6. Rursus Naevius in Lycurgo;

Ut in venatu vitulantes ex aviis
Loceis nos mittant poeneis decoratos fereis.

Janus Gulielmius negat, *vitulari* à vitulo de-

Apud emporium in campo hostium [a] per moene. Fest. *Moene.*

[b] Ille meae tam potis pacis potiri. Idem *Tam.*

Parentem & patriae dii servate sospitem. Idem *Sosper.*

[c] Quem incertum tu isti credere, atque exercere lingua, ut argutarier possis. Non. *Argutari.*

Vivam, an moriar, nulla in me est metus. Fest. *Metus.*

[d] Aut permaceret paries percussus trifaci. Idem *Trifax.*

[e] O terra trita, ubei Liberi fanum,
In cujus moero locavi --- Varr. l. 4. de ling. Lat.

[f] Cubitis pinsibant humum. Idem ibid.

[g] Et quis illaec est, quae lugubri succincta est stola? Non. *Quisquis.*

a pro b *πιταχισμὸς* c Quo enim coetum d *πιταχισμὸς* e V. C. O terra Theba, vel Attica. f pathos g *πάθος* ab habitu

deduci, sed à vita, quae interdum laetitiam, lubentiamque significat, unde dea hilaritatis praeses Vitula.

PER MOENE.] Pro *per moenia*, singulari numero *moene* protulit Ennius.

ILLE MEAE TAM POTIS] Observat Festus hoc loco *tam* pro *tamen* esse positum.

PARENTEM ET PATRIAE] Paullus Festi decurtator ait; Ennium sospitem pro servatore posuisse: & non male ex Festi fragmentis hic versus est concinnatus.

QUEM INCERTUM TU ISTI CREDERE,]
469 Turnebus quidem l. 29. Adverf. c. 20. ait, in Nonio vitiatam esse Ennii inscriptionem, innuitque eum locum esse legendum; *Ennius Choenice*;

Tum tu isti crede, atque exerce linguam, ut argutarier possis.

Aitque eam fabulam Choenicem de nomine mensurae fuisse inscriptam; ut Varronis modius, qui victus mediocritatem significavit, & moderationem. Sed cur non potiùs, si agendum est conjecturis, non legit, *Phoenice?* Quam fabulam certùm est, dedisse Ennium: de Choenice autem nusquam, nec litera quidem.

ARGUTARIER] Loquaciter proloqui.

NULLA IN ME EST METUS.] Ait Festus hoc loco, in dictionibus *Recto fronte*, & *specus*, metus foeminino genere dici.

TRIFACI] Trifax telum est longitudinis trium cubitorum, quod catapulta mittitur, ut ait Pompejus.

O TERRA TRITA] Vertranius legit;

O terra Graeca, ubi Liberi fanum intumum locavi.

Scaliger verò ita corrigit hunc locum;

O terra tritavi, in cujus moero Liberi
Fanum locavi ———

CUBITIS PINSIBANT HUMUM] Varro l. 4. de ling. Lat. ait; *Terra, ut putant, eadem & humus: ideo Ennius in terram cadentes dicit, Cubitis pinsibant humum.* Verba illa *in terram cadentes* non videntur esse Ennii, sed Varronis. Virgilius l. 10.

Fronte ferit terram ———

Idem ibid.

——— *& calcibus atram Tundit humum* ---

CAE-

Labat, labuntur saxa, caementae cadunt. Idem *Caementa*.

Nec retrahi potestur imperiis. Diom. l. 1.

Eos deduci, quàm relinqui; evehi, quam deseri malui. Idem lib. 2. Charis. l. 4.

An aliquid quod dono illi morares, sed accipite. Diom. l. 1.

Effundit irarum quadrigas. Serv. l. 12.

Ira insaniae initium --- Cic. lib. 4. Tusc.

Caementae] Usurpavit Ennius hanc vocem in foeminino genere.

Eos deduci,] Diomedes affert hunc locum in exemplum ὁμοιοτελεύτου. Donatus de Barbarismo eandem ob caussam, sed aliquantò diversiùs,

Eos reduci, quàm relinqui; devehi, quàm deseri malui.

Morares.] *Moro* pro *moror* apud veteres. Pacuvius Hermione,

Paucis absolvit, ne moraret diutiùs.

Effundit irarum quadrigas.] Metaphora ducta à quadrigis, quae habenis reguntur: quibus effusis dissolutae evagantur nullo moderante. Servius explicans Maronis illud lib. extremo,

——— *irarumque omnes effundit habenas*,

ait; *Hic moderatè loquutus est: nam Ennius; Effundit irarum quadrigas, dixit.* Silius l. 2. aliâ translatione,

Effundit cunctam rabiem, irarumque procellas.

Ira insaniae initium] Cicero; *An est quicquam similius insaniae, quàm ira? quàm bene Ennius initium dixit insaniae! Color, vox, oculi, spiritus, impotentia dictorum, atque factorum quam partem habent sanitatis?* Seneca hunc Ciceronis locum sic expres-
470 sit latiùs, *Ut scias*, inquit, *insanos esse, quos ira possedit, ipsum illorum habitum intuere: flagrant, emicant oculi, multus ore toto rubor est, labia quatiuntur, dentes comprimuntur, capilli subriguntur, spiritus stridens est, gemitus, mugitusque ut parum explanatis vocibus sermo productus, & complosae saepius manus, & pulsata humus pedibus, foeda visu, atque horrenda facies depravantium se, atque intumescentium.* Simile quid protulit Basilius in ὁμιλίᾳ περὶ ὀργῆς. Arnobius iisdem ferè verbis; *Et quid ergo sequitur necessariò, nisi ut ex eorum luminibus scintillae emicent, flammae aestuent, anhelum pectus spiritum jaciat ex ore, & ex verbis ardentibus labrorum siccitas inalbescat?* Themistius, qui ob sermonis leporem εὐφραδὴς appellatus est, in Oratione περὶ τῆς φιλίας, ἐγὼ δὲ οἶμαι, ait; τὴν ὀργὴν μανίαν ὀλιγοχρόνιον εἶναι. Plutarchus in libello de garrulitate c. 7. inquit, iram insaniae esse cognatam. Et Chrysostomus Homil. 47. in Joannem ait, inter iram, & insaniam nihil differre. M. Porcius Cato, iratum ab insano tempore tantùm distare putabat. Horatius Epist. l. 1. Epist. 2.

Ira brevis furor est ———

Sicut enim ira ex dolore, ita ex ira furor nascitur. Gregorius Nazianzenus, ubi animae suae calamitatem deplorat;

Θυμὸν ἐρευγομένη γυμνὸν κακόν. ὅς τι μάλιστα
Λάβρος ἐπιζείων, ἐκ νόος ἄνδρα φέρει.

Euenus saepe inquit hominum mentem ab ira detegi, quae pejor quandoque est insania;

Πολλάκις ἀνθρώπων ὀργὴ νόον ἐξεκάλυψε
Κρυπτόμενον, μανίας πουλὺ χερειότερον.

Nec his dissimile est Philemonis illud, cùm ait, omnes insanire cùm irascimur,

Μαινόμεθα πάντες, ὁπόταν ὀργιζόμεθα.

Num non vis hujus me versutiloquas malitias? — Idem 3. de Orat.

Hehe ipse clupeus cecidit --- — Varr. l. 6. de lin. Lat.

[a] Quicquam quisquam cuiquam, quod conveniat, neget. — Auctor ad Heren. l. 4.

Festinant diem --- — Serv. l. 4. Geor.

Qui silentio noctis favent faucibus — Cic. l. 2. de Divin.

a Alliteratio, & annominatio

Versutiloquas malitias?] Cicero; *Novantur autem verba, quae ab eo, qui dicit, ipso gignuntur, ac fiunt: vel conjungendis verbis, ut haec;*

Tum pavor sapientiam &c.

Num non vis hujus me versutiloquas &c.

Videtis enim, & versutiloquas, & expectorat, ex conjunctione facta esse verba, non nata. Idem rursus postrema verba in Oratore adducit.

Hehe ipse clupeus cecidit] Hehe est consternatae mentis. Maximo quidem probro apud Graecos habebatur, cùm clypeus è dimicantis manu decideret. Thucyd. l. 4. ἡ ἀσπὶς περιεῤῥύη εἰς τὴν θάλασσαν.

Quicquam quisquam] Auctor ad Herenn. profert hunc versum tanquam vitiosum ob nimiam ejusdem literae assiduitatem. Cui similis est Plautinus ille in Pseudolo;

Quorum nunquam quicquam cuiquam venit in mentem, ut recte faciant.

471 Festinant diem] Servius manuscriptus in enarratione loci illius Virg. in 4. Georg.

—— lentis Cyclopes fulmina massis
Cùm properant, ——

inquit; *Vetuste ait, ut Plautus, properant prandium, & Ennius, festinant diem.*

Quei silentio noctis favent &c.] Ita hunc locum affert Cicero; *Democritus quidem optimis verbis caussam explicat, cur ante lucem galli canant: depulso enim de pectore, & in omne corpus diviso, & modificato cibo cantus edere quiete satiatos; Qui quidem silentio noctis (ut ait Ennius) favent &c.* Sed inter hos galli cantus placet aliquantulum obstrepere. Videtur Heliodorus l. 1. Hist. Aeth. Democriti opinionem sequi, qui ait; *Tempore, quo galli canunt, sive, ut ajunt, naturali sensu conversionis, quâ Sol ad nos accedit, ad Dei salutationem commoti, sive prae caliditate, & motus, ac escae maturioris appetitu unà habitantes proprio praeconio ad opus excitantes;* Καθ' ὃν γὰρ καιρὸν ἀλεκτρυόνες ᾄδουσιν, εἴτε ὡς λόγος αἰσθήσει φυσικῇ, τῆς τοῦ ἡλίου καθ' ἡμᾶς περιστροφῆς ἐπὶ τὴν τοῦ θεοῦ πρόσρησιν κινούμενοι, εἴτε ὑπὸ θερμότητος ἅμα, καὶ τῆς περὶ τὸ κινεῖσθαι, καὶ σιτεῖσθαι θᾶττον ἐπιθυμίας, τοὺς συνοικοῦντας ἰδίῳ κηρύγματι ἐπὶ ἔργον ἐγείροντες. Ambrosius Nolanus suae aetatis philosophus haud ignobilis in suis quaestionibus existimat, gallorum cantum ab innata quadam salacitate proficisci. Cantu enim coëundi libidinem significari, vel illud praecipuè denotat, quòd antequam ad ineundas gallinas idonei sint, conticescant. Quod plerisque avibus usu venit, quae Veneris proclivitatem denuntiant: quemadmodum de perdicibus ait Plinius l. 10. c. 33. quae supervolantium afflatu concipiunt, saepe voce tantùm audita masculi. Galli igitur concocto cibo, expulso jam somno ad Veneris illecebras excitantur, cantusque blanditiis ad sese gallinas alliciunt. Lepidam admodum rationem profert Lucianus in suo Somnio, quod & Gallus inscribitur, cur gallus antelucanos edat cantus, quam ut commentitiam praetermittimus, ut ad seria deveniamus.

Russis, cantu, plausuque premunt alas.

niamus. Multorum igitur philosophorum fuit opinio, omnia, quae infra Lunam sunt, cum superioribus cognationem quandam, atque convenientiam, quam Graeci συμπάθειαν vocant, habere. Unde Chaeremon Stoicus, & cum eo Porphyrius arbitrati sunt, gallo à Sole aliquid caeleste conferri: idque eò libentiùs, quòd primâ mediae noctis inclinatione noctem explaudentibus alis (ut Lucretianis utar verbis) est

Auroram clarâ contentus voce vocare.

In qua etiam opinione fuit Proclus, qui ait insitum esse gallis, Apollinis numen advocare, & veluti propriis canticis assurgenti supplaudere. Pausanias l. 5. Idomenei clypeum idcirco ait gallinacei galli effigie insignitum, quòd is à Minoë Cretensium rege, & Pasiphaë originem duceret, quae Solis fuit filia: cui gallum ideo
472 sacrum esse perhibet, quia ejus ortum praesentiat, cantuque mortalibus indicet. Indeque finxerunt poëtae, Latonae parienti gallum astitisse. Qui adeò prae caeteris animalibus cum Sole est conjunctior, ut hanc ob caussam leo, qui animal maximè solare est, ejus aspectum, cristas, vocemque perhorrescat; & eorum praecipuè (ut D. Ambrosius lib. 6. Hexaëmer. c. 4. ait) qui albi sunt. Cujus rei caussam Proclus, qui ex Platonica prodiit officina, optimè explicavit in eo libello, cui titulus est περὶ τῆς μαγείας. Ait enim, animalia multa cum Sole convenire, quemadmodum leones, & galli, qui pro sua natura solaris numinis participes sunt. Unde mirum quidem est, quantùm eodem in ordine inferiora cedunt superioribus, quamvis magnitudine, potentiaque minimè cedant. Hinc à leone asserunt vehementer gallum timeri, & quasi quodammodo coli: cujus rei rationem à materia, sensuve assignare nequimus; sed solùm à superni ordinis contemplatione: quoniam videlicet solaris virtutis praesentia convenit gallo magis quàm leoni. Quod & inde perspicuum est, quia gallus quasi quibusdam hymnis surgenti Soli applaudit, eumque advocat, cùm ex Antipodum medio caelo ad nos defertur. Adhaec tradunt Graeci aliquot auctores, Cecropis animam, quam in leonis speciem conversam fuisse autumabant, ex Aegyptiorum, Chaldaeorumque necromantia, immolatis gallis, quibusdam signis, figurisque impressis, quas Graeci χαρακτῆρας appellant, esse evocatam, seque illam eis praebuisse conspicuam. Sed Lucretius l. 4. aliam hujus timoris affert rationem, cùm de gallo loquens ait;

Quem nequeunt rapidi contra constare leones,
Inque tueri; ita continuò meminêre fugaï;
Nimirum, quia sunt gallorum in corpore quaedam
Semina, quae, cùm sunt oculis immissa leonum,
Pupillas interfodiunt, acremque dolorem
Praebent, ut nequeant contra durare feroces.

Alii autem dicunt, gallum esse symbolum colendae divinitatis, & divinum quiddam prae se ferre. Quod verò divinum est, omnis humana, terrenaque potestas reveretur. Leones porrò, cùm deorum matri Cybelae dedicati sint, nam ejus currum trahentes finxerunt poëtae, unde Maro l. 3. Aen.

Et juncti currum dominae subiêre leones,

terrae ipsi addicti intelliguntur. Per Cybelen enim terram poëtas intellexisse Albricus philosophus, Servius, & plerique alii dixerunt. Tanta igitur inter leonem & gallum discordia intercedit, ut etiam (quemadmodum ex superstitiosis Democriti scriptis tradidit Socion) herbula quaedam, quae leo nuncupatur, ita gallum abhorreat, ut, si puella nondum juncta viro, sed tamen quòd tunc menses laboret, nudaque passis crinibus legumenum 473
segetem circumeat gallum habens in manibus, illicò exarescat.

Favent faucibus russis, cantu,] Favere faucibus pro *canere* dixit Ennius, ut adnotat l. 5. Adv. c. 19. Turnebus. Aliqui tamen legunt;

[a]Illic est nugator nihili, non nauci homo. Fest. *Naucum.*

--- quasi in [b] choro pila Isid. lib. 1. c. 25.
Ludens, datatim dat sese, & communem facit.
Alium tenet, alii nutat, alibi manus

a Illuc b foro

—— *favent faucibus*
Rursum cantu, plausuque &c.
& intelligunt hoc loco, *favere faucibus, cantu*, pro *tacere*; quemadmodum nota illa loquutio *favere ore*, vel *linguis*. Hyperides, & Demosthenes gallos κοκκύζειν dixerunt; Auctor verò Elegiae de Philomela cucurire.

PLAUSUQ. PREMUNT ALAS.] Plinius lib. 10. c. 21. de gallis ait; *Nec Solis ortum incautis patiuntur obrepere, diemque venientem nunciant cantu, ipsum verò cantum plausu laterum.*

NON NAUCI HOMO.] Charisius l. 2. ait, Nauci esse fabae granum, cùm se aperit, & hinc pro nihilo ponitur. Galbius Bassus Satyra,

Veruina confodiende, non te nauci facio.

QUASI IN CHORO PILA LUD.] Isidorus ubi de digitorum, & oculorum notis loquitur, quibus taciti procul distantes colloqui possunt, adducit lepidos hos Ennii versus de quadam impudica. Quam cùm describere vellet, utpote omnibus sui copiam facientem, elegantissimam à pilae lusu similitudinem sumpsit, quae datatim sese dederet. Datatim autem ludere, absolutè erat, *pilâ ludere.* Unde in eo lusu alii datores dicebantur, qui pilam dabant; alii factores, qui faciebant, hoc est, qui feriebant. De qua re Plautus in Curculione;

Tum isti qui ludunt datatim servi scurrarum in via,
Et datores & factores omneis subdam sub solum.

Eâdem translatione usus est Pomponius Attellanarum poëta in Adelph.

Quod ille dicit, tum datatim in lecto tecum lusi.

Ubi *datatim* interpretatur Nonius *invicem danda*. Artemidorus l. 1. ubi de gymnasiis secundùm species agit, harpastum, inquit, & pilam contentiones nunquam finiendas significare: plerunque etiam amorem erga meretrices. Similis est enim pila; & harpastum meretrici, propterea quòd nusquam maneant, & ad multos quidem perveniant.

ALIUM TENET,] Tibullus Eleg. 6. l. 1.
Te tenet, absentes alios suspirat amores.

ALII NUTAT,] Natura potissimùm sermone bruta animalia ab hominibus differre voluit, quae non tantùm ἄλογα ζῶα dicta sunt, quoniam ratione carent (non enim omnino bruta rationis expertia esse videntur, quandoquidem bona expetere, malaque vitare optimè sciunt) sed quoniam muta sunt, nullusque est inter ea sermocinandi usus. At demum homines tanto naturae beneficio non contenti suapte industriâ alios excogitarunt modos, quibus absque sermone occultas animi cogitationes, quibus vellent, patefacere possent, 474
nutu scilicet, sive oculorum, aut digitorum motione, & aliis plerisque modis. Scaliger pro *nutat*, *adnictat* legit in Conjectaneis. In qua dictione Festus hunc ex Naevii Tarentilla locum profert;

Alii adnutat, alii adnictat, alium amat, alium tenet.

Cujus auctoritate fretus Scaliger putat, totum hunc de meretrice locum esse Naevii. Verùm quamvis hic versus sententia Ennianis illis non videatur absimilis, verba tamen longè differunt. Sed fieri potuit, ut eandem sententiam alter ab altero exprimere voluerit; vel utrique ea, ut plerunque contingere solet, in mentem venerit. Isidorus enim apertâ dictione ex Ennio affert. Nutare autem capitis esse dicunt, an-

Est occupata, alii [a] perpellit pedem,
Alii dat annulum [b] spectandum à labris;
Alium invocat, cum alio cantat: attamen
Aliis dat digito literas ---

a pervellit, percellit b exspectandum

annuere, vel innuere narium, vel labiorum, nictare oculorum. Plautus Asin.

Neque illa ulli homini nutet, nictet, annuat.

Tibullus Eleg. 2. l. 1.

Illa viro coram nutus conferre loquaces,
Blandaque compositis abdere verba notis.

Ovidius 2 Amor. Eleg. 5.

Multa supercilio vidi vibrante loquentes,
Nutibus in vestris pars bona vocis erat.
Non oculi tacuêre tui, conscriptaque vino
Mensa; nec in digitis littera nulla fuit.
Sermonem agnovi (quid non videatur amanti?)
Verbaque pro certis jussa valere notis.

Idem Amor. 1. Eleg. 4.

Me specta, nutusque meos, vultumq; loquacem,
Excipe furtivas, & refer ipsa notas.

Et rursus Amor. 3. Eleg. 10.

Quid juvenum tacitos inter convivia nutus?
Verbaque compositis dissimulata notis?

Cornelius Gallus Eleg. 3.

Atque superciliis, luminibusque loqui.

Alii perpellit pedem,] Plautus Asin.

Neque illaec ulli suo pede pedem homini premat.

Annulum spectandum] Plautus ibid.

Spectandum ne cui annulum det, neque roget.

Aliis dat digito literas] Salomon Prov. c. 6. *Annuit oculis, terit pede, digito loquitur, &c.* Ovidius l. 1. Amor. Eleg. 4.

Verba superciliis sine voce loquentia dicam,
Verba leges digitis, verba notata mero.

Idem l. 1. de Art. aman.

Nil opus est digitis, per quos arcana loquaris,
Nec tibi per nutus accipienda nota est.

Propertius l. 3. Eleg. 7.

Tecta superciliis siquando verba remittis,
Aut mea dùm digitis scripta silenda notas.

Crepitu praeterea digitorum ad signa lo- 475
quuntur amantes. Tibullus l. 1. Eleg. 2.

Et vocet ad digiti me taciturna sonum.

Quorum etiam sono pueros ad respondendum ciemus, ut in libro de Orthographia ait Velius. Petronius autem gesticulatorem intelligit, qui certá quadam lege manus motat, cùm ait;

Tinctus colore noctis
Manu puer loquaci.

TOMUS

TOMUS QUARTUS.

In quo, quae ex Evemero, *sive sacra historia supersunt, continentur: & minutiora quaedam Fragmenta, quae quonam referenda essent, pro incerto prorsus habuimus.*

PROLEGOMENA

IN EVEMERUM.

482 ANtequam horum fragmentorum explicationem aggrediar, videor facturus operaepretium, si de Evemero, ejusque Sacra historia, quam postea Latinè convertit Ennius, pauca retulero. Evemeri igitur patria incerta est: nam Plutarchus in libris, quos de dogmate philosophorum scripsit, Tegeatem facit, & in libello de Osiride, & Iside, Messenium. Quod confirmat Aelianus l. 2. c. 31. de Var. hist. Strabo l. 1. & Lactantius. Clemens autem Alexandrinus, & Arnobius Agrigentinum tradunt fuisse. Vir fuit summae impietatis; nam deos sustulit omnino. Et hunc in Jambis Callimachus innuisse existimatur, cùm ait;

Εἰς τὸ πρὸ τείχευς ἱερὸν ἀλέες δεῦτε,
Οὗ τὸν πάλαι χάλκεον ὁ πλάσας Ζᾶνα,
Γέρων ἀλαζὼν ἄδικα βίβλια ψύχει.

Quare impium τοῦ ἀθέου cognomen sibi usurpavit, ut Aelianus, Sextus Empiricus l. 8. Adver. Math. Theodoretus l. 3. Graec. affect. & alii quamplurimi tradiderunt. In eodem impietatis albo fuere Melius Diagoras, Prodicus Ceius, Theodorus Cyrenacus, Nicanor Cyprius, Hippon Melius, Diogenes Phryx, Sosias, Epicurus, & Abderita Protagoras: de quo haec protulit Timon Phliasius in 2. l. eorum, quos inscripsit σίλλους, id est Sales, seu scommata,

——— ὥς τε καὶ μετέπειτα σοφιςῶν
Οὔτ' ὀλιγογλώσσῳ, οὔτ' ἀσκόπῳ, οὔτ' ἀκυλίςῳ
Πρωταγόρῃ ἔθελον δὲ τέφρην σὺν γράμματι θεῖναι,
Ὅττι θεοὺς κατέγραψ' οὔτ' εἰδέναι, οὔτε δύνασθαι.
Ὁπποῖοί τινες εἰσὶ, καὶ οἵ τινες, ἀθρήσασθαι.
Πᾶσαν ἔχων φυλακὴν ἐπιεικείης. τὰ μὲν οὔ οἱ
Χραίσμησ', ἀλλὰ φυγῆς ἐπεμαίετο, ὄφρα μὴ οὕτως
Σωκρατικὸν πίνων ψυχρὸν ποτὸν ἄϊδι δύῃ.

Constat igitur multorum testimonio scripsisse libros, quibus deos esse omnino negabat. Quod fortasse argumentum in his iisdem libris complexus est, quos ἱερὰν ἀναγραφὴν inscripsit: non quòd haberet 483 ipse sacram, quia res sacras contineret (asserit enim in illa deos ex hominibus factos & fictos esse) sed vel juxta vulgi opinionem, vel ironia ludens eo titulo librum insignivit. Vel etiam quia ex inscriptionibus, titulisque in vetustissimis templis exaratis, ut ex Lactantio demonstrabimus, historiam ferè omnem collegit. Eà certè hominum, non deorum res gestas complexus est. Floruit Cassandri regis temporibus, cui maximè charus fuit, longisque susceptis

pcis peregrinationibus Oceani meridionalem plagam perlustravit. Fuit alter praeterea ejus nominis Elegiographus, cujus mentionem facit Censorinus in libello de die natali cap. 20. Sed placet adscribere quaedam, quae ab antiquis scriptoribus de Evemero sunt prodita, cùm ad ejus historiae cognitionem plurimùm contulerint.

Cicero l. 1. de nat. deor. *Quid qui aut fortes, aut claros, aut potentes viros tradunt post mortem ad deos pervenisse, eosque esse ipsos, quos nos colere, precari, venerarique soleamus, nonne expertes sunt religionum omnium? Quae ratio maximè tractata ab Evemero est; quem noster & interpretatus, & sequutus est praeter caeteros Ennius. Ab Evemero autem & mortes, & sepulturae demonstrantur deorum.*

Arnobius l. 4. adversus gentes. *Mortalia sunt enim quaecunque narratis. Et possumus quidem hoc in loco omnes istos, nobis quos inducitis, atque appellatis deos, homines fuisse monstrare, vel Agragantino Evemero replicato; cujus libellos Ennius, clarum ut fieret cunctis, sermonem in Italum transtulit.*

M. Minucius Felix. *Lege a Stoicorum scripta, vel scripta sapientium, eadem mecum recognosces ob merita virtutis, aut muneris deos habitos. Evemerus exsequitur & eorum natales, patrias, sepulchra dinumerat, & per provincias monstrat: Dictaei Jovis, & Apollinis Delphici, & Phariae Isidis, & Cereris Eleusinae prodigiis assumptos in deos loquitur, qui errando, inventis novis frugibus, utilitati hominum profuere.*

Lactantius l. 1. c. 11. *Quomodo id probari potest? Nimirum veteres historiae docent. Antiquus auctor Evemerus, qui fuit ex civitate Messana, res gestas Jovis, & caeterorum, qui dii putantur, collegit, historiamque contexuit ex titulis, & inscriptionibus sacris, quae in antiquissimis templis habebantur, maximeque in fano Jovis Triphylii, ubi auream columnam positam esse ab ipso Jove, titulus indicabat: in qua columna gesta sua perscripsit, ut monimentum esset posteris rerum suarum. Hanc historiam interpretatus est Ennius, & sequutus: cujus haec verba sunt, Jupiter imperium &c.*

424 Idem lib. de ira Dei cap. 11. *Nimirum ii a historicorum omnes, qui coluntur ut dii, homines fuerunt, & iidem primi, ac maximi reges. Sed eos aut ob virtutem, quia profuerant hominum generi, divinis honoribus affectos esse post mortem; aut ob beneficia, & inventa, quibus humanam vitam excoluerant, immortalem memoriam consequutos, quis ignorat? nec tantùm mares, sed & foeminas. Quod cùm vetustissimi Graeciae scriptores, quos illi Θεολόγους nuncupant, tum etiam Romani Graecos sequuti, & imitati docent. Quorum praecipuè Evemerus, ac noster Ennius, qui eorum omnium natales, conjugia, progenies, imperia, res gestas, obitus, simulachra demonstrant.*

Augustin. lib. 6. de Civit. Dei cap. 7. *Quid de ipso Jove senserunt, qui ejus nutricem in Capitolio posuerunt? Nonne attestati sunt Evemero, qui omnes tales deos non fabulosâ garrulitate, sed historicâ diligentiâ homines fuisse, mortalesque conscripsit?*

Idem lib. 7. cap. 26. *Nam quod Virgilius ait,*

Primus ab aethereo venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens, & regnis exsul ademptis,

& quae ad hanc rem pertinentia subsequuntur, totam de hoc Evemerus pandit historiam, quam Ennius in Latinum vertit eloquium. Unde quia plurima posuerunt, qui contra hujusmodi errores ante nos vel Graeco sermone, vel Latino scripserunt, non in eo mihi placuit immorari.

Eusebius lib. 2. Euang. praeparat. De terrestribus (*inquit*) Diis multa, variaque ab Historicis, & Poëtis tradita sunt. Ex historicis quidem Evemerus, qui sacram quandam conficiens traditionem, seorsum scripsit. Ex Poëtis verò Homerus, Hesiodus, Orpheus, caeterique hujus generis auctores de Diis monstrosa quaedam effinxere. Nos tamen, quae ab utrisque conscripta sunt, brevitati studentes explicare conabimur. Evemerus igitur cùm Cassandri regis fuerit amicus, ab eoque impulsus sit, ut quaedam regia negotia, longamque peregrinationem ad finem perduceret, ait, in Oceanum Meridianum profectum. Qui cùm denique ex felici remigrasset Arabia, in diversas navigavit

insulas, & in earum unam praestantiorem Panchaeam appellatam. In qua ait, vidisse incolas Panchaeos religione, pietateque praestantes, qui maximis sacrificiis, magnificisque muneribus argenteis, & aureis Deos colerent. Quamobrem sacram Diis esse ipsam insulam existimat; aliaque multa tum propter vetustatem, tum propter operis apparatum admiratione digna tradidit: de quibus singillatim in superioribus libris scripsimus. Additque in ejus insulae summo vertice templum esse Jovis Triphylaei ab eo ipso conditum, cùm totius orbis imperio inter homines exsistens
485 potiretur; & in eo templo auream columnam esse, in qua Panchaeis literis Caeli, Saturni, & Jovis res gestae summatim erant dispositae. Ait praeterea, primum Caelum regem fuisse justum, ac pium virum, astrorumque motus cognitionis non imperitum; qui quoniam primus caelitibus sacra retulerit vota, Caelus dictus est. Filios quoque Pana, & Saturnum; filias verò Rheam, & Cererem ex Vesta habuisse tradit. Saturnumque deinde regnasse, qui ex Rhea uxore Jovem, Junonem, & Neptunum suscepit. Jupiter insuper, quem Saturnus regni habuit successorem, Junonem, Cererem, & Themin uxores duxit. Ex iisque liberos, ex prima scilicet Curetas, ex altera Proserpinam, ex tertia Minervam procreavit. Cùm verò Babylonem pervenisset, à Belo hospitio acceptus est: ac postmodum cùm ad Panchaeam insulam, quae in Oceano est, appulisset, Caelo progenitori aram collocavit. Indeque per Syriam regem Cassium adiit, ex quo mons Cassius dictus est; & in Ciliciam profectus bello vicit Cilicem Imperatorem. Ejus verba sunt haec, quae à Georgio Trapezuntio ejus interprete non vertuntur, qui in tota illa traductione mancus & mutilus est; *Περὶ δὲ τῶν ἐπιγείων θεῶν πολλοὶ καὶ ποικίλοι παραδέδονται λόγοι παρὰ τοῖς ἱϛορικοῖς τε καὶ μυθογράφοις. καὶ τῶν μὲν ἱϛορικῶν Εὐήμερος ὁ τὴν ἱερὰν ἀναγραφὴν ποιησάμενος ἰδίως ἀνέγραψε. τῶν δὲ μυθολόγων Ὅμηρος, καὶ Ἡσίοδος, καὶ Ὀρφεὺς, καὶ ἕτεροι τοιοῦτοι τερατωδεϛέρους μύθους περὶ θεῶν πεπλάκασιν. ἡμεῖς δὲ τὰ παρ' ἀμφοτέροις ἀναγεγραμμένα πειρασόμεθα συντόμως ἐπιδραμεῖν, ϛοχαζόμενοι τῆς συμμετρίας. Εὐήμερος μὲν οὖν φίλος γεγονὼς Κασσάνδρου βασιλέως, καὶ διὰ τοῦτον ἠναγκασμένος τελεῖν βασιλικάς τινας χρείας, καὶ μεγάλας ἀποδημίας, φησὶν ἐκτοπισθῆναι κατὰ τὴν Μεσημβρίαν εἰς τὸν ὠκεανόν. ἐκπλεύσαντα δὲ αὐτὸν ἐκ τῆς εὐδαίμονος Ἀραβίας ποιήσασθαι τὸν πλοῦν δι' ὠκεανοῦ πλείους ἡμέρας, καὶ προσενεχθῆναι νήσοις πελαγίαις. ὧν μίαν ὑπερέχειν τὴν ὀνομαζομένην Πάγχαιαν. ἐν ᾗ τεθεάσθαι τοὺς ἐνοικοῦντας Παγχαίους, εὐσεβείᾳ διαφέροντας, καὶ τοὺς θεοὺς τιμῶντας μεγαλοπρεπεϛάταις θυσίαις, καὶ ἀναθήμασιν ἀξιολόγοις, ἀργυροῖς τε καὶ χρυσοῖς. εἶναι δὲ τὴν νῆσον ἱερὰν θεῶν, καὶ ἕτερα πλεῖω θαυμαζόμενα κατά τε τὴν ἀρχαιότητα, καὶ τὴν τῆς κατασκευῆς πολυτεχνίαν. περὶ ὧν τὰ κατὰ μέρος ἐν ταῖς πρὸ ταύτης βίβλοις ἀναγεγράφαμεν· εἶναι δ' ἐν αὐτῇ κατά τινα λόφον ὑψηλὸν καθ' ὑπερβολὴν ἱερὸν Διὸς Τριφυλαίου, καθιδρυμένον ὑπ' αὐτοῦ, καθ' ὃν καιρὸν ἐβασίλευσε τῆς οἰκουμένης ἁπάσης, ἔτι κατὰ ἀνθρώπους ὤν· ἐν τούτῳ τῷ ἱερῷ ϛήλην εἶναι χρυσῆν, ἐν ᾗ τοῖς Παγχαίοις γράμμασιν ὑπάρχειν γεγραμμένας τάς τε Οὐρανοῦ, καὶ Κρόνου, καὶ Διὸς πράξεις κεφαλαιωδῶς. μετὰ ταῦτά φησι πρῶτον Οὐρανὸν βασιλέα γεγονέναι, ἐπιεικῆ τινα ἄνδρα, καὶ εὐεργέτην, καὶ τῆς τῶν ἄϛρων κινήσεως ἐπιϛήμονα. ὃν καὶ πρῶτον θυσίαις τιμῆσαι τοὺς οὐρανίους θεοὺς, διὸ καὶ Οὐρανὸν προσαγορευθῆναι. υἱοὺς δὲ αὐτῷ γενέσθαι ἀπὸ γυναικὸς Ἑϛίας Πᾶνα, καὶ Κρόνον. θυγατέρας δὲ Ῥέαν, καὶ Δήμητραν. Κρόνον δὲ βασιλεῦσαι μετὰ Οὐρανὸν, καὶ γήμαντα Ῥέαν γεννῆσαι Δία, καὶ Ἥραν, καὶ Ποσειδῶνα. τὸν δὲ Δία διαδεξάμενον τὴν βασιλείαν τοῦ Κρόνου γῆμαι Ἥραν, καὶ Δήμητραν, καὶ Θέμιν. 486
ἐξ ὧν παῖδας ποιήσασθαι, Κουρῆτας μὲν ἀπὸ τῆς πρώτης, Περσεφόνην δὲ ἐκ τῆς δευτέρας, Ἀθηνᾶν δὲ ἀπὸ τῆς τρίτης. ἐλθόντα δὲ εἰς Βαβυλῶνα ἐπιξενωθῆναι Βήλῳ. καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Πάγχαιαν νῆσον πρὸς ὠκεανῷ κειμένην παραγενόμενος Οὐρανοῦ τοῦ ἰδίου προπάτορος βωμὸν ἱδρύσασθαι. κἀκεῖθεν διὰ Συρίας ἐλθεῖν πρὸς τὸν τότε δυνάϛην Κάσσιον. ἐξ οὗ καὶ τὸ Κάσσιον ὄρος. ἐλθόντα δὲ εἰς Κιλικίαν πολέμῳ νικῆσαι Κίλικα τοπάρχην.*

EVE-

EVEMERI,
ſive SACRAE HISTORIAE
Solutâ Oratione converſae
FRAGMENTA.

INitio primus in terris imperium ſummum Uranus habuit: is id regnum unà cum fratribus ſuis inſtituit, atque paravit. Lact. l. 1. c. 13.

Caelus in Oceano mortuus, & in oppido Aulatia ſepultus. Idem l. 1. c. 11.

Exin Saturnus uxorem duxit Opem. Titan, qui major natu erat, poſtulat, ut ipſe regnaret. Ibi Veſta mater Idem l. eod. c. 14.

416. Initio primus] Lactantius, ubi haec verba refert, ita inquit; *Ennius quidem in Evemero non primum dicit regnaſſe Saturnum, ſed Uranum patrem;· Initio, inquit &c.* Quibus verbis Apollodorus ſuam auſpicatus eſt Bibliothecam: ait enim, Οὐρανὸς πρῶτος τοῦ παντὸς ἐδυνάστευσε κόσμου. Quae ego potiùs ex Evemero ſumpta, quam Apollodori eſſe puto. Meminit pòſt idem Auctor Urani, quem Caelum Latinè dicimus, filiorum, quorum noviſſimum Saturnum eſſe ait, qui Caelo patri virilia amputavit, eumque ab regno ejecit. Quem Atlantei Africae populi (ut ex Diodoro refert Euſebius) regnaſſe aſſerebant apud ipſos primùm, habuiſſeque filios quinque & quadraginta. Cur autem finxerunt poëtae Saturnum, hoc eſt, tempus, Urani, qui caelum Latinè dicitur, eſſe filium, rationem explicat hiſce verbis Claudius Tuſcus; ὁ γὰρ χρόνος ἐκ τῶν τοῦ οὐρανοῦ κινήσεων πρόεισι.

Caelus in oceano] Haec verba ex Evemero refert Lactantius. Sunt qui pro *Oceano* legant *Oceania*; putantque ita Cretam appellatam eſſe.

Exin Saturnus uxorem duxit Opem] Lactantius haec Ennii eſſe reſtatur ex Sacra hiſtoria. Idem quoque Apollonius primo Bibliotheces ſcribit de Saturni conjugio: ait enim, Saturnum ſororem Rheam, quam Latinè Opem dicimus, ſibi in matrimonium copulaſſe his verbis; τὴν δὲ ἀδελφὴν Ῥέαν γήμας, &c.

Titan, qui major natu erat,] Lactantius, poſtquàm multa ex Ennii Evemero proſequutus eſt, haec addidit; *Haec hiſtoria quàm vera ſit, docet Sibylla Erythraea eadem ferè dicens, niſi quòd in paucis, quae ad rem non pertinent, diſcrepat.* Sed quoniam Lactantius Sibyllae verba praetermiſit, viſum eſt, ea adſcribere. Inquit igitur, Saturno, Titano, & Japeto Caeli Terraeque filiis ſorte unicuique tertiam terrae partem obtigiſſe; ita & inter eos pater aequè diviſerat: qui ſenio tandem confectus mortuus eſt. Tum verò Saturnus, & Titan jurejurando violato de regno contendere coeperunt. Sed Juno, Terra, Venus, Veſta, Ceres, & Dione contentionem compoſuere; convocatiſque regibus, fratribuſque omnibus, ac conſangui-

eorum, & ſorores Ceres, atque Ops ſuadent Saturno, ut de regno non concedat fratri. Ibi Titan, qui facilè deterior eſſet, quàm Saturnus, idcirco & quòd videbat matrem, atque ſorores ſuas operam dare, ut Saturnus regnaret, conceſſit ei, ut is regnaret. Itaque pactus eſt cum Saturno, uti ſiquid liberorum virilis ſexus ei natum eſſet, ne educaret. Id ejus rei cauſſa fecit, uti ad ſuos gnatos regnum rediret. Tum Saturno filium, qui primus natus eſt, eum necaverunt. Deinde poſteriùs nati ſunt gemini Jupiter, atque Juno. Tum Junonem Saturneis, Saturno regnum tributum eſt, utpote qui reliquis & forma eſſet praeſtantior, & aevo maturior. Verba ejus ſunt;

487 Καὶ βασίλευσε Κρόνος, καὶ Τιτὰν, Ἰαπετός τε,
Γαίης τέκνα φέριστα, καὶ Οὐρανοῦ ἐξεκάλεσσαν
Ἄνθρωποι, Γαίης τε καὶ Οὐρανοῦ οὔνομα θέντες,
Οὕνεκα οἱ προφέριστοι ἔσαν μερόπων ἀνθρώπων.
Τρίσσαι δὴ μερίδες γαίης κατὰ κλῆρον ἑκάστου,
Καὶ βασίλευσεν ἕκαστος ἔχων μέρος, οὐδὲ μάχοντο.
Ὅρκοι γάρ τ' ἐγένοντο πατρὸς, μερίδές τε δίκαιαι.
Τηνίκα δὴ πατρὸς τέλεος χρόνος ἵκετο γήρως,
Καί ῥ' ἔθανεν, καὶ παῖδες ὑπερβασίῃ ὅρκοισι
Δεινὴν ποιήσαντες, ἐπ' ἀλλήλους ἔριν ὦρσαν,
Ὃς πάντεσσι βροτοῖσιν ἔχων βασιληΐδα τιμὴν
Ἄρξει. καὶ μαχέσαντο Κρόνος, Τιτάν τε, πρὸς αὐτούς.
Τοὺς δ' Ἥρη, καὶ Γαῖα, φιλοστέφανός τ' Ἀφροδίτη,
Δημήτηρ τε, καὶ Ἑστίη, εὐπλόκαμός τε Διώνη,
Ἤγαγον ἐς φιλίην συναγείρασαι βασιλῆας
Πάντας ἀδελφειούς τε, συναίμους τ' ἠὲ καὶ ἄλλους
Ἀνθρώπους, οἳ τ' ἦσαν ἀφ' αἵματος ἠδὲ τοκήων.
Καί ῥ' ἔκριναν βασιλῆα Κρόνον πάντων βασιλεύειν,
Οὕνεκά τοι πρέσβιστος τ' ἦν γε, καὶ εἶδος ἄριστος.

Sed lectio quatuor priorum verſuum aliquantulùm diverſa eſt apud Athenagoram in Apologia pro Chriſtianis. Nam ibi pro βασίλευσε legitur βασιλεὺς, & pro καὶ Οὐρανοῦ ἐξεκάλεσσαν, eſt καὶ Οὐρανοὺς ἐκάλεσσαν, & pro Γαίης τε καὶ Οὐρανοῦ, Γαῖάν τε καὶ Οὐρανὸν, & pro προφέριστοι habetur πρῶτιστοι.

ITAQ. PACTUS EST CUM SATURNO,] Proſequitur Sibylla, Titana, antequam imperium ſuſciperet Saturnus, eum coëgiſſe, ut juraret, maſculam prolem ab ipſo ullo modo educandam non eſſe: ut, cùm ſenio Saturnus confectus obierit, ipſe regno ſuccederet. Quare cùm Rhea parturiebat, Titanes aderant, qui virilis ſexus foetus omnes crudeliter dilaniabant, ſinentes tantùm foemellas à matre nutriri. Ea verò ſic ait;

Ὅρκους δ' αὖτε Κρόνῳ μεγάλους Τιτὰν ἐπέθηκε,
Μὴ θρέψ' ἄρσενα, καὶ παίδων γένος, ὡς βασιλεύσῃ
Αὐτὸς, ὅταν γῆρας τε Κρόνῳ, καὶ μοῖρα πέληται.
Ὁππότε κεν δὲ Ῥέη τίκτεν, παρὰ τὴν δ' ἐκάθηντο
Τιτῆνες, καὶ τέκνα διέσπων ἄῤῥενα πάντα,
Θήλεα δὲ ζῶντ' εἴων οἱ παρὰ μητρὶ τρέφεσθαι.

ATQ.

no in conspectum dedêre, atque Jovem clam abscondunt, dantque eum Vestae educandum celantes Saturnum. Item Neptunum clam Saturno Ops parit, eumque clanculùm abscondit. Ad eundem modum tertio partu Ops parit ge-

ATQ. JOVEM CLAM ABSCONDUNT] Apollodorus lib. 1. Biblioth. Rheam, inquit, quo tempore Jovem utero ferebat, in Cretam esse profectam; ibique in Dictaeo antro illum in lucem edidisse, & Curetibus, Adrasteaeque, ac Idae nymphis Melissarum filiabus alendum dedisse, quae Amaltheae lacte puerum educavere. Curetes
488 verò in antro armati infantem servabant, hastilibus scuta concutientes, ne vagientis pueri vocem Saturnus audiret. Eosque ferunt Curetas esse appellatos διὰ τὸ κουροτροφῆσαι αὐτόν. Pindari verò interpres ait, Jovem in Ida Cretae monte fuisse educatum, Curetibus resonantibus, ne Saturnus eum ejulantem audiret. Cujus verba sunt; Ἴδη ὄρος ἐν Κρήτῃ, ἔνθα Ζεὺς ἀνετρέφη, Κουρήτων ἠχούντων, ἵνα μὴ γνοίη Κρόνος αὐτὸν κλαίοντα. Rhea verò lapidem fasciis involutum pro puero patri devorandum tradidit. Idem ferè repetit Naso l. 4. Fast. Agathocles verò Babylonius dicit, quòd Rhea ex Proconneso acceperit lapidem; per quem ait significari, quòd priùs terra latuerit sub rerum omnium confusione. Graeci lapidem illum, qui Saturno pro Jove traditus est, βαίτυλον vocant, à Latinis inusitatâ voce teste Prisc. lib. 4. *Abaddir* dicitur. Quem lapidem devoravit in monte Petracho, quem supra Chaeronam esse, tradit Pausanias in Boeoticis. Idemque in Messenicis praeter plures nationes Messenios ait Jovis incunabula sibi vendicasse; ejusque nutrices nominasse Nedam, à qua fluvius, & Ithomen, à qua mons nomen acceperit. Additque, has nymphas surreptum à Curetibus Jovem ob Saturni metum in eo fonte lavasse, & ab eo furto aquae nomen inditum. Lucretius de Curetibus l. 2.

Dictaeos referunt Curetas, qui Jovis illum
Vagitum in Creta quondam occultasse feruntur;
Cùm pueri circum puerum pernice chorea
Armati in numerum pulsarent aeribus aera,
Ne Saturnus eum malis mandaret adeptus,
Aeternumq; daret matri sub pectore volnus.

De qua re plura Strabo l. 10. Mythologi commentitium illud Saturni filios devorantis ad tempus referunt. Unde quidem rectè Claudius Tuscus in Ephemeride inquit, qui fabulosa Saturni perscrutati sunt, suos ipsorum filios faciunt eum vorantem poëtico scilicet velamine, innuentes tempus rerum omnium parentem. Confirmat Pindarus Ol. Od. 2. tempus cunctarum rerum auctorem, ac parentem esse, quòd cuncta fiant temporis procursu, intereant, redeantque. Quare rectè Graeci eodem ferè modo & Saturnum, & tempus nominant. Sed quoniam ad Jovis educationem spectat Evemeri locus, qui à Columella lib. 9. de Re Rust. adducitur, ideo hunc transcribere opportunum censemus; *Nec sanè* inquit, *rustico dignum est sciscitari, fueritne mulier pulcherrimâ specie Melissa, quam Jupiter in apem convertit, an* (*ut Evemerus poëta dicit*) *crabronibus, & Sole genitas apes, quas nymphae Phruxonides educaverint, mox Dictaeo specu Jovis exstitisse nutrices, easque pabula munere Dei sortitas, quibus ipsae parvum educaverant alumnum.* Idcirco Virgilius de apibus l. 4. Georg.

Dictaeo caeli Regem pavère sub antro.

Quo versu videtur adumbrasse illa Apollonii l. 1. Argon.

Ὄφρα Ζεὺς ἔτι κοῦρος, ἔτι φρεσὶ νήπια εἰδὼς 489
Δικταῖον ναίεσκεν ὑπὸ σπέος. ——

ITEM NEPTUNUM CLAM SATURNO OPS PARIT, EUMQ. CLANCULUM ABSCONDIT] Tradunt fabulae, equum pro Neptuno Saturno oblatum fuisse.

minos Plutonem, & Glaucam. Pluton Latinè est Diespiter: alii Orcum dicunt. Ibi Glaucam filiam Saturno ostendunt, ac filium Plutonem celant, atque abscondunt. Deinde Glauca parva emoritur.

Paullò pòst,

Deinde Titan postquam rescivit Saturno filios procreatos, atque educatos esse clam; seducit secum filios suos, qui Titani vocantur, fratremque suum Saturnum, atque Opem comprehendit, eosque muro circumegit, & custodiam heis apposuit. Idem ibid.

Jovi Aquila consedit in capite, atque illi regnum portendit. Idem eod. l. c. 11.

PLUTON LATINE EST DIESPITER, ALII ORCUM DICUNT.] Hacc verba à Latino interprete addita sunt, quò Graecam vocem redderet notiorem. Diespiter autem Jupiter est, qui etiam & Pluto. Virgilius l. 4. Aen.

Sacra Jovi Stygio ——

Nec semel apud poëtas infernum Jovem invenies, sicut etiam apud Maronem l. 6. infernam Junonem pro Proserpina, ex opinione Stoicorum, qui uni eidemque Deo nomina, & sexum pro actibus, & officiis dicebant variari. Varro l. 4. de ling. Lat. *Idem*, inquit, *hic Diespiter dicitur infimus aër, qui est conjunctus terrae, ubi omnia oriuntur, ubi aboriuntur: quorum quòd finis ortus, Orcus dictus.* Cum hoc convenit Ciceronis illud l. 2. de Nat. deor. *Terrena autem vis omnis, atque natura Diti patri dedicata est, qui Dis, ut apud Graecos Πλούτων, quia & recidant omnia in terras, & oriantur è terris.* Quod nimirum ex Platonis Cratylo sumptum apparet, qui Ἅδην, inquit, ἐπονομάζεσθαι Πλούτωνα κατὰ τὴν τοῦ πλούτου δόσιν, ὅτι ἐκ τῆς γῆς κάτωθεν ἀνίεται ὁ πλοῦτος. Persuaserant enim sibi veteres, eandem potestatem Plutonem apud inferos obtinuisse, quam Jupiter inter caelestes deos. Orcum sanè appellatum volunt Grammatici ab urgendo, quod ad interitum omnia urgeat; & inde ab antiquis, ut tradit Verrius, Orcum Uragum esse appellatum: quae mihi nominis enodatio satis remota esse videtur.

DEINDE TITAN, POSTQUAM RESCIVIT] Refert Sibylla, Titanes postquam cognovêre ex Saturno pueros esse editos, atque furtim à conjuge educatos, Titan collectis undique sexaginta natis Saturnum cum conjuge in obscurum carcerem detrusit,

Ἡνίκα δ' ἤκουσαν Τιτᾶνες, παῖδας ἐόντας
Λάθριον, οὓς ἔσπειρε Κρόνος τε Ῥέη τε σύνευνος,
Ἑξήκοντα δέ τοι παῖδας συναγείρατο Τιτὰν,
Καὶ ῥ' εἶχ' ἐν δεσμοῖσι Κρόνον τε Ῥέην τε σύνευνον,
Κρύψεν δ' ἐν γαίῃ, καὶ ἐν ζωσμοῖς ἐφύλασσεν.

QUI TITANI VOCANTUR] Titanas primus omnium Homerus in Apollinis hymno commentus est, tartari deos esse: unde καταχθόνιοι δαίμονες dicti sunt. Ab Homero deinde accepit Onomacritus Titanum nomen, quorum opera finxit in eo libro, quo Liberi patris Orgia versibus exposuit, eum Deum gravibus exagitatum aerumnis. Apollonii autem Scholiastes l. 3. Musaeum laudat in Titanographia.

JOVI AQUILA CONSEDIT IN CAPITE] Lactantius l. 1. c. 11. *Caesar quoque in Arato refert, Aglaosthenem* (in Naxicis opinor, quae ab eo scripta comperio) *dicere, Jovem cùm ex insula Naxo adversus Titanas* 490

profi-

Jupiter adultus cùm audisset, patrem atque matrem custodiis circumseptos, atque in vincula conjectos, venit cum magna Cretensium multitudine, Titanumque, ac filios ejus pugnando vicit, parentes vinculis exemit, pa- Idem eod. l. c. 14.

proficisceretur, & sacrificium faceret in litore, aquilam ei in auspicium advolasse: quam victor bono omine acceptam tutelae suae subjugarit. Quae mehercule verba (ut hoc obiter asseramus) eo ipso, qui circumfertur, commentario contenta indicare satis possunt, eum etiam esse Germanici, non autem C. Bassi, aut alterius cujuspiam, ut falsò aliqui credidère. Praeterea idem, quod ex Aglaosthene diximus, refert etiam Anacreon apud Fulgentium lib. 1. Mytholog. Servius l. 1. Aen. in physicam allegoriam referens, quamobrem Jovi contra Gigantes dimicanti aquilam fulmina ministrasse finxerint, ait, alitem ipsam calidissimam esse, adeò ut & ova, quibus incubat, coquere possit, nisi lapidem admoveat, quem alii Gagatem, alii Aëtiten vocant, qui frigidissimus est. At Myro Byzantia aliam affert rationem, asseritque Jovi infanti aquilam nectar, quod ex petra hauserat, ministrasse: quam mox expulso è regno Saturno in caelo locavit;

Νέκταρ δ' ἐκ πέτρης μέγας αἰετὸς αἰὲν ἀφύσσων
Γαμφηλῆς φορέεσκε πετῶν Διῒ μητιόεντι.
Τὸν καὶ νικήσας πατέρα Κρόνον εὐρύοπα Ζεὺς,
Ἀθάνατον ποίησε, καὶ οὐρανῷ ἐγκατένασσεν.

Anaxandrides aquilam hanc loquentem inducit, *Nectar comedo, atque ambrosiam bibo, & Jovi ministro.* Hinc περιφραστικῶς à Virgilio l. 1. Aen. Ovidio 6. Metam. & Silio l. 10. aquila *Jovis ales*, & *Jovis armiger* dicitur. Ovidius rursus lib. 5. Fastor. *avem Jovi gratam*, Statius lib. 8. Theb. *flammigerum alitem*, & Accius in Prometheo *Jovis satellitem* dixère. Pindarus autem Olymp. Od. 2. eam Διὸς ὄρνιχα θεῖον appellavit.

ATQ. ILLI REGNUM PORTENDIT.] Meritò quidem regale auspicium, quae avium regina habetur, altiusque cunctis, ac celeriùs evolat, ut nubes transcendere videatur, & sola Solis radiis aciem intendere, fixamque tenere potest. Quapropter, ut ait l. 9. de hist. anim. c. 32. Aristoteles, homines solam avium omnium aquilam esse divinam perhibent. Post Heraclidarum familiam extinctam (referam aliquot ejus avis auguria) de qua Argivorum reges assumi mos fuerat, fertur oraculum consulentibus Argivis de rege eligendo respondisse, *id aquilam ostensuram.* Quae quidem non diu pòst consedit super Aegonis aedibus. Itaque cunctis suffragantibus, Aegon in regnum est assumptus. Eadem Midae portendit regnum Phrygiae, dum per integrum ferè diem jugo currus Gordii patris ejus, infimo qui loco natus erat, consedit. Illud verò perspicuum est in Hieronis Siculi clypeo consedisse, cùm ille vix excessisset ex ephebis, primaque militiae stipendia mereret; non vanum regiae dignitatis augurium. Quae verò de Tarquinio Prisco, satis in 3. Annali explicavimus. Hinc, quoniam verum demonstrat, Graeci αἰετὸν aquilam appellarunt παρὰ τὸ ἐτεὸν δηλοῦν.

JUPITER ADULTUS] Inter innumera Jovis cognomina Jupiter τέλειος à Graecis dicitur; quae vox *adultus* sonat, & perfectus. 491

CUM AUDISSET, PATREM ATQ. MATREM] Sibylla historiam narrat hoc pacto; Saturni liberos, rem cùm cognovissent, magnis copiis invasisse Titanas, atque inde primam belli originem mortalibus esse exortam;

Καὶ τοτε δή μιν ἄκουσαν υἱοὶ κρατεροῖο Κρόνοιο,
Καὶ οἱ ἐπήγειραν πόλεμον μέγαν, ἠδὲ κυδοιμόν.
Αὕτη δ' ἔστ' ἀρχὴ πολέμου πάντεσσι βροτοῖσι.

Πρώτη

tri regnum reddidit; atque ita in Cretam remeavit. Post haec deinde Saturno data est sors, ut caveret, ne filius eum regno expelleret: ille elevandae sortis, atque effugiendi periculi gratia, insidiatus est Jovi, ut eum necaret. Jupiter cognitis insidiis regnum sibi denuo vendicavit, ac fugavit Saturnum. Qui cùm jactus esset per omnes terras, persequentibus armateis, quos ad eum comprehendendum, vel necandum Jupiter miserat, vix in Italia locum, in quo lateret, invenit.

Πρώτη γάρ τε βροτοῖς αὕτη πολέμοιο καταρχή.

POST HAEC DEINDE SATURNO DATA EST SORS] Ferunt aliqui Saturnum non ob jusjurandum Titani datum filios necasse; sed quoniam jam ab initio audierat, fore, ut ipse à filio regno privaretur, ac in vincula conjiceretur: quod innuit Hesiodus in Ortu deorum,

Πεύθετο γὰρ γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος,
Οὕνεκά οἱ πέπρωτο ἑῷ ὑπὸ παιδὶ δαμῆναι,
Καὶ κρατερῷπερ ἐόντι, Διὸς μεγάλου διὰ βουλάς.
Τῷ ὅγε οὐκ ἀλαοσκοπιὴν ἔχεν, ἀλλὰ δοκεύων
Παῖδας ἑοὺς κατέπινε, Ῥέην δ' ἔχε πένθος ἄλαστον.

Quos versus ita ferè videtur Ovidius l. 4. Fast. fecisse Latinos,

Reddita Saturno sors haec erat; optime regum
A nato sceptris excutière tuis.
Ille suam metuens, ut quaeque erat edita, prolem
Devorat, immersam visceribusque tenet.
Saepe Rhea questa est toties foecunda, nec unquam
Mater, & indoluit fertilitate sua.

AC FUGAVIT SATURNUM.] Hanc opinionem Maro l. 8. sequutus ait;

Primus ab aetherio venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens, & regnis exsul ademptis.

Ovidius l. 1. Fast.

Hac ego Saturnum memini tellure receptum:
Caelitibus regnis ab Jove pulsus erat.

Sed Homerus Iliad. θ. Saturnum ait, & Japetum in tartarum ab Jove fuisse conjectos. Quod sequitur Plato in Euthyphrone, & Aeschylus in Prometheo vincto. Quid autem sibi velit Saturnus ab Jove ex regno ejectus, in promptu est; nam tempora senescentia tempora, quae postea oriuntur, ut clavus clavum, extrudunt.

VIX IN ITALIA LOCUM,] Intelligit eam Italiae oram, quae ad Tiberina ostia posita est, protenditurque ad Circeios: ex alio verò latere Lyti celeberrimo flumine clauditur.

IN QUO LATERET, INVENIT.] Alludit ad Latii etymologiam, quod ita appellatum esse, proditum est, quoniam ibi la- 492
tuerit Saturnus. Virgilius l. 8.

Is genus indocile, ac dispersum montibus altis
Composuit, legesque dedit, Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.

Ovidius l. 1. Fast.

Inde diu genti mansit Saturnia nomen:
Dicta quoq; est Latium terra latente Deo.

Cyprianus clarum nostrae religionis lumen; *Ab Jove*, inquit, *Saturnum esse fugatum, manifestum est: inde Latium de latebra ejus nomen accepit.* Minutius Felix; *Itaque latebram suam, quòd tutò latuisset, vocari maluit Latium.* Idem confirmat Paullus Diaconus ex Eutropii historia lib. 1. Sunt qui asserant, Saturni nomen Syriacum esse, & eâ linguâ *latentem* significare. Unde agrum Latinum, quasi illius nomen interpretantes, *Latium* prisci illi vocaverunt, & ejus uxorem Opem, *Latiam.* Quamobrem in Pontificalibus indigitamentis dicebatur LATIA SATURNI.

Hero-

Deinde Pantum deducit in montem, qui vocatur caeli ſtella. Poſtquam eò aſcendit contemplatus eſt latè terras, ibique in eo monte aram creat Caelo, primusque in ea ara Jupiter ſacrificavit: in eo loco ſuſpexit in caelum, quod οὐρανὸς nominatur; idque, quod ſupra mundum erat, quod aether vocatur, de ſui avi nomine caelo nomen indidit. Idque Jupiter, quod aether vocatur, precans primum caelum nominavit; eamque hoſtiam, quam ibi ſacravit, totam adolevit. Idem eod. lib. c. 11.

Eadem tempeſtate Jupiter in monte Olympo maximam partem vitae colebat, & eò ad eum in jus veniebant, ſiquae res in controverſia erant. Idem ibid.

Siquis quid novi invenerat, quod ad vitam humanam utile eſſet, eò veniebat, atque Jovi oſtendebat. Idem ibid.

Jupiter imperium Neptuno dat maris, ut inſuleis omnibus, & quae loca ſunt ſecundum mare, omnibus regnaret. Idem ibid.

Herodianus in Commodo, ubi de Jano loquitur, ait, *Φασὶ γὰρ αὐτοῦ καὶ Κρόνον ὑπὸ Διὸς ἐκβληθέντα τῆς ἀρχῆς, κατελθόντα εἰς γῆν, γενέσθαι ξένον, δεδιότα δὲ τὴν τοῦ παιδὸς δυναστείαν, παρ' αὐτῷ κρυπτόμενον λαθεῖν. ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα δοθῆναι τῷ χώρῳ τῆς Ἰταλίας, Λάτιόν τε κληθῆναι, ἀπὸ τῆς ἑλλάδος φωνῆς εἰς τὴν ἐπιχώριον παραχθέν.*

ARAM CREAT] Sic infra, *Jubebat ſibi fanum creari.* Rurſus, *Et Veſtam hanc urbem creaviſſe.*

QUOD οὐρανὸς NOMINATUR;] Caelus Saturni pater οὐρανὸς Graecè dicitur, quaſi ὄυρος ἄνω, ut Phurnutus exiſtimat, hoc eſt conſervator caeleſtium, & ὁρίζων, quod eſt naturae terminus: quamvis alii aliam nominis derivationem ſequantur.

JUPITER IN MONTE OLYMPO MAXIMAM PARTEM VITAE COLEBAT,] Refert Pauſanias in Arcadicis, Jovem contra Cretenſium opinionem in Olympo fuiſſe educatum, in quo maximam vitae partem exegit. Pindarus Olymp. Od. 2.

Ἀλλ' ὦ Κρόνιε παῖ Ῥέας,
Ἕδος Ὀλύμπου νέμων.

Indeque Virgilius l. 10. Olympum pro ipſo Jove poſuit,

Panditur interea domus omnipotentis Olympi.

Quem verſum, ut Caecilius Minutianus obſervavit, à Naevio ſurripuit, unicâ tantùm dictione immutatâ: ubi enim ille *altitonantis*, hic *omnipotentis* repoſuit. Ego verò pro *Naevio Ennio* legerem: ante quem Latinorum nemo heroicum carmen ſcripſit. Sequuti videntur hi poëtae Cleanthis opinionem, qui Olympum deorum omnium maximum eſſe voluit.

JUPITER IMPERIUM NEPTUNO DAT MARIS,] Diodorus Siculus l. 6. ſcribit Cretenſes navigandi artis inventionem, claſſisque inſtitutionem Neptuno tribuiſſe, qui poſtea maritimae rei praefectus eſt. Atque inde, opinor, eſt factum ut maris Deus à poſteris haberetur, ſacraque ei à navigantibus fierent. Apollodorus autem 491
lib. 1. ait, poſt ſubactos Titanas fratres rerum

⁂

Ipse Jupiter, postquam rerum potitus est, in tantam insolentiam venit, ut ipse sibi fana multeis in loceis constitueret. Nam cùm terras circuiret, in quamcunque regionem venerat, reges, principesve populorum hospitio sibi, & amicitia copulabat: & cùm à quoque digrederetur, jubebat sibi fanum creari hospitis sui nomine, quasi ita posset amicitiae, & foederis memoria conservari. Sic constituta sunt templa Jovi Atabyrio, Jovi Labradeo. Atabyrius enim, & Labradeus hospites ejus, atque adjutores in bello fuerunt. Item Jovi Laprio, Jovi Molioni, Jovi Casio, & quae sunt in eundem mo- Idem lib. eod. c. 22.

rum imperium inter se sorte esse partitos, ac Jovi caeli regnum, Neptuno maris, Plutoni inferorum loca obtigisse. Apud Homerum Iliad. ο. Neptunus inquit, omnia in tres partes esse dissecta, & quemque honorem suum esse adeptum: nam sibi ait maris imperium sorte obvenisse, Plutoni inferorum, aetheris verò Jovi;

Τριχθὰ δὲ πάντα δέδασαι, ἕκαςος δ' ἔμμορε τιμῆς,
Ἤτοι ἐγὼν ἔλαχον πολιὴν ἅλα ναιέμεν αἰεὶ
Παλλομένων, Ἀΐδης δ' ἔλαχεν ζόφον ἠερόεντα,
Ζεὺς δ' ἔλαχ' οὐρανὸν εὐρὺν ἐν αἰθέρι καὶ νεφέλῃσι.

RERUM POTITUS EST, IN TANTAM INSOLENTIAM] Id ferè victoria comparatur, ut superbia victores adeò efferantur, ut satis sibi pro ratione voluntatem esse putent.

JOVI ATABYRIO,] Ex Ennii verbis liquidò patet, Jovem Atabyrium esse cognominatum ab Atabyrio hospite, atque bellorum adjutore: qui fortasse fuit Atabyrius ille Telchin, à quo mons Atabyrius appellatus est. Ejus tamen nominis duo montes memorantur; alter, ut Rhianus affirmat l. 6. Messeniacorum, Rhodi, cujus etiam meminit Strabo l. 14. quem altissimum omnium, qui in ea insula sunt, & Jovi Atabyrio sacrum tradit; alter verò in Sicilia, ut refert Timaeus apud Stephanum, & Pindari Scholiasten.

JOVI LABRADEO.] Fuit Labradeus alius Jovis hospes, à quo id cognomen sumpsit. Sed Strabo l. 14. scribit, Mylasios duo Jovis templa habere, unum ejus, quem Osogo dicunt, alterum Labrandeni, illud in urbe: Labranda verò pagus est in monte. Ejus haec sunt verba; *Ἔχουσι δ' οἱ Μυλασεῖς ἱερὰ δύο τοῦ Διὸς τοῦ τε Ὠσογὼ καλουμένου, καὶ Λαβρανδηνοῦ. τὸ μὲν ἐν τῇ πόλει, τὰ δὲ Λάβρανδα κώμη ἐςὶν ἐν τῷ ὄρει.* Plutarchus in Problematis aliam refert historiam, concluditque Labrandenum Jovem dictum à securi, quam Lydi *λάβρυν* appellant. Aelianus autem longè ab his in nominis explicatione dissentiens ait l. 12. c. 30. de Animal. *Ζεὺς δὲ Λαβρανδεὺς ὕσας λάβρῳ καὶ πολλῷ τὴν ἐπωνυμίαν τήνδε ἐνέγκατο ἔχειν.*

JOVI LAPRIO,] Videtur ab alio itidem hospite hanc sibi fecisse denominationem.

JOVI CASIO,] Strabo l. 16. non videtur assentiri, Jovem Casium ab hospite, ac socio esse appellatum; sed potiùs à Casio monte, qui est in Aegypto: in quo Magni Pompeji corpus conditum est, cujus caput non procul inde est abscissum; in eoque monte esse Casii Jovis fanum prodidit. Cujus rei mentionem quoque Plinius fecit l. 5. c. 12. & ni fallor, Procopius. Lucanus l. 8.

Et Casio praeferre Jovi? ——

Confirmat Stephanus ab eo monte, sive ab

dum, quod ille aſtutiſſimè excogitavit, ut & ſibi honorem divinum, & hoſpitibus ſuis perpetuum nomen acquireret cum religione conjunctum. Gaudebant ergo illi, & huic imperio ejus libenter obſequebantur, & nominis ſui gratiâ ritus annuos, & feſta celebrabant. Simile quiddam in Sicilia fecit Aeneas, cùm conditae urbi Aceſtae hoſpitis nomen impoſuit, ut eam poſtmodum laetus, ac libens Aceſtes diligeret, augeret, ornaret. Hoc modo religionem cultus ſui per orbem terrae Jupiter ſeminavit, & exemplum caeteris ad imitandum dedit.

Deinde Jupiter poſtquam terram quinquies circuivit, omnibusque amiceis, atque cognateis ſueis imperium diviſit, reliquitque hominibus legeis, moreis, frumentaque paravit, multaque alia bona fecit, immortali gloria, memoriaque affectus, ſempiterna monimenta ſueis reliquit. Aetate peſſum actâ, in Creta vitam commutavit, & ad deos abiit; cumque Curetes filii ſui curaverunt, decoraveruntque eum; & ſepulchrum ejus eſt in Idem eod. c. 11.

ab Aegypti civitate ejusdem nominis id ſibi cognomen Jovem vendicaſſe; ad cujus aram Nero, ut refert Suetonius, cantare auſpicatus eſt.

CUM CONDITAE URBI ACESTAE HOSPI-
494 TIS NOMEN IMPOSUIT] Virgilius l. 5.

Urbem appellabunt a *promiſſo nomine Aceſtam.*

DEINDE JUPITER POSTQUAM TERRAM] Diodorus l. 4. *βιβλιοθήκης ἱστορικῆς* tradit, Jovem imperio potitum univerſum orbem perluſtraſſe, plurimùm de humano genere meritum.

RELIQUITQ. HOMINIBUS LEGEIS,] Ideo Homerus Iliad. α. leges, ait, ab Jove profectas, —— *οἵ τε θέμιστας*

Πρὸς Διὸς εἰρύαται ——

Diodorus ibidem ait, Jovem omne ſtudium, curamque in puniendis ſceleſtis, facinoroſisque hominibus, ac in bonorum praemiis, communique omnium utilitate impendiſſe. Et l. 6. Jovem primum omnium juſtitiam docuiſſe ſervari mutuò inter mortales, omni vi, atque injuriâ remotis.

AETATE PESSUM ACTA,] Peſſum dicitur, quaſi ſub pedes projectum. Appulejus l. 5. *Niſi eam peſſum de tantis opibus dejecero.* Plautus lib. 5. *Peſſum abire.* Itaque apud noſtrum *peſſum acta* idem, quod peracta, eſt. Unde exiſtimo, locum in epiſtola C. Matii ad Ciceronem l. 11. Epiſt. 28. ubi vulgò legitur *aetate praecipitata*, legendum eſſe *aetate peſſum acta.*

ET SEPULCHRUM EJUS EST IN CRETA] Cotta apud Ciceronem l. 3. de Nat. deor. *Principio Joves*, inquit, *tres numerant ii, qui Theologi nominantur, ex quibus primum, & ſecundum natos in Arcadia; alterum patre Aethere &c. Alterum patre Caelo, &c. Tertium Cretenſem Saturni filium, cujus in illa inſula ſepulchrum oſtenditur.* Quae Ciceronis verba ita penè tranſlata referuntur à Clemente Alexandrino in Protrept. *Αὐτίκα*

Creta in oppido Gnoſo ; & dicitur Veſta hanc urbem creaviſſe, inque ſepulchro ejus eſt inſcriptum antiqueis literis Graeceis ὁ Ζεὺς τοῦ Κρόνου, id eſt Latinè, Jupiter Saturni.

γοῦν εἰσὶν οἱ τρεῖς τοὺς Ζῆνας ἀναγράφουσιν, τὸν μὲν αἰθέρος ἐν Ἀρκαδίᾳ, τὼ δὲ λοιπὼ τοῦ Κρόνου παῖδε. τούτοιν τὸν μὲν ἐν Κρήτῃ, θάτερον δὲ ἐν Ἀρκαδίᾳ πάλιν. Lucianus in Sacrificiis; Οἱ Κρῆτες οὐ γενέσθαι παρ' αὐτοῖς, οὐδὲ τραφῆναι μόνον τὸν Δία λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ τάφον αὐτοῦ δεικνύουσιν. Item Arnobius l. 4. adver. gent. *Ajunt igitur Theologi veſtri, & vetuſtatis abſconditae conditores, tres in rerum natura Joves eſſe: ex quibus unus Aethere ſit patre progenitus, alter Caelo, tertius verò Saturno apud inſulam Cretam & ſepulturae traditus, & procreatus.* Idem rurſus; *Apud inſulam Cretam ſepulturae eſſe mandatum Jovem nobis, & editum traditur?* Minutius Felix; *Ejus filius Jupiter Cretae, excluſo parente, regnavit; illic obiit, illic filios habuit: adhuc antrum Jovis viſitur, & ſepulchrum ejus oſtenditur.* Idemque affirmat Varro in opere, quod de Litoralibus ſcripſit. Quae quidem vox adeò priſcis illis temporibus invaluit, ut etiam Epiphanius in Ancorato tradat, ſuâ aetate in Laſio Cretae monte ſepulchrum Jovis monſtrari ſolitum. Et Cyprianus libro de idolor. vanit. *Antrum Jovis*, inquit, *in Creta viſitur, & ſepulchrum ejus oſtenditur.* Sed Callimachus in Jovis hymno id commentitium dicit, & à mendacibus Cretenſibus excogitatum, qui Jovi nullis ſeculis interituro ſepulchrum erexerunt;

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσαι καὶ γὰρ τάφον, ὦ ἄνα, σεῖο
495 Κρῆτες ἐτεκτήναντο. σὺ δ' οὐ θάνες. ἐσσὶ γὰρ αἰεί.

Statius verò Callimachum imitatus lib. I. Theb. —— *mentitaque manes*
Creta tuos ——

Et Lucanus in extremo 8. lib. loquens de Pompeji ſepulchro ait;

Atque erit Aegyptus populis fortaſſe nepotum
Tam mendax Magni tumulo, quàm Creta Tonantis.

De qua inſula multa fabuloſa à ſcriptoribus prodita ſunt; nam primus in ea Cres Orionis filius, Demogorgonis nepos, regnaſſe fertur, eamque de ſuo nomine Cretam appellaſſe. Tradunt aliqui Cretem hunc unum ex Curetibus fuiſſe, qui Jovem abſcondit, atque educavit. Alii volunt primum ibi regnaſſe Saturnum, & ab eo ad Jovem imperium perveniſſe. Doſiades auctor eſt, à Creta Heſperidis filia nomen inſulae impoſitum. Ferunt autem nonnulli eam inſulam Caprae montem olim fuiſſe appellatam; quòd in ea Jovem capra lactaverit, & hinc Jovem αἰγίοχον dictum eſſe. De Jovis verò patria multi contendunt: nam aliqui non in Creta, ſed Thebis natum affirmant; alii verò in Arcadia. Quam controverſiam Lycophronis interpres ita diſſolvit; Τοῖς δὲ εἰδόσι, ὅτι Δίες πάντες οἱ βασιλεῖς, καὶ θεοὶ λέγονται, οὐ καινὸν δόξει, καὶ ἐν Κρήτῃ, καὶ ἐν Ἀρκαδίᾳ, καὶ ἐν Θήβαις, καὶ ἐν ἑτέροις μυρίοις τόποις εἶναι γεννήσεις βασιλέων, καὶ ἐπιγράμματα. τοῦ δὲ οὐρανοῦ Διὸς ἡ γέννησις ἐν τῷ οὐρανῷ, ὥσπερ καὶ τοῦ νοὸς Διὸς ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, οὕτως ὁ εἰδὼς τοὺς βασιλεῖς πάντας Δίας, καὶ θεοὺς καλουμένους, οὐ ξενισθῇ, τούτων πολλὰς πατρίδας εὑρίσκων, καὶ ἐπιγράμματα. Nonnulli myſticè intelligunt Jovem in Creta natum, quoniam, ut ait Antigonus, ea tellus nullam alit noxiam belluam.

IN OPPIDO GNOSO;] Hujus oppidi meminit Homerus Ὀδυσ. τ. Q. Septimius Romanus in praefatione in Dictym Cretenſem, ubi ait, Gnoſon olim Cretenſis regis ſedem fuiſſe; Philoſtratus in vita Apollonii, l. 4. c. 11. qui tradit ad Gnoſon Minois labyrinthum fuiſſe; Plinius lib. 4. c. 12. Solinus c. 17. & Euſebius lib. de temporibus, Diodorus l. 6. Rerum antiquar. ait, Curetum tempore Titanas in Gnoſia habitaſſe, ubi etiam ipſius tempore viſe-

Gluma. Varro de Re ruſt.l.1. c. 48.

Quae prima, (*ſcilicet Venus*) artem meretriciam inſtituit, auctorque mulieribus in Cypro fuit, uti vulgò corpore quaeſtum facerent. Quod idcirco imperavit, ne ſola praeter alias mulieres impudica, & virorum appetens videretur. Lact. l. 1. c. 17.

viſerentur fundamenta domus, in qua Rhea educata fuerat, ac perveruſtus cupreſſorum lucus. Virgilius lib. 3. Aen. à Gnoſo Cretam Gnoſia regna appellavit. Haec tantùm de Jove in Sacrae hiſtoriae fragmentis hactenus reperimus. Veriſimile quidem eſt in ea caetera ejus facta ſcripta fuiſſe, & praeſertim adulteria, ſtupra, nefariasque puerorum libidines, in quibus nullum ferè modum fuiſſe, Teleclides Comicus prodidit. Sed ne quid de noſtra remittatur induſtria, addam Evemeri locum de Jove ab Hygino ita allatum in Aſtronomicis, qui ſanè de Sacra videtur petitus hiſtoria; *Evemerus*, ait, *Aegam quandam fuiſſe Panos uxorem, eam compreſſam à Jove peperiſſe, quem viri ſui Panos diceret filium. Itaque puerum a Aegyptana, Jovem verò Aegiochum dictum: qui, quòd eum di-*
496 *ligebat plurimùm, inter aſtra caprae figura memoriae cauſſâ collocavit.*

Gluma] Varro; *Ariſta, & granum omnibus ferè notum: gluma paucis. Itaque id apud Ennium ſolum ſcriptum ſcio eſſe in Evemeri libris verſis.* In exemplaribus Varronis, cùm antè legeretur, *in Ephemeridis verſibus*, Politianus primus antiqui codicis auctoritate Mediceae bibliothecae ita emendavit Miſcell. c. 35.

Quae prima artem meretriciam instituit,] Ex hoc Veneris inſtituto mos inolevit apud Cyprios (ſicut ex Trogo refert Juſtinus lib. 18.) ut virgines ante nuptias ſtatutas dotalem pecuniam quaeſituras in quaeſtum ad maris litus mitterent, pro reliqua pudicitia libamenta Veneri ſoluturas.

a Aegipana

Auctorq. mulieribus] Non ſolùm apud antiquos *auctor*, ut ait Feſtus, communis erat generis, ſed apud poſteriores ſcriptores. Virgilius Junonem ita loquentem inducit l. 12.

Auctor ego audendi ——

Quò magis Sacrae hiſtoriae jactura ſtudioſis ſit tolerabilis, addidimus ipſius Evemeri, quae ex hoc libro Fragmenta apud utriusque linguae auctores hactenus reperimus.

Athenaeus l. 14. Δειπνοσοφιστῶν. Εὐήμερος ὁ Κῷος ἐν τῷ τρίτῳ τῆς ἱερᾶς ἀναγραφῆς τοῦθ' ἱστορεῖ, ὡς Σιδωνίων λεγόντων τοῦτο, ὅτι Κάδμος μάγειρος ὢν τοῦ βασιλέως, καὶ παραλαβὼν τὴν Ἁρμονίαν αὐλητρίδα, καὶ αὐτὴν οὖσαν τοῦ βασιλέως ἔφυγε σὺν αὐτῇ. Evemerus Cous in tertio Sacrae hiſtoriae Sidoniorum auctoritate refert, Cadmum regis coquum fuiſſe, qui, ſumptâ Harmonia regis tibicinâ, unà cum illa aufugit.

Sextus Empiricus adverſus mathem. l.8. ex verſione Gentiani Herveti, cùm Graecè hactenus ad nos non pervenerit; *Evemerus autem, qui* ἄθεος *fuit cognominatus, dicit, Cùm eſſet vita hominum inſolens, & incompoſita, qui caeteros ſuperabant viribus, & prudentiâ, adeò ut ex eorum juſſis omnes viverent, ſibi ipſis aſſinxerunt quandam excellentem, & divinam potentiam, unde etiam à multis Dii ſunt exiſtimati.*

Hyginus l. 2. Poët. aſtron. *Evemerus quidem Gorgona à Minerva dicit interfectam.*

Idem lib. 2. de ſignis caeleſt. *Evemerus au-*

autem primam ait Venerem astra constituisse, & Mercurio demonstrasse.

Festus Pompejus. *Sus Minervam in proverbio est, ubi quis id docet alterum, cujus ipse inscius est. Quam rem in medio, quod ajunt, positam Varro, & Evemerus ineptis mythis involvere maluerunt, quàm simpliciter referre.*

MINUTIORA QUAEDAM FRAGMENTA,

Quae quonam referenda essent, pro incerto prorsus habuimus.

Crebrisuro --- — Fest. *Crebrisuro.*

Indignas [a] turreis --- — Ser. Eclog. 10.

Corpulenteis --- — Fest. *Corpulentis.*

Ista macella --- — Caper de Orthogr.

Insexit. — Fest. *Inseque.*

Adgrettus fari. — Idem *Adgrettus.*

Consiluêre. — Idem *Consiluêre.*

Assectari se, omnes cupiunt. — Prisc. l. 8.

a V. C. turtures

500 CREBRISURO] Ait Pompejus, apud Ennium hanc vocem *vallum* significare crebris suris, hoc est, *palis* munitum.

INDIGNAS TURREIS] Servius enarrans illud Virgilii Eclog. 10.

—— *indigno cùm Gallus amore periret*,

adducit hunc locum, & *indignum*, *magnum* interpretatur. Sed meliùs fortasse Scaliger in explicatione illius versus in Ceiri,

Verùm haec tum nobis gravia, atque indigna fuêre,

indigna ἄφατα exponit.

CORPULENTEIS] *Ennius*, inquit Festus, *pro magnis dixit: nos corpulentum dicimus corporis obesi hominem*.

ISTA MACELLA] Macellum à mactandis pecoribus: sed hoc loco adnotat Caper, in plurali numero prolatum.

INSEXIT] Festus, *Inseque apud Ennium dic; insexit, dixit.*

ADGRETTUS FARI] Idem ait, Ennium *adgrettus* pro *adgressus* posuisse. quod verbum à Graeco ἄγρει venire asserit. Antiquis enim frequens mos fuit, literas commutare, & praesertim *s* in *t*, ut hoc loco, & apud veterem alterum Poëtam, *Atrei terta nitet galea*, pro *tersa*.

CONSILUERE] Pro *conticuêre* positum.

ASSECTARI SE, OMNES CUPIUNT] Observat Priscianus *Assectari* hîc passivè positum. ἀκολουθεῖσθαι.

RE-

Remorbescat. Fest. *Remorbescat.*

Induta fuit saeva stola. Ser. 1. Aen.

a Palatum caeli. Cic. 2. de nat. deor. Idem l. 3. de Orat.

Caeli ingentes fornices. Varr. l. 4. de ling. Lat.

Replet te laetificum gau. Auson. Monosyl.

Bilingues Brutates. Fest. *Bilingues.*

a Palatium

Remorbescat] In morbum recidat.

Induta fuit saeva stola] Affert hunc locum Servius l. 1. ut probaret, veteres *saevam* pro *magna* posuisse. Ad quorum imitationem *saevam Junonem* Maro dixit l. 7. & de Aenea, quem pium ubique inducit, l. 12. ait,

—— *maternis saevus in armis.*

Palatum caeli] Cicero; *Epicurus dum palato quid sit optimum, judicat, caeli palatum (ut ait Ennius) non suspexit.* Respicit autem Ennius ad caeli convexitatem, alluditque ad Graecam vocem οὐρανὸς, quae non modò caelum, sed, ut Rufinus Ephesius tradit, palatum etiam significat; ita enim inquit, οὐρανὸς δὲ καὶ ὑπερῷα τὸ περιφερὲς τῆς ἄνω γνάθου. Hinc à Lucretio l. 4. pro palato *templum*, ut ab Ennio pro caelo *palatum*, dictum est;

501 *Suaviter attingunt, & suaviter omnia tractant*

Humida linguaï circum sudantia templa.

Et hâc tempestate Neapoli mulierculae palati concavitatem vulgò palati caelum dicunt. Super quibus verbis quaedam retulimus in 1. Annali: quamvis vetusti quidam Ciceronis codices habeant pro caeli palatum *caeli palatium.*

Caeli ingenteis fornices] Cic. l. 3. de Orat. *Quo in genere primùm fugienda est dissimilitudo, ut, Caeli ingentes fornices: quamvis sphaeram in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius; tamen in sphaera fornicis similitudo non potest inesse.* Varroni tamen l. 4. ad Ciceronem non videtur absurda haec similitudo; inquit enim, *Et Agamemnon, In altisono caeli clypeo. Cavum enim clypeum. Et Ennius item ad cavationem, Caeli ingentes fornices.* Virg. l. 4. Aen. & Ovid. 1. Met. in propria significatione caeli convexa dixerunt.

Laetificum gau] *Gau* pro *gaudio:* ut alibi diximus. Ausonius,

Ennius ut memorat, replet te laetificum gau.

Bilingues Brutates] Iidem dicuntur Brutiates, Bretiatae, & Brutiani; de quibus Agellius lib. 10. c. 3. ait, *Quòd autem ex Brutis erant, appellati sunt Brutiani.* Sed meliùs Brettiani à Brettiis, quos Graeci Βρεττίους dicunt. Bretti habentur in Livii manuscripto exemplari. Dicti sunt Brutii à Brutia puella, ut Justino placet, vel à Bretto Herculis filio, ut tradit Stephanus, sive Hermolaus Byzantius, & comprobat Eustathius in Com. in Dionysium Alexandrinum. De quibus non spernenda quaedam adnotavit P. Leopardus in suis Emendat. l. 4. c. 12. Sunt autem Italiae populi Lucanis proximi, quos Festus ait *bilingues* Ennium dixisse, quòd & Oscè, & Graecè loqui soliti sint. Hos διφώνους appellavit Philistus, quasi duplici voce loquentes. Horatius eadem significatione dixit Ser. l. 1. Satyr. 10.

—— *Canusini more bilinguis?*

Graecè enim, & Latinè loquebantur. Quae Horatii verba explicans Porphyrio laudat eundem nostri Poëtae locum; qui tam defor-

Oratores doctiloqui. — Varr. l. 6. de ling. Lat.

Populea fruns. — Auson. Monosyl.

Buxus araneae. — Non. *Araneae.*

Buxus [a] victa taxis tonsa. — Idem *Buxum.*

Angue villosi canis. — Acron. l. 3. Car. Od. 11.

Floros. — Ser. 12. Aen.

Menerva daedala. — Fest. *Daedalam.*

Integros aevi deos. — Ser. 9. Aen.

a *al.* vincta taxus

deformatus est in impressis, ut nullus inde sensus elici possit. Ita enim legitur, *Ideo ergo Brunius Brichacae bilingui dixerunt.* In pervetusto manuscripto Fulvii Ursini est, *Ideo ergo & Ennius, & Lucilius Bruttace bilingui dixerunt.* Sed & hic locus neque integer est, quamvis ad veriorem lectionem propensior; nam pro *Bruttace*, *Brutates* legendum est. Ita *δίγλωττος* appellatus est Anacharsis Scytha, postquam Graecè loqui didicit. Sed Cecropem Atheniensium regem natione Aegyptium, quia Atticâ linguâ, ut vernacula, utebatur, non bilinguem, sed biformem credula vetustas sibi persuasit. Unde eum Lycophron *δίμορφον γηγενῆ* appellavit. Sic etiam à Q. Curtio lib. 7. Branchidae sunt vocati. Sed Virgilius bilingues Tyrios l. 1. Aen. appellavit,
502 quasi subdolos, ambiguaeque fidei homines; quo vitio eos laborasse in primis proditum est. Plautus Poenulo Milphionem servum inducit adversus Hannonem Poenum his verbis loquentem;

At hercle te hominem & sycophantam, & subdolum,
Qui huc advenisti nos captatum migdilibs
Bisulca lingua, quasi proserpens bestia.

Idem in Persa bilinguem pro vafro, & lubricae, inconstantisque fidei homine intellexit,

Tamquam proserpens bestia est, bilinguis, & scelestus.

De hujusmodi hominum genere plura diximus in proverbio *διπλοῦς ἄνδρας.*

Oratores doctiloqui] Legati *εὐσπεῖς*, sive *ἱκηταὶ*, ut apud Homerum Ὀδυσ. ν. Virgilius l. 11.

Jamque oratores aderant ex urbe Latina.

Populea fruns] *Frundes* pro *frondes* dixisse veteres jam ostendimus. Virgil. l. 5.

—— *populea velatur fronde juventus.*

Menerva daedala] Ingeniosa: sic Carus Ennium imitatus l. 4.

Mobilis articulat verborum daedala lingua.

Et l. 5. —— *naturaque daedala rerum.*

Virgilius l. 7. —— *daedala Circe.*

Festus putat, daedalam à rerum, artificiorumque varietate dictam. Graeci enim variare *δαιδάλλειν* dicunt. Menervam scripsimus antiquam scribendi consuetudinem sequuti.

Integros aevi deos] Servius super illud Maronis l. 9.

—— *atque integer aevi*
Ascanius ——

ait; *Adolescens, cui adhuc aetas integra superest. Unde Ennius deos aevi integros dicit, quibus multum aevi superest.* Muliercula illa apud Afranium Divortio;

—— *non desunt mihi,*

Qui

Dico qui hunc dicare [a] cupit. — Var. l. 5. de lin. Lat.

In templeis isdem. — Cic. Orat.

Vi patefecerunt Fruges. — Idem ibid.

Frugi homo. — Prisc. l. 6.

Repostus. — Ser. 1. Aen.

Porgite. — Idem Ibid.

Locum. — Antiq. Gloss.

Regredi gressum. — Ibid.

Ambactus. — Fest. *Ambactus.*

--- ites abiegno. — Idem *Stipes.*

Cretenseis. — Charis. l. 1.

a *al.* potest

Qui ultro dent: aetas integra est, formae satis.
Plautus Pseudolo,
Ubi sunt? ubi latent, quibus aetas integra est? ——
Pacuvius Niptris,
Aetate integra, feroci ingenio, facie procera virom.
Terentius Eunucho,
Quàm liberali facie, quàm aetate integrâ?
Statius l. 1. Theb. *Integer annorum* ——
Plautus Mercatore,
Adolescens quom sis, te, cùm est sanguis integer.

DICO QUI HUNC DICARE CUPIT] Varro
503 ait; *Dico originem habet Graecam, quòd Graeci δικάζω. hinc Ennius, Dico,* &c. *hinc Judicare, quod tunc jus dicatur.*

VI PATEFECERUNT FRUGES] Cicero; *Purrhum semper Ennius* ait, *nunquam Pyrrhum. Vi patefecerunt Fruges, non Phryges.* P. Victorius Var. lect. l. 14. c. 3. legendum asserit *Bruges.*

REPOSTUS] pro *repositus* per ecthlipsin dictum est, ut ait Diomedes. Servius ea Maronis verba l. 1. Aen. declarans,
—— *manet alta mente repostum Judicium Paridis* ——
ait; *repostum* Syncopen esse, & *repostus*, & *porgite* Virgilium de Ennio transtulisse. Ait autem Virgilius l. 8.
Cingite fronde comas, & pocula porgite dextris.
Horatius Epod. Od. 9.
Quando repostum Caecubum ——
Eâdem figurâ & Virgilius l. 1. Aen.
—— *nunc placida compostus pace quiescit.*

AMBACTUS] Servus mercede conductus. Adducit hunc Ennii locum vetus Glossarium; in quo haec vox hujusmodi explicatur, *Ambactus* δοῦλος μισθωτὸς, ὡς Ἔννιος.

ITES ABIEGNO] Forsitan *stipites abiegnos.*

CRETENSEIS] Charisius Varronis testimonio ait, hâc voce Ennium usum esse. Maro autem l. 4. & 3. Aen. non Cretenses, sed Cretes dixit, & Cretaeas oras.

Topper, quam nemo [a] malus scit. — *Fest. Topper.*

Tappete. — *Idem Tappete.*

Supera. — *Idem Septentriones.*

--- rigido tum caerula suro. — *Id. in Frag. Rigido.*

--- redinunt in patriam. — *Idem ibid. Redinunt.*

Florens. — *Ser. 7. Aen.*

Ostium minusculum. — *Macr. l. 3. c. 12.*

Nec dico, nec facio. — *Donat. in And. Act. 3. Sc. 2.*

a melius

TOPPER] *Fortasse*, hoc loco. Sed interdum, ut ait Artorius, significat etiam *celeriter, citò, temerè:* quae vox in usu esse desiit, eamque jamdiu doctae, purgataeque aures exploserunt. Quintilianus l. 1. c. 11. loquens de vetustis verbis ait; *Sed opus est modo, ut neque crebra sint haec, neque manifesta; quia nihil est odiosius affectatione: neque utique ab ultimis, & jam obliteratis repetita temporibus; qualia sunt topper, & antigerio, & exanilare, & prosapia.*

TAPPETE] Ex mutilo hoc Festi fragmento liquet, Poëtam hâc voce usum, quae ex Graeca sumpta est, ut videtur idem Festus innuisse: ab illis enim, ut à nobis τάπης *tapetum* dicitur. Aliam quoque adducit auctoritatem ex Poëta, cujus tantùm nominis extrema pars legitur ad hunc modum, *lius in Demetrio*. Eam autem fabulam è Graecis Alexis scripsit; è Latinis verò Accius, & Turpilius. Quare manifestè patet, legendum ibi esse, *Turpilius in Demetrio*. Charisius l. 1. hoc tapete, dici asserit, ut, hoc facile, &, hoc tapetum, &, hic tapes.

SUPERA] Festus Seplasia, *Ennius supera*. Scaliger ex conjectura ita hunc locum resarcit, *Superat temo stellas:* quod non displicet, cùm ex iisdem fragmentis appareat Festum de Septentrionibus loqui. Explicavimus autem hunc locum in Iphigenia.

FLORENS] Servius enarrans Maronis illud l. 7.

—— *florentes aere catervas,*

inquit; *Ennius, & Lucretius florens dicunt omne, quod nitidum est. Hoc est sequutus Virgilius: aliter Acyrologia est. Lucretius;*

—— *florebat navibus pontus.* 504

Haec ille. Sed legendus est Lucretii locus ex lib. V.

Tum mare velivolum florebat navibu' pandis.

M. Cato in Oratione Dierum dictar. de consulatu suo; *Postquam Massiliam praeterimus, inde omnem classem ventus Auster lenis fert, mare velis florere videres ultra angulum Gallicum.* Rursus Lucretius eadem translatione l. 1.

Hinc laetas urbeis pueris florere videmus.

OSTIUM MINUSCULUM] Macrobius l. 3. c. 12. *Item*, inquit; *Antonius Gnipho vir doctus, cujus scholam Cicero post laborem fori frequentabat, Salios Herculi datos probat in eo volumine, quo disputat, quid sit fenestra, quod est ostium minusculum in sacrario: quo verbo Ennius etiam usus est.*

NEC DICO, NEC FACIO] Donatus enarrans Terentianum illud,

— *ita-*

Ego unum libellum non edolem? — Non. de improprriis.

Insomnia. — Serv. 4. Aen.

Ausus es hoc ex ore tuo? — Cic. Att. l. 6. ep. 2.

Vesperum. — Censor. de die nat. c. 10.

Torrus. — Ser. 12. Aen.

Proterviter. — Prisc. l. 15.

Ignaviter.

Inimiciter.

Iracunditer.

Superbiter.

—— *itaque hercle nihil jam mutire audeo*, refert hunc Ennii locum, sed decurtatum arbitror in vulgatis exemplaribus. Nam legendum est, *Nec dico, nec facio mu:* quod ex sequentibus Donati verbis patet, cùm ait; *Unde & mutos dicimus, quod Graeci μῦτιν.*

EGO UNUM LIBELLUM NON EDOLEM?] Adducit hunc Poëtae locum hoc modo Varro in Satyra, cui Bimargo nomen fecit; *Cùm tot Comoedias sine ulla fecerit Musa, ego unum libellum non edolem, ut ait Ennius?* Videtur hoc idem expressisse Juvenalis Saty. 1. cùm ait;

Semper ego auditor tantùm, nunquamne reponam?

Edolare autem proprium fabrorum est, quod pervenustè ad scriptorum expolitionem transfertur. Cicero Att. l. 13. Ep. 46. *Quae manibus habebam, abjeci: quod jusseras, edolavi.* Sed lepidissima est illa Catulliana translatio,

Quoi dono lepidum novum libellum,
Arida modò pumice expolitum?

INSOMNIA] Servius super illud Virgilii lib. 4. Aen.

—— *quae me suspensam insomnia terrent?*

ait; *Insomnia enim licet & Pacuvius, & Ennius frequenter dixerint, Plinius tamen exclusit, & de usu removit.*

AUSUS ES HOC EX ORE TUO] Cicero Att. *Ain' tandem, Attice, laudator integritatis, & elegantiae nostrae? ausus es hoc ex ore tuo? inquit Ennius: ut equites Scaptio ad pecuniam cogendam darem, me rogare?* Quod ἐμφατικῶς prolatum videtur: quemadmodum illud apud Andronicum in Odyssea,

Mea puera, mea puera, quid verbi ex tuo ore profugit?

Qui versus ex illo Homeri in 1. Odysseae conversus est,

Τέκνον ἐμὸν, ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων;

A quibus Virgilius l. 2. Aen.

—— *tantumque nefas patrio excidit ore?*

VESPERUM] Censorinus ubi agit de diebus, *Post supremam*, inquit; *dicitur Vesper, ante ortum scilicet ejus stellae, quam Plautus Vesperuginem, Ennius Vesperum, Virgilius Hesperon appellant.*

TORRUS] Ita Servius l. 12. pro *torris* affirmat Ennium, & Pacuvium dixisse.

PROTERVITER] Charisius ait, adverbia

ꝏ

Temeriter.

ꝏ

Praeclariter.

ꝏ

Torviter.

ꝏ

Puriter.

ꝏ

Reverecunditer.

ꝏ

Miſeriter.

ꝏ

Proſperiter.

ꝏ

Puta, & ita. Serv. 2. Aen.

ꝏ

Nunquam poëtor niſi podager. Priſc. l. 1.

ꝏ

Vita vitalis. Cic. de Amic.

ꝏ

Bombum pedum. Fortunatianus in Dialect.

ꝏ

in *e* deſinentia in *ter* feciſſe.

PUTA, ET ITA] Ait Servius l. 2. Aen. *Praepoſitiones, vel adverbia in a exeuntia modo producunt ultimam literam, excepto puta, & ita: quia apud Ennium, & Pacuvium brevia ſunt.*

VITA VITALIS] Βιωτὸς βίος. Philemon. Ἡμεῖς δ᾽ ἀβίωτον ζῶμεν ἄνθρωποι βίον.

BOMBUM PEDUM.] Fortunatianus, ubi de verbi etymo diſſerit, inquit; *Nec ingenium quartum defuit: nam ſunt qui verbum à vero quidem putant dictum; ſed prima ſyllaba ſatis animadverſa ſecundam negligi non oportere. Verbum enim cùm dicimus, inquiunt, prima ejus ſyllaba verum ſignificat; ſecunda ſonum. hoc enim volunt eſſe bum. Unde Ennius ſonum pedum, bombum pedum dixit; & boaſſe Graeci clamaſſe; & Virg. reboant ſylvae.* Nero in Bacchis,

Torva Mimalloneis implerunt cornua bombis.

*

Cenſorinus de die natali, ubi de vertentibus annis aliorum retulit auctoritatem, ait; *At noſter Ennius CCCLXVI.*

*

Servius l. 1. ait, *Sanè Atlas Graecum eſt, ſicut & Nilus. Nam Ennius dicit, Nilum Melonem vocari, Atlantem verò Telamonem.* Quod confirmat lib. 4. ubi illud explicans,

—— & latera ardua cernit

Atlantis duri ——

dixit; *Sanè Latinè Telamon dicitur, ſicut Nilus Melo.* Saepe quidem Romani Graeca nomina corruperunt, quemadmodum etiam ex Halcyone fecerunt *Alcedo*, & ex Ganymede *Catamitus*.

MAR-

MARTINI ANTONII DELRII
OPINATIONES,
Nec non
GERARDI JOANNIS VOSSII
CASTIGATIONES & NOTAE
In
FRAGMENTA Q. ENNII.

Huc accedunt Eruditorum Virorum Emendationes undique conquisitae.

Pag. 17. *Hinc campom celerei passu premens parumper*, &c.] Et sic *emensi*, *permensi*, *remensi* viam dicimur. Ennius Annali primo;

Hinc campum celerei passu permensa parumper,
Conjicit in silvam sese.

ubi frustra sollicitarunt. J. F. Gronovius not. ad Liv. l. 38. c. 17.

P. 20. *Certabant*, *Urbem Romamne*, *Remamne vocarent.*] Versus est Ennianus apud M. Cic. 1. de Divin.

Curabant, *urbem Romamne*, *Remamne vocarent.*

Sed enim in illis fugientibus & lucifugis libris legi;

—— *Romam*, *Remoramne vocarent.*

quam mediusfidius verissimam & sincerissimam scripturam reor. Argumento locus erit, qui in Aventino monte à Remo *Remora*, ut scribit Pompejus, vocabatur; & *Remorinus* vel *Remurinus ager*, qui Remi fuerat. A. Turnebus adv. l. 24. c. 4.

P. 27. —— *ad armentas ipsius easdem.*] F. —— *Ipsius adarmentans easdem.*

F. —— *Ipsius adarmentas.*

ut sit armentare. Manus docta in margine Petri Scriverii coll. vet. Frag.

P. 72. *Deducunt habileis gladios filo gracilento.*] Itaque Lipsium audio & sequor *in radios* feliciter emendantem l. 5. ant. lect. c. 10. ex libro Farnesiano, ubi *in gradios*, quo loco geminum errorem eluit in versu Ennii, quem producit Nonius in *Gracilentum*;

Deducunt habiles radios filo gracilento.

ibi quoque *gladios* legitur vulgo. Quamquam totus ille Ennii versus (quod obiter moneo) praetermissus est in editione Merceri; aut, quod credere malo, excidit potius incuriâ operarum. J. Broukhusius in Propertii l. 4. el. 3. vers. 34.

P. 74. *Magna quem lapsa dies* &c.] Caeterum in voce *stlites* insignem archaismum tyrones notent. Primum dicebant *litis*, ex quo postea *lis* contractum est. Ita *mentis* in Epicharmo dixit Ennius, unde duabus postea literis elisis *mens* dici coepit. Idem septimo Annalium;

Hocce loquutu', vocat, qui cum bene saepe libenter
Mensam, sermonesque suos, rerumq; suarum
Comiter impertit, magna quom lapsa diei
Parte fuisset, &c.

Legendum puto,

——— *magna quom lapsa dieî*
Partî' fuisset ———

Partis vetuste dixit, quod postea contractè *pars*. Nam vulgata ne Latina quidem sunt. J. Rutgersius var. lect. l. 5. c. 16.

P. 93. *Animus cum pectore latrat*, &c.] Ennio *venatica velox*.

——— *animusque in pectore latrat*,
Ut solita est, quando vinclis venatica velox
Apta silet.

ita scribendum. N. Heinsius not. ad Ovidii Met. lib. 3. vers. 140. Vide Joh. Vlitii comm. ad Grotii cyn. vers. 213, 223, & 231.

P. 100. *Hostem qui feriet, mihi erit Carthaginiensis* &c.] Hannibal apud Ennium laudante Cicerone pro Balbo;

Hostem qui feriet, mihi erit Carthaginiensis
Quisque siet ———

Sic melius editur, quàm *Quisquis erit* ——— R. Keuchenius not. in Frontini Strat. l. 4. c. 1. exemp. 4.

P. 103. *Matronae melos complent, spectare faventeis*] Ibidem in ejusdem poëtae versu;

Matronae moeros complent, spectare faventes.

Non, ut vulgo, *melos*. Quod etsi ab aliis quoque annotatum sit, hic tamen repetendum fuit, quod adhuc nonnullos tam stolidae ignorantiae reperiri videam, qui hujus versus auctoritate eum Persii tueantur; *Cantare credas Pegaseium melos.* J. Rutgersius var. lect. l. 6. c. 15.

P. 111. *Quod ubei Rex paullo spexit de contibu' celseis.*] Item hoc apud Varronem in 5. de L. L.

Vos epulo postquam spexit.

quod idem est isti apud Festum;

Quod ubi Rex ... dulo spexit de contibus celsis.

ubi Pomponius Laetus legit;

Quos ubi rex ultro spexit de montibus celsis.

Scaliger autem;

Quos ubi rex pullos spexit de cortibus celsis.

Nempe ut ex *vos epulo* fiat *quos pullos*. Voss.

P. 114. *Insidiantes heic vigilant, partim requiescunt*, &c.] Ennii versus ad versum 230. lego hoc modo;

Hic insidiantes vigilant, partim requiescunt
Contecti gladiis sub scutis, ore faventes.

ut τὸ *insidiantes* sit trisyllabon, ut multa alia. J. Rutgersius var. lect. l. 6. c. 15.

P. 118. *Non possunt mussare boni, qui facta labore* &c.] Libro 4. versu 188. Ennii versus hos producit; *Non possunt mussare boni, qui factam labore enixi militiam peperère.* Quos ego ita in ordinem redigo;

——— *non possunt mussare boni, quae*
Facta labore enixi militiae peperère.

Aliter Dousa, ac fortasse melius. J. Rutgersius var. lect. l. 6. c. 15.

P. 132. *Multa foro ponit, & agea longa repletur.*] Interim ageariorum mentio apud Ennium l. 7.

Multa foro ponunt, agearia longa replentur.

Sic corrigendus est hic versus, quem hactenus eruditi variè tentarunt. J. Schefferus de mil. nav. vet. l. 1. c. 6.

P. 137. *Contra carinam verba atque obscoena profatus.*] Ita ergo & *caro*, *carino*, id est, *carpo*. Unde & positum est *carinare* pro mordere, & dictis dicteriisque lacessere. Glossae; *carinare*, χαριεντίζεσθαι. Inepta Grammaticorum natio à navis carina deducunt. Nihil pote absurdius. Secunda quippe brevis non esset, ut apud Ennium;

Sed neque me decet hanc carinantibus laedere chartis,

id est, mordacibus, & carpentibus. Idem apud Servium;

Et contra carinans, verba atque obscoena profatus.

Sic legendus ille versus. Nam male est;

Contra carinantes,

quod versui officit. C. Salmasius Plin. exerc. in Solini pol. c. 30.

——— *decem coclites, quos montibus summis* &c.] Certissima est lectio Turnebi, pro *ripeis*, hoc est *ripis*, scribentis *Ripaeis*. Sermo enim est de Arimaspis, quos coclites, hoc est unoculos esse, etiam Mela tradit l. 4. c. 12. *Ultimi à tergo eorum Arimaspi, mox Riphaei montes.* Nec displicet, quod idem pro *sedere* legit *fodere*: ad quod proximè accedit vetus editio Mediolanensis, in

qua

qua *foedere* scriptum est. Eò autem respexerit Ennius, quòd Arimaspi aurum fodiant ex montibus Ripaeis, quos pici, sive gryphes custodiunt, auri, ut Mela ait, custodes tenacissimi: unde Plautus Aulul.

Pici divitiis, qui aureos montes colunt. Voss.

P. 144. *Imprimitque genae genam*] Genae hic sunt palpebrae: ut Isidorus monet, qui haec de dormiente ait dici. Ac è Festo cognoscimus, similiter alibi Ennium dixisse:

Pandite sulci genas, & corde relinquite somnum. Vossius.

P. 155. *Omnibus ut Clupea praestat, Mustela marina*; &c.] Vide C. Salmasii Plin. exerc. in Solini pol. c. 53.

P. 165. Scipio] Gellius lib. indigetat: ego praetextatam puto. Delrius.

P. 168. *Sol equis iter*] F. —— *equos ter*. Manus docta.

Consistere] Lips. *consistère*. quod fui amplexus. Delrius.

Qui] Notat Gell. *Hannibàlis*, productâ penult. Delrius.

P. 185. *Subulo finitimas propter astabat aquas.*] Qui lectionem hanc probant, ajunt esse pentametrum, in quo, *astabat*, fit amphibrachys, *s* eliso ἀρχαικῶς. Sed nihil eò recurrere opus, quando est jambicus senarius. Olim enim in *s* communia erant: ut ostendimus in libb. de L. L. Interea verisimile magis est, scripsisse Ennium, uti apud Festum legitur:

Subulo quondam marinas propter adstabat plagas.

Ut sit trochaicus quadratus. Ingeniosè verò Scaliger pro *adstabat* legendum conjiciebat *assabat*, hoc est sola tibia canebat. Hoc enim fuerit *assare*, ab assa tibia. Festus: *Assa dicebatur cantus tibiarum*. Servius in 2. G. *Assae tibiae dicuntur, quibus canitur sine chori voce*. Quod optimè convenit subuloni. Nam *subulo* αὐλητὴς, sive tibicen, ut Festus, & vett. glossae exponunt. Ejus originem, non in Latio, sed in Hetruria quaeri debere, scribit Varro. Quid si dicamus ita dici quasi *surbulo*, extrita, ut saepe fit, canina litera? Nam σύριγξ est αὐλοθήκη, Hesychio teste, unde συρέγγιος, ὁ αὐλητής. Sed de hoc plura in Originum libb. Vossius.

F. *Subulco*, vel *subulcus*, aut *bubulcus*. Manus docta.

P. 189. *Quippe sine cura laetus lautus quom advenis* &c.] Sed quoniam paulo infra cum locum citat Donatus, versus quosdam é Sexto Satyrarum Ennii, quos prope integros in fabulam suam transtulit Terentius: iique volgo perturbati ac mendosi leguntur, describam eos ita, ut legendos puto. Sunt igitur hi;

Quippe sine cura, laetus, lautus cum advenis,
Exsertis malis, expedito brachio,
Celsus, alacer, Lupino exspectans impetu,
Quum mox alterius obligurrias bona:
Quid censes domino esse animi? prò divûm fidem!
Dum ille cibum tristis servat, tu ridens voras.

M. A. Muretus var. lect. l. 19. c. 7.

Nam quei lepide postulat alterum frustrari, &c.] Hac occasione non praetermittam insignem Ennii locum, in Gellio non satis emendate scriptum: quo venustissime luditur in varia ejus verbi significatione, versibus ipsis uno eodem isto multifariam verbo, ut Gellius inquit, concinniter implicatis. Eorum exemplum hoc est;

Nam qui lepide postulat alterum frustrat;
Quem frustratur, frustra eum dicit frustra esse.
Nam qui se se frustrari quem frustra sentit,
Qui frustratur, is frustra est, si non ille est frustra.

Sic editio recentissima & optima. Nos in primo versu *Nam* alienum putamus, & ex tertio inscite repetitum: excidisse autem voculam *se* occasione literarum similium in capite sequentis vocis. Requirit cam non tam sensus, quam loquendi in eum sensum consuetudo prisca. Etiam *frustrat* ibidem male, pro quo vetustiores libri recte *frustrari*. In postremo *si* abundat, turbatque non sententiam minus quam versum. Et illa tota clara, & hi omnes expediti, si in hunc modum jam rescribantur;

Qui se lepide postulat alterum frustrari,
Quem frustratur, frustra eum dicit frustra esse.
Nam qui sese frustrari quem frustra sentit,

Qui

Qui frustratur, is frustra est, non ille est frustra.

V. Acidalius in Plauti amphit. div. & int. c. 2.

P. 192. *Ego eo ingenio*] Achilles vel Neoptolemus. Apud Gellium mendosè; *fronte.* DELRIUS.

Ego eo ingenio natu' sum amicitiam &c] *Ingenio* fit trisyllabon. Si *natus* scribat, erit jambicus octonarius. Sed puto *natu'* scripsisse, ut sit trochaicus quadratus. VOSSIUS.

P. 194. *Medea.*] Quidam duas ab Ennio scriptas volunt: unam ἁπλῶς, *Medeam*; alteram, *Medeam exulem:* ambas ex Euripide. aliis unica videtur. ut his, ita illis nonnulla suffragantur. mihi tutius visum, utriusque reliquias in unum cogere. In secundo carmine Prisciani scripturam rejeci, quòd putem ex Tullio castigandum. DELRIUS.

P. 197. *Argo qua*] Apud Ciceronem 1. Tuscul. *Argo, quia Argivi in ea delecti viri.* minùs rectè quàm apud Priscian. DEL.

Argivi delecti] F. Argivis electi. Manus docta.

Petebant illam] Ranconetus & Lambin. *petebant villo.* DELRIUS.

P. 201. *Antiqua herilis fida custos corporis* &c.] Ex eadem Tragoedia citat Nonius;

Antiqua herilis fida custos corporis,
Quid sic extra aedeis exanimata eliminas?

Puto, —— *exanima te eliminas?*

J. Rutgersius var. lect. l. 6. c. 1.

Quid] L. *qui.* Manus docta.

Cupido cepit miseram nunc me prosequi &c.] F. *caelum.* f. *terra.* f. *miserans.* Manus docta.

P. 202. *Fructus*] Aliàs legitur; *f. v. aures aucupant.* DELRIUS.

Aures] F. *auribus.* Manus docta.

Qua Pontus Helles ——] Seneca Epist. 81. *Ille qui in Scaena elatus incedit, & haec resupinus dicit;*

Impero Argis, regna mihi liquit Pelops
Qua Ponto ab Helles atque ab Ionio mari
Urgetur Isthmos.

Versus caussâ scrib. *Imperito Argis.* Puto ex his Ciceronem emendandum in oratore ad Brutum; *Verba legenda sunt potissimum bene sonantia, non sed ea ut poetae exquisita ad sonum, sed sumpta de medio*

Qua Pontus Helles ——

Superat modum. Legendumque;

Qua Ponto ab Helles ——

Siquidem ad hunc versum respexit. J. Lipsius ep. quaest. l. 5. ep. 5.

Nam multei suam rem bene gessère, & poplicam patria procul. &c] Vide J. Rutgersii var. lect. l. 6. c. 1.

Matronae opulentae optumates &c.] Constare ut possit, quo pacto digeri ista debeant; duo convenit spectare; primùm Euripidem, quem Ennius expressit; deinde Ciceronem, qui Ennium exscripsit. Euripidis quidem sunt ista:

Κορίνθιαι γυναῖκες, ἐξέλθον δόμων,
Μή μοι τὶ μέμψησθε. οἶδα γὰρ πολλοὺς βροτῶν
Σεμνοὺς γεγῶτας, τοὺς μὲν ὀμμάτων ἄπο,
Τοὺς δ' ἐν θυραίοις. οἱ δ' ἀφ' ἡσύχου ποδὸς
Δύσκλειαν ἐκτήσαντο καὶ ῥαθυμίαν.

Nunc Ciceronem audiamus loquentem: *Hoc tibi tam ignoscemus nos amici, quàm ignoverunt Medeae, quae Corinthum arcem altam habebant, matronae opulentae optimates: quibus illa manibus gypsatissimis persuasit, ne sibi illae vitio verterent, quòd abesset à patria. Nam multi suam rem bene gessère, & publicam patriâ procul: multi qui domi aetatem agerent, propterea sunt improbati.* Pro eo, quod Euripidi est, Κορίνθιαι γυναῖκες, poterat Ennius, *Corinthiae matronae.* Sed maluit ambitiosâ haec dictione circumloqui:

Matronae opulentae optimates, quae Corinthum arcem altam habetis.

Ut haec eodem versus genere Euripideis respondeant, scripsisse Ennium puto:

Matronae opulentae optumates, quae Corinthiam
Arcem altam habetis ——

Optumates trisyllabon est, ut inferiùs *properea, universum* apud Lucretium, aliaque alibi: de quibus in Commentariis de L. L. diximus. Sequitur apud Euripidem:

—— ἐξέλθον δόμων
Μή μοι τὶ μέμψησθε ——

Hoc Ciceroni: *Ne sibi vitio illae verterent, quod abesset à patria.* Unde colligo, apud Ennium fuisse:

—— *Ne mi vitio vertite,*
A patria quòd absum ——

Hinc

Hinc apud Euripidem est nobilis illa sententia, οἶδα γὰρ πολλοὺς βροτῶν, & quae sequuntur. Pro quibus apud Ciceronem legitur: *Nam multi suam rem bene gessere, & publicam patriâ procul: multi qui domi aetatem agerent, propterea sunt improbati.* Ea sic digerebat Antonius Muretus:

—— Nam multi suam
Rem bene gessere, & publicam patriâ procul:
Multi domi qui aetatem egerunt, propterea
Sunt improbati ——

Sed in omnibus antiquis libris (ut etiam Paullus Manutius testatur) scriptum est, *Qui domi aetatem agerent:* non, *Domi qui aetatem egerunt.* Quare tentabo, an aliter medicina fieri possit. Puto autem post *multi* excidisse τὸ *que*, ob sequens *qui*. Solent enim librarii, ubi concurrunt syllabae similes, alterutram praeterire: ut sciunt, qui veteres tractarunt libros. Quo observato, nihil ultra mutari opus. Sic igitur scribendum:

—— Nam multi suam
Rem bene gessere, & publicam patriâ procul;
Multique qui domi aetatem agerent, propterea
Sunt improbati ——

Atque ita quinque istos Euripidis versus quinque aliis ac dimidio expressisse Ennium censeo. In quo operam meam non jacto: sed tamen omnes frustra fuere, qui antehac in digerendis illis laborarunt. Voss.

P. 204. *Nam ter*] Non eodem planè modo Non. & alii citant; putem ubique leg. *Nam ter sub armis mallem vitam cernere.* hoc est dimicare, ut rectè contra Non. Muretus. DELRIUS.

Nam ter sub armis malim vitam cernere, &c.] Nonius scribit, *cernere* nunc poni pro *amittere*; nunc pro *dimicare*, vel *contendere*. Utriusque exemplum facit hunc Ennii locum. Quae supina oscitantia est. Omnino verò pro *dimicare* accipitur. Nam apud Euripidem, quem Ennius expressit, legitur παρ' ἀσπίδα στῆναι. VOSSIUS.

P. 205. *Si te secundo lumine hic offendero, &c.*] Fragmentum hoc, item illud, *Animum adverte*, &, *Dicto pare*, &, *Praeter rogitatum si quaerare*; eò Ennii esse creduntur, quia expressa sunt de Euripidis Medea: ubi Creon in eandem sententiam compellat Medeam. VOSSIUS.

Teneor consipta] Festus docet ex *Medea* esse. Non. *Nemeam* citat. mendosus. Potuit tamen Ennius *Nemeam* quoque scripsisse imitatione Theopompi Comici, cujus Nemeam citat Athenaeus. Sanè Priscian. l. 5. ex Nemea Ennii quiddam profert; quod nos tamen in Medeam (etsi timidè) transcripsimus. DELRIUS.

Teneor consipta, undique venor] *Venor* est *circumvenior*, interprete Nonio. Pro *consipta* vulgò legebatur *consepta:* unde Michaël Bentinus conjectabat *correpta.* Sed rectum est *consepta*, sive potiùs *consipta:* quod Ennianum est. Festus: *Consiptum apud Ennium pro conseptum reperitur: Consiptum clavis praefixum.* Porrò locus ille à Nonio adductus citatur ex Nemea, juxta Junianum Majum, item edit. vett. atque etiam MSS. Sed *Medea* legi debere, conjectura est Henrici Stephani, & Hadriani Junii. At quid impedit, cur Nemeam ab Ennio scriptam credamus, cùm non tantùm Theopompus, (de quo constat ex Athenaeo) sed Aeschylus quoque Nemeam dederit: ut catalogus indicat scriptorum ejus apud Anonymum. Praeterea non hic solùm locus; sed alter etiam ex Ennii Nemea citatur apud Priscianum l. v. Puta iste,

—— Pecudi dare
Viam marito.

Ubi *Nemeam* disertim habent, cum recentes editiones, tum vetus Veneta anni CIↃ CCCC LXXVI. item MS. meus. VOSSIUS.

P. 206. *Quo nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?*] Nemini obscurum esse potest, dici ista à Medea. Eò & Ennii esse, & quidem ex Medea ejus, creduntur; etsi neutrum apud Ciceronem legas. VOSSIUS.

Domum paternamne? anne ad Peliae filias?] L. *Domum? patriamne?* F. *Pelei.* Manus docta.

P. 207. *Tu me amoris mage, quam honoris, servavisti gratiâ.*] Utrum ex Ennii, an Attii Medea sit, quis dicat? Interim verba esse Jasonis ad Medeam satis est evidens. Voss.

P. 208. *Neque tuum unquam in gremium extollas liberorum ex te genus*] Eadem sententia est in Euripidis Medea: unde locus hic, sive ab Ennio, sive ab alio, expressus.

Quem sic lege: —— *Neque unquam tuum*
In gremium extollas liberorum ex te genus.
VOSSIUS.

—— *Salvete optima corpora*, &c.] Henricus Stephanus suspicatur pro *corpora*, *pignora* legi debere. Quae satis verisimilis est conjectura. Nam expressus est locus ex isto Euripideo: —— *Δότ' ὦ τέκνα,*
Δότ', ἀσπάσασθε μητρὶ δεξιὰν χέρα.
Pignora autem vocari liberos; *corpora* potiùs de servis dici; nemo paullò humanior ignorat. *Corpora* tamen constanter invenitur in MSS. & editis, uti & apud Jun. Majum. Ac propterea nihil mutare ausim. VOS.

Juppiter, tuque adeo summe Sol &c.] Ex eadem Tragoedia citat hos versus Probus ad Eclogam sextam;

Juppiter, tuque adeo summe Sol,
Quei res omneis inspicis,
Queique tuo lumine,
Mare, terram ac caelum
Contines, inspice hoc facinus;
Priusquam fiat, probibe scelus.

Sed in quinto versu, pro eo, quod ibi legitur, *contines*, legendum puto *contuis*, antiquè pro *contueris*. J. Rutgersius var. lect. l. 6. c. 1.

Jupiter, tuque adeo summe Sol, &c.] Ex Euripide apparet, esse verba chori, orantis Solem, ut videat Medeam, priusquam interimat liberos suos. Quod verò hactenus animadversum non est, sunt trochaici tres: sed versu primo pro *Qui res*, scribendum, *Res qui*: similiter versu secundo, pro *Quique tuo*, scribe, *Qui tuoque*. Post quae prius trochaeus, inde tribrachys consequitur. Tertio versu, non facinus videre sol rogatur, sed Medeam; ut ex Euripide constat: eoque pro *hoc* scribendum *hanc*: *hoc* item, quod loco suo excidit, cum *facinus* conjungendum. Vera igitur scriptura erit:

Jupiter, tuque adeò summe sol, res qui omnes inspicis,
Qui tuoque lumine mare, terram, ac caelum contues,
Inspice hanc, facinus priusquam fiat; hoc prohibe scelus.

Vel secundum versum sic scribe,

Qui tuoque numine mare, terram, ac caelum contines. VOSSIUS.

Fiat] L. *fuat*. Manus docta.

P. 210. *qui ipse sibi sapiens* &c.] Adducit Cicero non ex 3. de Orat. ut Delrio putavit: sed epist. 6. l. 7. Metrum verò requirit, *Ipse qui*: vel *non quit*: quod non video, cur rejiciat Paullus Manutius. VOSS.

Adsta atque] Sunt Critici, qui; *Asty*. Sed quid opus? DELRIUS.

Adsta, atque Athenas antiquum opulentum oppidum &c.] *Asta* est quoque in Aldina: uti *hasta* apud Jun. Majum. Sed Hieronymus Columna magis probat *astu*, quod in veteri ait Nonii Codice inventum. Quod si placet, *astu* hic ponetur pro acropoli, ubi elegantiores habitabant; Athenae pro Piraeo, ubi plebei magna ex parte agebant. Aristoteles l. 5. Politic. c. 3: *Στασιάζουσι δὲ ἐνίοτε αἱ πόλεις καὶ διὰ τοὺς τόπους, ὅταν μὴ εὐφυῶς ἔχει ἡ χώρα πρὸς τὸ μίαν εἶναι πόλιν· οἷον καὶ Ἀθήνησιν οὐχ' ὁμοίως εἰσὶν, ἀλλὰ μᾶλλον δημοτικοὶ οἱ τὸν Πειραιᾶ οἰκοῦντες τῶν τὸ ἄστυ.* Etiam Eustathius in Il. P. ubi *πόλιν* ac *ἄστυ* jungit poëta, scribit, *Ζητητέον εἰ πόλιν μὲν λέγει τὸ κατώτερον, ἄστυ δὲ ἀκρόπολιν.* Sed nihil ista Columnae caussam juvant, quia non *astu*, & *Athenae* opponuntur; sed *astu*, & *arx*; hoc acropolis, illo Piraeus signatur. Quomodo & Accius distinxit Oenomao:

—— *Omnes qui arcem asteumque incolunt.*

Quare Ennium non *astu* scripsisse arbitror, sed *adsta*. Praesertim quando hoc verbum est postulantis, ut animum in rem praesentem totum intendamus, sive aliquid cum cura contemplandum; uti hìc fit: sive aliqnid grave audiendum, vel narrandum; uti apud hunc ipsum Ennium Ilionâ: *Age adsta, mane, audi, itera dum eadem & ista mihi.* VOSSIUS.

P. 212. *Medea Colchis*] Assensus sum Lipsio. Priùs legebatur; *Medea cordis*. DELR.

Utinam ne unquam Medea corde cupido &c.] Ita acutè corrigunt viri docti, cùm antea legi soleat: *Utinam ne unquam Medeâ corde cupido Colchis pedem extulisses.* Sed tamen nec sic metrum constat. Quare potiùs legendum:

Utinam ne unquam, Medea, de corde cupido
Colchis pedem extulisses.

Vel hoc pacto: —— *Utinam*
Ne unquam Medea Colchis de corde cupido
Pedem extulisset.

Quis

Quis] L. *quae*. Manus docta.

P. 213. *Iphigenia*] Vertit ex Euripide, quamvis & Sophocles ediderat. DELRIUS.

Quid nocti] Semel monuerim quae ex Varrone, praeclarè emendata, accepi, ea me doctissimis in eum Conjectaneis debere, ut & conglutinationes quasdam lacerarum partium. DELRIUS.

Quid nocti videtur? in altisono Caeli clupeo temo superat.] Veteres editiones habent, *Quid nox videtur?* Pro quo rectè in Vertranii est, *Quid nocti' videtur.* Euripides: *τίς ποτ' ἄρ' ἀστὴρ ὅδε πορθμεύει.* Ex eodem Euripide sic distingue personam Agamemnonis, AGAM. *Quid nocti' videtur.* SEN. *In altisono caeli clypeo* &c. Corruptè verò pro *altisono* (quomodo rectè Aldus, &, qui Mediolanensi praefuit editioni, Baptista Pius, ediderant) in illa Vertranii *altissimo* legitur. Pro *sublime cogens*, vel cum Scaligero lege, *cogens sublime* (sunt enim anapaestici) vel cum Turnebo, *sublimis agens.* Extremo versu *itiner ἀρχαικῶς* scribit Scaliger. Sed *iter* est in vett. editt. atque id metrum exigit, ne tribrachys sit tertiâ sede. Cùm verò ista sint de Euripidis Iphigeniâ expressa: & Ennius quoque ejus nominis fabulam dederit: non dubitavit Columna referre haec ad Iphigeniam Ennii; etsi Varro, neque in 4. neque in 6. de L. L. vel poëtam, vel fabulam nominet. Ego potiùs esse Naevii puto, ex cujus Iphigenia locum Nonius adducit. Ita ut censeam, eo adducor, quod Varro, cum ista, quae retulimus, verba posuisset, continuò subdat: *Et Ennius item, Caeli ingentes fornices.* Quippe, ut censeo, non eo pacto scripsisset, si priora etiam Ennii fuissent. VOSSIUS.

P. 214. *Procede.*] Exhibui emendationem alterius. Mihi Festus videtur scripsisse; *procede. gradum proferre pedum cessas? nitere.* Imperat, increpat, hortatur saltem conari. DELRIUS.

Proferre] L. *profer.* Manus docta.

Menelaus me objurgat, id rebus meis regimen restat.] Citat ex Ennii Iphigenia Rufinianus de aganactesi agens. Puto autem sic digeri debere:

Objurgat me Menelaus, id rebus meis
Regimen restat.

Addit Columna alterum quoque locum ex eodem Rufiniano, ubi de syncrisi agit. Est verò iste:

Ego projector (leg. *plector*) *quod tu peccas.*
Tu delinquis, ego arguor pro malefactis.
Helena redeat, virgo pereat innocens:
Tua reconcilietur uxor, mea necetur filia.

Et verum est, ita potuisse loqui Agamemnonem, cùm à Menelao objurgaretur. Sed potuit idem, vel exemplum istoc comminisci: vel ex aliquo, qui poëta non esset, adducere. Quorum alterutrum fecisse puto: partim quia auctorem non laudat, quod in vulgatis etiam facere solet: partim quia, quae attulimus, non vincta est, sed pedestris oratio: ad quod mirum non attendisse Columnam. At illud rectè ab eo est observatum, ad Iphigeniam Ennii pertinere Senarios istos:

Plebes in hoc regi antestat loco, licet
Lacrumare plebi, regi honeste non licet.

Nam disertim Ennio tribuit B. Hieronymus Epitaphio Nepotiani: &, quod ad Theologum hunc magnus Desiderius annotavit, expressus est locus ex isto Euripidis Iphigeniae in Aulide:

Ἡ δυσγένεια δ' ὡς ἔχει τι χρήσιμον.
Καὶ γὰρ δακρῦσαι ῥᾳδίως αὐτοῖς ἔχει,
Ἀνολβά τ' εἰπεῖν. τῷ δὲ γενναίῳ φύσιν
Ἄπαντα πάντα.

Sed extremis in verbis vitium obrepsit. Nam quod Latinus Tragici interpres ait; *generoso viro omnia ista*, supple, *negata sunt*: hujusmodi ἔλλειψιν quis ferat? Doctissimus Brodaeus legit *ἀπαντᾷ ταῦτα*, quod est *conveniunt*. Sed contrarium voluit Euripides: quod satis apparet: & Ennii quoque verbis probatur. Quare non dubito, quin rectum sit *ἀπαυδᾷ*, quod est *deficiunt*. Nam id interdum valet *ἀπαυδᾶν*, uti & *ἀπαγορεύειν*. VOSSIUS.

P. 216. *Mortis thesauri*] Sic Naevius, *Orcivum thesaurum*, & Tertull. *thesaurum incendiorum*. DELRIUS.

Otio qui nescit uti, &c.] Verba haec chori esse, apertè dicit Agellius. Chorum verò istum non ex mulieribus constitisse, sed ex militibus; verba illa planum facient; *neque domi nunc nos, nec militiae sumus.*

ſumus. Quare colligimus, milites, cùm ob maris malaciam Aulide morarentur, hunc in modum de otio fuiſſe conqueſtos, quod negotio ipſo moleſtius foret. Numeri ſunt trochaici: ſed, ſi excipias duos verſus extremos, nullus eſt, qui non vulneris aliquid acceperit. In primo, leviculâ duarum vocum trajectione, legi debet,

Otio qui neſcit uti, plus habet negotii.

Alter ſanè mirè, & miſerè deartuatus eſt. Et potuit quidem poëta ſcripſiſſe:

Quam cùm quis negotioſo fuerit in negotio.

Quomodo infrà dicit, *otioſo in otio.* Sed vide, an non potius exciderint verba iſta, *Otii minus*: quae Hugonis Grotii conjectura eſt. Nempe ea praeterierit ſomniculoſus librarius, ſive ob literarum ſimilitudinem, quia *negotii* proximè anteceſſerat: ſive quòd cùm dixeris *plus negotii*, otioſè addi putaret, *otii* minus. Atqui ἀντίθεσις iſta, & ἐνέργειαν orationi addit, & venuſtatis expers non eſt. Tertius verſus ſic legitur in libris quibusdam: *Nam cui quod agat inſtitutum eſt in illo negotio.* Ubi pro *in illo* lege *is nullo.* Quarto facilè fit medicina. Nam librarius metri neſcius duntaxat neglexit encliticam *que*, eò quòd ad ſententiam minimè pertineret, & invenuſtiùs geminari putaret. Lege igitur:

Id agit, ſtudet ibi, mentemque, atque animum delectat ſuum.

In quincto verſu vox iterum excidit, cùm vulgò ita concipiatur,

Otioſo in otio animus neſcit quid velit.

Ubi etſi legere poſſimus, *quid factum velit*; tamen, cùm librariis proclivis magis fit error, ubi literarum eſt ſimilitudo; planè cenſeo, particulam *quidem* poſt *quid* excidiſſe: eoque ita Ennium ſcripſiſſe exiſtimo:

Otioſo in otio animus neſcit, quid quidem velit.

Sexto verſu pro *idem* lego *ita*: item pro *nec* ſcribo *neve*; vel potiùs *nunc* repeti debet: praeterea duarum vocum trajectione opus; ut ita concipiatur verſus:

Hoc ita eſt, neque nunc domi nos, nec nunc militiae ſumus.

Duo verſus extremi, ut dixi, communem calamitatem effugerunt. Nunc quia illuſtris adeò ſententia conjunctim legi mereatur, locum integrum hic adſcribam, prout arbitror legi debere:

Otio qui neſcit uti, plus habet negotii,
Otii minus, quàm cùm eſt negotium in negotio.
Nam cui quod agat inſtitutum eſt, is nullo negotio
Id agit, ſtudet ibi, mentemque atque animum delectat ſuum:
Otioſo in otio animus neſcit, quid quidem velit.
Hoc ita eſt, neque nunc domi nos, neque nunc militiae ſumus.
Imus huc, hinc illuc: cùm illuc ventum eſt, ire illinc lubet:
Incertè errat animus, praeterpropter vitam vivitur. Vossius.

Ibei] L. *Sibi.* Manus docta.

P. 219. *Serva cives, defende hoſtes, cùm potes defendere*] Trochaicum hunc citat Nonius: ſed perperam *defendere* exponit *tueri.* Nam eâdem notione capiendum, ac in Maronis illo, *Solſtitium pecori defendite.* Ubi Servium vide. Vossius.

Potes] L. *pot'is.* Manus docta.

Quo nunc incertâ re atque inoratâ gradum Regredere conare?] Hieronymus Columna pro *incertâ* mavult *infectâ.* Sed alterum illud eſt in omnibus libris. Et rectiùs, quando *inoratâ* non valet *inexoratâ*, ſed *non oratâ.* Quomodo Cicero pro Roſcio Amerino, de legatis ad Syllam miſſis dixit, *Ameriam re inoratâ reverterunt.* hoc eſt, nondum expoſitâ Syllae. Vossius.

Inorata] F. *ignorata.* Manus docta.

Nam conſiliis obvarant, quibus tamen Concedit hic ordo] Apud Perottum in *Obvare* ita concipitur hic locus:

—— *Nam conſiliis obvarant omnia,*
Quibus tantum concedit hic ordo ——

Ut fortaſſe ſcripſerit Ennius:

Nam conſiliis obvarant omnia, quis tamen
Concedit hic ordo —— Vossius.

Per ego] Feſtus ſic citat; *Nubes per ego Deum ſubices humidas, unde oritur imber ſonitus aërio ſpiritu.* Nonius verò; *Per ego Deum ſublimes ſ. h.* &c. uterque ex Gellio caſtigandus, ut repraeſentavi. niſi quod non diſplicet; *ſublimas ſubicis*; ut legitur in veteri Veneto Nonii. Quattuor iſta

frag-

fragmenta absolutè citantur ex Ennii *Achille.* duo alia, ex *Achille Aristarchi*, cum addito. Unum apud Non. in, *praeliant*, scilicet; *Ita mortales, inter se pugnant, praeliant:* alterum; *Prolato aere*, apud Festum, quae dubio procul Comica sunt. DELR.

Per ego Deum &c.] *Sublimas*, rectum censeo, cum ita legatur apud Non. in ed. Med. Ald. & uno in loco apud Junianum Majum. Alibi idem post *subices* distinguit, ac legit,

—— *humidus Unde oritur imber* ——

Quod non aspernor. VOSSIUS.

Thelis.] Hoc est Thetis, auctore Varrone de re rust. DELRIUS.

Ea Thelis illi mater] Videtur esse ex Achille. Nam mater ejus ἀρχαικῶς *Thelis* vocata. Varro l. 3. de R. R. c. 9. *Antiqui, ut* Thetin Thelim *dicebant*; *sic* medicam melicam *vocabant* VOSSIUS.

P. 220. *Ajax*] Convertit ex Sophocle, sicut Livius. Idem narrat Q. Smyrnaeus lib. 5. DELRIUS.

Qui res cum Achiveis gesserunt statim.] Nonius in *statim. Ennius Ajace*; *quis est eum Achivis gesserunt statim.* Scripsit Ennius; *Qui res cum.* ut Plautus; *Nec recedit loco, quin statim rem gerunt.* Lipsius ep. quaest. l. 4. ep. 19.

Quis est] Sic omnia Nonii, quae vidi exemplaria, ineptè. quid si? *Phryges tum Achivis cesserunt st.* DELRIUS.

Qui rem cum Achivis gesserunt statim.] Hier. Columna, *gesserat*; ut ad Ajacem referatur. Delrio verò sic legit: *Phryges tum Achivis cesserunt statim.* VOSSIUS.

Volant.] Quidam; *evolant.* sed tunc foret leg. *efflant, evolant.* utrumque salientibus convenit. iidem pro *sanguine emisso* malunt *misso sanguine.* DELRIUS.

Sanguine emisso tepido tullii efflantes volant.] In Med. & Ald. legitur, *Ennius Ajace, Ajax misso sanguine tepido t. e. v.* Sed illud Ajax irrepsit ex fabulae nomine, quod antecessit. Locum verò hic habere nequit, cùm sermo sit de Ajace recens interfecto. Sic igitur jambicis numeris restitue: —— *Sanguine*

Emisso tepido tullii efflantes volant. Voss.

P. 222. *Telamon.*] Ipse & Peleus propter fratris Phoci necem exsularunt. Meminit Apollonius & Scholiast. lib. 1. Argonaut. DELRIUS.

P. 223. *Quanto è loco*] F. *quanto de loco.* Manus docta.

Atque aures] Vulgo *neque.* Nequivi committere, quin vindiciam Nic. Fabri correctionem amplecterer. DELRIUS.

Audibo, atque aures tibi contra utendas dabo.] In Med. & Ald. legitur, *More antiquo audibo.* Sed videntur verba haec, *More antiquo*, esse glossatoris, monentis *audibo* pro *audiam* dici ἀρχαικῶς. Ut meritò ea hîc praetereantur. Sequitur in vulgatis (etiam illa Junii, & Merceri) *neque aures:* ubi Columna, & Nicolaus Faber, rectè, *Atque aures.* In vett. editt. etiam est, *contrariorum* pro *contra.* Sed corruptè. Quod siquis *More antiquo* à poëta esse malit, sic scribat; ut trochaïcus sit:

More antiquo audibo, atque aures tibi contrà utendas dabo.

Ait sive Teucer, sive alius, sollemne se suum obtinere velle, neque judicium ferre decrevisse, nisi utramque audierit partem. Notum illud vetus:

Qui statuit aequum parte inauditâ alterâ,
Aequum licet statuerit, haut aequus fuit. Vos.

Deum me sentit] Lipsius; *Deum me incendit.* Quod perplacet. DELRIUS.

P. 224. *Nam ita mihi Telamonis patris*, &c.] Planè non dubitandum, quin rectè emendarit Hugo Grotius:

Nam ita mihi Telamonis patris facies, ac proavi Jovis
Gratia grata est, atque hoc lumen candidum claret mihi.

Sunt verba Teucri exulis. *Grata* praeterierat librarius ob similitudinem vocabuli *gratia*, quod continuò antecessit. Voss.

Gratia ea est] Venustius foret, & gratiis acceptius, si scriberetur; *grata est.* ut quidam. Aeacum avum omittit, quod ejus aspectus tetricus, & minime jucundus, ut judicem decet tetrae orae. DELRIUS.

Ego cum genui &c.] Malim *moriturum.* Sunt enim verba Telamonis, cùm accepisset nuncium de mortuo Ajace. Mox etiam malim *scibam* ἀρχαικῶς, metro suadente:

Scibam me in mortiferum bellum, non in epulas mittere.

Strata terra, lavere lacrymis vestem squalam, & sordidam] Eâdem syncope usus jam ante Ennius; *Capitibus nutantes pinus.* Idem quoque dixit *trae* pro *terae*, id est, *terrae*, in Telamone apud Nonium in *squalam.* —— *Stratra trae*

Lavere lacrimis vestem squalam & sordidam.

Sic libri veteres plerique, non *terrae*, quod versus respuit. Is. Vossius in obs. ad Catullum p. 269.

Strata terra] F. *Stratam terram.* Sic Virgil. —— *stratoque super discumbitur ostro.* Manus docta.

Ego Deum] Sapiunt ista Euhemerum. DELRIUS.

P. 225. *Sit*] F. *Siet.* Manus docta.

Non habeo denique nauci] Addubito, an totum hoc fragment. ex Satyris; an primus Ennii versus, an verba Tullii; an septimus apte à me insertus ex alio ejusdem lib. I. de Divinat. loco. DELRIUS.

Non habeo denique &c.] Primùm cùm dicitur, *Non habeo denique*, non parum ambigo, an illud *denique*, à Tullio sit, an ab Ennio. Sequentia, ut sint trochaici quadrati, ita restituo:

—— *Nauci non habeo Marsum augurem.*
Non Astrologos de circo, non vicanos aruspices.
Non Isiacos conjectores, somniûmque interpretes.

Versum proximum, vel hoc pacto legere possis:

Non enim ii scientia aut sunt arte divinaculi:

Vel isto modo:

Non enim sunt illi aut arte divini, aut scientiâ.

Sequens versus est;

Sed superstitiosi vates, impudentesque arioli.

Ubi vox extrema κατὰ συνίζησιν fit trium syllabarum, ut alibi *propterea.* Quatuor postremi versus non egent Æsculapio. Ex Columna verò discere potes, quâ conjecturâ ad Ennii Telamonem referantur hi versus: uti & sequens iste:

Qui sui quaestus caussâ fictas suscitant sententias.

Ubi in *sui* συνίζησις est. Sed mihi, uti & amicissimo Scriverio, omnes hi versus socci potiùs, quàm cothurni, esse videntur. Illud nunc solùm addo, eorum nobis probari sententiam, qui post versum sextum interserunt fragmentum proximum: nempe ut hoc pacto legatur:

Aut inertes, aut insani, aut quibus egestas imperat,
Qui sui quaestus caussâ fictas suscitant sententias. VOSSIUS.

Non habeo denique &c.] In hoc versu Ennius sibi plane contradicit, nisi locus corruptus sit. Muretus lib. 2. Taciti annalium ita hos versus citat, ut in textu adscripsi;

Non habeo denique nauci Marsum augurem,
Non haruspices vicanos, non de circo astrologos,
Non Isiacos conjectores, somniorum interpretes: &c. Manus docta.

P. 227. *Hectoris lytra.*] Alii *lytra*, alii *lustra* eodem sensu, nam & lustra à *luendo* Varroni. Redimebatur à moesto patre Hectoreum cadaver. Vide Iliad. 22. & 24. Scripsit etiam Æschylus Hectoris lytra, à quo Noster. Sciendum porro hanc inscriptionem (*Hectoris lytra*) inde natam, quod veteres longe aliter citabant Homeri scripta. Nos Iliad. α. β. &c. Illi à rei narratae materia seu historia denominabant. Sic Athenaeus laudat ἐν τῷ ἐπιταφίῳ, quod erat ex Iliad. Ψ. Strabo, ἐν ταῖς Λιταῖς, quod Iliad. ι. ἐν τῇ πρεσβείᾳ, quod Iliad. γ. atque alia hujusmodi; & omnium saepissime Ælianus, ex Iliad. Δολωνία, Πατρόκλεια, ἐπὶ ναυσὶ μαχὴ, Λύτρα simpliciter sine addito: ex Odyss. verò, τὰ ἐν Πύλῳ, καλυψοῦς ἄντρον, κυκλωπία, Νεκύια, Νίπτρα Μνηστήρων φόνος, &c. DELRIUS.

Melius] Vide notas in l. 2. Varr. de re rust. DELRIUS.

Melius est virtute jus &c.] Ad Plauti Captivos, unde modo discessi, redeo. Scaena, Nunc illud est;

Nunc spes opesque auxiliaque à me segregant, spernuntque me. Prope est, ut adfirmem scripsisse Plautum, *spernantque se.* Spernere, disjungere & segregare est. Exemplum Ennii laudat Nonius in hoc verbo, *Hectoris Lytris. Melius est virtute jus. nam saepe virtute mali nanciscuntur jus, atque*

que aequum se à malis sperni procul. Corrigo & repono in numeros;

Melius est
Virtute jus. nam saepe virtutem mali
Nanciscuntur; jus atque aequum sese à malis
Spernit procul.

Aurea plane sententia, & quam dolendum esset latuisse in corruptela diutius. Virtute intelligit robur & vires corporis. Glossarium vetus; Virtus ἀρετὴ, ἀνδρεία, ἰσχὺς δύναμις: aut certe animi inconsultam ferocitatem. J. Gulielmius rer. l. 3. c. 3.

Spernit] F. *Spergit.* Manus docta.

P. 228. *At ego omnipotens te* &c.] Malim *auxilio.* Opto, inquit, ut hoc consilium vobis sit auxilio. Praeterea provocabulum *ego* post verbum suum trajicere metrum jubet. Ut scripserit Ennius:

——— *At omnipotens te exposco ego,*
Ut hoc consilium Achivis auxilio fuat. Voss.

Qui] F. *Quis.* Manus docta.

Hector re summa] Excusorum meliorum lectionem exhibui: veteres habent; *Hectorei summa armatos educit vi foras, castrisque castra ultro jam ferre occupat.* Quid si rescribatur; *Hector vi s. a. e. f. Castrisque c. v. conferre oc.* nota vis verbi *occupo*, de quo nonnulla in Senecam. DELRIUS.

Hector vi summâ] Hieronymus Columna legit *re summa*, quod interpretatur, *omnibus copiis.* Sed rectum est *vi summa.* Nam *vi* disertim legitur in Med. Ald. aliis. Sed in iis loco suo trajectum ante *foras* malè collocatur. In nonnullis quoque, & apud Jun. Majum, est *Hectori*, quod corruptum ex *Hector vi.* Sequenti versu pro *fere* in iisdem edit est *ferre.* Sed metrum poscit *conferre.* Vel trajectis vocibus scribendum,

Ultroq; castris castra jam fere occupat. Voss.

Caligo oborta est, omnem] Concinnius; *caligo oborta, ut o.* DELRIUS.

Per vos & vestrum imperium] Quidam cod. *nostrum.* Verùm intempestivè Priamus sui faceret imperii mentionem. DELR.

Per vos, & vostrum &c.] Sic divide:

——— *Per vos, & vostrum imperium, & fidem*
Myrmidonum, vigiles commiserescite ———

Possis posteriorem versum explere hoc pacto: *commiserescite Priami:* vel *nostri commiserescite.* VOSSIUS.

P. 229. *Ferri*] F. *Fieri.* Manus docta.

Quae mea cominus] Non infeliciter Critici; *Quem mea c. m. a. h. hostivit manu.* DELRIUS.

Quae mea cominus &c.] Scaligeri (à quo eam Columna accepit) emendatio est:

Quem mea cominus machaera, atque hasta
hostivit è manu.

Dixit *è manu* pro *eminus*, quod inde conflatum, ut *cominus*, quasi *cum manu.* Voss.

Nos quiescere] Hoc & sequens fragm. adducit Diomedes ex *Ennii Lustris.* Sed opinor intelligi de *Hectoris Lustris.* non, etiam alia *lustra* Ennius; haec forte simpliciter *Lytra*, vel *Lustra* inscripserat, ut & Hom. DELRIUS.

Nos quiescere aequum &c.] In Diomede recensito à Caesario sic legas: *Ennius: In lustris nos quiescere aequum est, novimus ambo Ulyssem.* Pro, *Ennius in Lustris.* Etiam pro *novimus* scribendum *nomus*, ut habent meliores codices. Verba Diomedis sunt: *Apud veteres plurale hujus verbi instans colligitur, cùm* NOMUS *dicunt, pro eo quod est* NOVIMUS: *ut Ennius Lustris* &c. VOSSIUS.

Nos] L. *non.* Manus docta.

In lustris nos quiescere] L. *In lutris*; *non q.* sc. Manus docta.

Sublime iter &c.] Rectè Clarissimus Scriverius perspexit *sublimiter* legendum. Sic igitur digere:

——— *Quadrupedantes sublimiter*
Flammam halitantes ———

Describit ignivomos tauros. Citatur à Diomede: sed in editione, quam Caesarius recensuit, pro *in Lustris* corruptè legas *illustris.* *Sublimiter* dixit Ennius, ut idem alibi *concorditer* & *duriter*, ac Naevius *dapsiliter*, *indecorabiliter* Accius, *lasciviter* Laevius (malè apud Charisium legitur Livius, cum ex ἐρωτοπαιγνίοις citetur) item *imperiabiliter* Cato Senex, verbis istis: *Ubi Maximus nimis imperiabiliter.* pro imperiosè & durè. Ita corrigendus & iste locus apud Charisium l. 11. Vossius.

P. 230. *Duce quadrupedem*] Paucissimis mutatis in Lipsii castigationem concessi. Dissentiunt enim summi Critici. Confutata

pror-

prorsus omnium exemplarium lectio. Cur ergo id & amicitiae & veritati non tribuerem? nec tamen etiam nunc persanatum locum Nonii affirmem. sanior certe, quam hoc pacto; *Ducet quadrupedum jugo invita, indoma, infraenis, & jugo valida quorum tenacia infraenari minis nequit.* DELRIUS.

Ducet quadrupedum &c.] Hectoris Lustris cùm illud narrabatur, ut exanimum Hectoris corpus auro vendiderit Achilles (unde & *Lustris* nomen, sive id est à Graeco *λύτρον*, sive à luendo, hoc est solvendo), tum etiam narrabatur, ut Hector ante pretii istius solutionem bigis sit raptatus circa muros. Eas bigas descripserat hic Ennius. Sed locus hodie est multimodis sauciatus. Quem Lipsio, & aliis, frustra tentatum, ita medica manu Hugo Grotius sanabat:

—— *Duce quadrupedum juga*
Invicta, indomita, infrenia, injugalia,
Quorum tenacia infrenari nimi' nequit.

Duce integrè dixit, ut *face* pro *fac*. Quamquam nec *ducet* damno, uti in vulgatis. Aut *ducat*, vel *duxit*. *Tenacia* equorum, pro *pertinacia*. Pro *nimis nequit*, lubens rescribam *minis nequit*. Praesertim quando H. Stephanus testis est, pro *nimis* in veteri codice *minùs* legi. Sed quia τὸ *minùs* refragatur sententiae, eò in eodem codice *nequit* fuit mutatum in *potest*. Sed *nequit* disertim legitur in veteri edit. Mediol. ubi tamen abest *nimis*: uti contra in Veneta Pincii, & Aldina, item apud Junianum Majum legas *nimis*, at abest *nequit*. Unde in mentem venit, fortasse Ennium scripsisse:

Quorum tenacia infrenabilis minis.

Sin quia in aliquibus illud *Nequit* comparet (quod etiam agnoscit Michaël Bentinus suis in Nonium notis) eò malis,

Quorum tenacia infraenari minis nequit:

per *συνίζησιν tenacia* trisyllabon fiet. Aut scribe *frenari minis nequit*. Nam *in* fortè irrepsit occasione versus superioris, ubi legas *infrena* sive *infrenia*. VOSSIUS.

Ducet quadrupedum jugo invitam, doma, infrena, &c.] F. *Juba*. F. *indomabilem*. F. *infrenem*. Manus docta.

Alexander] Alexander seu Paris Philoctetae vulnere, Oenones contemtu periit: ipsaque Oenone se in rogum ejus praecipitem dedit; Q. Smyrnaeus lib. 10. an hoc igitur fabulae argumentum? sane, si vera inscriptio. Sed nutat animus. potius, *Alexandrae*, hoc est, *Cassandrae* nomen reponendum, in omnibus his Grammaticorum locis, quod in multis codicibus, quibusdam locis, reperitur. Scripsit Alexandram Euripides, scripsit & Sophocles, & sic supplenda Stephani lacuna in voce *ἴφε-τος*. DELRIUS.

Alexandro] Est ubi haec fabula *Alexander* vocetur, qui Paris fuit: est item ubi dicatur *Alexandra*, quae est Cassandra. Imò quibusdam in locis inconstanter nunc hoc, nunc illud legas. Fortasse Ennius utriusque nominis fabulam scripsit. Sanè fecerat idem Euripides, itemque Aeschilus: ut de utroque ostendit clarus ille Graecarum antiquitatum ocellus Joannes Meursius. Quod si unius fabulae haec sunt fragmenta, potius ex Alexandra Alexander, quàm ex hoc illud factum fuit. Est enim Alexandri nomen pervulgatius, in cujusmodi rarius peccatur, cùm ferè immutent librarii, quae capiunt minus. Pleraque etiam fragmenta à Cassandra proferuntur, ut mox patebit. VOSSIUS.

P. 231. *Hominem appellat* &c.] Non redolent haec cothurnum. VOSSIUS.

Non intelligit.] F. *num intelligit*? vel *intelligis?* Manus docta.

O lux Trojae &c.] Locus corruptissimus. Anapaesticos fuisse, satis ex primo versu comparet. Ergo proximè, ubi legitur, *Quid ita:* legi debet, *Quid te ita*. Nempe provocabulum *te* librarii errore transmigravit in versum sequentem: unde fureillari, inque locum suum reduci debet. Praeterea ex illo *cum tuo* faciendum *contuo*. Nam Macrobius disertim dicit, hine expressum esse Maronis illud: *Aut cur haec vulnera cerno? Contuo* verò pro *cerno*, etiam Andronicus usurpat, & Ennius alibi, ut suprà dictum. Quare totum locum sic rescribo:

—— *O lux Trojae*
Germane Hector, quid te ita contuo
Lacero corpore miser? aut qui sic
Nec spectantibu' tractavere
Nobis?

Loqui-

Loquitur Cassandra, unde Hectorem appellat germanum suum. *Nec spectantibus* interpretor non praevidentibus, atque adeo nec, cùm fieret Hectorea caedes, animo illud tuentibus. Nam solent vati futura absentiaque obversari tanquam praesentia. Quomodo & hîc capio illa verba: *Quid te ita contuo Lacero corpore?* Simile est illud ὅραμα Cassandrae apud Senecam Agamemnone:

Imago visus dubia non fallit meos.
Spectamus. epulae regiâ instructae domo,
Quales fuerunt ultimae Phrygibus dapes,
Celebrantur. Caeteraque, quae subjungit. Et ista etiam verisimile faciunt nobis, quod antea diximus, tragoediae huic potius *Alexandrae*, quàm *Alexandro*, nomen fuisse. Vossius.

Respectantibus] L. *te spectantibus.* Vide Vossium. Manus docta.

Jamdudum ab ludis &c.] Haec quoque ex praefatione potiùs, quam tragoedia mihi esse videntur. At ne fallat Stephanus, qui istis, ut Enniana, in Collectione sua appingit: *propter hanc aurium aviditatem theatra replentur.* Sunt enim non Ennii, sed Varronis verba. Vossius.

Nam maximo] Dividendus mihi fuit tertius versus. Delrius.

Nam maximo &c.] Si ista sunt ex Alexandra, uti putamus, pertinebunt ad vaticinium ejus. Eoque pro *superavit* lego *superabit.* *B* enim & *V* consonum passim permutantur. Numeri verò trochaici sint, dum initio caussalem tollas:

Maximo saltu superabit gravidus armatis equus,
Qui suo partu ardua tollat Pergama ——

Quamquam nec minus placet jambicos fuisse: sed tum post provocabulum *qui* exciderit *mox*, vel similis particula. Aut extremis verbis trajectione solâ medere: ut ita concipiatur locus:

Nam maximo
Saltu superabit gravidus armatis equus,
Suo partu qui tollat ardua Pergama. Voss.

Superavit] L. *Superabit.* Sed haec video jam dudum à Vossio monita. Ex his verbis colligo Alexandrum nomen esse fabulae. ut hoc sit Cassandrae vaticinium. Nisi Ennius & Alexandrum & Alexandram scripserit. Tum ex duabus Tragoediis essent haec Fragmenta. quod mihi placet. Manus docta.

P.232. *Multi alii*] Idem Ennius Annal. II.

Multi praeterea quos fama obscura recondit. Delrius.

Multi alii adventant &c.] Trochaicus cum sit, resolvi tamen possit in anapaesticos: si post *paupertas* dividas. Vossius.

Dimidio purus putus] Apud Festum sic legitur: *Ennius dixit in Alexandro: ..... amidio purus putus: & Plautus, Purus putus hic sycophanta est.* Scaliger ex ..*amidio* fecit *dimidio.* Sed uti in exemplo Plautino, ita in Enniano convicium fuisse videtur. Ut itaque in illo est *sycophanta purus putus:* ita hic fuerit *catamidius purus putus:* vel, quod à scriptura vulgata non abit, *catamidio p p.* Nam ut *pumilus pumilio*, *pusus pusio*, *amasius amasio:* sic videntur dixisse *catamitus catamitio*, sive *catamidio* per *D.* literam, quae & est in Graeco γανυμήδης, unde opici illi suum *catamitus* fecerunt. Vossius.

Quapropter Parim pastores &c.] Ex Alexandro Ennii esse arbitror. Vossius.

P. 234. *Andromache*] Translata ex Euripide. Delrius.

P.235. *Quid petam*] Sic emendant Critici. Apud Ciceronem tamen legitur; *Quid petam praesidii, aut exsequar? quove nunc auxilio, &c.* Ultimum etiam hemistychium additum ex Cicerone. Delrius.

Sim] F. *Siem.* Manus docta.

Applicem] F. *applicer.* Manus docta.

P.236. *Fractae & disjectae jacent.*] L. *fracta & disjecta jacent Fana.* Manus docta.

Alii] L. *alti.* Manus docta.

O pater! ô patria! ô Priami domus!] Haec Virgilius expressit; *O patria! ô Divûm domus!* Manus docta.

Alisono] F. *altisono.* Manus docta.

Templum] F. *tempilum.* Manus docta.

Vidi ego adstante &c.] *Barbarica* dixit pro *Phrygia.* Nam Barbari κατ' ἀντονομασίαν pro Trojanis: ut etiam Eustathius observat. Atque ita etiam Maro dixit, *Barbarico postes auro.* Quamquam Servius exponit

multo. Uti & Columna in Enniano hoc *barbaricae* interpretatur *maximae*, eò quòd barbari fuerint opulentissimi. Quae probare minimè possum. Dixi de hoc etiam l. 4. Oratoriarum Institut. VOSSIUS.

P. 237. *Haec omnia*] Aliena haec fide conjunxi. DELRIUS.

P. 238. *Heu relliquias* &c.] Mirum hosce versus à Cicerone primo Tusculanarum septenarios dici, cùm sint Jambici octonarii. In quo deceptum esse Romanae eloquentiae parentem, non dubitat etiam scribere Caesar Scaliger l. 7. de Re Poët. VOSSIUS.

P. 239. *Vidi videre* &c.] Ita edidit quoque Columna: sed invitâ metri lege. Scribe:

Vidi, videre quod me passa aegerrimè.

Ut reticeatur verbum, usitatâ ἐλλείψει. Idem Columna versum sequentem sic legit;

Curru Hectorem quadrijugo raptarier.

Atque ita ediderat quoque in Cicerone suo Rob. Stephanus. Sed qui secundam in *quadrijugo* attendit, sic in metrum peccari videt. Vera igitur lectio est:

Hectorem curru quadrijugo raptarier.

Nam secunda in *Hectorem* olim erat porrecta: uti in illo senario:

Hectòris natum de moero jactarier. Voss.

Acherusia.] Secutus sum Ciceronem, etsi nonnulli ejus lib. *Acheruntia.* Varro sic; *Acherusia templa alta Orci salvete infera Leti obn.* &c. DELRIUS.

Acherusia templa &c.] Restitutio istorum pendet ex collatione Varroniani loci cum Tulliano. Apud Varronem est: *Acherusia templa alta Orci salvete infera.* Apud Ciceronem verò: *Acherontia templa alta Orci pallida leti, obnubila, obsita tenebris loca.* Nempe praeteriit Cicero verba illa, *salvete infera.* Quibus insertis, copulâque adjectâ post *obnubila*, fient anapaestici tales:

——— Acherusia
Templa alta Orci salvete infera,
Pallida leti, obnubila, & obsita
Tenebris loca ———

Leti illud cum *loca* conjunge. Sed fortasse simplicius fuerit, si pro *leti* scribas *Letea:* ut jambici sint hujusmodi:

Acherusia templa Orci salvete infera,
Pallida, Letea, obnubila, obsita tenebris
Loca. ——— VOSSIUS.

P. 241. *Malo torqueris cum aerumnis illum exanclari diem.*] Andromache Molotto. *Molottus*, unde fabulae nomen, Andromaches ex Neoptolemo filius fuit. Plenius fabulae argumentum cognosces ex Andromache Euripidis. Absque Mercero esset, verum Ennianae fabulae nomen nesciremus. Quod vir ille sagaciter primus est odoratus. Vide notas ejus ad Nonium in *Exanclavit.* Timidè tamen in eo subscribo, quod non solum verba illa in *Exanclavi* & *Summum* ex ea esse petita arbitratur, sed illa etiam in *Sonit.* Ubi vetus edit. Med. Ald. aliaeque, *Ennius Andromeda & Hermaphrodito:* in MSS. verò, *Andromeda & Hamapotide:* quae profectò longius abeunt à Molotto. Quare de loco isto ulterius disquirendum. VOSSIUS.

Quid sit] Lubens reposui hanc Justi Lipsii, quam approbo, castigationem, ut & in fragmento; *Sed quasi* &c. quod felicissime castigavit. Nonnulli legunt in illo; *conatur gravem.* non placet. DELRIUS.

Tabetne] F. *tacetne.* Manus docta.

Nam neque] Citat Non. ex *Andromacha* & *Hermaphrodito*; quod posterius aliquod latens vitium subindicat. DELRIUS.

Nam ubi introducta est] Hoc fragmentum de cadavere Astyanactis esse liquet. quare mendose nunc in Nonio legas *Andromeda.* DELRIUS.

Nam ubi introducta &c.] Apud Nonium ex Andromeda Ennii citatur. Sed *Andromache* legi debere, rectè monet Scaliger in Conjectaneis. Nam sermo est de Astyanacte è turri praecipitato, cujus corpus clypeo impositum à Talthybio gestabatur. Quae profectò quid ad Andromedam? Fortasse huc etiam referri debet Ennii illud apud Varronem in sexto de L. L.

Extemplo acceptum me necato & filium.

Ubi malo *acceptam*, vel potius *arreptam*, ut verba sint Andromachae ad Ulyssem, cum ei Astyanacta is eripere vellet. Et videtur eadem Andromache ad Hectorem dixisse:

Ex opibus summis opis egens, Hector, tuae.

Quod ex Ennio, sed tacito fabulae nomine, Cicero adfert. Sed tamen, cùm haec arbitrarii solùm juris sint, vix probo, quod Hieronymus Columna propterea, potius inter

inter certa Andromachae, quàm incertae fabulae fragmenta, locum iis suum adsignârit. Praesertim cùm de priori ne illud quidem, an germanum Ennii sit, controversia omni vacet. Quamquam interim negari non possit, satis ingeniosam ac verisimilem esse Scaligeri conjecturam: qui, cum in cunctis Varronis libris invenisset, *Etiam inde idem illud enim*: ex istis exsculpsit, *Etiam indidem illud Ennii*. Vossius.

Laverent] L. *Laverunt*. Manus docta.

Clupeo.] F. *clypeo*. Manus docta.

P. 242. *Rapit ex alto naves velivolas.*] Ex Jambico erit, si legas:

—— *Ex alto rapit*
Naves velivolas ——

Sed nihil opus trajectione; quando finis est, initiumque anapaestici. Vossius.

Sed ferrum quasi &c.] Ut trochaici sint, scribe: —— *Sed ferrum quasi*
Aut lapis durat, rarenter gemitum conatu trahens.

Ita enim malo, quàm cum Hadriano Junio *lapis dura*, etsi illud & Hicronymus Columna probat. Neque me fugit, eodem genere alibi dicere Ennium, *Tanto sublatae sunt agmine tunc lapides* -- Verum hoc loco, tum numeri id respuunt, tum etiam sententia. Nam cùm lapidi planè non conveniat gemitus, quomodo dixisset poëta, gemere aliquem, sed ratius, tanquam lapidem duram? Pro *trahens* in vett. libb. & apud Jun Majum legitur *trabem*. Cumque mox sequatur *Ergastulo* (id fabulae nomen) poëta verò praetereatur: credere aliquis possit, veram esse lectionem, *Trabea Ergastulo*. Sed calidum hoc commentum sufflaminat Nonii autoritas, qui in verbo *Villicari* sequentia poëtae verba citat ex Pomponii Ergastulo. Ut nihil certius sit, quàm Pomponii isthic nomen, non Trabeae intercidisse. Vossius.

Durat] L. *dura'st.*] Manus docta.

Summussare] Sic reposui ex mente Festi. Vulgo legitur; *nam mussare*. Delrius.

Dic jam, mater non est, summussare sine] Dist. *Dic jam, mater non est, summussare desine.* Manus docta.

Hecuba] Accepta ab Euripide. Delr.

Adsum atque advenio, &c.] *Acherunte* non improbo, ut secundâ sede sit trochaeus. Vel lege, *Aggerunte*. Quomodo Plautus dixit Cas. Act. 2. Sc. 8.

Certum est, hunc Aggeruntem praemittam prius.

Praeterea versum tertium, ut numeri serventur, inductâ copulâ sic scribe;

Maxumis, ubi rigida constat crassa caligo inferùm.

Saepe enim veteres uni substantivo duo jungebant adjectiva: ut in commentariis de Lingua Latina contra Servium ostendimus. Vossius.

Unde animae] Multimodis peccatum. Scribe;

Unde animae excitantur obscurâ umbrâ, apertoque ostio
Alti Acherontis, falso sanguine mortuorum imagines.

Vel hoc pacto,

—— *aperto alti ostio*
Aggeruntis, falso sanguine m. i.

Imagines mortuorum dicit *falso sanguine*, quia non sunt id quod videntur: quippe exsangues umbrae duntaxat. Vossius.

P. 246. *O magna*] Ex Hecuba esse ait Varro. Sed Ennio adscribitur de conjectura: cùm Attius etiam Hecubam scripserit. Vossius.

Haec tu etsi &c.] In vulgatis erat, *Nam cùm opulenti loquuntur*: quod metrum respuit. Eoque vel legendum, *Namque opulenti cùm loquuntur*: vel cum Alciato (quem sequitur Columna) scribi debet, *opinati*: quo pacto ab Agellii accusatione liberabitur Ennius; quasi, qui Euripidi sunt *δοκοῦντες*, eos minùs rectè verterit *opulentes*. Nam *δοκοῦντες* sunt *opinati*; hoc est, qui in magna sunt opinione. Ego, cùm jam Agellii aetate, *opulenti* legi soleat, mutare id non ausim. In quo, scio, non adversabitur mihi, qui veterum in transferendis Graecis libertatem sciat. Vossius.

Dices] L. *dicas*. Manus docta.

P. 247. *Miserete anuis*] Vulgo *manus*. Vox nauci. Critici; *mei anus*. ego; *anuis*. Ex Non. *in anuis*. Varro, Cato. *Anuis enim ut sanguis deterior*. Delrius.

Miserete manus &c.] Janus Palmerius legit *mei anus*. Sed rectiùs alii putant,

ἀρχαικῶς dixisse *mei anuis*. Verba sunt Helenae ob ereptam Polyxenam lamentantis. Vossius.

Manus] F. *Manes*. Manus docta.

Senex sum &c.] Nihil mutato opus. Sunt enim senarii:

Senex sum, utinam mortem oppetam priu' quam evenat,
Quod in pauperie meâ senex graviter gemam.

Evenat pro *eveniat* poni, monet Nonius. Ob cujus autoritatem *evenat* retinui. Magis tamen verisimile videtur, *eveniat* scriptum esse ab Ennio: penultimam verò absorberi in mensura versus: quomodo infrà eidem *propterea* trisyllabon est. Imò & sequenti versu *Meâ κατὰ συνίζησιν* effertur. Sunt verba Talthybii, cùm Hecubam tantis pressam malis videret. Vossius.

P. 248. *Vide hunc meae* &c.] In vett. libb. *hinc*. Scribe *hanc*. & mox, *quam*. Prout rectè est apud Majum. Polyxenam intellige, quam Hecuba complexa lacrumis suis rigabat, Ulyssem miserabiliter orans, ut ne abducere eam vellet. Fallitur enim Columna, cùm haec putat esse Talthybii verba ad Hecubam. Vossius.

Meae inquam] Mallem dispescere; *meae inquam*; scilicet Polyxenam. Verba Helenae natam retinentis. Delrius.

Etsi segetem &c.] Ex Euripide constat, esse Hecubae verba, cùm audisset, quàm fortiter mortem oppetisset gnata. Hacpropter tum Ennii, tum ex Hecuba esse, credibile est: etsi neutrum Cicero dicat. Voss.

Nimium boni est &c.] Puto è trochaico esse, ac post incisum dividi debere. Vel opus trajectione. Ennii esse ait Cicero. Ex Hecuba esse, ideo putatur, quia idem in Hecuba sua dicit Euripides, ut observat Muretus l. 5. c. 13. Si est Senarius ἀκέφαλος, vel duae principes, vel duae extimae voces trajici debent. Sed fortè est finis, principiumque trochaici, ut suprà dictum. Vossius.

P. 249. *Nunquam scripsistis*] Lipsius conjiciebat;

Sed numquid scripsisti: qui parentem aut hospitem
Necassit, quo is cruciatu perbiteret? Delr.

Sed nunquam &c.] Ita haec restituit Hadrianus Junius. Antea monstrose legebatur, cùm in vett. Nonii libb. tum apud Jun. Majum: *Sed nunquam scripsistis* (vel *scripsisti*) *quis parentem aut hospitem Nec assat, quos quis* (vel *qui*) *cruciatus perviteret*, aut *porvitent*, aut etiam *pernicent*. Sunt verò Hecubae verba, accusantis Polymnestorem, quod Polydorum, hospitem suum, interemisset. Vossius.

Quae tibi in concubio &c.] Ex Euripide satis apparet, haec ab Hecuba ad Agamemnonem dici de filia sua Cassandra. Voss.

P. 250. *Heu me miseram* &c.] Apud Nonium inconstanter nunc *miseram* legitur, quasi Hecubae verba sint: nunc *miserum*, quasi ea Polymnestor post interfectos liberos, oculosque sibi erutos, dixerit. Quod verius puto. Quo tempore & Hecuba protulit, id quod sequitur:

Jupiter tibi summe, tandem malè re gestâ gratulor. Vossius.

Eumenides] Conversa ex Aeschylo. Continetur judicium, & accusatio, liberatioque Orestis. Accusatum vult Simonides ab Aegisthi filiabus; Nymphodorus, ab Erynnibus; ab avo Tindaro, plerique. Delr.

P. 251. *Nisi patrem materno* &c.] Divide, ut *Materno* initium sit senarii. Voss.

Id ego aequum &c.] Pro *aptius* rectè Gulielmius *ac jus*. Provocabulum *me* jure abest à vett. libb. Pro *fecisse* item lego *fuisse*, quod κατὰ συνίζησιν dissyllabum fit. Est enim senarius ejusmodi:

Id ego aequum ac jus fuisse expedibo atque eloquar.

Verba sunt Palladis in Areopago. Qui Oresti tribuerunt, eo sunt decepti, quòd vulgò *fecisse me* legeretur. Vossius.

Ego] L. *ergo*. Manus docta.

Aptius fecisse] L. *ac jus fuisse*. Manus docta.

P. 252. *Tacere opino* &c.] Ita Scaliger in Conjectaneis. Sed in antiquis Nonii libb. est, *& pro viribus*. Quos Mercerus secutus ita expressit:

Tacere opino esse optimum, & pro viribus
Sapere atque fabulari: tute noveris.

Quasi dicat, *tumet scire id possis*. Vir summus legebat,

Tacere opino esse optimum, pro viribus
Ni sapere ac fabulari tute noveris.

Sen-

Sententiâ sanè venustâ: sed scripturâ paullum diversâ à libris vett. Apud Junianum Majum legitur: *Inveni opino esse optimum* &c. Unde aliquis conjectet. *juveni opino esse optimum, pro viribus sapere* &c. Sed metrum id respuit, & apud Aeschylum, quem Ennius expressit, est Σιγᾶν ἀρήγει. Nempe illud *Inveni* irrepsit ex Paccuvii exemplo, quod proximè antecessit. VOSSIUS.

Areopagiticam &c.] Ita ex Aeschylo (unde haec, & sequentia transtulit Ennius) correxit Scaliger in Conjectaneis. In Mediolanensi, & Aldina, atque aliis, priùs legebatur:

Areopagitae quid(vel *qui*)*dedere quam pudam*.
Unde eliciebam,

Areopagum inde qui dixere eam petram.
Saltem propius paullò hoc accedit ad veterem scripturam. Nec magis abit ab Aeschyli verbis;

—— ἔνθεν ἐς, ἐπώνυμος
Πέτρα, πάγος τ' Ἄρειος. VOSSIUS.

Areopagiticam ea de re vocant petram] Πάγος hic non est Latinorum *pagus*, sed *rupes*, *saxum*: Aeschylo πέτρα, qui in Eumenidibus v. 692.

Ἄρει δ' ἔθυον, ἔνθεν ἐς ἐπώνυμος
Πέτρα, πάγος τ' Ἄρειος.
Marti autem sacrificarunt, unde nomen obtinet
Petra & Areopagus.

quod exprimere voluit Ennius pariter in Eumenidibus apud Varronem l. 6. de L. L. sed non satis feliciter, si vera Scaligeri conjectura: vult enim scripsisse Ennium; *Areopagiticam* ea de re vocant petram. L. Holstenius not. & cast. in Stephanum Byzantinum de urb.

P. 253. *Dico ego vicisse* &c.] *Ego* à vett. libb. constanter abest. Atque arbitror primum apposuisse Scaligerum in Conjectaneis. Etiam apud Jun. Majum legitur: *dico hinc facessite*. Ut fortasse scripserit Ennius:

Dico vicisse Oresten: hinc facessite.
Vel si, propter codices alios, provocabulum admittendum,

Dico vicisse Orestem, hinc vos facessite.
Imò, quid si verbum repetitum, *dico* inquam, irrepserit ex *eloco*, sive *illico*? Utroque enim modo dixere. Unde Scriverius meus, inter confabulandum, conjectabat:

-- *Dico vicisse Oresten, eloco hinc facessite.*
Facessere autem Eumenidas jubet Pallas. VOSSIUS.

P. 254. *Extemplo Aegisthi* &c.] Multa adeo ex Paccuvii Duloreste citant veteres, ut hoc quoque, quod unicum Ennii creditur, Paccuvii videri possit. Solùm obstat veterum libb. consensus. Sed quis nescit saepicule Nonium, sive librarium ejus, in hujusmodi falsum esse? Ac propterea Scaliger Paccuvii nomine adducere non dubitavit. Pro *egisti*, uti in Aldina est, rectè in antiquioribus, uti Mediolanensi, & Veneta Pincii, est *Aegisthi*. Sic verò digere, ut trochaici sint:

—— *Extemplo Aegisthi fidem*
Nuncupantes conciebant populum --- VOSS.

Erectheus] Euripidis Erectheum citat Stephanus. DELRIUS.

P. 255. *Quibus nunc*] Muretus emendavit olim; *quibu' nunc*. DELRIUS.

Quibu' nunc &c.] Verba sunt Colophoniae, cùm eam parens Erichthonius ex sortibus pro Atheniensibus esset sacrificaturus: de quo praeter alios, Higynus fab. 238. Hadrianus Junius, cùm apud Nonium invenisset: *Ennius: Eripite ô cui nunc aerumna* &c. credidit locum sic legi debere:

—— *Eripite ô quibus*
Nunc aerumna mea &c.

Nempe non venit ei in mentem, verba ille, *Eripite ô*, corrupta esse ex *Erichtheo*: quae lectio apud Agellium integra remansit. VOSSIUS.

P. 256. *Arma arrigunt* &c.] Ita est in recentioribus Macrobii libb. Sed Aldina *rigent*, quod probum. VOSSIUS.

Quos non miseret neminis] Ita dixit more Graecorum, quibus gemina negatio negat vehementius. VOSSIUS.

Non] F. *nunc*. Manus docta.

P. 258. *Cresphontes.*] Sumpta ab Euripide, meminit Stobaeus de quodam Cresphonte. vide Pausan. in Messeniac. & Polyaenum l. 1. Sed res tota melius colligitur ex Plutarcho l. 2. περὶ σαρκοφαγίας, & Arist. in l. de poët. unde apparet Meropen Polypi uxorem, quae Cresphontem existi-

mabat filium suum fuisse necatum ab ipsomet Cresphonte; dum eum ut hostem necare parat, agnovisse hunc illum esse filium, quem ulcisci conabatur. DELRIUS.

Injuria abs te] Adscripsi ex auctore ad Heren. sed duos ultimos versus puto non Ennii, sed ipsius auctoris ad Heren. volentis artem convertendi argumenta ostendere. DELRIUS.

P. 259. *Fugio*] F. *fugi*. Manus docta.

Duxit me uxorem &c.] *Ducit* scribe, propter vett. libb. consensum. VOSSIUS.

Duxit me uxorem sibi liberûm quaesendûm gratiâ] Haec forte eadem sunt, quae in Andromeda citarit, nisi quod parum differant. Manus docta.

Audis, atque auditis &c.] Scaliger ad Festum *Audi* legit, quod metrum, & sententia postulat. VOSSIUS.

An inter se &c.] *Sese* exigit metrum. Voss.

P. 260. *O pie secum*] Fortassis scrib. *Propere secum advocant, eunt ad*, &c. DELR.

O pie eam &c.] Janus Gulielmius legit, *Piè Deam secum advocant*. Delrio hoc pacto, *Properè secum advocant*. Sed examussim optimè Hugo Grotius, *Opem Consivam advocant*. VOSSIUS.

O pie] Prima verba *O piē* forte scribendum *omnes*: quod qui norunt MSS. non mirabuntur. in iis enim legitur *ompnes* per *p*. in aliis sic scribitur *ōpēs*. Forte postrema litera *s* oblita fuit. Manus docta.

Nitidant] F. *nuditant*. Manus docta.

Ego, cum meae &c.] Non sententia minus, quàm numeri requirunt;

——— *Ego cum meae*
Vitae non parcam, letum inimico deprecor.

VOSSIUS.

P. 261. *Neque terram injicere* &c.] Pro tertio *neque*, *nec* lege: praeterea trajectione leviculâ opus, ut sint jambici quadrati, hoc pacto:

Neque terram injicere, neque cruenta convestire corpora
Licuit mihi miserae, nec lavere lacrimae salsum sanguinem.

Quamquam quid est *lacrimae sanguis?* aut cur sanguis dicitur salsus? aut quomodo trucidato lacrimam potius, quàm cruorem, jubet abstergere? Quare non dubito, quin scripserit Ennius: — *nec lavere lacrimis salsis sanguinem.* Quod simile est isti Attii in Phinidis:

Salsis cruorem guttis lacrimarum lavit.

Et huic Ovidii l. 3. de Arte:

Sustinet, & lacrimis vulnera saeva lavat.

VOSSIUS.

P. 262. *Nam nos decebat* &c.] Fortasse non Ennius, sed ea Cicero ipse de fonte Euripidis expressit. VOSSIUS.

P. 263. *Athamas*] Hoc nomine dramata dedere Aeschylus & Amphis; sed hujus forte Comoedia. DELRIUS.

P. 265. *Ignotus*] F. *vinosus*. Scribebant enim antiqui *inosus*, unde facile haec lectio potest derivari. Manus docta.

Andromeda] Vertit ex Euripide. DELR.

P. 266. *Ad nationem caeli*] quidam lib. *cavationem caeli*. melius. DELRIUS.

Quae cava caeli &c.] Haec ex Enni esse Andromeda, de Scaligeri conjectura dicuntur; sed parum certa, cùm apud Varronem in cunctis codd. non *Andromeda*, sed *Andromacha* legatur, quam etiam scripsit Ennius. Nec si aliter legi deberet, eò Ennii Andromedam intelligere necesse haberemus, cùm etiam Livius, & Attius, ejus nominis fabulam dederint. Adde quod pòst Andromedae & Agamemnonis verba subjicit Varro: *Et Ennius item, Caeli ingentes fornices.* Quomodo, puto, non scripsisset Varro, si priora etiam Ennii fuissent. Nec ista quidem, *Caeli ingentes fornices*, cur ex Andromeda esse credamus, idonea adferri caussa potest. VOSSIUS.

Filiis propter te &c.] Ut trochaici sint, lege,

Filiis propter te objecta innocens sum Nerei.

Vel sic,

Filiis te propter objecta innocens sum Nerei.

Innocentem se ait Andromeda, quia non ipsa peccarat, sed mater Cassiopea, quae Nereidas à filia sua dixerat pulchritudine vinci. Ovidius;

Illic immeritam maternae pendere linguae
Andromedam poenas.

Filiis igitur (in quo decipitur hoc loco Delrio) pro *filiabus* dixit: cujus generis multa adducimus in commentariis nostris de Lingua Latina. VOSSIUS.

P. 267. *Scrupeo investita saxo*] Non videtur

detur mihi sanus hic versus. Quid enim attinet ad, *scapres.* non invitus illum cum sequenti, nonnullis mutatis, conglutinarim hoc pacto;

Filius propter te objecta sum innocens Nerei.
Scapreo investita saxo, atque ostreis, quam excalperent.

Scapreo, inquam ad sensum Nonii; *excalperent* Nerei filii monstra marina, cete grandia. DELRIUS.

Scrupeo vestita saxo &c.] Ita rectè editum à Mercero. Ubi MS. *excrabent*, Aldina editio *excaprent*, Mediol. *exscraptent.* At Delrio planè hic audiri non debet. Ostreis squamas scapres esse ait, quomodo Ovidius refert fuisse ei

— terga cavis super obsita conchis. VOSSIUS.

Circum sese urvat &c.] In Mediolan. & Ald. solùm est: *Circum sese urvat ad pedes.* Sed in schedis Antonii Augustini sequebatur: *ad pedesterra occ.... caput.*
Unde primitus ita restituebam:

Circum sese urvat ad pedes, ter occulit
Caput ——

Sed duplici nomine haec sententia improbatur. Nam quae & deinceps dicuntur de ceto à Perseo vulnerato, ea trochaici sunt: à quibus haec abire non debent. Deinde in Farnesiano codice legitur, *terra quadringentos caput.* Unde non infeliciter, siquid in his studiis video, legendum conjecto, *ter ac quater ingens caput.* Solùm deest verbum *occulit*, quod ex Augustiniani codicis vestigiis revocari debet. Sic igitur scribo:

Circum se urvat ad pedes, ter ac quater ingens occulit
Caput ——

Cetus, inquit poëta, accepto vulnere, ad Persei pedes se urvat, quod est κυβιςᾷ, ac caput ingens undis occulit ter quaterque. Quomodo de eadem bellua Naso ait 4. Met.

Vulnera laesa gravi modò se sublimis in auras
Attollit, modò subdit aquis.

Quod verò dixi, trochaicis Ennium retulisse fabulam de Perseo & ceto; id sequens etiam fragmentum ostendit:

—— *Alia fluctus differt, dissupat*
Visceratim membra, maria salsa spumant sanguine. VOSSIUS.

Circum sese urvat, ad pedes à terra quadringentos occultas caput] F. *saepe* F. *at pedestera.* F. *Circum saepe vr.at*, (i. e. teste Festo *circumdat*) *at pedestera* (ut pedester) *quater ingens occultat* (vel *occulit*) *caput*; vel; *Circum saepe vruat ad pedes, ter aut quater ingens occultans caput.* Vidend. fabula cethi. unde locus hic emendandus. Manus docta.

Rursus prorsus reciprocat fluctus feram] Ennius Andromeda apud Nonium; *Rursus prorsus reciprocat fluctus feram.* Sic enim hic locus procul dubio legendus est. D. Heraldus anim. ad Arnobii l. 1.

Rursus prorsus reciprocat &c.] Cùm haec quoque de ceto intelligantur: non jambicus erit, sed trochaicus, cui prima desit ἀπoδία. VOSSIUS.

Corpus contemplatur, unde &c.] Hoc est circumspicit Perseus, quâ parte cetum posset vulnerare. Nam id valet *corporare*, Nonio teste. VOSSIUS.

Corporaret] F. *corporarat.* Manus docta.

P. 269. *Thelephus*] Scripsere Τήλεφον Archilochus & Agathon, citantur Stobaeo & Athenaeo: sed Ennius Euripidem expressit. De Telephi miseria etiam Horat. ad Pison. & de ejus vulnere idem in Epodis: de mendicitate, Suidas. DELRIUS.

P. 271. *Regnum reliqui septus medici stola*] Vide P. Leopardi emend. l. 8. c. 24.

P. 272. *Qui*] F. *ut.* Manus docta.

Thyestes] Scripsere Euripides, Agathon, Cheraemon, alii. Idem porro *Thyestis, Atrei, Pelopidarum* argumentum fuisse opinor. DELRIUS.

P. 273. *Adspice hoc sublime* &c.] Scaliger legit *Sublimen*, quod in veteri Appuleji codice invenisse se ait. Ac sequitur hanc emendationem Delrio. Quod factum nolim. Nec enim tralatio ista satis apta est: nec eam vel Ennius, vel alius de caelo usurpavit: ut ante annos hos decem ostendimus lib. 4. Orat. Instit. c. 6. Ubi contra maximum illum virum lectionem vulgatam tuemur versibus istis Euripidis, qui apud Athenagoram leguntur in Apologia pro Christianis:

Ὁρᾷς τὸν ὑψοῦ, τὸν δ' ἄπειρον αἰθέρα,
Καὶ γῆν πέριξ ἔχονθ' ὑγραῖς ἐν ἀγκάλαις;

Τοῦ-

Τοῦτον νόμιζε Ζῆνα, τὸν δ' ἡγοῦ Θεόν.

Videsne sublimem hunc, & immensum aethera,

Omnem suo qui continet terram sinu?

Hunc tu Jovem putabis, hunc credes Deum.

Quis non videt, Ennium hinc more suo expressisse ista,

Aspice hoc sublime candens, quem vocant omnes Jovem.

Quod siquid in Ennio mutandum, non pro *sublime*, *sublimen*, sed *sublimum* scribi debebit. Quomodo idem Achille dixit:

Per ego Deûm sublimas subices, humidus

Unde oritur imber. ——

Lucretiumque, & Sallustium, similiter usos esse, ex Prisciano, ac Nonio discimus. VOSSIUS.

P. 274. *Sublimen*] Sic Agennensis Aristarchus ex Apulejo. DELRIUS.

Sed me Apollo &c.] Sic numeris restitue, ut sit octonarius:

Sed ipse Apollo me delectat, atque ductat Delphicus.

Quamquam quid aliud est *ductare*, quàm *delectare*? Nam *delectare* hic est, *illicere*, *attrahere*: ut Nonius exponit. Nec apud Junianum Majum verbum *ductat* invenitur. Quare videtur, in nonnullos libros ex glossemate irrepsisse. Ut vera lectio sit ista:

Sed ipse Apollo me delectat Delphicus. VOSS.

Quam mihi maxime &c.] Trajecto provocabulo senarius fiet:

Quàm maximè hic mihi hodie contigerit malum. VOSSIUS.

Heu mea fortuna &c.] *Eheu* si scribas, fuerit trochaicus quadratus. Sed in Mediolanensi, uti & Merceriana, est *glomeras*. Quod si placet, *omnia* dissyllabon fiet, ut senarius sit. VOSSIUS.

Impetrem] quid. cod. *Impetrent facile ab animo ut c. v. halitum.* Hinc mihi suspicio (quia vox illa *Baebium* futilis omnino) haec dici Thyestae filiis, uti patri persuadeant sustineat redire in patriam, & fratrem contueri; & scriptum fuisse ab Ennio; *Impetret facile ab animo, ut cernat vitalem Atreum.* DELRIUS.

Impetrem facile ab &c.] In MSS. & Vett. editt. nunc *Babium* est, nunc *Baebium*. Cui, cùm Romanum id nomen sit, locus in tragoedia Graecanici argumenti esse non potest. Propterea Mercerus legit, *cernat vitalem βίον.* Quomodo Cicero dicit, *vitam vitalem ducat.* Sed quis tragicum esse dixerit, *vitalis βίος*? nisi forte ex praefatione est, in qua & Babii, vel Baebii nomen, invenisset locum. Quod Scriverio nostro placet, qui legit:

Impetrem facile ab animo, ut cernat vitalem Baebium.

Ut Vitalis Baebius nomen alicujus poëtae sit, aut obtrectatoris: & fortè is ipse, ad quem Accius Didascalica sua scripsit: ut verbis istis discimus apud Carisium lib. I. *Quàm varia sint genera poëmatorum, Baebi, quamque longe distincta ab aliis, nosce.* Sed si haec praestantissimi viri conjectura minùs arrideat, (quae sanè mihi se mirè probat,) vel lege *vitalem halitum*; ut nonnulli emendant: vel cum Delrio scribe:

Impetret facile ab animo, ut cernat vitalem Atreum.

Ut dicantur ista Thyestae filiis, cùm mitterentur ad patrem, oraturi, ne gravari vellet, ad fratrem suum Atreum venire. VOSSIUS.

Sed sonitus] De *crepo* agitur, non *increpo.* quare repon.

—— *sed sonitus aures in meas*

Pedum pulsu crepat. —— DELRIUS.

Sed sonitus aureis &c.] Nihil mutandum, cùm *meas* συνίζησιν patiatur. Est igitur senarius. Nec movere debet, quod in *Crepo* hoc adfertur exemplum: unde Delrio legere jubet:

—— *Sed sonitus aures in meas*

Pedum pulsu crepat ——

Nam ibidem alia etiam compositorum exempla simplici permiscet Nonius. Et idem passim facit in istoc opere. Quid certius? VOSSIUS.

Agat] L. *agat?* Manus docta.

Ipse summis saxis &c.] Turnebus l. 23. Adverſ. cap. 3. pro *tabe* legit *tabida*; pro *evisceratus*, *visceratus*, quod exponit *laniatus*, *discerptus.* Ita trochaici erunt, instar sequentium. Quod si *evisceratus* retinemus, jambici erunt octonarii, dummodo pro, *& sanguine*, scribas, *atque sanguine.*

Nem-

Nempe hunc in modum:

——— *Ipse summis saxis fixus asperis*
Evisceratus, latere pendens, saxa spargens tabidâ
Sanie, atque sanguine atro. VOSSIUS.

P. 275. *Neque sepulcrum quò* &c.] Priori in versu pro *quo se recipiat*, deleto provocabulo, *quo recipiat* scribi debet: item versu seq. pro, *requiescat à malis*, inducto praeverbio, scribendum, *requiescat malis*. Ut trochaici sint quadrati: & favent utrique emendationi isti vett. codd. ut ad Ciceronem suum annotavit alter illius cum Guilielmio sospitator, Janus Gruterus. VOSSIUS.

Habeat portum corporis] F. *habet aut portum corpori.*

P. 276. *Nolite hospites adire* &c.] Pro *istic* Guilielmius legebat *sistite*: sed invitis libb. Rectum est *istic*, sive quod ex Pythaeano codice probat maximus Gruterus, *isti*. Antiquum hoc pro *istic*, quomodo, *illi* pro *illic* crebrò legas apud Plautum, & Terentium. Idem *illico isti* cum praecedentibus jungit. Quod placet. *Meo* abest ab vett. libb. etiam edit. Rob. Stephani, & Gruterianâ. Verba Ennii sic numeris restituo: ——— *Nolite, hospites,*

Adire ad me illico isti, ne contagio
Mea bonis, umbrâve obsit: sceleris tanta vis
In corpore haeret ——— VOSSIUS.

Phoenix] Sic inscripsit Tragoediam teste Stobaeo Euripides; teste Athenaeo Sophocles & Eubulus. Exsilii sui causam narrat Phoenix Iliad. I. DELRIUS.

P. 277. *Sed virum vera* &c.] Ita nuperae editiones. Sed in cunctis vett. libb. legitur, *adjecit fortiter, Eumque innoxium vocare*. Unde Clarissimus Scriverius acutè conjectabat, ex glossemate haec irrepsisse, ubi scriptum fuerit, *Adjecit* FORTITER, *cùm innoxium vocaret*. hoc est, cùm non obnoxium notaret. Et fortè *vocaret* ex *notaret* postea inolevit. Hoc glossemate furcillato; item ex *purum & firmum* altero ejecto, tanquam ab haesitante scribâ nato; sic idem Ennii versus in senarios redigebat:

——— *Sed virum verâ virtute vivere*
Animatum fortiter adversu' adversarios:
Ea liberta' est, qui pectus firmum gestitat;
Res aliae obnoxiae nocte in obscura latent.

Vel, si συνίζησις in *Obnoxiae* displicet,

Obnoxiae res aliae in obscuro latent.

Ut τὸ *nocte* repetitum sit ex *obnoxiae*. Et sanè vel haec vera sunt: vel saltem *innoxius* factum est ex *obnoxius*: quod, quia de hoc agitur, ad oram fuerit adjectum, unde *innoxius* in textum sit receptum Quo uno observato, non difficile sit, hinc facere trochaicos quadratos:

Sed virum verâ virtute vivere animatum addecet,
Fortiterque eum (vel ἀρχαϊκῶς *Emque fortiter*) *vacare adversus adversarios.*
Ea libertas est, qui pectus purum & firmum gestitat,
*Aliae res obnoxiae * nocte in obscura latent.*

Hiatum verò versu extremo expleo hoc pacto:

Aliae res obnoxiae hosti nocte in obscura latent.

Nam cùm ductus literarum in *hosti* non multum abeat à sequenti voce *nocte*; similitudo ea occasionem dare potuerit oscitanti librario alterum praetereundi. Voss.

Vacare] F. *vocare*. Manus docta.

Saeviter suspectionem ferre &c.] *Suspectionem* ab Hadr. Junio, ac Mercero editum est: ubi vett. libb. *suspicionem*. Nec video, cur mutarint. Nam secundam etiam producit Telamone,

Eandem me in suspicionem sceleris partivit pater.

Quomodo iidem hoc loco ediderunt. In Med. & Ald. imò & recentibus nonnullis, legas *futilium est*. Sed *futilum* est in MSS. uti & Jun. Majo. Nec quicquam mutandum. Nam ut *hilarus* & *hilaris*, ita videntur dixisse *futilus* & *futilis*: ab hoc est *futiliter*, ab illo *futilè*; quo Ennius utitur fragmento proximo collectionis Scriverianae. VOSSIUS.

Plus miser sum] Repono,

——— *plus miser*
Sim, si scelestum faxim, quod dicam fore.

miserior sim (ait) si id faxim, de quo quale sit facinus si interroger, scelestum id esse pronuntiem. DELRIUS.

Plus miser sim &c.] *Scelestum* est in vett. editt. & apud Majum. Sed in MS. est *scelestim*

lestim. Quod Mercerus expressit. Ut *diserte* & *disertim*, *caute* & *cautim*, *arcte* & *arctim*, *exquisite* & *exquisitim*; *sic scelestè* & *scelestim.* VOSSIUS.

Stultus est] Scrib. *stultu'st*, *qui.* DELR.

Sultus est &c.] Vel est trochaicus ἀκέφαλος: vel potiùs, *Stultu'st* scribe; ut senarius sit. VOSSIUS.

Quam tibi ex &c.] In Mediolanensi editione reperi:

Quam tibi orationem ex orâ duriter dictis dedit.

Quod probum censeo. Ex orâ maritimâ sermo ille fiebat. Nam agitur de iis, qui mari se dabant, ut sequens indicat fragmentum:

ibi tum derepente ex alto in altum despexit mare.

Uterque versus est trochaicus quadratus. Nempe τὸ *orationem* κατὰ συνίζησιν effertur. VOSSIUS.

P. 279. *Mihi ausculta nate* &c.] Metrum requirit, *cremari pueros.* Vel scribe, *Mi ausc. n. puerosque cremari vide.* VOSSIUS.

Certo] L. *certe.* Manus docta.

Quin] L. *quae.* Manus docta.

Lumine sic tremulo] Heroicum versum in tragoedia etiam locum habere, ex non uno Senecae loco constat. VOSSIUS.

P. 281. *Alcmaeon*] Nota historia ex Statio in Thebaid. Athenaeo lib. 6. Aristotele 3. Eth. Virgilio in 6. Aeneid. & aliis. DELR.

P. 283. *Tum pavor sapientiam* &c.] Apud Ciceronem l. 3. de Orat. versus iste aliis legitur permistus, ut si iste Tullii sit, reliqui etiam videantur. Ita enim ibi legitur:

Multimodis sum circumventus morbo, exilio, atque inopiâ.
Tum pavor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat.
Alter terribilem minitatur vitae cruciatum, & necem,
Quae nemo est tam firmo ingenio, & tantâ confidentiâ,
Quin refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu.

At minimè iccirco existimandum, haec apud poëtam ita cohaesisse. Nam eopse libro junxerat Cicero:

Tum pavor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat.
Num non vis hujus me versutiloquas malitias.

Sed neque idem ubique metrum est. Nam qui syllabarum intervallum attendit, facilè videbit, primum versum esse ex senario, atque ita scribi debere:

——— *Multis modis*
Sum circumventus morbo, exilio, atq; inopiâ.

Versu secundo putarem particulam *Tum* à Cicerone esse, nisi & aliis eam locis Tullius praemitteret. Interim aliud fragmentum est, sive trochaicum esse lubet, sive ex senario sit, atque ita scribere conveniat:

——— *Tum pavor*
Sapientiam mihi omnem ex animo expectorat.

Utrùm verò divisim, *ex animo*; an conjunctim, *exanimo*, scripserit; quaeri à doctis video. Magnus Turnebus putabat, non magis Latine dici, *ex animo expectorare*, quàm *ex pectore exanimare.* Cui obducimus illud Attii Phoenissis:

Incusant ultro à fortuna opibusque omnibus
Desertum, abjectum, afflictum, ex animo expectorant.

An dicemus hîc legi debere, *afflictum, exanimum, expectorant?* Sed obstant libb. omnes. Et minùs ἐμφατικὸν est, si ἁπλῶς dicas, *expectorare aliquem*, quàm *expectorare ex animo*, quod est ex animo amorem omnem ac curam alicujus deponere, vel abjicere. Qui similis ferè est pleonasmus, à *memoriâ meminisse*, apud Plautum Capt. *aedificare domum* apud Cic. 1. de Off. & similia. Imò, quando Fabius l. 8. ait, simile esse *eliminare* ac *expectorare*, ac ejusdem hoc notae esse ac *exanimare*: sanè hinc quoque exemplum isti geminum petamus. Nam etsi limen aedium pars sit, tamen dixere, *extra aedes eliminare*, ut Pomponius Conchâ:

Vos istic manete, eliminabo extra aedes conjugem.

Et Ennius Medeâ Exule:

Quid sic te extra aedes exanimata eliminas?

Quare liquet, nihil caussae esse, cur Latinum esse negemus, *expectorare sapientiam ex animo*: quando idem est ac *expectorare eam ex pectore.* Nam sapientia animo inest,

est, qui in pectore creditur domicilium habere. Nec propterea poëtam ita scripsisse contendo. Nam cùm passim legamus, *exanimari aliquem metu*; satis est verisimile, similiter hic dici, *exanimari aliquem pavore*. Et disertim in libb. quibusdam *exanimo* legitur, vel etiam *exanimatos* quomodo citat quoque Raphaël Regius notis ad Quinctilianum. Idem in plusculis Tullii MSS. codd. invenitur: & in praeclara Ciceronis editione, quam Grutero inter tot alia bona debemus. Neque metrum refragatur, dummodo *sapientia* κατὰ συνεκφώνησιν quatuor efferas syllabis, vel *mihi* contrahas, hoc pacto:

Tam pavor sapientiam mi omnem exanimato expectorat.

Sequitur apud Ciceronem fragmentum tertium, quod tribus constat trochaicis quadratis. Sed princeps eos inter ἀκέφαλος fortasse fuit. Nam valdè eò inclino, ut credam, principale verbum *Alter*, non à poëta esse, sed à Tullio; qui eo significârit, sequentia ab alio dici, quàm quae praemiserat. Non audiendus verò Paullus Manutius, qui ait, sententiam postulare versu extremo, *timido sanguine*. Quod ea planè respuit. Quippe sic abundabit versû superiori provocabulum *Quae*: quod invito metro tolli non potest. Praeterea *sanguen* disertim quoque habes lib. 5. de Fin. & ita adducunt Nonius, ac Priscianus in 6. VOSSIUS.

Sed] F. ꝯ vel *fiat*. Manus docta.

P. 284. *Intendis*] Sic haec Ennii, ut puto; profectò & alia quae inf. Q. Catulo adscribemus. Ibidem enim omnia ex Cicerone. Non ausi tamen fuimus Catulo adimere, eo quod Cicero Alcmaeonem Catuli vocet. Sed hoc intelligi potest dictum, quia Catulus Alcmaeonis testimonium produxerat. Liberum ergo cuivis judicium relinquo. DELRIUS.

P. 286. *Crassa pulvis oritur* &c.] Hadrianus Junius, quem etiam sequitur Hieronymus Columna, existimat Ennium, Aeschyli, atque Euripidis exemplo, *Cressas* scripsisse; eoque pro *Crassa*, *Cressis* legit; ut Ennii solùm verba sint ista; — *Pulvis oritur, omnem pervolat caeli fretum*. Sed aliquid diceret, si in superiori versu, qui est trochaicus quadratus, offendere eum quicquam posset: vel si Ennii Cressas veterum ullus laudaret. Nec magis assentio, cùm pro pervolat, uti est in MSS. & praelo excusis, *pervolgat* legere mavult. Nam id verbi hic locum non habet, ut quod significet *concelebrare*, *frequentare*. Lucretius l. 11.

Et variae volucres, laetantia quae loca aquarum
Concelebrant circum ripas, fontisque lacusque;
Et quae pervolgant nemora avia pervolitantes.

Paccuvius: *Alcyonis ritu litus pervolgans feror*. VOSSIUS.

Pervolgat] Sic Critici pro *pervolat*. Sed quid sibi vult, quod in aliis codicibus habetur; *Ennius*, *Cressis*; *Pulvis oritur*, &c. haereo. nam *Cressas* Ennium scripsisse scio. Sed & foemin. genere *pulvis* solitum uti scio. Annal. 8.

Jamq; verè pulvis ad caelum vasta videtur.

Item;

Jamque fere pulvis fulva volat. DELRIUS.

P. 287. *Alcestis*] Alcestim Antiphanis citat Athenaeus. Puto, hanc fuisse comoediam. Nam in membranis Fulgentii habetur; *Enn. Telesstide Comoedia*. DELRIUS.

P. 288. *Tibi vita*, *seu* &c.] Est apud Carisium l. 11. ubi in editione Putschiana legitur, *Seu ibi vita, seu mors i. m. e.* Quo ex Ennii libro petatur, non addit Sosipater: sed Nobilissimus Columna, (sanè levi nimis, uti censeo, conjectura ductus) ad Alcestidem tragoediam refert. Nam Planciades quidem nominat Ennii *Alcestidem* (pro quo in aliis libris est *Telestidem*) sed Grammaticus iste saepe eos laudat scriptores, qui neque sunt, neque fuere unquam. Quod jamdudum doctissimo Mercero observatum. Sed si stare visum Grammatico tam sublestae fidei; sanè fuerit ex Alcestide, non tragoedia, sed (quod planè insubidum) comoediâ. Sic enim disertim vocat in *Frigutit*. VOSSIUS.

Seu] F. *ceu*. Manus docta.

Nimirum] Quid si pro *nimirum* corrigas *nimium*. DELRIUS.

P. 289. *Una marito*] In vet. impress. non exstat τὸ *una.* credo rectè. & pro *marito* forsan? *Marito*, ut loquatur de Colchico dracone. Quidam *arietino.* Delrius.

Pecudi dare viva &c.] In MS. nostro est:
—— *Pecudi dare*
Viam marito ——
Ubi in veteri Veneta, *Vivam marito.* Unde Cl. V. P. Scriverius legendum conjectabat, *Viram marito.* Et sanè ἀντίθεσις hanc lectionem suadet. *Vira* pro marita, vel simpliciter femina, ut *Querquetulanae virae* apud Festum. Vossius.

Viva] F. *viam.* Manus docta.

P. 290. *Ilione*] Quam Virgil. 1. Aeneïd. *Ilionam*, Homer. Iliad. ζ'. *Laodicen* nominet. ea natarum Priami maxima captâ Trojâ impetravit à diis, ut, ne in Graecorum potestatem veniret, terra sibi dehisceret. Auctor Q. Smyrn. παραλειπ. 13. Delrius.

O pietas animi!] Ex Ennio adducit Cicero in Lucullo. Ac ut ex Iliona cum Nobilissimo Columna esse credam, faciunt, quae proximè subdit Tullius. Vossius.

P. 291. *Mater te appello* &c.] Dixit haec umbra Polydori. Censeo autem fuisse trochaicos ejusmodi,

Mater te appello, quae cur. s. s. l.
Neque mei te miseret, s. & . s. n. Vossius.

Age, adsta, mane &c.] In nonnullis *num* abest : sed rectè expressum à Rob. Steph. & aliis. *Ista* ferri potest, si post *mane* dispescas. Verius tamen puto, ut senarius compleatur : —— *Age*
Adsta, mane, audi, itera dum eadem & istaec mihi.

Ex hacce verò tragoedia autumat H. Stephanus etiam esse locum, qui apud Nonium legitur in *Nepos.* Nam ubi in vulgatis est, *Ennius Iliada : Nepos, quas aerumnas tetulisti :* pro *Iliada* legebat ille *Iliona.* Sed rectè observavit Hadrianus Junius, ita corrigi debere : *Ennius,*

Ilia, dia nepos, quas aerumnas tetulisti. Vossius.

Dum] F. *tum.* Manus docta.

Ista] F. *ipsi.* Manus docta.

Antiopa] Illud addere visum, inter tragoedias Ennii etiam *Antiopam* fuisse. Sed nihil ex ea à veteribus, addito fabulae nomine, citatur. Solùm Ennianae Antiopes argumentum ponit Hyginus fab. 8. quem vide. Vossius.

P. 295. *Ambracia*] Fragmenta ex Ennii *Ambracia* omisi, quod Comoediam putem. Qui requiret, Nonius suggerit in *cluet*, in *veget*, in *cunctant*, in *populat.* Delrius.

P. 297. *Homo qui erranti* &c.] Janus Guilielmius malebat, *Domo qui erranti.* Commodè quidem : sed nihil video, quod cogat recedere ab omnibus libb. Proximo etiam versu trajectis vocibus legas in aliis :

Quasi lumen de suo lumine accendat facit.

In *suo* est συνεκφώνησις. Uti & versu tertio in *luceat.* Quod est in plerisque libb. Ubi alii *lucet :* quod Langius probat. Vossius.

Lucet] M. *lucens.* Manus docta.

P. 298. *Quem metuunt, oderunt*, &c.] Rectè alii *periisse*, metro ita exigente, quod trochaicum est. Vossius.

P. 300. *Refugiat timido sanguen* &c.] Apud Ciceronem, uti suprà vidimus, est, *Non refugiat.* Ut trochaicus sit. Sed particula ἀρνητικὴ abest apud Priscianum, etiam in antiqua Veneta, & MS. nostro. Pro *timido* apud Junianum Majum est *tumido :* multoque ineptius in Putschiana *timidos* legitur. Vossius.

Exalbescat] M. *expallescat.* Manus docta.

Salmacida] A Salmacis nota libidine, & fontis obscoenitate solent deducere. Sed veteres illi magistri Latino-Graeci in glossar. *Salmacia* Ἀμφιτρίτη. *Salmacia aqua* ἁλμυρὸν ὕδωρ. *Salmacidus* ἁλμυρός. *Salmacidum* ἁλμυρόν. Delrius.

Salmaci da spolia &c.] Ita Festus legisse videtur. Sed malo conjunctim *Salmacida*, ut in melioribus Ciceronis codd. legitur. Vett. glossae interpretantur ἁλμυρά : nempe glossographus ille deduxit à *Salmacia*, quomodo dictam ait Amphitriten. Propterea Scaliger ad Ausonium & Festum tradit esse translationem à captura marina, quae venatione facilior est, cùm fiat καὶ ἀναιμωτεὶ, καὶ ἀκονιτεί. Sed liceat à summo viro dissentire, quem glossographus in errorem abduxit. Nam quis tandem unquam Salmaciae Deae nomen accepit? Nempe Salaciam dicere voluit, sanè debuit.

buit. Nam Salacia Neptuni conjux, quae Graecis Ἀμφιτρίτη. Varro lib. 4. de L. L. *Salacia Neptuni ab salo.* Idem Gellius docet l. 13. c. 21. ut Servium, Capellam, Augustinum, omittam. Quod si à *Salmacis* est *salmacidus*, quomodo (in quo etiam Delrio deceptus) significabit salsum, aut marinum? Nec enim *Salmacis* maris est nomen, sed fons in Caria fuit: ut omnes sciunt. Nam, ut poëta ait,

Cui non audita est obscoena Salmacis unda?
Planè igitur sic censeo, *Salmacida spolia* esse, quibus exultant juvenes molles atque impudici, quando *Ereptae*, ut idem loquitur, *spolium virginitatis habent.* Nec ἀναλογία adversatur. Nam ut ab *herba* est *herbidus*, sic à *Salmacis* est *Salmacidus*. Quod non attendit doctissimus Guilielmius. Nam ut *Salmacida* tueatur, ait, sic fere *Salmacida* esse à *Salmacis*, quomodo à *Threce Threcidica* est apud Ciceronem Philippica 3. Atqui tum, ut *Threcidica*, sic *Salmacidica* diceretur. VOSSIUS.

P. 301. *Tanto sublatae* &c.] Alia etiam huc retulerunt, quae ex Annalibus esse videntur. Uti illud:

Tanto sublatae sunt agmine
Tunc lapides ———

Nam caussa non est, cur ex anapaesto potiùs, quàm hexametro esse credamus. VOSSIUS.

Nulla sancta societas &c.] Senarius fit:
Nulla est societas sancta regni, nec fides. Voss.

Minime nomine &c.] Illud ex Donato, *Minimè nomine fieri pravum*, corruptum est ex isto: *Commemini* (vel *Tum memini*) *fieri me pavom.* Uti rectè Paullo Merulae observatum. Atque ex istis de aliis quoque judicium ferri potest, quae Columna, atque alii, temere ad incertae tragoediae fragmenta retulerunt. VOSSIUS.

P. 302. *Animusque aeger* &c.] Ex Ciceronis 3. Tuscul. tanquam Ennii citatur, *Animusque aeger semper errat, neque pati, neque perpeti potest: cupere nunquam desinit.* Quae vel trochaici fuere:

Animusque aeger semper errat, neque pati, neque perpeti
Quit: nec unquam cupere desinit. ———

Vel potiùs jambici tales:

Semper animus aeger errat, neque pati potest,
Neque perpeti; nec unquam cupere desinit.

Sed etsi haec ex tragoedia esse vir doctus putarit; tamen comoediam potiùs sapiunt. VOSSIUS.

O fides alma &c] Monet H. Stephanus, in aliis esse *alta pennis*: in aliis item, *à qua pendet jusjurandum Jovis.* Quod Hier. Columna imprimis sequitur. Puto nihil mutandum. Nam *apta pennis* est pennata, ut, *caelum stellis fulgentibus aptum*, hoc est stellatum, sive stelligerum. VOSSIUS.

Atque genua &c.] Ita apud Isidorum etiam in MSS. nostris invenimus. Achilles Statius Lusitanus corrigit:

——— *Aeque genua comprimunt artè genas.*
Malim ego, & propiùs ad veterem scripturam:

——— *Atque genua artè comprimit gena.*
Adducit verò hunc locum Isidorus, ut probet dicta genua, *eò quod in utero sint genis opposita.* Uti contrà docet Soranus Isagoges suae cap. 17. genas dici, quia in utero genibus opponantur. Atque ex hoc inter alia cognoscimus, librum istum (quo sanè exiguâ jactura careremus) non esse nobilis illius medici, Sorani Ephesii, ac ne Graeci quidem scriptoris, quando *gena* Graecè est βλέφαρον, *genu* γόνυ. Nec verius Isidorus, quando *genu* est, non à *gena*, sed à γόνυ. Interim ex isto Isidori loco cognoscimus, Ennium eo versu indicasse situm foetus in utero. Ac propterea assentio doctissimo Scriverio, qui acutè vidit, esse hoc fragmentum, non ex tragoedia aliqua, sed ex Epicharmo. Nam eo in poëmate inter alia de humani corporis constitutione ac foetu disseruit Ennius: quod ex reliquiis cognoscimus. Eò igitur refer. De operis titulo vide egregie differentem Hieronymum Columnam. VOS.

Arta] L. *artè.* Manus docta.

P. 303. *Pes pede premitur* &c.] Illud magis dubium, quod apud Hirtium est:

Pes pede premitur, armis teruntur arma.
Nam si jambi fuere, ita digeri convenit:

——— *Pes pede, premitur,*
Armis teruntur arma ———

Sed ex Annalibus si est, scripserit Ennius:

—— *Pes premitur pede, & armis arma teruntur.* Vossius.

Philosophandum] Frustra de hujus carminis emendatione exsultat Turneb. l. 2. adverf. c. 8. oleum non perdidisset, si Gellium consuluisset; à quo Neoptolemo datur, sed ex qua Tragoedia non additur. Delrius.

Philosophandum &c.] Turnebus, ut senarius sit, legit:

Philosophandum est mi paucis: nam omnino haut placet.

Sed puto fuisse trochaicum quadratum istiusmodi:

Philosophari est mihi necesse: at paucis: nam omnino haut placet.

Saltem propiùs ita acceditur ad verba haec Ciceronis, quae sunt l. 2. Tusc. Qu. *Neoptolemus quidem apud Ennium, philosophari sibi ait necesse esse; sed paucis: nam omnino haut quidem placere.* Vossius.

P. 304. *Cui, quod in* &c.] Ita corrigit Henricus Stephanus. Sed placet emendatio Jani Guilielmii legentis:

Qui, quod in me est, exsecrabor hoc, quo lucet, quicquid est.

Extat verò l. 2. de Nat. Deor. Vossius.

Cui] F. *cur.* Manus docta.

Ut tibi Titanis &c.] Ita est apud Jun. Majum. Sed in Med. & Ald. pro *tibi* est *ibi.* Vossius.

P. 305. *Quod inde invictis* &c.] Ita Turnebus, cùm prius, etiam in Med. & Ald. legeretur, *Quin inde.* Scaliger emendat:

Vindiciam victis sumserunt perduellibus.

Sed minus à veteri scriptura abit:

—— *Quae inde victis sumpserunt perduellibus.* Vossius.

Frunde &c.] E Comoedia verò planè est istud apud Varronem in 6. de L L. *Frende, fritinni suaviter.* Ita enim legendum, ubi vulgo, *frunde frutinni suaviter.* Vel syllaba tota extrita est, ut Scaliger censet, qui legit; *Ne frende, fritinni suaviter.* Vossius.

Atque prius] O. L. quos vidi, tribuunt Ennio: Turnebus tamen scribit manusc. cod. dare Naevio. Delrius.

Atque prius pariet &c.] Fortè ex annalibus sit, scripsetitque Ennius:

Atque prius pariet Lucam locusta bovem —

Ut extremo versui *quàm* desit. Vossius.

Lucam bovem] F. *Lupam, bos* ..... Manus docta.

Vos epulo postquam spexit] Hoc apud Varronem 5. de L. L. ex Annalibus esse videtur. quod idem est isti apud Festum:

Quod ubi rex ..dulo spexit de contibus celsis.

Ubi Pomponius Laetus legit:

Quos ubi rex ultro spexit de montibus celsis.

Scaliger autem:

Quos ubi rex pullos spexit de cortibus celsis.

Nempe ut ex *vos epulo*, fiat, *quos pullos.* Voss.

P. 306. *Aliud emporium* &c.] Pro *emporium* fortè *tentorium* legi debet: quando de hostili campo sermo est. *Pro moene* in quibusdam libb. inveniri, etiam Columna monet. At *per moene*, non tantùm est in editt. nuperis; sed etiam veteri Med. & Ald. Quod si alterutra lectio sana est, videntur veteres, ut *ile*, *castrum*, aliaque; ita & *moene* dixisse numero singulo. Sententia verò potiùs flagitat *pro moene:* quod est *ante moenia. Moene* ἀρχαικῶς pro *moeni:* quomodo & *mare* pro *mari* dixit Varro Atacinus:

Cingitur Oceano, Libyco mare, flumine Nilo.

Similiterque usi Plautus, Terentius Varro, ac Ovidius non semel. Vossius.

Pro moene] F. *moenibus.* Manus docta.

Ille meae &c.] Non ausim pro tragico certò venditare hoc Ennii apud Festum in *Tam:* —— *Illae meae*

Tam potes pacis potiri ——

Sive, ut ex jambico fit:

—— *Ille tam meae potis*
Pacis potiri. Vossius.

Parentem & patriam &c.] Senarius fit:

Parentem, & patriam Di servate sospitem. Vossius.

Tum tu isti crede &c.] In Med. Ald. aliisque vulgatis, legi solet: *Ennius: Quem incertum tu isti credere atque exercere, ut linguam* &c. Sed in MSS. est: *Ennius, Quo enim coetum tu isti* &c. Unde Turnebus fecit: *Ennius Choenice: Tum tu isti* &c. Sed verisimilius Columna: *Ennius Phoenice.* Quod & Mercerus probat. Ex ea verò fabulae inscriptione discimus, esse verba Pelei ad Achillem, cum eum institutioni Phoenicis committeret. Vossius.

O

O terra trita] Eodem Varronis libro Ennii versus laudatur;

O terra trita, ubi Liberi fanum in civium muro locavi.

mendose, quis non videt? Sed corrigendum censeo;

O terra Threca, ubi Liberi fanum inclutum locavi.

Prius à Libris, & notum est *Threcas* in MSS. esse, quos nos malè meâ sententiâ *Thracas* vulgamus: alterum ex eorumdem vestigiis: habent enim *in civium.* unde factum, ut alii sententiae supplendae adjecerint *muro*: quod hic tam convenit, quàm in Tragoedia soccus. At constat relligiosissimè Bacchi orgia apud Threcas celebrata, eaque de re pleni veterum Libri, ne à me exempla exspectes. J. Guilielmius verisf. l. 1. c. 19.

O terra trita &c.] Ita editio Med. Ald. aliae: ut vera haec videatur lectio:

—— O terra tritavi, Liberi
Fanum in cujus moero locavi ——

Et ita quoque Scaliger, nisi quod frustra trajiciat voces: ut qui legat:

O terra tritavi, in cujus moero liberi
Fanum locavi ——

At mirifica est correctio Ausonii Popmae:

—— O terra Threicia, ubi Liberi
Fanum in Crunis Ismaro locavi ——

Sanè ingeniosum videtur commentum: quando Cruni Thraciae sunt oppidum, quod postea Dionysiopolis nuncupatum, teste Plinio l. 4. c. 11. & verisimile est, à fano Liberi, qui idem ac Dionysius, Dionysiopolin esse vocatam. Sed quid est *fanum locari Ismaro in Crunis?* Quis, nisi Geographiae rudis, unum fanum Ismaro, & Crunis, locis tanto intervallo disjunctis, collocet: cùm Ismarus sit in Ciconum regione, prope Schoenum fluvium, qui ex mari fluit Aegaeo; Cruni ultra Haemum sint, ubi Zyras fluit è ponto Euxino, VOSSIUS.

Cubitis pinsebant humum &c.] Primùm pro *pinsebant* ἀρχαικῶς scribe *pinsibant*, ut est in MSS. etiam edit. Mediol. Aldin. aliis. Praeterea verba illa praemitte, *In terram cadentes.* Varro lib. 4. de L. L. *Ideo Ennius, In terram cadentes, dicit, cubitis pinsibant humum.* Scio alios legere, *Ideo Ennium in terram cadentes dicere, Cubitis pinsibant humum.* Unde aliqui colligunt, verba priora Varronis esse, non Ennii. Sed hos refellit, quod Ennius expressit. Homeri illud:

—— Ἐν κονίῃσι πεσὼν ἕλε γαῖαν ἀγοστῷ.

Quod legas Il. N. 508. Ξ. 452. Φ. 315. VOSSIUS.

Genibus pinsibant humum] Apud Varronem in cunctis editt. est, *Cubitis pinsibant humum.* Quo de diximus secundo loco, cum de incertae tragoediae Fragmentis ageremus. Error obortus ex isto Ennii, *Pinsebant terram genibus*: quod ex decimo Annalium citat Diomedes. VOSSIUS.

Et quis illaec &c.] Metrum postulat, *Et quis illa'st. Quis* pro *quae*, uti Plautus Sticho:

Quis haec est, quae adversum it mihi?

Item in Aulularia, & alibi. VOSSIUS.

Quis] F. *quae.* Manus docta.

P. 307. *Coementae*] F. *coementa.* Manus docta.

Potestur] L. *pot' est iis.* Manus docta.

Eos deduci &c.] Ut sit trochaicus quadratus, scribe insertâ copulâ:

Eos deduci, quàm relinqui; & evehi, quàm deseri,

Malo: sive, ut in aliis libris est *Malui. Eos κατὰ συνεκφώνησιν* effer. VOSSIUS.

Morares] Puto scribendum *muneres.* DEL.

Accipite] L. *accipe.* Manus docta.

P. 327. *Palatum*] F. *palatium.* Manus docta.

P. 330. *Topper quam*] F. *Topper nam.* Manus docta.

INDEX

Omnium Verborum quae habent

Q. ENNII

FRAGMENTA POEMATUM.

Numeri notant paginas nostras; verbum pluries eâdem paginâ recurrens, non nisi semel indicavimus.

F.

frux

inflac-

M.

no-

quin

T.

tene-

veli-

volan-

AUCTORUM ELENCHUS,

Quorum opera in his Fragmentis colligendis explicandisve, usus est HIER. COLUMNA.

A.

Abba Maximus.
Achaeus Eretriensis.
Achilles Statius Alexandrinus.
Achilles Statius Lusitanus.
Acron Horatii interpres.
Actius Syncerus.
Acusilaus.
Adamantius.
Adrianus Turnebus.
Aelianus.
Aelius Donatus.
Aelius Lampridius.
Aelius Scillo.
Aelius Tubero.
Aemilius Probus.
M. Aemilius Scaurus.
Aeschines Rhetor.
Aeschylus περὶ παροιμιῶν.
Aeschylus Atheniensis poeta Tragicus.
Aeschylus Sardianus Jambor. poeta.
Aesopus.
L. Afranius.
Agamestor Pharsalius.
Agathocles.
Agathon Tragicus.
Agathyllus.
Aglaosthenes.
Alanus de Insulis, qui & Anclaudianus.
Albricus.
Alcaeus.
Alcidamas.
Alcimus.
Alexander Cornelius.
Alexarchus rerum Italicarum scriptor.
Alexis Comicus.
Alfius Belli Carthaginiensis scriptor.
Alphenius Jurisconf.
D. Ambrosius.
Ambrosius Nolanus.
Ammianus Marcellinus.
Amphis Comicus.
Anacreon.
Anaxagoras.
Anaxandrides.
Anaximander.
Andreas Alciatus.
Andronicus Imperator.
Andro Teius.
Angelus Politianus.
Annius Viterbiensis.
Anticlides.
Antigonus.
Antimachus.
Antiochus Syracusanus historicus.
Antipater Macedo.
Antiphanes.
Antiphon.
Anistius Labeo.

IN

IN EXPLICATIONES HIER. COLUMNAE,

RERUM ET VERBORUM,

Historiarum, atque fabularum, populorum, urbium, insularum, montium, fluviorum, piscium, personarum, figurarum, proverbiorum, descriptionum, philosophorum opinionum, apophthegmatum, aliarumque rerum memorabilium; necnon Auctorum, qui partim notantur, & corriguntur, partim germana lectione donantur, locupletissimus

INDEX.

Numeri hujus indicis ab Joanne Columna conscripti, nostris paginis non respondent; verùm illis editionis primariae quarum numeros in margine hujus nostrae adnotavimus.

A.

Aca-

B.

Co-

D.

E.

Elo-

I.

M.

P.

Por-

PROVERBIA.

T.

Talio-

FINIS.

Imprimatur.

Flaminius Torcella Vic. Gen. Neap.

M. Philocalus Pharaldus Carmelita vidit.
Idem f. 112.

ERRATA in contextu ENNII

Pag. 137. *verſ*. 4. *erratum* ſlenteis, *corrige* flenteis
147 5 creare create

in Indice omnium Verborum Ennianorum

audent *corrige* audet
fortunatum fortunatim
dele voces cauſa & longae *cum numeris.*

Voces omiſſae, ſuis locis inſerendae

cladeis	293
cupiant	228
falſo	242
leto	108
ludeis	231

numeri omiſſi

voc. ad *adde* caussa	34
cauſſa	84
eſſe	252
hîc	205.228
longe	24

numeri delendi

poſt cupiunt *dele*	228
hic	205.228

errata in numeris

amicus 296 *corrige*	298
Bacchico 269	265
celere 188	186
certò 179	279
clavum 102	132
cuſtodem 36	38
das 188	186
disjectae 237	236
divitiis 327	227
domi 237	236
dum 188	186
& 237	236
exſecrabor 204	304
exſpectant 21	22
imperium 109	110
incommodis 159	259
inſuperantum 109	110
lingua 307	306
lubenter 371	271
magnus 147	157

Haec ſi correxeris, nihil omnino occurret quod te morari poſſit, totum enim Indicem ad textum Ennianum verbotenus examinavi.

Q. ENNII

POETAE CUM PRIMIS CENSENDI

ANNALIUM LIBB. XIIX.

quae apud varios Auctores superant

FRAGMENTA

conlecta, composita, inlustrata ab

PAULLO G.F.P.N. MERULA.

edita primùm Lugduni Batav. 1595.

BENEVOLE LECTOR.

QUum jam ad finem properaret Ennius Columnae, tentare institui si qua ratione calci subnectere possem eas quae occurrunt differentias inter contextum nostrum & illum quem evulgavit Merula. Verùm quum hic longe alio ordine disposuerit fragmenta Enniana quam ille, tum & verba ipsa pluribus locis valde discreparent, illud quod moliebar opus non nisi difficillime confici posse animadvertebam; quinimo & ipsum, ita valide turbatis rebus omnibus, exiguo adeo fore usui, ut pene operam lusisse viderer si vel evicissem. Itaque visum fuit, praestare omnino, integrum textum Ennianum qualem Merula expresserat, hic subjungere, ut quisque per se instituta utriusque collatione, (quam multis valde difficultatibus sublevat index noster omnium verborum Ennianorum) propriis oculis statuere possit quid alter ab altero distet. Tum & illud erit compendii, quod & hic addamus, quam Merula singulis versibus Ennianis praefixit temporum notationem, qua docet ad quemnam historiae Romanae annum unumquenque referendum censeat. Et ne quid omnino desit Lectori, ex ejus praefatione subnectimus omnia quae ad Ennii contextum spectant.

Collectanea Scriveriana Tragoediarum Ennianarum his subjicere, supervacaneum duxi, quum haud ita multum ab nostris differant, ut ex variis lectionibus quas addidi facile patebit. Excipe tria vel quatuor loca, quae Ennianis annexuit Vir doctissimus à Columna neglecta, quae nec hic repetenda censemus, quum libri illi ex quibus ea descripsit Scriverius, eadem aliis auctoribus aperte tribuant. Tria vero alia, Columnae non observata quae tamen Ennii esse scriptores illi affirmant, post reliqua adjungimus. Hoc labore nostro L. B. fruere & vale.

EX-

EXCERPTA EX PRAEF. P. MERULAE AD LECTOREM.

QUid Scribendo temporis lapsu posteritati à me sit sperandum & exspectandum; loquuntur jam cum alia, tum in praesentia meus Ennius: cujus in mille partes Gothorum, Hunnorum, Vandalorum, aliorumque Imperii Romani hostium crudelitate discerpti membra hinc inde collegi; collecta, ut fieri commodissime potuit, non paucis locis, composui; composita ad historias suas revocavi, & Commentario illustravi satis amplo. Quem quum ad umbilicum fere perduxissem, prodiit praeter spem in omnia hujus poëtae opera Explicatio HIERONYMI COLUMNAE, Viri, quod Scripta testantur, quodque magni SCALIGERI est judicium, litteratissimi, infinitae lectionis, cui in Eruditiorum apud Italos Senatu primae merito tribuendae; Viri, quod ab aliorum mihi relatu & scriptis, generoso sanguine & fatu nobilissimo; Viri denique, cujus indicium undique mihi, candidissimi & cum humanissimis quibusque sua, quae summa, certantis humanitate. Tanti Viri, industria ita mihi placuit, ut rogatus à nonnullis sententiam paucis dixerim, *Ipsam Diligentiam non posse dare quid diligentius.* Quam enim sedulo omnia conquirit! quam dextre depravata emendat! in quam aptos singula redigit numeros! quam docto omnia illustrat Commentario! quanto cum fructu Graeca, quae laudari erat necesse, facit Latina, alibi Sententiam exprimendo, alibi Verba, alibi pari orationis tractu ingrediundo, alibi paucis multa, multis pauca exprimendo!

Quum jam coeptam lucem ab Annalibus ENNI amovere, (quamvis adfecta essent omnia & praelo mancipata) aliique Scriptori in tenebris jacenti admovere esset animus: fuerunt, qui, ut pergerem, exstimularunt. Parui, temerarius fortean, cum ob alias, tum ob hanc praecipue caussam, quod viderem alium nobilissimo viro, alium mihi finem in hac editione propositum. Ille in eo totus est, ut ENNIUM cum aliis committat; vel potius ostendat, quae ab ENNIO, inter Heroicos primo, mutuati: Ego, ut singula ENNI fragmenta, quae Annalium, (Tragoediarum enim, Comoediarum, aliorumque operum, insuperhabui) ad suas historias divinando revocem; & genuinum singulorum sensum, perpetua rerum narratione, aperiam; quamquam & hic multis locis haud parum praestitit Vir Optimus, atque adeo mihi ad veram ENNI eruendam mentem sua face non uno loco praeluxit. Accedebat altera caussa; quod multa apud me essent fragmenta, quae ab summo Viro non omissa vel neglecta, sed invisa: exscripta mihi ex Calpurnio Pisone, Glossariis Gulielmi Fornerii, & Servio, Virgilii interprete, Manuscripto. De Glossariis dixi in Commentario meo, ut & de Servio CL. V. P. Danielis passim: cum autem traditum intelligo Nivellio, celeberrimo apud Parisios Typographo, ut tandem Servius melius servetur, & post multorum vota lucem adspiciens in Doctorum veniat manus.

L. Calpurnius Piso V.C. (sic enim exaratum erat ejus nomen in scripto Exemplari) praeter Ἐρωτοπαίγνιον (quod mire extollit C. Plinius lib.v. Epist. xvii.)

Q. ENNII FRAGMENTA,

QUAE SUPERSUNT,

ANNALIUM LIBRI I.

*

HOrrida Romoleûm certamina pango duellûm:
*
Audeire est operai precium, procedere recte
Quei Rem Romanam Latiumque augescere voltis

***

. . . . Adeste
Musai, quai pedibus magnum pulsatis Olumpum;
∞
Et quas commemorant Casmoinas esse . . .

*

Lunai portum est operai cognoscere ceives

***

. . . . veisus Homerus adesse poëta,

***

Hei mihi qualis erat! quantum mutatus ab illo!

*

Septingentei sunt paullo plus vel minus annei, ant. u. c. 160. aut circiter.

***

Quom meminei fierei me pavom . . .

***

. . . . . . scripsere aliei Rem
Vorsibu', quos olim Faunei Vatesque canebant,
Quom neque Musarum scopolos quisquam superarat,
Nec dictei studiosus erat . . . . . .

***

. . . . ante hunc

***

Nam latos popolos, res, atque poëmata nostra
Cluvebat . . . .

***

Nos ausei reserare . . . .

 Nec

Nec quisquam Sophiam, Sapientia quai perhibetur,
In somneis veidit priu', quam sam discere coipit.

. neque me decet haic carinantibus edere carteis.

Te nunc sancta precor Venus & genetrix patri' nostrei,
Ut me de coilo veisas cognata parumper;
Teque Quireine pater veneror, Horamque Quireinei,
Teque pater Tibereine tuo cum flumine sancto.

. . . . . Mavors . . . . .

Daidala . . . .
. . . . Menerva

Quom veter occubuit Priamus sub Marte Pelasgo — ant. u. c. 432.

Corpore Tartarino prognata Paluda virago,
Quoi par Imber & Ignis, Spiritus, & gravi' Terra;
Quaique freto cava coiroleo cortcina recepit:
Quos omneis Erebo perhibent & Nocte creatos

. . . . . . Saturno, quem Coilu' genuvit

Assaraco natus Capus optumus; Isque pium ex se
Ancheisen generat . . . .
Atque Ancheises doctu', Venus quem polcra Dearum
Farei donavit deiveinum pectus habere

. . . . armeis — ant. u. c. 402.
Conditur Alba potens . . . . . .

Namque avide pugnare sues stolidei solitei sunt — *Eodem*

Est locus, Hesperiam quam mortales perhibebant,
Quam

***

{ Quam preimum Cafcei popolei tenuere Lateinei,

**

Quos homineis quomdam Laurentis terra recepit

***

Excita quom tremolis anus attulit artubu' lumen, ant. u. c. 19.
Talia commemorat lacrumans, exterrita fomno:
Eurudica prognata, pater quam nofter amavit,
Veires veitaque corpu' meum nunc deferit omne.
Nam me veifus homo polcer per amoina falicta
Et reipas raptare locofque novos; ita fola
Poft-illa, germana foror, errare videbar,
Tardaque vefteigare & quairere te, neque poffe
Corde capeffere, femita nulla pedem ftabileibat.
Exin compellare pater me voce videtur
Heis verbeis: *O gnata tibei font ante ferondai*
Airomnai: poft ex flovio Fortona refiftet.
Haic pater ecfatus, germana, repente receffit;
Nec fefe dedit in confpectum corde cupeitus:
Quamquam molta manus ad coilei coirola templa
Tendebam lacrumans, & blanda voce vocabam.
Vix, aigro tum corde meo, me fomnu' releiquit

††

Ilia in amnem Tiberim juffu Amulii regis Albanorum praecipitata eft ant. u. c. 18.

***

{ Ilia, DIa nepos, quas airumnas tetuliftei *Eodem*

***

. . . . cetera, quos peperiftei
Ne coires . . . .

*

Haic ecfatus ibus, latrones dicta faceffunt · *Eodem*

**

Deftituunt reivos, camposque remant . . . *Eodem*

***

. . . . fortunas ecquas cepere, latrones *Eodem*
Inter fe memorant . . . . . .

***

{ . . . Gemineique hinc ubera circum *Eodem*
Ludunt pendentes puerei . . . . .

***

Dolciferai feicei lactantes ubere toto

Endo tuetur ibus Lupu' femina, conspicit omneis *Eodem*
In campo celerei passu praisto esse parumper:
Conjicit in silvam sese . . . . . .

* * *

. . . . . Acca Larentia . . . *Eodem*

Olli respondet rex Albai longai ant. u. c. 3.

*

Ast hic, quem nunc tu tam torviter increpuistei *Eodem*

*

Nascere quai popolos terraque marique lacesses
Bellei torbine praipropero, concussa tremiscent
Cuncta acreis à te veireis . . . . . .

*

. . . . . In Roma Troja revixstei

*

Coirantes magna cum coira, concupientes *Paullo ante urbem condendam*
Regnei, dant operam simol auspicio augurioque:
Hinc Remus auspicio se devovet, atque secundam
Solus Avem servat: At Romolu' polcer in alto
Quairit Aventeino, servans genus altivolantum.
Certabant urbem Romamne Remamne vocarent:
Omnis coira Vireis, uter esset Endoperator
Et spectant. Veluti Consol quom mittere signum
Volt, omnes avidei spectant ad Carceris oras,
Quam mox emittat picteis ex faucibu' currus:
Sic exspectabat popolus, atque ora tenebat
Rebus, utrei magnei victoria sit data regnei.
Interea Sol albu' recessit in infera Noctis:
Exin candida se radieis dedit icta foras Lux,
Et simol ex alto longe polcerruma praipes
Laiva volavit avis: simol aureus exoritur Sol;
Cedunt ter quatuor de coilo corpora sancta
Avium, praipetibus sese polcreisque loceis dant.
Conspicit inde sibei data Romolus esse priora,
Auspicio regnei stabileitaque scamna solumque

* * *

Augusto augurio postquam incluta condita Roma'est ab u. c. 1.

†

Juppiter! haut muro fretus magi', quam de manuum vei *Eodem*

Nec

Nec pol homo quisquam faciet impune animatus *Eodem*
Hoc, nisi tu, nam mi calido dabi' sanguine poinas

§

. . . . Saturnius illei *ab u. c. 2.*
Nomen erat, de quo late Saturnia terra

* *

Exit per terras postquam celerissumu' rumor *ab u. c. 4.*

*

Virgine' nam sibi quisque domos Romanu' rapit sas *Eodem*

Quis pater aut cognatu' volet vos contra tuerei? *Eodem*
Avorsabuntur semper vos vostraque volta

* *

Occeiduntur, ibus potitur ratu' Romolu', praidam *Eodem*
Dispertit . . . .

*

Quom superûm lumen nox intempesta teneret *ab u. c. 8.*

* *

Adgrettus farei: *Eodem*

* *

Deivumque hominumque pater, rex,

* *

. . . . Saturno sancte create,
Quei coilum vorsas stelleis folgentibus aptum;

* *

. . . . quei folmine claro
Omnia per sonitus arces . . . . .

*

. . . . face vero, *Eodem*
Quod te cum precibus pater oro . . .

* *

. . . . Rex deinde citatus *Eodem*
Convellit sese . . . .

* *

Flentes, plorantes, lacrumantes, obtestantes: *Eodem*

*

. . . . . Neriene Mavortis *Eodem*

* *
O Tite tute Tati tibi tanta turanne tulistei — *Eodem*

*
Ast te, non ut sum, summam servare decet rem — *Eodem*

*
Alternum seritote diem concorditer ambo — *Eodem*

*
Accipe, daque fidem, fidusque ferei bene firmum — *Eodem*

* *
. . . . Tatienses — ab u. c. 9.

* *
. . . . . quem super ingens — ab u. c. 37.
Porta tonat coilei . . . . . .

*
Transnavit citu' per teneras caleiginis auras — *Eodem*

* *
Juno, Vesta, Ceres, Deiana, Menerva, Venus, Mars, — *Eodem*
Mercurius, Jovi', Neptunus, Volcanus, Apollo

*
Constitit inde locei propter sos DIa Dearum — *Eodem*

Unus erit, quem tu tolles in coirola coilei — *Eodem*
Templa . . . .

* *
Respondet Juno Saturnia sancta Dearum — *Eodem*

* *
Romolus in coilo cum DIs genetalibus aivom — *Eodem*
Degat . . . .

Incerto loco.

††

P-*es dv*
. . . . pe -- *de ruit*
. . . . Ennius lib. I. *An-*
nalium . . . .

FRAGMENTA LIBRI II.

*
. . O Romole, Romole, dic o — ab u. c. 37.
Qualem te patriai custodem DI genuerunt!

Tu

Tu produxistei nos endo luminis oras:
O Pater, o Genetor, o Sanguen DIs oriundum

Ingens coira mi' cum concordibus aiquiparare — ab u. c. 38.

Ecquis exter erat, Romai regnare quadratai — *Eodem*

{ Quom tonuit laivom bene tempestate serena, — ab u. c. 39.
{ Contremuit templum magnum Jovis altitonantis

Olli respondet suavis sonus Aigeriai — ab u. c. 43.

{ Mensas constituit, Idemque Anceilia preimus,
{ Leibaque, Fictores, Argeos & Tutulatos

Me regat aiqua Fides; Regno, Vobeisque, Quireites,
Res fortunatim, feleiciter, ac bene vortat

Sei quid me fuvit humanitus, ut teneatis

. . . . quianam legiones caidimu' ferro? — ab u. c. 85.

Quamde tuas omneis legiones ac populareis — *Eodem*

. . . . Haic inter se tota vei tutidantes — *Eodem*

Adnuvit sese mecum decernere ferro — *Eodem*

††

Et cecinit Curios fratres. — *Eodem*

Ut datus est occasus; Horatius inclutu' saltu — *Eodem*

Quei ferro minitaris, ut in te ningulu' modo — *Eodem*
Ire queat . . . .

. . . . Laitificum gau — *Eodem*

††

Et Horatia peila — *Eodem*

Ferro succeidam, quam, dicteis heis, tolerarem — *Eodem*

Ac-

*
Accedit, ſum quei dederat in luminis oras — Eodem

*
Et ſimol ecfugit ſperes ita funditu' noſtras — Eodem

* * *
. . . . Metieo Fufetieo — ab u. c. 87.

*
. . . . Tractatu' per aiquora campei: — Eodem

* *
Volturus in ſilvis miſerum mandebat hemonem
Heu quam crudelei condebat membra ſepolcro

* * *
At tuba terribilei ſonitu Taratantara dixit — Eodem

* * *
Quomque caput caderet ſonitum tuba ſola peregit — Eodem
Et percunte viro, rauco ſonus aire cucurrit:

* * *
Oſcitat in campeis caput a cerveice revolſum,
Semianimeſque micant ocolei, lucemque requeirunt
Nequeiquam; reliquai carnI nil eſt animai — Eodem

* * *
At domus interior gemitu miſeroque tumultu — Eodem

*
. . . . cairola prata — ab u.c.127.

*
Oſtia moenita eſt; Idem loca navibu' polcreis
Munda facit, Nauteiſque marI quaiſentibu' veitam

∞
Europam Libuamque rapax ubi deividit unda, — Eodem

* * *
. . . Et Tiberis flumen vomit in mare ſalſum

FRAGMENTA LIBRI III.

Hic denſcis Aquila penneis obnixa volabat — ab u.c.121.
Vento, quem perhibet Grajum genus aera lingua

* * *
Poſtquam lumina ſis ocolis bonus Ancu' releiquit; — ab u.c.137.

*
Tarquinio dedit imperium ſimol & ſola regnei — ab u.c.138.

Inde

Inde sibei memorat unum superesse laborem ab u. c. 160.

Proletariu' poblicitus scuteisque feroque Eodem
Ornatur ferro; moeros, urbemque, forumque
Excubieis coirat . . . . . .

Postquam defessei sunt, stant & spargere sese Eodem
Hasteis, ansateis concurrunt undique teleis

Deque totondit agros laitos atque oppida cepit Eodem

Circum sos quai sunt magnai gentes opulentai Eodem

. . . . . . Postumque turannei ab u.c. 175.
Tarquiniei corpus bona femina lavit & unxit

Prodeinunt famolei, tum candida lumina lucent Eodem

Olim de coilo laivom dedit inclutu' signum ab u.c. 176.

Hac noctu feilo pendebit Etruria tota ab u.c. 182.

. . . . . Insomnia . . ab u.c. 243.

Haut temere'st, quod tu tristei cum mente gubernas

Deducunt habileis radios feilo gracilento ab u.c. 244.

. . . . Interea fax Eodem
Occidit . . . .

Coilum prospexit stelleis folgentibus aptum Eodem

Deiriu' supplicium sceleris violentia poscit Eodem

FRAGMENTA LIBRI IV.

. . . . . Reges odisse superbos ab u. c. 245.

At Romanus homo, tamen etsi res bene gesta'st, ab u.c. 246.
Corde suo trepidat, delicto Coclite . . .

††

Obsidionis famem exprimens, offam eripuisse plorantibus liberis patres commemorat Eodem

ꝏ

Vos etenim Jovenes animos geritis moliebreis Eodem
Illa Virago Virei . . . .

***

Ova parIre solet genu' penneis condecoratum ab u.c.257.

***

. . . . Bellum ab u.c.287.
Aiqueis de manibus nox intempesta diremit

***

Nobeis unde forent fructus veitaique propagmen ab u.c.295.

*

Romanei scaleis summa neituntur opum vei ab u.c.347.

***

. . . . . Volscus perdidit Axur Eodem

††

Anseris & tutum voce fuisse Jovem ab u.c.363.

***

Tanteidem, quasi foita canes, sine dentibu' latrat ab u.c.404.

FRAGMENTA LIBRI V.

***

Moribus anteiqueis Res stat Romana vireisque ab u.c.413.

ꝏ

Ceives Romanei tunc factei sunt Campanei . ab u.c.415.

ꝏ

Romanei mureis Albam cinxerunt Longam ab u.c.450.

. . ‡ .

. . . . DIvei hoc audeite parumper, ab u.c.458.
Ut pro Romano popolo prognariter armeis
Certando, prudens animam de corpore mitto:

***

Se tum; sicut equus, quI de praisepibus actus
Vincla sueis magneis animeis abrumpit, & endo
Fert sese campeis, per cairola laitaque prata,
Celso pectore, saipe jubam quassat simol altam,
Speiritus ex anima calida spumas agit albas;

*

Injicit inreitatu', tenet occasu', juvat res

Dis-

*

Disperge hosteis, distrahe, deiduc, deivide, differ — Eodem

*

Cogebant hostes lacrumantes, ut misererent — Eodem

. . . . . . Ducuntur forte ligatei
Minturnenses . . . . — Eodem

*

Quod per amoinam urbem lenei fluit agmine flumen — Eodem

*

Ansatas mittunt e turribus . . . . . . — ab u.c.460.

FRAGMENTA LIBRI VI.

*

. . . intus in occolto mussa . . . . . — ab u.c.462.

††

Q. Ennius T. Caecilium Dentrem, fratremque ejus praecipue miratus, propter eos sextum Annalem adjecit — ab u.c.469.

*

Navo' repertus homo, Grajo patre, Grajus homo, rex — ab u.c.472.
Aimoni', Purrus, uti memorant, a stirpe supremo — Eodem

. . . . . stolidum genus Aiacidarum,
Bellipotentes sunt magi', quam sapientipotentes — Eodem

Ecfundit voces proprio cum pectore sancto:
AIO TE AIACIDA ROMANOS VINCERE POSSE — ab u.c.473.

*

Apta, dato signo, loca torreitis elefanteis
Explorant Numidae; totam quatit ungula terram — Eodem

It nigrum campeis agmen . . . . — Eodem

*

Barreitu pecudum titubantes arma requeirunt — Eodem

*

. . . . Telo
Transfeigit corpus, saxo cere comminuit brum — Eodem

. . . . tetrosque elefantos — Eodem

*

Vortitur interea coilum cum ingentibu' signeis; *Eodem*

*

Tum cum corde suo Deivom pater atque hominum rex

* *

Nec mI aurum posco, nec mI precium dederItis, *Eodem*
Nec cauponantes bellum, sed belligerantes;
Ferro, non auro, veitam cernamus utreique,
Vosne velit an me regnare Hera, quidve ferat Fors,
Virtute experiamur: & hoc simol accipe dictum:
Quorum Virtutei bellei Fortuna pepercit,
Horumdem me Leibertatei parcere certum'st.
Dono ducite, doque volentibu' cum magneis DIs

* *

Quo vobeis mentes, rectai quai stare solebant *Eodem*
Antehac, dementes sese flexere viai

*

Sed quid ego heic animo lamentor

* *

Orator sine pace redit, regeique refert rem *Eodem*

* *

. . . . Decretum est fossarI corpora teleis *Eodem*

* *

Dum quidem unus homo Roma tota superescit.

*

Quei potis ingenteis oras evolvere bellei ab u.c.477.

* *

. . . . Anionem ab u.c.481.

* *

Brundisium polcro praicinctum praipete portu ab u.c.486.

Incerto loco

*

Solfureas posuit speiramina Naris ad undas

*

Lumen . . . . . sceitus agaso.

FRAGMENTA LIBRI VII.

‡

. . . Poinos DIdone oriundos

Poi-

Poinei sunt solitei sos sacrificare puellos
DIveis . . . .

. . . . . Poinei stIpendia pendunt

§

. . . . . . tunicata Joventus

††

Juppiter inducitur, promittens Romanis excidium Karthaginis ab u.c.488.

Rurescunt frundes . . . . ab u.c.492.

longeique cupressei
Stant recteis folieis, & amaro corpore buxum

Capitibus nutanteis pInus, rectosque cupressos] *Eodem*

‡

Incidunt, arbusta praealta securibu' caidunt;
Percellunt magnas quercus, exceiditur Ilex,
Fraxinu' frangitur; atque abies consternitur alta;
PInus proceras pervortunt; omne sonabat,
Arbustum fremitu sulvai frondosai

Ut clavom rectum teneant, navimque gubernent *Eodem*

‡

. . . . . tonsam arte tenentes
Parerent; obsservarent, Portisculu' signum
Quom dare coipisset

Poste recumbite, vostraque pectora pellite tonseis:

Pone petunt, exin referunt ad pectora tonsas

Hortatore bono priu' quam jam feinibu' termo'st *Eodem*

Conferta polcre rate, inairataque pereite, ab u.c.493.
Per liquidum mare eunt, sudantes atque sedentes:

Labitur uncta careina per aiquora cana celonis

. . . . Aplustra *Eodem*

 Molta

Molta foro ponens, ageaque longa repletur *Eodem*

. . . una trabes remeis rostrata per altum *Eodem*
Ingentei vadit cursu, qua redditu' termo'st;
Molserat huc navim compolsam fluctibu' pontus:
Impetus haut longe medieis regionibu' restat

Alter nare cupit, alter pugnare paratu'st *Eodem*

Dum censent terrere mineis, hortantur eei sos: *Eodem*
Non semper vostra evortit, nunc Juppiter hac stat;
Fortibus est Fortuna Vireis data . . . . .

Africa terribilei tremit horrida terra tumoltu *Eodem vel ab u.c.494. 495. 496.*
Undique, moltimodis consumitur anxia coireis:
Omnibus endo loceis ingens apparet imago
Tristitias, ocolosque manusque ad sudera lassas
Protendunt, exsecrando duci' facta reprendunt
Poinci, pervortentes omnia, circumcursant

. . . Percolsei pectora Poinei . *Eodem*

Tonsilleis rapide conscigunt littus adunceis: ab u.c.497.
Navibus explebant sese terrasque replebant

. . . . . . Evax'st *Eodem*
Aspis ab Attilio . . . . . .

. . . . . ratibusque fremebat ab u.c.498.
Imber Neptunei . . . . . .
furentibu' venteis

Denique vei magna quadrupes eques atque elefantei ab u.c.502.
Projiciunt sese . . . .

quianam

*

. quianam dicteis nostreis sententia flexa'st — *Eodem*

‡

Amplius exangere obsteipo lumine solis — *Eodem*

*

. . . moltiplicant Romanei funera late, — *ab u.c. 504.*
Qua Pollus furtim noctu summa arcis adortus
Moinia, concubia, vigilesque repente cruentant

*

Hocce loquutu' vocat, queicum bene saipe libenter — *ab u.c. 505.*
Mensam, sermonesque suos, rerumque suarum
Comiter impertit; magna quom lassu' dieei
Parti fuvisset, de summeis rebu' gerundeis
Consilio, endo foro lato, sanctoque Senatu:
Quoi res audacter magnas parvasque jocumque
Eloqueretur: tincta maleis, & quai bona dictu
Evomeret, sei qua vellet tutoque locaret:
Queicum molta volutat gaudia clamque palamque;
Ingenio quoi nolla malum sententia suadet,
Ut faceret facinus levis aut malus; doctu', fidelis,
Suavis homo, facundu', suo contentu', beatus,
Sceitu', secunda loquens in tempore, commodu', verbum
Paucum, molta tenens, anteiqua, sepolta, vetusta;
Quai faciunt mores veteresque novosque tenentem;
Moltarum veterum legum, DIvomque hominumque
Prudentem, quei molta loqueive tacereve posset.
Hunc inter pugnas compellat Servilius sic .

***

. . . . . . Postquam Discordia tetra — *ab u.c. 511.*
Bellei ferratos posteis portasque refregit

***

Illuriei restant sceiceis sibuneisque fodantes — *ab u.c. 525.*

Incerto loco.

*

. . . . Legio reditus rumore rueinas
Mox auferre domos . . . . . .

*

At non quadrupedes equites . . . .

*

. . . Dux ipse vias . . .

FRAG-

FRAGMENTA LIBRI VIII.

Optuma Coilicolum Saturnia magna Dearum ab u.c. 535.

***

Marsa manus, Peligna cohors, festeina virum vis ab u.c. 536.

*

Debil homo . . . . Eodem

‡

Unus homo nobeis cunctando restituit rem: Eodem
Non ponebat enim rumores ante salutem;
Ergo magisque magisque virei nunc gloria claret

*

Pellitur e medio Sapientia; Vei geritur Res; Eodem
Spernitur Orator bonus; horridu' Miles amatur;
Haut docteis dicteis certantes, sed maledicteis;
Miscent inter sese inimeicitias agitantes;
Non ex joure manu consertum, sed mage ferro
Rem repetunt, regnumque petunt, vadunt solida vei

*

. . . Praicox pugna'est. . . . ab u.c. 537.

***

Certare abnueo, metuo legionibu' labem

Hostem quei feriet mihi erit Kartaginiensis, Eodem
Quisquis erit, cujatis erit . . . . . .

*

Consequitur, summam sonitu quatit ungula terram: Eodem

*

Iamque fere polvis ad coilum vasta videtur; Eodem
Folva volat . . . .

***

. . . . . . stant polvere campei:

*

Hastatei spargunt hastas, fit ferreus imber;

*

Densantur campeis horrentia tela virorum;

***

Horret ager, campeique armeis sublcimibus ardent

***

Heis pernas succidit ineiqua superbia PoinI Eodem

cra-

. . . . . . crateribus ollei — Eodem
Ex aurateis hauserunt . . . . .

*

Nunc hostes veino domitei, somnoque sepoltei — Eodem

*

Aut occasus ubei tempusve audere repressit . . . — Eodem

* *

Brutates . . . . . . bilingues — ab u.c.538.

* *

Quintu' pater quartum fit Consol — ab u.c.539.

* *

Cum magno strepitu Volcanum ventu' vegebat — ab u.c.540.

* *

Ob Romam noctu legiones ducere coipit — ab u.c.542.

* *

. . . de moeris res gerit Opscus — Eodem

* *

Summus ibi capitur Meddix, occIditur alter — Eodem

*

. . . mortalem summum Fortuna repente — Eodem
Reddidit, ut summo regno famul infumus essit

*

: . . molta dies in bello conficit unus, — Eodem
Et rursus moltai fortunai forte recumbunt:
Haudquaquam quemquam semper Fortuna secuta'st

Incerto loco

*

Rastros dente faber rasit caussa poliundei
Agrei . . . .

FRAGMENTA LIBRI IX.

* *

LIvius inde redit magno mactatu' triumpo — ab u.c.546.

*

Additur Orator Corneliu' suaviloquenti — ab u.c.549.
Ore Cetegus Marcu' Tuditano conlega,
MarcI filius: is dictus popularibus olleis,
Quei tum veivebant homines, atque aivom agitabant,
Flos delIbatus popolei, Suadaique medolla

*

Sed quid ego haic memoro? dictum factumque facit frux — ab u.c. 551.

*

. . . virei valideis cum vIribu' luctant — Eodem

*

. . . LIbertatemque ut perpetuassint
Maxume . . . . — ab u.c. 552.

**

Vel tu Dictator, vel Equorum Equitumque Magister .
Esto, vel Consol . . . . — Eodem

Incerto loco.

*

Cuclopis venter velut olim turserat, alti
Carnibus humaneis . . . . .

*

. . . Luchnorum lumina bis sex

FRAGMENTA LIBRI X.

**

Insece Musa, manu Romanorum endoperator
Quod quisque in bello gessit cum rege Pilippo — ab u.c 553.

§

. . . . . affatur FlaminInum, — ab u.c. 555.
Ille vir, haut magna cum re, sed plenu' fidei,

**

Egregie cordatus homo, Catus Ailiu' Sextus:

**

O Tite, sei quid ego adjuro, coiramve levasso,
Quai nunc te coquit, & versat sub pectore fixa;
Et qua deprimeris frustra nocteisque diesque:
Ecquid erit praimI . . . .

§

Tunc coipit memorare simol cata dicta . .

ꝏ

Sollicitarei te Tite sic nocteisque diesque

**

. . . . animusque in pectore latrat: — Eodem

*

Sic ut, si quando vinclo venatica aeno
Apta, solet Cane', forte feram sei nare sagace
Sensit, voce sua nictatque ululatque ibi acute

Aigro

*

{Aigro corde comas pafſeis palmeis lacerantes, Eodem
{Pinſeibant terram genibus

*

Inſignita fere tum millia militum octo Eodem
Duxit, dilectos bellum tolerare potenteis

*

. . . . . . ſpectabat virtutem Legionis; Eodem
Suſpectans, ſei muſſaret, quai denique cauſſa
Pugnandi fieret, aut durei pauſa laboris

*

Leucadem campſant . . . . . . ab u.c.556.

Incerto loco.

*

Regnei . vorſatum ſummam vero columnam

*

. . . . . curſus quingentos ſaipe verutei

*

. . . . . . horitor Endoperator

*

Haic nox proceſſit ſtelleis ardentibus apta

FRAGMENTA LIBRI XI.

*

{Tum clupeei reſonunt, & ferrei ſtridit acumen; Eodem
{Miſſaque per pectus, dum tranſit, ſtriderat haſta

*

Quippe ſolent reges omnes in rebu' ſecundeis Eodem

*

Contendunt Graicos, Graios memorare ſolent ſos; ab u.c.557.
Quod Graica lingua longos per tempori' tractus
Hos pavei . . . .

*

. . . . & ſei ab u.c.558.
Moulier erubuit ceu lacte & purpura miſta.

*

Pendent peniculamenta unum ad quemque pedum. Eodem

*

. . . . . . malo cruce fatum Eodem

Ut des Juppiter . . . . . .

‡

Nunc est ille dies, quom gloria maxuma sese Eodem
Nobeis ostendat, sei veivimu' sIve morImur

Incerto loco

*

RIma . . . . utrique

*

Alte elata specus, petreisque ingentibu' tecta

FRAGMENTA LIBRI XII.

*

Omneis mortaleis victores cordibu' vIveis ab u.c. 559.
Laitanteis, vIno coiratos somnu' repente 560.
In campo passim mollissumu' perculit acris 561.

*

Quamde . . . .

FRAGMENTA LIBRI XIII.

*

Annibal audacei dum pectore me dehortatur, ab u.c. 562.
Ne bellum faciam, quem credidit esse meum cor
Suasorem summum, & studiosum robore bellei

Pontibus instrateis conjunxit littora Xerxes, Eodem

***

Isque Hellesponto pontem contendit in alto

*

Littora laita sonunt . . . . . . Eodem

*

Matronai melos complent spectare faventes

Incerto loco

*

. . . . Satin' vates verant aitate in agunda

FRAGMENTA LIBRI XIV.

*

Quom procol adspiciunt hosteis accedere venteis Eodem
Navibu' velivoleis . . .

Omnes

Omnes occeisei obcenſcique in nocte ſerena . . Eodem

Verrunt extemplo placide mare marmore flavo, ab u.c.563.
Cairoleum ſpumat ſale conferta rate polſum:

Labitur uncta carIna, volat ſuper impetus undas

Ut patefecerunt Fruges . . . . . . Eodem

O patria, o DIvom domus Ilium, & incluta bello Eodem
Pergama . . . .

Quai neque Dardanieis campeis potuere perIre,
Nec, quom capta, capei, nec, quom combuſta, cremarei

Horreſcit teleis exercitus aſper utrimque Eodem

Inſit: O cIves, quai me fortuna ferox ſic Eodem
Contudit? indigno bello confecit acervo

Incerto loco

Romphaia . . . .

FRAGMENTA LIBRI XV.

Malos diffindunt, fIunt tabolata falaique ab u.c.564.

. . . . . ſuccinctei corda machaireis, Eodem.

Iſtri duo in obſidione erumpunt portam, & ſtragem de obſidente hoſte faciunt

Occumbunt moltei letum ferroque lapIque; Eodem
Aut intra moeros, aut extra praicipe caſu

Folviu' Nobilior ſtravit certamine crebro Eodem
Aitolos . . . .

Regiaque Aimilia vecta trophaea rate Eodem

* * *

. . . . . Cretenses . . . . Eodem

Incerto loco

*

Arcus ubi adspiciunt mortalibu' quai perhibentur

FRAGMENTA LIBRI XVI.

*

Quippe vetusta virum non est sati' bella monere ab u.c.565.

*

Quo res sapsa loco sese ostentatque jubetque Eodem

*

. . . . se Eodem
PrImus nec bradus in regimen belleique pereitus

*

Ingenio fortei dextrum latu' pertudit hasta, Eodem
Concidit, & sonitum simol insuper arma dederunt:
*
. . tamen endovolans summum abstulit hasta
Insigne . . . .

* *

Vim tua noluntas facit imperiossa, vetando, ab u.c.566.
Quem Consol meruit, quom res bene gesta, triumpum

*

Montibus obstIpeis obstantibus, unde oritur nox ab u.c.567.

*

Reges per regnum statuasque sepolcraque quairunt, ab u.c.568.
Aidificant nomen, summa nItuntur opum vei

* * *

Hos pestis necuit, pars occidit illa duellI ab u.c.572.

*

Quos ubi Rex paullo spexit de collibu' celseis Eodem

*

Tum timido manat ex toto corpore sudor Eodem

*

. . . . Interea fax Eodem
Occidit, Oceanumque rubra tractim obruit aithra:
*
Nox quando mediciis signeis praicincta volabat

Spero,

Spero, sei speres quidquam prodesse potes sint — *Eodem*

Non in sperando cupidei rem prodere summam — *Eodem*

Insidiantes heic vigilant, partim requiescunt,
Contectei gladieis, sub scuteis, ore faventes — *Eodem*

QuI clamos oppugnantis vagore volantI — *Eodem*

Navorum imperium servare est Endoperantum — *ab u.c.573.*

Aistatem Autumnus sequitur, post acer Hiems . . . — *ab u.c.574.*
. . . . . . virosque valenteis
Contudit crudelis Hiems . . . . .

Incerto loco

Prostremai longinqua dies quom fecerit aitas

. . . . . . Hebem . . . .

FRAGMENTA LIBRI XVII.

. . . . . Grumarei . . . . — *ab u.c.576.*

Concava sub monteis late specus intu' patebat — *Eodem*

. . . . potes apte pigre sufferre laborem — *Eodem*

Non possunt mussare bonei, qui facta labore
Nixei mIlitiai peperere . . . . . — *Eodem*

Sei lucei, sei nox, sei mox, sei quom data sit frux — *Eodem*

It eques, & plosu cava concutit ungula terram: — *Eodem*

Tollitur in coilum clamos exortus utrimque;

Concurrunt, velutei ventei, quom spIritus Austrei
Imbricitor, Aquiloque suo cum flamine contra

Endo

Endo marI magno fluctus extollere certant:

‡

Undique conveniunt, velut Imber, tela Tribuno
Confeigunt parmam, tinnIt hastIlibus umbo
Airato sonitu galeai; sed nec pote quisquam
Undique nItendo corpus discerpere ferro:
Semper abundanteis hastas frangitque quatitque:
Totum sudor habet corpus, moltumque laborat;
Nec respIrandei fit copia, praipete ferro
Istrei tela manu' jacientes sollicitabant

*

. . . . magna ossa lacerteique *Eodem*
Apparent hominei . . . .

*

. . . . . . neque corpora firma *Eodem*
Longiscunt quidquam . . . . .

FRAGMENTA LIBRI XVIII.

††

Quum septimum & sexagesimum annum ageret, duodevicesimum ab u. c. 581.
Annalem scripsit, idque poëta in eo libro dicit

* *

Sic ut fortis equus, spatio quei saipe supremo *Eodem*
VIcit Olumpia, nunc senio confectu' quiescit

* *

Omnes mortales sese laudarier optant, *Eodem*

* *

Adsectarei omnes cupiunt . . . .

* *

Nos sumu' Romanei, quei fuvimus ante Rodaiei *Eodem*

* *

. . . . aliei Retorica tongent

* *

. . . . . . sanctosque poëtas

*

. . . aire . . . folva

FRA-

FRAGMENTA *quae, meo certe ductu, ad certam sedem venire nequierunt*

Eorum quatuor classes.

I. *Quae citata quidem ex Ennii Annalibus, non indicato tamen libro.*

Interea fugit albu' jubar Huperioni' cursum

Atque atque accedit moeros Romana joventus

Hispane non Romane memoreti' loquI me

Sic uti si qui' ferat vas vInI dImidiatum

. . . . . terraI frugiferaI

II. *Quae citata quidem ex Ennio, non adjecto tamen opere; putata certe pertinere ad Annales.*

Pars ludicre jactant saxa inter se licitantur

Nei metus ulla tenet, rIte in virtute quiescunt

. . . . . . pausam fecere fremendI

. . sagas . coiroleas . therva . . .
. . . purpureeis gemmavit pampinus uveis

. . . coimacula maxuma coilei

. . . . unus
Suru' surum ferret tamen . defendere posset

Omnes corde patrem praibent animoque benigno
Circumfusum . . . .

Indignas turreis . . . .

. . . . DIvom domus altisonum coil

. . . . . proterviter . .

Contra carInantes verba atque obscoina loquutus

Nec dico . nec facio . . . . .

. . . . . rigido . . .

. . . . . ad illa reddita nuptam

In templeis Isdem . . . .

Aut permaceret paries percussu' trifacei

. . . . nec retrahei . . potestur

Impericis . . . .

. . . . frunde frutImei

Suaviter . . . .

Iracunditer . . . .

Inde Parum . . . . ulabant

. . . . topper quam nemo melius scit

Florens . . . .

Ollei cernebant magneis de rebus agentes

. . . . . . superbiter . .

Cum legionibu' quom proficiscitur Endoperator

Ambactus . . . .

Iamque fere quatuor partum . . . . .

. . . . . . sospite IIber

Inde locei lituus sonitus ecfundit acutos

. . . . . . bipatentibus . .

IllI est nugator nihilei non naucei homo

. . . . quem non virtutis egentem

Surremsit . . . .

Pro-

Propter ſtagna, ubi lanigerum genu' piſcibu' paſcit.

Armentas . . . .

. . . . redInunt

. . . . . . praiclariter . . . . .

. . . . clamore bovantes

DIco quei hunc dicare cupit . . . . .

Inluſtris ſublIme iter . . . . quadrupedantes,
Flammam halitantes . . . .

Torrus . . . .

. . . . Clodiu' Tuſcus

. . . . ſeptemtrio . . . . .

Quom ſaivo obſidio magnum TItana premebat

Crebriſuro . . . .

Incedit veles volgo ſicilIcibu' lateis

. . . . ſtipes . . . . .

Quei vIcit non eſt victor, niſi victu' fatetur

Optuma cum polcreis animeis Romana joventus

Iam cata ſigna fere ſonitum dare voce parabant

. . . . . . InimIciter . . . . .

. . . decem coclites ques montibu' ſummeis
RIpeeis fodere . . . .

. . . . vortunt crateras aenos

SImia quam ſimilis turpiſſuma beſtia nobeis

Consilucre . . . .

Quom sola est eadem faciunt longiscere longe

Inde patefecit radieis rota candida coilum

. . . . endo suam do

. . . patrem DIvomque hominumque

. . . . quai scis

In volgum volgas, artemque expromis inertem

Salsum humorem . . . .

Idem campus habet textrInum navibu' longeis

. . . . . bona . . .

. . . . popolça frus

Quom somno sese exsiccat Romana joventus

. . . . . . pIlam vix

Sol mediam complere cohum terroribu' coilI

. . . . Ignaviter . .

. . . . metarI

. . . . . quo tam temere Iti' citate

CatomerarIs . . . . . .

O pietas animei . . . . . .

. . . . . solii . . .

. . . funduntque elateis naribu' lucem

. quom illud, quo jam semel est imbuta veneno

. . . . . . teloque trabalim

Non

Non . decet muſſarę bonos . . .

. . . tergum igitur ſagu' pinguis opertat

. . . . . . noſtrei ceſſere parumper

Vorſat mucronem . . . . . .

Proſperiter . . . .

Sed ſola terrarum poſtquam permenſa parumper

Succinctei gladieis media regione cracentes

FeſtInumque diem feſtInant . . . . .

. . quod minumum eſt, neque (ut aIunt) mu facere audet

Vocibu' concide . . ſac ſiet obrutus . .

Conſiptum . . . .

Irarumque ecfunde quadrIgas

Quai valido venit contorta falarica miſſu

Puriter . . . .

. . . mille rotam voluere per annos

Pandite ſolti' genas & corde relinquite ſomnum

. . . . . leveſque ſecuntur in haſteis

. . . . . ſpIras legionibu' nexunt

Ferro foidatei . . jacent . . . .

. . . . runata recedit

Imprimitque genai genam

. . remorbeſcat . . .

Quis te persuasit . . . . .

Contemsit fonteis, quibus exerugit aquai vis

. . . . equitum celerissumus . .

. . . . reposstus

Forteis Romanei . quamquam Coilu' profundus

. . . . . vita illa dignu' locoque

. . . viden' . . . . .

. . . . Oratores

Doctiloquei

Quairunt in scirpo (solitei quod dIcere) nodum

. . . . . . eia machairas

Perque fabam repunt & mollia crura reponunt

Ista macella . . . . . .

. . . . fluctusque natanteis

Porgite . . . .

III. *Citata obliquis verbis, suis numeris restituta*

. . . Pes premitur pede, & arma teruntur

Armeis . . . .

IV. *Citata non adscripto quidem Auctoris nomine, existimata tamen EnnI*

Massilei portant jovenes ad littora tanas

Unde habeas quairit nemo, sed oportet habere

Exspoliantur eos, & corpora nuda relinquunt

VA-

VARIANTES LECTIONES

quae reperiuntur in Tragoediis Ennianis à Scriverio editis.

Pag.	℣.	*Columna*	*Scriverius*
197.	2	cecidiſſet	adcidiſſet
202.	1	Fluctus	Fructus
204.	3	Animadverte	Animum advorte
212.	2	me de cordis	Medea corde
	3	Corde	Colchis
216.	4	in illo	nullo
	6	quid ſibi velit	quid velit
219.	6	Nubes per ſubjices	Per ſublimas ſubices
	7	ſonitus aërio	ſonitu ſaevo &
221.	1	Aliquod lumen	Lumen
	2	res	rem
	3	Ajax miſſo ſanguine	Sanguine emiſſo
223.	7	ſentit	incendit
224.	6	moriturum	morituros
	7	miſi ad	miſi ob
	9	ſcibam	ſciebam
225.	1	opinor	opino
227.	4	virtute	virtutem
	5	jus	:jus
228.	8	&	Aes
	11	Ecce	Ecce autem
	13	Servos & noſtrum	Per vos & voſtrum
229.	3	Severiter	Saeviter
	6	novimus	nomus
230.	1	invitum	invitam
	2	domabit infraenum, & junget validè	doma infraena, & juge valida
	3	Quoius nimis nequit.	Quorum minis.
232.	3	Purum putum	Dimidio purus putus
239.	2	videreque	videre quod me
	4	jactarier	jactari
	5	ſalvete infera.	pallida, Leti obnubila, obſita tenebris loca.
241.	1	Malo torquetis exanclari	quantis exanclavi
		Haec malos annos, multosq;	Annos multos

Pag.	℣.	*Columna*	*Scriverius*
241.	7	collocant	locant
242.	3	dura	durat
	4	Conatur trahere	Conatu trahens
	5	di ... m eſt. nam muſſare ſi - - -	dic jam mater non eſt. ſummuſſare ſine
	ult.	Acheruntis	Aggeruntis
246.	4	Nam quom opulentei	Namque opulentei quom
247.	1	anuis	manus
248.	1	hinc meae inquam	hunc meae in quem
249.	2	Nunquam ſcripſiſtis quis	Sed nunquam ſcripſiſtis qui
251.	2	feciſſe	feciſſe me
256.	1	rigent	arrigunt
259.	5	fugio	& fugio
	6	Duxit	Duxit me
265.	1	Evan,	Evan, evhoë, evhoë,
267.	2	vruat caput	urvat occultat caput.
271.	2	veſtitus	conveſtitus
274.	2	Et	Sed
	5	Baebium	Babium
	7	Inflaccebunt	Sin flaccebunt
277.	1	adjecit fortiter	addecet
	2	Eumque vocare:	Fortiterque vacare
	3	libertas eſt	liberta'ſt
	6	Severiter futilium	Saeviter futilum
	8	ſum ſceleſtum	ſim ſceleſtim
283.	3	conſentit.	conſentit cum oculis.
284.	2	Caeruleae igni	Caeruleo angui
289.	1	viva una	viva
297.	3	ut ipſi luceat	ipſi luce
303.	1	Pes premitur pede, & arma teruntur armeis.	
305.	1	Quin	Quid
306.	1	per	pro

Pag.	ỳ.	Columna	Scriverius
306.	4.	Quem incertum	Tum
		credere	crede

Pag.	ỳ.	Columna	Scriverius
306.	4	exercere lingua	exerce linguam,
	10	pintibant	pinsebant
307.	3	malui	malo.

Varro lib. VI.

In Medo Ennius: Caelitum Camilla expectata advenis, salve hospita.

Servius ad lib. 2. *Aeneid. v.* 63.

Ennius: Ut vos vestri liberi defendant, pro vita vestra morti occumbant.

Idem ad lib. 1. *Aeneid. v.* 56.

Ennius Ifigenia: Quae nunc abs te viduae & vastae virgines sunt.

Notarum, quibus in Fragmentis usus est Merula, significatio.

* Enotatum notat ab Auctoribus Fragmentum ex certo Annalium libro.

** Laudatum indicant ex Annalibus quidem, non tamen ex certo Annalium libro.

⁂ Petitum ex Ennio quidem, incerto tamen opere: putatum certe pertinere ad Annales.

∞ Citatum ab Scriptoribus, non adjecto Auctoris alicujus nomine; existimatum EnnI esse.

§ Ex Ennio sumptum alienis verbis, suis numeris restitutum.

† Adscriptum docet aliis quod EnnI judicatum.

‡ Exscriptum quidem ex certo Annalium libro, vitioso tamen numero.

†† Mutuatum ab Auctoribus ex Ennio obliquis verbis, incertum quo modo conceptum fuerit ab Ennio.

‡‡ Citatum monstrat aliquem EnnI librum, desideratis verbis.

{ Signat fragmenta alia aliis adnectenda.

F I N I S.

